

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_232123

UNIVERSAL
LIBRARY

نواب غریز جنگ بہادر مولف و مصنف



الذخيرة

جامع الفاظ مفردة ومركبة مصطلحي واستعمال وامثال فارسی زبان و مقوله های عجم تهر
 باسناد متقدمین و متاخرین مسلمة الاستناد و برای هر یک لفظ
 ترجمه با محاوره زبان اردو معینا و کلام زبان دانان هند

(جلد چهارم)
 مؤلفه خان فرید الدین احمد بن محمد بن علی بن ابی طالب (نواب جنگ بهادر) و طیفه یاکر
 (الف مقصوره)

جميع حقوق این تالیف وقف عام است پانصد نسخه ای
 این کتاب که طبع میشود از اجم وقف کرده ایم هر کس اختیار دارد که بپایندی
 مندرجه اعلان که بر آن کتاب چاپ شده است ازین منتفع بشود و
 ۱۳۲۸ هجری مطابق ۱۳۱۹ قمری

عزیر المطالع حیدر آبادی

اعزاز و شکرانہ اعزاز

اعزاز | (۱) میں اپنی اس تالیف کی اعلیٰ کامیابی پر خداوند کریم کا شکر گزار ہوں اور یہ بات میرے لئے باعث افتخار ہے کہ اس کا نام میرے آقا کے ولی نعمت حضور پر نور بندگان عالی متعالی مدظلہ العالی کے مبارک تخلص کو اپنے سر پر لئے ہوئے ہے اور اسکا آغاز آپ ہی کی مبارک جوہلی چہل سالہ کی تقریب میں ہوا۔

(۲) میں ہنر اسلنسی لارڈ منٹو با تھا بہم گور ز خبر لہند کا شکریہ ادا کرتا ہوں کہ آپ نے براہ عنایت مجھ کو اجازت عطا فرمائی کہ میں اس کتاب کا ڈی ڈی کیشن آپ کے نام نامی سے کروں۔ صاحب ریڈیٹ حیدر آباد بذریعہ مراسلہ نشان ۲۴۔ جون ۱۹۵۸ء مجھ کو اطلاع دیتے ہیں کہ ہنر اسلنسی آپ کا شکریہ ادا کرتے ہیں کہ آپ نے انکو ایسی عالمانہ تالیف میں انکی یادگار قائم ہونے کا موقع دیا۔

انعامت | (۳) مین ہر اسلشی و سیراے موصوف کا دل سے شکر گزار ہوں کہ آپ نے باجلاس کونسل یہ حکم فرمایا کہ مؤلف کو اس کتاب کی ہر ایک جلد پر جس طرح وہ شائع ہوتی جاے پان پانسوروپہ کا آئریم (صلہ تالیف) عطا کیا جائے۔

(۴) مین اپنے آقاے ولی نعمت اعلیٰ حضرت والی سلطنت و کن حصوٰ پر نور سرکار نظام اوام اللہ اقبالہم کا شکریہ بجان و دل ادا کرتا ہوں کہ سرکار مدوح نے حکم فرمایا کہ سلطنت آصفیہ کے شاہی خزانہ سے بھی مؤلف کو اس کتاب

کی ہر ایک جلد پر جس طرح وہ شائع ہوتی جاے پان پانسوروپہ کا انعام صلیٰ تالیف عطا کیا جائے (دیکھو مراسلہ معتمد فینانس نشان (۳۰۹۱) مورخہ ۱۶-ابان ۱۳۱۱ھ) موسومہ معتمد عدالت و کو توالی و امور عامہ

(۵) حیدر آباد کے امرائے عظام سے جناب نواب فخر الملک بہادری معین المہام صیفہ تعلیمات و عدالت و طبابت و امور عامہ کی علم دوستی کا یہی شکر گزار ہوں کہ آپ نے اپنے خانگی خزانہ سے اس تالیف کی ہر ایک جلد پر سوروپہ کا اعزاز انعام مقرر فرمایا ہے۔

شکریہ علی | (۶) اگرچہ اس کتاب کی ہر ایک جلد کے پانسو نسخوں کی طبع کا حقیقی صرفہ بقدر اہمیت سکتہ محبوبہ ہے اور معاونین بالقابہم کی امداد کا مجموعہ اس وقت تک تقریباً اہم سکتہ محبوبہ۔ لیکن محض اس خیال سے کہ پبلک کو نفع پہونچے مین نے مصارف کے ایک خیف سے حصہ کا بار اپنی ذات پر اٹھا کر جملہ نسخہ مطبوعہ

مع حق تالیف کتاب بلا کسی معاوضہ کے پبلک کے لئے وقف کر دیا ہے۔ معزز
 ناظرین کتاب پر روشن ہے کہ یہ ۲۸ جلد کی کتاب ہے اور کمال اہتمام کے ساتھ
 چھ مہینے میں ایک جلد شائع ہوتی ہے اور لفظا ہر مجھ کو صرف خداوند کریم سے
 توقع ہے کہ میں اس کتاب کی تکمیل اپنی باقی ماندہ عمر میں کر سکوں۔ وہو علیٰ کل شیء قدير

پبلک کا فدائی

احمد عبدالغفری - نایطی

(خان بہادر شمس العلماء) (غزیز جنگ بہادر)

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله که نوبت به آغاز چارنی جلد این کتاب رسید چار تا کتب دیگر است که درای بهتقاد کتب
متذکره جلد های ماضیه در اخذ این داخل شده -

(۱) تحفه السعادت - محمته یادگار محمود ابن شیخ ضیاست که در سنه نهصد و شانزده هجری نبوی
در فارسی زبان تالیفش کرده که مخصوص بزبان فارسی و عربی است و خال خال از لغات ترکی هم
بحث کند - و بر سه صد و بیست و دو صفحات شامل - چاپ نشد - حالانایاب است -

(۲) حدائق البیلاغمه - از تالیفات شمس الدین فقیر تخلص است و در فن بلاغت که در فارسی
زبان تالیفش کرده و در تعریفات صنائع و بدائع ازین رساله مختصر مددی گرفته ایم - در مطبع نشانی نو
و مطابع دیگر هم چاپ شده است از زبان بدست می آید -

(۳) قوانین دستگیری - نتیجه دیده ریزی مولوی غلام دستگیر مرحوم مدرسی است که در فارسی
زبان جامع قواعد فارسی است و درای آن چیزهای دیگر را هم متعلق به فن ادب فارسی جمع

کرده است بنجیال ناخیلی مفید و مستند است کتابت بسوط و محتوی برشش صد و چهل و چار صفحه و سوره هزار و دو صد و شصت و شش هجری تالیفش کرده و در مطبع مولائی حیدر آباد طبعه انطباع و برکشیده حالا کم یاب است نسخه های بسیار در کتب خانه نواب صولت جنگ بهادر امیر حیدر آباد دکن موجود -

(م) کشف اصطلاحات الفنون - مؤلفه محمد علی بن شیخ علی تھانوی که ورنه هزار و دو صد و هشتاد و شست هجری در عربی زبان چاپ شد و در تعریف بعض اصطلاحات مدوی ازین می گیریم کتابت خیلی بسوط و بر دو جلد و هزار و پانصد و شصت و دو صفحیات شامل نسخه مطبوعه از ایشانک سوساتی کلکتہ قیمت مناسب بدست می آید -

نشان	نام کتاب	نشان	نشان	نشان	نام کتاب	نشان	نشان
۱	تحفه السعادت	۲	۳	۴	تحفه	۵	۶
۲	حدائق البلاغت	۳	۴	۵	حدائق	۶	۷
۳	توانین دستگیری	۴	۵	۶	توانین دستگیری	۷	۸
۴	کشف اصطلاحات	۵	۶	۷	کشف	۸	۹

(۱) **اخکوش** | بقول صاحب انندجواله فرنگ فرنگ مرادف اخکوک است

که می آید - بفتح اول و کاف عربی معنی زرد آکوی نارسیده و بقول برهان - - -

(۲) **اخکوک** | بر وزن منکوک زرد آکوی نارسیده و بقول انندجواله فرنگ فرنگ

(۳) **اخکوش** | مرادف (اخکوش) صاحب جامع برنمبر (۲) قانع و صاحب شمس

نسبت نمبر (۲) بصراحت نوشته که بکاف تازیت و گوید که عربیت و صاحب هند

هر سه را فارسی قرار داده و همچنین صاحب سراج و سروری نسبت (۲) فرماید که هر دو کاف آن

تازیت حکیم سدی (۵) ز فیروزه و از زمره دیگر نماینده اخکوک نورس برپوشیده

(۵) تلخ و ترشت و بعض دیگر اندر اخکوک و دانه اش بگریز مؤلف گوید که (کوک)

بقول برهان معنی گنبدی آمده پس عجبی نیست که فارسیان (ا خ) را که معنی خوش

است بالفظ (کوک) مرکب کرده برای زرد آکو که سیوه مدور است نام نهاده باشند

و این کنایه باشد و نمبر (۳) شین اند باشد که بقاعده فارسی می آید و عجبی نیست که (اخکوک)

مخفف (اخکوک) باشد که زیادت شین (اخکوش) شد و الله اعلم (اروو) و کیهو آکو

زرد - اس کا ترجمه زرد آکوی خام - کچا زرد آکو (مذکر)

اخگر | بقول بهار بکاف فارسی بوزن اختر انگشت افروخته فرماید که گره و لاله

از تشبیهات اوست مؤلف گوید که تخم هم (میر محمد فضل ثابت ۵) ثابت زین

عشق دلم و انمی شود و گرد ملال و گره اخگر من است (ابوطالب کلیم ۵) گرم

رنگ مکان گیر دور آشنای سلوک و لاله اخگر باب ار میرسد نیلوفر است (ظهوری ۵)

تخم زانگر نه نشان سینه اگر کاشته؛ پذیرا است انبار کند دل مگر از خرمن داغ؛ و بقول ضا
 برهان و جامع و هفت (۱) پاره آتش رخنه را گویند و لعربی جمره خوانند و (۲) کنایه از آتش
 عشق و عاشقی هم صاحب شمس و رشیدی با بهار متفق و صاحب سروری در معنی اول با
 برهان هم زبان - صاحب ناصری گوید که اگر چه در برهان معنی پاره آتش است و لیکن
 تحقیق آنست که انگشت افروخته باشد یعنی زغالی که آزار روشن کنند و آتش گیر و
 خان آرزو در سراج فرماید که آنچه رشیدی انگشت افروخته گفته خطاست زیرا که انگشت
 است از آتش خواه از انگشت باشد یا از هیزم صاحب مؤید الفیض نوشته که انگشت
 افروخته و سوزان باشد و بوجه فرنگ قواس فرماید که معنی آتش میولف عرض
 کند که مارانی الجمله با برهان اتفاق است اگر چه طرز بیانش هم کاشف حقیقت نیست
 به تحقیق ما انگر چیزیست که از آتش روشن در هوای جبهه و شک نیست که آن در حقیقت پاره
 آتش است و صلا حیت آن دارد که در چیز دیگر آتش افکند و لیکن بعد از آن که بصورت
 انگر جدا شود ویر نامد و انسرده شود فارسیان این را زائیده آتش گفته اند چنانکه حکیم سمرقانی
 گفته (۵) دل اوست انگشت و کین تند آتش پذیرا انگشت و آتش چه زاید جز انگر؛
 آنانکه انگر را انگشت افروخته گفته اند خطا کرده اند که نه تخصیص با انگشت دارد و نه با سیمه
 یا چیز دیگر - هر چیز که صلاحیت (آتش گرفتن) دارد جز آتش گرفته آن که سبک و لطیف
 در هوا پیرد - انگر است و اگر همین جرم لطیف در خاکستر پنهان باشد هم او را انگر گویند -
 چنانکه صاحب گفته (۵) در سیه خانه افلاک دلی روشن نیست پذیرا انگری در ته فاستر

این گلخن نیست: (دخلوری ۵) خنی در آتش او پیکر من: دل من انگر خاکستر
 من: بخيال ما این مرکب است از آخ و گر - صاحب برهان بر (جشن سده) گو
 که حشبی است که فارسیان در روز و هم بهمن ماه کنند و در آن روز آتش بسیار
 افزونند این جشن را هوشنگ بن سیامک بهمرساتید بواسطه آنکه روزی با صد کس
 بطرف کوهی رفت ناگاه ماری قوی جثه بنظرش درآمد چون هرگز مار ندیده بود
 تعجب شد و نگی برداشت و بجانب مار انداخت آن سنگ خطا شده بر سنگ دیگر
 خورد و آتش از آن سنگ بجست و بر جن و خاشاک افتاده مار را بسوخت چون
 در آن زمان هنوز آتش ظاهر نشده بود هوشنگ با همراهمان از پیداشدن آتش خرم
 و شادان گردید و حشبی عظیم کرد (انج) فارسیان (انج) در حالت شادمانی و خوشی و
 در محل آفرین گویند و معنی خوش هم آمده که گذشت (گر) در فارسی کننده و سازنده
 معنی فاعلیت آمده (کذا فی البرهان) پس معنی لفظی انگر خوش کننده باشد و لمجاظ
 و احوالات تاریخی که بالا گذشت همین شراره باعث آن جشن شد و فارسیان انگر
 نام کرده باشند و اسد اعلم و نسبت معنی دوم عرض میشود که استعاره باشد و بس
 (ار و و) (۱) انگر - فارسی - اردوین مستعمل بقول امیر دندگر (انکارا - چنگاری
 (ناسخ ۵) پاره هاس دل سوزان مری آنکھون مین نهین: پنکله هین روزن
 بجزر سے یہ انگر باهر: (۲) عشق کی چنگاری (مونت) شرع عشق (دندگر) کہہ سکتے ہیں

انگر افتادون | استعمال - معنی بیرون | حبتن شرر و سرزدن انگر باشد چنانکه

ظہوری گوید (۵) ازین سوزی کہ دمنخز از کار عجیب و غریب و ناممکن کردن۔

جگر دارم نمیدانم کہ گاہ گریہ از مرگان چہ را (انوری ۵) گوہر خنجر چو شد لعل بخون

انگرنی افتد (اردو) چکار یان مجھڑا۔ گفتہ پلعب ہوا بر سر آب انگراؤر شکست

انگرا ندازی کردن (اردو) دیکھو آتش از آب افرختن

از قبیل دانہ انداختن بر زمین باشد یعنی خاک (آب از آتش بر آوردن) پانی مین آگ

کردن و پیدا کردن انگر چنانکہ ظہوری گوید لگانا۔ بقول صاحب آصفیہ ناممکن بات

(۵) اشک ریزان تو افگند آتش در کرنا۔ اعجاز دکھانا (معروف ۵) آگ

جگر کو سمند رتا برایش انگرا ندازی کنند پانی مین آب لگائی ہی پدیکھیگا ذرا ہنسی

(اردو) چکار یان برسانا۔ چکار یان انگر در پیرا ہن کردن (اردو) مصدر صطلحا

مجاڑنا۔ چکار یان کالنا۔ بقول صاحب بحر معنی بی آرام و بقرار

انگر بر آوردن (استحال۔ پیدا کردن) کردن مؤلف گوید کہ اگرچہ سندی پیش نشد

و بیرون آوردن انگر باشد (ظہوری ۵) ولیکن این کنایہ درست است کہ چون

زاشکی کہ بر شعلہ دامن کشید پتف سینہ انگر شرارہ در پیرا ہن افتد پیرین پوش بقرا

بر آوردہ ام (اردو) دیکھو انگرا ندازی شود و آرام از دست دہد از ہمین معنی

کردن۔ حقیقی کنایہ باشد (اردو) بے قرار کرنا

انگر بر سر آب شکستن (اردو) مصدر صطلحا چہانی مین آگ لگانا (میر ۵) مستوطن

معنی انگرا از سر آب پیدا کردن و کنایہ باشد کی گرمی بھی اے تیر قیامت ہے پچھاتی

(۱۸۱۱)

(۱۸۱۱)

(۱۸۱۱)

گلے لگ کر تک آگ لگاتے ہیں: صرف انہی و بیاری چیز است (بران) (ظہوری)
 (آگ لگانا) بھی بے قرار کرنے کے معنوں میں (۵) می تواند شعلہ آہم پر پروانہ شدہ کو سمندر
 متعل ہے (اسیر ۵) دیتا ہے مرے تا گویم انگرستان نوی: (اردو) وہ جگہ
 بہاگ کیا کیا: دیک نے لگائی آگ کیا کیا: جہاں چکاریوں کی کثرت ہو۔ موٹ۔
 دیکھو آگ لگانا۔ امیر اللغات) انگرشدن استعمال۔ یعنی قرار یافتن

انگر ویدن استعمال۔ یعنی پیداشدن (۱۲۶۵)
 انگر باشد چنانکہ ظہوری گوید (۵) شعلہ سگڑ انگر نشوند: دری از گلشن ماباز بروی چین است
 نگاہ از گریہ ہای آتشین: می فتاحم وانہ کی (ولہ ۵) در گلستان بر گل صحبت نشینم از
 و انگری دمنہ (اردو) چکاریان نکلتا۔ غبار پ نفس انگر شدتف آہم صبارا گرم کرڈ
 انگر زائیدن (مصدر اصطلاحی) یعنی (اردو) انگر ہونا۔ شرارہ بنجانا۔

پیداشدن انگر و شرارہ باشند این از کلام (۱۲۶۶)
 حکیم تبریزی بر لفظ انگر گذشت (اردو) انگر فشاندن (مصدر اصطلاحی)
 شرارے نکلتا۔ یعنی بر آوردن انگر باشد و در سنہ ظہوری
 انگرستان استعمال۔ قبول بہار و تند خود ش گذشت (۵) بجای خود فشانند
 معروف مؤلف گوید کہ جائیکہ انگر و شرارہ شعلہ و انگر: در آتشیم ازین جوش خام۔
 کثرت باشد از قبیل گلستان و میستان مخفی چہ حیف: (اردو) چکاریان نکلتا۔ فسر
 مباد کلاستان، کبسر اول بروزن نشان بجای افشان ہونا۔

(۱۸۰۶)

اخگر گریستن (مصدر اصطلاحی) یعنی برآوردن اردو وین متعل به (دیکھو امیر اللغات)

شراره عشق از چشم و کنایه باشد از گریه اشک **اخگری دانستن** (مصدر اصطلاحی)

گرم و اشک خونین کردن چنانکه ظهوری گوید یعنی خبر دار و واقف بودن از طریقہ برآوردن

(۵) اگر همان من گردد و سمندر بکریم از برایش شرر چنانکه ظهوری گوید (۵) فسر دکان

اخگری چند (اردو) اشک گرم - اشک به تمنا پزی عجب جوشند شرار شعله دل باید

خونین برسانا - آنکھوں سے چنگا ریان جہان (۵) شرر افشانی

اس کا لازم آنکھوں سے چنگا ریان (۵) واقف ہو رہنا -

اخگل بقول صاحبان برہان و سراج و جهانگیری و رشیدی و ہفت نفع اول و ضم

کاف فارسی و سکون ثانی و لام داسہ گندم و جو را گویند یعنی خس های سر تیز کہ بر سر خوش

گندم و جوی باشد صاحب سروری فرماید کہ ہمین را داس و داسہ ہم گفتہ اند و صراحت

نہ کردہ است کہ کاف فارسی است و صاحب ناصری این را بذیل اخگر آورده

و اخکم را کہ کاف عربی است بعد این ذکر کردہ و صراحت نفرمودہ کہ کاف فارسی است

و معاً ہمزبان برہان - صاحب جامع فرماید کہ معنی دوم داس باشد و برداش

بر نمبر (۲) نوشتہ کہ خار های بلند کی کہ در سر خوشہ گندم وجود و صراحت کاف

فارسی کردہ و صاحب شمس گوید کہ صاحب نسخہ قدیم سامی بفتح الف و کاف (در

اخگل) آورده مؤلف عرض کند کہ جز این نیست کہ این مرکب است از (دراخ)

(گل) کہ معنی (گل خوش) باشد بقدم صفت و در خوشہ گندم و جو ہمین یک چیز است

(۱۸۰۶)

کہ آنرا گل گندم و جو خوانند۔ (اردو) بال۔ بقول آصفیہ گیہون وغیرہ کا خوشہ
 ریشہ (مونث) اور تٹا پر فرماتے ہیں کہ جوار کی بوندی۔ جوار کا خوشہ۔ تٹا (مذکر) ہم
 کہتے ہیں کہ بقول آصفیہ بال یا تٹا عام ہے جس میں داس داخل ہے۔ اردو میں اس کے
 لئے خاص لفظ ہکو نہیں ملا۔ دکن میں اسکو (بالی کا طرہ) کہتے ہیں۔ صاحب تذکرہ
 و تانیث نے لفظ (بال) پر لکھا ہے کہ اسکو بالی ہی کہتے ہیں۔ ہمارا خیال ہے کہ غلطی
 عام کی وجہ سے بال یا بالی خوشہ کو کہنے لگے ورنہ یہ دونوں لفظ فی الحقیقت انجکل کا ترجمہ
 ہیں اس لئے کہ گیہون اور جو اور تٹا کا پھول بھی چیز ہے جو بالون سے مشابہ ہے
 اور خوشہ سے پہلے اسی کا ظہور ہوتا ہے۔ اور فی الحقیقت یہی پھول ہے اور اس کے
 بعد خوشہ میں جو دانے پیدا ہوتے ہیں وہ اسی پھول کے پھل ہیں۔ ہمارے خیال
 کی تصدیق اس سے ہوتی ہے کہ صاحب ساطع نے لفظ بال پر لکھا ہے کہ بال وہ
 ریشہ ہے جو خوشہ پر ہوتا ہے (سنسکرت)

اخگوژنہ | بقول صاحب جامع کاف فارسی بروزن (دہ سوزنہ) تکمہ کلاہ و جاہ
 وغیرہ و صاحب رشیدی ہم کاف فارسی ذکر این کردہ مؤلف گوید کہ ما صراحت
 کامل براخکو بہ کردہ ایم و از ماخذ ہم بحثی۔ (اردو) دیکھو (اخگو بہ)۔

(۱) اخلاص داشتن | استعمال ۲ باضافت اخلاص بمعنی محبت خالص داشتن
 (۲) اخلاص قلبی داشتن | مخفی مباد کہ اخلاص لغت عرب است بقول صاحب
 منتخب پاک و خالص کردن دوستی و عبادت بی ریا و سمعت کردن (الخ) و درینجا

بمعنی حاصل بالمصدر و قلب ہم نعت عرب است بمعنی دل پس یای نسبت بر و زیادہ
 نموده بالمصدر و شتن استعمال کرده اند چنانکہ صاحب سرگذشت آورده (شر) ہمہ بزرگان
 بنماظر خوبیاہی پد رم اخلاص قلبی بین دارند۔ (اردو) (۱) اخلاص رکھنا۔ بقول امیر خسرو
 دوستی رکھنا خصوصیت رکھنا (میر حسن) خون ہو کر ہے طرف تیرے پے تجھ سے کھنکھو تھو
 جگر اخلاص پے ہم عرض کرتے ہیں (۲) دلی محبت رکھنا کہہ سکتے ہیں۔

(۱۸۰۸)

اخلاق آمدن | (مصدر اصطلاحی) بمعنی واقع شدن خوش خوئی است چنانکہ انوری
 گوید (۳) عمر نوح با دو شملت فارغ از طوفان عزل پگرچہ اخلاق ترا اخلاق
 گنجان آمدہ است پے مخفی مباد کہ اخلاق نعت عرب است بفتح اول و بقول صاحب
 منتخب جمع خلق بمعنی خوبیاہ (اخ) فارسیان این را بمعنی خوش خوئی استعمال کنند (۴)
 اخلاق عربی۔ اردو میں ستمل بقول امیر۔ مذکر۔ خلق کی جمع اردو میں بیشتر بجای واحد
 بولا جاتا ہے۔ انسانیت انسانری۔ مروت۔ آویہکت (ناصر) ہم کیا اجی و مہر بہر تہا
 آفاق تہارا پے ایجان ہمیں یاد ہے اخلاق تہارا پے ہم عرض کرتے ہیں کہ (۵) اخلاق
 آمدن کا ترجمہ۔ اخلاق پیدا ہونا۔

اخلاکندر | بقول صاحب ناصری و انداز بیچہ اطفال مؤلف گوید کہ ہمان خلکند
 کہ گذشت با صراحت ماخذ و تعریف کامل این در آسجا کرده ایم مخفی مباد کہ دکندر (تہو)
 برہان بفتح اول و ضم ثالث بمعنی ظرف گلی باشد۔ مرادف (کندو)۔ ہوا کہ ذکرش در بیان
 ماخذ ہمد آسجا گذشت پس (اخلاکندر) مرادف (اخلاکند و است) (اردو) دیکھو (اخلاکند)

اخلكندو | بفتح اول ولام وكاف وسكون ثانی و نون و دال اسجد مضموم بود و زده ها
 (اخلكندو) است که گذشت صاحبان برهان و رشیدی و جهانگیری و هفت و جاس
 ذکر این کرده اند و ما همدراستجبا ذکر این و صراحت ماخذ کرده ایم (ارو) و کیمو **اخلكندو**
اخلكنده | بقول صاحب شمس بفتح الف ولام وكاف تازی و ضم دال و سكون نو
 بازیچه مدور بادسته که از مس یا چوب سازند و سنگریزه در آن کنند و بچیانند تا طفلان
 بدان مشغول شوند چنانکه فخری گوید (ع) بان طفلگان از اخلكنده پد مؤلف گوید
 که همان (اخلكندو) که گذشت دیگر کسی ذکر این نکرده است که صاحب شمس از برای
 این هم همان سند شمس فخری پیش کرده که ذکرش بر (اخلكندو) کرده ایم و عرض کنیم که تحقیق
 ماخذ که بر (اخلكندو) گذشت متحقق شد که جزر لایفک این (کندو) باشد و (کندو) بمعنی
 کند و نیامده و از اهل تحقیق کسی با صاحب شمس نیست و سندی که از کلام شمس فخری پیش
 کرده است در مصرع ثانی آن (اخلكندو) را بتحریف (اخلكنده) نقل کرده است و ای
 بر تحقیق که همان یک شعرا ستادی را مدعیان بر چهار لغت (اخلكندو) و (اخلكندو) و
 (اشلكندو) و (اخلكنده) به تحریف لفظی بکار خود گرفته اند و ما صراحت کافی بر لفظ **اخلكندو**
 کرده ایم که از دیوان شاعر مغفور صرف (اخلكندو) ثابت می شود و این سند همانست و
 بس و (اخلكنده) چیزی نیست مگر تحریف (ارو) و کیمو **اخلكندو** -

اخلور | بقول صاحب برهان و هفت و اند بالام بر وزن مخمور خرنوب بطنی باشد و آن
 میوه است سرخ بیا هی مائل بچهل گرده گویند و آنرا بشیرازی (کورز) گویند و آن میوه

کبر باشد با سر که پرورده کنند و خورند و صاحب محیط بر کوزر به زای مجہ سوم گوید کہ ثمر خرنوب
 است و بر خرنوب فرماید کہ لضم اول و سکون رای مہملہ و ضم نون و سکون و او و بای موحده
 چار نوع است شامی - نبطی - مصری و ہندی و بر خرنوب نبطی گوید کہ این را بفارسی
 گروہ و جیک و جلیاک و در شام و مغرب نبوت نامند و ثمر این شبیہ بہ گروہ کوچک ہند
 و خشک و در دوم و گویند در سوم و بقول شیخ در خشکی و تحفیف و برودت شدید ترویجی لذت و
 تخم آن بیا رقا بلض و منافع بسیار دارد مؤلف گوید کہ (خلو) بہ وزن مونا م ثمری
 است کہ بقول بعض شبیہ شتقا لوست و در اقسام آلوشتقا لور ابیثیت ہیئت و رنگش با
 گروہ گو سفند شبابہت کلی است پس عجبی نیست کہ فارسیان الف و صلی در اول این آورده
 اخلو کردند و مناسبت الف ضمہ اول را بفتح بدل کردہ خای معجمہ را ساکن کردند و در آخر آن
 رای مہملہ زیادہ کردند - بجز این چیزی دیگر بفہم مانعی آید و صاحبان تحقیق خصوصاً صاحب
 محیط اخلو را ذکر نکرد و ہیچ بزنکشود کہ این لغت کدام زبان است (اردو) ایک میوہ جو کر
 کے گروہ کے مشابہ ہوتا ہے - سرخ رنگ مائل بیاضی - ہماری رائے میں وہ شتقا لو ہے
 یا مشابہہ شتقا لو - افسوس ہے کہ ہم کو اسکا اردو ترجمہ اطبا سے نہ ملا -

اخلوک | بقول صاحب ہفت قلزم بفتح اول و سکون فا و ضم لام بو اوریدہ و کاف زو
 زو و آکوی ناریدہ را گویند و ہمیں لفظ بکاف سوم ہمیں معنی بجای خودش گذشت و تا
 ذکر ماخذش ہم ہمد آہنجا کردہ ایم - اگرچہ درینجا شادی دیگر بردعای صاحب ہفت
 وندی ہم پیش نشد ولیکن اگر لام سوم را بقول صاحب ہفت قلزم معتبر داریم اصل

خلوست بر وزن غلو نصیم اول که بقول برهان معنی آلوست و آن میوه است معروف
شبه ثقیلاو (اخ) فارسیان کاف تحیر بوجه نارسیدگی آن در آخر زیاده کرده باشند و
الف وصلی در ابتدا و الله اعلم (اروو) و کیهو اخلوک -

اخم | بقول بهار و اند بافتح چین و شکن که بر روی و پیشانی افتد (ملاطفراسه)
میکنند نازک و لان را صحبت بدخو طول و فرور چین چین از اخم روی سطر است
خان آرزو در چراغ فرماید که بافتح و سکون خا و میم چینی که بر پیشانی و ابرو افتد و بزیادتی
های مختفی هم آمده مؤلف گوید که خم معنی کج و کجی است و چینی که برابر و یابین می افتد
مقابلہ حالت غیر آن فی الجمله بر سطح راست کجی پیدا کند بخیاں ما میرسد که فارسیان
الف وصلی در اول این آورده (اخم) کردند و فتح خای معجمه را بالف و اده خا را ساکن
ساختند و معنی مطلق چین و شکن آوردند (اروو) چین (فارسی - اردوین متصل) بقو
اصفیه (مونث) شکن - بل - چنت - بٹ - جھری - (آتش) خود بخود کچھ دل شیدا
گو ہے اندوہ و طلال نکس جین کے لئے درکار ہے چین تھوڑی سی ۛ

اخمسه | بفتح اول و سکون خای معجمه و فتح سین مہملہ و میم مفتوح و های ہوز ساکن
بقول صاحب سراج کہ بر (اخمسه) ذکر کند مرادف آنست و بعد و دہ نیز مؤلف
گوید کہ در مہمودہ باشین معجمہ (آخشبہ) ہم گذشت - صاحبان جہانگیری و ہفت ہم ذکر
این کرده اند و صاحب ناصری بر آخمہ نوشتہ کہ (اقسما) مقرب آنست و صاحب شمس و
مؤید بر (آخمہ) ذکر این فرماید کہ در فرہنگی معنی بخش و گونه آمدہ و صاحب جامع آورده

که مخفف همان (آخمه) که در محدوده گذشت بنجیال ما این مرکب است از (آخ) و (مس) و
 های نیست - آخ بمعنی خوش گذشت و مس بفتح اول پای بندی که خلاص از ان مشکل
 و دشوار باشد و معنی دیوانگی هم (کذا فی البرهان) پس (آخمه) چیزی باشد منسوب به
 خوش و کنایه از شراب جو و آرن و برنج و امثال آن که چون انسان را عادت شراب
 خواری شود بندی را ماند که خلاص از ان دشوار است ما این را اصل دانیم و آنچه در
 محدوده گذشت نتیجه لب و لجه مقامی و آنچه بشین معجمه در محدوده گذشت یعنی (آخشمه) عجی
 نیست که آن مرکب باشد از (آخ) و (شم) و های نیست شتم بقبول برهان بمعنی نفرت و فریب
 و خدعه و پریشان و پیهوش باشد و نیز در عربی معنی بو آمده پس (آخشمه) منسوب بخوش بو
 و بقبول می کشان کنایه از شراب یا منسوب به چیز خوش فریب بقبول مخالفان شراب
 کنایه از شراب باشد و محدوده بعوض مقصوره نتیجه لب و لجه مقامی (ارو) و (دیکهو)
 آخمه -

آخمه | بقول صاحب غیاث بفتح بمعنی چین و شکنج مؤلف گوید که مرادف همان
 آخم است که گذشت و های زائد را خرسند این در اصطلاح ما بعد می آید (ارو) و (دیکهو)

<p>الآخمه رو اصطلاح - بقول صاحب مستعمل (ملاطفراس) نیاید چه بر صنفه خزان</p>	<p>بجز (۲) مطلق ترش رو را گویند بهر آنکه گویند چه سطر کاغذ کند آخمه رو و مؤلف گوید</p>
<p>معنی ترش رو این مجاز است و بالقطر کردن افاده معنی فاعلی کرده است یعنی مبین و ابرو</p>	<p>بجز (۱) کسی که چین به چین یا برابر داشته باشد که اسم فاعل ترکیبی است که دو اسم جمع شده</p>

درویش پشکن دارندہ پنجمہ صاحب نمبر (۲) را کردن و ترش کردن رو پیدا می شود (اردو)	بجاز نمبر (۱) گفته - ا و عای مابریکس آن است (الف) (۱) چین بجین - ابرومین گره ڈالا ہوا -
یعنی نمبر (۲) حقیقی است و نمبر (۱) بجاز آن بخیاں تیوری پر پل ڈالا ہوا - تیوری چڑھایا ہوا (۲)	مازندیش کردہ بہار مصدر - - - - - ترش رو - (ب) تیوری پر پل ڈالنا چین
(ب) اخمہ کردن روا بکسر نون بمعنی پشکن بجین ہونا -	

اخنوخ | بقول صاحب برہان وشمس و توتیبانون بروزن مطبوع (۱) نام ادریس پیغمبر است و بضم اول ہم گفته اند و بعضی گویند (۲) نام نوح پیغمبر صاحب سروری وشمس و (دری و پہلوی) این را بمعنی اول آورده و صاحب جہانگیری در دستور پنجم خاتمہ کتاب بذیل لغات غریبہ ذکر این کردہ ہم بمعنی اول قانع و از حکیم سدی سند آورد (۳) کجا نامش اخنوخ دانی ہی و گر نامش ادریس خوانی ہی و صاحب ناصری گوید کہ نام نامی پیغمبر ادریس است کہ اورا دریای ستم خوانند یعنی ستم و مدرس ثالث زیر کہ دریای اول حضرت آدم و دوم حضرت شیت بود و بعد ازد و صد سال از فوت آدم او بر خلق سبوت و دوشتن و نوشتن از وظا ہر شد و فرماید کہ نامہ پاری در مخاطبات بانفس خود از و دیدہ ام کہ بابا ^{فصل الدین} نوشتن کاشی ترجمہ اش کردہ و بالآخر صراحت کند کہ این لغت عبرت و (ادریس) عربی و در افریقہ پاری صاحب شمس کہ این را لغت عرب نوشت و صاحب توتیب بذیل فارسی ذکر کردہ عجی بیش نباشد (اردو) (۱) ادریس علیہ السلام کا نام (۲) نوح علیہ السلام کا نام زبان عبرانی میں اخنوخ ہے و مذکر

اخواستی | بقول صاحب برہان باوا و معدولہ بروزن (نخواستی) بمعنی غیر ارادی باشد
 چہ خواستی ارادی است بزبان استا و سائیر - خان آرزو و در سراج آورده کہ این را
 از دستیر کہ کتاب اولین پیغمبر عجم است نقل کردہ اند و الف اول برای نفی باشد صاحب نامی
 گوید کہ این الفی است - بقانون دستیر کہ افادہ ضد کند چنانکہ اجتناب بمعنی بچنان کہ
 گذشت شمس العلماء از او مغفور در سخندان پارس ہم ذکر این کردہ است و ما بر لفظ اجتناب
 بستی کردہ ایم بالجملہ خواستی از مصدر خواستن و بیای نسبت منسوب بہ خواہش است یعنی
 حاصل بالمصدر (خواستن) بروزن ماضی (خواست) آمدہ بمعنی ارادہ چنانکہ خواست
 خدا برین بود یعنی ارادہ خدا (کذا فی البرہان) پس یای نسبت بر او آورده خواستی کردند
 بمعنی ارادی و قوت خواستی بمعنی قوت ارادی باشد و چون الف نفی در اول زیادہ کردہ
 اخواستی شد بمعنی غیر ارادی (ارو و) غیر ارادی - قوت ارادی وہ قوت ہے جو منسوب
 بارادہ ہو - اور اس کی ضد غیر ارادی یعنی ناخواستہ -

انخی | بقول صاحب برہان و سراج و جامع و ہفت بروزن صنفی (۱) کاری و چیزی را
 گویند کہ قابل تحسین باشد و (۲) صاحب مروت نیز گفتہ اند و در عربی بمعنی برادر من
 صاحب نامری بر منی اول قانع صاحب شمس گوید کہ لغت عربی است بمعنی برادر
 من و در عرف صاحب مروت را گویند مؤلف گوید کہ بمعنی اول مرگب است از درخ
 و یای نسبت و بمعنی دوم مجاز از معنی حقیقی عربی (ارو و) (۱) وہ کام یا وہ چیز جو قابل تعریف
 ہو (۲) صاحب مروت -

(الف) **اخیروس** | بقول برهان و هفت مانند باسین بی نقطه بر وزن پریر و زگندم
دشتی یعنی گندم خود را گویند عصاره آن را با گوگرد و نظرون بیا میزند و در گوش چکانند
در گوش را نافع بود - و همچنین - - - - -

(ب) **اخنوس** | بانون (ا) بر وزن و معنی اخیروس باشد و بعضی گویند که (۲) نبات
که در نزد یک آبهای روان و ایستاده روید ثمری دراز و سیاه و کوچک می باشد و آذرادر
داروهای چشم و گوش بکار برند نافع باشد صاحب جامع هر دو را بهر دو معنی مرادف یکدیگر
قرار دهد صاحب جهانگیری در دستور پنجم خاتمه کتاب بذیل لغات غریبه ذکر الف کرده و صاحب
شمس بر (الف) قانع و صاحب محیط ذکر الف فرموده گوید که یفتح اول و کسر ثانی و کون
تحتانی و ضم رای مهمله و سکون واو و سین مهمله نباتیت غیر گندم صحرائی - نبات آن کنا
آبهای شبیه بگیاه ارزن و ثمر آن سیاه و ریزه و گل آن سفید - در او ویه چشم و گوش مستعمل
و با قوت محققه و محله و قالبنه است و آنرا (اخنوس) هم گویند و همین را خرونیه و خود رو
نامست و بهندی پالک و بر استخاناخ نوشته که بویانی سوناخنوس و سوماقون و سوناخون
و سومافیون و برومی ابرقیاء و فارسی افتخاج و پنپاج و اسپاناک و بهندی پالک گویند و آن ثقله مشهور
است بقدر شیر - برگ آن ذی شعب دراز - لبنانی و بریت سر در آخر اول و گویند
مستعمل در گرمی و سردی و تری و ازین جهت محروم بود در اموات و آن برای ابدان
یابسه و صاحبان و سواس و صداع را غذای نیک است و نافع - نافع بسیار دارد و صاحب
مخزن ذکر الف کرده بر معنی دوم قانع و صراحت کند که این و رای گندم خود را باشد و ثقله مشهور

کہ چند اکہ حقیقہ الف وب ہر دو اور فاسی زبان نیا قسیم و محققین دیگر زبانہا و اہل طب ہم ازین ساکت اند و صاحب محیط ہر دو را بمعنی دوم آورده کہ بالاند کو رشد (اردو) پاکک - بقول صفیہ (ہندی) اسم مذکر ایک قسم کے ساگ اور اس کے بیج کا نام -

اخجون | بروزن مخنون - بقول صاحب برہان کہ برز اخجون بہ بای موحده ذکر کردہ مرا اخجون است صاحبان ہفت و جامع ہم ذکر این کردہ اند و ما ہمد را اینجا اشارہ این ہم کردہ ایم کہ بقول صاحب محیط لغت یونانی است صاحب سوار سبیل گوید کہ این اسم عربی کا و زبان است نام دوائی کہ بیونانی این را (اخیان) خوانند ما بر لفظ (خون) کہ بہای موحده گذشت تصحیح این ہم کردہ ایم (اردو) و بکھو (خون)

الف مقصورہ با دال مملہ

۱۹۱ | بقول غیاث بالفتح (۱) رسانیدن و (۲) گذاردن و (۳) بیان کردن فرماید کہ این مصدر نسبت مگر بمعنی مصدری آید و بفارسی (۴) خوبی حرکات معشوق و رفرود (۵) بمعنی آواز نیز می آید بہ نسبت معنی اول و دوم و سوم صراحت کند کہ بیان کردن چیزی چون حکایت و فقرہ و خدمت و زروقرض و مانند آن و نسبت معنی چہارم گوید کہ رفرود اشارہ متعل فارسیان است - صاحب منتخب نوشتہ کہ این لغت عربی است غیر مصدر بمعنی مصدری چون نبات بمعنی رویانیدن و رستنی و عطا بمعنی دادن و دہش و تکلام بمعنی بیان و سخن کردن (الخ) الحاصل فارسیان این را با مصداق فرس مرکب ہم کردہ اند کہ صراحت آن در ملحقات کنیم (انوری ۵) و انکہ قد رورادای خدمتش انگند پموی کشان گردن نیال و تکیں پاؤ (دولہ ۵)

وزادای روات شاعر او پن گوش چون درج و زشتور است پن مخفی مباد که مقصود صاحب
 غیاث از معنی پنجم اشاره باشد که سندش در (دادا دشتن) می آید (ارو و) (۱) ادا (عربی- اردو
 مین مستعمل) بقول امیر- بمعنی بی باق جیسے "قرض ادا ہو گیا" (۲) ادا بمعنی عمل مین لانا-
 جیسے "ایک رسم ادا ہو گئی" نماز وقت پر ادا ہوئی " (۳) ادا- بمعنی بیان جیسے "مطلب
 ادا کرنا (۴) ادا بمعنی ناز و انداز مشوقانہ (دارغ ۵۷) مشہور ہے زمانہ مین و دون کی
 لاگ ڈانٹ پیمیری تھان ہوئی کہ تھاری ادا ہوئی بنا (۵) دیکھو آواز- تیر نے اسی معنی کے
 متعلق لفظ آدا کو بمعنی اشارہ و قرینہ استعمال کیا ہے- جیسے ادا فہم- ادا شناس-

اد ادا | بقول برہان بروزن مبادا لغت بربری نوعی ازماذریون است و آن سفید و سیا
 می باشد- سفید آن را (اد ادا می گویند و عبری (شخص) و سیاہ او را (اد ادا می اسود)
 ناسند و خاتق التمر و قاتل التمر هم- استقرار نافع است- صاحب محیط ذکر این کرده گوید کہ اسم
 (شخص) است و بر شخص فرماید کہ بکسر حمزہ و سکون شین معجمہ و کسر خای معجمہ و سکون یا
 تثنائی و صاد و ہلک لغت عربی است و نیز عبری اسد الارض و بہ بربری اد ادا و بیونانی
 خاما لاون یعنی مختلف الالوان و عجمی لاندلس بشکرا این نامند و معروف بشوف الحاک است
 بہت آنکہ از ان صمغ مانند مصطکی بعل می آید و زمان بجای مصطکی استعمال می نمایند و بقول
 اختیارات درخت گردانہ و گویند آن نوعی ازماذریون سیاہ است و بعضی گویند کہ وای
 بر برست کہ ہندی بنگم گویند قاتل درندگان است- گرم و خشک و رسوم گویند در چہارم و
 گفتہ اند کہ سفید آن- گرم و خشک در اول دوم و سیاہ آن گرم و خشک در آخر رسوم تا چہارم

اجتناب این در استعمال داخلی واجب است بسبب سمیعی کہ در دست در ادویہ ضماوات محکمہ
 و ملینہ و جالیہ داخل می شود گویند کہ خوردن یک شقال از پنج سفید آن جهت رفع جنون
 و صرع و توخمش نافع - تریاق این خرزہرہ (اردو) بقول صاحب محیط بنکم ایک تھی واکانہ

ادادادون | استعمال - صاحب آصفی
 ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ
 مصدر است -----

آفریدن و خلقت کردن ناز و کرشمہ باشد و آن
 متعلق بہ معنی چهارم است کہ بلفظ ادا گذشت
 (صائب ۵) آنکہ صد شیوہ بآن چشم ننگو
 واد است نہ چہ ادا ہا کہ بآن گوشہ ابرو دادا
 (اردو) ادا بخشنا - ادا خلقت کرنا - ادا سکھانا
 (الف) ادا دان | استعمال - صاحب آصفی
 ادا شناس (ب) ادا پہچاننا (ج)
 ادا شناسی - امیر نے (الف) کے متعلق فرمایا
 (ب) ادا دانستن | ذکر (ب) کردہ از معنی
 کہ ایما یا اشارے یا قرینے سے عذیہ پہچاننے
 ساکت مؤلف گوید کہ اشارہ شناس بودن با
 (الف) اسم فاعل ترکیبی از (ب) چنانکہ صائب
 یہ صاحب بڑے ہی ادا شناس ہیں فوراً تار جاتے
 گوید (۵) ہر چہ در خاطر عاشق گذرد می دانی نہ
 ہین " (مومن ۵) مین روش دان حکم
 خوش ادایاب وادافہم وادادان شدہ نہ
 جیسی نہ مین وادافہم سیر کیوانی نہ مومن کے
 مؤلف گوید کہ این متعلق بہ معنی پنجم است کہ
 کلام مین (ادادانی) بھی متعلق ہے (ع) کرتے

<p>اسپه نازدادانیون مین هم ۲ اداویدن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید که شاه (ارو) ناز و انداز معشوقانه کاملاً ناز و کرشمه کردن باشد (دستی بانفتی ۵) کرنا -</p>	<p>چه اداها که ندیدم چه اداها که نکرد و بنده او این که عجب بنده نواز آمده بود</p>
<p>ادار بقول صاحب سروری (۱) یستم همزه گرما باشد (۲) بفتح حساب - گیر کسی از اهل تحقیق ذکر این نکرد و نه سندی پیش شد بخیاں مادادار) معنی اوّل ما خود باشد از (آذار - بمحدوده و ذال معجمه) که نام ماهی است از شهر رومی که در گرما واقع شود بقول بهار مطابق ماه هندی حیت و بقول ما با اردی بهشت و مارچ مطابق دارد که در همین ماه آغاز گرمی شود پس فارسیان بقاعده خود ذال معجمه را بدال مهله بدل کردند و بکثرت استعمال محدوده بمقصوره بدل شد و (ادار) معنی گرما استعمال کرده باشند و نسبت معنی دوم عرض میشود که (ادار) مخفف (اداره) باشد که در محاوره معاصرین عجم معنی دفتر و محکم و کارخانه آمده که بجایش مذکور شود و ما خدش همدار آنجا عرض کنیم الحاصل (ادار) را بمعنی حساب گرفتن قابل غور است عجیب نیست که صاحب سروری به تسامح و آو را و ادال مهله پنداشت زیرا که (اوار) و (اداره) بواو معنی حساب می آید نتیجه تحقیق ما آنست که معنی اوّل بدل مهله باشد و معنی دوم به و او (ارو) (۱) گرما - بقول آصفیه - فارسی - (اردو و مین متعل) مذکر - سرما کا نقیض - تابان - گرمی کا موسم (۲) حساب - مذکر - بقول آصفیه عربی (اردو و مین متعل) گنتی - شمار - سیاق -</p>	<p>ادار بقول صاحب سروری (۱) یستم همزه گرما باشد (۲) بفتح حساب - گیر کسی از اهل تحقیق ذکر این نکرد و نه سندی پیش شد بخیاں مادادار) معنی اوّل ما خود باشد از (آذار - بمحدوده و ذال معجمه) که نام ماهی است از شهر رومی که در گرما واقع شود بقول بهار مطابق ماه هندی حیت و بقول ما با اردی بهشت و مارچ مطابق دارد که در همین ماه آغاز گرمی شود پس فارسیان بقاعده خود ذال معجمه را بدال مهله بدل کردند و بکثرت استعمال محدوده بمقصوره بدل شد و (ادار) معنی گرما استعمال کرده باشند و نسبت معنی دوم عرض میشود که (ادار) مخفف (اداره) باشد که در محاوره معاصرین عجم معنی دفتر و محکم و کارخانه آمده که بجایش مذکور شود و ما خدش همدار آنجا عرض کنیم الحاصل (ادار) را بمعنی حساب گرفتن قابل غور است عجیب نیست که صاحب سروری به تسامح و آو را و ادال مهله پنداشت زیرا که (اوار) و (اداره) بواو معنی حساب می آید نتیجه تحقیق ما آنست که معنی اوّل بدل مهله باشد و معنی دوم به و او (ارو) (۱) گرما - بقول آصفیه - فارسی - (اردو و مین متعل) مذکر - سرما کا نقیض - تابان - گرمی کا موسم (۲) حساب - مذکر - بقول آصفیه عربی (اردو و مین متعل) گنتی - شمار - سیاق -</p>

(۱) ادارات

بکسر اول بقول صاحب رهنمای سهولت بمعنی محکمۀ دقچانکه ماصرالده

قاچار در سفرنامه خود ذکر این کرده و صاحب روزنامه -----

(۲) ادارات دولتی

را باضافت (ادارات) بمعنی انتظام ملکی و سلطنت آورده

بخيال ما اصل این (اداره) لغت عربی است بمعنی گردانیدن و گرد کردن (کذا فی الملتخب) پس معاصرین عجم این را بقاعده عربی جمع کرده (ادارات) کرده باشند و معنی دفاتر و محکلات و انتظامات ملکی استعمال کرده باشند تسامح صاحبان رهنما و روزنامه باشد که در عرض معنی واحد را استعمال کردند (و و) (۱) و (۲) انتظامات ملکی - مذکر -

اداراتی

بقول صاحب برهان و انند و هفت بار ای بی نقطه بر وزن قرا و اتی بلغت

روی و وائی است و از جمله سموست و زهر مجموع حیوانی باشد که دنیال داشته باشند همچو با و مقرب و سگ و گرگ و مانند آن و با ذال نقطه در هم بنظر آمده - کلف و جرب را نافع است و بعضی گویند یونانی است و بفارسی کچله گویند و به عربی قاتل الکلب و قاتل الکلب صاحب محیط ذکر این بذال معجمه کرده گوید که بفتح همزه و ذال معجمه و الف و فتح رای همل و الف ثانی و کسر قاف و سکون یا می تحتانی و (اداراتی) بجذف الف ثانی لغت سریانی است بعربی خانق الکلب و بفارسی فلس ماهی و در انگریزی نکس و امیکا و بهندی کچله و آن تخمی است و در بیا تلخ و در آخر سوّم گرم و خشک و در آن حدّت قویۀ سمیۀ و ستم حیوانات دم دار - در اطلیه استعمال کنند و بخوردن بنی دهند مگر بعد کستن حدّت آن و شرب آن بعد اصلاح بتبدیل مزاج روی بارد بسوی عار جید می کند

و اصلاح آن بطبع در سرگین گاومی شود۔ منافع کثیرہ دارد (اردو) کچلا۔ بقول صاحب
آصفیہ (ہندی) مذکر۔ ایک زہریلے پہل کا نام جس کے کھانے سے کتا مر جاتا ہے اور
انسان کے حق میں بھی مقدار سے زیادہ کھانا زہر قاتل ہے ہندی میں کاک پھل بھی کہتے ہیں
(۱) ادارہ | بکسر اول و فتح رای مہملہ بقول صاحب بول چال دفتر و محکمہ و کارخانہ

و بقول (رہنمای سہولت) مطلق محکمہ۔ صاحب اندگوید کہ این لغت عرب است بالکسر
مبغنی گردانیدن و گرد کردن مؤلف گوید کہ معاصرین عجم مجازاً بمعنی خاص استعمال کردہ اند
و بقاعدہ خود تائی مدورہ را بہ ہای ہوز بدل کردند۔ ناصر الدین شاہ قاجار استعمال این
بہمان معانی فرمودہ کہ ہر دو محققین بالا ذکرش فرمودہ اند و از ہمین است ۔ ۔ ۔ ۔ ۔

(۲) ادارہ شرقیہ وزارت خارجہ | (اصطلاح) بمعنی (ایسٹرن فارن آفس) کہ

در انگلیسی زبان نام محکمہ است کہ کار و بار بلاد شرقی و بیرونی بدان متعلق است صاحب
رہنمای سہولت بجا کہ سفرنامہ مذکور ذکر این کردہ است (اردو) (۱) دفتر۔ بقول صاحب آصفیہ
مذکر۔ کچہری۔ محکمہ۔ (۲) وہ دفتر جس سے ممالک خارجہ شرقی کا تعلق ہو۔ مذکر۔

ادارین | بقول صاحب برہان و ہفت روزن خراطین ملغت زند و پانزد ہر چیز

و بدر گویند و بدین معنی بجای حرف ثانی رای قرشت ہم نظر آدہ صاحب اند بجا کہ فرنگ
فرنگ ذکر این کردہ خیال ما این ما خود است اند و اگر کہ نام چوبی است کہ مہرین قابل قتل را بدین
آویزند و کشتہ کہ بسکرت آن را سولی گویند مردم این رازشت ترین اشیاء دانند۔ پس ا
وصلی در اول و یا و نون نسبت در آخرش آورده بمعنی منسوب بہ و آرو برای ہر چیز زشت

و بد استعمال کردند (اردو) بری چیز (مونث)

(الف) اداساختن | استعمال صاحب صفتی شکایت است چنانکہ ولی دشت بیا صنی گوید
 ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید کہ مراد (۵) زبکہ در دل من محبت آمیز است
 کل معانی (اداکردن) است کہ می آید (حزین صفہا) بطرز شکر ادائی شود شکایت تو بے مخفی مباد کہ این
 (۵) اداسازد بجا موشی لب او گفتگویش را بے متعلق است بہ معنی سوم لفظ ادا کہ گذشت و
 نیارود در گریبان غنچہ نہان کرد و بیش را بے خیال ہمچنین است -----

ما ازین بند مصدر اصطلاحی ----- (۳) اداشدن فرض | از قبیل اداسدن

(ب) اداساختن گفتگو | بمعنی گفتن و بیان نماز متعلق بہ معنی دوم لفظ ادا کہ بجایش مذکور
 گردن پیدا شود و متعلق بہ معنی سوم لفظ ادا کہ گذشت شد چنانکہ حزین صفہا می گوید (۵) نشد ازین
 (اردو) (الف) ادا کرنا - بقول امیر (ب) ادا کرنا یعنی ادایک بار فرض و سنتی اما بے قضا ہرگز نکر دم
 کہنا فقرہ امیر) ذرا سے بچنے میرا مطلب اشک و آہ صبح کا ہی راہ (اردو) (۱) اداهونا
 کس خوبی سے ادا کیا (آتش ۵) ہکا کو (۲) شکایت بیان ہونا (۳) فرض ادا ہونا -
 مجھ سے بات جو اس دلربا نے کی نہ کس حسن (۱) ادافہم | استعمال - صاحب
 ادا اسے تکرار نے کیا نہ (۲) ادافہمیدن | آصفی ذکر نمبر (۲)

(۱) اداشدن | استعمال - صاحب صفتی کرده از معنی ساکت مؤلف گوید کہ معنی فہمید
 ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید اشارات باشد و این متعلق است بہ معنی پنجم
 (۲) اداشدن شکایت | بمعنی بیان شد لفظ ادا کہ بجایش گذشت و نمبر (۱) اہم فاعل

<p>ترکیبی از همین مصدر است معنی (ادادان) مذکور شد صاحب اندهم ذکر نمبر (۱) کرده (اردو) که گذشت سدا این از صاحب برادادان (دیکھو (۱) ادادان و (۲) ادادانستن -</p>	<p>ترکیبی از همین مصدر است معنی (ادادان) مذکور شد صاحب اندهم ذکر نمبر (۱) کرده (اردو) که گذشت سدا این از صاحب برادادان (دیکھو (۱) ادادان و (۲) ادادانستن -</p>
<p>اداک بقول برهان و جهانگیری و ناصری و مفت و انند بر وزن هلاک جزیره و میانی در یار آگونی صاحب جامع گوید که این مخفف (آداک) است که جزیره دریاست صاحب فرنگ فدائی فرماید که مرادف (آنجست) باشد (سیرا نصرا صد خان فدائی اصفهانی) سرم از خون دیدگان بیرون بیچو اندر میان سحر اداک پرمو گوید که ماخذ این (داغ) لغت ترکی زبانست معنی کوه و توده بلند ریگ (کذا فی کنز) فارسیان بقاعده خود الف و صلی در اول این آوردند و غین را با قاف و بعده بکاف بدل کرده اند و معنی جزیره استعمال کردند پس این اصل است و بعد و ده (آداک) نتیجه لب و لجه مقامی که گذشت آنرا که (آداک) بعد و ده را اصل گیرند و این را مخفف آن خیال شان و او بجای و ال باشد که (آو) معنی آب که گذشت و (اک) و (اک) هر دو معنی آفت و مصیبت پس (آواک) جایکه در آن آفت و مصیبت آب باشد یعنی جزا را روا گردانند نشیء خرقابی است (اردو) و بکھو آنخواست -</p>	<p>اداک بقول برهان و جهانگیری و ناصری و مفت و انند بر وزن هلاک جزیره و میانی در یار آگونی صاحب جامع گوید که این مخفف (آداک) است که جزیره دریاست صاحب فرنگ فدائی فرماید که مرادف (آنجست) باشد (سیرا نصرا صد خان فدائی اصفهانی) سرم از خون دیدگان بیرون بیچو اندر میان سحر اداک پرمو گوید که ماخذ این (داغ) لغت ترکی زبانست معنی کوه و توده بلند ریگ (کذا فی کنز) فارسیان بقاعده خود الف و صلی در اول این آوردند و غین را با قاف و بعده بکاف بدل کرده اند و معنی جزیره استعمال کردند پس این اصل است و بعد و ده (آداک) نتیجه لب و لجه مقامی که گذشت آنرا که (آداک) بعد و ده را اصل گیرند و این را مخفف آن خیال شان و او بجای و ال باشد که (آو) معنی آب که گذشت و (اک) و (اک) هر دو معنی آفت و مصیبت پس (آواک) جایکه در آن آفت و مصیبت آب باشد یعنی جزا را روا گردانند نشیء خرقابی است (اردو) و بکھو آنخواست -</p>
<p>اداکردن استعمال صاحب مشہدی (۵) از دہانش شمره کردم او انداخته ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید که و گفت پوشانی مارفته رفته مکتبه دانی می شود (۱) معنی بیان کردن و این متعلق است به (انوری) از آیتی که زبده تاسید صنع او معنی سوم لفظ آدا که بجایش گذشت رسانی و رشان ملک خوب ادا کرد و روزگار (۲) معنی</p>	<p>اداکردن استعمال صاحب مشہدی (۵) از دہانش شمره کردم او انداخته ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید که و گفت پوشانی مارفته رفته مکتبه دانی می شود (۱) معنی بیان کردن و این متعلق است به (انوری) از آیتی که زبده تاسید صنع او معنی سوم لفظ آدا که بجایش گذشت رسانی و رشان ملک خوب ادا کرد و روزگار (۲) معنی</p>

(۱۲۰۶)

ناز و کرشمه کردن که متعلق به معنی چهارم لفظ ادا باشد که بجایش مذکور شد (صائب ۵) یک ادا ای نمکین در همه عمر نکردن یا رب این نخت مرا تهمت شوری که نهاده بد (۳) معنی خواندن و مان من وجه متعلق است بمعنی سوم لفظ ادا (انوری ۵) القصه بعد از آن که بر سپید مرمره افتاده است بگویم بود صواب بگویم بگوی گفت من از گفته های خود نه آورده ام چو زاده طبع تو سحر ناب پرتابی ملاست این را فردا کنی ادا ۱ اندر حریم مجلس دستور کامیاب پنهانی سبا که درای این هر سه معانی هم می آید چون راد کردن را بسوی چیزی مضاف کنند چنانکه طمحات عرض می شود (ارو ۱) (۱) ادا کرنا - بمعنی بیان کرنا - و بگوید ادا ساختن (۲) ادا کرنا بمعنی حرکات معشوقانه کرنا (ناسخ ۵) جب و مسجد میں ادا کرتے ہیں پے سب نماز اپنی قضا کرتے ہیں (۳) پڑھنا -

(۱۲۰۷)

اداکردن بوسه | (مصدر اصطلاحی) بکسرون بمعنی بوسه دادن و این من وجه متعلق است با معنی اول لفظ ادا، چنانکه حافظ شیرازی فرماید (۵) بوسه کر دو لبش کرده و طیفه مانده اگر ادا نه کنی قرضدار من باشی (۱) (ارو ۱) بوسه دنیا - چومنا - ادا کردن شنا | استعمال - بکسرون بمعنی شنا کردن است و این متعلق است به معنی سوم لفظ ادا که گذشت (صائب ۵) اول شنای عشق ملیحان ادا کنند پے آری طعنا را اینک ابتدا کنند (۱) (ارو ۱) حمد و ثنا کرنا - ادا کردن را بسوی چیزی مضاف کنند (مصدر اصطلاحی) بکسرون

(۱۲۰۸)

اداکردن حق | (مصدر اصطلاحی) بکسرون بمعنی حق کسی که بر ذمه باشد ادا نمودن و خود را برمی الذمه کردن از قبیل ادا کردن وام و (۲) بمعنی کردن کاری با بین بهین چنانکه باید و شاید (ظهوری گوید ۵) لب اگر وقف دعا نتوان کرد پے حق دشنام ادا نتوان کرد

دولہ (۵۷) حق آتش نش نکرد ادا و در حق خود ادا کیے
 (۱) کسی کا حق ادا کر دینا جیسے نماز کی بیا تو تضا نیست (۱) سجدہ کرنا
 جو کچھ اذکاح حق تھا میں نے اُسکو ادا کر دیا (۲) کسی سجدہ ادا کرنا۔

کام کا حق ادا کرنا جیسے آپ نے بھی نگرانی کا حق ادا کر دینا شکر استعمال - بکسر نون بمعنی
 ادا کیا یعنی جیسی چاہئے تھی اور جقدر ممکن تھا شکر کردن و شکر گزاردن و شکر گزار شدن است
 خدمت کی (غالب ۵۸) جان دی دی ہوئی و این متعلق است بمعنی دوم لفظ ادا کہ گذشت
 اسی کی تھی و حق تو یہ ہے کہ حق ادا نہ ہوا و صاب (۵۹) کم چگونہ ادا شکر بخود دیا ہوا
 آصفیہ نے (حد کرنا) پر فرمایا ہے کہ اسی بات کر لی کہ از شکنجہ ہستی خلاص ساخت مرا و (ظہوری
 اس سے آگے ناکمکن ہو۔

اداکر دینا خطبہ استعمال - بکسر نون بمعنی غامض
 خطبہ باشد و این من وجہ متعلق است بمعنی سوم شکر گزار ہونا۔

لفظ (ادا) کہ گذشت (انوری ۶۰) بر منبری کہ خطبہ ادا کروں غم استعمال - بکسر نون بمعنی
 مدحش ادا کنند و بسد ز فخر پادہ آن منبر آفتاب ظاہر کردن غم و بیان کردن آن و این متعلق
 (۱) خطبہ پڑھنا۔

اداکر دینا سجدہ استعمال - بکسر نون بمعنی غم
 سجدہ کردن از قبیل ادا کردن نماز است و این را و دعای مابرا ساندہ نیز بانی را و (اردو)
 متعلق بمعنی دوم لفظ (ادا) باشد کہ گذشت (ظہوری) اظہار غم کرنا۔

<p>اداکردن فقرہ استعمال - بکسر نون یعنی جزیرہ گذشت و دنا صیفہ امر است از نمودن گفتن چنانکہ طالب آملی گوید (۵) سر ہرمو و درینجا (اداک نما) اسم فاعل ترکیبی است بمعنی خاک بر اندامش زستی در سماع آمدن چو طالب پیش کنندہ جزیرہ یعنی جزیرہ کیچ جزیرہ می نماید (اردو) ہر کس فقرہ شوقی ادا کردم (اردو) کہنا - جزیرہ نما - بقول آصفیہ - اسم مذکر - ٹاپوسا - وہ</p> <p>اداکردن وام استعمال - بکسر نون - خشکی کا قطعہ جو تقریباً چاروں طرف اور عموماً تین طرف پانی سے محیط ہو۔</p>	<p>بمعنی اول لفظ (اداک) کہ گذشت (ظہوری ۵) ادا نمودن استعمال - صاحب آصفی ذکر کیا و اہمائی نگاہ پنهان را بے باق کرنا ہی کہتے ہیں (اردو) قرض ادا کرنا - بے باق کرنا ہی کہتے ہیں</p> <p>اداک نما اصطلاح - بقول صاحب نقل سبحانی خلیفۃ الرحمانی بر سجادہ بودند کہ محراب فرسنگ فدائی مانند آہنست نماوشہ انجزیرہ نمایان شد سجدہ شکر ادا نمودند یعنی مباد کہ لمخاطبہ</p> <p>مؤلف گوید جزیرہ نما ہم گویند بمعنی مقامی کہ شامیش کردہ صاحب آصفی این مرادف (اداکردن) جزیرہ باشد یعنی اقلاد ہر سمت او آب باشد (اردو) دیکھو اداکردن (اداکردن سجدہ)</p>
<p>ادانوش اصطلاح - بقول صاحب بحر و ہفت و جامع و بہان بانون بوزن فراموش نام شخصی است کہ بر سالت و ایچی گری پیش عذر آآمدہ بود و عذر از قہر و خشم چشم اورا باگشت کند - صاحب سروری از کلام عنصری سندی آورده (۵) بروست عذراچو شیر نژدہ بوز دست چشم ادا نوش کند مؤلف گوید کہ اصل این دانوش است کہ ماخذش ہمدرا نجانہ کو رشود</p>	<p>ادانوش اصطلاح - بقول صاحب بحر و ہفت و جامع و بہان بانون بوزن فراموش نام شخصی است کہ بر سالت و ایچی گری پیش عذر آآمدہ بود و عذر از قہر و خشم چشم اورا باگشت کند - صاحب سروری از کلام عنصری سندی آورده (۵) بروست عذراچو شیر نژدہ بوز دست چشم ادا نوش کند مؤلف گوید کہ اصل این دانوش است کہ ماخذش ہمدرا نجانہ کو رشود</p>

فارسیان بقاعده خود الف وصلی در اولش آورده ادا نوش کردند (اردو) ادا نوش - ایک ایلمچی کا نام ہے جو عذرا کے پاس بھیجا گیا تھا اور عذرا نے حالت غصہ میں اس کی نکمچیز نکال ڈالین - (مذکر)

ادایا فتن استعمال - صاحب آصفی (اردو) دیکھو ادا دشتن -
 ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید کہ ادائی دشتن استعمال - یعنی بدیون بود
 مرادف (ادا دشتن) است کہ گذشت و دوام بر ذمہ خود دشتن باشد و سند این از
 ادایاب اہم فاعل ترکیبی از ہمین مصدر کلام ظہوری بر ادا کردن حق گذشت (اردو)
 است سند این از کلام صاحب ہما بخاند کوہ با قیدار ہونا - فرزندار ہونا -

ادب بقول بہار بالتحریک نگاہداشتن حد ہر چیزی و معنی طور پندیدہ مجاز است و
 بالفظ خوردن و دادن و کردن مستعمل از عالم گوشمال خوردن (الخ) مؤلف گوید کہ این
 لغت عرب است - بقول صاحب منتخب نفیحتین معنی طور پندیدہ و فرہنگ و دانش و
 نگاہداشت حد ہر چیزی و آداب بالمد جمع آن انچہ بہا رسانی اول الذکر اصل قرار داد
 معنی آخرش را مجاز قرار می دہد درست نیست بلکہ ہر سہ معنی بیان کردہ صاحب منتخب
 حقیقی است فارسیان این را معنی طور پندیدہ استعمال کنند و با مصداق مستعدہ فرس تر
 سازند کہ در ملحات آید (جامی ۵) ادب تا جہیت از لطف الہی پنبہ بر سر بر و ہر جا
 کہ خواہی (انوری ۵) ای بیای تو نازان فلک بدست ادب پو یا بسوی تو ناظر
 قضا بعین رضا (ولہ ۵) بدر کہ تو فلک را گذری پای ادب پو بجانب تو قضا را نظر

بعین رضا ست (اردو) ادب (عربی - اردو میں متعل) بقول امیر - مذکر - ہر چیز کی مد کو
 نگاہ رکھنا - حفظ مراتب - لحاظ - تہذیب - شائستگی (آتش) ادب تا چنڈا سے دست
 ہو س قاتل کے دامن کا پھنس بھل سکتا نہیں اب دوش سے بوجھ اپنی گردن کا پھن (ظفر)
 منخل ہر اک کو بیگنہ دشنام دیتے ہیں ادب اچھا سکھایا ہے ظفر انکو ادیبوں نے

<p>ادب آب حیات آشنائیت (آتش) پر ہے اُس موقع پر استعمال کرتے ہیں جب کہ این مصرعیت معروف کہ صورت مثل گرفتہ دوست آپس میں بے تہذیبی کے ساتھ دل گویند کہ مال جامی است صاحبان خزانہ الا اور مسخر کرنے لگیں۔</p>	<p>ادب آب حیات آشنائیت (آتش) پر ہے اُس موقع پر استعمال کرتے ہیں جب کہ این مصرعیت معروف کہ صورت مثل گرفتہ دوست آپس میں بے تہذیبی کے ساتھ دل گویند کہ مال جامی است صاحبان خزانہ الا اور مسخر کرنے لگیں۔</p>
<p>و امثال فارسی و احسن ذکر این کردہ اندوار (الف) ادب آموختن استعمال - ضا محل استعمال ساکت مؤلف گوید کہ فارسیان بن (ب) ادب آموختہ صنفی ذکر (الف) مثل را بجائی زند کہ میان آشنایان نوبت بہ (ج) ادب آموز کردہ از معنی سا</p>	<p>و امثال فارسی و احسن ذکر این کردہ اندوار (الف) ادب آموختن استعمال - ضا محل استعمال ساکت مؤلف گوید کہ فارسیان بن (ب) ادب آموختہ صنفی ذکر (الف) مثل را بجائی زند کہ میان آشنایان نوبت بہ (ج) ادب آموز کردہ از معنی سا</p>
<p>متسخر و بے ادبی رسد کہ قاطع محبت باشد۔ مؤلف گوید کہ تعلیم ادب و ادب و گرفتن باشد گویند کہ در آشنائی شرط ادب نگاہ داشتن آشنائی کہ آموختن لازم و متعدی ہر دو آمدہ و (ب)</p>	<p>متسخر و بے ادبی رسد کہ قاطع محبت باشد۔ مؤلف گوید کہ تعلیم ادب و ادب و گرفتن باشد گویند کہ در آشنائی شرط ادب نگاہ داشتن آشنائی کہ آموختن لازم و متعدی ہر دو آمدہ و (ب)</p>
<p>را دیر قائم دارد (اردو) دکن میں کہتے بقول بہار معنی شاگرد و معلم و مانند آن چون خادم ہیں ”بی ادب بے نصیب“ ”ادب گھڑی پیش مخدوم و نوکر پیش آقا و معنی استاد و معلم نیز رنجش ڈٹے“ ”ادب کی قدر ادیب جانتے“ مؤلف عرض کند (ب) اسم مفعول (الف)</p>	<p>را دیر قائم دارد (اردو) دکن میں کہتے بقول بہار معنی شاگرد و معلم و مانند آن چون خادم ہیں ”بی ادب بے نصیب“ ”ادب گھڑی پیش مخدوم و نوکر پیش آقا و معنی استاد و معلم نیز رنجش ڈٹے“ ”ادب کی قدر ادیب جانتے“ مؤلف عرض کند (ب) اسم مفعول (الف)</p>
<p>یہ سب امثال ادب کے فضائل میں کہے جاتے باشند معنی کسی کہ تعلیم ادب حاصل کردہ باشد ہیں اور خود فارسی مثل بھی دکھنیوں کی زبان (میر خسرو) ”آنکہ رنجش خمی کمتر است“</p>	<p>یہ سب امثال ادب کے فضائل میں کہے جاتے باشند معنی کسی کہ تعلیم ادب حاصل کردہ باشد ہیں اور خود فارسی مثل بھی دکھنیوں کی زبان (میر خسرو) ”آنکہ رنجش خمی کمتر است“</p>

با ادب آموختگان خم تراست بن (ج) ادب آموز	ادب آموز ہے ہر ایک ذرہ اپنے وادی کا بن
بقول بہا یعنی استاد و معلم و معلم نیز - ماعرض کنیم کہ	ہنہن یکن کہ گرداڑ کے پڑے رہرو کے دامن پر بن
بقاعدہ فرس بنی معلم و شاگرد ہر دو باشند کہ ہم فاعل	ادب آموز شدن استعمال - بنی معلم قرا
و مفعول ترکیبی است از (الف) مگر در محاورہ فرس	یافتن و ادب آموزی کردن چنانکہ صاحب گوید
اکثر برای معلم متصل است (عرفی ۵) ہمین نفس	(۵) چشم دیوانہ نگاہان ادب آموز شد است
ادب آموز قدسیان جبریل بن دیکچہ حرم قدس ابدیہ	این چه شرم است کہ بایلی صحرائی ماست بن (اردو)
گشا و بن صاحب بجز گوید کہ معلم و تالیق را ادب آموز	ادب آموز بننا - معلم ہونا -
گویند (اردو) (الف) ادب دینا - ادب کھانا	(الف) ادب آموز کرد استعمال - صاحب نفس
ادب بکھنا (فقہ امیر) اس کو ایسا ادب دو کہ	(ب) ادب آموز کردن ذکر (الف) کردہ گوید
گھر کے کام میں اسکا جی لگے " (داغ ۵) بیٹھے	(ج) ادب آموزہ کرد بکون بالبنہ قدر نام
تا وک کی طرح اٹھے قیامت کی طرح بنیہ ادب	آورد و ب بقول صاحب بحر و نیمہ بر بان شمشین
جس نے سکھایا وہ ادیب اچھا ہے بد فقہ امیر	قد کردن نام آورد گردانیدن (ج) بقول فہم اند بستی
ادب سیکھو قرینہ سے گفتگو کیا کرو " (ب) ادب	بلند قدر و نام آورد گردانیدہ مؤلف گوید کہ (ب) اصل است
سیکھا ہوا - با ادب (ج) ادب آموز - بقول امیر	(ادب آموز کردن) و (ادب آموزہ کردن) ہر دو
ادب سکھانے والا - اور ادب سیکھا ہوا (ناخ)	باشد و ہای ہوز در (آموزہ) زائد است اگرچہ
(۵) عارفون کو ہر در و دیوار ادب آموز ہے	لفظی این تعلیم یافتہ قرار دادن است ولیکن کتنا
مانع گردن کشی ہے انخا محراب کا بن (آتش ۵)	یعنی بلند قدر و نام آورد گردانیدن آمدہ کہ نام

و بلندى قدر متعجب تعليم يافتن است و الف و ج نامى
 مطلق (ب) باشد و آنچه صاحب شمس نسبت
 معنى لازم گرفته خطاست كه مصدر كردن متعجبى كتاب ذكر اين كرده مؤلف عرض كند كه اسم فاعل
 معنى متعدى است (ار و و) (الف و ج) نامى
 كيا (ب) نام آور كرنا -
 شهرت ادبش باشد (جامى ع) ادب تاجيت

ادب آموزى استعمال - زيارت يابى
 از لطف الهى پند آفر كنانيت (بلند آوازه) گفتن
 مصدرى بر (ادب آموز) معنى اتاليقى و تعليمى باشد
 و معنى شاگردى هم - حاصل بالمصدر (ادب آموز) بعيد نياشد كه بلندى ادب بستم است اشتباه خان آرزو
 چنانكه عربى گويد (ع) زبان به بند و نظر باز كن
 بسخن تازه كن پيگوش فلک را ادب آوازه كن
 كه منع حكيم پكنائيت از ادب آموزى تقاضاى
 است پند (ار و و) معلّى - اتادى - اتاليقى
 شاگردى - مونت
 (الف) ادب آوازه (اصطلاح) است از مصدر ج و متعدى باشد پس معنى اين
 (ب) ادب آوازه كرد (الف) بلند آوازه گردانيد (ج) بقول بخر
 (ج) ادب آوازه كردن بقول مرادف ادب آموز كردن (كه نام آور كردن
 صاحبان بحر و رشيدى و جامع و انند معنى بلند آوازه
 صاحب برهان گويد كه اين كنايه باشد صاحب (الف) گذشت (ار و و) (الف) نام آور

(الف)

(فارسی - اردو میں متصل) بقول آصفیہ خداوند
 نام و آوازہ - نامور اسی کا مخفف ہے دب نامور
 کیا (ج) نامور کرنا۔
 یعنی بی ادب شدن و کنایہ مرادف (ادب)

(الف) ادب از آستین بگریخت (مقولہ) دست دادن چیری) است و مثلہ (از کف دادن)

فارسیان این مقولہ بجائی استعمال کنند کہ مقصود
 شان از بیان این باشد کہ (ما بی اختیار شدیم) چنانکہ (۵) ادب کی می دہم از دست در حریفیکہ
 عرفی گوید (۵) شوق دیدار حملہ آورد و ادب گویم بزمین بوسم بنگ خامہ اول چون سخن
 از آستین ما بگریخت نہ عرض می شود کہ ازین مقولہ گویم نہ مؤلف گوید کہ صاحب آصفی و تفسیر
 مصدر مصطلحی ----- این تسامح کردہ است زیرا کہ دست دادن

(ب) ادب از آستین بگریخت (معنی) کنایہ از حاصل شدن است و عہد بستن و بیعت
 بی اختیار شدن و از خود رفتن پیدا می شود و این کردن ہم البتہ این متعلق است از مصدر مصطلح

کنایہ باشد کہ چون کسی ادب مخاطب ملحوظ ندارد (از دست دادن) کہ بجایش نہ کویشود (اردو)
 علامت بی اختیار شدن است (اردو) (الف) ادب ہاتھ سے دینا۔ بے ادب ہونا بے قابو ہونا

بے قابو ہو گیا (ب) بے قابو ہو جانا۔ صاحب آصفیہ نے ادب باشیدن استعمال۔ مرادف ادب
 (بے قابو) پر لکھا ہے کہ بے اختیار۔ اپنے بودن است سند این از کلام تمام تبریزی۔

ہمدرا بخامی آید (اردو) و دیکھو ادب بودن
 بس سے باہر۔

ادب از دست دادن (مصدر مصطلحی) ادب بودن استعمال۔ پابند ادب

بودن و ادب ملحوظ داشتن باشد صاحب	ادب پرورده عشقم نیا یخیرگی از من بنسوزد
اصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و سندی از	می پرده شرم و حجابم را پاره (ارو) (الف) ادب
بهام تبریزیت (ه) با آنکه بترکستی چون لب	سکھانا - (ب) ادب سیکھا هوا -
خوش ما را بگفتن ادب نباشد پیمان شکن	ادب پیشه اصطلاح - بای چهارم فارسی
مکارانه خیال ما این سدا (ادب باشیدن) است	بمعنی کسی که شغل ادب دارد و ادب کار و کاسب
نهاد ادب بودن و برای این سندی از انوری	ادب - اسم فاعل ترکیبی باشد که دو اسم جمع شود
بدست آورده ایم (ه) مراد ادب نبودن	افاده یعنی فاعلی کرده است و مراد از شخص با ادب
در مقام شناختن حلیم گفتن کوه ارچه وصف است	است که حد مخاطب نگا دارد یعنی صاحب ادب
قدیم پاره (ارو) ادب ملحوظ رکھنا -	چنانکه عربی گوید (ه) بشق ساده رسد محرمی به
(الف) ادب پروردن مصطلحی	عقل فضول بکجاست قرب ادب پیشه و کجا
(ب) ادب پرورده صاحب صفتی	گستاخ پاره (ارو) با ادب - صاحب ادب
ذکر (الف) کرده از معنی ساکت مؤلف گوید که سکتے ہیں - باتمیز - (فارسی - اردو میں سکتل)	
که معنی ادب آموختن است و (ب) اسم منفعل	بقول آصفیه - شایسته - خوش اطوار - مؤدب
آن - بهار ذکر ادب کرده گوید که معنی شاگرد و	علم مجلس جاننے والا -
ستعلم و مانند آن چون خادم پیش مخدوم و نوکر	ادب خانه اصطلاح - بقول صاحب مکر
پیش آقا - پس تقییبی که در معنی بهار است با تحصیل	و دخان آرزو - و چراغ - مکان ضرورت فاب
معنی بیان کرده اما قابل غور است (صائب ه)	خانه) که بربی مستراح گویند و بقول بهار متوقفا

و طہارت خانہ کہ آراستہ راج و بیت انخلا نیز گویند سیکھنا سے دیکھو ادب آموختن۔

(حکیم شرف الدین شافعی) کمنہ جاروب ادب | استعمال - صاحب صفی

محمود است این بیاد ملامت خرابکس شمعون است ذکر این کرده حوالہ دہد بہ رادوب از دست

(میر یحیی شیرازی در ہجو اکول) نذہ حصۃ انفاذ (ادب) کہ گذشت و از کلام مظهر سند آرد

راہ در ادب خانہ می خورد نازانہ (محمد علی سلیم) کہ ہمان جا مذکور شد مؤلف گوید کہ تسامح است

(چند پاس ادب کسی داروینہ انجمن نیست آن چیز دیگر است و این چیز دیگر بخیاں یا بمعنی

این ادب خانہ است نہ معاصرین عجم ہم در روز ادب عطا کردن بمعنی خلقت کسی صفت ادب

خود استعمال این می کنند صاحب بول چال ہم آفرین باشد چنانکہ خسر گوید (ازن کہ

ذکر این کردہ است (اردو) پاخانہ - (فارسی) خدایش ادب نفس دادہ سرودہ و تن نہ دہد

اردوین مستعمل بقول صاحب آصفیہ - مذکر در فادہ (اردو) ادب عطا کرنا جیسے

جای ضرور - بیت انخلا - خداوند کریم نے انکی فطرت میں ادب عطا

ادب خوردن | (مصدر اصطلاحی) صناع کیا ہے یعنی اونکو با ادب پیدا کیا ہے - وہ

آصفی ذکر این کردہ فرماید کہ از عالم گوشمال خود قظر تا صاحب ادب بین -

است مؤلف گوید کہ بمعنی ادب آموختن باشد ادب داشتن | استعمال - صاحب صفی

کہ خوردن بمعنی گرفتن و متاثر شدن و یافتن آرد ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ با آد

(خسر و) ایکہ نخوردی ادب روزگار نہ و صاحب ادب بودن است (حافظ شیرازی

صفت یا ران نہ نیست شمار نہ (اردو) ادب ہزار عقل و ادب دہتم من اینچو اچہ نہ

<p>کنون که مست و خراجم صلاهی بی ادبیت بی - نباشد یعنی (نگاهداشت) پس جایگزین نگاهداشت (ارو) با ادب هونا - صاحب ادب هونا - بیارمی شود کنایه از تعلیم گاه اطفال باشد که آنرا ادب ملحوظ رکھنا - ادب سے واقف رہنا - دبستان نام کردند و درین صورت در ادبستان ادب دانستن استعمال - صاحب صفی الف و صلی است (ارو) مدرسه (عربی - اردو) ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید که در (میں متعل) بقول آصفیہ مذکر - جای درس چڑھا بودن از ادب است چنانکه طالب آملی گوید کی جگہ - مکتب - دبستان -</p>	<p>(س) با و از بلند اظهار روی می کنم طالب الف ادب سنج استعمال - چو ابروی بتان آداب سرگوشی نمی دانم (ب) ادب سنج بازار و کوی (الف) بقول (ارو) آداب سے واقف ہونا - (ج) ادب سنجیدن بہا یعنی ادب</p>
<p>ادبستان استعمال به کسر بای موحده بقول آموخته و از ملا طغرا سند آرد که در تعریف اہل سخا بہار مکتب و نسبت دبستان فرماید کہ سجد ہنمہ گفتہ صاحب اند گوید کہ معنی ادب آموز است مخفف این است مؤلف گوید کہ ستان کسر و نیز شاگرد (س) ولیکن ادب سنج بازار و کوی اول جای انبوی و بیاری خیر ہا ہنچ گلستان پس بجای انا الحق انا العبد گوی بی صاحب آصفی چنانکہ ادب بکثرت است ادبستان باشد کہ کنایہ بند ہین شعر ذکر (ج) کرده از معنی ساکت از مکتب و مدرسه تعلیم گاہ است مخفی مباد کہ تب مؤلف گوید کہ (ج) معنی ادب دانستن است بفتح اول قبول صاحب برہان در فارسی زبان (الف) از (ج) اسم فاعل ترکیبی ولیکن بنجیل معنی نگاہ داشتن آمدہ (الخ) مقصودش خبر بجا ل (ب) در کلام ملا طغرا (ادب سنج بازار و کوی) کنایہ</p>	<p>(س) با و از بلند اظهار روی می کنم طالب الف ادب سنج استعمال - چو ابروی بتان آداب سرگوشی نمی دانم (ب) ادب سنج بازار و کوی (الف) بقول (ارو) آداب سے واقف ہونا - (ج) ادب سنجیدن بہا یعنی ادب</p>

باشد از آواره و در بازار و کوی گردش کند یعنی	و از معنی ساکت مؤلف گوید که طرازیدن
کسی که از حال و اندازۀ بازار و کوی خبر دارد	معنی پیراستن و آراستن آمده پس آنکه خصا
(ار دو) (الف) ادب یکجا هواد (ب) و بکجو	بدراودفع و تعلیم محاسن اخلاق کند ادب آموز
آواره نمبر (۱) (ج) ادب یکنا -	است پس ادب طرازیدن - ادب آموختن
(الف) ادب شناختن استعمال - ص	و ادب آموزی کردن باشد (فیضی) (ه) بچند
(ب) ادب شناس آصفی ذکر الف	ادب طرازیدن پانگفت حدیث تلخ و شیرین
کرده از معنی ساکت مؤلف گوید که معنی دستز	و (ار دو) (الف) ادب و بکجو ادب آموز -
و آگاه بودن از ادب است و (ب) اهم فال	و ادب آموختن -
ترکیبی از (الف) و فارسیان اکثر استعمال (ب)	ادب طلبیدن از کسی استعمال - معنی
کرده اند (جناب اصفهانی) (ه) ادب شناس	خواستن از کسی که ادب کند چنانکه عرفی گوید
تراز من کسی نباشد لیک نه غور نید گیم ساخته (ه)	ادب ز من طلبد شوخ آشنار و می نه
با و گستاخ نه (ار دو) با ادب - صاحب ادب	که از تبسم او می شود جیگستاخ نه (ار دو) ادب
ادب شناس بهی که سکت هین -	چا هتا - ادب کی توقع رکنا -
(الف) ادب طراز اصطلاح - بقول بهک	ادب کار اصطلاح - بقول بهار و تندر
و اند استاد و معلم باشد صاحب آصفی بن دین	مراوف ادب پنج معنی ادب آموخته و بدیل
مصدر (ه) آبیار ما ادب کاران گداز خجست	چشم ما مشکل که بر خسار جانان شکفته مؤلف
(ب) ادب طرازیدن	ما قائم کرده است

گوید کہ این اسم فاعل ترکیبی است کہ دو اسم جمع
 شدہ افادہ معنی فاعلی کردہ است پس ادب کا
 (کار ادب کنندہ) مراد از با ادب و مؤدب
 باشد (اردو) مؤدب با ادب۔
 ادب کہہ استعمال۔ بقول صاحب تشدد
 بفتح کاف عربی بمعنی مطلق جای ادب (بیدل)
 (۵) درین ادب کہہ خبر سز ہیچ جا گنڈارت
 تمام خاک دل افادہ است پا گنڈارت (اردو)
 ادب کی جگہ (مونث)
 ادب کردن استعمال۔ صاحب صفی
 ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ
 بمعنی حقیقی است یعنی حد مراتب نگاہ داشتن و
 مطیع کردن باشد چنانکہ صاحب گوید (۵) فارسی مطلق جای ادب (بیدل) (۵) شاہ
 بہموری ادب کن خصم سرکش را کہ خاکستر و نیز نخوری بازی جاہ شطرنج و مغرور گردی بیاد
 زیر دست خویش می گرداند آتش را و (دود) (۳) شطرنج شاہ آکن باشد کہ در ادب گاہ نیازت
 تادیب کردن و ادب دادن (دولہ) (۵) نہ از شہ گفتن رد چو شاہ شطرنج (اردو) ادب
 امروز است سودای جنون را ریشہ در جانم (۵) کی جگہ (مونث) ادب کا مقام۔ (مذکر)

(۱۰۵۸۱)

ادب نگاہداشتن استعمال - بمعنی ملحوظ داشتن	(حافظ شیرازی ۵) حافظ علم و ادب و زبرد
ادب باشد چنانکہ صاحب گوید (۵) اگر چہ ظلمت	در مجلس شاہ بہر کرانیت ادب لائق صحبت نبو
شب پردہ پوش بی ادبی است نہ تو بی ادب	(۲) ادب اختیار کردن و با ادب پیش آمدن
ادب خود نگاہدار محسب نہ (اردو) ادب ملحوظ (عرفی ۵) از رنگ و بود و نرم ولی در روضہ رکھنا -	بہر باغبان نہ با یاسمن و رزم ادب تعظیم
ادب و زردین استعمال - صاحب صنفی	شمارش کنم نہ (اردو) (۱) دیکھو ادب
ذکر این کردہ از معنی سکت مؤلف گوید کہ آموختن (۲) دیکھو ادب کردن کے پہلے معنی	معنی حاصل کردن تسلیم ادب است
ادب سے پیش آنا بھی کہہ سکتے ہیں -	

(۱) اور ار | کبیر اول - بقول بہار پوشتہ بخشش کردن و فارسیان بمعنی راتبہ و وظیفہ

استعمال کنند چنانکہ -----

(۲) اور ار خوار | بمعنی راتبہ خوار (خواجہ جمال الدین سلمان ۵) ملک احسان ترا صد چون

سحاب اور ار خوار بہ خرمن فضل ترا صد چون عطار و خوشہ چین بہ مؤلف گوید کہ دار الفت

عرب است صاحب منتخب ہم نوشتہ و این اسم فاعل کیلیات از مصدر -----

(۳) اور ار خور دن | (اردو) (۱) راتبہ - وظیفہ (۲) وظیفہ خوار راتبہ خوار - تنخواہ دار (۳) تنخواہ پانا

اور ار معین کردن | استعمال - بمعنی

این طائفہ من غنی یلغ بود و اداری

مقرر کردن وظیفہ باشد چنانکہ سعدی شیرازی معین کرد (اردو) وظیفہ مقرر

در گلستان آوردہ یہی را از بزرگان در حق کرنا -

(۱۱۵۸۱)

اور افس

بقول برہان و مہفت و انڈروزن مقفاطیس میونانی چیزیت شبیبہ
 دور دریا برد و و اطراف نی جمع می شود و مانند کف دریا سوراخ سوراخ می باشد
 و بحر بی زبہ البحر گویندش صاحب محیط بر کف دریا گوید کہ میونانی فرنیون و برومی قلوئس
 پلا سیوس و ہندی سمندر پھین نامند و آن جسمی است مرکب از اجزای ارضیہ کثیفہ و
 اجزای ہوائیہ لطیفہ مجتمع بارطوبت دریا با تنزاج تام حتی کہ جسمی جبری می شود و بسبب
 تحریک امواج در کنار ہای بحر قلم بر روی سنگھا مجتمع و متکون می گردد گرم و خشک
 در سونم و گویند سفید آن گرم در سونم و خشک در دو مینقی ارساخ یعنی پاک کنندہ چر
 و جالی و محرق است و منافع بسیار دارد (اردو) سمندر جھاک - بقول آصفیہ (مذکر)
 سمندر پھین و ہ کف جو دریای اعظم کے کناروں پر حجم حجم کر خشک ہو جائے - اور دو
 و غیرہ مین کام آتے ہیں - کف دریا - تیسرے درجہ مین گرم و خشک -

اوراک | بالکسر - بقول بہار و دیدن و دریافتن و رسیدن کو دک بلوغ و رسیدن
 میوہ و مانند آن بحال نضج و پختگی بالفظ کردن مستعمل مؤلف گوید کہ لغت عربست و
 فارسیان بمعنی دریافت - استعمال و بامصا در متعد و ہ فرس مرکب ہم کنند کہ در لطافت
 آید (نوری ۵) چو اوراک تو بر خاطر حرام است پگر فتم شعر من سحر طلال است
 (۵) نہان و پیدا گشتی کہ معنی است دقیق پورای قوت اوراک در لباس سخن
 (اردو) اوراک - (عربی - اردو مین مستعمل) بقول امیر - مذکر - غیر محسوس چیز کا پانا
 دریافت کرنا - عقل - فہم (میر ۵) دیا عقل و اوراک اس نے مہین پکیا خاک سے پاک

اس نے ہمیں

اور اک رسیدن | استعمال - صاحب (۵) عشق در آئینہ حسن تو ادراک کنم پتیر
 اصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گردیدہ دل از رنگ ہوس پاک کنم (اردو)
 گوید کہ رسیدن قوت فہم و دریافت و رسیدن سمجھنا - اردو میں اسکا لازم ادراک ہونا متعل
 عقل باشد چنانکہ سعدی شیرازی گفتہ ہے (نوازش ۵) تجھے برسوں ہوئے نا
 نہ ادراک در کتہ ذاتش رسد نہ فکر تہو صفا لگائے او کمان ابرو نہ ابھی تک دل میں کچھ
 رسد (اردو) عقل پہنچا - در دکا ادراک ہوتا ہے ذرا میر اللغات -

اور اک صحبت نمودن | مصداق بکثرت عربی لفظ ادراک پر

(۱۲۹۳)

بمعنی صحبت یافتن باشد بیان مفصل این با
 سند بر ادراک نمودن ہی آید (اردو) صحبت ناکام شدن و رسیدن ادراک باشد چنانکہ
 اور اک کردن | استعمال - صاحب اصفی انوری گوید (۵) صدری کہ چون سخن زہننا
 ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید کہ اور و نہ ادراک منہزم شود و عقل بتبدل
 بمعنی فہمیدن و دریافت کردن باشد صاحب (اردو) ادراک نہ پہنچ سکتا - عقل نہ پہنچ سکتا
 (۵) چشم از ان حسن جہا نگیرہ اور اک نہ ادراک نمودن | استعمال - صاحب اصفی
 در جہانی چہ قدر جلوہ کند دریائی نہ اولہ (۵) ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید
 معنی بی لفظ را ادراک کردن مشکل است نہ ادراک کردن است کہ گذشت (شرح جزین
 بر مفیکن زینہار از چہرہ نازک نقاب نہ (ظہور اصفہانی) اور اک صحبت بسیاری از علما و
 حدان

(۱۲۹۱)

نموده "بخپال ما زین سند آصفی مصدر^(۲) پیدا می شود (ار و و) و کیهو (ادراک کردن)
ادراک صحبت نمودن) بمعنی صحبت یافتن (۲) صحبت یانا -

ادرام | بقول صاحب برهان ورشیدی و جهانگیری و سراج و هفت روزن بدنام او را
را گویند و آن درفتی است که ندرزین و تکلور ابدان دوزند صاحب جامع باتفاق برهان گوید
که ادرم کش هم گویند و بقول صاحب ناصری بخلاف الف و دوم هم آمده مؤلف گوید
که (ادرم) بدون الف و دوم همین معنی آمده که می آید پس فارسیان بقاعده خود قبل حرف آخر
الف زائد آورده (ادرام) کرده باشند چنانکه سبکسر را سبکسار و شکمر را شکمار کردند مخفی بباد
که در لفظ گوکار اختلاف است بعضی هر دو را مرادف یکدیگر گرفته اند و بعضی گوکار را مخفف گو
و برخی گو را اصل قرار داده اند و گوکار را زیادت الف مرادف آن چنانکه صاحب قانون و شکری
در بیان الف زائد نوشته که بحث کاشش به لفظ الف آید و همچنین فارسیان بر زیادت الف
باز کرده اند چنانکه صاحب و شکری ذکر آن کرده است بعضی بر آنند که (ادرم) بدون الف
دوم بدین معنی نیامده مابر (ادرم) بحث کنیم که ماخذش متقاضی این معنی است و این هم
ممکن است که اصل این (ادرم) به محدود گیریم که معنی افزاری است زین گران را بکثرت
استعمال محدود به مقصوره بدل شد و بقاعده فارسی قبل حرف آخر الف زائد آورده (ادرام)
کردند (ار و و) و کیهو آورش -

ادرخش | بفتح اول و سکون دال مبدی و فتح راء قرشت بقول صاحب آنند که نصبن
(آدرخش) در محدوده نوشته بمعنی درخش است که برق باشد جمیع محققین این را در محدوده ذکر

کر دہ اندو لیکن مارا با صاحب اندا اتفاق است کہ اصل این درخش است بضم اول و ثانی
 بمعنی برق کذا فی البرہان) فارسیان الف وصلی در اول این آورده آزا مفتوح خواندند و
 دال مہمل را ساکن و آنچه در مدودہ گذشت نتیجہ لب و ہجہ مقامی باشد (ار دو) برق (عربی
 اردو میں مستعمل) بقول صاحب آصفیہ (موتث) بجلی -

اورس | بقول صاحب بول چال بکسر اول و سکون ثانی و کسر رای مہمل و سین غیر متقطوع
 سپاس نامہ و تشکر نامہ باشد مؤلف گوید کہ ناصر الدین شاہ قاچار در روز نامہ سفر ذکر
 این کردہ جز این نیست کہ این مفرس (ایڈرس) لغت انگلیسی است و آن کا غدی است
 کہ چون شاہ یا از ناہین شاہ یا حکام ذوی الاقتدار بشہری رسد رعایای شہر لشکرانہ و رؤ
 شان سپاس حسن انتظام بواسطہ آن ادا کنند و ضمن آن امور قابل انتظام را ہم عرضہ ذ
 و در موقع رخصت حاکم از عہدہ و نیز تقاریب خاص ہم ہمین قسم سپاسنامہ پیش کشیدہ شود
 معاصرین عجم این را در روزمرہ خود بر زبان دارند (ار دو) سپاسنامہ (فارسی - اردو
 میں مستعمل) بقول صاحب آصفیہ (مذکر) ایڈرس - وہ تحریری شکر یہ جو کسی حاکم کے رخصت
 یا تبدیل ہوتے وقت اس کی کارگزاری کے منت پذیر ہونے میں دیتے ہیں - ہم عرض کرتے
 ہیں کہ موقع ورود یا خاص تقاریب میں بھی سپاسنامہ پیش کیا جاتا ہے اور آجکل اردو میں بھی
 ایڈرس کا لفظ مستعمل ہے جو انگریزی زبان کا لفظ ہے -

اور فن | بقول صاحب برہان و ناصری و تہمت و جہانگیری و رشیدی و شمس و سراج
 باغی محض بروزن قلمزن نام علقی است کہ در پوست بدن آدمی بہم میرسد و آزادانگیست

و بھری تو با خواند صاحب جامع گوید کہ مرض بریون و اگر یون است کہ بھری تو با گویند مؤلف
گوید کہ اتفاق محققین فرس برین است کہ این لفظ فارسی زبان است و ماخذ این بیچ بکشد و بجز
این کہ بہ خیال ما مرگب است از در (درفن) کہ در مبنی توت است نام میوہ کہ پوست آن
دانہ دار باشد و فن لغت عرب بمعنی حال و گونہ و نوع از چیزی پس مرضی را کہ جلد انسان را
دانہ دار و ناہموار کند و نشانیہای آن بر پوست انسان بہ سیاہی و سرخی مشابہ بہ توت نباید
آنرا فارسیان (درفن) نام نہادند و الف و صلی در اولش آورده (ادر فن) کردہ باشند و اللہ
اعلم (اردو) داد۔ بقول آصفیہ (ہندی) مذکر۔ وہ پھنسیون کے چھتے جو فساد خون سے
جسم پر ہو جاتے اور نہایت کجلاستے ہیں یعنی تو با۔ ہم عرض کرتے ہیں کہ داد بقول صاحب
ساطع زبان سنکرت کا لفظ ہے۔ تو با کا ترجمہ۔

اور ک | بقول صاحب برہان و جامع (۱) بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و کاف
زنجبیل تر را گویند و بھندی نیز بہمین نام خوانند و (۲) بکسر اول و ثالث آکو چہ را گویند و آکوی
گیلی و جیلی و آکوی کشتہ نیز خوانند سرد و تراست و مہل صفرا و تشگی را فروشا ند فرماید کہ بفتح او
و کسر ثالث در عربی امر بدریافتن است یعنی دریاب (از مصدر ادراک) خان آرزو در
سراج ذکر ہر دو معنی کردہ فرماید کہ چون سموع است کہ در ولایت زنجبیل تازہ بہم نہیں
پس لفظ مذکور ہندی الاصل باشد صاحب سخندان آورده کہ این را در سنکرت (آدرک)
بہدودہ گویند و فارسیان بمقصودہ (آدرک) کردہ اند و بہ تحقیق مؤلف چنانکہ صاحب ساطع
نوشتہ۔ (آدرک) بمقصودہ ہم لغت سنکرت باشد صاحب محیط فرماید کہ لغت عربی اسم

آلوچہ کہ بقول گیلانی نیشوق و آکوئی کوہی است و بخت ہندی اسم رنجبیل رطب گویند قہرمان
 است و بعض گویند کہ این دو الی دیگر است لیکن در حدت و مرارت و شکل مثابہ بدان و آنرا
 آدائیز گویند و در سنسکرت (آرورک) یعنی مدام تری دارندہ و (آرورک) کہ اسم محض است
 و عمر و گم یعنی افزائندہ عمر و (شرنگی پر) بمعنی پشت و پناہ و آن بیخ است مشہور۔ ساق گیا
 پر گرہ و بر ہر گرہ برگی رستہ گرم است و گران و گویند گرم و خشک و رسوتم و گویند گرم و رسوتم
 و خشک و راؤل۔ ملین و مستحق و ماغ۔ دافع زلہ۔ مشہی طعام و ہاضم۔ منافع بسیار دارد۔
 (ارو ۹) (۱) اورک۔ بقول امیر (فارسی) ایک قسم کی خوشبو جڑ اس کا مزاج گرم و خشک
 ہے۔ محرک اشتہا۔ مقوی معدہ و جگر کا سرریاح۔ اکثر کھانے کی چیزوں میں پڑتی ہے اور
 خشک ہو جانے پر سوٹھ کہلاتی ہے۔ گرم ملکوں اور ہندستان کے سب حصوں میں اسکی
 کاشت ہوتی ہے اس کا مرتبی بھی بتا ہے۔ مصرانی۔ یونانی۔ انگریزی دواؤں میں بھی متصل
 ہے (مونٹ) (۲) دیکھو آلوچہ۔

اور کوچ | بقول صاحب شمس بضم اول و فتح دوم بمعنی خلق است صراحت کند کہ
 این لغت فارسی است و دیگر کسی از محققین ذکر این نکرد تحقیق ما قاصر است کہ صاحب
 شمس این لغت را از کجا پیدا کرد۔ سندی پیش نکرد تجاں ما میرسد کہ (اورکاج) لغت کی
 را کہ بضم اول و فتح وا بمعنی توانست است (کذا فی الموائد) صاحب شمس بہ تسامح و نیجا
 قائل کرد و واداد ال مہملہ فہمید و (کاج) را کوچ را چنانکہ فارسیان (زبان) را (زبان)
 گویند و امی بر تحریف (اردو) خلق (ع) مذکر۔ طنساری۔

اورم | بقول صاحب برهان و جامع و هفت بر وزن او هم ندرین و تکلوتوی اسپ را
گویند صاحب جهانگیری از حکیم زاری سند آورده (س) میان زرش پالان کرده و دم
بیک ضربت و نیمه زد و چو اورم پد مولف گوید که همین لفظ و رمده گذشته که معنی
(۱) ندرین و (۲) اسلمه همچو کار و و شمشیر و غیر ذلک و (۳) افزاری است که ندرین بدان
و وزن بخمال ماموده نتیجه لب و لجه مقامی است و اصل آن (اورم-مقصوره) باشد
ولیکن حیف است که محققین فرس در اینجا بر یک معنی قناعت کرده اند بجز صاحب ناصری
که بر لفظ (اورام) بذکر این معنی سوّم هم کرده است بخمال مامول مقصوره باشد و
لفظ در وضع شده - الف وصلی در اول و میم زائد در آخر آورده (اورم) کرده باشند و
در بقول برهان حاصل بالمصدر دریدن و عجبی نیست که از همین ماده که در معنی در است
فارسیان زیادت الف وصلی در اول و میم زائد در آخر (اورم) معنی اسلمه گرفته اند که
هر چیز را می در دو هم چنین افزاری را نام نهاده اند که ندرین را در وقت و خشن سوراخ
می زند که این سوراخ هم نوعی از دریدن است پس معنی دوّم و سوّم حقیقی باشد و معنی
اول مراد است و این نتیجه عدم غور بر ماخذ است که مجدوده برای هر سه معنی مذکور
مستعمل و به مقصوره صرف معنی اول و الید اعلم - مخفی مباد که صاحب قواعد فارسی
میم زائد را ذکر کرده است (ار دو) و بکھو آورم -

اورکش استعمال - بقول	و سکون شین نقطه دار معنی اورام است
برهان و سراج و هفت و اند یفتح کاف	که درفش تکلوتو و وزی باشد مولف گوید

کہ این مرگب است از لفظ (اورم) و (کش) ہم	پس فاریان ہای نسبت بر لفظ (اورم) زیاد
فاعل ترکیبی از مصدر -----	کرده بمعنی اول استعمال کرده اند یعنی منسوب
(ب) اورم کشیدن کہ بمعنی تھکتو و خستن	و دوخته شدہ بہ اورم و نسبت بمعنی دوم
باشد و معنی حقیقی (اد کش) تھکتو و وزندہ مرا	عرض میشود کہ کسی از تحقیقین با صاحب
از ہمان افزا رہنی است کہ ذکرش بر لفظ (اورم)	شمس اتفاق ندارد اگرچہ (در) بفارسی
بر نمبر (۳) گذشت (ار و و) دیکھو آدش	زبان بمعنی توت آمدہ است و زیادت
اورمہ بقول صاحب برہان و جامع	الف و صلی آنرا (اورم) ہم توان گفت و نیز
و سراج و ہفت دانند بر وزن سردمہ (۱)	(اورمہ) توت را اصلاً گویند تا می بیش نباشد
مخزین و تھکتو را گویند صاحب شمس با اتفاق	(ار و و ۱) دیکھو آد رم کے پہلے معنی (۲) (توت)
اہل لغت گوید کہ (۲) بمعنی توت ہم مؤلف	(عربی اردو میں متعل) بقول صاحب آصفیہ مذکر
عرض کنند کہ ما بر لفظ (اورم) ذکر کردہ ایم کہ	ایک درخت اور اسکے پہلے کل نام جبکو شہتوت ہی کہتے
معنی حقیقی آن افزا رست کہ مخزین بدان	ہیں اسکے پتوں سے ریشم کے کیڑوں کی پرورش ہوتی ہے
اور رنگ بقول صاحب برہان بر وزن بدرنگ بمعنی محنت و رنج و ہلاکت باشد و	
بعضی و مار خوانند صاحب چنانکیر گوید کہ این را (آورنگ) و (ورنگ) نیز خوانند صاحب	
سراج بذکر معنی بالا گوید کہ بحدہ نیز گذشت پس این مخفف آن باشد صاحب ہفت بصراحت	
معنی بالا نوشتہ کہ کاف فارسی است - بنجیاں باصل این (دورنگ) است کہ بمعنی مذکور می آید	
فاریان الف و صلی در آوش آورده دال را ساکن کردند و آنچه مقصورہ بہمہ و دہہ بد	

نتیجہ لب و لہجہ مقامی است (اردو) دیکھو آوزنگ کے پہلے معنی۔

اوریس | بقول صاحب برہان و ہفت وائند بکسر اقل بر وزن برجیس۔ نام پیغمبر مشہور۔ گویند از بہتہ درس گفتن بیار بدین نام علم شد و اورائمت النعمہ خوانند و نعمائی شہ او پادشاہی و حکمت و نبوت بود و ادویات جاوید یافت و اکنون در بہشت می باشد و بقول صاحب مؤید مشتق است از دوروس کہ معنی آن ناپید شدن نشان باشد و قیل از بیاری درس ہم ادریس ش گفتند۔ الحاصل این لغت فارسی زبان است و فارسیاں اوریس را (اورمزد) گفتہ اند کہ بجایش آید و بر لفظ اخنوخ ہم مذکور۔ (اردو) دیکھو اخنوخ۔

اوریس خانہ | اصطلاح۔ بقول تصاد گویند کہ اوریس پیغمبر علیہ السلام حالاً در بہشت برہان و بحر رشیدی و جامع و سراج کنایہ اقامت گزین است ازینجا ست کہ بہشت را از بہشت صاحب جہانگیری در دستور دوم ادریس خانہ نام کردند (اردو) بہشت فارسی۔ اردو خاتمہ کتاب ذکر این کردہ است مؤلف کہ مستعمل بقول صاحب آصفیہ (نوٹ جبت۔ فرود)

ادعا | بقول صاحب منتخب لغت عرب است بالکسر و تشدید دال معنی دعوی کردن و اعتراف نمودن فارسیان این را معنی حاصل بالمصدر و بالمصادر فرس استعمال کردہ و صاحب روزنامہ ہم ذکر این کردہ و صاحب سرگذشت ہم این را آورده کہ در ملحقات آید (اردو) ادعا (عربی۔ اردو میں مستعمل) بقول امیر۔ مذکر۔ دعوی کرنا۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ معنی دعوی بھی مستعمل ہے (بجرس) درین اسکا جو نہیں ہے تو ہنو کیا پروین ادعا

چشم سخن گو کو ہے گویائی کا: (نیر) کس آفتاب کے پر تو سے جام چاند بنے ہیں بفلک
کوشیثون سے آج ادعای ہم نہی ہے :

(۱۲۹۵)

(۱۲۹۵)

ادعای شستن با کسی استعمال - یعنی شستن	ادعای کردن استعمال - یعنی دعویٰ
و خواہش داشتن چنانکہ صاحب سرگذشت	کردن چنانکہ صاحب سرگذشت گوید :
آوردہ - "ہنوز ادعای ہم با من دارد"	و قتی مملکت پدرت را ادعا کنی، (ارو و)
(ارو و) چاہنا -	دعویٰ کرنا -

الف) ادعیہ | لغت عربی است بقول غیاث و التذنیع اول و سکون دال و کسر عین و
فتح تحتانی جمع دعاست فرماید کہ تحتانی را شد و خواندن خطاست و صاحب از احد صرح
کند کہ این جمع قلت است بروزن افعلہ (اتہی) فارسیان -----

ب) ادعیہ ماثورہ | را بہ اضافت (ادعیہ) بمعنی دعا ہا یکہ از رسول مقبول صلی اللہ علیہ
و سلم منقول است استعمال کردہ اند صاحب بحر ہم ذکر این کردہ اگرچہ تا تو بمعنی مطلق نقل
کردہ شدہ باشد ولیکن در اینجا بمعنی اصطلاحی است و فارسیان این ہر دو لفظ مرکب عربی
را در فارسی ہم بہین معنی استعمال کنند (ارو و) (الف) : دعا کی جمع دعائیں (موت) ب
ادعیہ ماثورہ (مذکر) - وہ دعائیں جو جناب رسول خدا (صلعم) سے منقول ہیں -

(۱۲۹۵)

الف) ادعای | (الف) را کسی ذکر کرد و (ب) بقول صاحب اند بجا الہ ظہر نامہ
ب) ادعائی | بالکسر قومی است کہ در قدیم الا یام قطع طریق - پشیہ داشت و دشت
آشفٹہ و پریشان می ییچید حضرت صاحبقرانی استیصال آن کرد (ز کی مدیم) تو گر خوش

ہیچانی غارت دہا توانی کرو پچہ مطلب ہیچو گل دتار ادغانی بسریچی پتہا رضمن لفظ
 ہیچان ذکر این کرده است مؤلف گوید کہ اگرچہ ہر دو محققین ہندی نثر ادورین لفظ بجای حرف
 پنجم نون نوشتہ اند و در سند خود ہم (ادغانی) بنون آوردہ و از یک نسخہ مطبوعہ ظفر نامہ ہم
 ہمچنین یافتہ شد اما بنیال مانظ صحیح (ادغانی)۔ بلام تخم باشد کہ ذکرش بر الف کردہ ام
 زیرا کہ ادغال بکسر اول لغت عرب است بمعنی خیانت کردن و در آوردن چیزی را کہ
 تباہ کند و در جای درختناک در آمدن و پنهان شدن دران و تباہی آوردن و رکاری
 (کذا فی شہی الارب) پس فارسیان زیادت یای نسبت در آخر قومی نام نہادہ باشند کہ
 قطاع الطریق می کردنازک خیالان تحقیق پسندانند کہ لزوم تحقیق ماخذ ہر یک لفظ (الف)
 را کہ از کم التفاتی اہل تحقیق معدوم شدہ بود بوجود آورد (اردو) (الف) (ادغانی یا دب)
 ادغانی ایک قوم کا نام تھا جو ہرنی کیا کرتی تھی۔ عہد مسیت مہد صاحب قرانی یعنی تیمور کے
 زمانے میں اس کا استیصال ہوا۔ ہماری تحقیق میں (الف) صحیح ہے۔

ادغر | بقول صاحب برہان و ہفت یفتح غین نقطہ دار بر وزن مصرع معنی بادگیر است فنا
 جہانگیری فرماید کہ این مرادف بادغر باشد مخفی مباد کہ بادگیر (۱) دریکچہ و روزنی را گویند کہ برا
 بود در خانہ سازند و (۲) خانہ کہ از ہر چہا طرفش بادگیر بہت و زیدن باد ساختہ باشد و این عجائز
 است صاحب سراج فرماید کہ ادغر بمعنی بادگیر است لیکن بدین معنی بادغر و بادغر و باد
 چنانکہ بیاید و بر (بادغر) و (بادغر) فرماید کہ خانہ تابانی است و صراحت کنند کہ مکانی را
 گویند کہ (بادگیر) داشتہ باشد و بجاہلہ سامانی گوید کہ (بادغر) مرکب است از (باد) و (غر) کہ

مغیر گر) است و معنی ترکیبی این (بادگر) باشد یعنی جاعل باد (دخ) کہ بحث کالمش بجای خود
آید مؤلف عرض کند کہ از صراحت بالا حقیقت (غ) درین لفظ متحقق شد کہ مبدل (گر) باشد
کہ فارسیان کاف فارسی را بغین مجہدہ بدل کنند چنانکہ گلولہ را غلولہ کردند۔ حالا باید کہ از حقیقت
(اد) کہ جزو اول این لفظ است واقف شویم عجیبی نیست کہ (اد) بخذف بای موصد مخفف
(باد) باشد کہ بمعنی ہواست اندرین صورت (ادغر) مرادف (بادگر) است یعنی دارندہ ہوا و
صاحب ہوا یا (اد۔ بالضم) را بمعنی برو بالا گیریم کہ بقول صاحب ساطع لغت سنسکرت
است پس (ادغر) مبدل (اُدگر) بمعنی صاحب بلند و بالا باشد یعنی چیزی کہ بر بلندای
واقع است کہ کنایہ از درِ پچہ ہواست بیش ازین اندر یافت ماخذ این قاصریم واللہ اعلم (اردو)
(۱) وہ روشن دان یا درِ پچہ جو ہوا کی غرض سے مکان میں بنایا جاتا ہے جو سطح مکان سے
کسی قدر بلند ہے (۲) وہ مکان جس میں چاروں طرف متعدد روشن دان یا درِ
بغرض ہوا بنائے گئے ہوں (مذکر)

اد پچہ | بقول صاحب غیاث نفحاتین و سکون قاف و فتح جیم فارسی و سکون ہای ہوز
نفت ترکی است نوعی از آرایش پلنگ خواب امرا و آن چادری باشد سفید
برابر پلنگ کہ ہر چار طرف آن پارچہ رنگین بحر من نیم درعہ بطوری دوزند کہ وقت
گستردن آن پایہ پلنگ بدان پوشیدہ نشود و بر آن پارچہ رنگین بکلاتون
انواع نقش و نگار دوزند چون آن را بر پلنگ گستردہ بالای آن تو شک
و چادر کشند آن پارچہ نقش از چار طرف در میانہ ہر چار پایہ پلنگ متصل

فرش زمین آویزان باشد صاحب اندھن زبان غیاث است عجب است کہ محققین ترکی
ازین ساکت اند مخفی مباد کہ (دق) در فارسی زبان بفتح اول و سکون ثانی نوعی از پارچہ
قیمتی (کذا فی البرہان) (دقچہ) بقولش کلمہ کہ افادہ بمعنی تصغیر کند چون در آخر کلمہ در آزند۔
ہمچو باغچہ و طاقچہ پس (دقچہ) بمعنی پارہ از پارچہ دق کہ ٹھین باشد عجیبی نیست کہ چادر زین
توشک را در چار طرفش پارہای دق می دوختند تا حصہ کہ خارج از توشک نمایان باشد
خوش بناید و مجموع آن را (دقچہ) نام کرده باشند و زیادت الف صلی در اولش ادقچہ شد و
انچہ صاحب غیاث اند نوشته است تفنن طبع و جدت پسندی زمانیان باشد کہ بجا
پارہای (دق) صنایعی دیگر بکار می برند بعضی معاصرین عجم این را بر زبان دارند و در ہند ہم
مروج است و محققین اردو زبان ہم این را لغت ترکی دانند و بخیاں ما مرکب فارسی است
صاحب ساطع این را لغت ہندی گوید بمعنی پارچہ کہ در آن چیز ہامی بندند و می برند پس
عجیبی نیست کہ این وضع شد برای محفوظ کردن توشک و بالین پلنگ کہ چون از پلنگش برود
در ادقچہ محفوظ کنند و چون بر پلنگ کنند ادقچہ را زیر آن بگسترانند و آن حاشیہ قیمتی کہ در طر
ادقچہ می دوزند معنی خیر است کہ در ہر دو حالت وجود آن باعث زیب و زینت باشد بخیا
ما این لغت ہندی نیست بلکہ اہل ہند از فارسیان گرفتہ اند۔ (اردو) ادقچہ بقول امیر ترکی
بگر۔ پلنگ کی ایک پرتکلف سپید چادر جس کے حاشیہ پر کارچوبی یا کلا بتونی کام بنا ہوتا ہے
یہ چادر پلنگ پوش اور توشک کے نیچے بچھائی جاتی ہے جس کا حاشیہ دار کنارہ قریب آٹھ
گز کے نیچے لٹکاتا رہتا ہے (امیر حسن ۵) ہر سردار قچہ زری باف کے چکر تھے توشک آئینہ صاف کے

ادک | بقول صاحب برهان و سراج و جامع و هفت بفتح اول و ضم ثانی و سکون کاف فرج زمان حیوانا
 دیگر که آن موضع جاع ایشان است صاحب جهانگیری در دستور چهارم خاتمه کتاب بدیل لغات زنده پانز
 ایرا آورده تحقیق ماین مرکب است از (اود) و کاف تصغیر (اود) و ترکی زبان آتش و هم را گویند رکن
 فی کثر فارسیان داو علامت ضمه را که بقاعده هم انحار کی بود حذف کرده کاف تصغیر در آخر آوردند - معنی
 آتش صغیر شد یعنی آتش پاره و ستاره کردند از فرج یا اینکه بر آخر لفظ (اد) که بلفظ سنکرت معنی
 بر و بالا آمده دکنه (افی الساطع) کاف تصغیر زیاده کرده معنی چیزی گرفتند که اند
 بالائی و بلندی دارد و کنایه باشد از کس یا اینکه (اداک) معنی جزیره گذشت پس بعد
 الف دوم (ادک) را مخفف آن و استعاره فرج را هم توان گفت که در تمام حیم حیوان
 مقام تعیش حقیقی همین است چنانکه در محیط بحر جزیره مخفی مباد که حذف الف بقاعده فار
 جایز است چنانکه ماه و مه و گاه و گه و راه و ره و الله اعلم (ارو و) فرج (عری
 اردوین متصل) بقول صاحب آصفیه (مؤنث) عورت کا اندام نهانی - او ر فرج کے
 حقیقی معنی دو چیز و ن کی پیچ کی کشادگی - رخنه - شکاف -

ادگر | بقول ضمیمه برهان بفتح اول و کاف فارسی ترجمه قیاس است و صاحب انند
 بحواله فرهنگ فرنگ گوید که معنی پمانه و مشابهت آمده هر دو محققین از سداکت ضا
 اند صراحت کرده است که این لغت فارسی است مؤلف گوید که این مرکب باشد
 از لفظ (اد) و (اگر) و از زبان سنکرت معنی حد و نهایت آمده (کذافی الساطع) و اگر
 لغت فارسی است معنی دارنده و صاحب و کننده و سازنده پس معنی لفظی (ادگر)

صاحب حدود نہایت باشد کتایہ از مقیاس کہ معنی پیمانہ ہم ہمین است دس ہر دو محققین
 در تعریف معنی صراحت کافی نکرده اند چہ قیاس و مشابہت نوشتہ اند یہ تحقیق ما مقیاس است
 (اردو) ناپ - بقول صاحب آصفیۃ اتم نمونہ - ناپ - پیمانہ - کیل -

ادوم | بقول صاحب اندجوالہ فرنگ فرنگ بختین و سکون میم (فارسی) بمعنی صل
 دیگر کسی از محققین ذکر این نکرده نہ سندی پیش شد و ماخذ این ہیچ بفہم نمی آید بجز این کہ
 دہم لغت عربی را کہ بفتح بمعنی خون است فارسیان الف و صلی در اول او آورده اند
 یہ صل کردہ باشد و اللہ اعلم (اردو) لال - مذکر - ایک شتم کا بڑا قوت سرخ رنگ
 (صل) اسی کا مقرب ہے -

ادمان | بقول صاحب (دری و پہلوی) بالفتح قریہ است در ہمدان مولد اثیر ادمانی است
 دیگر کسی ذکر این نکر د مؤلف گوید کہ ہجو ایران و توران درین ہم الف و نون نسبت باشد
 عجیبی نیست کہ درہمین قریہ معدن صل باشد کہ فارسیان صل را (ادوم) گفتہ اند و اللہ اعلم
 (اردو) ادمان ایک قریہ کا نام جو ہمدان میں واقع ہے - مذکر -

ادمن | بقول برہان و جامع و سراج و شمس و ہفت و رشیدی بفتح اول و میم و سکون
 ثانی و نون مشک خالص را گویند و لبربی اذ فر خوانند صاحب ناصر می کہ از اہل زبان
 است سندی آورده دسیف (۵) صدری کہ نیم خلق او عطرہ اقطاع دہ مشک
 ادمن پہ مؤلف را با محققین بالا اختلاف است بخیاں ما (ادمن) بمعنی خالص است
 و از سند سیف ہم (مشک ادمن) بمعنی مشک خالص پیدا است پس مجرور (ادمن) بمعنی

مشک خالص گرفتن محتاج شد دیگر باشد سیما بدینو جہ کہ بتحقیق (ا د من) مرگب است از
(آ و د من) آ و بدودہ زبان سنکرت بمعنی اصل است کذا فی الساطع) و من بقول صاحب
انند و غیاث کلمہ نسبت باشد پس چیزیکہ منسوب باصل است خالص باشد مدودہ رافارسیا
مبقتصورہ بدل کردہ باشد کہ نتیجہ لب و لہجہ مقامی است حاصل این است کہ (ا د من) بمعنی
خالص باشد کہ صفت مشک توان شد نہ بمعنی مشک خالص (ا ر د و) خالص (عربی - اردو
مین متصل) بقول آصفیہ - صاف - اصل - بے ملاؤ - بے غش -

ا د و ا | بفتح اول و مقصورہ در آخر لغت عرب است - بقول صاحب منتخب بمعنی نزد
و زبون تر - بر تقدیر اول از (د و) و بر تقدیر ثانی از (د و ا ت) است اما در ضمیمہ برہان مذکور است
کہ در احتمال فرس ترجمہ غلط آمدہ - ہندی پیش نشد (ا ر د و) غلط (عربی - اردو مین متصل)
بقول صاحب آصفیہ صحیح کالقیض - غیر صحیح (منون ے) شاید کہ شوق نامہ مرادہ پڑھے
تمام نام آج اپنے خط پہ ہے مین نے لکھا غلط:

ا د و ا ر | بکسر اول بقول صاحب رہنمای سہولت بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ
قاجار نام شاہ انگلستان باشد مؤلف گوید کہ مفرس (ایڈورڈ) بہر دو دال ہندی (ا ر د و)
ایڈورڈ - شاہ انگلستان کا نام -

ا د و ا ی | بقول صاحب برہان و مہنت و انند بر وزن کیمای بلغت ژند و پاژند بمعنی
آواز باشد و عبری صد اگویند - صاحب جہانگیری در دستور چہارم خاتمہ بذیل لغات ژند و پا
ذکر این کردہ بخمال ماخذ این همان (آ و ا ن) است کہ در مدودہ گذشت فارسیان از و ا ن ف کہ

در زمانه قدیم براسه محدوده بجات می آمد. الف دوّم را بقا عدّه خود به دال مبله بدل کردند چنانکه (بآن و بدان) و زای معجمه آخر را به یابدل ساختند چنانکه (آواز) و (آوای) و این قاعده تبدیل را صاحب قوانین دستگیری ذکر کرده است پس نتیجه تبدیل همین دو حرف است که (آواز) (ادوای) شد حالادر روزمره معاصرین عجم (ادوای) متروک است (ارو) و بکھو آواز.

الف) ادوس | بقول برهان و جهانگیری و جامع و انند بفتح اول و ضم ثانی و سکون و (۱) کسی را گویند که بسبب علتی چشم او تاریکی کند و شبکور را نیز گفته اند و بقول ناصری شبکوری و ضعف چشم - خان آرزو در سراج آورده که این لغت عربی است و بفتح و باشد - صاحب شمس هم این را عربی گفته صاحب رشیدی بهمین معنی -----

(ب) ادوک | بکاف عربی در آخر نوشته و صاحب شمس بتأییدش این را لغت فارسی گفته مؤلف گوید که بخيال ما این مرکب باشد از (اد) و (اوک) که هر دو لغت سنکرت است (اد) با بفتح مخفف (اد) بمعنی نصف و (اوک) باضم بمعنی لغزش و خطا باشد (کذا فی الساطع) عجیب نیست که فارسیان مرکب این هر دو و لفظ یعنی (اد اوک) را بمعنی نیم لغزش و کنایه از شب کو گرفته باشند که از لیل و بهار لغزش او صرف در شب است و بکثرت استعمال الف دوّم حذف شد و بقا عدّه فرس اسم فاعل ترکیبی است که دو اسم جمع شد افاده معنی فاعلی کرده است و الف معرب (ب) باشد چنانکه خان آرزو و الف را لغت عربی گفته (و القدا علم) (ارو) (الف ب) (۱) و شمس حبکی آنکه چون کوکم و کهای دس -

د هندی آنکھون والا - شب کو ر بقول صاحب آصفیہ (فارسی) رتوندیا - وہ شخص جسکو رات کو دکھائی نہ دے - (۲) شبکوری -

ادوی | بقول صاحب برہان و جامع و سہت یفتح اول و کسر ثالث و سکون ثانی و تہمتی مجهول دار و نیست کہ آرا اگر ترکی گویند و (وج) نیز خوانند و بعضی برانند کہ ترجمہ آن بھری (صبر) است و بقول صاحب سراج نام این بھری (وج) و بھندی (بج) باشد - صاحب محیط بر لفظ نج فرماید کہ اسم ہندی (وج) است و بفارسی این را اگر ترکی گویند و بزبان سنکرت (دوساد و چہتہ) و (چٹلا) بج گیاهی است کہ در آہامی روید و ونوع است و ہر ونوع نزد ہندیان تلخ و تیز و گرم و مشہی طعام و متقی و مصفی گلو و دافع خلد و فساد و باد و نفم و منافع بسیار دارد و بر لفظ (وج) بہ وادو جمیم عربی فرماید کہ این رازنجیل المعجم نیز خوانند و بیونانی (اقورون) و بقول دیقوریدوس (اوردون) کہ آن (اوردان) است و بلاطینی (اکریس) و تبرکی (ایکوبفاریسی) و (برج) و (کارونک) و بہ رومی (قارون) و (اگر ترکی) و در کشمیری (دائی) و در پنجابی (ورک) و در گجراتی (لینی - لہنی) و بھندی (بج) نامند - بقول شیخ و گیلانی خشک در اول دوم و گویند گرم و خشک و در سوم و بعضی گرم و در سوم و خشک و در وسط دوم نوشتہ اند صاحب اند صراحت کند کہ این لغت فارسی زبان است (انہی) و ما این بیچ نفہم مانھی آید بجز انیکہ فارسیان از زبان سنکرت گرفتہ اند کہ (دودی) یعنی دو باشد و الف نفی بقاعدہ سنکرت در ابتدا می لفظ (دوی) آورده اند یعنی چیزی کہ ثانی و مقابل ندارد و این قسم الف در فارسی قدیم ہم یافتہ می شود کہ ذکرش بر (اجنبان) کردہ ایم الحال

بہیاض منافع کثیرہ این را بی مثل گفتن مبالغہ جائز است (اردو) پنج۔ بقول آصفیہ (ہندی)
ایک مشہور کرڈوی جڑ کا نام جسے عربی میں (دوج) فارسی میں (برج) کہتے ہیں دوسم درجہ
میں گرم و خشک ہے۔

ادویہ گرم | بقول صاحب بحر عجم باضافت اردو یہ کہ جمع دواست حواج دیگ را
گویند از فضل و دار چینی وزیرہ و مانند آن۔ صاحب مؤید بھوالہ (رسالہ علمی) ذکر این کردہ است
و در ضمیمہ برہان ہم یافتہ می شود یعنی لفظی این دوا ہائیکہ مزاجاً گرم باشد و اصطلاحاً مخصوص
بحواج دیگ است کہ دیگ افزا رہم خوانند (اردو) گرم مصالح۔ بقول صاحب آصفیہ
(مذکر) ابازیرہ تو ایلح وہ خوشبو دار چیرین جو طعام میں ڈالی جاتی ہیں۔ جیسے لوگ۔ آچھی
زیرہ۔ دار چینی۔ سیاہ مرہج جکو فارسی میں دیگ افزا کہتے ہیں۔

ادوا | بقول خان آرزو در سراج نفیج اول و سکون ہوا ہی بالف کشدہ و رزش نمود
و مشق کردن دیگر کسی ذکر این نکرد معلوم میشود کہ مقصود صاحب سراج حاصل بالمصدر است از
عربی (دوا ہیہ) کہ معنی ہلای سخت است (ادویہ) تفصیل باشد معنی اشد (کذا فی منتہی
الارباب) پس عجیبی نیست کہ فارسیان بقاعدہ خود یای آخر را بصورت الف نوشتہ یعنی
ورزش و مشق استعمال کردہ باشند اما سندی باید کہ پیش نشد (اردو) ورزش۔ بقول
آصفیہ (فارسی) اسم مؤنث۔ کسرت۔ ریاضت۔ جسمانی مشق۔ مشق۔ بقول منہ
دعربی) مؤنث کسی کام کی مداومت۔ فراڈلت۔ مارست۔

(الف) ادویہ | بقول صاحبان برہان و نامصری و ہفت دانند باہی ہوز و جمیم عربی

بر وزن بدلقاوت پرخارست که چون بر جانی بسجد جدا کردن ازان بسیار دشوار باشد خان آذر
در سراج این بهمین معنی (ادها) باسیم بعض جیم آورده صاحب جهانگیری و جامع باتفاق بر این
این را مرادف (اجره گوید که گذشت صاحب ضمیمه برهان ذکر -----

(ب) اد هجاره | کرده گوید که مرادف (اد هجا) است بخيال ما (الف) مخفف (ب) باشد
و ماخذ (ب) هیچ نفهم نمانده سجز اینکه مرکب باشد از (اده) بالفتح که لغت سنکرت است
(۱) بمعنی نیم و (۲) لغتین بمعنی زیر و تخت و (جار) بر وزن دارد سنکرت بمعنی حریفان
وزیر و ستم (کذا فی اساطع پس فارسیان بر (اد هجار) های نسبت زیاده کرده باشند که بمعنی
(۱) نسوب به نصف سم باشد یا حریف ذیلی و کنایه باشد از بوت پرخاری که بر دامن جابیه بسجد
و اید او تکلیف رسان است همچو نیم سم که قاتل نیست ولیکن اید او تکلیف ده باشد یا حریف ذیلی که
اگر چست قدرت است ولیکن دشمن دو الله اعلم اندر خضورت بمعنی دوم باید الف را بر وزن (طوب
زا) گیریم و (ب) را بر وزن (طلم کاره) آنچه خان آرزو و الف را (ادها) بهیم نوشته است تسامع
یا غلطی کتابت بیش نیست (ار دو) و بخواه جهره -

(الف) اد هم | بقول صاحب غیاث بالفتح بمعنی سیاه - واسپ سیاه و مار سیاه و بند
آهنی و نام پدر ابراهیم بلخی که ولی کامل بود - لغت عربی است صاحب منتخب معنی سوم را بر کل
کرد گوید که اثر و نشان گفته هم صاحب مؤید بمعنی دوم و پنجم قانع در استعمال فرس بمعنی دوم
اکثر یافته می شود و فارسیان شب را شبیه به اد هم می دهند و -----

(ب) اد هم شب | باضافت اد هم شب را گفته اند چنانکه انوری گوید (ه) شب

روز وادہم شب را پشہ یسیدن لگام تو باد پشہ (ار و و) الف) ادہم - بقول امیر سیاه رنگ
کا گھوڑا (بحر ۵) سمجھے رہے آپکو بشر یا بکاب پٹے منزل ہستی ہوئی جاتی ہے پشہ
و گھوڑوں کی چوکی ہے پے عمر روان پشہ ابلق ہے شیب اور ادہم ہے شاب پشہ (ب) ادہم
اردو میں کہہ سکتے ہیں۔

ادیان | بقول صاحب برہان سراج و ہفت بر وزن ہیان چار و ای دو نندہ را گویند مراد
را دیون) کہ می آید صاحب رشیدی و جہانگیری گوید کہ چار پای درندہ کہ فرہ باشد و بقول
چار پای درندہ صاحب جامع بانا صری اتفاق دارد و بخمال مانا خداین (ادی) بضم اول
و فتح دوم است کہ در سنکرت کو ہی را گویند کہ مطلع خورشید باشد و بمعنی طالع و بلند
شوندہ (کنانی الساطع) پس فارسیان نیز زیادت الف و فون لاند و در آخر آن چون (از شاد
شادان) کنایہ گرفته اند از چار پاییک روزندہ و دو نندہ باشد کہ در دشت رود و دو دو بر کوہ
بلند شود۔ آنکہ چار پای درندہ نوشتہ اند تسامی بیش نباشد کہ در مادہ این لفظ حرکت است
نہ در زندگی و جز این نیست کہ روزندہ و دو نندہ (غلطی کتابت فرہنگ رشیدی و جہانگیری) (دندہ)
کرد (ار و و) دوڑتا ہوا - چلتا ہوا چار پایہ (مذکر)

ادیش | صاحب انند گوید کہ فتح اول و بیای معروف بمعنی آتش و آدیش بالمد صحیح است
صاحب کشف اللغات بمجودہ و مقصورہ ہر دو نوشتہ مؤلف گوید کہ آدیش بمجودہ
بجای خودش گذشت کہ صاحبان تحقیق آن را مبدل (آتیش) گفتہ اند کہ بقاعدہ فارسی
آی فوقانی بادل بدل شدہ مخفی مباد کہ اصل (آتش) (تش) باشد کبسر اول کہ وز زبان

سنگرت یعنی گرمی و حرارت است و از همین است (تشنا) بکسر اول که بقول صاحب طبع
در سنگرت یعنی تشنگی و عطش آمده صاحب برهان بر لفظ (تش) گوید که بافتح یعنی آتش باشد
و باکسر یعنی تشنگی (دخ) ماعرض کنیم که برهان بر تحقیق خود که بر لفظ (آدیش) گذشته
غوری نکرده که خود او در اینجا (آتش) را بکسر تا صحیح قرار داده و تحتانی (آتیش) و (آدیش) را
علامت کسره تا و دال نوشته تا دلالت کند بر کسره ماقبل و صاحب قانون دشگیری هم صراحت
فرموده که چون خواهند که الف اشباع در آورند لحاظ بر حرکت ماقبل کنند یعنی اگر ماقبل کسور باشد
بعوض الف اشباع یا ی تحتانی آورند چون آتش و آتیش (دخ) پس مستحق شد که اصل این
(تش) بکسر اول است نه بافتح - فارسیان الف وصلی بر (تش) آورده (آتش) کردند و تهای
فوقانی به دال مبهله بدل شده (آوش) قرار یافت و چون بلحاظ کسره تا و دال الف اشباع
را بیا بدل کرده بر وزیاده کردند (آتیش) و (آدیش) شد هرگاه لب و لجه مقامی مقصوره را
بمده و ده بدل کرد (آتیش و آدیش) گردید و چون یای علامت کسره را حذف کردند آتش
و آوش) باقی ماند - پس آنچه صاحب انند (آدیش) بمده و ده را صحیح قرار دهد و بالمعنی (آوش
مبصوره) را غیر صحیح داند دعوی ادبی دلیل است صاحب کشف درست گوید که (آدیش
بمده و ده و مقصوره هر دو آمده چنانکه صراحت کافی بالا گذشته (اردو) دیکه و آتش کوپلر معنی
(الف) ادیم | بقول برهان و هفت بر وزن ندیم (۱) یعنی چرم و پوست باشد و بعضی
(۲) بلغار را ادیم گویند و آن پوستی باشد خوشبوی و موج دار و رنگین - گویند که از تابش ستاره
سبیل آن رنگ بهم میرسد صاحب سراج با اتفاق برهان گوید که (۳) یعنی رخیم - (دیم) مخففت است

و بقول جهانگیری (۴) بمعنی روز و محققش دیم و در عربی نوع پوست و (۵) روی زمین -
صاحب ناصری فرماید که مرادف دیم بمعنی روی - صاحب جامع آورده که ادیم بمعنی روی
باشد و در عربی نوعی از پوست و روی زمین هم - صاحب رشیدی بر معنی ستم قانع گوید که
مرادف دیم است صاحب مؤید بذیل لغات عربی ذکر این کرده بر معنی اول و دوم قناعت
کند و بهار هم ذکر همین دو معنی کرده (شیخ شیراز ۵) بر همه عالم همی تابد بیس پد جای انسان
می کند جانی ادیم و مؤلف گوید که این لغت عربی است بقول صاحب منتخب بالفتح پوست
یا پوست سرخ یا پوست دباغت کرده و طعام یا ناخورش و نام اسپ و موصی - و ادیم الار
معنی روی زمین و ادیم السما ظاهرا آن و ادیم النهار - روشنی روز یا اکثر آن و ادیم الفصحی
اول چاشت (انتهی) پس بخمال ما معنی اول و دوم خود در عربی زبان موجود است و معنی سوم
قابل خور که از مجر و لفظ ادیم پیدا نمی شود تا آنکه آنرا اضافت بسوی چیزی نکند همچو - - -
(ب) ادیم زمین) که بمعنی روی زمین است (سعدی ۵) ادیم زمین سفره عام است
برین خوان نیما چه دشمن چه دوست و نسبت معنی چهارم عرض می شود که صاحب جهانگیری
از (ادیم النهار) پیدا کرده است از مجر و لفظ ادیم معنی روز پیدا نمی شود تسامح صاحب جهانگیری
باشد و همچنین معنی پنجم ترجمه (ادیم الارض) است نه مجر و لفظ ادیم بالجد به تحقیق ما معنی اول حقیقی
باشد و معنی دوم مجاز آن باقی هر سه معانی در خور آن نیست که آنرا معنی مجر و لفظ ادیم قرار
نویسیم که بحالت ترکیب با لفظ دیگر بطور مجاز پیدا می شود و قائل و از همین قبیل است - - -
(ج) ادیم طائفی) که کنایه باشد از تعلین چنانکه جامی گوید (۵) ادیم طائفی در زیر پا کش

شراک از رشتہ جانہای اکن (۱) (اردو) (الف) (۱) چمڑا - بقول آصفیہ (ہندی) مذکر۔
کھال - چرم - جلد - پوست حیوانات - ادھوڑی (۲) دباغت کیا ہوا رنگا ہوا چمڑا - مذکر ب -
زمین کہ سکتے ہیں - مذکر (ج) نعلین - بقول صاحب آصفیہ عربی - مذکر - دونوں
جوتیان - جوتون کا جوڑا -

ادیم بکران اصطلاح - بقول صاحب	(اردو) شفق (عربی - اردو میں مستعمل) بقول
بجرو مؤید باضافت ادیم شفق باشد دیگر کسی از	آصفیہ (متونث) صبح اور شام کی سرخی مگر اتنا
محققین ذکر این نکرد و سندی پیش نہ شد مؤلف	شام کی سرخی کو زیادہ کہتے ہیں (ذوق - ۵)
گوید کہ معنی حقیقی این چرم رنگین وسیع و کشادہ و کثافت ہے آج جو یون خوشنما نور سحر رنگ شفق پہ	
باشد از شفق کہ حسی بسیط سرخ بہ نظری آید	پر تو ہے کس خورشید کا نور سحر رنگ شفق پہ

ادین خراس خراب | اصطلاح - باضافت خراس - بقول صاحب شمس کنایہ از ظلمک
است - صاحب برہان (خراس خراب) را کنایہ از آسمان کردہ و خراس بمعنی آسیای بزرگی
است (کذا فی البرہان) و دین بکسر اول بر وزن سین بقول برہان نام فرشتہ کہ بجانب
قلم مامور است و بقولش در عربی بمعنی عادت و کیش (الفتح) پس عجیب نیست کہ فارسیان لفظ
وصلی در اول این آورده (ادین) کردند و (ادین خراس) اسم فاعل ترکیبی باشد کہ دو اسم جمع شدہ افادہ
معنی فاعلی کند و خراب صفت خراس باشد یا صفت ادین بمعنی خصلت عادت دارندہ آسیای بزرگ
کہ خراب است معنی دور زنندہ ہمو آسیای بزرگ کہ خراب باشد و کنایہ از ظلمک لیکن اندر صورت بقاصدہ فارسی
خراس را بر لفظ ادین مقدم کردن ضرور بود و درین جا خلاف قیاس واقع - دیگر کسی از محققین

نوکر این نکرد و سندی پیش نہ شد و بزبان معاصرین ہم متروک - صاحب شمس ذمہ دار است
و ما از تحقیق مزید قاصریم (اردو) دیکھو آسمان -

ادیون | بقول برہان و سراج و ہفت بروزن گردن بمعنی ادیان است کہ چاروای
دوندہ باشد صاحب رشیدی و جہانگیری چاروای درندہ را گفتہ کہ فرہ بود و بقول جامع چارپا
روندہ مؤلف گوید کہ بلفظ (ادیان) صراحت ماخذ کردہ ایم و درین لفظ الف دوم بقاعدہ
تبدیل فرس بہ واو بدل شد چنانکہ در یکسان و یکسون و دہان و دہون (کذافی و شگیری) و
نسبت اختلاف دوندہ و روندہ و درندہ رای خود بلفظ (ادیان) ظاہر کردہ ایم کہ بلحاظ ما
دوندہ صحیح باشد (اردو) دیکھو ادیان -

الف مقصورہ یا ذال معجمہ

اذار | بقول صاحب بول چال معاصرین عجم ماہ مارچ را گویند کہ انگلیسی ماہ سوم است
مؤلف گوید کہ بہان (اذار) کہ در مہودہ گذشت یعنی نام ماہ اول بہار از سال رویان
کثرت استعمال خصوصاً در روزمرہ معاصرین مہودہ بمقصورہ بدل شد پس بفتح اول باشد
صاحب غیاث برآذر گوید کہ نام ماہ رومی است کہ مطابق آن بہندی حیت است (اردو)
مارچ سال عیسوی کے تیسرے مہینے کو معاصرین عجم نے (اذار) کہا ہے - مذکر -
اذارا قی | صاحب ضمیمہ برہان گوید کہ بفتح اول و ذال نقطہ دار و رای ہلکہ ہر دو لفظ
کشیدہ و وقف بہ تحتانی بقول بعض لغت یونانی است و بقول بعض رومی و آن دو لائی
باشد کہ بفارسی کچلہ گویند و از جملہ سموم است خصوص گرگ و سگ را در حال حی کشد و در عربی

خانق الكلب قاتل الكلب گویند صاحب سوار تسبیل این را (اذا رقی) گویند بدون الف دوم
و فرماید که در یونانی زبان این را (ازارخیا) خوانند به زای یوز و دوم و خای معجمه (الخ) پس
عجمی نیست که این معرب باشد و عربان کتابت حرف دوم را بذال معجمه بدل کرده باشند و
حرف ششم را بقاف و بدین وجه که لفظ زبان غیر است نمیتوان گفت که در اصل آن
حرف دوم زای معجمه بود یا حرف ششم خای معجمه خیال ما این قسم الفاظ را بعوض قاف خا و ز
یا بالعکس آن حکم مساوات دارد که در سلسله غیر عربی امتیاز رخ و ق و ذ و ز نیست
مخفی مباد که همین لفظ به ذال مبدل بجای خودش گذشته است و این تبدیل بقاعده فرس جا
است که ذال معجمه را بذال مبدل کنند چنانکه استاد را استاد کردند (ار و و) و یکم و ا و ا قی
ا ذری | بفتح اول بقول صاحب سوار تسبیل منسوب به (آذربایجان) که نام شهر است
مؤلف گوید که به کثرت استعمال ممدوده مقصوره بدل شده باشد و از (آذربایجان) آذر
بایجان مراد است که گذشت پس (آذر) مخفف (آذربایجان) و یای نسبت بر او آورده
کسی یا چیزی را نام نهادند که منسوب بآنست و دیگر کسی از محققین ذکر این نکرد و ما بر لفظ آذر
از ماخذش سبخی کافی نکرده ایم بناءً علیه همدینجا تلافی ما فات می کنیم صاحبان تحقیق گفته اند که
(آذر - بذال معجمه) در اصل آذر - بذال مبدل بود و این از کتاب نزد منقول است و ذکر این
بر (آذر) هم گذشت پس فارسیان بقاعده خود ذال مبدل را بذال معجمه بدل کردند چنانکه (زینب)
و (نید) حالا بر لفظ آذر غور کنیم که مبدل مبدل آمده ماخذ این جز این خیال مانمی آید که زبان سبک
(آذر) یعنی تنظیم و تکویم است (کنذانی الساطع) پس فارسیان که آتش پرست بودند آتش را

بہمین معنی (آدر) نام کردہ باشند و اللہ اعلم (اردو) آذر بایجان و دہ خیر یا دہ شخص جو شہر آذر بایجان سے منسوب ہو۔

اذن | بقول صاحب منتخب بالکسر یعنی دستوری دادن و گوش داشتن و بالقسم گوش و مراد سخن شنود بقول صاحب آصفی معروف مؤلف گوید کہ فارسیان این را معنی دستوری و اجازت استعمال کنند و بامصادر فرس ہم مرتب سازند (نثر صاحب حکایت) خواجہ بیرون رفتہ فرارش فرستادہ اشخاص مفصلہ را حاضر نموده بعد از اذن و رود تعظیم و سجد و عمل آورده مترصد فرمان می آید (اردو) اذن (عربی - اردو میں مستعمل) بقول امیر - مذکر - اجازت حکم (برق ۵) بہین اسکان میں بے اذن ملے چاہی ہے جسکو مختار کیا آپنے مجبور ہوا ہے

(الف) اذن دادن | استعمال صاحب (ب) اذن یافتن | ہم شنیدہ ایم آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف کہ بہ معنی حاصل کردن دستوری و اجازت گوید کہ معنی دستوری و اجازت دادن و عطا است (اردو) (الف) اجازت دینا کردن است (خرین اصغہانی ۵) پاسخ چو (ب) اذن لینا - معنی اجازت حاصل دادش خردم اذن داد و گفت و میدان کرنا - (ایرب ۵) قصد سجدہ جو تہمین زتست گوی سخن زن با تقدار و مؤلف گوید پای صنم پر ہے اسیر و اذن و پہلے بہین کہ و روزمرہ معاصرین عجم - - - - - جبین سالی کا ہے

الف مقصورہ بارے پہلہ

ار | بقول صاحبان برہان و رشیدی و جہانگیری و ہفت و سروری بفتح اول و سکون ثانی

(۱) آره در و دگری باشد و (۲) حرف شرط بمعنی اگر که آن کلمه شرط است یا مخفف (اگر) و (۳) کنجاره که نفل و اندوهن گرفته باشد و برتری مزد را گویند که مقابل زن است صاحب جامع با اتفاق برهان نسبت معنی سوم صراحت کند که نخاله و نفل کنجد و دانه های دیگر که روغن از رو کشیده شده باشد صاحب (پهلوی و دسی) و ناصری بر معنی اول و دوم قانع و خان آرزو و سرسراج با اتفاق هر سه معانی برهان فرماید که در هندی بمعنی دشمن - (فردوسی ۵) چو خستو نیاید نه پند کمرب برم میانش بترنده آره (حکیم سنائی ۵) کم باش از برهن در حق حق ارمونی بکز پی تصدیق باطل تن بزد برهن چو مولف گوید که (آرا) بمجوده بزبان سنکرت همان آکه را نام است که بفارسیش (آره) گویند که چوب و غیر ذلک را برود (آرا) بافتح و سنکرت بمعنی دشمن و عدوت (کذافی الساطع) پس عجبی نیست که فارسیان لفظ (آره) از لفظ سنکرت (آرا) وضع کرده باشند و (ار) مخفف آن باشد و بدین وجه که این آکه هر چیز را ببرد و آرا عدد و هر شی هم توان گفت که به های نسبت (آره) بدون تشدید رای مهله بمعنی منسوب به دشمن باشد و بعضی از محققین (آره) را لغت ترکی گفته اند چنانکه صاحب خزانه آورده ولیکن لغات ترکی ازین ساکت و صاحب کثر که محقق ترکی زبان است این را فارسی گفته بخیاں با جزین نیست که اهل سنکرت (آرا) از (ار) وضع کرده اند و فارسیان (آره) از (آرا) ساخته اند که تبدل الف به های تون می شود چنانکه (یاسا و یاسه) و بکثرت استعمال محدود و مقصوره بدل شد و تشدید رای مهله عرض میشود که عجبی نیست که (آره) مرکب باشد از لفظ (ار) که بمعنی دشمن گذشت و (ره) بمعنی رسم و قاعده هم (کذافی البرهان) پس (آره) بمعنی رسم و قاعده دشمن باشد

کہ ہر چیز را بر دو دو نیم کند و بشکا فدی عجیبی نیست کہ کثرت استعمال بقاعدہ ادغام را ہی مہلہ
 شدہ ذکر دویا اینکه بر لغت (آر) کہ در عربی زبان معنی راندن و جماع کردن است ہای نیست
 آورده (آرہ) آلتی را نام نہادند کہ حرکتش مشابہ حرکت جماع و منی راندن ہم من و جد و روا
 باقی حال شک نیست کہ لا ر مخفف (آرہ) باشد معنی اول و مخفف (اگر) معنی دوم و مخفف
 کنجاہ معنی سوم (اردو) (۱) آرا۔ صاحب امیراللغات فرماتے ہیں کہ اسکی اصل لفظ
 (آرہ) معلوم ہوتی ہے جو فارسی ہے اور بعض کا خیال ہے کہ (آر) سے بنا ہے کیونکہ
 (آر) نوکدار چیز ہے اور اوہمین بھی دندانے ہوتے ہیں۔ لوہے کا ایک خدا آرا کہ
 تلواسے مشابہ جھین نیم کی پتی کی طرح دندانے ہوتے ہیں اور دونوں سروں پر لکڑیا
 و ستہ جکود آدمی دونوں طرف پکڑ کر موٹی لکڑیاں چیرتے ہیں (ناسخ ۵) دلائی یا
 مجھے تو نے قامت و لدا رکھ کرین ترے لئے اے سرو تیز آری دانت پڑ قبول
 امیر (آرہ) بھی اردو میں مستعمل ہے (مذکر) (آتش ۵) دریا سے حسن چہرہ ہے
 اس شوخ و شنگ کا پڑ مرگان نہیں ہیں آرہ ہے پشت ہنگ کا پڑ مولف عرض
 کرتا ہے کہ آرا یا آرہ کے لئے حمیدگی لازم نہیں ہے اور نہ خواخواہ دونوں جاب
 دو دستوں کی ضرورت ہے اور نہ موٹی لکڑیوں سے اسکو تخصیص ہے چیر نیکی لئے
 مستقل ہے (۲) اگر حرف شرط (دیکھو اگر) (۳) کہل۔ مونث۔ تل یا ترے دغیرہ کا پھوک (آصفیہ
 (الف) ارا بجی | (الف) قبول بہا آنکہ مردم را برابرہ سوار کردہ برود (یعنی ۵) ہر جا کہ
 (ب) ارا بہ | آن ارا بجی من کند گند رہے ہچون ارا بہ و ز پٹی اس پیش دوم بسر پڑوز

کہ برابر اب سوارند و لبران نہ درو لبری است از ہمہ این شوخ بیشتر نہ نسبت (ب) نژاد
 کہ بروزن قرابہ گردون چوبی کہ بران بار کنند بعضی در رسم الخط (عرا بہ) بعین نویسند و این
 خط عام است و صحیح (عراوہ) بعین و دال ہلستین باشد (انتہی) میرزا عبدالقادر تونی
 گوید (س) ارا بہ پی توپ بردن بجنگ نہ چو موجی کہ آرد بسا حل نہنگ نہ صاحبان بر بان و
 و دارستہ نسبت (ب) فرمایند کہ گردون را گویند و صاحب جامع گوید کہ گردان معروف و بقول
 شمس (عربی) چرخ کی کہ بران سوار شوند و یا چرخ ہا را بران بار کنند کہ ہندیش (گاری) خوانند
 مخفی مباد کہ گردون بمعنی چرخ کی است کہ دور می زند و مجازاً عجلہ را ہم گفتہ اند مؤلف عرض
 کند کہ (ارابہ) لغت ترکی است صاحب کثر کہ محقق ترکی زبان است ذکر این کردہ و دال الف
 مرکب ترکی زبان باشد بمعنی ارا بہ ران کہ (جی) در ترکی بیای معروف بمعنی دارندہ آمدہ -
 (اردو) (الف) گاڑی بان - گاڑی دان - بقول آصفیہ (مذکر) کوچان گاڑی چلانیوا
 گاڑی ہلکنے والا - ارا بچی - (ب) گاڑی - بقول آصفیہ (ہندی) موٹنٹ - آدمیوں کے
 سوار ہونے اور اسباب لاد کر لیحانے کا پیون دار چھکڑا - پہلی ارا بہ - عجلہ - بقول امیر (ارابہ)
 فارسی اردو میں مستعمل - مذکر - چھکڑا (ریشک) (س) تو نے چاہی بار برداری جو خیمے کو لے
 ہر وہ پہلی بنے گردون ارا بہ بن گیا :

ارابہ ساز استعمال - بقول بہار آنکہ	ارابہ ساز زندہ اگرچہ ہندی پیش نہ شد مگر در
گردون ہا را باز د مؤلف گوید کہ اسم غلط	روزمرہ معاصرین عجم شنیدہ ایم (اردو)
ترکیبی است از مصدر (ارابہ ساختن) بمعنی گاڑی بنانے والا - مذکر -	

<p>(۱) اراہ کش استعمال - بفتح کاف عربی بقول صاحب انند مرادف (ارابچی) کہ لفظ ہندی پیش نکر دما از کلام ظہوری ہندی بدست آوردہ ایم کہ بہا نقلش بذیل لفظ (اراہ) کردہ (۵) قلعہ قاف تو تیا گرد دہ دورہ گوش اراہ کشان پد گرد از نقل تو پچانہ تو پناژ دہا</p>	<p>فاعل (۱) اراہ کش زار عرصہ میدان پدنجیاں (اراہ کش) اسم ترکیبی است از مصدر ----- (۲) اراہ کشیدن او مراد از آدمیان یا گاو ان یا اسپان اراہ کشندہ باشندہ (ارابچی) ضنا (۵) قلعہ قاف تو تیا گرد دہ دورہ گوش اند غوری نفرمود (اردو) گاڑی کھینچنے والا۔ اراہ کشان پد گرد از نقل تو پچانہ تو پناژ دہا انسان ہو یا جانور (۲) گاڑی کھینچنا۔</p>
<p>(۱) اراہ جیف بقول بہار بحیم تازی بروزن احادیث بحوالہ کثر اللغات چیز ہای درو جمع ارجاف بالکسر - صاحب منتخب بر ارجاف فرماید کہ در چیزی شروع کردن و چیز ہا دروغ افگندن و بالفتح چیز ہای دروغ و جمع آن اراہ جیف - خان آرزو در چراغ فرما کہ فارسیان بمعنی سخن ہای بی اصل استعمال کردہ اند و گوید کہ از اہل زبان تحقیق رسیدہ و از کلام سلیم سند آرد (ع) بہر سو میدویدی چون اراہ جیف پد و آرتہ گوید کہ بمعنی خبر ہای و ہای است (ظہوری ۵) بودیم مرد اراہ جیف عقل پد خبر از خود بخیر یا ختم پد صاحب تحقیق آوردہ کہ این لفظ عربی است بمعنی اخبار فتنہ و فساد نہ فارسی چنانکہ بعضی گمان بردہ اند مؤلف عرض کند کہ از کلام ظہوری می کشاید کہ فارسیان ----- (۲) اراہ جیف عقل بصفت کیے آوردہ اند کہ اشاعت اخبار فتنہ و فساد کند و سخن ہای بی اصل را مشہور نماید - اسم فاعل ترکیبی است (اردو) (۱) اخبار بے اصل و فتنہ و فساد ۲) شخص کی مفت جبے اصل خبروں کی شہرت دے اور فتنہ و فساد کی باتیں مشہور کرے۔</p>	<p>ع (۱) اراہ جیف جمع ارجاف بالکسر - صاحب منتخب بر ارجاف فرماید کہ در چیزی شروع کردن و چیز ہا دروغ افگندن و بالفتح چیز ہای دروغ و جمع آن اراہ جیف - خان آرزو در چراغ فرما کہ فارسیان بمعنی سخن ہای بی اصل استعمال کردہ اند و گوید کہ از اہل زبان تحقیق رسیدہ و از کلام سلیم سند آرد (ع) بہر سو میدویدی چون اراہ جیف پد و آرتہ گوید کہ بمعنی خبر ہای و ہای است (ظہوری ۵) بودیم مرد اراہ جیف عقل پد خبر از خود بخیر یا ختم پد صاحب تحقیق آوردہ کہ این لفظ عربی است بمعنی اخبار فتنہ و فساد نہ فارسی چنانکہ بعضی گمان بردہ اند مؤلف عرض کند کہ از کلام ظہوری می کشاید کہ فارسیان ----- (۲) اراہ جیف عقل بصفت کیے آوردہ اند کہ اشاعت اخبار فتنہ و فساد کند و سخن ہای بی اصل را مشہور نماید - اسم فاعل ترکیبی است (اردو) (۱) اخبار بے اصل و فتنہ و فساد ۲) شخص کی مفت جبے اصل خبروں کی شہرت دے اور فتنہ و فساد کی باتیں مشہور کرے۔</p>

ار او ند | بقول صاحب شمس بالفتح بزبان پہلوی وجہ راگویند کہ رود باشد و (اروند) بخند
 الف ہملہ - صاحب (پہلوی و دری) این را نوشت و دیگر کسی از محققین ہم ذکر این نکرد بخیا
 صاحب شمس تسامح کرده است کہ (ار او ند) را کہ بہ واو چہارم است بہ دال ہملہ چہارم آورہ
 ما ذکر ماخذش بجای خودش کنیم (ار و و) دیکھو ار او ند - واو چہارم کے ساتھ -

ارادہ | لغت عربی است بکسر اول و فتح دال ہملہ و در آخر تائی مدورہ باشد فارسیان
 بقاعدہ خود آنرا بہ ہای ہوز بدل کردند - بقول صاحب منتهی الارب یعنی خواستن فارسیان
 این را بمعنی حاصل یا المصد یعنی قصد و خواہش استعمال کنند و با مصداق فرس مرکب ہم کہ
 در لمحات آید (ار و و) ارادہ (عربی - اردو میں متصل) بقول امیر - مذکر - بمعنی قصد - غم
 (آتش) جب سے شیطان کا احوال سنا ہے میں نے پتے پتے پر بھی ارادہ
 ہے حسین سائی کا پتہ

(۱۸۶۹)

ارادہ نمودن | استعمال - بمعنی قصد و رکاب خوردہ (ار و و) ارادہ کرنا خواہش کرنا
 خواہش کردن چنانکہ عرفی گوید (ہ) کسی (ناخ) ہے بجا نزدیک والے مجھ سے گر
 ارادہ جولان عافیت نمودن کہ زخم تیر بلا پای دواقت نہیں پیرے شہرے نو کیا ہوا بارادہ دو

ارارین | بقول صاحب ہفت قلزم و برہان کہ بلفظ (ارارین) ذکر کردہ نقیضین و کسیر
 ہملہ دوئم مرادف (ارارین) کہ گذشت بمعنی ہر چیز زشت و بدبخیال مؤلف - این مرکب
 است از (رار) کہ بزبان سنسکرت بمعنی ستیزہ و عہدہ آمدہ فارسیان الف وصلی و راول
 این و (یا و لون نسبت) در آخر آورده (ارارین) کردند بمعنی منسوب بہ ستیزہ و عہدہ و مجازاً

معنی زشت و بد گرفتند (اردو) و بکھو (ادارین) -

ارضی خالصه دیوان | اصطلاح - باضافت ارضی و کسره های هوز مرکب صغیر است

بقول صاحب بول چال در روز مره معاصرین عجم زمین خاص شاهی را گویند و صاحب بهنام
سهولت بحواله سفرنامه ناصرالدین شاه قاجار ذکر این کرده فرماید که معنی مطلق زمین شاهی است و تلفظ
گویند که در اصطلاح مالگزاری عجم بدون لفظ (دیوان) ارضی خالصه هم بهین معنی معروف است و در دفاتر دیوان
و کن مجر و لفظ خالصه هم بهین معنی مستعمل این مرکب است از (ارضی) که بلغت عرب جمع ارض و بمعنی زمین است
(خالصه) صفت آن که بقاعده عربی لجانا جمع موصوف - مؤنث واقع شده و خالص هم لغت عرب است
معنی ساده و نیامیخته پختیری - پس ارضی خالصه زمین های خالص است (در اقطاع و جاگیر
و دیگر عطیات ارضی شاهی که متعلق بدیوان است یعنی متعلق بدفتر حساب شاهی نمی باشد
که مالک محروسه شاهی شامل باشد بر خالصه شاهی و عطیات پس این حصه اول است
(اردو) خالصه - (عربی اردوین مستعمل - بقول صاحب آصفیه ده سرکاری ملک یا
زمین جس میں کسی اور کا حق نہ ہو - سرکاری زمین -

(۱) اراقوا | بقول ربان و هفت و اند بفتح اول و قاف و واو بالف کشیده بلغت

رومی نام تخمیت بشکل تدور و بزرگ سیاه و بغایت صلب و در میان گندم و عدس بسیار
می باشد و آنرا بشیرازی سیبک خوانند و آنرا با سرکه و آب بسرشته بر ورهای گرم و با
ضماد کنند نرم سازد صاحب محیط این را بدون الف آخر آنرا نوشته صراحت کند که گیلانی
اسم یونانی این -

(۲) اراقیا گفته تخی است کہ در کشت گندم و حدس بیاری باشد و آنرا بفارسی ^{خاک} و سیک و سہک و سیاہک نامند و بہندی کٹیل گونید محفل و ملین است ضماد آن تحلیل اورام کند و از آلہ درد نماید ردی غذا و نفخ و مورث قو لنج ریجی است مصلح آن سرکہ مغز و ج شیرینی (اردو) لفظ (اراقیہ) صاحب محیط نے کٹیل لکھا ہے اور صاحب ساطع نے کٹیل پر درخت خاردار اور نوعی از رستی پر قناعت کی ہے بہر حال یہ لفظ زبان سنسکرت کا ہے بلحاظ تعریف فارسی ایک تخم کا نام جو گول اور سیاہ ہوتا ہے اور گیہون اور سوہین پایا جاتا ہے۔

ارامونی | بقول برہان و اندہا میم بروزن فلاتونی بلغت یونانی لالہ را گویند و آن باغی و صحرائی ہر دومی باشد و عبری شقائق النعمان خوانند و نوعی دیگر ہم ہست کہ آنرا (آوریون) گویند (اردو) لالہ - بقول آصفیہ (فارسی) مذکر - ایک قسم کے سرخ مشہور پھول کا نام۔

آران | بقول صاحب برہان و ہفت و اندہا تشدید ثانی بروزن پران (ا) نام و لا اندازر بایجان کہ گنجہ و بدوع از اعمال آنست گویند معدن طلا و نقرہ و در آنجا ست و بی

ہم گفته اند (۲) خارانیز گویند کہ بدان دست و پای و محاسن خضاب کنند صاحب سراج بذکر معنی اول گوید کہ انچہ بدہ گفته اند خطاست چنانکہ گذشت و نسبت معنی دوم فرماید کہ صحیح آرقان است بقاف بلکہ رقان بدون الف کما فی التصراح پس عربی باشد صاحبان

ناصری و رشیدی و جامع و جہانگیری و سروری بر معنی اول قانع (خاقانی ۱۵) از فتح آران نام راز پور زوہ ایام را فتح عراق و شام را و قتی مسما داشتہ (شفر وہ در ہجو مجیر سلیقانی

گفتہ ۱۵) شہری کہ بہ از ہزار آران باشد پکی لایق ہجو توگران جان باشد و نسبت معنی

دوم عرض می شود کہ عجبی نیست کہ فارسیان از لغت عربی (رقان) قاف را حذف کرده الف
وصلی در اولش آورده باشند درین صورت بمعنی دوم بدون تشدید باشد بر وزن (ثمان) و
باشد کہ بمطابق کان طلا کہ در زمین این دیار است آنرا استعاره (اران) نام نهاده باشند کہ
زر سرخ بازنگ خاشبیه دارد یعنی چنانکہ رنگ سرخ در خاشبیه است همچنان زر سرخ هم
در ان سرزمین پنهان است و آنچه میخورد و ده اول میخورد و گشت نتیجه لب و لہجہ مقامی باشد
یا اینکه همین ولایت را اہل سنسکرت (آرا) نام نهاده باشند کہ ذانی الساطع و فارسیان نون را
بر آورده (آران) کردند چنانکہ پادشاهش را بنون زائد پادشاه گفتند (ارود) (۱) ایک تولا
کا نام فارسی مین (آران) اور (اران) ہے (۲) مہندی - بقول آصفیہ (ہندی) اسم
مؤنث سبزی ہے جن سے ہاتھوں میں رنگ آجاتا ہے - خا - مؤلف کی رائے میں
ہاتھوں کی تخصیص غیر ضروری ہے -

اروند | بقول صاحب برہان و ہفت بر وزن دماوند (۱) بمعنی حسرت و آرزو و (۲)
نام دجلہ بغداد و (۳) بمعنی فروشان و شوکت و (۴) نام کوہی است در نواحی ہمدان مشہور
بالوندخان آرزو در سراج این را اصل قرار دہو (اروند) کہ می آید مخفف آن صاحب جات
و جہانگیری گوید کہ مرادف (اروند) باشد - صاحب مؤید بر معنی دوم و چہارم قانع مؤلف
عرض کند کہ بہ تحقیق ما (اروند) بدون الف دوم اصل است چنانکہ از ماخذ آن ثابت می شود
یعنی آروند نام شخصی است کہ در کوہی آسودہ و آن کوہ را بنامش موسوم کردہ اند و در
(اروند) الف زائد بعد رای مہملہ بقاعدہ فارسی است (چون ہا رو یا ہار) و (چک و چاک)

محققین فرس هر قدر معانی که بر لفظ (اروند) نوشته اند آن همه معانی را بالا استیجاب درین نقل
 نه کرده اند و سبب آن جزین نباشد که احتمال این بالف زائد با هر چهار معانی تذکره بالا
 مخصوص باشد و تعلق هر یک معنی با این لفظ باعتبار ما خذبر (اروند) ذکر کنیم اثبات درین جا
 همین قدر کافی است که بالف دوم زائد مرادف (اروند) باشد که می آید (ارودو) و چهارم
 ۱۱۵ | بقول برهان بفتح اول و ثانی بالف کشیده و های ساکن بغت رومی مصطلکی را گویند
 و آنرا عبری عکس رومی خوانند طبیعت آن گرم و خشک است و بعض نسخ برهان رای
 دوم قبل از زائد باشد یعنی (اراره) ولیکن از سلسله ردیف الفاطش می کشاید که غلطی کتابت
 بیش نیست - حیف است که صاحب اند پیروی همان کتابت غلط کرده و بر (اراره) پهر
 رای موهله مفتوح نقل بیان برهان نموده به تحقیق بالغت صحیح (اراه) است نه (اراره) -
 کذا فی هفت) صاحب محیط گوید که (اراه) مصطلکی است و بر مصطلکی فرماید که عبری عکس رومی
 و سریانی کیا و برومی سندی و املیکه و انگلیسی میثک و بفارسی کندر روی و کیه و یونانی
 سنجینوس و تخمینا گویند این ماسویه گفته که آن قطعه های صمغ مانند خود و عدس برنگ زرد و
 شبیه بکندر است گویند که صمغ درختی است و قسم باشد (رومی سفید رنگ و (۲) قیطی
 مائل بسایه بقول گیلانی طبعا گرم و خشک در آخر دوم و نزد بعضی خشک در سوم و شنج الرئیس
 گفته که گرم و خشک در دوم است و در تخفیف و تخمین کمتر از کندر) و بقول گیلانی سیاه و
 تخفیف قوی تر از سپید مضاف بسیار دارد (ارودو) مصطلکی - بقول صاحب آصفیه (عربی)
 مؤنث - مشهور مصطلکی - ایک قسم کازر و گویند - عکس الروم - مزاجا دوسر درجه بین

حاریا بس بعض نے گرم بھی لکھا ہے - مفید ہاضمہ و جاذب رطوبات و ماغیہ -

ارباب | بفتح اول لغت عربی است - بقول صاحب منتخب ربّ بالفتح و تشدید بای

موحّدہ خداوند و پروردگار و یار و برادر بزرگ و ارباب جمع آن - بہار گوید کہ جمع رب و (۱) فارسیان بمعنی بہتر و رئیس استعمال کنند چنانکہ (عبد اللہ طاہر سلطان) گوید (رباعی) تیش کسی نہ ایم و ارباب کسی نہ مارا بنو چشم بر اسباب کسی نہ نخت جگری و آب چشمی داریم نہرنا کسی نہ ایم و بر آب کسی نہ آرتہ فرماید کہ اہل ولایت رئیس وہ را گویند با غماض نظر از معانی جمع (فرقتی ہمدانی ۵) دل خون گشتہ کہ ارباب وہ عشرت بود نہ روزگار سیت کہ در غم بزرگراست نہ مؤلف گوید کہ و آرتہ تسامح کردہ است کہ بسند این شعر ارباب را بمعنی (رئیس) و ہ گرفته استعمال فرس مجرّوبہ بمعنی رئیس و خداوند باشد مارا بہار اتفاق است و چنبری نیست بجز این کہ فارسیان جمع را بمعنی واحد استعمال کردہ اند و این از برای فرط بزرگی مدوح است چنانکہ در افعال ہم کہ (بفرما) را (بفرمائید) گویند - صاحب تحقیق بر ارباب (۲) سندی از امیر علاء الدولہ قزوینی (صاحب تذکرۃ الشعرا) آورده (فقہرہ) امینی حسن بنجر تام دارد و از ارباب زاد ہای شہد است " و صاحب شمس گوید کہ (۲) مراد ف اصحاب است بمعنی یاران نجیال ما بدین معنی ہم استعمال این ترکیب فارسی است چنانکہ در ملحقات مخفی مباد کہ فارسیان جمع این معنی اول بالفنون جمع (اربابان) آورده اند و بہار بر ارباب (۳) ذکر این ہم کردہ است و از طاہر نصیر آبادی کہ در احوال زائر ہمدانی نوشتہ سندی آورده (فشر) پدرش حاجی اتید از اربابان آن ولایت است " (اردو) (۱) رئیس (عربی)

اردو میں مستعمل) بقول آصفیہ (مذکر) سر دوار - معزز - پیشوا - چودھری - مقدم (۲) ارباب
 بقول امیر (عربی) رب کی جمع - بمعنی صاحب و مالک مؤلف عرض کرتا ہے کہ اردو میں
 بحالت ترکیب بمعنی جمع مستعمل ہے نہ بمعنی واحد (کیف ۵) بوسہ سیب ذقن دو گے جو یک
 کیا ہو گا بذاکثر ارباب کرم باغ لٹا دیتے ہیں ۛ

(۱۱۵۱) ارباب احتیاج (اصطلاح) باضافت بصیرت - اور اہل بصیرت - عقلمندوں اور
 ارباب مرتب اردو لغت عربی است بقاعدہ و انماؤن کے لئے کہہ سکتے ہیں (مذکر) امیر
 فارسی مرتب اضافی بمعنی صاحبان حاجت و کثرت اہل نظر) پر اسکا ذکر کیا ہے (رشتک ۵) اور
 از گہ ایان نیز (صائب ۵) ارباب احتیاج رشتک اہل علم کو نقطہ کتاب ہے ۛ اہل نظر
 اگر آبروی خویش بگردآوری کنند بہ از عقد گوہر است کو ذرہ ہے شرح آفتاب کی ۛ
 (اردو) ارباب حاجت - اردو میں کہہ سکتے ہیں ارباب تجرد (اصطلاح) باضافت
 فقر - حاجتمند لوگ - مذکر - ارباب - مرتب است از ہر دو لغت عربی و

(۱۱۵۲) ارباب بصیرت (اصطلاح) باضافت بقاعدہ فارسی مرتب اضافی یعنی مجردان از
 ارباب مرتب از ہر دو لغت عربی است و تہر علایق دنیوی و عیال باشد چنانکہ صائب
 اضافی فارسی بمعنی صاحبان دنامائی و مبنائی گوید (۵) ارباب تجرد نیست بردل بار
 دل کنایہ از دنامایان (صائب ۵) نگاہ عالم را بکروچی فرون از محل عیسی گشت
 دیدہ ارباب بصیرت گہراست ۛ خاک در پلہ مریم را ۛ (اردو) ارباب تجرد - اردو میں
 میران قناعت شکر است ۛ (اردو) ارباب کہہ سکتے ہیں یعنی وہ لوگ جو حالت مجرد میں ہیں

<p>لفظ منطقی پر فرمایا ہے کہ علم منطق سے واقف نہ کرے ارباب حقیقت (اصطلاح) باضافت (۱۱۳۴)</p>	<p>اور بال بچوں اور علاقے سے پاک ہوں مجرّد لوگ صاحب آصفیہ نے لفظ مجرّد پر لکھا ہے کہ بے زن و فرزند جس کے لڑکانہ بالا۔ وہ شخص جو دنیا سے الگ ہو گیا ہے (مذکر)</p>
<p>ارباب تظلم استعمال۔ باضافت ارباب کناہہ از اہل تصوف (عرفی ۵) آشای شان مرکب فارسی است از ہر دو لغت عربی۔ بمعنی من واپسترازیگیا نگلیست پس کہ ارباب حقیقت مظلومان و دادخواہان چنانکہ عرفی گوید (۵) بوالفضول و دیدہ اند (اردو) حقیقت جانو عرفی این غمہ بلائیت کہ در روز جزا پشتری و اے۔ اہل تصوف۔ اہل اللہ۔ اہل باطن بر دل ارباب تظلم زید (۵) (اردو) مظلوم اہل دل (مذکر) (میر حسن ۵) بہت بین دادخواہ لوگ۔ ارباب تظلم ہی کہہ سکتے ہیں گرچہ اہل اللہ اس جان و لے جاگہ جو بد ہو تو کرین کیا پ (ظفر ۵) لطف کلام تیرا جانے (مذکر)</p>	<p>ارباب تظلم استعمال۔ باضافت ارباب کناہہ از اہل تصوف (عرفی ۵) آشای شان مرکب فارسی است از ہر دو لغت عربی۔ بمعنی من واپسترازیگیا نگلیست پس کہ ارباب حقیقت مظلومان و دادخواہان چنانکہ عرفی گوید (۵) بوالفضول و دیدہ اند (اردو) حقیقت جانو عرفی این غمہ بلائیت کہ در روز جزا پشتری و اے۔ اہل تصوف۔ اہل اللہ۔ اہل باطن بر دل ارباب تظلم زید (۵) (اردو) مظلوم اہل دل (مذکر) (میر حسن ۵) بہت بین دادخواہ لوگ۔ ارباب تظلم ہی کہہ سکتے ہیں گرچہ اہل اللہ اس جان و لے جاگہ جو بد ہو تو کرین کیا پ (ظفر ۵) لطف کلام تیرا جانے (مذکر)</p>
<p>ارباب حجت اصطلاح۔ باضافت ارباب۔ مرکب است از ہر دو لغت عربی زبان و و رای معنی حقیقی بقول صاحب بحر اہل منطق۔ یارب نہ ترے کرم سے بس اتنا امیدوار ہوں ارباب خرابات (اصطلاح) باضافت (۱۱۳۵)</p>	<p>ارباب حجت اصطلاح۔ باضافت ارباب۔ مرکب است از ہر دو لغت عربی زبان و و رای معنی حقیقی بقول صاحب بحر اہل منطق۔ یارب نہ ترے کرم سے بس اتنا امیدوار ہوں ارباب خرابات (اصطلاح) باضافت (۱۱۳۵)</p>

بمعنی دیران و دیران شدن است فارسیان	صد غرض است و بیچ افسانہ چنان نیست کہ
خرابات را کہ بر وزن جمع است بمعنی قمارخانہ	افسانہ مست (اردو) عقلا (عربی) اردو
و میخانہ و امثال آن استعمال کنند کہ این قسم مقامات	مین مستعمل بقول صاحب آصفیہ ماقول کی
را بر زمانہ سابق دور از معمورہ می ساختند تا بہین	جمع - مذکر - ارباب خرد پی کہ کہتے ہین -
را موقع دار و گیر بدست نیاید پس (ارباب خرابا	یعنی وہ لوگ جو قطعند ہون -
کنایہ باشد از صاحبان میخانہ و قمارخانہ و امثال	ارباب خلوت استعمال باضافت
آن (ظہوری ۵) مس ارباب خرابات	ارباب یعنی خلوت نشینان و غزلت گزینان
مے ناب شد است و حیف و مصومہ ازلا	باشد بہر دولت عربی مرکب اضافی است
می اکسیر بودہ (اردو) اہل خرابات - وہ لوگ	بقاعدہ فارسی - (ظہوری ۵) مباد صحبت
جو شرابخواہ اور جواری ہون (مذکر) صاحب	ارباب خلوت روزی و زپای کوتہ و دست
آصفیہ نے خرابات کا ذکر کیا ہے بمعنی جوی خا	و رازی ترسم (اردو) وہ لوگ جو خلوت
و شراب خانہ - ارباب خرابات ہی کہتے ہین	گزین اور گوشہ نشین ہون - ارباب خلوت
ارباب خرد استعمال - باضافت ارباب	بھی کہتے ہین (مذکر)
مرکب اضافی بمعنی صاحبان عقل و عاقلان	ارباب دعا استعمال - باضافت ارباب
(ظہوری ۵) چولی طریقہ صیدی رازارباب	مرکب اضافی بمعنی دعاگویان است اگرچہ ہر دو
خرد و اردو بدست دوستی صیادی و ہوانہ را	عربی است مگر بقاعدہ فارسی ترکیب یافتہ
نازم (عربی ۵) قول ارباب خرد و کیش	(صائب ۵) اگرچہ دست اہل دولت ہست

(ظہوری ۵)

(ظہوری ۵)

(ظہوری ۵)

در ظاہر بلند دست ارباب دعا بالاترین مرکب اضافی - ہر دو الفاظ عربی زبان است
دشہاست (اردو) وہ لوگ جو دعا گو ہوں ترکیب فارسی بمعنی کسانیکہ ریا کار باشند (عربی
صرف دعا گو بھی جمع کے لئے مستعمل ہے نہ کہ

شرف کعبہ گراں سجدہ ارباب ریاست
ارباب دولت استعمال - باضافت گوشہ تیکدہ ہم نامیہ سائی دار و دہ (اردو)

ارباب و فتح دال پہلہ - مرکب اضافی است وہ لوگ جو ریا کار ہوں (مذکر) صاحب آصفیہ
از ہر دو لغت عربی بمعنی دولتمندان چنانکہ ضا
گوید (۵) میکند کار شراب تلخ آبے بچام مکار - ریا کار (المخ) صاحب آصفیہ نے غا

این سخن از ستی ارباب دولت روشن است (ریائی) سے ریا کار جماعت مرادنی ہو ہی لئے
(اردو) دولت مند لوگ - صاحبان دولت (اسم مونث) کہا گیا ہماری رائے میں صرف

ارباب وہ اصطلاح - باضافت ارباب (ریائی) بمعنی ریا کار مذکر ہے (ارباب ریا) بھی
بقول بہا بمعنی رئیس وہ دو ریخا ارباب کہ جمع کہہ سکتے ہیں -

رب است بمعنی واحد متعل و متعلق است ارباب سخن (اصطلاح) باضافت ارباب
بامعنی اول لفظ ارباب کہ گذشتہ اند این مرکب اضافی است بمعنی شعرا - ماور روزمرہ

البو تراب فرقی ہمدانی است کہ بمعنی نبر لفظ معاصرین عجم استعمال این یافتہ ایم (اردو)
ارباب مذکور شد (اردو) دیہہ کا افسر مقدم ارباب سخن بقول امیر شاعر - ہم عرض کرتے ہیں

دیہہ (مذکر) کہ آپکا مقصد شعرا سے ہے (فلق) روزمرہ

ارباب ریا استعمال - باضافت ارباب وہ کہا مان گئے اہل زبان و اصطلاحات

(المذکر)

(المذکر)

(المذکر)

صمد قے ہوئے ارباب سخن :

خاموش انداز باب شہود اینجا (اردو)

ارباب سکون | استعمال باضافت ارباب

دیکھو ارباب حقیقت -

مرکب اضافی است از ہر دو لغت عربی -

ارباب شید | اصطلاح - باضافت ارباب

بکسر شین معجمہ - مرکب اضافی است از ہر دو لغت

بقاعدہ فارسی بمعنی صاحبان اطمینان و کسانیکہ

عرب - ترکیب فارسی - شید بقول صاحب

اطمینان قلب دارند و ضبط (عربی ۵) جا

منتخب بالکسر بمعنی گلابہ دیوار است و فارسی

آنست کہ گر صبر کنم با این درد پیکہ بطعن لب

ارباب سکون کشاید (اردو) وہ لوگ جو

اطمینان قلب رکھتے ہوں اور مطمئن ہوں اور

یعنی کسانیکہ از باطن خبرند از کندگیہ از متعین

ضابطہ (مذکر)

(عربی ۵) گشتیم باز میکش و ارباب شید را

ارباب شہود | (اصطلاح) باضافت

آئین طعن و شیوہ دشنام تازہ شدہ (اردو)

ارباب - مرکب اضافی است از ہر دو لغت

عربی زبان بقاعدہ فارسی - مخفی مباد کہ شہود

بالضم بمعنی حاضر شدن و حاضر شدگان است

ارباب طمع | (استعمال) باضافت ارباب

رکذانی المنتخب (ارباب شہود) کسانیکہ بگاہ

فتح طای ہمہ و میم - مرکب اضافی است از ہر دو

خالق با ریافتہ باشند کنایہ از اہل باطن مرادف

لغت عربی بمعنی صاحبان حرص و آرزو طامع

(ارباب حقیقت) کہ گذشت (عربی ۵) تو

دست سبوز زیر سبزہ دست ارباب طمع

نغمہ منصور عربی نغمہ میدانی پیکہ ولی تن زل کہ

راز طلب کوتاہ کرد (اردو) وہ لوگ جو

(۱۸۷۹)

(۱۸۷۹)

(۱۸۷۹)

(۱۸۷۹)

طامح اور لالچی اور حرص ہون۔ (مذکر) | ارباب وفتح عین ہملہ۔ بقول صاحب تحقیق

ارباب غرت | استعمال۔ باضافت کنایہ باشد از زہاد و دوماظ مولف گوید کہ

ارباب و کسر عین ہملہ۔ مرکب اضافی ہر دو لفظ

زبان عربی است و فارسیان تبرکب خود استعمال

کرده اند بمعنی عرت مندان (ظہوری ۵) بیا کہ آہنار ارباب عمام گفتم اند (صائب ۵)

اثر ارباب غرت و عابیانہ و شام دارند

(اردو) غرت دارون اور صاحبان غرت

کو ارباب غرت کہہ سکتے ہیں (مذکر) صاحب

اصفیہ نے غرت دار کا ذکر کیا ہے۔

ارباب عشق | استعمال۔ باضافت ارباب

و کسر عین ہملہ مرکب اضافی است۔ ہر دو لفظ

عربی زبان است فارسیان بقاعدہ خود مرکب

کرده اند (ظہوری ۵) یتیم در کشور عشق از

ریزگان و داخل ارباب عشق شان اربابیم

ہست (اردو) عاشقون کو ارباب عشق

کہہ سکتے ہیں (مذکر)

ارباب عمام | (اصطلاح) باضافت

و فتح کاف عربی مرکب اضافی است ہر دو

(۵۱۴۱)

(۱۴۱۱)

(۱۴۱۱)

(۱۴۱۱)

الفاظ زبان عربی معنی کرمان (ظہوری ۵) دوسہ خاری دارند: (ارو و) عاشقون کو
 این ہمہ خاک مذلت فقر را بر سر منہ پزیرنی ارباب محبت کہ سکتے ہیں (مذکر)
 خود را بر ارباب کرم بر خویش زن پز (اردو) ارباب معنی | اصطلاح - باضافت
 کریمون اور سخیون کو ارباب کرم ارباب عطا
 کہ سکتے ہیں - (مذکر) ہر دو لغت عربی مرادف ارباب حقیقت

ارباب کمال | استعمال - باضافت ارباب کہ گذشت (عرفی ۵) بی نفس ارباب
 و فتح کاف - مرکب اضافی است از ہر دو لغت معنی زندگانی می کنند: لیک یک مو بر تن
 زبان عرب معنی صاحبان کمال و اہل کمال - این جمع بی فریاد نیست پز (اردو و) دیکھو
 (صاب ۵) گزرا ارباب کمالی سر پیچ از ارباب حقیقت -

ارباب نظر | اصطلاح باضافت ارباب و فتح نون مرکب اضافی است از
 ہر دو لغت عربی زبان بقاعدہ فارسی مرادف
 (اردو و) اہل کمال - صاحبان کمال و وہ لوگ
 جو کسی فن میں کامل ہوں (مذکر)

ارباب محبت | (اصطلاح) باضافت ارباب بصیرت کہ گذشت (صاب ۵)
 ارباب و فتح میم مرکب اضافیت از ہر دو لغت عالم بی انقلابی ہست اگر زیر فلک پز پیش
 عربی زبان معنی محبت دارندگان کنایہ از ارباب نظر دارالامان حیرت است پز (اردو و)
 عاشقان (عرفی ۵) راہ ارباب محبت ۵) یا سمنش لالہ گون می گرد و از تاب نظر
 بقنا نزدیک است پز سوزنی و رکف و در پا از تماشا پیش بود خون رزق ارباب نظر

(۱۸۸۱)

(۱۸۸۱)

(۱۸۸۱)

(۱۸۸۱)

<p>(عربی ۵) مانامه وقاصدنه شناسیم و بنهیم ارباب نظر دیده بدیدار فرود شد (ارو) که (وفا) بقول صاحب منتخب معنی و معده بجا دیکھوار باب بصیرت -</p>	<p>است از هر دو لغت عربی زبان بقاعده فارسی آوردن است و معنی بیان کرده صاحب نشاند</p>
<p>ارباب نیاز (اصطلاح) باضافت کنایه باشد (ظهوری ۵) خون ارباب فا ارباب و کسرون مرکب اضافی است بقا^{عده} از خنجر بیدار و زین غا که باشد گل بخون طرح بنا فارسی (۱) کنایه از عاشقان و (۲) مرادف داد و زین (ارو) دیکھوار باب عشق -</p>	<p>ارباب نیاز (اصطلاح) باضافت کنایه باشد (ظهوری ۵) خون ارباب فا ارباب و کسرون مرکب اضافی است بقا^{عده} از خنجر بیدار و زین غا که باشد گل بخون طرح بنا فارسی (۱) کنایه از عاشقان و (۲) مرادف داد و زین (ارو) دیکھوار باب عشق -</p>
<p>ارباب حاجت هم که نیاز بقول صاحب بر مان معنی حاجت و احتیاج میل و خواهش محبت آمده (صائب ۵) کی رسد نوبت ناز تو بار باب نیاز نه که ترا هر سر مو برد گری ناز کند (عربی ۵) آب حیوان بهر خضر که ارباب نیاز چشم امید بفرک سوار می اثر (ارو) دیکھوار (۱) ارباب عشق و (۲) ارباب حاجت -</p>	<p>ارباب هوس استعمال - باضافت ارباب و فتح های تیز و دو او - مرکب اضافی است از هر دو لغت عربی زبان یعنی (۱) صاحبان هوا و هوس و (۲) کنایه از عاشقان باشد (صائب ۵) سرخوش از صحبت ارباب هوس می آید شعله طور ز دل سوزی خس می آید (ارو) (۱) حقیقی معنی کاتر حربه صاحبان هوس - ده لوگ جو هوس ناک - پر هوس -</p>
<p>ارباب وفا استعمال - باضافت ارباب و فتح فا بقول صاحب اند بجا^{عده} الی منظر العجب معنی عاشقان مولف گوید که مرکب اضافی</p>	<p>ارباب وفا استعمال - باضافت ارباب و فتح فا بقول صاحب اند بجا^{عده} الی منظر العجب معنی عاشقان مولف گوید که مرکب اضافی</p>

(الف ۵)

(الف ۵)

و تعلقه داری و ماگذاری را گویند و صاحب نیز دارد نوشته مؤلف گوید که معنی حقیقی اربابی
 رهنمای سهولت بحواله سفرنامه ناصرالدین شاه صادرات است زیادت یا یی مصدری بلفظ
 قاجار یعنی زمینداری آورده و ----- ارباب که گذشت پس معنی زمینداری و ملکیت مجاز
 (۳) اربابی هم دارد | ارباعنی (ملکیت) باشد (اردو) او ۲- زمینداری ملکیت (نوشت)
اربکبک | بقول صاحب شمس بالکسر و فتح با و جمیم تازی در فارسی زبان معنی برقی است
 چنانکه فرید احوال گوید (۵) شش شسته پشت پیل جوار به انگرا و چو اربکبک در دست به دوله
 (۵) اسپ بادوزین شفق در لشکر شاه بهار به اربفیل و کوس تندر - اربکبک زرین کجک به
 دیگر کسی از اهل تحقیق ذکر این نکرد بخیاں ماساح صاحب شمس است که تازی عربی را بامی تو
 نوشت که (اربکبک) بهین معنی می آید و در اسناد بالا هم (اربکبک) بتای قوقانی یافته شد
 (اردو) دیکهو اربکبک -

اربکی سخی | (اصطلاح) بقول صاحب شمس مرکب فارسی زبان است بمعنی هر که از سخا
 پشیمان نشود - دیگر کسی از محققین ذکر این نکرد بخیاں ما این مرکب است از (ارب) و (رچی)
 و (سخی) ارب بالکسر بقول صاحب منتخب لغت عربی است بمعنی عقل و دین و چنی ننت
 ترکی است بمعنی صاحب فارسیان بقاعده خود جمیم فارسی را بحیم عربی بدل کردند چون (کاج
 و کاج - بمعنی افسوس) و سخی زبان عربی معنی جوان مرد و فارسیان کریم را گفته اند پس (اربکی
 سخی) بمقدیم صفت بر موصوف بمعنی سخی صاحب عقل و سخی ویند او باشد کنایه از کسی که
 سخاوت کند و پشیمان نشود و ماخذ این غیر ازین نفهم می آید (اردو) ده سخی جوانی سخاوت

پشیمان نہ ہو۔ یعنی سخاوت کر کے نہ چپٹائے۔

ار بدن | بقول صاحب شمس بہ رای مہملہ لغت فارسی است بمعنی رنگ کردن و آراستن فرماید کہ برای معجمہ نیز آمدہ سندی پیش نشد و دیگر کسی از اہل تحقیق ذکر این نکرد بخمال ما جزین نیست کہ این ماخذ است از درجہ یفتح رای مہملہ کہ زبان سنسکرت خورشید را گویند عجبی نیست کہ فارسیان الف صلی مفتوح را در اول این آوردہ بتحقیق (ارب) کردند و دال و نون علامت مصدر بر آخر زیادہ کردہ (ار بدن) را کہ بمعنی خورشید شدن است کنا یہ از آراستن و رنگ کردن گرفتہ باشد و اللہ اعلم۔
انچہ بہ نامی معجمہ مذکور است ماخذش پیچ فہم مانیامد (اردو) و بکھو آراستن۔

اربعہ متناسبہ | صاحب غیاث و انند ذکر این کردہ در علم حساب قاعدہ است کہ بدان معلوم کردہ می شود عدد مجهول و برای این امر چارہ درجہ اعداد مقرر است باین طور کہ نسبت عدد اول ثبانی آنچنان باشد کہ نسبت ثالث بہ رابع پس اول و رابع را طرفین گویند و ثانی و ثالث را وسطین نامند۔ ہر گاہ یکی از طرفین مجهول باشد وسطین را با ہم ضرب کردہ حاصل ضرب را تقسیم کنند بر اعداد طرف معلوم مثلاً اگر کسی بہ پرسد کہ دو روپیہ پیش طل قند است چہار روپیہ را چند رطل قند خواہد بود گوئیم کہ چون درین جا یکی از طرفین مجهول است پس وسطین را کہ شش و چہار روپیہ باشد با ہم ضرب کردیم۔ حاصل شد ہشتاد و چہار پس آنرا بر طرف معلوم کہ دو باشد قسمت نمودیم ہمہ رطل بدست آمد و معلوم شد کہ طرف مجهول درینجا چہل و دو رطل قند است اکنون ظاہر شد

که چنانچه دورا با شش نسبت ثلثیت است همین طور چهارده را با چهل و دو نسبت ثلثیت باشد و هو
المطلوب - بالجمله این اصطلاحی است - متعلق به سیاق و حساب که مرگب است بهر دو لغت عربی
زبان (الاربعة المتناسبة) فارسیان بقا عدد خود هر دو الف لام را حذف کردند و هر دو تائی مذکر
را به های هوز بدل و همین مرگب اصطلاحی را در فارسی زبان استعمال کردند مخفی مباد که از برای این
اسم خاص در فارسی نیست (اردو) اربعة متناسبه (عربی اردو میں متعل) بقول امیر نذکر
حساب کا ایک قاعدہ جس میں چار عدد ہوتے ہیں تین معلوم جن میں دو ہم جنس اور ایک
غیر جنس ہوا کرتا ہے اور ایک نامعلوم انہیں تینوں عددوں کے ذریعے سے وہ چوتھا عدد
بھی معلوم ہو جاتا ہے۔

ارلو | بقول صاحب برہان در شیدی و جامع و جہانگیری و سروری و شمس و ہفت و سر
بابی ابجد بر وزن (سہ رو) میوہ ایست کہ آن را امر و دو گویند ندان از سروریت (سہ)
بر سر چشمہ پای اربو دار پدیس فی الدار غیرہ دیا ر بد صاحب محیط بر امر و د فرماید کہ کثری
باشد و بر کثری نوشته کہ اسم عربی است یونانی اقیوس و انقوس و برومی ابیدی و بہ فارسی
امر و و آبرو و طبت ژند کو مرو و بہندی ناشپاتی نامند و آن شمر درختی است اقسام دارد
مزاج شاہ امر و در سیدہ و شیرین معتدل مائل بجمارت و تر و در دوم و نوع حسینی قریب بدن
و اقسام دیگر در حرارت معتدل و تر و در اول و بعضی مائل بجماری و شیخ نوشته کہ کثری معروف
بچینی - سر و در اول و خشک و در دوم و شاہ امر و معتدل رطب است - گیلانی گوید کہ امر و
ہر قدر کہ شیرین باشد اقرب با اعتدال و مائل تر بجمارت و کمتر در یس و ہر قدر کہ زخمت و تر

باشند سر و در خشک تر - جمیع اقسام این قایض و مضادات جالبس مواد داخل و جلا اندک دارد
 و بهتر از سیب است (الخ) بخمال ماین لغت ژند و پاژند است که (ار بوجینا) در ژند و پاژند
 خزیره را گویند و معنی میست که فارسیان قدیم این را از لغت سنسکرت اخذ کرده باشند که (ار) در
 سنسکرت بمعنی دشمن و عدوست (کذا فی الساطع) و (بو) بمعنی رایحه پس چنری که بوی دشمن
 دارد (کثری) باشد که اهل ولایت از خوردنش احتراز کنند و اطباء را این را مولد قویج گفته اند
 و بعد نیست که (امرو د) سبذل (انبروت) باشد که انبروت هم بمعنی (انبر) آمده
 (کذا فی البرهان) که بقاعده فارسی نون بهم بدل شد و تائی فوتانی به دال
 مصلحه چنانکه (بان) (رلابام) کردند و ز رشت (را) (زردشت) ساختند - (منقول
 از قوانین دستگیه) و الله اعلم بحقیقه الحال (ارود) (امرو د) بقول امیر (فارسی)
 مذکر - هندوستان کا ایک مشہور میوہ (اسیر) شمار ہی تازه تازہ موجود و سیب اور ہی
 انار و امرو د و مؤلف عرض کرتا ہے کہ ناشپاتی اور امرو د میں فرق ہے - ناشپاتی ایک
 خاص میوہ ہے جو امرو د سے مشابہ ہوتا ہے - کثری کا خالص ترجمہ امرو د ہے نہ ناشپاتی
 ار بوجینا | بقول صاحب برہان و ہفت و اندک بسجیم و سکون تحسانی و فون بالف کشیدہ
 بلغت ژند و پاژند بمعنی (۱) خزیره باشد و آن میوہ ایست معروف و (۲) در نسخہ دیگر خزیره نوشتہ
 کہ خشکی میان در یاست (انتہی) صاحب جہانگیری در دستور چہارم خاتمہ کتاب بذیل لغات ژند
 و پاژند ذکر این کردہ است و در نسخہ برہمنی دوم اکتفا رفت و در نسخہ دیگر کاتب محتاط نقطہ ہا را
 ترک کرد کہ ہم خزیره اش خوانیم و ہم خزیره - شد العجب کہ در تعریف لغات چہ بایہ خرابیاد و

شده است در همه اهل تحقیق بالا صاحب برهان بادی صراحت این لغت است و از طرز بیان
می کشاید که همین قسم اشتباه داشت و بالاخر هر دو معنی را گذاشت معاصرین عجم ازین لغت غافل
اند و در حقیقت زبان فراموش - بخمال ما (خر بوزه) را بپزند و پاژند (ار بوجی) می گفتند و متاخرین
فرس (ار بوجی) را (خر بوزه) کردند - به تبدیل الف با حای معجمه و تبدیل جیم عربی با نامی معجمه
و تبدیل تحتانی به های هوز معنی (خر بوزه) تبدیل (ار بوجی) است فارسیان (خر بوزه)
را استعمال کرده اند و (خر بوزه) بجذف و او مخفف آنست (فیضی ع) خر بوزه بخور تر الباقیر
چه کار با صاحب نفائس گفته که (خر بوزه) مرکب است از خر و (بوزه) که خر بمعنی کلان است
و (بوزه) بمعنی بار و (خر بوزه) بمعنی بار کلان (انتهی) پس کنایه باشد از میوه معروف - و این
طبع آزمایی های تحقیق پسندان ما خدجوست و بعضی اهل لغت (خر بوزه) را بجذف و او تبدیل
بای عربی بغارسی (خر بوزه) کردند و گویند که مرکب است از (خر) بالضم که بمعنی آفتاب است و
(بوزه) - بالضم - از چنقن - صیغه امر زیادت های زائد پس (خر بوزه) اسم مفعول - ترکیبی باشد
پخته از آفتاب - از قبیل پامال یا اسم فاعل ترکیبی بمعنی نخته شونده از آفتاب و بعضی بر آنند که
مرکب است از (خر بالفتح) بمعنی هر چیزی که در ماهماری و بزرگی و ناتراشیدگی به نهایت رسیده
باشد همچو (خر آس) - و خرشته و خرمن و خر مهره و امثال آن و (بوزه) بر وزن (مزه) نوعی از
میوه خوش بوی پس (خر بوزه) بمعنی (میوه کلان) کنایه از میوه معروف است یعنی همان (خر بوزه)
بالجمله (خر بوزه) را بجذف و او (خر بوزه) کردن و به تبدیل بای عربی بغارسی و بنا سبب معانی
اجزایش بحث نمودن ادای محققین ما خد پسند است و به تحقیق مافی تحقیق (خر بوزه) تبدیل

(ار بوجی) است چنانکه بالا گذشت و گیر میچ پس فارسیان نژد و پاژند (ار بوجی) را با لفظ (نا) مرکب کردند که بمعنی محل است و معنی لفظی (ار بوجینا) تقامی که در آن کاشت خرپوزه میشود و این تعمیم را برای جزیره مخصوص کردند که عموماً در جزایر کاشت آن بکثرت میشود بیک احاطه آب که این هر دو مفید تر است برای کاشت (خرپوزه) اندر صورت (ار بوجینا) گنایه باشد از جزیره و معنی مجرود (خرپوزه) در و نباشد بجز آنیکه التباس لفظی عدم و تحقیق صاحبان لغت هر دو معنی را برای (ار بوجینا) معین کردند و سندی برای هر دو پیش نه شد (اردو) (۱) خرپوزه - بقول صاحب آصفیه (فارسی) مذکور یک خوشبودار و شیرین محل کا نام - سرده - بطیخ - (۲) جزیره مذکور (عربی) بقول آصفیه ثابو - و زمین جو سمندر یا دریا کیسچین واقع بود

ار بودار	اصطلاح - بقول صاحب برها	جامع بر لفظ (ار بو) ذکر این کرده مؤلف گوید
و بحر و رشیدی درخت امرود را گویند چه ار بو که طب اصافت باشد که اصلش (ودار ار بو) است		معنی امرود است و دار بمعنی درخت صاحب (اردو) امرود کا درخت (مذکر)

ار بیا سیوس	بقول صاحب برهان و هفت با تهمانی و سین بی نقطه و تهمانی دیگر بر وزن (مرد چا پلوس) نام حکیمی از یونان - گویند در علم طب مهارتی تمام داشت مؤلف گوید که این اسم یونانی زبان است (اردو) ایک حکیم کا نام (ار بیا سیوس) جو یونان مین گزرا ہے -
-------------	---

ار بیان	بقول صاحب برهان و هفت بر وزن پهلوان (۱) ملخ آبی باشد و بحر بی جراد البحر گویند - قوت باه و در بلغت اهل شام (۲) گل با بونه را خوانند صاحب ناصری و اند
یکسر اول و ثالث این را لغت عربی گوید معنی اول و فرماید که شیرازیان این را میگو گویند	
یشخ میم - صاحب سوار اسپیل (ار بیان) را بضم اول و فتح موحده بهره و معنی فارسی قرار دهم صاحب	

رشدی و جامع و چانگیری بر معنی اول قانع۔ خان آرزو در سراج بجوالہ قاموس فرماید کہ مترتب
 باشد و ذکر معنی دوم ہم کند۔ صاحب شمس اگرچہ صرف معنی اول نوشت و لیکن صراحت کرنا
 کہ لغت فارسی است و ہم چنین صاحب مؤید ذکر این بذیل لغات فرس فرمودہ مؤلف گوید کہ قضا
 قاموس (اربیان) بالکسر (۱) بمعنی سکک و (۲) بقله گوید پس معلوم می شود کہ فارسیان نہ صرف
 تصرف در اعراب حروف کردند بلکہ تعمیم معنی اول را بہ جراد البحر و معنی دوم را بہ گل بابونہ
 مخصوص کردند صاحب انسہ بخوالہ ناصری بر (ہای رویان) فرماید کہ فارسی است مخ و دریائی را
 گویند و بحر بی جراد البحر خوانند و بر (رویان) گوید کہ بمعنی (اربیان) است و صاحب برہان ہم
 (رویان) را بمعنی اربیان آورده پس عجیب نیست کہ اصل این رویان باشد و عربان این را
 (الرویان) و بعد از ان (اربیان) کرده باشند و فارسیان ہم استعمال آن کردند و اللہ اعلم بحقا
 محیط بر (بابونہ) فرماید کہ مطلق بابونہ مراد گل آنت و بقول شیخ گرم خشک در اتول و گویند در دوم
 و گویند گرم خشک با اعتدال و نزد جالینوس قریب بقوت گل سرخ و لطافت است و لیکن حار
 و حرارت آن مثل زیت۔ ملائم بدن و متقی بدن و مطف صرخ۔ متوی و مغلل منافع کثیرہ دارد
 (ارو) (۱) جھینگا۔ بقول آصفیہ (مذکر) ایک قسم کی چوٹی مچھلی مؤلف عرض کرتا ہوں
 کہ یہ تعریف غیر صحیح ہے۔ جھینگا ایک دریائی جانور ہے مثل مچھلی کے۔ اگر اسکو مچھلی کی ایک قسم
 بھی مانیں تو (چوٹی مچھلی) نہیں کہہ سکتے۔ اس لئے کہ جھینگے بڑے قد کے ہی ہوتے ہیں۔
 (۲) گل بابونہ۔ بابونہ کا پھول۔ مذکر۔ صاحب آصفیہ نے بابونہ پر لکھا ہے کہ (اہم مذکر)
 ایک قسم کی بوٹی نبتت میں سے ہے جس کے پھولوں کا پروردہ روغن اکثر درود وغیرہ کو

کام مین آتا ہے -

اربیتا | بقول صاحب برهان و معنی و انند بر وزن بر صیصا بلغت ژند و پاژند (۱) بام
خانه را گویند - صاحب جهانگیری در دستور چهارم خاتمه کتاب بدیل لغات ژند و پاژند گوید
که با اول مفتوح و ثبانی زده (۲) نام یکی از موبدان است که در زمان اردشیر بابکان بود
و فارسیان بوی اعتقاد نبوت داشتند و او را (اردا) و (ایراف) نیز گویند (زرتشت بهرام
گفته ۵۲) چو اربیتا بگفت آن حال یک یک نه نماندند میان مردمان شکست مولف
گوید که در نسخه دیگر جهانگیری بر لفظ (اربیتا) صرف معنی اول را نوشته و معنی دوم را بدیل لفظ
(اردا) ذکر کرده از همین شعر سند دهد به تبدیل خفیف در الفاظ شعر (۵) چو ار و ابا را گوید
حال یک یک نه نماند و در میان مردمان شکست به خیال ما در نسخه اول الذکر جهانگیری از غلطی
کاتب لغت (اردا) متروک شد و تعریف آن بر لغت (اربیتا) رقم گردید و دیگر هیچ - پس معنی
دوم متعلق از (اردا) است و معنی اول متعلق از (اربیتا) مخفی میباد که آری با تضم بلغت ترکی معنی
بلندی و آسمان است (که افی لغات ترکی) و (ار) بالفتح هم زبان ترکی معنی مرد که مقابل
زن است (که افی کنز) و (ربیتا) بقول برهان بلغت ژند و پاژند معنی خانه که بعربی بیت
خوانند و عجمی نیست که زیادت الف را زد و آخر بیت را (ربیتا) کرده باشند بالجله (اربیتا)
بضم اول معنی بلند مکان یا (اربیتا) بفتح اول و کسره باب موصوفه معنی زوج مکان - کنایه
کرده اند از بام خانه یا اینکه (ار) مخفف (آبر) باشد که معنی بر آمده اندرین صورت (اربیتا)
معنی بالا مکان کنایه از بام خانه گیریم (ار و و) بام (فارسی - اردو مین مستعمل) بقول

صاحب آصفیہ (مذکر) کو ٹھاچھت - بالا خانہ -

ار یک | بقول صاحب شمس بضیم اول دفع سوم شپینہ ایست از صوف کہ اکابر و اسرار
و مشائخ پوشند صراحت کردہ است کہ این لغت فارسی زبان است و دیگر کسی از محققین
فرس باو نیست - صاحب لغات ترکی فرماید کہ (ار یک) بفتح اول و ضمہ سوم بمعنی شپینہ
آمدہ و صاحب برہان ہم ذکر این کردہ پس جز این نیست کہ صاحب شمس - بر تالش مجیم راہی
فارسی نوشت و در بیان اعراب ہم غلط کرد (اردو) شپینہ (فارسی - اردو میں مستعمل) بقول
آصفیہ (مذکر) اوئی کپڑا - جیسے شال وغیرہ -

ارتا | بقول برہان و ہفت و انتہا تائی قرشت بروزن فردا لمبت ژند و پاژند بوم
وزمین را گویند مولف گوید کہ این ماخوذ باشد از (اورت) بضیم اول و ضمہ راء پہلہ کہ
بلغت ترکی منزل را گویند و آو درین لفظ علامت ضمہ الف باشد چنانکہ قاعدہ رسم الخط
ترکی است پس تقدّمین فرس الف زائد در آخر این آورده ضمہ اول را بمناسبت الف
اول بفتح بدل کردند و آو را کہ علامت ضمہ بود حذف کردہ (ارتا) بمعنی زمین استعمال
کردہ باشند مخفی مباد کہ در قواعد فارسی مذکور است کہ فارسیان الف زائد در آخر کلمہ می
آورد کہ اثری در معنی نمی کند چون (گفت و گفتا) و (دانی و دانیا) (اردو) زمین (فارسی - اردو
میں مستعمل) بقول آصفیہ اسم مؤنث - ارض - بھوم - بھومی - وہ خاکی گڑہ جس پر ہم لوگ
رہتے ہیں (مومن - ۵) جنون میں بھلا کوئی کیا خاک اڑا سے کہ اک جوش ہی میں
زمین ہو چکے پ:

ارتاق | بقول صاحب اندبواله فرهنگ فرهنگ بالضم لغت فارسی است بجاوزه خوانند
 بمعنی تاجر است حیف است که سندی پیش نه شد و از صاحبان تحقیق کسی ذکر این نکرد بخیاال ما
 این لغت ترکی باشد که بقول صاحب لغات ترکی وکنز (او رتاق) در ترکی زبان بمعنی شریک
 است عجبی نیست که فارسیان و آو علامت ضمه را که برسم الخط ترکی است حذف کرده
 (ارتاق) بالضم اول بمعنی تاجر استعمال کرده باشند. اما محتاج سند باشد. (اردو) تاجر
 (عربی) اردوین مستعمل بقول صاحب اصفیه. مذکر. تجارت کرنے والا. (النج)
ارتخال | (اصطلاح) تعریف این بر (بدیهه) می آید (اردو) دیکهو بدیهه.

ارتجک | صاحبان برهان و سراج گویند که نفتح جیم بر وزن اسپرک - برق - را گویند
 و بکسر جیم هم نظر رسیده صاحبان رشیدی و جهانگیری و سروری و ناصری و جامع متفق
 بابرهان - سند این همان دو شعر است که بر لفظ (ارتجک) مذکور شد بخیاال ما این مرکب است
 از (ارتهه) و (جگ) که هر دو لغت سنکرت است. ارتهه بقول صاحب ساطع بمعنی
 مال و دولت است و جگ بمعنی دنیا. پس معنی لفظی (ارتهه جگ) بزبان سنکرت مال
 و دولت دنیا باشد. فارسیان قدیم در رسم الخط خود های هوز را حذف کرده باشند و بیشتر
 استعمال و لب و لهجه عربان فارس تلفظ کاف فارسی به کاف عربی بدل شده باشد و (ارتجک)
 استعاره برق را نام کرده باشند که زرو نقره را در تابندگی بابرقت تشبیه توان داد -
 (اردو) برق - دیکهو ادخش -

زفتن

ارتحال | بقول صاحب منتخب کسر اول و فوقانی چیز حرامی را از جای برداشتن بکالی

لغت عربی است فارسیان این را با مصادر خود مرکب کرده بمعنی (مردن) گرفته اند که در لغت
آید (اردو) رحلت (عربی - اردو میں منتقل) بقول صاحب آصفیه (موت) کوچ -
روانگی - موت - انتقال - ارتحال -

اصطلاح - بمعنی	سند آورده (نشر) بعد از ساعتی چند بجا
ارتحال نمودن	رحلت کردن و بقا ارتحال فرمودند - مدتی است که بجا بجا
مردن باشد - صاحب آصفی ذکر این هر دو	ارتحال نموده - (اردو) رحلت کرنا - بقول
مصدر کرده از معنی ساکت و از خزین صنفی	آصفیه انتقال کرنا - فوت هونا - مرنا -

ارتد | بقول صاحب جامع بروزن (بجد) سنجی که تخم آنرا فلفل برتی گویند دیگر کسی از
محققین ذکر این نکرد - صاحب محیط بر فلفل البری گوید که تخم پنجه گشت باشد - پس (ارتد)
پنجه گشت است و پنجه گشت بقول محیط بنا نیست که معرب آن فنج گشت و عبری (اثلث)
و شجره ابراهیم و (خیشه الزهبان) و (دو خمسه اوراق) و (دو خمسه اصابع) نیز نامند
ما صراحت کامل این بلا اثلث کرده ایم که گذشت و اثلث تخم (ارتد) است و آرد و رخت
اثلث - اما صاحب محیط (اثلث) را هم پنجه گشت گوید - پس اثلث مرادف آرد هم باشد
بقول مجر و صاحب جامع این لغت فارسی زبان است و صاحب محیط این را ذکر
نکرد اما بر (ارید) که بیای حقی است) فرماید که فنج گشت - و فنج گشت گوید که پنجه گشت و
پنجه گشت ذکر آرد نکرد پس متحقق نشد که (ارید) مال که ام زبان است ولیکن این قدر
معلوم می شود که در کتابت این لغت صاحب جامع تسامح کرد که تحتانی را فوقانی نوشت

و اما بقابلہ مجر و بیان صاحب جامع - صاحب محیط را و قیغ خیال می کنیم که تالیفش مخصوص است
بمفروات طب (ارو و) دیکھو اثلث - جس پر (مریم کا پنجہ) مذکور ہے -

ارتفاع | بقول صاحب منتخب کبیر اول قنای فوقانی لغت عربی است بمعنی بلند
شدن و از جای برآمدن (آہمی) فارسیان نیز بمعنی حاصل بالمصدر و مجازاً بمعنی بلندی مرتبت استعمال
کنند و با مصداق فرس مرکب سازند کہ در لمحات می آید - صاحب روزنامہ بجوالہ سفر تائید
ناصر الدین شاہ قاجار ہم ذکر این کردہ است (میرزا نصر اللہ فداوی ۵) پذیراز شاخ
بیہودہ گوی بندہ نبود ولایت ز کجا آید ارتفاع بہار گوید کہ فارسیان بمعنی انچہ از اقطاع
جاگیر بہر سد استعمال نمایند چنانکہ شیخ شیراز آورده (نشر) چون رعیت کم شد و ارتفاع و لا
نقصان پذیرفت دشمنان از ہر طرف زور آور دند مولف عرض کند کہ درین سدا ارتفاع
مجازاً بمعنی علوی مرتبت است نہ محاصل اقطاع و جاگیر - زیرا کہ اقطاع و جاگیر عطیات
سلطانی و از کئی محاصل آن بخالصہ شاہی نقصانی نمی شود پس مقصود سعدی علیہ الرحمہ
از نقصان پذیرفتن ارتفاع ولایت جزین نباشد کہ بوجہ قلت رعایا بلندی مرتبت سلطنت
کم شد - صاحب انند بجوالہ مطلع السعدین (۲) ارتفاع صنعتی را نام کردہ کہ صنعتی را آغاز
کنند و آنرا بالا ببالا ہند بانظرا چیری چند (الہم ما ہمین صنعت را در قصیدہ خود استعمال کردہ ایم کہ
بدیع آقای ولی نعمت ما (آصف دکن) است ادام اللہ اقبالہ ابداً ابد (۵) او آسمان
و من زمین من چرخ و او عرش برین و من عرش و او کرسی نشین و ظل دادار آمدہ و
در کتب لغات و مصطلحات - معنی دوم را نیافتیم (ارو و) (۱) بلندی - توت

بلندی پاگی - بلندی مرتب که سکتے ہیں (۲) صنعت ارتفاع یعنی ممدوح کی صفت اس طرح بیان کی جائے کہ ہر بیان مابعد بیان ماقبل سے باعتبار معنی و مفہوم بلند ہو جیسے ہمارے ممدوح کا رتبہ آسمان کے برابر ہے بلکہ عرش کے برابر۔

(الف) ارتفاع عیش گرفتن	مصدر	ارتفاع یافتن	استعمال - صاحب
(ب) ارتفاع گرفتن	اصطلاحی	آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف	
<p>و استعمال صاحب آصفی ذکر (ب) کردہ از گوید کہ بلندی حاصل کردن است سندش از معنی ساکت مؤلف گوید کہ بمعنی بلندی بلہیر فاریابی است (۵) در حجاب طالع اختیار کردن و بلند شدن است و (الف) کنایہ تو کف میزان یا دشدن کا ارتفاع آن بعد باشد از کامل شدن و بعد اعلی رسیدن عیش بلای اختر یافتن بد عرض میشود کہ ازین شعر سند آصفی از حافظ شیرازی است (۵) مصدر در صد یافتن ہم پیدا می شود و لیکن از قباب قدح ارتفاع عیش مگیر و چرا کہ طالع شک نیست کہ در روز مرہ معاصرین عجم وقت آنچنان نمی نیم (ارو) (الف) اعلی ارتفاع یافتن استعمال است (ارو) و درجہ کا عیش حاصل ہونا - (ب) بلندی اختیار کرنا بلندی حاصل کرنا۔</p>			

از رنگ | بقول صاحب برہان و ہفت بروزن فرہنگ (۱) نگار خانہ مانی نقاش باشد و (۲) نام تجانیہ چین ہم ہست و (۳) نام کتابت کہ اشکال مانوی تمام دوران نقش است و بعضی این لغت را بجای حروف ثالث بہ ثانی مثلثہ آوردہ اند و گویند کہ لغت فارسی غیر ازین لغت و لغت (ثغ بہ ثانی نہ نقطہ و غین نقطہ دار) دیگر لغتی ثبائی نہ نقطہ نیما

نیا تقیم کہ درو استعمال در رنگ بمعنی اول باشد وہم برین قیاس است معنی دوم و سوم و چہاں ہم کہ مجاز است یعنی تجانہ را کہ در نقش و نگار صنام باشد یا کتابی را کہ در و اشکال و نقش و نگار مانی است یا تختہ را کہ مانی بر ان نقش می بست مجازاً بنام صنّاع موسوم کنیم و (ارتنگ) خوانیم مباد کہ فارسیان (تختہ ارتنگ) استعمال کرده اند بمعنی تختہ نقاشی چنانکہ رفیع الدین لبنانی گفتہ (۵) صبا نگاشتہ آن نقشہا کہ تیزی آن بہ آب لطف فرو شستہ تختہ ارتنگ بہ (تختہ ارتنگ) مرکب اضافی است بمعنی تختہ مانی کہ او بر ان نقاشی می کرد از کلام میرزا نصر اللہ فدائی صنفی کہ معاصر ما بودند یافتمہ ایم کہ خود او در شرح آن (ارتنگ) را بمعنی کارنامہ نقاشان آورد و این ہم مجاز است (۵) در کار گہ صنّع کہ از او شدہ بر پای پیکار بچگان ہجوز مانی بودار مختصر نیست کہ ما بر ادعای غالب دہلوی ہم اعتراض داریم کہ معنی حقیقی (ارتنگ) مرتق تصویر نباشد و اگر نہ میرزا فدائی را کہ بالا گذشت متعلق بدان کنیم جادارد و لیکن مجاز۔ پس اعتراض غالب بر برہان ہچنان است کہ اعتراض ما بر غالب (اردو) (۱) بقول امیر اہل زبان اردو نے نگار خانہ مانی کو ارتنگ کہا ہے (مذکر) (علق ۵) مثالیہا کی تصویر نے رنگ اسقدر اس کا پعلق تقویم پارینہ ہوا ارتنگ مانی کا (۲) چین کے ایک تجانہ کو فارسیوں نے ارتنگ کہا ہے (مذکر) (۳) ایک کتاب کا نام فارسی میں (ارتنگ) ہے جس میں مانی کا نقش و نگار ہے (نوٹ) (۴) فارسی میں ارتنگ اس صفحہ یا تختہ کا نام ہے جہاں اہل ہنست نقش کرتے ہیں (مذکر) (۵) فارسیوں نے (مانی) کو بھی ارتنگ موسوم کیا ہے کہ اس کے نفطی معنی (مرد تختہ نقاشی) کے ہیں۔

ارتو | بقول صاحب شمس بالقلم پوشش - صراحت فرمایکه لغت فارسی است دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نه کرده سندی پیش شد - بقول صاحب ساطع لغت هندی است بمعنی تیه دشمن و (ارتوگر) ته کننده پارچه باشد پس عجبی نیست که فارسیان قدیم این را از هندی گرفته باشند حالادر روزمره عجم متروک و بغیر سند تسلیم نتوان کرد - (اردو) پوشش - بقول صاحب آصفیه (فارسی) اردوین متصل - اسم مونث - لباس - پوشاک -

ارتوج | بقول صاحب شمس لغت فارسی زبان است - بر وزن فرسود به معنی سبزه - صاحب مؤید ذکر این بذیل لغات ترکی نموده فرماید که بمعنی سبز است - و در نسخه مطبوعه مؤید بعوض فوقانی لام آورده که غلطی کتابت بیش نباشد و صراحت معنی سبزه کرده و صاحب مدارالافاضل هم (ارتوج تبای فوقانی) را با اتفاق صاحب مؤید لغت ترکی و بمعنی سبزه نوشته اما صاحب لغات ترکی (ارتوج) بر وزن (فرسود) را بصراحت حروف بمعنی سبزه آورده و ظاهراست که لفظ (نیزه و سبزه) التباس دارد با محقق ترکی زبان اتفاق داریم و از معاصرین ترک هم تصدیق قولش یافته ایم - و به تحقیق ما تسلیم است که این لغت ترکی است نه فارسی و استعمال این در کلام فرس یافته نشد (اردو) نیزه بقول آصفیه (فارسی) اردوین متصل - اسم مذکر - بجالا - برچجا - (اسیر) ختم به شیرین ادائی اس تم ایجاد پرده ها تھ من حیدم لیا نیزه کتا را هو گیا

ارتیان | بقول بهار که بر لفظ (ارتنگ) نوشته بفتح اول و کسر تائی فوقانی از محال همدان است

تیا فیم کہ درو استعمال (ارتنگ) یعنی اول باشد وہم برین قیاس است منی دوم و سوم و چہا
ہم کہ مجاز است یعنی تخانہ را کہ در نقش و نگار صنام باشد یا کتابی را کہ درو اشکال و نقش و نگار
مانی است یا تختہ را کہ مانی بران نقش می بست مجازاً بنام صنلع موسوم کنیم و (ارتنگ) خوانیم
سباو کہ فارسیان (تختہ ارتنگ) استعمال کردہ اند بمعنی تختہ نقاشی چنانکہ رفیع الدین لبنانی گفتہ (۵)
صبا گاشتہ آن نقشہا کہ تیزی آن بہ آب لطف فرو شستہ تختہ ارتنگ : (تختہ ارتنگ)
مرکب اضافی است بمعنی تختہ مانی کہ او بران نقاشی می کرد از کلام میرزا نصر اللہ فدائی صنفہا
کہ معاصر ما بودند یافتم کہ خود او در شرح آن (ارتنگ) را بمعنی کارنامہ نقاشان آورد
و این ہم مجاز است (۵) در کار گہ صنع کہ از او شدہ بر پای پکار بجگان مجوز مانی بودار
مختصر نیست کہ ما بر او عامی غالب دہلوی ہم اعترض داریم کہ معنی حقیقی (ارتنگ) مرتق
تصویر نباشد و اگر سند میرزا فدائی را کہ بالا گذشت متعلق بدان کنیم جادارد و لیکن مجاز۔ پس
اعترض غالب بر برہان ہچنان است کہ اعترض ما بر غالب (اردو) (۱) بقول امیر اہل
زبان اردو نے نگار خانہ مانی کو ارتنگ کہا ہے (مذکر) (علق ۵) مثلاً یا یار کی تصویر نے
رتنگ اسقدر اس کا پعلق تقویم پارینہ ہوا ارتنگ مانی کا (۲) چین کے ایک تخانہ کو
فارسیوں نے ارتنگ کہا ہے (مذکر) (۳) ایک کتاب کا نام فارسی میں (ارتنگ) ہے
جس میں مانی کا نقش و نگار ہے (نوٹ) (۴) فارسی میں ارتنگ اس صفحہ یا تختہ کا نام
ہے جہاں اہل صنعت نقش کرتے ہیں (مذکر) (۵) فارسیوں نے (مانی) کو بھی ارتنگ
موسوم کیا ہے کہ اس کے نقلی معنی (مرد تختہ نقاشی) کے ہیں۔

ارتو | بقول صاحب شمس باضم پوشش - صراحت فرمايد كه لغت فارسی است ديگر کسی از محققين فرس ذكر اين نكرده و نه سندی پیش شد - بقول صاحب ساطع لغت هندی است بمعنى ته دشمن و (ارتوگر) ته كننده پارچه با شد پس عجبی نیست كه فارسیان قدیم این را از هندی گرفته باشند حالادر روزمره عجم متروك و بغیر سند تسلیم نتوان كرد - (ارو و) پوشش - بقول صاحب آصفیه (فارسی) اردوین مستعمل - اسم مونث - لباس - پوشاك -

ارتوج | بقول صاحب شمس لغت فارسی زبان است - بر وزن فرسود به معنی سبزه - صاحب مؤید ذكر این بذیل لغات ترکی نموده فرماید كه بمعنی سبز است - و در نسخه مطبوعه مؤید بعضی فوقانی لام آورده كه غلطی كتابت بیش نباشد و صراحت معنی سبزه کرده و صاحب مدار الافاضل هم (ارتوج تبای فوقانی) را با اتفاق صاحب مؤید لغت ترکی و بمعنی سبزه نوشته اما صاحب لغات ترکی (ارتوج) بر وزن (فرسود) را بصراحت حروف بمعنی نیره آورده و ظاهراً است كه لفظ (نیره و سبزه) التباس دارد اما بمحقق ترکی زبان اتفاق داریم و از معاصرین ترك هم تصدیق قولش یافته ایم - و به تحقیق ما مسلم است كه این لغت تركی است نه فارسی و استعمال این در كلام فرس یافته نشد (ارو و) نیره بقول آصفیه (فارسی) اردوین مستعمل - اسم مذكر - بجالا - برچھا - (اسیر) ختم به شیرین ادائی اس تم ایجاد پرده یا تخته من حصدم یا نیره كتارا هو گیانه

ارتیان | بقول بهار كه بلفظ (ارتنگ) نوشته پنجم اول و كسرتای فوقانی از محال همان است

کہ میررضی ارتیانی از شاہیر این مقام گذشت۔ صاحب اند این را ارتیمان نوشته زیادتیم
بعد تحتانی کہ بجای خودش آید نسخہ قدیم بہار ہم تصدیق ارتیمان می شود و این تصرف کہ ہم
را حذف کردہ ارتیمان با بذیل (ارتنگ) جا داد نتیجہ دست درازی اہل مطبع نول کشور
باشد دیگر پنج (ارو و) دیکھو ارتیمان۔

ارتیشدار | بقول برہان و جہانگیری و جامع و ہفت ورثیدی با تحتانی مجہول و شین
قرشت و دال ابجد بروزن پرہیرگار (۱) لشکری و سپاہی را گویند و (۲) نام مرد و خانہ است
بسیار بزرگ در حد و قباچق خان آرزو در سراج باتفاق برہان گوید کہ اغلب کہ معنی دوم
ترکی است۔ صاحب ناصری بر سپاہی و لشکر قانع (زرتشت بہرام ۵) ہنرور زندشا
ارتیشداران پسر و پیاوہ با سواران پسر مولف عرض کند کہ معنی لفظی این (مرد
تیشہ دار) است کہ (ار) در ترکی زبان معنی مرد آمدہ و ہای ہوز (تیشہ) بقاعدہ فارسی
بجالت ترکیب حذف شدہ پس (ارتیشدار) فک اضافت است کنایہ از لشکری و سپاہی
و معنی دوم استعارہ باشد بہ تشبیہ آبداری و مقابل کشی (ار و و) (۱) سپاہی بقول آصفیہ
فارسی اردو میں متعل (مذکر) جنگی آدمی۔ لشکری (۲) ایک بڑی ندی کا نام فارسیوں نے
(ارتیشدار) رکھا ہے۔ جو حد و قباچق مین واقع ہے (نوٹ)

ارتیمان | بفتح اول و کسر تہای فوقانی۔ بقول صاحب اند نام مقامی است از محال
ہمدان۔ از انجاست میررضی ارتیمانی در نسخہ قدیم بہار ہم ذکر این موجود است دیگر کسی
ذکر نکرد (ار و و) ارتیمان ایک مقام کا نام ہے محال ہمدان سے (مذکر)

ارشاد | بقول صاحب برهان و هفت باثامی مثلثه بر وزن ابجد نام بنجی است که تخم
آز (فلفل بری) و حب الفقه خوانند و نبات او را (نچنگشت) و (ذخمسته اوراق) گویند
مولف گوید که همان (ارتد) که بقول صاحب جامع به تالی فوقانی گذشت وضا
محیط این را بیای تخطانی (ارید) گفته بخیاں ماسامح برهان و هفت بیش نیست که
به ثامی مثلثه نوشت اصراحت کامل برآرتد کرده ایم (اردو) ویکھو ارتد۔

ارتنگ | بقول صاحبان برهان و سروری و (دری و پهلوی) و جامع شمس که بذیل
(ارتنگ بتالی فوقانی) نوشته اند مرادف (ارتنگ) است که گذشت و به بین معلله
(ارتنگ) هم می آید صاحب اند بر لفظ (تنگ) بشامی مثلثه گوید که مرادف (ارتنگ)
است و صراحت کند که (تنگ) بلغت فرس یعنی نقش و نگار آده (بکذانی البرهان)
پس به تحقیق ما جزین نیست که این مرکب باشد از لفظ (ار) و (تنگ) آ بلغت ترکی
به معنی مرد و تنگ در فارسی زبان بمعنی نقش و نگار است پس (ارتنگ)
معنی (مرد نقش و نگار) کنایه باشد از مانی که صنایع نقش و نگار بود از قبیل
(ارتنگ) که فارسیان مانی را گفته اند و دیگر همه معانی (ارتنگ) که بر لفظ
(ارتنگ) مذکور شد مجاز است که صراحت کامل آن همد را نجا کرده ایم (اردو)
و یکھو ارتنگ۔

ارج | بقول برهان و رشیدی و جامع و هفت و چهارگیری بفتح اول و سکون
ثانی و جیم (ا) بمعنی قدر و مرتبه و قیمت و ارزش باشد چه ارجمند۔ صاحب قدر و قیمت

و مرتبه را گویند و (۲) بمعنی کردن و جدا کردن هم هست و (۳) نام مرغی است که پرهای او بسیار نرم می باشد و در میان بالش کنند و تبرکی رقوم خوانند و (۴) کرگدن را نیز گفته اند و آن جانور است در هندستان شبیه بگاومیش لیکن بر سر پنی شاخ دارد صاحب سر گوید که این مبتدل آرز است و بذکر هر چهار معنی بالا نسبت معنی سوم گوید که تو جانور است که عبری آن را نعانه گویند یعنی شتر مرغ صاحب ناصری تبرک معنی دوم فرماید که (۵) نام قصبه است از ولایت فیروزکوه تبرستان صاحب سروری بذکر معنی اول و سوم نسبت دوم فرماید که معنی (برکنده) باشد صاحب مؤید بر معنی اول قانع و صاحب ردی و پیلوی) هم ذکر معنی اول و دوم کرده و در معنی دوم فقط با سروری اتفاق دارد و مو عرض کند که (ارج) اصل است و مبتدل آن (ارز) که فارسیان جمیم عربی را به زای معجمه تبدیل کنند چنانکه (چوجه) را (چوزه) کردند مخفی میاد که ارج بالفتح بقول صاحب منتخب و عربی زبان بعضی قدر و اعتبار آمده پس بمعنی اول عربی است و قیمت و ارزش با استعمال فارسیان مجاز آن (ارز) را مبتدل ارج و مفرس توان گفت صاحب سروری سندی از برای معنی اول آورده (شمس الدین کو توالی ۱۵) دل اگر نیست پسند تو من باز فرست بجان ندارد بر تو ارج بتن باز فرست بشیخ عطار گوید (۱۵) بجائی اوفتی کاسخا خدائی پند ترا باشد حقیقت بی ربائی پند جمله فارغ و در جنگلی درج پندور یغاگردانی خویش را ارج پند نسبت معنی دوم عرض میشود که آنانکه بمعنی کردن و جدا کردن نوشته اند و آنچه صاحب سروری بمعنی (برکنده) نوشته بخمال ماهر و غلط است که فارسیان (ارج کردن) بمعنی جدا کردن آورده اند

پس ارج بمعنی جدا باشد و اگر مصدر مذکور بمعنی (برکندن) گیریم ارج بمعنی برکندیدگی است
 (سوزنی ۵) بطل ہای ہما یون جاہت پند و بازوی زاغ ولع ارج کردم پنچمال
 ما فارسیان (ارج) را بدین معنی از لغت سنکرت ساختہ باشند کہ (ارج) در سنکرت بقول
 صاحب ساطع بمعنی گرد و غبار است کہ از کندیدن تعلق دارد یعنی گرد و غبار نتیجہ کندیدگی
 است و معنی جدا کردن مجاز آن باشد پس فارسیان الف و صلی در اول (ارج) آوردہ
 (ارج) کردند بمعنی کندیدگی گرفتہ باشند و مجازاً بمعنی جدا - غیر ازین چیزی دیگر بفہم ماننی آید کہ
 ماخذ این را بالقطاعی کہ بضم معنی اول گذشت تعلق نیست و ارج بمعنی سوم و چہارم ہم جا
 است از فارسی زبان کہ شتر مرغ در پرند و کرگدن در چرند جانوری قیمتی است مجبی نیست کہ بہر
 لحاظ نامش (ارج) ہنادہ باشند چیزی دیگر بفہم ماننی آید (مولوی معنوی ۵) یک جہان
 بی نو ابریل و ارج پنبی طلسمی کی باندی سبز مرغ پند و وجہ معنی پنجم ہم غیر ازین نباشد و لغت
 اعلم (اردو) (۱) قدر - (عربی) بقول آصفیہ مؤث - عزت - بزرگی - مرتبہ - منزلت
 (نصیر س ع) قدر اسکی چشم اہل نظر میں زیادہ ہے قیمت - دیکھو (آخش) (۲) کھودنا
 نوچنا - بمعنی حاصل بالمصدر - و کن میں (کھودنا) کا حاصل بالمصدر (کندیدگی) مستعمل ہے
 جو فارسی زبان سے یا گیا ہے (۳) شتر مرغ - بقول آصفیہ (فارسی) اردو میں مستعمل
 (مذکر) صحرائی افریقہ و عرب کے ایک پرند کا نام جو اونٹ سے بعض اعضا میں نہایت
 مشابہ ہے - جنوبی امریکہ میں بھی پایا جاتا ہے اور تین سو ایتن گز کے قریب ہوتا ہے
 اسکی گردن نہایت لمبی اور صاف ہوتی ہے - دوڑنے میں ریگستانی میدانوں میں گھومتا

سبقت لیجاتا ہو اسکی خوراک نباتات ہے لنگر تھم کھا کر ہضم کر لینے میں مشہور ہے اس کے بازوؤں کے پر قدر میں زیور سے کم نہیں یہ تیس انڈون سے کم نہیں دیتا۔ (۴) گینڈا بقول آصفیہ (ہندی) اسم مذکر۔ ایک جانور کا نام جو ہاتھی کے پاٹھے کے برابر بھینے سے مشابہ اور اسکی ناک پر ایک سینگ ہوتا ہے بعض گینڈوں کے دو بھی سننے میں آتے ہیں لیکن دو سینگوں کا گینڈا افریقہ کے سوا دوسری جگہ نہیں پایا جاتا۔ اسکی طاقت مشہور اور کھال ایسی مضبوط و سخت ہوتی ہے کہ اسکی ڈھالین بناتے ہیں۔ ہندو اسکی ہڈی کو مقدس سمجھ کر اسکے چٹھے ہاتھ میں رکھتے ہیں۔ فارسی میں اسے گرگن کہتے ہیں۔ جو چوپایہ و دودھ پلانے والے حیوانات میں سے ہے۔ اہل لغات نے لکھا ہے کہ اس کا بچہ پانچ برس تک مان کے پیٹ میں رہتا ہے مگر ایک برس بعد سر نکال لیتا اور گھانس کھانی شروع کر دیتا ہے۔ جب اس طرح چار برس گزر جاتے ہیں تو ایک دفعہ ہی نکل پڑتا ہے اور بھاگ جاتا ہے چار برس تک پیٹ کے اندر رہنے میں یہ حکمت ہے کہ اسکی مان جسکی زبان نہایت سخت ہوتی ہے وہ اسے چاٹ نہیں سکتی۔ کیونکہ اس بچے کی کھال نہایت ملائم ہوتی ہے جو اسکے چاٹنے کی تاب نہیں لاسکتی ورنہ تمام کھال جگہ جگہ سے پھٹ کر خوں ہو جاتی ہے (۵) ولایت فیروز کوہ تہستان سے ایک قصبہ کا نام فارسی میں ارج ہے۔ مذکر۔

ارجاسپ | بقول صاحب برہان بروزن طہاسب (۱) نام نبیرہ افراسیاب است کہہ در توران بادشاہی کرد و در رویمند و ژمسکن داشت و چند سپہرشتا سب در جنگ کشتہ بود

و تهراسپ پدر کتاسب را که ترک پادشاهی کرده در یلخ بعبادت مشغول بود و قتل آورد
به آفرین و هجای را که دختران کتاسب بودند گرفته در روئینه و در محبوس داشت عاقبت
استغنیار بن کتاسب روئینه و در گرفته ارجاسپ را کشت و خواهران خود را نجات
داد و (۲) نام پهلوانی هم بود تورانی - صاحبان جامع و سراج و شمس و مؤید هم ذکر این
کرده اند - صاحب هفت صراحت اعراب کرده فرماید که بفتح اول و سکون رای هفت و نیم
ایجد بالف کشیده و سین همله بابی فارسی زده - باشد جهانگیری و رشیدی و ناصری بر سنی
اول قانع مؤلف گوید که در آخر اکثر اسامی فرمان روایان عجم لفظ (اسپ) می باشد همچو
ارجاسپ - کتاسب - طماسپ - (بیوراسپ) و ملهلم و صاحبان لغت بر بیوراسپ صراحت کرده اند که بیور
بر وزن زیور طغت و ری یعنی (ده هزار) آمده و بدین وجه که ضحاک ده هزار اسپ داشت آن را
(بیوراسپ) نام نهادند (کذافی البرهان) پس بکثرت استعمال الف ساکن شد و رای همله
ساکن متحرک - عجیب نیست که (ارجاسپ) هم مرکب باشد از (ارج) و (اسپ) یعنی
(رتبه اسپ) یعنی صاحب مرتبه و اسپ نشین یا رتبه شناس اسپ اگر چه بت ترکیب فارسی
این معنی پیدا نمی شود ولیکن برای وجه تشبیه بر اشاره هم قناعت می شود چنانکه در
(بیوراسپ) گذشت و الله اعلم - (ار و و) (۱) ارجاسپ - فارسی مین ایک
پادشاه کا نام ہے - (۲) نیز ایک پهلوان کا نام جو توران مین گزرا ہے -

ارجالون | بقول صاحب برهان و جامع و ناصری و اتند بالا صاحب وزن اطلالون
گیا هیست مانند عشقه که بر درختها پیچد و آنرا گرم دشتی و بھری کرمتہ البیضا خوانند صاحب

محیط بر (ارجالون) فرماید که درخت فاشراست و بر (فاشرا) ذکر کند که بفتح فا و الف و فتح
 شین معجمه و رای همله و الف میعرب از (فاشار) سریانی است و گویند اسم یونانی و یقوله
 در سریانی (کیثا جریا) گویند و یونانی (انبالس لوتا) و (قستوبرون) نیز نامند و عبری (کرته
 البیضا) و یقوله (حاق اشعر) و (عنب الحن) و بفارسی (هزار نشان) و (هزار کشان) و
 نیز بفارسی (ماردار) و (کرم دشتی) و بشیرازی (نخوشی) و یقول بعضی نام این در یونانی
 (اسالس لونی) و (اغلیطوس) و بسریانی (کتنا) و برومی (حلیلوطن) و ببربری (ارجا
 و در تنکابن و طبرستان) (الامک) گویند و آن بناتیت در شاخ و برگ و خیوط شبیه تنک
 انگور - طعم آن تند با حرافت و قبض - برگ مثران گرم در سبوم و خشک در دوم و یقول
 بعضی در سبوم - و یقول شیخ الرئیس گرم و خشک تا سبوم - حاد و تحریف و جالی و محقق
 و ملطف و سخن با سخنان معتدل - منافع کثیره دارد - (ار و و) یک پوده کا نام
 حبکوعربین کرته البیضا که بهین (جنگلی انگور) - کرته البیدا - مذکر

ارجان | بقول صاحب برهان و مهنت بر وزن مرجان بلغت اهل مغرب (۱)
 چلغوزه باشد و بعضی گویند نوعی از بادام کوهی است و این اصح است - صاحب انند
 بذکر معنی اول فرماید که به تشدید رای همله (۲) نام شهر می است بفارس - صاحب محیط
 نوشته که درخت لوز البربر است که در بادام بربری مسطور و بر بادام بربری گوید که درخت
 آنرا (ارجان) و (هرجان) نیز نامند و در بلاد مغرب اقصی کثیر الوجود است و مثران مثل بادام
 کوچک و آن را در عربی (لوز الارجان) نامند - قسمی از بادام صحرائی است شبیه به چلغوزه

و بزگتر از آن - گرم و خشک و بیا رقا بلض و شرب گل آن و جرم آن برای حبس شکم
 تا یک درم نافع و روغن آنرا زیت السودان نامند و بزیت السودان گفته که روغن شمری
 است مثل بادام کوچک که درخت آنرا بشیرازی (بخرک) و بعبری (لوز البربر) گویند و درخت
 قسم دیگر این را بشیرازی (ارجن) و در عرق (تنگس) و نزد اهل مغرب ارجان و آرقان
 نام است - صاحب انند نسبت معنی اول صراحت کند که لغت فارسی است نسبت
 معنی دوم - عرض می شود که مخفف (اره جان) است که می آید (ار و و) (۱) بادام
 کوهی کا نام فارسی هین ارجان ہے اور اردو میں اسی کو جنگلی بادام کہتے ہیں (مذکر) (۲)
 ارجان ایک شہر کا نام (اره جان) کا مخفف (مذکر)

ارجب | بفتح اول و سکون رای هله و ضم جم و سکون ما بعد بقول صاحب سوار السبیل
 کہ بذیل لفظ (ارجب) نوشته بفارسی امیر قلعه یا بزرگ خداوند و فرمان فرما را گویند مادر لغات
 فرس این را نیافتم و از معاصرین عجم ہم نشنیدیم - عجبی نیست کہ (ارجمند) را صاحب سوار السبیل
 (ارجب) نوشته باشد اما (ارجمند) یعنی امیر قلعه نیامده و پدین وجه کہ (ارجمند) یعنی صاحب مرتبه
 می آید مجازاً برای امیر قلعه یا فرمانفرما گفته باشند باقی حال بر او غای صاحب سوار السبیل
 سند در کار است (ار و و) قلعه کا مالک - صاحب مرتبه - فرمان روا -

ارج داشتن | استعمال - یعنی قدر (ار و و) قیمتی ہونا -

و قیمت داشتن است سند این از کلام ارج کردن | استعمال - یعنی پرکندن است
 شمس الدین کو توالی بر لفظ (ارج) گذشت سند این از کلام سوزنی بر لفظ ارج مذکور (ار و و) خوا

ارجل

بفتح اول وفتح جیم عربی۔ بقول صاحب منتخب (۱) مرد بزرگ پای و (۲) اسی کہ یک پای او سپید باشد۔ صاحب غیاث نسبت معنی دوّم گوید کہ این یکی از عیوب نفس اسپ است کہ نحوست تمام دارد و صاحب شش نوشتہ کہ اسپ یک پای سفید شوم پندارند و صاحب مؤید صراحت کند کہ ترا مکروہ می پندارند بالجملہ فارسیان این را بمعنی دوّم استعمال کردہ اند و برای این لغتی خاص در فارسی الی الآن از نظر مانگدشت (انوری) جرم خورشید چو از حوت در آید بکل شب و از کدو ہم شب را ارجل (۳) (۴) (۵) جرم خورشید چو از حوت در آید بکل شب و از کدو ہم شب را ارجل (۳) (۴) (۵) ارجل۔ (عربی) اردو میں مستعمل۔ بقول امیر و گھوڑا جس کا ایک پاؤں سفید اور تین اور رنگ کے ہوں یہ منحوس سمجھا جاتا ہے۔

ارجمند

بقول صاحب برہان و نفہت و (جامع بذیل لفظ ارج) با میم۔ بروزن نقشندہ (۱) بمعنی عزیز و گرامی و صاحب قدر و خداوند مرتبہ باشد چہ (ارج) بمعنی قدر و مرتبہ و (۲) بمعنی صاحب و خداوند است و (۳) دانا و دانشمند را ہم گفتہ اند و (۴) ہر چیز قیمتی را نیز گویند و (۵) بمعنی بی ہمتا و (۶) بمعنی غلبہ کنندہ ہم آمدہ صاحبان بحر و رشیدی و (دری و پہلوی) و سروری بمعنی اول قانع۔ خان آرزو در سراج گوید کہ بمعنی صاحب قیمت و ارز است و مجازاً بمعنی صاحب قدر و مرتبہ و فرماید کہ انچہ صاحب برہان بمعنی بی ہمتا و غلبہ آورده محل نظر است مؤلف عرض کند کہ انچہ خان آرزو (ارجمند) بمعنی صاحب قیمت و ارز گرفته مجازاً بمعنی صاحب قدر و مرتبہ گیر و خیال ما ہم محل نظر است زیرا کہ (ارج) بمعنی قدر و اعتبار متحقق است کہ بجای خودش گذشت پس معنی حقیقی (ارجمند)

صاحب قدر و اعتبار باشد معنی صاحب قیمت و ارز کہ ادعای خان آرزوست همچو دیگر معانی بیان کردہ برہان بکالت وجود سند مجاز باشد حیف است کہ خان آرزو سندی پیش نکرد۔ بہار گوید کہ صاحب قدر و منزلت و چیز قیمتی و گران بہار را ارجمند گویند چون ستر و گوہر۔ و اطلاق آن بر جواب و منزل مجاز است۔ مؤلف عرض کند کہ بہار و دیگر غیر معنی حقیقی و مجاز را ہم آمیختہ است قاتل (ملاطفر ۱۵) چو آید بدین منزل ارجمند شود مہت پست گردون بلند (نظامی ۱۷) مرا با چنین گوہر ارجمند بہمین جہت آید بگوہر سپند (ولہ ۱۷) سپہ را جوابی چنان ارجمند پسند آمد از شہر یا ر بلند (ظہور ۱۷) و بال کوی تو دائم کسی نخواہد شد بہمین قدر کہ شود بختم ارجمند آہنچاہ مخفی بہاد کہ بخیاں ما در شرع اول (منزل ارجمند) معنی منزل عالی و گرامی است و در شعر دو م (جواب ارجمند) معنی جواب بی عدیل و بی ہمتا و لا جواب توان گرفت و در شعر سوم (گوہر ارجمند) استعارہ باشد از مدوح و ارجمند کہ بصفت گوہر آمدہ معنی (شین) است و در شعر چہارم (سخت ارجمند) معنی سخت بلند و غالب توان گرفت الحاصل اگر (ارجمند) را صفت انسان گیریم معنی حقیقی آید یعنی صاحب قدر و اعتبار و اگر صفت غیر انسان گیریم۔ یکی از معانی مجازی صادق آید و بہ خیال ما از برای لفظ (ارجمند) بہین یک معنی حقیقی کافی است و انحصار معانی مجازی بسیار شکل و این قدر متحقق است کہ فارسیان ارجمند را بصفت غیر انسان ہم استعمال کردہ اند چنانکہ در اسناد بالا گذشت (ارو و) ارجمند بقول امیر قدر و قیمت والا۔ ذی رتبہ۔ فرزند کے لفظ کے ساتھ اسکا زیادہ استعمال ہے۔

(۵۱۸۱)

(۱) ارجمندی بقول بهار معنی قدر	ارجمند شدن بخت و طالع استعمال
و منزلت - فرماید که بالنظر بر وزن متصل (الخ) مؤلف گوید که -----	کسب نون دوم کنایه باشد از بلند شدن طالع و عروج بخت نداین از کلام ظهوری بر لفظ
صل (۲) ارجمندی بر وزن بمعنی منزلت قدرب جا	ارجمند گشت (عربی ۵) مراد بر اثر غیر گو
کردست چنانکه دروشی اله هر وی ریح شیخ المشا	مران بتاثب که باز طالع ما ارجمند خواهد شد
درش عبدالحی سنو کروی گفته (۵) در مبد سال	(ار دو) قیمت جاگنا - بقول آصفیه نصیب
پروم رطوفش ارجمندی (۲) (ار دو)	جاگنا - طالع یا اقبال کایا ورمونا - زمانه
(۱) قدر و منزلت (۲) منزلت حاصل کرنا - ترمیم	و موافق هونا - بهله دن آنا - قیمت چکنا -

ارجن | بقول صاحبان برهان و جامع و هفت بر وزن ارزن (۱) درخت بادام تلخ را گویند صاحب سراج بذکر معنی برهان گوید که (۲) در هندی نام پهلوانیت از پنج برادران مشهور که قصه ایشان در کتاب مهابهارت مسطور - صاحب اند صراحت کند که این لغت فارسی است مؤلف گوید که لغت شیرازی است ذکر این بر لفظ (ارجان) گشت که درخت یک قسم ارجان را (ارجن) گفته اند - صاحب ساطع این را بهر دو معنی لغت سنکرت گوید پس عجیب نیست که فارسیان این را از سنکرت گرفته باشند و بقول صاحب محیط عبرانی (عنکبوت) و هندی (درخت هندی) و ثمر آن نیز بهین اسم موسوم - گرم است و زخمت و دافع بلغم و اعیا و نخی و مدلل جراحات و مسک و مقوی بدن و استخوان گشته را پیوندد و د و طلاء و اکلاً مستعمل بعضی آنرا سرد دانسته اند مضایف بسیار دارد (ار دو)

(۱) کرٹوے بادام کا درخت (نڈر) (۲) بقول امیر ایک گرزے ہوئے پہلوان کا نام۔
 جسکو تیر اندازی میں کمال تھا (انیس ۱۵) کا ندھے پہ تھی شقی کے وہ دو ٹانگ کی کانخ
 ارجن بھی جس سے ہم کے گوشے میں ہونہان :

ارجنگ | بقول صاحب برہان و ہفت و اند بروزن خرچنگ نگار خانہ مانی را
 گویند صاحب سراج این را بجیم فارسی آورده و صاحب رشیدی بذیل لفظ (ارتنگ)
 گوید کہ (ارجنگ - بجیم فارسی) و (ارتنگ برای فارسی) نام نقاشی از چین نظیر مانی و ہندوستان
 گوید کہ نام تجاۃ مؤلف عرض کند کہ ذکر این صنما بر لغت (ارتنگ) کردہ ایم - بخیاں ما
 این مبدل (ارتنگ) است کہ فارسیان تائی فوقانی را بجیم عربی و فارسی بدل کنند چنانکہ
 (لت و لج) و (ش و چس) پس (ارجنگ) بخیاں مانا مانی است یا مصور دیگر چنانکہ صاحب رشیدی
 بجیم فارسی آورده و مرادف (ارتنگ) است بدگر معانی ہم کہ صراحت کا ملش بر لفظ
 (ارتنگ) کردہ ایم و ماخذ این ہم ہمد را بخاند کو را اگر مقصود محققین بالا این است کہ بعد تبدل
 تائی فوقانی بجیم عربی (ارجنگ) در استعمال فرس مخصوص بدگر خانہ مانی) است جادار
 و مشتاق سند با شیم (ارو و) دیکھو ارتنگ -

ارجنہ | بقول صاحب برہان و جامع بفتح اول و ثالث و نون نام دہشتی است
 در فارس گویند امیر المومنین علی علیہ السلام سلمان را در ان دشت بز و ولایت از چنگ
 شیر خجابت داد و (۲) نام نوائی و لحنی است از موسیقی صاحب ہفت با اتفاق برہان صراحت
 کردہ است کہ بکون رای مہلہ و فتح جیم و نون باشد - خان آرزو با اتفاق منی برہان گوید کہ

ظاہر اجمیل بدل زاست و قصہ دشت ارزن شہرت دارد مؤلف گوید کہ شک نیست کہ در فارسی زبان (دشت ارزن) و (ارژند) ہم معنی اول آمدہ کہ می آید ولیکن وجہی نیست کہ از امبدال (ارجنہ) نگیریم فارسیان جیم عربی را بہ زای عربی و فارسی بدل کنند چون (جوزہ) و (کج و کژ) و تبدیل جیم عربی بازای ہوز ہم می شود و بالعکس آن ہم (ولیکن تا کہ اول تصنیف اصل کنیم بخیاں ما (ارجنہ) اصل است کہ نام دشتی در فارس معلوم از درختہای ارجن باشد۔ ہای نسبت بر آخر (ارجن) زیادہ کردہ ارجنہ کردہ اند و (دشت ارزن) ہمین معنی دارد کہ (ارزنی) مبتدل ارجن است و واقعہ مبتنیہ بالا متعلق بہ ہمین دشت و گویند کہ جایی کہ کثرت اشجار ارجن باشد در عالم ہوا آواز خوشی از درخت ہا پیدا می شود و ہمین سبب باشد کہ فارسیان نوائی را ہم بناسبت خاص (ارجنہ) نام نہادہ باشند (اردو و ارجنہ یا دشت ارزن فارسی زبان میں اس جنگل کا نام ہے جو فارس میں واقع ہے جس میں کڑوے بادام کے درخت کثرت سے ہیں۔ کہا جاتا ہے کہ اسی جنگل میں حضرت امیر علیہ السلام نے زور و لا بہت سلمان کو شیر کے پنجے سے بچایا تھا (منگل) (۲) ایک راگنی کا نام فارسی میں ارجنہ ہے۔

ارجیس | بقول صاحب انند بھوالہ فرنگ فرنگ! الفتح و کسر جیم نام ڈری معروف دیگر کسی ذکر این نکر حیف است کہ محقق نامور تفصیلی نکر و (اردو) ارجیس ایک قلعہ کا نام (منگل)

ارجین | بقول صاحب ہفت ہفت یفتح اول و سکون رای ہملہ و کسر جیم ثناتہ تختانی رسیدہ و نون زدہ نام کو ہی است از توابع صفا ہان۔ دیگر محققین این را جیم فارسی و یامی حطی و آخر (ارچینی) نوشتہ اند کہ می آید بخیاں ماساح صاحب ہفت ہفتیش نیست کہ (ارچینی) را

ارچین) کردند پیش نشد و محقق با او نیست (ارو و) دیکو (ارچینی)

ارچند | بقول ضمیمه برهان دانند و غیاث و مؤید بر وزن و معنی هر چند باشد مؤلف گوید که اصل این (اگر چند) مرکب است از (اگر) و (چند) پس لا رتخف (اگر) و همین را فارسی بقاعده خود به تبدیل الف با های تونز (هر) کرده (هر چند) را مرادف (ارچند) گفته اند و این هم کلمه شرط است که لازم گردانیدن چیزی بخیری بواسطه حروف مقرر که بحروف شرط موسوم اند صاحب تحقیق القوانین بذیل لفظ (اگر) فرماید که هر یک از (اگر) و (ار) و (اگر) که تا خورش لفظ چه متصل گردد و ال بود بر تو تم بودن مضمون جمله مدخول خود از جهت آوردن لکن یا مرادفش بنابر استدراک بر جواب آن واجب شود - و هم چنین است حقیقت (گو و هر چند) بمعنی (اگر چه) (انتهی) و بعضی بر آنند که هر چند حرف اتصال و وصل است پس (ارچند) مخفف (اگر چند) و (هر چند) مبدل (ارچند) باشد و این هر سه مرادف (با وجود اینکه) بعضی بر آنند که این همه حروف برای مخالفت و تضاد جزای آزند (کذا فی قواعد) الحاصل بنیال (اگر چند) مخفف (اگر چندی چنین باشد) است و ارچند و هر چند هم برین قیاس (ارو و) هر چند بقول آصفیه (فارسی) تابع فعل - چنانچه - جس قدر - کتابی - کیسای - بهتیرا - جیس - هر چند سمجها یا پر نه مانا (امانت) هر چند چاهتا هون که بولون نه یا سه پور دل کو سپه پس مین نه پاؤن تو کیا کرون

ارچنگ | بقول صاحب رشیدی بحیم فارسی و (ارژنگ) به زای فارسی نام نقاشی از چین نظیر تانی و بقول صاحب سراج و جامع مرادف (ارژنگ) که گذشت مؤلف

گوید کہ بدل ارتنگ باشد فارسیان بقاعدہ خود تائی عربی را بجیم فارسی بدل کردند چنانکہ
(تس) را (حس) کہ بمعنی گوزبی صداست حقیقت (ارتنگ) بصراحت ماخذش بجایش
گذشت (اردو) دیکھو ارتنگ۔

ارچہ | بقول صاحب انسد بالفتح مخفف اگرچہ و بجاوہ فرہنگ بوستان گوید کہ حرف شرط متصل
مؤلف عرض کند کہ (اگر) مخفف آن (گر) و (ار) حروف شرط است و این عبارت
است از لازم گردانیدن چیزی بخیزی بواسطہ یکی از حروف مقررہ کہ بحروف شرط موسوم
اند و ہر یک از (اگر) و (گر) و (ار) کہ باخزش لفظ (چہ) متصل گردو۔ و ال بود بر متوہم
بودن مضمون جملہ مدخل خود۔ ازین جهت آوردن لفظ (لیکن) یا مرادفش بنا بر استدراک
بر جواب آن واجب (کذا فی القوانین) گاہی لفظ (لیکن) و مرادف آن (مخذوف و مضمربا
چنانکہ (انوری ۵) کوہ قاف ارچہ بس گران سنگست پیش طمش چو کاہ بنیطر است و
و از ہمین قبیل است کہ گفتہ ولہ ۵) و لیکن ارچہ چنین بود داعی شو قلم نہمی گرت
بخون جگر چو بر طیر ۵) (اردو) اگرچہ بقول امیر (فارسی) (اردو میں مستعمل) کلمہ شرط۔
(سجری ۵) خدا نے چاہا تو اس بت کو اب نہ چاہیں گے و اگرچہ سانحہ گزرے گا جان پر
گزرے و آپ نے لفظ (اگر) کے حاشیہ میں لکھا ہے کہ (اگر) حرف شرط ہے اور (تو)
حرف جزا جب اردو میں اسکے آخر میں لفظ (چہ) لگا دیتے ہیں تو نہ معنی شرطی باقی
رہتے ہیں اور نہ دو جملوں کی ضرورت ہوتی ہے مثلاً یہ کہیں کہ "اگر زید میرے پاس آئے گا
تو میں اسکو انعام دوں گا۔ اگرچہ وہ امیر کبیر ہو" اس صورت میں لفظ (اگرچہ) کو معنی شرطی

کوئی تعلق نہیں رہا گو اس سے قبل والے جملے میں منی شرطی پائے جاتے ہیں اور کبھی لفظ (اگرچہ) کے واسطے اسکی ضرورت نہیں ہوتی کہ اس سے قبل جملہ شرطیہ ہی مذکور ہو مثلاً یوں کہیں کہ ”زید آگیا اگرچہ عمر وہیں آیا“ یہ اس صورت میں بولتے ہیں کہ زید کا آنا عمر کے آنے سے خاص تعلق رکھتا ہو مثلاً زید و عمر کو آنا ساتھ قرار پا چکا ہو اور زید چلا آیا ہو اور اپنے وعدے کو پورا کیا ہو اور عمر نہ آیا ہو کبھی حرف لیکن اس کے ساتھ مستعمل ہوتا ہے مثلاً کہیں کہ ”میرا ارادہ اگرچہ یہی جانے کا ضرور ہے لیکن سردی کا خیال بار بار روکتا ہے“ خلاصہ یہ ہے کہ چھ محض تاکید کے واسطے آتا ہے مقصود اس سے ربط اور وصل ہوتا ہے مثلاً ”زید بخیل ہے اگرچہ وہ مالدار ہے“ یا ”بکر لئیم ہے اگرچہ وہ صاحب منصب جاہور“

ارچین | بقول صاحب برہان و جامع و سراج و انتدبر وزن (خرچین) زینہ پایہ زردبان را گویند مؤلف گوید کہ این مرگب است از (ار) لغت ترکی کہ بہ معنی مرد است و مجازاً بمعنی صاحب و (چین) لغت فارسی بقول برہان بمعنی شکنج پس (ارچین) بمعنی صاحب شکنج باشد کنایہ از زینہ زردبان کہ مراتب آن ہمو مرتب شکنج است از بہین قبیل است کہ فارسیان ہر مرتبہ دیوار را کہ از گل باشد (چینیہ) نام ہنادر اند و آنرا در و (روا) گویند (ارو) سیر ہی بقول آصفیہ (ہندی) مونث - زینہ - زردبان -

ارچینی | بقول صاحب برہان و انتد و سراج باجم فارسی بر وزن خرچینی نام کوہی است از توابع صفاہان مؤلف گوید کہ (ارچین) بمعنی زردبان و زینہ گذشت پس پای نسبت و آتش زیادہ کردہ کوہی را نام کردہ باشد کہ بلندیش در مراتب ہمو زردبان باشد کہ تصعید بر آسان ہوا

(ارو) ارچنی۔ ایک پہاڑ کا نام ہے جو توابع صفاہان میں واقع ہے (مذکر)

ارحیقنہ | بقول صاحب برہان و ہفت و انتدیفہ اول و سکون ثانی و کسر ہای حقیقی تحتانی

رسیدہ و کسرقاف و فتح نون بلغت رومی اسپرک است و آن گیا ہی باشد کہ بدان چنیرہا

رنگ کنند۔ صاحب محیط بر (اسپرک) فرماید کہ اسم (اکلیل الملک) است و گویند بقاری

اسم (زریر) و بر (اکلیل الملک) گوید کہ بقاری (شاہ افسر) و (گیاہ قیصر) و عبری (صالح

الملک) نیز گویند و یونانی (ہالینوس) و (الیلوٹس) و در حید نہ نوشتہ کہ جالینوس آنرا (حلسقا

توس) نامیدہ و سریانی (اکلیل ملکا) و (استرع) نیز گویند بناقت برگ آن کو چک

مائل زبردی شبیہ برگ صغیر معتدل و حرارت و برودت و خشک و راول و گویند

مائل بانک حرارت و گویند مرکب القوی و جزو حرارت و یوست در ان بیشتر از برودت

و بقول شیخ گرم و خشک و راول۔ قبض این قوی نیست۔ محلل و منفع و مجفف و ملطف۔

مقوی اعضا و منافع بسیار دارد (ارو) اکلیل الملک۔ بقول امیر (عربی) مذکر۔ گیاہ قیصر

ناخوہ۔ ایک چھوٹے مفروش درخت کی نہایت چھوٹی۔ ناخن سے مشابہ اور بھورے رنگ

کی محلی ہے جس کا اکثر ضا و نطول ہی میں استعمال ہوتا ہے۔ پہلے درجہ میں گرم و خشک ہی

تمام سردی کے درم کو نافع ہے اور سخت ورمون کو تحلیل اور نرم کرتا ہے۔

ارخای عنان | (اصطلاح) بقول بہار و اندبا لکسر از چیزی بی مائل گذشتن

(عربی ۵) ناشی زہوای جلوہ تو پوزارخای عنان آفریش پزینی از ہوا داری جلوہ

توصیف آن علیہ ہلام ارخای عنان آفریش پیدا است ای آفریش از ہوا داری جلوہ

نعت اوارخای عنان دارد و وصف او کماهی نمیتواند گفت یا آنکه ارخای عنان آفرینش
 از هوای جلوه نعت اوست یعنی از غایت شوق نعت آن سرور آفرینش بے تا تل و
 ذات اومی گوید و بی توقف راه نعت اومی پوید و در لطف هر دو توحیه سخن نیست
 کما صرح بعض المحققین (اتهی) مؤلف گوید که (ارخار) بکسر اول نعت عربیت
 بمعنی فرو گذاشتن پرده را و سخت راندن ستور و نرم کردن و دراز کردن رن سپر و نیزه را
 از دویدن سخت (کافی تهی الارب) و صاحب اندهم ذکر این کرده پس (ارخای عنان) ترویج
 فارسی حاصل بالمصدر است از مصدر (ارخای عنان کردن) بمعنی دراز کردن و نرم گذاشتن
 عنان باشد برای سخت دویدن که چون عنان را نرم گذارند و دراز کنند یعنی تنگ نه کنند
 اسپ به تیزی می دود و شاعر گوید که از هوای جلوه مدوح ظاهر می شود که باری تعالی شانه عنان
 آفرینش را نرم گذاشت یعنی در آفرینش تنگی نکرد بلکه سیر حشم بود از اینجا است که همه محاسن
 آفرینش در ذات مدوح جمع شد (ارو و) باگ و هیل کرنا - بقول آصفیه باگ
 چھوڑنا تاکه گھوڑا خوب دوڑے -

ارخنج | بنوع اول و سکون رای مبدل و فتح خای معجمه و سکون ما بعد بقول صاحب
 سوار التبیل به فارسی زبان رخنه نهر خور در اگویند و دیگر کسی از محققین ذکر این نکرد و معیار
 عجم هم ازین ساکت - بنیال ما این مرکب باشد از (ار) که تبری کی زبان بمعنی مرد است و
 مجازاً بمعنی صاحب و (ارنج) بضم اول بقول برهان بمعنی نقبی که در زیر زمین مانند خانه کند
 باشد پس (ارکنج) بمعنی صاحب نقب و کنایه از رخنه که برای نهر کرده باشد فارسیان

بقاعده خود کاف عربی را به خای معجمه بدل کردند (ارخنج) شد چنانکه (شاما کچه) را (شاما کچه)
 کردند اندرین صورت باید که خای معجمه را مضموماً خوانیم یا اینکه (ار) را با (خنج) مرکب کرده
 باشند که بقول برهان بالفتح معنی نفع و سود و آوازی است که وقت جماع کردن از بینی برآید
 پس معنی لفظی (ارخنج) صاحب نفع یا صاحب آواز مذکور باشد و گنایه از رخنه نهی مخفی مباد که
 ورافاده رخنه نهی نیست و از رخنه نهی آوازی خاص از دخول هوا هم برمی آید یا اینکه در
 اول لفظ (رنج) الف وصلی آورده های هنوز آخر بقاعده خود با حیم عربی بدل کرده (ارخنج)
 کردند همچون (ماه) و (ماج) تعمیم معنی را یا رخنه نهی خورد مخصوص ساختند (والله اعلم (ارو))
 چھوٹی نہریا چھوٹا نل جو زیر زمین ہو۔ (مذکر)

ارخون | بقول صاحب اند بجا الہ فرنگ فرنگ بالفتح و ضم خای معجمه (۱) معنی شاهر
 و (۲) سردار و ہترو (۳) امام و مقتدا ای ترسیان صاحب سوار السیل گوید کہ یونانی
 زبان (آرخون) معنی سردار و مقدم دیبہ باشد پس (ارخون) بمقصودہ و جمع آن ارخون
 لغت است صاحب اند علامت لغت عرب نہ نوشتہ و در دیگر کتب لغات عرب
 ہم یافتہ نمیشود صاحب محیط محیط فریاد کہ این لغت یونانی است (ارو) بقول ضا
 صغیہ (۱) شاہزادہ (فارسی) مذکر ملک زادہ۔ راج کنور کنور۔ ٹیکا۔ (۲) سردار
 فارسی۔ مذکر۔ افسر۔ سرگروہ۔ حاکم۔ ہترو قوم (۳) امام (عربی) مذکر۔ پیشوا۔ ہادی
 آگے چلنے والا۔

ارو | بقول برهان و ہفت و جامع و ناصر و اند و سروری و سراج یفتح اول سکون

ثانی و دال (جددا) بمعنی خشم و قہر و غضب۔ صاحب رشیدی فرماید کہ (اردو شیر) مرکب است از ہمین خان و نو در سراج گوید کہ اردو شیر متعلق بہ معنی سوم لفظ (اردو) ہم توان کرد کہ بمعنی (شل شیر) باشد و تخصیص صاحب رشیدی نیست مؤلف گوید کہ این اسم جامد فارسی قدیم باشد ماخوذ از (ارت) کہ بقول صاحب لغات ترکی بمعنی (زیادہ شد) آمدہ یعنی زائد از اعتدال و فارسیان بقاعدہ خود تائی عربی را بہ دال بدل کردہ خشم و قہر را (اردو) گفتہ باشند کہ نتیجہ زیادتی اعتدال مزاج است۔
 انچہ صاحب رشیدی (اردو شیر) را بمعنی (غصہ شیردارندہ) گیرد و صاحب سراج بہ تسلیم آن تخصیص را نہ پسند و نسبت آن عرض می شود کہ بقاعدہ فارسی اسم فاعل ترکیبی (شیر اردو) باشند نہ (اردو شیر) و (اردو شیر) بمعنی شل شیر درست است (اردو) غصہ۔ بقول اصفیہ (عربی) اردو میں مذکر خشم۔ غیظ۔ غضب (امیر ۵) وصل میں اسکو کس نے بلوایا غصہ کیوں بار بار آتا ہے :

(۲) اردو۔ بفتح اول بقول زبان و ہفت و جامع و سروری مخفف آرد کہ غلہ آس کردہ باشد مؤلف گوید کہ بخیاں ما این اصل است و انچہ مجدد و ہمین معنی گذشت نتیجہ سب و ہجہ مقامی است کہ (اردو) را (آرد) ہم گویند و (اردو) ماخوذ باشد از (اردوہ) کہ زبان سنسکرت دو نیم کردہ شدہ را گویند و دو نیم شدن غلہ مرتبہ اول است از سائید (اردو) بمعنی باریک نہ سائیدہ (کذا فی الساطع) پس عجبی نیست کہ فارسیان از لفظ (اردوہ) آرد اخذ کردہ بمعنی غلہ سائیدہ گرفته باشند و اللہ اعلم (اردو) دیکھو آرد کہ دوسرے معنی۔

(۳۳) اردو۔ بضم اول۔ بقول برہان و ہفت ورشیدی و جامع و اتند و سروری و سراج بمعنی مانند و نظیر و شبہ۔ صاحب سراج فرماید کہ عجبی نیست کہ (ارد شیر) بمعنی مثل شیر از ہین معنی متعلق باشد بمعنی اول ہم مؤلف عرض کند کہ بزبان سنکرت (رؤر) بضم اول و سکون دوم و سوم نام مہادیو است کہ علماء ہنود آزا برای تسکین جہلا مانند و نظیر خدا گفتہ اند و برای پرستش آن حکم دادہ اند۔ عقیدہ علمای شان نمی گوید کہ آن معبود حقیقی است بلکہ می گویند کہ منظر اوست و ازین کہ عامہ جہلا قوت ادراک نہ داشتند برای تفہیم شان دیو و مہادیو را نشان دادند کہ این مثل اوست (غلط کردند و نتیجہ آن شرک بایمان آورد اگرچہ علماء شان بخیاں ما از شرک مصون اند) بالجلہ عجبی نیست کہ فارسیان بقاعدہ خود الف صلی در اول (رور) آورده رای جملہ آخرہ را بقاعدہ خود حذف کردند و (ارد) بمعنی مثل و مانند گرفته باشند (واللہ اعلم) مخفی مباد کہ صاحبان قواعد فارسی ذکر حذف رای جملہ کردہ اند (اردو) مانند۔ بقول آصفیہ فارسی) بمعنی نظیر۔ مثل۔ مشابہ۔ جیسا۔ (حرف تشبیہ)

(۳۴) اردو۔ بکسر اول بقول برہان و ہفت ورشیدی و جامع و ناصری و اتند و سروری نام فرشتہ است کہ موکل بر دین و مذہب و تدبیر و مصالح روز (ارد) است بخیاں ما این متعلق باشد بمعنی سوم کہ گذشت یعنی مشرکین سیارہ پرست این فرشتہ را مانند خدا دانستہ بدین اسم موسوم کردہ باشند و تعلق با خدا این بابختی است کہ بر معنی سوم گذشت (واللہ اعلم) پس بر خیاں ما بضم اول صحیح باشند بالکسر (اردو) ایک فرشتہ کا نام فارسی میں (اردو) ہے جو مصالح مذہب اور ہر ماہ شمسی کی پچیس تار بج کے مصالح اور تدابیر کو

متعین ہے (مذکر)

(۵) اردو۔ بالضم بقول برہان و سراج و سروری و ہفت ورشیدی و (دری و پہلوی) و جامع و ناصری و اتند۔ روز بست و پنجم از ہر ماہ شمسی یعنی گویند کہ درین روز نیک است۔ نو بریدن و پوشیدن و بد است نقل و تحویل کردن۔ (فردوسی ۵) سر آمد کتون قصہ زیر و جزو باہ سفند ارمد۔ روز اردو و اکثر اہل تحقیق شعر فردوسی را بہ تبدیل مصرع اول ذکر کرده اند یعنی (۵) ہی رفت سوی سیا و خش کرد و باہ سپند ارمد روز اردو و صراحت کرده اند کہ (سیا و خش کرد) نام مقامی است بنا کردہ سیا و خش۔ خان آرزو و در سراج صراحت فرماید کہ ہر فارسیان با سبوع منقسم میشود و نظر ایشان بر ایام ہفتہ نیست بلکہ ہر ماہ را سی روز یا کم یا بیش حساب کنند و ہر روز را بنامی علیحدہ خوانند (الخ) و ہم او بجا الہ رسالہ ابرہیتہ فرماید کہ صاحب رسالہ روز اردو را بالضم اردو بہ بست و پنجم (سفند ارمد) مخصوص کردہ و این خلاف مصطلح است (الخ) و مخمین فرماید کہ تصریح ضمتہ نیز خلاف وضع است بلکہ در قافیہ مصرع اول شعر فردوسی لفظ کرد را بفتح کاف تازی یا کسر آن باید خواند تا مجموع (سیا و خش کرد) عبارت از مضمعی باشد کہ ساختہ سیا و خش بود و معنی چنان بود کہ در فلان روز بوضع (سیا و خش کرد) میرفت۔ بند گام مرزائی بحکاف فارسی و ضمتہ خواندہ اند کہ لفظ (گرد) یعنی پہلوان آمدہ و گرد را صفت سیا و خش قرار دادہ اند اندر نیصورت معنی مصرع چنان می شود کہ در روز فلان نزد (سیا و خش) میرفت۔ و حالانکہ روندہ درین شعر خود سیا و خش است لا غیر چنانکہ بتتبعان شاہ نامہ پوشیدہ نیست و چون کرد در اصل لغت فرس کسر و فتح ہر دو متصل است و حالا

در جمیع فارس و یزدوری کبسرکاف تکلم کنند علی الخصوص اکثہ و بلدانی کہ منسوب بیانی اند
 کبسرکاف اطلاق کنند مثل (شا پور کرد) کہ شہریت منسوب باشا پورو (داراب کرد)
 کہ داراب خسرو منسوب است پس برین قیاس (سیا دوش کرد) نیز بفتح و کسر ہر دو
 مستعمل باشند در صورت اردو نیز بفتح و کسر ہر دو صحیح باشد (انتہی) مؤلف گوید کہ
 مجرّد (ارد) را بمعنی روز اردو گرفتہ قابل غور است کہ در سند موجودہ (روز ارد) آمدہ نہ
 مجرّد (ارد - بمعنی روز مخصوص) پس بخيال ما روز مخصوص را (روز ارد) گفتن بہ تعلق نام
 فرشتہ است کہ بمعنی (۴) گذشت باید کہ بقول برہان (ارد) را بضم اول خوانیم و بمعنی
 فرشتہ باشند بمعنی روز خاص - مخفی مباد کہ در مصرع اول شعر فردوسی سیا دوش را فاعل
 گیریم یا نگیریم ہر دو صورت (گرد) بضم کاف فارسی اگر صفت سیا دوش گیریم بقافیہ آن
 (ارد) را ہم مضموم خوانیم و (روز ارد) همان روز مخصوص است کہ بنام فرشتہ خاص
 منسوب - انچہ خان آرزو (ارد) را کبسر اول گفتہ قابل تامل است و محبت آن شخص
 و ما را در فتح اول ہم کلام است چنانکہ بالا گذشت بالجملہ بہ تحقیق ما مجرّد (ارد) را بمعنی
 روزبت و بحکم گرفتن قابل تامل است (اردو) ہر ماہ شمس کے پھیون روز کا نام فارسی
 مین (ارد) ہے (مذکر)

(۶) ارد - بضم - بقول صاحب سروری نام کورہ از کورہای فارس و بفتح نام
 قریہ از قوشچ - و تسمیہ این ہیج معلوم نشد بجز این کہ تیمنا و تبر کا باید کرد نام فرشتہ کہ فکر
 بر نمبر (۴) گذشت این نام نہادہ باشند (اردو) ملک فارس کے ایک حصے او زینر

تو شیخ کے ایک قریے کا نام فارسی میں (اردو) ہے۔ مذکر۔

اردو ۱ | بقول صاحب برہان و ہفت بردزن فردا نام موبدی و دشمنی است
 و او در زمان (ارد شیر با بکان) بودہ و فاریان اور اپنمیر دانستہ اند و او را (اردو)
 بردزن فرما و نیز گفتہ اند و پدر او (ویراف) کبسر و او نام داشت صاحبان سراج
 ورشدی مجاہد ذکر (اردو) کردہ اند و صاحب ناصری فرماید کہ بہ (اردو ویراف) ہم شہر
 داشت مؤلف گوید کہ (اردو) کبسر اول لغت عربی است بقول صاحب منتخب تبا
 کردن و یاری کردن و یار شدن کسی را و بقول صاحب مہتی الارب یعنی آرام دادن
 و بگفت خود ثابت نمودن چیزی را و برقرار داشتن ہم۔ پس بخیاں ماہمین باشد وجہ
 تسمیہ این کہ این ہمہ معانی با دعویٰ پنمیری مناسبت دارد و تصرف فاریان ہمین قدر
 است کہ بفتح الف استعمال کردہ نام شخصی خاص نہادند (اردو) اردو۔ فارسی میں
 دشمن کا نام جس کو فارسیوں نے پنمیر مانا تھا۔ (مذکر)

اردو ۲ | بفتح اول و بای موحدہ بقول
 صاحب شمس آردیکہ باب شور بنید از دضر کہ نیا قیم (اردو) ایک قسم کی آتش کو فارسی
 کہند کہ لغت فارسی است و دیگر کسی از محققین ذکر نے (اردو) کہا ہے جو کھاری پانی میں آٹا
 نکردہ مؤلف گوید کہ این مرگب است بالفاظ شریک کر کے پکائی جاتی ہے (مؤنث)
 (اردو) یعنی دوش کہ گذشت و (آب) یعنی **اردو ۱** | بفتح اول بقول صاحبان برہان
 مار و ہای ہوز (نبت یعنی چیزی کہ با آرد و آب و ہفت کہ بعضین (اردو) ذکر کردہ اند بہمان

آرد که گذشت فاریان بقاعده خود اول است و ذمه دارش صاحب هفت باشد
 همله را بر (آرد) زائد کردند چنانکه (پیرهن) و بجا طبا یانش جز این نیست که حاصل بمصله
 را (پیرهن) ساختند - صاحب قوانین دشگری باشد از (آردانیدن) بمعنی تقسیم آرد بر
 ذکر دال زائد کرده است (آردو) و بجهو غر با کردن - و مجازاً هر چیز در راه خدا
 آرد -

آردانش | بقول صاحب هفت بفتح و صاحبان تحقیق ازین ساکت و لیکن هو
 اول و سکون رای همله و دال ابجد بالف لغت این را تسلیم کند و (آردانش) از وجود
 کشیده و کسرون و شین منقوطه زده بمعنی خیر خبرده و الله اعلم (آردو) خیر - خیرات
 و خیرات و چیزی در راه خدا بروم دادن و کنین مستعمل ہے - و خیرات
 دیگر کسی ذکر این نکرد و سندی پیش نشد مو جو راه خدا مین دی جا و س -
 گوید که در روزمره معاصرین عجم این لغت متروک (موتش)

آردانه | بقول صاحب برهان و جامع و سراج و هفت و اند بر وزن مردانه -
 صحرائی که از خیری بزی گویند صاحب محیط خیری گوید که لغت یونانیست و گویند بخی - بفارسی شب بوی
 جهت آنکه بوی آن در شب ظاهری شود و در عراق عرب دشو بگویند و آن از
 جمله گلهای خوشبوست و برومی (ابوعلس) و بفارسی (آردانه) نامند - مختلف الاوان
 بعضی زرد و بعضی سرخ و بعضی سفید و بعضی کبود و مستعمل صرف زرد یا سرخ است
 و گویند مراد از مطلق آن زرد آنست و آنرا که (خلال ابراهیم) نام است قسم سرخ آن

باشند طبیعت مجموع آن گرم و خشک و در دوم و گویند در اول و گویند گرمی قسم زرد
 آن نامعلوم و خشکی آن تا دوم برسد و آن محل و لطف و جالی و در و جذاب از
 عمق بدن و نافع ریا ح و منافع بسیار دارد و مولف گوید کہ (اردان) بفتح اول و
 دال مہملہ و عربی زبان بن آستین ہا را گویند (کذا فی منہی الارب) کہ جمع رُون است
 پس فارسیان ہا ی نسبت برین زیاد کردہ (اردانہ) گلی را نام کردند کہ باین آستینان خصوصاً
 با آستین قبای عجم شباهت کئی دارد پس این را مقرر توان گفت (ارو و) گل شہو۔
 بقول صاحب آصفیہ (مونث) ایک قسم کے پھول کا نام جو رات کو کھلتا ہے۔

ارو ویراف | بقول صاحب انندہمان (اردان) است کہ بجایش مذکور شد و نام
 پدرش (ویراف) اکبر و ادب و پدرش بفلک خفاقت ابنی مشہور تفصیل این دو وجہ تسمیہ
 ہمدرا بخا بیان کردہ ایم (ارو و) دیکھو اردا۔

اروب | بقول بہان و جامع و ہفت و سراج بروزن ہر شب جنگ و جدال
 را گویند مولف گوید کہ (رتب) بفتح تین بقول صاحب منتخب و عربی زبان بمعنی سختی
 آمدہ پس عجمی نیست کہ فارسیان بقاعدہ خود تان فوقانی را بہ دال مہملہ بدل کردند۔ چون
 (توت و تود) و (زرتشت و زردشت) و در اول (روب) الف و صلی آوردہ
 (اروب) بمعنی جنگ و جدال استعمال کردند و انتہا علم۔ صاحب انندہمان (اروب) را
 بمعنی جنگ و جدال لغت عرب گوید و لیکن محققین عرب ازین ساکت (ارو و) جنگ
 و جدال۔ بقول آصفیہ (اسم مذکر) لڑائی بھڑائی۔ و گمہ فاد۔ رگڑا جھگڑا۔ قال و جدال

و بقول صاحب رساله (مؤت) (شهیدی ۵) جنگ و جدل برگی شهبی تمام عمر
ایرانیون مین یار سه تورانیون مین هم نه

اردو بهشت | (اصطلاح) بقول صاحب انندی فتح اول و کسر دال هجده و فتح
بای موخده و کسرهای هوز و تای موقوف مرادف اردی بهشت (مؤلف گوید که
مخفف آن) بحث کامل این بر (اردی بهشت) می آید (اردو) و بگوید اردی بهشت

اردو پیر | بقول صاحب هفت قلزم عجم استعمال این کنند - بخیاال مامرب
بفتح اول و سکون رای هجده و دال ابجد و کسر از (اردو) و پیر (اسم فاعل ترکیبی یعنی پیر
موخده تحتانی بشناه تحتانی رسیده و سکون اردو - (اردو) چهلنی - بقول آصفیه
زای منقوطه غربال را گویند مؤلف گوید (هندی) اسم مؤت - غربال - چخانه
که دیگر کسی از محققین ذکر این نکرده - معاصرین آله - چینی -

اردو بیل | بقول صاحب برهان و هفت و جامع و سروری بروزن زنجیل (۱)
نام پسر ارمنین بن لطفی بن یونانیت و (۲) نام شهری معروف - گویند آن شهر را
فیروز جده نوشیروان بنا کرده از آن جهت (فیروز کرد) هم خوانند و بعضی گویند منسوب
به (اردو بیل) بن ارمنین است و بنا کرده است خان آرزو در سراج ذکر هر دو
کرده نسبت معنی دوم گوید که ثانی بنا نهاده باشد و آتش بجالت خرابی آباد کرده و
شهر مذکور مسکن و مدفن شیخ صنی الدین است (قدس سره) صاحب مؤید بیل اللغات
فارسی بر معنی دوم قانع گوید که نام شهری بجد و آذربایجان و صاحب ناصری اینرا

بہ بای فارسی (اردپیل) بمعنی پیل خشکین گیر دو صاحب شمس ہم بای فارسی نوشتہ
 (سعدی شیرازی ۵) یکی آئینین پنجہ در اردپیل پیہمی بگذرانید بلیک زپیل پیہ (فردوسی
 ۵) سپاہی کہ از بردع وارد پیل پیہ یاد بفرمود تا خیل خیل پیہ (ولہ ۵) ہی راند
 زان سان کہ از کوه سیل پیہ بآبل گذشت از در اردپیل پیہ نسبت ہر دو شعر فردوسی خیال
 صاحب ناصری انست کہ حکیم فردوسی خیل ویل را با مالہ فتح بسوی کسرہ آورده مو
 گوید کہ چہر انگویم کہ فردوسی در (اردپیل) بای فارسی را مفتوح گرفت و این تصرف است
 بہ نحو التثانی علی ما لا یجوز لغيرہ اگرچہ بعض صاحبان تحقیق در کتابت این بای عربی نوشتہ اند و
 صاحب ہفت صراحت بای موحہ کردہ است ولیکن خیال ما (اردپیل) بای فارسی
 است بمعنی (مثل پیل) از قبیل (ارد شیر) دہمین باشد و جہ تسمیہ بمعنی حقیقت بمعنی اول
 و نسبت بمعنی دو م عرض می شود کہ شہر معروف بنام بانیش موسوم شد انچہ صاحب
 ناصری (اردپیل) را بمعنی پیل خشکین نوشتہ است درست نباشد زیرا چہ (ارد) بمعنی
 خشم است و مرد خشکین را بقاعدہ فارسی (پیل ارد) توان گفت نہ (اردپیل) زیرا کہ بقاعدہ
 اسم فاعل ترکیبی تقدیم پیل ضرور است همچو (مہ رو) (زردل) و اشال آن - معاصر
 عجم اکثر دقوا عدبی راہ میرود (اردو) (۱) اردپیل - ایک شخص کا نام ہے جس کے
 باپ کا نام ارنی تھا (۲) اردپیل ایک شہر کا نام ہے جو نمبر (۱) کا آباد کیا ہوا
 شہر ہے (مذکر)

اردو تولہ | بقول صاحب شمس لغت فارسی زبان است بمعنی طعانی کہ مانند کاٹ

است کہ بحر بنی سنجینہ گویند و مردم درویش خوردند و دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد و در
محدوده ہم گذشت مؤلف گوید کہ آشی را (ارد تولہ) و (ارد تولہ) گفته باشند کہ در آن
بقدر اقلیل باشد و معنی قلت مجازاً از لفظ تولہ پیدا است کہ تولہ بقول برہان در فارسی
زبان وزنی باشد بقدر دو و نیم مثقال و در ہند تقریباً معادل یک روپیہ (اردو)
و بکھو آتش۔ نواح دکن میں عام لوگ اس کو کتنجی کہتے ہیں اور مہذب لوگوں کی زبان
پر کاتنجی ہے آتش سے کم درجہ۔ ایک قسم کی رقیق غذا جس میں غذائیت کم مقدار میں
ہوتی ہے۔ صاحب آصفیہ نے لفظ (پیچ یا پیچہ) پر کاتنجی کا ذکر کیا ہے اور (کاتنجی)
پر یعنی (پیچ) لکھا ہے۔ لیکن درحقیقت ہماری تحقیق میں پیچ اور چیز ہے اور کاتنجی
اور چیز۔ کاتنجی وہ خاص غذا ہے جو فقراء اور غربا کے لئے کم خرچ بالائینی کے
طور پر تیار ہوتی ہے جس میں آٹا بہت ہی کم مقدار میں ہوتا ہے اور پانی کا حصہ او
دکھا و بہت زیادہ البتہ یہ پیچ سے مشابہ ہوتی ہے اور پیچ اوس پانی
کا نام ہے جو چاول کو جوش دینے کے بعد جب وہ پھول جاتے اور
پک جاتے ہیں تو باقی ماندہ پانی نہتار لیا جاتا ہے تاکہ خشک زیادہ نرم نہو جائے
صاحب ساطع فرماتے ہیں کہ کاتنجی زبان سنکرت کا لفظ ہے وہ سرکہ جو چاول کی
نبایا جاتا ہے الحاصل ہماری رائے میں (ارد تولہ) کا ترجمہ محاورہ ہند کے لحاظ سے
آشیا اور محاورہ دکن میں کاتنجی۔

اردو جان | صاحب برہان و ہفت گوید کہ باجم بروزن ہنر بان از جدا ل

اهل نجوم و در احکام مرقوم - صاحب شمس باتفاق معنی برهان صراحت کند که لغت عربی است و صاحب سروری بحواله ادات الفضلا فرماید که به را و دال همتین و جیم تازی بر وزن بندگان (۱) نوعیت از اشکال و اسرار علم نجوم و فرماید که در فرنگ (اردگان) باین معنی آورده (اردجان) را معرب آن گفته صاحب فرنگ جهانگیری مصدق آن صاحب مؤتید فرماید که (۲) نام موضعی است از مضافات شیراز و نام دیهی از نوامی یزد صاحب مدارالافاضل در معنی اول هم زبان سروری مؤلف گوید که مقصود صاحبان لغت از اشکال نجوم - جدا اول است و بعضی از اهل تحقیق صراحت این هم کرده اند پس (اردگان) در فارسی زبان جدا اول را آنچه باشد که باعتبار دو زاده بروج - بر دو از دو خانه شامل است که صراحت آن بذیل کرده ایم و سلسله بروج درین جدول بسلسله اعداد قائم می شود که در هر یک خانه نوشته ایم - حالا بر وجه تسمیه (اردگان) غور می کنیم

۱۲	۲	۳
۱۱	۱	۴
۱۰	۵	۶
۹	۷	۸

که فارسیان جدا اول را آنچه را چپا (اردگان) گفته اند واضح باد که (ارده) در فارسی زبان کفگیر را گویند که آرد بیز باشد یعنی سوراخها دارد همچو غریال و نقشه را آنچه که نقش بالا گذشت

مشابہ غریب (و کفگیر اردو بنیر) است و (دگان) بقول صاحب برہان در فارسی زبان
 بمعنی لائق و سزاوار و پادشاہ را نیز گویند و نافادہ بمعنی جمع ہم کند یعنی وقتی کہ در آخر کلمہ آید
 کہ آخرش ہای ہوز باشد (الخ) مقصودش جزین نیست کہ ہای ہوز آخرہ را بقاعدہ فرس
 بجاف فارسی بدل کردہ الف و نون جمع بروز یادہ کنند۔ همچو بندگان دایا دگان پس
 (اردگان) چیزی باشد کہ قابلیت اردبیر دارد یعنی مثل اردبیر شیک یا پادشاہ اردبیر است
 بر سبیل فرض یا مجموعہ اردبیر بمعنی اردبیر ہا مخفی مباد کہ جمع غیر ذوی الارواح ہم در فارسی
 بر خلاف قیاس بالف و نون آمدہ کہ بحث مفصل این بر (ان) کنیم یا اینکه (اردگان) بمعنی
 سزاوار فرشتہ کہ ذکرش بر لفظ (ارد) گذشت بالجملہ ہمین باشد و جہ تسمیہ (اردگان) و مسلم
 است کہ (ارد جان) معرب (اردگان) باشد و نسبت بمعنی دوم عرض می شود کہ
 موضعی یا دیہی را بدین نام موسوم کردن متعلق باشد از خصوصیات مقامی مثلاً ممکن است
 کہ بمعنی (سزاوار ارد) گرفته باشند و از (ارد) مقصودشان فرشتہ باشد کہ ذکرش بر معنی چہار
 گذشت یا مخفف ارد شیر یا تعلق بنا رو آبادی آن بنام کسی باشد کہ (ارد) نامش بود و قس
 علی ہذا (وانہ اعلم) (اردو) (۱) زائچہ (فارسی) بقول صاحب آصفیہ مذکر۔ طالع
 مولود۔ جنم پترا۔ کنڈلی۔ لگن۔ وہ کا غذ جو نجومی لوگ بچہ کی پیدائش کے وقت بتاتے
 ہیں جس میں مولود کی تاریخ وقت ماہ و سنہ ولادت درج ہوتا ہے اس وقت پر مختلف
 سیارے جہان جہان ہوتے ہیں وہ ایک آسمانی نقش میں بنا دئے جاتے ہیں پس اگر
 موافق ہر ایک نجومی اسکی تمام عمر کا نیک و بد حال بتاتا ہے (الخ) صاحب ساطع نے

(گلن) بمعنی نقطہ و آن کھما ہے۔ الحاصل ہماری رائے میں (اردو جان) یا (اردو گان) کا ترجمہ وہ خانہ دار نقشہ ہے جو راجپوت بنایا جاتا ہے جس کے ۱۲ خانے ہوتے ہیں اور ہر ایک خانہ میں سات ستاروں کی گردش بارہ برجوں میں دکھائی جاتی ہے بلحاظ اس وقت اور ساعت کے جس میں ولادت یا لڑائی یا اور کوئی واقعہ ہوا جس کے متعلق وہ راجپوت ہے پس بعضوں کی رائے میں راجپوت کو صرف مولود ہی سے مخصوص کرنا مناسب نہیں ہے ہم اس بحث کا کامل تصفیہ (لفظ) راجپوت پر ردیف (زای عربی) میں کریں گے۔ (۲) اردو جان اور اردو گان مضافات شیراز سے ایک موضع کا نام ہے اور حوالی نزد سحر ایک موضع کا نام (مذکر)

اردوستان بقول ضمیمہ برہان بالفتح والکسر ہر دو آمدہ باتامی قرشت۔ بروزن (ترکش دان) نام ولایتی است از ولایت ہامی بالادست و در انجا انار خوب میسر میشود۔ صاحب مؤید ہم ذکر این کردہ نسبت وجہ تسمیہ این عرض کنیم کہ عجیبی نیست کہ در لفظ (اردو) بمعنی چہارمں باشد تبرکاً یا بلحاظ بلندی مقام و (ستان) در فارسی زبان بمعنی جای انبوہی و بسیاری چیز ہاست همچو گلستان پس معنی (اردوستان) جای انبوہی فرشتگان باشد و جا دارد کہ بوجہ زیادتی پیداوار این مقام ہناسبت معنی دوم (اردو) این را (اردوستان) گفتہ باشند و ممکن است کہ اکثر باشندگان اینجا خشناک و خشگلین باشند و ہناسبت معنی اول (اردو) بہ اردوستان موسوم کردہ باشند و اللہ اعلم (اردو) اردوستان۔ فارسی میں ایک ولایت کا نام ہے۔ (مذکر)

اروش

بقول برہان و سراج بفتح اول ثانی و ضم دال بی نقطہ و سکون شین نقطہ دارنام مقدار معینی است از گناہان بزعم فارسیان صاحب ہفت این را بفتح اول و سکون رای مہملہ و دال ابجد و شین منقوطہ زدہ گوید و فرماید کہ بفتح رای مہملہ ہم نظر آمدہ صاحب جہانگیری در دستور چہارم خاتمہ کتاب بذیل لغات ثزند و پاژند در حلیہ لغت و معنی با برہان اتفاق دارد صاحب جامع این را بضم دال بر وزن (چکش) آورد مؤلف گوید کہ در حلیہ لفظ مارا با صاحب جامع اتفاق است کہ (ار) در لغت سنسکرت با بفتح معنی دشمن و عدوست (کذا فی الساطع) و (روش) بالضم در فارسی زبان معنی بدو رشت آمدہ۔ پس صاحبان ثزند و پاژند (اروش) بمعنی دشمن بدگر فتہ باشند و گناہ از گناہ۔ انچہ صاحبان تحقیق مقدار معین گناہ را نام کردہ اند مجاز باشد مثلاً از کسی دو بار ہزنی واقع شد و این گناہ مکرر را (اروش) نام نہند (واللہ اعلم) (ارو و) گناہوں کی ایک مقدار معین کو فارسیوں نے (اروش) کہا ہے۔

اروشیر | بقول صاحبان برہان و ہفت و جامع و انند (۱) نام بہمن بن اسفندیار۔ پدر دارا بست گویند چون جدش (گتاسپ) اورا بسیار دلیر و شجاع دید بدین نام موسوم ساخت و معنی ترکیبی آن شیر خشتناک) باشد چہرہ آرد بمعنی قہر و خشم نیز آمدہ و (۲) نام پسر ساسان ابن بہمن ہم کہ اول ساسانیان بودہ و اورا (اروشیر) بجان نیز گفتہ اند و (۳) نام پسر شیر وید بن پر ویز ہم ہست و (۴) کسی را نیز گویند کہ در قوت و شجاعت بے ہتور و جہن باشد صاحبان رشیدی و جہانگیری بر معنی اول و دوم قانع۔ صاحب مؤید

نمبر (۱) گوید کہ این همان پادشاہ ایران است کہ دختر خود (ہامی) را بر حکم آتش پرستی در جالہ
 خویش آورد و در آب از لطن اوست (کذا فی شرفنامہ) و بحوالہ آدات ذکر معنی سوم ہم کرد
 کہ (ارد شیر) بن شیرو یہ یک سال پنجاہ در ایران ملک راند و از دست شہزادہ بہر کشتہ
 شد۔ خان آرزو در سراج فرماید کہ یغتم و فتح ہر دو درست است و نسبت معنی اول گوید کہ
 این لقب باشد نہ علم و ذکر معنی سوم ہم کردہ مؤلف عرض کند کہ معنی ترکیبی (ارد شیر)
 مثل شیر یا خشم شیر باشد کہ (ارد) بمعنی خشم و نظیر بجای خودش گذشت۔ اضافت
 ارد بکثرت استعمال حذف شد پس بلحاظ دلیری و شجاعت بہ تشبیہ شیر (ارد شیر) توانا
 گفت و این کنایہ باشد۔ انچہ بعض محققین معنی ترکیبی این (شیر خشناک) نوشته اند
 تسلیح کردہ کہ بقاعدہ فارسی برای این معنی (شیر ارد) باید گفت کہ اسم فاعل ترکیبی باشد
 ہجو (رو باہ خصال) و (مہر سیا) و (ملک صورت) و اگر (ارد شیر) را بمعنی (غصہ شیر) گیرند
 استعارہ باشد ولیکن وجہ تسمیہ اول الذکر بہتر است و انچہ خان آرزو این را بالفتم و بالفتم
 ہر دو آورده بدین سبب است کہ (ارد) بمعنی مانند و نظیر یغتم اول است و بمعنی خشم و
 بالفتم صاحب ہفت (ارد شیر) را بالفتم آورده و بخیاں ماباید کہ بالفتم خوانیم کہ در وجہ
 تسمیہ (ارد) را بمعنی مثل و شبیہ مزج دانیم و نسبت معنی دوم و سوم عرض می شود کہ گوید
 شہزادگان را بر لقب نمبر (۱) نام نہادہ باشند و معنی چہارم ہم کنایہ باشد۔ چنانکہ معنی
 اول (فردوسی) چو دیدش بدان گونه اوراد لیرہ ہی خواند انان پس و را
 ارد شیر (ارد و) (۱) ارد شیر بہمن بن انضیاء کا لقب (۲) ساسان ابن بہمن کے

بیٹے کا نام (۳) اردو شیر ایک بادشاہ ایران کا نام جو شیروہ ابن پرویز کا بیٹا تھا۔ (۴)

دلیر۔ (فارسی) اردو میں مستعمل۔ بقول آصفیہ نڈر۔ بے خوف۔ جری۔ بہادر۔ شیر

اردو شیران | بقول صاحب برہان نیز اطلاق می نمایند و از مطلق آن مراد نوع

ورثیدی مرادف (اردو شیردارو) نوعی از مرؤ خوشبوی آنست کہ (مرماحوز) باشد و بر

کہ تلخ باشد و بعض نسخ برہان اینرا (اردو شیران) (مرماحوز) گفته کہ این را بفارسی (مرو خوش

نوشہ) بخمال ما غلطی کتابت بیش نباشد کہ نامند و گویند مرؤ کوہی است و بہترین آن

از سلسلہ ردیف حروف می کشاید کہ و آ و غلط بتانی و غماقی از صاحب فلاحہ نقل کردہ

است صاحب جامع و جهانگیری ہم زبان کشید کہ از سہفت اقسام مرو۔ (مرماحوز) بہترین

و صاحب سہفت گوید کہ نوعی از مرؤہ است آنست و نفع از برای خوف و اکثر در او سہ

و آن گیاهی باشد خوشبو صاحب محیط فرماید داخل میشود و طعم آن تلخ و دران ادنی

کہ نوعی از مرؤ و برتر و نوشہ کہ بالفتح اسم شاعت و ادنی تخذیر و طبع آن گرم و سہم و خشک

نبطی است و گویند فارسی و نیز بفارسی در دو دم و بقول بعضی گرم و در دو دم ملطف و متخل و

(مرو رشک) و بیونانی (مالٹو فن) و عبری سنگن ریاح و مفتاح سد۔ چون در شراب خیسانند

(ربحان اشیوخ) و بہندی (کنوچہ) ہند نوشند کہ شدیدا رو نافع بیار دارد (النج

و آن اسم جنس است و انواع می باشد مؤلف گوید کہ الف و نون نسبت را بقا

و ہر یک بنامی مخصوص و (بری العالم) فارسی بر (اردو شیر) زیادہ کردہ بدینوچہ

و (خرامی) و (اتحوان) و (گا و زبان) اسم این دو اہنہادہ باشند کہ اردو شیر این را

در شراب استعمال می کرد و همین باشد جوہ
 تسمیہ (۱) (رد شیر دارو) نسبت (ار شیر و ان)
 زیادت و ادب در رای مہلہ دوم عرض
 کنیم کہ (وان) در فارسی بقول برہان بجا
 ترکیب بمعنی نگہبان آمدہ (چون گلہ وان)
 و امثال آن پس (ارد شیر وان) بمعنی محافظ
 ارد شیرین دارو را گفته باشد کہ خوردنش
 در شراب باعث تسکین خاطر ارد شیر بود۔
 (واللہ اعلم) (اردو) صاحب محیط نے
 (مرو) پر لکھا ہے کہ کنوچہ ہندی میں مرو کا
 کا نام ہے اور نیز صاحب جامع الادویہ
 نمبر ۶۲ پر صراحت کی ہے کہ کنوچہ وہی
 دوا ہے جسکو فارسیوں نے (مروشک) کہا
 ہے۔ فرنگ آصفیہ میں متروک ہے لفظ
 (مرو) پر آپ نے ایک قسم کی کڑوی
 خوشبودار گھاس کا ذکر کیا ہے۔
 اردو شیر بابکان | بقول صاحبان برہان و سروری و ہفت ہجتم خای نقطہ دا
 دہنت و جامع وانند کہ بذیل ارد شیر ذکر
 کردہ نام سپر ساسان ابن بہمن کہ اول ساسان
 بود۔ صاحب جہانگیری بغضن (ارد شیر) ہند
 این از کلام فردوسی آورده (س) مرو
 کنون مردم یادگیرند ہی خواندش بابکان
 ارد شیر مؤلف گوید کہ بابک بر وزن
 بقول برہان بمعنی امین و استوار و
 بادشاہ عظیم الشانی کہ ارد شیر دختر زادہ او بود
 صاحب برہان بر لفظ (بابک) صراحت
 این ہم کردہ کہ بہمن سبب دختر زادہ بابک را
 (ارد شیر بابکان) می گفتند (الخ) یعنی منسوب
 بہ بابک کہ الف و نون نسبت بقاعدہ فارسی
 می آید همچو ایران و توران۔ ذکر این بر نمبر
 دوم (ارد شیر) ہم گذشت (اردو) ساسان
 ابن بہمن کے بیٹے کا نام (ارد شیر بابکان) ہے
 ارد شیر خرہ | (اصطلاح) بقول صاحبان

و فتح رای بی نقطه مشد نام الکه است بزرگ و از ولایت فارس که شیراز و میمند و سمنگان و برخان و سیراف و کازران و کام فیروز از ان الکه است و رسم کرده ارد شیر باشد و بعض گویند رسم کرده فرو د بن کتکان است صاحب رشیدی گوید که این را (خره ارد شیر) نیز گویند یعنی آباد کرده (ارد شیر بابکان) و بعضی گفته اند آباد کرده بهمن و اول صحیح است (انتهی) و صاحب جامع فرماید که نام ولایت بزرگی است از فارس - خان آرزو در سراج گوید که اگر چه بهمن هم ارد شیر لقب داشت لیکن اصح این است که آباد کرده (ارد شیر بابکان) است مؤلف گوید که (خره) بقول برهان بفتح اول و ثانی و خای با - یعنی حصه و بخش است که حکمای فرس ملک فارس را بر پنج حصه قسمت کرده اند و هر حصه را نامی نهاده اند (۱) خره ارد شیر (۲) خره استخر (۳) خره داراب (۴) خره شاپور (۵) خره قباد و باین معنی با و او معدوله هم آمده خان آرزو هم در سراج خره را بدین معنی بفتحین نوشته - پس (ارد شیر خره) به تشدید را همله چنانکه صاحبان برهان و سروری و هفت نوشته اند درست نباشد نسبت صنم اول عرض میشود که بعض صاحبان تحقیق (خره) به و او معدوله هم بهین معنی آورده اند پس اگر و او حذف شود خره بضم اول باشد (اردو) ارد شیر خره ملک فارس که یک حصه کا نام ہے محکول ارد شیر بابکان اصح این است که آباد کیا تھا - (مذکر) ارد شیر دارو (اصطلاح) همان ارد شیر است که گذشت - بیان مفصل این همد را بنجا مذکور - صاحبان برهان و رشیدی و سروری و شمس و هفت و اند هم ذکر این کرده اند (اردو) دیکھو ارد شیران -

اردقانی

بقول صاحب برہان و ہفت دانندہ فتح اول و کسر ثانی و سکون ثالث و فتح فا و نون بالف کشیدہ و کسرفای دیگر تجتانی رسیدہ بلغت یونانی نباتت صحرائی۔
 جہتہ گزندگی جانوران خصوصاً زنبور طلائع کنند نافع باشد و آنرا عبری (قثار الحمار) خوانند صفاً
 محیط فرماید کہ کبسر ہمزہ و سکون رای مہلہ و فتح دال مہلہ و سکون قاف و فتح نون و الف
 و کسرفاف و یا (اردق ناتی) و بقول گیلانی (اردف نانی) بہ فا و نون ہفتم لغت یونانی
 است و آن نباتت کہ در آجام و آبہای ایتادہ می روید و گویند شجریست مثل کبریار
 متد بود و سوزانندہ در غایت تیزی و حرارت و ثمر آن در غلاف مثل کاکج شمدین
 بوی آن مورث امراض دماغی صعب و راسب گوید کہ سرد و خشک در دوم و در آن
 قوت سمیہ است (الخ) فارسیان این را (سیاہنگ) خوانند (اردو) کرپلا۔ بقول
 آصفیہ (ہندی) مذکر۔ ایک قسم کی نبات۔ کڑوی ترکاری کا نام جو بیل میں لگتی ہے اور
 صورت میں کھردری ہوتی ہے عربی میں اسکو (قثار الحمار) اور فارسی میں (سیاہنگ)
 کہتے ہیں۔ تیسرے درجہ میں سرد و خشک۔ (الخ) اور بقول صاحب محیط دوسرے درجہ
 میں سرد و خشک۔ صاحب مخزن الادویہ نے قثار الحمار پر لکھا ہے کہ اسکا ہندی نام
 کرپلا نہیں ہے بلکہ کڑمی و کچری تلخ یا کندوری ہے اور (سیاہنگ) اسی کو فارسی میں
 کہتے ہیں اور نیز (خیار زہ اسپند) و (خیار خر) اور صاحب آصفیہ نے کندوری پر فرمایا ہے کہ
 اسم مذکر۔ ایک قسم کا جنگلی گیہا۔

اردک | بقول صاحب ناصر بنظم اول و فتح دال میرغابی صاحبان سروری

ورتیدی و بہار و آئند فرماید کہ قسمی است از مرغابی معروف و آرتہ گوید کہ لغت ترکی است
 صاحب شمس نوشتہ کہ لغت فارسی و ترکی ہر دو یعنی در ترکی بضم اول و کسر دال قسمی است
 از مرغابی معروف و در فارسی بمعنی فروشتن آماں جبراحت - صاحب رہنمای بہولت
 بجوالہ سفرنامہ ناصرالدین شاہ قاجار گوید کہ معاصرین عجم این را بمعنی قاز استعمال کنند و مضافاً
 بول چال فرماید کہ قاز و بطبری را (اردک) نامند (شاہ طاہر گفتہ ۵) آنکہ از صولت
 سر پنجہ شاہین چو عقاب بہ بال نسرین فلک را شکند چون اردک بہ مؤلف عرض کند
 کہ صاحب اللغات ترکی (اردک) بہ تفخیم ضمتہ ہمزہ و سکون رای مہملہ و فتح دال مہملہ
 و سکون کاف فارسی بمعنی مرغابی آورده فارسیان و آورا کہ در رسم الخط ترکی بطریق
 علامت ضمتہ می نویسند حذف کردند و مجازاً بمعنی مرغابی و بطبری و قاز کہ از اقام
 مرغابیت استعمال کردند و نسبت معنی دوم کسی از اہل تحقیق مؤید صاحب شمس
 نیست و سندی ہم پیش نشد - اعتبار را نشاید (اردو) مرغابی (فارسی) - اردوین
 مستعمل (بقول آصفیہ (موتث) قاز - جل لکڑ ایک مشہور پرند کا نام جو اکثر دریا
 میں تیرتا رہتا ہے اور چہلیان پکڑ کر کھاتا ہے - آپ ہی نے قاز پر لکھا ہے
 کہ (اسم موتث) ترکی زبان کا لفظ - بمعنی راج مہنس - ایک قسم کا حوصل ایک شہو
 پرند کا نام جو اکثر موسم سرما میں گرم خطوں میں چلا آتا اور اسکے غول کے غول دریا
 کے کناروں پر رہتے ہیں - اور آپ ہی نے لفظ (بط) پر فرمایا ہے کہ (موتث) ایک
 آبی پرند کا نام جو مرغابی کی قسم میں سے ہے - بطک - بطخ - الحاصل اردک کا

ترجمہ مرغابی ہے جس میں لٹخ اور قاز داخل ہے۔

اردک از کون پراندن (مصدر اصطلاحی) گذشت مؤلف گوید کہ ہر دو محققین مؤلف

بہار گوید کہ لوطیان گویند۔ چنان ضرب تہی این مصدر اصطلاحی درست نکرده اند خیال

بر سرش زدیم کہ اردک از کونش پراندیم۔ بمعنی مجازی برمی آید و پیدای شود از معنی

(نعمت خان عالی ۵) مگر کلمہ ز فرق حقیقی الفاظ این مصدر یعنی (اردک از

شاهین) تا از کونش پراند اردک (مطابق کون پراندن) گنایہ باشد از (لواطت کردن)

نزدی ۵) مخوان بر من نوا ای زاغ کہ اردک یعنی مرغابی ہم سپید رنگ باشد

گردون نہ کہ می ترانمت صد اردک از کونش و آب منی ہم سپید۔ و مجازاً بمعنی ترانند

صاحب اتد فرماید کہ بمعنی استرا کردن۔ و تنگ کردن و شرمناک سزا دادن۔

و رشخند نمودن است چنانکہ کلاہ از سر کسی (اردو) بقول صاحب آصفیہ گارٹ ہاٹ

بردارند و ذکر معنی اول ہم کند و سندش (بازاری) خوف دلانا۔ دق کرنا۔ شرمنا

ہمان سند نعمت خان عالی است کہ بالا سزا دینا۔

اردکان صاحبان رشیدی و جہانگیری و ناصری و شمس ذکر این کرده اند و مؤلف

کامل این بر لفظ (اردجان) بیان کرده ایم و از ماخذ این ہم ہمدرا سجا ذکر یں بخیال ما ہم

این اصل است و (اردجان) معرب این۔ صاحب برہان و سراج صراحت کند

کہ بمعنی اول بکاف فارسی است و بمعنی دوم بکاف تازی و ذکر ہر دو معانی بر (اردجان)

گذشت و صاحب ہفت ہم صراحت کاف فارسی کرده و آنچه اکثر صاحبان لغت و س

(ارو جان) را معرب (اروگان) گرفته اند از نیمه تا ید کاف فارسی می شود (اروو)

و یکجو ارو جان -

(الف) اردک پراندن (مصدر مطلق) (محمد قلی سلیم الف ۵) چنان برقی خصوصیت

(ب) اردک پرانی (و اصطلاح) شد جی تا ب که اردک می پراند موج

بقول صاحب بحر عجم (ب) بمعنی ظرافت از آب به محمد سعید اشرف (ب ۵) بفوج

واسترا و ضراط زدن - خان آرزودر طائران آسمانی به کند موج از غراب اردک

چراغ هدایت نسبت (ب) گوید که بعضی او پرانی به صاحب بحر عجم ذکر مصادر - - -

وسکون رای همله و فتح دال همله و سکون (ج) اردک پرانیدن هم کرده فتا

کاف تازی و بای فارسی و رای همله بلف (د) اردک پرانی کردن که استخفاف

کشیده و نون بیا رسیده بعضی گویند که جنگ و تسخر و ظرافت و استهزا کردن باشد مثلاً

شخصی رفتن و از عده آن بر نیامدن لیکن کلاه از سر دیگری پرانیدن و نزد بعضی جنگ

انچه به ثبوت رسیده بمعنی استخفاف و تسخر است پیش آمدن و ضراط زدن مؤلف عرض

مثل کلاه از سر دیگری انداختن و این حالت کند که مصدر (ج) اصل است و (الف) بجذب

مناسب است به اردک پرانی که خفیف یای تخانی بقاعده فارسی مخفف آن - و سند

است و آرت و بهار هم ذکر (ب) کرده هو (ج و د) همان هر دو شعر سلیم و اشرف

گوید که از استعمال فارسیان می کشاید که (الف) است که بالانند کور شد بخیاں با (اردک

مصدر است و (ب) حاصل بالمصدر آن پرانیدن) و (اردک پرانی کردن) در اصطلاح

فوجی (۱) حیلہ کردن است کہ دفع یورش دشمن شود و بوسیله آن براو حملہ کنند گویند کہ آن توان گرفت اگرچہ خیال ما آنہم متعلق بمعنی اول چون حملہ دشمن غالب آید - فریق مغلوب - است بالجملہ برای معنی دوم بیان کردہ صاحبان فوجی از کبوتران فوجی در ہوامی پراند و این لغت مشتاق سند دیگر باشیم حیف است کہ طرز عمل حکمتی دارد کہ در مقابل باین فوج ہوا کی گریز نماید (اردو) (الف) (۱) حیلہ کرنا بقول صاحب آصفیہ بہانہ کرنا - (۲) کہ اہل لشکر خیل کبوتران دشمن را نمی گذارند کہ بمنزل رسد زیرا کہ برای امداد لشکر مغلوب این فوج ہوائی - نامہ بری می کند و (۲) بمعنی استخفاف و استہزا کردن چنانکہ صاحبان تحقیق نوشتہ اند و (اردک پرانی) حاصل بالمصدر (ج و د) کے لئے دیکھو (الف) بہرہ و معنی بالا - حالا بر شعر سلیم نظر باید کرد - اردگان همان (اردکان) است کہ فرماید کہ برق خصوصت آنقدر جہانتا شب بکاف عربی گذشت و معرب این (اردجان) کہ موج از آب اردک پرانی کرد تا بدین حیلہ کہ ذکرش بجای خودش کردہ ایم (اردو) برق خصوصت را دفع کند نسبت معنی دوم و یکھو (اردجان)	عرض کنیم کہ شعر سعید اشرف را من وجہ باستناد آن توان گرفت اگرچہ خیال ما آنہم متعلق بمعنی اول است بالجملہ برای معنی دوم بیان کردہ صاحبان لغت مشتاق سند دیگر باشیم حیف است کہ طرز عمل حکمتی دارد کہ در مقابل باین فوج ہوا کی گریز نماید (اردو) (الف) (۱) حیلہ کرنا بقول صاحب آصفیہ بہانہ کرنا - (۲) کہ اہل لشکر خیل کبوتران دشمن را نمی گذارند کہ بمنزل رسد زیرا کہ برای امداد لشکر مغلوب این فوج ہوائی - نامہ بری می کند و (۲) بمعنی استخفاف و استہزا کردن چنانکہ صاحبان تحقیق نوشتہ اند و (اردک پرانی) حاصل بالمصدر (ج و د) کے لئے دیکھو (الف) بہرہ و معنی بالا - حالا بر شعر سلیم نظر باید کرد - اردگان همان (اردکان) است کہ فرماید کہ برق خصوصت آنقدر جہانتا شب بکاف عربی گذشت و معرب این (اردجان) کہ موج از آب اردک پرانی کرد تا بدین حیلہ کہ ذکرش بجای خودش کردہ ایم (اردو) برق خصوصت را دفع کند نسبت معنی دوم و یکھو (اردجان)
---	---

اردوم | بقول صاحبان برہان و جامع و ہفت و سراج نفع اول و ثالث و سکون ثانی و سیم (۱) نام سورہ ہای بزرگ است از کتاب ژند و پائزند و (۲) بمعنی کار و ہنر خوب

ہم آمدہ (۳) بمعنی آذریون ہم کہ نوعی از افحوان باشد صاحب رشیدی بذکر معنی اول
از سیف اسفرنگی سند آورده (۵) داغم کہ گرانیشہ کنی باز شناسی پازند زبم السدو لحد
ز اردم پد صاحب ناصری قانع بر معنی اول گوید کہ نام ہر سورہ از سورہای کتاب ثند زرد
است صاحب شمس صرف بر معنی اول قناعت کردہ گوید کہ معنی سوم بارای موقوف باشد
یعنی (آردم سالف مدودہ) صاحب مؤید این را بمعنی دوم لغت ترکی گفتہ و بذیل لغات
ترکی ذکر این کردہ صاحب لغات ترکی (آردم) بکسر اول و چہارم بمعنی بے ہنر آورده
و از (آردم) ساکت پس سخیال ما (آردم) ہم بکسر اول باشد و صاحب محیط بر (آردم)
فرماید کہ معنی سوم لغت رومی است مؤلف گوید کہ انچہ ہمین لغت بمعنی سوم در حدود
گذشت نتیجہ لب ولہجہ مقامی باشد حال صرف بمعنی اول بر ماخذ این غور کنیم و جو دین و
لغات ثند و پازند یافتہ نمی شود و بزبان عرب کتیبان ماہر را گویند جمع آن آردمون
(کذا فی منہی الارب) و صاحب سوار السبیل بلارد مونما فرماید کہ یونانی (آرتون) بوا
سریانی بمعنی بادبان کشتی است پس عجبی نیست کہ در عربی معرب باشد از ہمین و فارسیان
ثند و پازند سیورہای کتاب ثند و پازند را استعارہ (آردم) گفتہ باشند کہ اوراق آن
کشتی ملت و مذہب را ہمو بادبان است و اللہ اعلم (آردم) (۱) کتاب ثند و پازند کہ
ہر ایک سورہ کو فارسیون نے آردم کہا ہے۔ سورہ۔ بقول صاحب آصفیہ (نوش)
و بقول صاحب رسالہ (مذکر) (منیر ۵) رہنے دو باتین زوال حسن پورا ہو گیا پتہ چون
گو کیا کرین منوخ سورا ہو گیا پ (۲) نہر۔ بقول صاحب آصفیہ (فارسی) مذکر فح

کمال صفت (آتش ۵) دوست دشمن یار رکھتا خاطر اپنی کیا عزیز پ عیب لغت
کے سوا ہم میں نہ کوئی نہ تھا؛ (۳) دیکھو آروم -

ارومہ | یفتح اول و فتح میم بقول صاحب شمس لغت فارسی زبان است - نام درختی -
دیگر کسی از محققین با او نیست خیال ما زیادت های نسبت بر (اروم) درختی رنگفته
باشند که منسوب به (آذریون) باشد صاحب محیط بر (اروما - بالف آخر) گوید که مراد
(اروشیران) و (اروشیردارو) است که گذشت نوعی از مرد مولف گوید که منفرس
است زیرا که (اروم) لغت رومی است چنانکه بجایش ذکر کرده ایم (ارود) دیکھو
اروشیران -

ارومی | صاحب برهان گوید که کبیر میم و سکون تحتانی نام جانور است نامعلوم و بجا
حرف ثانی زای نقطه دار هم نظر آمده صاحب هفت ہنر بانیش و بر (ارومی) - به زای معجمہ
عربی) فرماید کہ نام جانور است و صاحب اند بجالہ ہر دو محققین این قدر صراحت
مزید کند کہ لغت فارسی است - صاحب مؤید بذیل لغات فارسی ذکر (اردہی) بہا
ہو تر کردہ فرماید کہ جانور است و بس و در نسخہ دیگرش بجای آن (اروی) بہ و اوہنی
بر کوہی نوشتہ و صاحب مدارالافاضل (از وہی بر وزن در شہی بہ زای ہو زودال ہل
مبغنی مرغی آورده و صاحب تحفۃ السعادت فرماید کہ (اروی) بہ الف و و او ہر دو
منفوخ نام جانور است (انتہی) ہمین قدر است تدقیق و تحقیق صاحبان تحقیق -
مولف گوید کہ نظر بر احتمالی کہ در لفظ و معنی این لغت راہ یافتہ تو انیم عرض کرد کہ

(اروی) چیزی دیگر نباشد و این لغت عربی است بمعنی بزکوهی که صاحب منتهی الارب
(ارویه) بمعنی ماده بزکوهی آورده (ارودو) خجلی بکرا - مذکر -

ارون

بقول صاحب برهان ففتح اول و ثالث و سکون ثانی و نون (ا) نام
ولایت و (۲) نام رودخانه هم هست نزدیک دمشق - گویند مریم - عیسی را در آن
رودخانه شست و (۳) کفگیر و (۴) ترشی پالارا نیز گفته اند و باین معنی بضم اول هم
آمده و (۵) در عربی نام شهریت بزرگ از نواحی شام - گویند قبر حضرت یعقوب و چاه یوسف
در آنجاست و آورده اند که مسکن حضرت یعقوب در دوازده فرسنگی اردن بوده و در
مؤید الفضلا هم بضم هنره و ذال نقطه دار آمده و الله اعلم مؤلف گوید که صاحب منتهی الارب
این را بضم اول و سوم و سکون را و تشدید نون گفته صاحب جهانگیری و رشیدی فرمایند
بافتح همان (اردن) که مرقوم شد (یعنی در مدوده گذشت) و شهریت بزرگ و نواحی
شام و صاحب جامع گوید که مخفف (اردن) حکما تر و نام ولایتی و رودخانه هر دو نزد
مشق صاحب سروری بر لفظ (اردن - بر وزن خارکن) ذکر این معنی سوم فرموده گوید
که آن آلتی است حلوانیان را که شیر و شکر بدان صاف کنند و صاحب شمس بذکر هر سه معانی
بالا گوید که بفتح اف و ذال و تخفیف نون (۶) خر سرخ یعنی جامه ابرشیم و در فرنگ بمعنی ظرفی
باشد مانند طبق که در آن سوراخ بسیار باشد مثل کفگیر که طباطبائی آن را بر سر دیگ نهند
و روغن و شیر و ترشی و غیر آن بدان صاف کنند و آنرا ترشی پالانیز گویند مؤلف عرض
کند که بمعنی ششم هم عربی است و بقول صاحب منتهی الارب بفتح اول و سوم و سکون

و قوم و چهارم آمده خان آرد و در سراج مذکر هر پنج معنی اول الذکر فرماید که معنی دوم پارسی نیست صاحب اند و منتهی الارب گوید که معنی ششم هم عربی است و هم در عربی بضم اول و ثالث و ثانی دون (ء) معنی خواب آمده و لم یسمع منه فعل و تصدیق هر پنج معانی بالا هم کرده مؤلف گوید که بخيال ما (اردن) بمقصوره اصل است و بمجوده نتیجه لب و لهجه مقامی پس آنرا مخفف این نتوان گفت و عجبی نیست که (اردن) ماخوذ باشد از (رَدَن و رودن) هر دو لغت سنکرت که (ردن) بضم اول و فتح دوم گریه و بکا و (رودن) بزوزن سوزن معنی گریه و سرشک و اشک را گویند (که انی اساطع) فارسیان الف وصلی در اول (ردن) آورده (اردن) کردند یا همان الف وصلی در اول (رودن) آورده و آن علامت ضمه را بیفکنند و بنا سبت الف وصلی بالفتح خوانند و بعضی بضم هم بالجله (اردن) معنی اول مخفف (اردوان) باشد و حقیقت اردوان بجایش مذکور شود و معنی دوم خان آرد و درست گوید که فارسی نیست و معنی سوم و چهارم کفگیر و ترشی پالار بدین وجه نام کرده باشند که قطره های مائعات پلوده از شل اشک می ریزد و معنی پنجم و ششم و هفتم عربی است و بیان ماخذ داخل موضوع مانیت نخنی مباد که (آردن) بقول صاحب نوادر معنی آرد کردن هم آمده و ما بر معنی دوم لفظ (ارد) صراحت کرده ایم که (ارد) اصل است و (آرد) نتیجه لب و لهجه مقامی پس و عجبی نیست که (ا) (اردن) بمقصوره هم معنی آرد کردن نه گیریم اعلم ازین که در آسیا آرد کنند یا در چرخشت و چرخ بھاری یا در باد گرفته درست کنند و تا ید این معنی بر لفظ (اردهای آید و) (یردن) بهین معنی مبدل بهین است که بجای خودش مذکور شود (ارد و) (ا) اردن فارسی مین ایک ولایت کا نام (اردوان) کا

مختلف (۲) اردن - ایک دریا کا نام جو دمشق کے قریب ہے (مذکر) (۳) کفگیر - (مؤنث)
 (۴) جھرنا - مذکر - ان دونوں کے لئے دیکھو (آردن کے پہلے اور دوسرے معنی) (۵) اردن
 عربی میں ایک شہر کا نام ہے - جو حوالی شام میں واقع ہے (۶) ایک قسم کا ریشمی لال کپڑا
 (مذکر) جبکو فارسیوں نے (خرسرخ) کہا ہے (۷) نیند - (ہندی) بقول صاحب بھفیتہ
 (مؤنث) نوم - خواب - (۸) پینا - کوٹنا -

ل
اروئال | بفتح اول و سکون ثانی و ثالث و فتح نون و سکون ما بعد بقول صاحب بولج
 ماخوذ است از (آرڈیل) لغت انگلیسی بمعنی متعینہ و مامور و محافظ - صاحب رہنما ہم بولج
 سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاجار ذکر این کردہ (اردو) متعین - مامور - محافظ - وہ شخص جو
 کسی کام پر مامور یا متعین یا کسی چیز کی حفاظت کے لئے مقرر ہو -

اردند | بقول صاحب شمس (بہودال ہمتین) بجا الہ مؤید (۱) قزویریابی و ہتری و
 (۲) نام کو ہی است در راہ ہمدان کہ ہر روز تا شیر فصل دارد ہم او پر (ارادند) ہم ذکر این
 کردہ کہ گذشت یعنی بقولش (اردند) مختلف ارادند) باشد صاحب مؤید (اردند) بہ و او
 سونم بہ بہین معنی آوردہ - بخیاں ما صاحب شمس تسلیح کردہ است کہ این را بہ دال ہملہ
 سونم نوشتہ چنانکہ (ارادند) را بدال چہارم ذکر کردہ و آن ہم بہ و او چہارم است - چنانچہ
 ذکرش ہمدرا بخاکردہ ایم - دیگر کسی از محققین با او نیست و نہندی پیش شد (اردو) دیکھو ارد
اردو | بقول صاحب ضمیمہ برہان و غیاث و بہار بضم اول و ثالث (۱) بمعنی لشکر
 و (۲) لشکر گاہ و نیز گویند - صاحب شمس بر معنی دوم قانع و از اسادی سند آوردہ و فرماید کہ

لغت فارسی است (۵) یک شمع بر ایوان تو خورشید منور پذیرد یک خیمه در اردوی تو
 گردون معنی پادشاه سوار ایل گوید که بهر دو معنی لغت ترکی است صاحب فرهنگ
 خدائی که اصفهانی است نوشته که (اردو) (۳) سواری پادشاه که موب هم می گویند شنبیال
 ما مقصودش از لشکریان پادشاه باشد و نیز (۴) چهره فرامی همگانی لشکر و سپاه را خوانده اند
 که آن همگی مرد و اسب و ساز و سامان و چادر و خرگاه و دیگر مردمان کارکن و جانوران بار
 است - صاحب روزنامه معنی لشکرگاه و خیمه نوشته و صاحب رهنما گوید که ترجمه لفظ اردو -
 چھاوونی است در هندی - و صاحب کتبه که محقق ترکی زبان است فرماید که ترجمه معسکر
 است و صاحب لغات ترکی این را نوشت بلکه (ارتو) بضم اول و تاء می عربی یعنی پوشش
 آورده و شنبیال ما اصل همین است فارسیان بقاعده خود تاء می عربی را بدال مبدل کرده باشند
 همچو (توت و تود) و زرتشت و زردشت و پوشش خانه را نام نهاده باشند که برای
 فرودگاه لشکر سازند که ترجمه آن در هندی چھاوونی باشد حاصل بالمصدر (چھاوونا) که قبول
 صاحب ساطع بزبان سنسکرت معنی پوشیدن سقف خانه بنحال و خس و غیر آن آمده
 که مخففش (چھانا) و (چھاوونی) در سنسکرت فرودگاه لشکر و مسکن اهل فوج و گاه پوششی
 و سفای پوشی را گویند (کذافی الساطع) پس ترجمه چھاوونی در ترکی (ارتو) و مبدل آن در
 فارسی (اردو) است و مخصوص معنی مقام لشکر و مجازاً لشکر را هم گفته اند و معنی سؤم و چهارم
 هم مجاز باشد و بس که سواری پادشاه و ابشہ لشکر است یعنی اگر کسی گوید که اردوی شاهی
 می آید مقصود آن باشد که سواری ملک می آید که با او لشکر است و همچنین چهره لشکر که در اصطلاح

سیاق۔ نام کا غدی است متعلق بجملیہ نویسی لشکر و ما متعلق بہ یعنی اگر کسی گوید کہ اردوی شہ
می نویسد مقصود آن باشد کہ چہرہ فوج و حلیہ اش مرتب می شود و انہم مجاز است و (۵) تحقیق
مؤلف نام زبانیکہ از عربی و فارسی و ترکی و سنسکرت و بھاکا و انگلیسی و غیر آن مرکب است
و بدین وجہ کہ لشکریان شاہجہان در کار و بار و روزمرہ خود استعمال این زبان می کردند
پس موسوم شد بزبان اردو۔ (اردو) (۱) اردو۔ بقول امیر (ترکی) بمعنی لشکر (مذکر) اور
کے قول سے (۲) اردو بمعنی لشکر گاہ (مذکر) (۳) پادشاہ کی سواری (مؤنث) (۴) چہرہ
بقول صاحب آصفیہ (فارسی) مذکر۔ حلیہ۔ ملازمن کے خط و خال جو دفتر ملازمت میں
لکھے جائیں (انتہی) ہماری رائے میں نمبر ۴ کا ترجمہ چہرہ فوج۔ حلیہ فوج ہے (۵) اردو
بقول امیر (مؤنث) ہندوستان کی و زبان جو عربی۔ فارسی۔ ترکی۔ سنسکرت۔ بھاکا
اور انگریزی وغیرہ سے ملکر بنی ہے۔ بنیاد تو اس زبان کی اسی وقت میں پڑ گئی تھی جب
اہل عرب اور اہل فارس نے ہندوستان پر فوج کشی کی تھی اور مسلمانوں کی بود و باش
اور ہندوؤں سے میل جول کی ترقی کے ساتھ یہ زبان بھی پھیلتی گئی مگر شاہجہان بادشاہ دہلی
کے اردو میں خرید و فروخت وغیرہ سے اسکو بہت ترقی ہوئی اس لئے اردو نام ہو گیا۔ سند کے
اعتبار سے دہلی اور لکھنؤ اس زبان کی نکال مان لئے گئے ہیں۔ صاحب آصفیہ مقدمہ
کتاب میں فرماتے ہیں کہ لوگوں کا یہ کہنا کہ عہد شاہجہان یعنی پونے تین سو برس سے
اردو زبان نے جنم لیا اور سو برس سے علمی زبان ہونے میں پاؤں رکھا ہمارے خیال میں
ہنیں آنا مگر ہاں یہ ضرور کہہ سکتے ہیں کہ ہندوستان کی دیسی مروجہ زبان نے جسے اسوقت تک

بھاشا اور خاکسکر برج بھاشا کہتے تھے اردو نام اختیار کیا اور سو برس سے یہی زبان عدالتی زبان ہو جانے کے باعث عام ملکی زبان کہلائی۔ آپ ہی کا قول ہے کہ بظاہر اردو زبان میں تصنیف کا سلسلہ ۱۳۳۰ عیسوی مطابق ۱۳۴۰ ہجری عہد محمد شاہ پادشاہ دہلی سے شروع ہوا اور میان فضلی دہلوی نے سب سے پہلے (دہ نجلس) کے نام سے ایک کتاب اسی نام کی اردو کے موافق لکھی۔ آپ فرماتے ہیں کہ اس کے قبل بھی بعض کتابیں اس زبان میں لکھی گئی ہیں اور نہایت خوبی کے ساتھ آپ نے ان کتابوں اور ادوں کے مؤلفین و مصنفین کی مختصر تاریخ لکھی ہے جو فرنگ آصفیہ کے دیباچہ میں چھپی ہے۔ حاصل یہ ہے کہ جس جس طرح زمانہ گزرتا گیا اوس کی اصلاح ہوتی گئی اور خصوصاً آج کل بعض لائق افراد اسکی جانب زیادہ متوجہ ہیں اور سچ یہ ہے کہ ابھی اس زبان کی تکمیل میں بہت کچھ ہونا ہے اور ہمارا ذاتی خیال یہ ہے کہ معاصرین میں کوئی شخص ایسا نہیں نظر آتا جو مجتہد زبان بن کر اس کام کو پورا کرے۔

اردوان | بقول صاحبان برہان و اند بروزن پہلوان (۱) نام پادشاہی بود از نسل گشتاپ و (۲) نام ولایتی ہم بہت بسیار وسیع و (۳) مخفف اگر دوان ہم۔ خان آرزو در سراج نسبت معنی اول گوید کہ آن پادشاہ از اسکانیان بود کہ اردشیر با بکان ملک از گرفت و از نسل گشتاپ چگونه باشد کہ نسل او از دوار منقطع شد۔ شاید از نسل فرزند می کہ غیر از اسفندیار بود۔ باشد و از سکندر نیز چنانکہ بعضی نوشتہ اند کہ او فرزند دوار بود۔ تیر نسلی در ایران نامند کہ تو اند پادشاہ صاحب جامع و ہفت در معنی اول و دوم متفق با برہان صاحب سروری بر معنی اول قانع و از شاعری سند آوروہ (۵) جہان مرد گیت از ہر دوان و اگر اردشیر است اگر اردوان

و پچنین صاحب ناصری و صاحب رشیدی گوید کہ آخرین ملوک طوائف و اردشیر با بجان نوکر او بود و اورا کشتہ پادشاہ شد۔ صاحب جهانگیری باتفاق رشیدی از فردوسی سند آورده (۵) و را خوانند اردوان بزرگ کہ از میش بگست چکال گرگ پ صاحب رشیدی نسبت وجہ تسمیہ بمعنی اول۔ فرماید کہ معنی ترکیبی این نگہدارندہ خشم است و نسبت معنی دوم عرض می شود کہ عجیبیست کہ بنام بادشاہ موسوم کرده باشند و نسبت معنی سوم بیان کردہ برہان عرض میشود کہ ترک آن بر بیان تفوق داشت مابلفظ (ار) بیان کردہ ایم کہ مخفف اگر است و پس (اردو) (۱) ایک پادشاہ کا نام (اردوان) تھا (۲) ایک ولایت کا نام بھی (اردوان) ہے (مذکر)

اردو و باد استعمال۔ بہار ذکر این کردہ	اردو و بازار استعمال۔ صاحب فرنگ
از معنی ساکت۔ معاصرین عجم گویند کہ نام شہری	فدائی کہ از اہل اصفہان است فرماید کہ آن پو
است مشہور از حوالی ایروان پس عجیبی نیست کہ	ہمگانی است از ہروران و پیشہ وران شہر کہ
ابتدا از مستقر اہل لشکر باشد و آباد کردہ لشکریان	از روی فرمان مہمہ جا ہمراہ اردوی مانند۔
و بہین سبب این را اردو باد گفتمہ باشند کہ مخفف	مولف گوید کہ ترجمہ این (بازار لشکر) است
(اردو و باد) است در نسخہ قدیم بہار عجم متروک	یعنی بازاری کہ برای حواج لشکریان مخصوص
شیخ علی نقی مکرہ و رمدح میرزا حاتم بیگ گوید	باشد دیگر کسی ذکر این نکرد (اردو) اردو بازار
(۵) زین قبل باور میوہ فضل و ہنر اند	بقول امیر چھاونی کا بازار۔ وہ بازار جو لشکر
تاض و خار کہ در گلشن اردو باد اند (اردو) مین ہوتا ہے۔ (مذکر)	
اردو و باد ایک مشہور شہر کا نام ہے (مذکر)	اردو و زون (مصدر مطلق) بمعنی

<p>خمیه لشکرزدن - صاحب رهنما بحواله سفرنامه لشکری نصب کردند - نوشته (اردو) لشکر ناصرالدین شاه قاجار (اردو زدند) را بمعنی خمیه یا خمیه قائم کرنا -</p>	<p>لشکری نصب کردند - نوشته (اردو) لشکر ناصرالدین شاه قاجار (اردو زدند) را بمعنی خمیه یا خمیه قائم کرنا -</p>
<p>اردو ش صاحب ناصری گوید که بروزن سرپوش اسم جرم فلک قمر و این معنی از دساتیر بدست آمده صاحب انند بجواله ناصری ذکر این کرده و دیگر کسی از محققین فرس این را نوشت بخيال ما این لغت ژند و پازند است و بر زبان معاصرین فرس متروک ماخذ این چیز این نباشد که فارسیان (ارتو) را که زبان ترکی بمعنی (پوشش) و مجازاً پوشش خانه را گویند به تبدیل تمامی عربی بادل مبله اردو ساخته شین نسبت در آخراین زیاده کرده باشند (مچو پوب و پوش که همدرا گویند) و آسمان اقل را نام نهادند که منسوب است به پوشش خانه واللہ اعلم (اردو) پہلا آسمان - مذکر -</p>	<p>اردو ش صاحب ناصری گوید که بروزن سرپوش اسم جرم فلک قمر و این معنی از دساتیر بدست آمده صاحب انند بجواله ناصری ذکر این کرده و دیگر کسی از محققین فرس این را نوشت بخيال ما این لغت ژند و پازند است و بر زبان معاصرین فرس متروک ماخذ این چیز این نباشد که فارسیان (ارتو) را که زبان ترکی بمعنی (پوشش) و مجازاً پوشش خانه را گویند به تبدیل تمامی عربی بادل مبله اردو ساخته شین نسبت در آخراین زیاده کرده باشند (مچو پوب و پوش که همدرا گویند) و آسمان اقل را نام نهادند که منسوب است به پوشش خانه واللہ اعلم (اردو) پہلا آسمان - مذکر -</p>
<p>اردو وله بقول صاحب برهان ترمس (اردو) دیکھو اردو له - و هفت و اتند بروزن مرغوله نام آشی است مانند کاجی و آزا از آردمیده پزند صاحب سراج فرماید که این مخفف (آردوله) باشد مؤلف گوید که اصل این همان (اردوله) است بود که بجایش گذشت و ما ذکر ماخذش هم چهار کرده ایم پس فارسیان بقاعده خود تمامی عربی را حذف کرده (اردوله) کردند همچو (اردو) فارسیان (اردون) را بمعنی پنجم که بضم و</p>	<p>اردو وله بقول صاحب برهان ترمس (اردو) دیکھو اردو له - و هفت و اتند بروزن مرغوله نام آشی است مانند کاجی و آزا از آردمیده پزند صاحب سراج فرماید که این مخفف (آردوله) باشد مؤلف گوید که اصل این همان (اردوله) است بود که بجایش گذشت و ما ذکر ماخذش هم چهار کرده ایم پس فارسیان بقاعده خود تمامی عربی را حذف کرده (اردوله) کردند همچو (اردو) فارسیان (اردون) را بمعنی پنجم که بضم و</p>

<p>مهمله و تشدید نون بود (اردون) کرده باشد (اردوی) اردی است - مبحث کامل این لغت زیادت و او (اخت ضمه) بعد و ال مهمله - (اردوی) کرده ایم و در اینجا همین قدر کافی است که برای دفع ثقل تشدید - و الله اعلم (اردوی) صاحب شش غلط کرده است که معنی دو م را که (اردون) یک شهر کا نام ہے جو شام میں واقع ہے (اردوی) مذکور ہے (مذکر) و کھو (اردون) کے پانچویں معنی - بود ذیل (اردوی) آورده مخفی مباد که اردوی بقول صاحب شش (۱) بالضم (اردوی) همان (اردو) است که بجایش</p>	<p>با و او فارسی شکر گاه و (۲) بفتح اول و سوم گذشت - یای تحتانی بر و زیاده کرده اند و بقا نام جانوریست - صاحب هفت بر معنی اول فارسی بجالت اضافت هم آید اصلی نباشد و قلن و صاحب مؤید نیز معنی اول باتصال نباید که بر یک معنی اول الذکر قاعیت کنیم بلکه بهم معانی نقطه آن (اردوی) را بفتح اول و سوم نوشته گوید که (اردو) گیریم و واضح باد که مقصود صاحب شمس از نام جانوری است و در نسخه دیگرش بجای و او فارسی - و اعراف است (اردو) و کھو لفظ</p>
<p>ارده بقول بهار - بالضم و بدل مهمله کفگیر که شکر بدان صاف کنند و بالفتح آنست که کنجد را و آسای مخصوصی که آنرا (ارده آس) گویند آس کنند و چیزی بقوام عسل از آن حاصل نمایند و آن را با قند و نبات و خرما و شیر میخند و حلوانی که از آن سازند آنرا حلوائی ار خوانند و چون آب در (ارده) ریزند چشمه چشمه شگفتگی از آن ظاهر شود (مجدالدین علی قوسی) نوشته که آرد آس کرده مثل آرد گندم و جو مانند آن را (اردو) نامند و آرد مانع مثل کنجد و مغز بادام را آرده خوانند (الخ) بالجملة رای بهار نیست که (ارده) به معنی کفگیر</p>	<p>ارده بقول بهار - بالضم و بدل مهمله کفگیر که شکر بدان صاف کنند و بالفتح آنست که کنجد را و آسای مخصوصی که آنرا (ارده آس) گویند آس کنند و چیزی بقوام عسل از آن حاصل نمایند و آن را با قند و نبات و خرما و شیر میخند و حلوانی که از آن سازند آنرا حلوائی ار خوانند و چون آب در (ارده) ریزند چشمه چشمه شگفتگی از آن ظاهر شود (مجدالدین علی قوسی) نوشته که آرد آس کرده مثل آرد گندم و جو مانند آن را (اردو) نامند و آرد مانع مثل کنجد و مغز بادام را آرده خوانند (الخ) بالجملة رای بهار نیست که (ارده) به معنی کفگیر</p>

(آرون بالمد) و در آخر نون است۔ کمانی الرشیدی مؤلف گوید کہ ما این لغت را در فرہنگ رشیدی نیافتیم۔ و آرتہ ہم نقل معنی ما بعد الذکر بحوالہ توسی کردہ از فوقی یزدی سندی می آرد (۵) زندان اگر ز دورہ کون اردہ می خورند بہ فوقی نبات می خور و از مرتبان کس صاحب اند ہم نقل ہمین مضمون کردہ الحاصل عرض میشود کہ (اردن) بمعنی سایدن و بخت زدن و کوفتن آمدہ و آردہ اسم مفعول است آنچہ دارستہ و بہار بحوالہ مجد الدین علی توسی (اردہ) را با آرد مانع مثل کچد و مغز بادام خاص کرد۔ قابل غور است و سندی می خواہیم و اردہ را (۱) بمعنی آرد گیریم و سفوف اشیای دہنیت دار ہم ہد رین داخل است کہ بواسطہ کوفتن درست کنند یا بوسیلہ چرشت۔ و (۲) مجازاً بمعنی غذای خاص کہ آنرا مالیدہ گویند کہ نان یا بادام یا چیز دیگر اگرفتہ با قند و نبات آمیختہ می خورند چنانکہ ملائمیر در ہجو اکول گفتہ (۳) آنچنان از شنای اردہ شگفت بہ کہ سخن ہای چرب و شیرین گفت بہ و سند ملا فوقی ہم متعلق بہین است کہ بالا گذشت و (۳) بلحاظ تحقیق بہار بمعنی کفگیری کہ شکر بدان صاف کنند و این ہم مجاز باشد کہ کفگیر ہم آلتی است برای توام و نرم و باریک کردن و پا بون مائعات و غیر آن کہ در ختن بکار می خورد و از برای این معنی سندی مطلوب (اردو) (۱) آٹا و کچھو (آرد) یا وہ سفوف جو چکنی چیزون کو کوٹ کر تیار کرین یا او کسی آلہ کے ذریعہ سے آنکو مثل مالیدہ کے باریک کرین (۲) ملیدہ۔ بقول آصفیہ۔ چورما۔ روغنی روٹی کو چوراچوراکر کے کھاڈ ملانے سے جو چیز تیار ہوتی ہے اسے مالیدہ یا ملیدہ کہتے ہیں (انتہی) مؤلف عرض کرتا ہے کہ دکن اس سفوف مانع کو بھی ملیدہ کہتے ہیں جو روٹی کے سوا کسی اور چیز یعنی بادام یا میوے وغیرہ کو

کوٹ کر بھونکی جاتی ہے۔ (۳) کنگیر (مذکر) دیکھو اردن کے تیسرے معنی۔

اردو ہالہ بفتح ازل۔ بقول صاحب شمس بدون تبدیل است صرف بخذف ہای ہوز	اردو ہالہ بفتح ازل۔ بقول صاحب شمس بدون تبدیل است صرف بخذف ہای ہوز
ہمان (اردو تولہ) کہ گذشت۔ و فرماید کہ درایم	ہمان (اردو تولہ) کہ گذشت۔ و فرماید کہ درایم
قطعا از اردن پند و آزا (ارتالہ) و (ارتالہ) و	قطعا از اردن پند و آزا (ارتالہ) و (ارتالہ) و
(اردو الہ) نیز گویند (انتہی) دیگر کسی از محققین	(اردو الہ) نیز گویند (انتہی) دیگر کسی از محققین
فرس ذکر این نکرد اما در محدوده مذکور تحقیق	فرس ذکر این نکرد اما در محدوده مذکور تحقیق
ماخذ بر (اردو تولہ) کردہ ایم۔ ولیکن معلوم میشود کہ	ماخذ بر (اردو تولہ) کردہ ایم۔ ولیکن معلوم میشود کہ
(اردو الہ) مرکب است از (اردو) کہ بمعنی غلہ سایہ گذشت	(اردو الہ) مرکب است از (اردو) کہ بمعنی غلہ سایہ گذشت
و (الہ) کہ بقول برہان بمعنی مطلق رنگ و لون	و (الہ) کہ بقول برہان بمعنی مطلق رنگ و لون
و بمعنی (قرار گرفته) و (آرام یافته) ہم آمدہ پس	و بمعنی (قرار گرفته) و (آرام یافته) ہم آمدہ پس
(اردو الہ) بمعنی (اردو رنگ) و (شل اردو) باشد	(اردو الہ) بمعنی (اردو رنگ) و (شل اردو) باشد
و فارسیان آشی را نام کردہ باشند کہ نگش	و فارسیان آشی را نام کردہ باشند کہ نگش
ہمچو (اردو) باشند یا این غذای فقرا۔ خالص	ہمچو (اردو) باشند یا این غذای فقرا۔ خالص
مقابل (آرد) باشند کہ چیری دیگر از مقویات	مقابل (آرد) باشند کہ چیری دیگر از مقویات
و رو نیست و (ارتالہ) مخفف آن کہ ہای	و رو نیست و (ارتالہ) مخفف آن کہ ہای
ہوز خذف شد۔ کثرت استعمال و دال جملہ	ہوز خذف شد۔ کثرت استعمال و دال جملہ
بقا عدہ فارسی تبای عربی مبدل۔ و (اردو الہ) کہ آزا باد و شاب و طب بخورند چنانکہ بر	بقا عدہ فارسی تبای عربی مبدل۔ و (اردو الہ) کہ آزا باد و شاب و طب بخورند چنانکہ بر

(آرد کنجد) مذکور شد - صاحب مؤید مصدق گوهری را کوفته تیار کنند و باد و شتاب و رطب

محوته بجای مجمه یعنی - - - - - خورند - مخفی مباد که در مدوده (آرده تحرک)

(ب) آرده بخرک | صاحب شمس بجوالة مؤید الفضلارگشت و در معنی آن هم

همین لغت را بجای دیگر به نامی فوقانی - - - همین قسم تسامح بکار رفته که صاحب شمس در اینجا

(ج) آرده تحرک | نوشته گوید که بالفتح کرده و شک نیست که اصل آن هم (آرده بخرک)

و بالمد و نیز بالقصر و بضم فوقانی چنگال تحرک نام است و (آرده) بالمد نتیجه لب و لهجه مقامی

میوه است که آنرا بادام گوهری نیز گویند صاحب است و بر (آرده) که گذشت صراحت کافی

محیط بر لفظ (چنگال) گوید که اسم فارسی است که کرده ایم که سفوف چغیری است که دهنیت دانه

عربی (حمیس) گویند و بهندی (لمیده) و آن غذا و در آسیا سائیده نمی شود بلکه کوفته با ریش کنند

است که از روغن و نان گرم می سازند و بر همچو آرد یا در (چرخشت) زنند - بالجملة (آرده)

(آرده) فرماید که لغت فارسی است و مراد (بخرک) معنی چنگال بادام گوهری است یعنی

(رمشی) و بر (رمشی) نوشته که این را بفارسی سفوف آن (آرد و) چنگلی بادام کا سفوف

(آرد و) نامند و آن کنجد مقشر است که نرم بجای (مذکر)

و روغن از آن جدا نمکند و بر (بخرک) بجای آرده خرم | احتمال بالفتح - بقول صاحب ضمیمه

مجمعه نویسد که بشیرازی بادام گوهری را گویند پس بر این چنگالی خرم صاحب شمس گوید که چکان خرم -

به تحقیق ما (آرده بخرک) به اضافت (آرده) یعنی مالیده مؤلف گوید که غلطی بکتابت بیش نیست که

و به بای موحده و خای عجمه سفوفی است که بادام ضمیمه بر این (چنگال) را (چنگالی) نوشت و صاحب

آن را چکان کرد ما بر (ارده بخمرک) صراحت ذکر این نکرد - در روزمره معاصرین عجم مستعمل (چنگال) کرده ایم بالجمله ارده خرمای چیریت که است و مرکب از ارده و دو شاب بنگ خرمای اکوفه سفوف آن بطور غذای لطیف اضافت - مخفی مباد که دو شاب شیره انگور استعمال کنند (ارده) چھوارون کاملیدہ - (نکر) خرمای را گویند کہ شب بر و گذشتہ باشد - وضع ارده و شاب | اصطلاح - بقول مختار باد کہ مقصود صاحب شمس از و او پارسی خرمای شمس بفتح و او پارسی مالیدہ کہ از آرد سازند نباشد کہ و او را معروف خوانیم (ارده) وہ مالید و باد و شاب خوردند دیگر کسی از اہل تحقیق جو شیرہ انگور یا شیرہ خرما کے ساتھ کھایا جاتا ہے (نکر)

اردوی | بقول صاحب ضمیمہ برہان و صاحب مؤید نام جانوریت غیر معلوم مؤلف گوید کہ این بہان تاسع اہل لغت است کہ ذکرش بر اردوی گذشت (ارده) و بکھواردی (الف) اردوی | بقول صاحبان برہان و جہانگیری و ہفت و اتند و جامع و رشیدی بضیم اول مخفف -----

(ب) اردوی بہشت | باشد (۱) بضیم اول بمعنی آتش است کہ بعربی نار خوانند و (۲) نام ماہ دوم از سال شمسی و بودن آفتاب در برج ثور و (۳) نام روز سیوم از ماہ شمسی و (۴) نام فرشتہ ہم بہشت کہ محافظت کو بہا کند و تدابیر امور و مصالح ماہ اردوی و روز اردوی بہشت تعلق پد و دارد و بنا بر قاعدہ کلی کہ نزد فارسیان مقرر است چون نام ماہ با نام روز موافق آید آن روز را عید کنند و جشن سازند و آن را اردوی بہشتگان ہم خوانند بفتح اول و درین روز نیک است بمعبد و آتشکدہ رفتن و از پادشاہان حاجت خود خواستن

و بجگ و کارزار شدن و معنی ترکیبی این مانند بهشت باشد چه (اردو) یعنی شبیه و مانند آمده و چون
 این ماه وسط فصل بهار است و نباتات در غایت نشو و نما و گلها و ریاحین تمام شکفته و
 هوا در نهایت اعتدال است بنابراین اردوی بهشت خوانند - خان آرزو در سراج بذکر
 هر چهار معنی نسبت (ب) گوید که وجه تسمیه متذکره بالا در ماه تهنار است می آید و نیز وجه زیادت
 تحتانی ظاهر نیست نیز فرماید که بعضی نفع گفته اند و آن مشهور است - صاحب سروری بذکر الف
 بر (ب) فرماید که بالقوم و بالفتح هر دو آمده و صاحب ناصری بلالف) قانع مؤلف گوید که شک
 نیست که (ب) مرکب است از (اردو) و (بهشت) یعنی مرکب اضافی - فارسیان بقاعده اشباع
 بعد و ال کسور یا سه تحتانی زیاده کرده باشند از قبیل (شبخون و شمیخون) که اصل آن باضات
 شب بسوی خون (شب خون) است یا یکیان بقاعده خودیای تحتانی را بطور علامت کسر
 نوشتند و فارسیان هم نقل آن کردند - یای زائد است که در اصل لفظ نبود همچو (استاد و استادان)
 و نسبت وجه تسمیه خیال ما این است که (اردوی بهشت) یعنی اول بفتح اول باشد - یعنی ختم
 بهشت) که (اردو) بالفتح یعنی ختم و قهر و غضب بجای خودش گذشت یعنی فارسیان شش
 را تعظیماً (مخصه بهشت) نام نهادند و این استعاره باشد و نسبت معنی دو قم و سوم و وجه تسمیه
 این همان است که صاحبان تحقیق ذکر آن کرده اند یعنی ماه دوم و روز سیوم باعتبار
 خوبی های خودش بهشت است و باید بدین معنی بقم اول خوانیم که (اردو) یعنی مثل و نظیر
 بقم اول آمده و برای معنی چهارم عرض میشود که (اردوی بهشت) را یکسر اول باید خواند
 یعنی (فرشته بهشت) که (اردو) یکسر اول معنی (فرشته) آمده و (اردوی بهشت) برای فرشته خاتم

متعلق شدہ کہ تعریفش بالا گذشت (فردوسی الف ۵) دتی و بہمن و اردی و فرورین پڑ
 ہمیشہ پراز لالہ بینی زمین پڑ (زرشت بہرام ب ۱۵) چو سوزد تنش را بار دی بہشت پڑ
 روش نیابد خوشی در بہشت پڑ (نظامی ب ۱۵) دران بزم آراستہ چون بہشت پڑ گل
 افشان ترا ز ماہ اردی بہشت پڑ (سعد سلمان ب ۱۵) اردی بہشت روز است ای ماہ
 دستان پڑ امروز چون بہشت برین است بوتان پڑ (فردوسی ب ۱۵) ہمہ سال آردی بہشت
 ہریر پڑ نگہبان تو برمش و رای دوی پڑ (اردو) (الف) فارسی میں (اردی) مخفف ہے
 (اردی بہشت) کا تمام مضمون میں (ب) (۱) دیکھو آتش کے پہلے معنی (۲) اردی بہشت
 سال شمسی کا دوسرا مہینہ (مذکر) یہ اکتیس دن کا مہینہ ہے - موسم بہار کا مہینہ (۳)
 ہر ماہ شمسی کے تیسرے روز کو بھی فارسیوں نے (اردی بہشت) کہا ہے (مذکر) (۴)
 اردی بہشت فارسی میں ایک فرشتہ کا نام ہے جس سے پہاڑوں کی محافظت اور ماہ اور
 روز سوم اردی بہشت کے مصلح متعلق ہیں (مذکر)

اردین | بقول صاحب شمس بجاوہ حل اللغات بمعنی تجربہ باشد و صاحب سروری
 این را بفتح اول و و او سوم بہمن معنی آورده و صاحب شمس ہم ہمد را سجا ذکر این کردہ -
 بنجیال با تسامح اوست کہ و اور ادا ل مہملہ نوشت (اردو) دیکھو اردین -

ارز | بقول صاحبان برہان و جامع و ہفت بروزن طرز (۱) بمعنی قیمت و بہا و ارزش
 باشد و (۲) قدر و مرتبہ را نیز گویند و (۳) بمعنی درخت صنوبر و درخت انار و درخت
 سرور را نیز گویند و در عربی (۴) برنج طعام باشد و صاحب ہفت این را بالضم نوشتہ

صاحبان رشیدی و سروری این را مرادف ارزش گویند و بر معنی اول قانع و صاحبان
(دوری و پهلوی و جهانگیری) معنی اول و دوم را ذکر کرده اند خان آرزو در سراج گوید که
معنی حقیقی این قیمت و بها و مجاز قدر - مرتبه - صاحب مؤید فرماید که (ه) آرزو در
ترکی زبان بضمّین یعنی روزی است و بفارسی قدر و قیمت و در عربی بفتح اول
و ضمّ زای دوم برای شده برنج - و بقول ناصری معنی قیمت و بها - صاحب
انند فرماید که (ارز) مبدل ارج و ارزش معنی قیمت - و بها - و عزّت و آبرو
و قدر و مرتبه و نسبت دیگر معانی نوشته که (ارز) بالفتح و لضمّ زبان عرب درخت صنوبر
و درخت عر و بفتحین درخت ارزن و بضمّین و تشدید آخر معنی برنج باشد و صاحب
شمس گوید که (ارز) به ضمتین در عربی معنی روزی و بفتح اول و ضمّ دوم و زای شده
و قیل بالتخفیف معنی برنج و درخت ارزن و ناز و در فارسی بفتح اول و سکون دوم
قدر و قیمت و بها و درخت ناز و صنوبر هم مؤلف عرض کند که آنچه خان آرزو معنی حقیقی
این ارز و قیمت گرفته قابل غور است زیرا که این - مبدل (ارج) است و معنی حقیقی
ارج قدر و مرتبه که بجای خودش گذشت فارسیان بقاعده خود جیم عربی را بزا س هوز
بدل کرده آرزو کردند همچو (چوچه و چوزه) پس معنی حقیقی این قدر و مرتبه و مجازاً قیمت و
بها را گفته اند و مصدر (ارزیدن) از همین است و (ارزو ارزش) حاصل بالمصدر
آن - نغی میباد که اتفاق صاحبان لغت عرب بر این است که (ارج) در عربی بفتحین
بوی خوش باشد و تحقیق صاحب منتخب اللغات آنست که معنی قدر و مرتبه و محبت

کہ این مجاز باشد از معنی حقیقی بوی خوش پس بخیاں ما (ارج) را بمعنی قدر و مرتبہ قرار
 دادن و (ارز) را مبدل آن گرفتہ بہتر است از عکس این و ہم چنین معنی قدر و مرتبہ
 را حقیقی گرفتن و قیمت و بہار را مجاز گرفتن اولی است - دیگر معانی بیان کردہ برہان متعلق
 بہ لغت عرب باشد ولیکن در لغت عرب (ارز) بمعنی درخت انار یافتہ نشد - صاحب
 (لغات ترکی) (ارز) بمعنی روزی آورده انچہ صاحب شمس بدین معنی لغت زبان عرب
 گوید تسامح دوست (مخاریط) مروت تو مرا گر بارز من بخرد و مگر بروی زمین نہ
 و مد بجای گیاه و (فردوسی ط) پندہ کنم ز نیہان مرز خویش و بد انم مگر پایہ و ارز
 خویش و (اردو) (۱) قدر - و دیکھو ارج کے پہلے معنی - (۲) قیمت - و دیکھو (خش)
 (۳) صنوبر کا درخت - انار کا درخت - سرو کا درخت (مذکر) (۴) چاول - مذکر
 (۵) روزی - موت - بقول آصفیہ (فارسی) رزق - ازوقہ -

ارز افزودن | استعمال - بمعنی مرتبہ افزودن صاحب رشیدی گوید کہ انچہ ارزندہ باشد
 باشد چنانکہ حکیم زجاجی گوید (ط) شہنتاہ بہ بہای وقت - صاحب سراج فرماید کہ
 برگشت از راہ مرز بہ ہمدان بیاید بنیز و دوازہ اگر چہ ارزان بمعنی (انچہ ارزش داشتہ باشد)
 مخفی مباد کہ افزودن بمعنی لازم و متعدی است ولیکن این معنی ہجور و متروک و بمعنی
 ہر دو آمدہ (اردو) رتبہ بڑا ناما رتبہ بڑیا چیزیکہ از قیمت اصلی کم ہا شدہ باشد متعل
 ارزان | بقول صاحب ضمیمہ برہان و است و این مجاز است و (ارزانی) کہ مذ
 ہفت و مؤید بر وزن مرجان نقصان گران - گرانی است منسوب بدین - یعنی در لفظ (ارز)

الف و نون افادہ معنی فاعلی کند مؤلف گوید کہ حقیقت لفظ (ارز) بجائش بیان کردیم
و این حاصل بالمصدر (ارزیدن) یعنی مراد ہم استعمال کرده اند کہ در محقات می آید ^{ظہور} (ارزش) و نیز صیغہ امر است از مصدر (ارزیدن) شود در ہر نفس صد نالہ توفیر بہ متاع
و بقاعدہ فارسی الف و نون بر صیغہ امر حاضر ^{داخل} و در خوش ارزان برآمدن (ارز و) ارزان
شدہ افادہ معنی فاعلی کرده است۔ پس بقول امیر (فارسی) گران کی ضدیت ست۔
(ارزان) یعنی فروخت شوند باشد بسبب کم قیمت۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ (کم
کمی معاوضہ قیمت بمقابلہ حیثیت مال و این قیمت) سے آپکی مراد مالیت کے مقابلہ میں
ظاہر است کہ شے ارزان زود بفروش می آید کم قیمت ہے۔ (اسیر) زر نقد و دو عالم
بر خلاف (گران) ہمین است تشریح اجمال قیمت یوسف مین دیتے ہیں کہ اگر انصاف
بیان محققین سلف کہ بالاندک و رش و بدین وجہ سے دیکھو تو ارزان مول لیتے ہیں یہ
کہ بہ تحقیق مامعنی حقیقی (ارز) قدر و مرتبہ گذشت ارزان برگرفتہ استعمال۔ مراد فارزان
پس (ارزان) را بمعنی صاحب قدر و لائق خریدن (کہ می آید) (ظہوری) از نگاہی
قد ر گیریم کہ گران نیست۔ یا اگر (ارزیدن) را کرد چیزی نیز کم دل قیمت نہ با د از انیش
بلحاظ کنایہ بمعنی لائق و منرا و ارشدن گیریم بی انصاف ارزان برگرفتہ (ارزو) ^{کچھ}
معنی (ارزان) لائق و منرا و ارشدہ۔ اگر ارزان خریدن۔
گویند کہ فلان چیز ارزان است مقصود آن ارزان بعلت گران حکمت (دش)

صاحبان خزینہ و ائمال و احسن ذکر این ترجمہ ہے "ستار روئے بار بار منہنگا
 کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ روئے ایک بار" اس کا یہ مطلب ہے
 فارسیان این مثل را بجائی زنند کہ مقصود کہ جس نے کسی چیز کو زیادہ و امین خیر
 از بیان حیثیت مال و فرق دو چیز باشد کیا ہے اس کو قیمت کی زیادتی کا بار
 کہ بظاہر یکسان نماید مقصود شان انیت صرف ایک مرتبہ معلوم ہوتا ہے یعنی
 کہ چیزی کہ قیمت ارزان بدست آمدہ خریدی کے وقت پر خلاف اس کے
 و جہی وارد و چیز دیگر کہ بمقابلہ آن گران جس نے اسی چیز کو سستے دامون لیا ہی
 قیمت باشد و جہی داشتہ باشد یعنی وہ بار بار افسوس کرتا ہے کہ کیوں میں نے
 ارزانی بدون علت نباشد و گرانی اس کو خرید کیا۔ یعنی وہ شے جو سستے دامون
 بغیر حکمت نیست۔ (اردو) امیر نے ملی ہے بار بار بگڑتی ہے اور اس کی
 اسی فارسی مثل کو نقل کیا ہے اور فرمایا ترسیم و اصلاح کی ضرورت لاحق ہوتی ہو
 ہے کہ یہ (مقولہ) ہے جو اردو میں بھی اور اس کے لئے روپیہ خرچ ہوتا ہے
 مستقل ہی یعنی کم قیمت چیز میں کوئی نہ کوئی جو ہر دہلہ میں گران گزرتا ہے۔
 خرابی ضرور ہوتی ہے اور بیش قیمت ارزان خریدین استعمال۔ چیزی را
 میں ایک نہ ایک وصف ہوتا ہے۔ از مالیت او قیمت نازل خرید کردن چنان
 صاحب محاورات ہند نے ایک اردو لہوری گوید (۵) اجناس عشق گرچہ دل
 مثل کا ذکر کیا ہے جو قریب قریب اسی کا ارزان خریدہ بودہ در احتیاج غصہ نقصان

فروختیم؟ (اردو) ارزان مول لینا۔ اس کی مثال فقط ارزان پر گزری ہے۔ سستے دار خرید کرنا بھی بولتے ہیں۔

ارزان دادن | استعمال صاحب صنفی حاصل بالمصدر (ارزیدن) نگیریم کہ کنایتہ معنی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ لائق و سزاوار بودن آمدہ (کہ می آید) مابہر بہ قیمت نازل فروختن است (نظامی ۵) بوی کزان عنبر لزان دہی پگر بدو عالم دہی ارزان دہی؟ (اردو) سستے دامون ہر قدر کہ غور کر دیم بارای شان اتفاق نہ ایم (اردو) دیکھو ار دوش۔

بخیار۔ صاحب آصفیہ نے (ستا بخیار) کا ذکر کیا ہے یعنی ارزان فروخت کرنا۔ مندا بخیار۔ کمٹی دامون سے مبادلہ کرنا۔

ارزائش | بقول صاحب برہان و جامع دانتد کبسر نون بر وزن بختائش یعنی خیر و خیرات و چیری در راہ خدا ہر دم دادن۔

(مرادف ار دوش) کہ بقول صاحب ہفت گذشت مؤلف گوید کہ (ارزائش) خبریدہ از وجہ و مصدر (ارزائیدن) معنی اندازہ کر د

و سزاوار کردن و عطا کردن یا لا این مصدر از کتب لغات متروک است و صراحت آن بجائش کنیم بعضی از معاصرین گویند کہ چرا این را حاصل بالمصدر (ارزیدن) نگیریم کہ کنایتہ معنی لائق و سزاوار بودن آمدہ (کہ می آید) مابہر بہ قیمت نازل فروختن است (نظامی ۵) بوی کزان عنبر لزان دہی پگر بدو عالم دہی ارزان دہی؟ (اردو) سستے دامون ہر قدر کہ غور کر دیم بارای شان اتفاق نہ ایم (اردو) دیکھو ار دوش۔

ارزان شدن متاع | استعمال۔ کبسر نون دوم۔ یعنی کم قیمت شدن چیزی بمقابلہ مالیت۔ چنانکہ طہوری گوید (۵) چون طہوری در خرید و رد پنداری کہ در رویتش پروا تھا مالکہ گر ارزان شود؟ (اردو) سستی ہونا۔ مالیت کے مقابلہ میں کم قیمت ہونا۔

ارزان فروختن | استعمال۔ صاحب گذشت مؤلف گوید کہ (ارزائش) خبریدہ از وجہ و مصدر (ارزائیدن) معنی اندازہ کر د

نازل فروختن باشد (نظامی ه) ولیکن تو شدن و مستحق گردیدن و مسلم بودن آمده و ازین
 بتان که صاحب خرد و پندار ازان فروشان باشد (ارزانی) یعنی دوم و سوم و الف و نو
 خرد و (جمهوری ه) جان را گذار بر سر بازار وین نه آنست که افاده معنی فاعلیت کند چنانکه
 دل فاد و ازان فروخت راحت و محنت در (پندار ازان) بلکه زامده باشد از عالم (شاد)
 گران خرید و (ارو و) و بکھوار ازان دادن و شادان پس چنانکه گویند "فلان چیز بفلان
 ارزان کردن" استعمال - بکسرون و دوم قیمت کس ارزانی یعنی لایق و سزاوار و چنانکه گویند
 متاع را به مقابله مالیتش کم قرار دادن چنانکه فلان کس ارزانی است یعنی مستحق و صاحب
 ظهوری گوید (ه) قیمتی تر گهری نیست ز استحقاق و لهذا برای درویشان اطلاق از زانی
 مشک پز کرده شوق تو چنین ارزانش (ارو) آمده - صاحب ناصری بر معنی دوم و سوم و
 ارزان کرنا - صاحب سروری و فدائی بر معنی اول و سوم

(۱۳۳۴)

(الف) ارزانی | بقول صاحبان برهان قانع - بهار گوید که معنی اول مشوب است
 و هفت و چهارگیری و جامع (۱) معروف گفته فیض با ازان که در اصل معنی ارزنده بود ولیکن این
 گرانی است و (۲) مردم فقیر و مستحق و (۳) معنی بهر و متروک شده معنی چیزیکه از قیمت
 معنی مسلم هم آمده - صاحب رشیدی گوید که بیا اصلی کم شده باشد استعمال یافته و این مجاز است
 نسبت مشوب به ازان و نیز معنی سزاوار و معنی سوم یعنی لایق و سزاوار و مسلم و برقرار
 و مسلم - همان آرزو و سراج بذیل لفظ (ازان) ما خواست از (ارزیدن) و این نیز مجاز است
 بیک معنی اول گوید که (ارزیدن) مجاز معنی سزاوار و مؤلف عرض کند که انبیه طبع آزمایی با کشته

از برای آنست که (ارزانی) را بمصدر (ارزیدن) (دوانی) و از (سرایدن - سرانی) و از (گذشتن)
 بر بنجیال (ارزانی) حاصل بالمصدر (ارزایدن) (گذاری) مخفی مباد که قواعد زبان باینده زبان است
 است که متعدیت چنانکه بر (ارزانش) بیان نه زبان پابند قواعد پس آنانکه حاصل بالمصدر
 کرده ایم نه متعلق به (ارزیدن) که لازم آنست را مقید کرده اند بحد علم خودشان بسند استعمال
 اگر چه مصدر (ارزایدن) از استعمال متروک است اگر قاعده دیگر بنجیال ما آید و آن هم مبنی
 و لیکن یادگارش از (ارزانش و ارزانی) با استعمال باشد انحصار پیشین مانع آن
 پس فارسیان بر صیغه امر حاضر (ارزاین) که نیست و حقیقت نیست که بر قواعد مذکوره
 (ارزان) است یا مصدری زیاده کرده شان اطلاق انحصار نباشد بالجمله در رای
 حاصل بالمصدر ساخته اند نگاران و ما معنی حقیقی این منرا و ار که بر معنی سوم گذشت
 و بر قواعد حاصل بالمصدر که ذکر اجمالی آن بر نیست و معنی دوم که فقیر و مستحق باشد مجاز آن که فقر
 (آموی) کرده ایم این قاعده را نه نوشته اند منرا و ار بخش و عطا باشند صاحب برهان که
 که زیادت یا یستحانی بر صیغه امر حاضر حاصل معنی دوم را جمع آورد - تسامح اوست که
 بالمصدر ساخته می شود بنجیال ما ترک این فارسیان فقر را (ارزانیان) گفته اند و اصل
 قاعده تسامح ایشان است در رای ما معناه (ارزانی) است و (ارزانی) معنی اول بنجیال
 متعدی که بالف آید همچو (دمانیدن) و منرا - هم متعلق است از مصدر (ارزایدن)
 و (گذشتن) و امثال آن حاصل مصدرش که می آید یا مرکب است از (ارزان) و یای
 به همین قاعده مبنیه بالای آید چنانکه از (دوانیدن) تحتانی نسبت چنانکه بهار گوید و بیان نامش

استحقین - مذکر -	بکارمانی غور که حقیقت لفظ (ارزان) بجا
صفتی استعمال - صاحب آملی	خودش بیان کرده ایم (حکیم انوری ۵)
ارزانی بودن	تا که درمن یزید و هر بود و روی نرخ اعل
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید	به ارزانی به (فردوسی ۵) به ارزانیان
که معنی سزاوار بودن است (طالب آملی)	بخش هر چت هو است به که گنج تو ارزانیان
(۵) صاف ساغر باد ارزانی بنازک شیر	را سزا است به (اوله ۵) بازانیان ده همه
منکه محنت پرورم دُر دِ ایا غم آرزوست	هر چه هست به مباد که آید بار شکست به (اردو) سزاوار هونا -
صفتی استعمال - صاحب آملی	(فتوحی در مدح انوری گفته ۱۵) انوری
ارزانی داشتن	ای سخن تو سجا ارزانی به گز سجا نت یخ نزل
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید	سخن ارزانی به ----- و که معنی کسی را سزاوار چیزی گردانیدن یعنی عطا
و که معنی کسی را سزاوار چیزی گردانیدن یعنی عطا	(ب) ارزانیان جمع (ارزانی) معنی کردن آن چیز به او و قبول بجر محنت کردن
و دوم یعنی فقرا و مستحقین که صاحبان رشیدی و بخشیدن چنانکه کلامی اصفهانی گوید (۵)	و سروری جدا گانه ذکر این کرده اند و سندان عشق را شکر کنم تا بد و ممنونم به گر غم و درد
عشق را شکر کنم تا بد و ممنونم به گر غم و درد	بر معنی دوم (ارزانی) گذشت - (اردو) جهانی بمن ارزانی داشت به (انوری ۵)
جهانی بمن ارزانی داشت به (انوری ۵)	(الف) (۱) ارزانی - بقول آصفیه (فارسی) و یکای ای چرخ منم مانده سری پر سودا به
و یکای ای چرخ منم مانده سری پر سودا به	موتش گرانی که خلاف استاین - (۲) از جهان این سر و سودا بمن ارزانی دار به
از جهان این سر و سودا بمن ارزانی دار به	فقیر - مذکر (۳) لائق - سزاوار (ب) فقر (اردو) عطا کرنا - بخشنا - دینا -

(۱۱۴۱)

<p>ارزانییدن این مصدر سیت متروک شدن پسرو این کنایه باشد (اردو) (الف)</p>	<p>معنی محققین فرس ذکر این نکرده اند و استعما</p>
<p>عطا هونا (ب) لڑکا تولد هونا -</p>	<p>تصرف این از نظر ناگذشت الا آثار این</p>
<p>ارزانی کردن استعمال - صاحب صفی</p>	<p>از حاصل بالمصدر باقی است که (ارزانش)</p>
<p>ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید</p>	<p>ولا ارزانی) است الحاصل (ارزانییدن) معنی</p>
<p>عطا کردن و دادن است (علی</p>	<p>(۱) اندازه کردن و قدر کردن بلحاظ معنی</p>
<p>خراسانی (۵) محمد آن شه دین زبده آل</p>	<p>حقیقی (ارز) و (۲) فروشانیدن مجازات</p>
<p>رسول الله که علم اولین راجع باو گردا</p>	<p>و (۳) سزاوار گردانیدن و عطا کردن هم</p>
<p>ارزانی (۶) عطا کرنا - دینا -</p>	<p>که مجاز معنی اول باشد و لازم این (ارزیدن)</p>
<p>ارزانی گردیدن استعمال - (۱) مراد</p>	<p>که می آید (اردو) (۱) اندازه کرنا - قدر کرنا</p>
<p>ارزانی شدن است که گذشت و (۲) معنی</p>	<p>(۲) بکوانا - (۳) لائق قرار دینا - عطا کرنا -</p>
<p>ارزان شدن زرخ چیری (ظهوری ۵) هونا</p>	<p>(الف) ارزانی شدن استعمال - صاحب</p>
<p>رو بیا زار محبت نقد تر میشو به ظهوری تا شکم</p>	<p>اصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف</p>
<p>و اخور دیگر دید ارزانی (۶) (اردو) (۱) عطا</p>	<p>گوید که معنی عطا شدن (شرطیال دوانی)</p>
<p>هونا - ملنا - (۲) ارزانی هونا - زرخ ستا</p>	<p>حضرت صاحبقرانی را خلفی ارزانی شده - هونا -</p>
<p>ارزش بفتح اول و کسزای هتوز</p>	<p>و اگر از همین سند (ب) ارزانی شدن خلف</p>

(۱۱۴۱)

<p>(ارز) بمعنی قیمت و بها صاحب فدائی گوید که قدر و قیمت و صاحب نوادر این را بذیل مصدر (ارزیدن) آورده فرماید که قیمت و بها و قدر حاصل بالمصدر ساخته اند- همچو و منزلت و این مجاز است مؤلف گوید که دانش و نبش- (ظهوری ۵) زکوکن بشنو حاصل بالمصدر (ارزیدن) است بخمال حرف ارزش گلگون بهای یک سرروش مامعنی حقیقی این قدر و مرتبه و مجاز آن قیمت هر ارشدیر است (ارو) دیکھوارز-</p>	<p>و بها چنانکه بر نقط (ارز) بیان کرده ایم- فارسیان بقاعده خود شین معجمه بر صیغه امر (ارزیدن) آورده فرماید که قیمت و بها و قدر حاصل بالمصدر ساخته اند- همچو و منزلت و این مجاز است مؤلف گوید که دانش و نبش- (ظهوری ۵) زکوکن بشنو حاصل بالمصدر (ارزیدن) است بخمال حرف ارزش گلگون بهای یک سرروش مامعنی حقیقی این قدر و مرتبه و مجاز آن قیمت هر ارشدیر است (ارو) دیکھوارز-</p>
--	---

ارزق | بقول صاحب شمس لفتح اول و سکون رای مطلق و فتح زای معجمه عربی لغت عربی است بمعنی کبود و گریخته چشم آب صاف و شانه و نام خطی از خطوط جام جم- فرماید که معنی آخر فارسی است (خاقانی ۵) باد در جام با خط ارزق پشعله در بحر خضر اندازد و بجواله شرح نصاب گوید که معنی سرشمه ششم و شمشیر نیک و نام شخصی که ارزاقه منسوب است با و صاحب مؤید ذکر این بذیل لغات عرب کرده بدون صراحت حلیه لفظ بذکر معنی اول و دوم و سوم و پنجم فرماید که معنی شام نیز- صاحب اند ذکر این به تقدیم زای هوز بر رای مطلق کرده همین شعر خاقانی بند آرد که در مصرع اولش (ارزق) به زای هوز دوم نوشت و خود صاحب شمس هم بر (ارراق- به زای معجز ثانی) همین معنی بیان کرده و متحققین عرب زای معجمه را قبل رای مطلق گرفته اند و صاحب برهان برای معنی چهارم این را بفتح الف و سکون زای معجمه آورده پس بخمال ماسامع صاحب شمس است که درین مقام ذکر این پسند کرد و ما بجای خودش بحث کنیم (ارو) و دیکھوارزق-

ارزو بقول صاحب شمس لفظتین لغت فارسی	بمعنی صاحب روزی (ارزو) صاحب قسمت
است بمعنی روزی مند مؤلف گوید که مرکب ترکی	صاحب آصفیه نے صاحب اقبال پر طالع کو کا ذکر کیا

ارزن | بقول صاحب ضمیمہ برہان بر وزن کردن (۱) غلہ ایست کہ بعربی (دخنہ) خوانند صاحب رشیدی بر غلہ معروف قناعت کر و کہ نان آنرا ارزین نام است و صاحب ہفت فرماید کہ در ہندی (چنیہ) نام دارد و صاحب ناصر می آورد کہ بیشتر این کبوتران و ہند چنانکہ خاقانی گوید (۲) کبوتر خانہ روحانیان راست نہ نقطہ ہای سر کلک من ارزن صاحب فرہنگ فدائی گوید کہ دانہ ایست کہ آنرا بیشتر در زمین ہای شلتوک زاری کارند و آن بیشتر خوراک کبوتران و مرغان است و برخی دہگانان نیز آنرا رو کردہ نانش می پزند۔ صاحب شمس گوید کہ در فارسی بالفتح نام غلہ و در عربی (۲) (ارزن) و دختی است کہ از چوب آن عصا گیرند مؤلف عرض کند کہ ماخذین بمعنی اول جز این بفہم نمی آید کہ این مخفف (ارزان) باشد بخذف الف از قبیل (دستار خوان و دسترخوان) بدینوجہ کہ این غلہ کم قیمت است عجیب نیست کہ فارسیان (ارزن) نامش نہادہ باشند و اندا علم و نسبت معنی دوم عرض کننیم کہ بمبدل همان (ارجن) است کہ گذشت فارسیان بقاعدہ خود حیم عربی را بہ زای ہوز بدل کردند ہجو (چوہ و چوزہ) و (دشت ارزن) از ہمین باشد و صراحت کافی این بلا رجن کردہ ام حالاً نسبت معنی اول حقیقتش عرض کنیم کہ بقول صاحب محیط اتم (دخن) است و بر (دخن) فرماید کہ لضم و ال و سکون خا و نو ن یکسر دال نیز میوئی (مرطلہ) و بعربی (دفت) و تبرکی (طرق) و بشیرازی (الم) و بفارسی عوام (ارزن) و ہندی گنگنی) و (چنیہ) نامند و گویند کہ آن

جا ورس است و چنین نیست غلہ است قلیل غذا۔ سرد در آخر اول و خشک در دوم و گویند سرد و خشک در دوم و گویند گرم۔ در انہضام و نزول از معدہ بطبی تر و در قش شکم شدید تر و مجفف بدن و خون متولد از ان غیر حید۔ مد زبول است با وجود سردی و خشکی و مولد سنگ مثانہ و سد۔ مصلح آن قند یا شکر یا عسل (الخ) (انوری ۵) از شوہر چرخ پرنشود و جوف ہمت پی سمرغ ہمت نہ چو مرغان از زن است (۱) (اردو) (۱) کنگنی۔ بقول آصفیہ (ہندی) مونث۔ ایک قسم کا چکنا اور چھوٹا نانا جسے اکثر پڑیوں اور لالوں کو بھی کھلاتے ہیں اور نیز اس کے لڈو بناتے ہیں۔ (۲) دیکھو ارجن۔

ارزنجان | بقول صاحب ناصری بفتح اول و ثالث بنون زدہ نام شہریت مشہور از بلاد اناطولی کہ دہ ہزار باب خانہ آباد دارد و رود فرات از یک فرنگی آن می گذرد و اصل آن از لازرن الروم برمیخیزد و از جایہا عبور می کند تا داخل شط العرب می گردد و بعمان می ریزد و از بلاد روم است۔ صاحب نشتی الارب نیز ذکر این کردہ و بخیاں مابین معرب (ارزنجان) است کہ می آید (اردو) بلاد اناطول سے ایک مشہور شہر کا نام از بنجا سے (ارزنجان) کا معرب (مذکر)

ارزن ریزہ اصطلاح۔ بقول صاحب بحر و مہ و (۵) کفگیر شراب باشد و صاحب مؤید	برہان (۱) بمبئی قطرات باران ریزہ (۲) جرعه شراب و ہفت مؤیدش مؤلف گوید کہ بلحاظ معنی
(۳) حب ہای کوچک۔ صاحب شمس بن کر	حقیقی (ارزن کہ بجایش برنمبر (۱) گذشت۔
معنی اول و دوم فرماید کہ (۴) شرارہ آتش	این استعارہ باشد کہ بہ تشبیہ دہنہای کوچک

ارزن - فارسیان این پنج معنی مرادی پیدا کرده اند
 و مقصود از معنی دوم بہ عطف جر عبر قطرات متذکرہ (۱) کنایہ از جرئہ شرابست و (۲) حبابی را
 معنی اول - قطرہ ہای شراب باشد کہ دمی نیز گویند کہ بر روی شراب بہرسد و (۳) بکوب
 خوردن بریزد و این قابل اعتراض است و تارہ و (۴) شرارہ آتش را نیز گفتہ اند
 کہ صاحبان تحقیق در معنی اول و دوم و سوم خان آرزو و در سراج بر معنی سوم و صاحبان
 چہ استعمال صیغہ جمع کردند کہ برای جمع (ارزن) جہانگیری (بذیل خاتمہ کتاب در دستور
 ریزہا) باید کہ استعمال کنیم - و مقصود از کفگیر شراب (اول) ورشیدی بر معنی سوم و چہارم و شمس
 شراب پالائی باشد کہ سوراخہای نازک از او مؤید بر معنی اول و دوم و سوم قانع مخفی
 و لحاظ باریکی سوراخہایش کہ مشابہ دانہای مباد کہ بعض محققین نسبت معنی اول جرئہ
 ارزن است نامش نہادہ باشند (اردو) (۱) می را بہ (می زعفرانی) مخصوص کردہ اند و
 پیار - بقول آصفیہ (ہندی) (نوت) چوٹی مارا ہم اتفاق است زیرا کہ می سپید رنگ ہم
 چوٹی بوندین - ترشح - (۲) شراب کے قطرے می شود و وجود لفظ زرین درین اصطلاح
 جویتیہ وقت ٹیک پڑین (مذکر) (۳) بازہ متقاضی صفت (زرین) است بنحیال ہا
 اور نازک گویان جوشل خشکاش کے ہون - نہ کہ مرکب است از (ارزن) و (زرین) پس
 (۴) چگاریان چگاری کی جمع - دیکھو (ابن) معنی لفظی این غلہ زرین است و صحت
 (۵) شراب چھانے کی چھلنی - (ارزن) کہ چہ قسم غلہ باشد بجایش کردہ ایم
 ارزن زرین | اصطلاح - پکسرون پس این کنایہ باشد از ہر چہا بر معنی بالا و صحت

کہنی اول قابل غر است و ہمین قسم کہ گذشت - دیگر کسی ذکر این نکرد و مخفی مباد
 اشکال در منی دوم (ارزن ریزہ) ہم پیدا کرد کہ فارسیان از ہفت کشور - کشور اول
 کہ گذشت بنجیاں ما (جرعہ شراب) را کناستہ را (ارزنہ) نام نہادہ اند کہ می آید پس (ارزنجان)
 (ارزن زرین) متوان گفت بلکہ آن قطرہ را کہ تعریف وسعت و آبادی آن بر (ارزنجان)
 (ارزن زرین) تو انیم گفت کہ در شراب خود گذشت یعنی حقیقی آن مجموعہ کشور ہا گفتہ اند
 بریزد زیر کہ جرعہ را با کوچکی (ارزن) تشبیہی کہ (ارزنجان) بقاعدہ فارسی یعنی ارزنہ ہست
 نباشد قائل (اردو) (۱) شراب کا مجموعہ کشور ہا - رینوچہ تسمیہ از بانفہ کار گزفتہ کہ یک شہر ہا
 قطرہ جہتہ وقت ٹیکے (مذکر) (۲) شراب مجموعہ کشور ہا گفتہ اند (اردو) و کچھو از رنجان -
 کا بلبل (مذکر) (۳) تارہ - بقول صاحب | ارزنین | بقول صاحب برہان و رشیدی و ہفت
 آصفیہ (فارسی) مذکر - کوکب - تارہ - اختر و سروری بانون بر وزن سوزن نامیرا گویند کہ از زر
 بنجم وہ روشن کردہ جو آسمان پر ات کو چلتا ہوا | ارزن نختہ باشند (ناصر خسرو) | بر شغٹہ از تو ترکان
 دکھائی دے (۴) چنگاری (مؤنث) | کچھو ہر چہ گویم ہر میان سگان در یکی از منی پمؤلف گوید کہ
 ارزنجان | بقول صاحب اتند شہرست برنظ (ارزن) یا دنون نسبت زیادہ کردہ اند و پس
 در ارمن مؤلف گوید کہ همان ار رنجان (اردو) گلگنی کی روٹی (مؤنث)

(الف) ارزہ	الف - بقول صاحب برہان و رشیدی و جہانگیری و جامع ہفت
(ب) ارزہ گر	و ناصری و سراج بر وزن ہرزہ (۱) کاہ گل را گویند (ب)
(ضمن الف) بکاف فارسی کسی باشد کہ کاہ گل را بجائی مالہ - صاحب سروری بزرگارف	

قانع۔ و صاحب بحر بزرگ (ب) و صاحب برہان ذکر ہر دو جدا جدا کنند مؤلف عرض کند کہ
 بنیال مامنی پنجم این اصل است و الف بمعنی اول مجاز آن کہ گاہ گل ہم بوقت ماییدن بر
 دیوار ہمچو زفت مائل بہ تیرگی و چپندہ می باشد فارسیان استعارۃً (ارزہ) را کہ بمعنی زفت
 می آید برای گاہ گل نام کردند و (ب) مرکب است از (ارزہ) و (د) گرہ لفظی است کہ
 افادۃً بمعنی فاعلی کنند ہمچو کوزہ گر۔ و کاسہ گر (اردو) الف کہ گل۔ یا کاسہ گل۔ بقول آصفیۃ
 اسم مؤنث۔ بھس اور مٹی کا پلستر۔ گھانس اور مٹی کی لپائی۔ پتچا پلستر مؤلف عرض کرتا
 ہے کہ دکن میں اسی کو گلا بہ اور گلا وہ کہتے ہیں (ب) کہ گل بنانے والا۔ گلا بہ کر نیوالا
 (۲) (الف) بقول برہان و جامع و ہفت بمعنی گچ نیز کہ بدان خانہ سپید کنند۔ و (ب) گچ
 مالندہ مؤلف گوید کہ این مجاز معنی اول باشد یعنی صرف بدنیو جہ کس گچ بر زمین و دیوار ہا
 ہمچو گاہ گل می مالند۔ گچ را ہم (ارزہ) نام نہادند و فی الحقیقت گچ را بازفت تشبیہ تامست
 و ہمین قدر است کہ گچ ہم مثل زفت چپندہ می باشد و باعتبار رنگش بازفت متباین بہمن
 سبب ما این را مجاز (ارزہ) بمعنی اول گرفتیم و اگر بہ تشبیہ ناقص مجاز معنی پنجم ہم گیریم
 بہر دو صورت۔ استعارہ باشد۔ مخفی مباد کہ گچ در فارسی زبان مرکبی است از آہک کہ
 نہ صرف برای سپید کردن خانہ بلکہ برای حفاظت و چنگلی دیوار ہا و سقف و زمین خانہ
 ہم استعمال آن کنند و تحقیق این از معاصرین عجم می شود۔ (اردو) (الف) گچ
 جس سے دیواروں اور فرش پر استرکاری کرتے ہیں۔ صاحب آصفیۃ نے لفظ گچ
 پر فرمایا ہے کہ (مذکر) چونا۔ آہک۔ پتلا فرش یا کچی چھت مؤلف عرض کرتا ہے کہ

کہ دکن میں (گج) چوٹے کا وہ مرکب ہے جو ریتی یا اینٹ کے ٹکروں کو ایک خاص وزن میں باہم ملا کر پیسے سے تیار ہوتا ہے۔ آخر الذکر مرکب کو سرخی بھی کہتے ہیں۔ اسی مرکب سے دیواروں اور فرش کی استرکاری بھی کی جاتی ہے اور یہی مرکب اینٹوں کے ساتھ دیواروں کی چٹائی میں بھی استعمال کیا جاتا ہے اور یہی مرکب پختہ چٹائی کی تیاری میں بھی کام دیتا ہے۔ پس گج کی وہ تعریف جو صاحب آصفیہ نے فرمائی ہے ہماری رای میں قابل غور ہے اور بان فارسی کے گج کا ترجمہ اردو میں وہی گج ہے جس کی تعریف ہم نے کی ہے۔ آپ ہی نے (گج کاری) پر لکھا ہے کہ چوٹے کا کام چوٹے گچی کا کام (اتہلی) میرانیس مرحوم نے اپنے کلام میں بھی گج کا استعمال فرمایا ہے (۵) پختہ ہو محض خام مزاجوں کو یہ تیج ہے پان تپان چونا ہین وہان قبر پر گج ہن اس آخر الذکر بیان اور سند سے ہم یہ نتیجہ نکالتے ہیں کہ ہندوستان میں بھی گج انہیں معنوں میں متصل ہے جن معنوں میں دکن میں اسکا استعمال ہے (ب) وہ محض یا کاریگر جو چوٹے کی استرکاری کرتا ہے (مذکر) امیر نے (استرکاری) پر لکھا ہے کہ اینٹ کی دیواروں پر چونا۔ سرخی وغیرہ لینے کو کہتے ہیں جیسے (فقرہ) مکان بن گیا صرف استرکاری باقی ہے۔ "مولف کہتا ہے کہ استرکاری سے مراد دیوار وغیرہ پر گج یا سرخی یا گلا یا کھگل کرنا ہے۔ چونا سے اگر امیر کا مقصد گج ہے اور گج سے چوٹے کا وہ مرکب مراد ہے جس کا ذکر ہم نے اوپر کیا ہے تب تو ہم کو صرف اقد عرض کرنا رہ جائیگا کہ دکن میں استرکاری کی تخصیص صرف اینٹ کی دیواروں کے لیے ہے۔

بلکہ مٹی اور پتھر کی دیواروں اور فرش پر بھی استرکاری کرتے ہیں۔ اور چونے کی استرکاری
 سب سے گچی ہی کی استرکاری مراد ہے اور اسی استرکاری کا نام دوبارہ ہے اور ایک
 درجہ سہ بارہ کا بھی ہے جس کو بمقابلہ استرکاری۔ آبرہ کاری سمجھنا چاہئے۔ اور
 استرکاری کو دوبارہ اس لئے کہا گیا کہ دیواروں یا چھت یا فرش کی تیاری کے
 بعد یہ کام دوسرے ولہ میں ہوتا ہے یعنی دوسرے ولہ میں دوبارہ یا استر
 کے ذریعہ سے استر چڑھاتے ہیں اور سب سے آخر یعنی تیسرے ولہ میں سہ بارہ
 ذریعہ سے گویا استر پر آبرہ قائم کرتے ہیں اور اسکو باریک چونا بھی کہتے ہیں۔

(۳) الف۔ بقول برہان و مفت نام درختی ہم بہت بعضی می گویند کہ درخت تہر
 است و بقول بعضی درخت صنوبر و زفت ازان گیرند و بعضی گویند باین معنی عربی است
 و بقول بعضی درخت چلغوزہ۔ صاحب جامع فرماید کہ درخت صنوبر نریا شد و
 بے ثمر۔ صاحب سراج فرماید کہ (ارزہ) نام درختی گویند سرو است و بقول بعض
 صنوبر و باز فرماید کہ (ارز) بدون ہای ہوز۔ درخت صنوبر را گویند صاحب سروری
 نوشته کہ نام درختی و بقول بعض درخت سرو۔ صاحب انند جوالہ منہی الارباب بر
 (ارز) فرماید کہ بالفتح و بالضم لغت عربی بعضی درخت صنوبر و (ارزہ) کی یا صنوبر
 نریا درخت عمر و (ارز) بفتحین درخت ارزن و (ارزہ) کی۔ و تحقیق است۔ کہ
 فارسیان این را از لغت عرب گرفته اند۔ صاحب محیط فرماید کہ (ارزہ) بالفتح اسم
 درخت صنوبر نریا است کہ ثمر نیارود۔ البتہ ازان زفت اخذ می کنند و فعل آن فعل صنوبر

است وہم فرماید کہ این را بضم اول و سکون رای مہملہ و زای معجمہ (ارز) ہم گویند (ارو)
 سہرو یا صنو بر یا چنورہ کا درخت۔ لیکن اتفاق اسی پر ہے کہ صنوبر کے درخت نر کو عربی
 مین (ارز) یا (ارزہ) کہتے ہیں۔ مذکور۔ انکی تعریف طبری کے لئے دیکھو (ارس)
 (۴) (الف) بقول صاحب رشیدی و جہانگیری و جامع و ناصری و سروری نام
 کشور اول از ہفت کشور و بقول خان آرزو و رسراج کشور پنجمین از ہفت کشور۔ مؤلف
 گوید کہ ماخذ این جزین نباشد کہ فارسیان این را از (رجہ) ساختہ اند بہ تبدیل جیم عربی
 برای تہوز ہجو (چوہ و چوزہ) و زیادت الف وصلی و راؤل۔ مخفی باد کہ (رجہ) و (رژ)
 و فارسی زبان یعنی طنابی است کہ ہر دو سر از بجائی بندند و عربی آنرا شریط خوانند
 پس حصہ از ہفت کشور کہ از یک مقام تا مقام دیگر قرار یافتہ است طنابی را ماند کہ
 محدود و معین است و این استعارہ باشد بعضی از معاصرین گویند کہ کشور اول
 در طول البلد ترجیمی دارد بر شش کشور دیگر ازینجاست کہ این نام بہ تشبیہ طناب
 برای کشور اول مخصوص کردہ باشد۔ بقول صاحب غیاث طول این سہ ہزار
 و ست و دو فرنگ است و عرض این صد و چہل و ہفت فرنگ و دیگر شش کشور
 ہم در طول و ہم در عرض کمتر از اعلیم اول است (اردو) سات اعلیمون مین
 پہلی اعلیم کا نام (ارزہ) ہے۔ (نوٹ)

(۵) (الف) بقول صاحب رشیدی و جامع و ناصری و سروری زفت و آن
 چیز ہے است شبیہ تقطران کہ از درخت صنوبر گیرند و این درخت را عربی (ارز)

خوانند (سوزنی ۵) پنبہ گوش اندر آگند ز تو مدوح پنبہ چہ باشد کہ ارزہ ریزد و آرزو
صاحب جہانگیری انقدر صراحت کند کہ زفت از درخت صنوبر زر کہ بر نہد۔ حاصل شود
خان آرزو در سراج گوید کہ (ارز) بمعنی درخت صنوبر اغلب کہ معرب باشد و زیادت ہا
نسبت (ارزہ) بمعنی زفت متعل با با خان آرزو درین باب اتفاق داریم و ہمین است و
قسمیہ این و عجبی نیست کہ معنی اول و دوم مجاز ہمین معنی باشد کہ ذکرش در اینجا کردہ ایم (اردو)
وہ چکٹ اور سیاہ رنگ کا تیل یا گوند جو صنوبر کے نزدیک درخت سے نکلتا ہے۔ (مذکر) فراجا
گرم و خشک ہے۔

ارزیتون | بقول صاحب برہان و جامع و جہانگیری و ہفت و شمس بروزن غبرگون
نام دختر پادشاہ مغرب است کہ در جبال بہرام گور بود صاحب سروری این را بصراحت
نون پنجم (ارزنیون) نوشتہ حیف است کہ وجہ تسمیہ این متحقق نشد (اردو) ایک پادشاہ
مغرب کی بیٹی کا نام جو بہرام گور کی بی بی تھیں۔

ارزیدن | بقول صاحب بحر عجیم و انند فرماید کہ کامل انصریف است و مضارع
بالفتح (ا) بمعنی قیمت کردن مؤلف گوید کہ آرزو صاحب موارد صراحت کردہ کہ حاصل
بنیال ما از صاحب سحر تاج شدہ و این معنی بالمصدر این (ارز) و (ارج) و (ارزش) باشد
(ارزانیدن) توان گرفت نہ (ارزیدن) باشد و آرزانی را ہم بذیل ہمین مصدر آورده و ہمچنین
سند باشیم کہ استعمال این بدین معنی از نظر ما گذر صاحب نو اور بذکر (ارزش و آرز و ارج)
(معانی دیگر ہم دارد کہ بذیل می آید) صاحب بحر ارزان را بذیل این ذکر کردہ و ما نسبت بہر

بجای خودش صراحت کافی کرده ایم (اردو) بستی فروخته شدن و بقول صاحب نوادر
 قیمت مقرر کرنا۔ بقول آصفیہ دام تجویز کرنا۔ بفروخت رفتن مؤلف گوید کہ مقصود صاحب
 مول ٹھہرنا۔ نوادر (بفروش رفتن) باشد و این مجاز معنی دوم
 (۲) ارزیدن۔ بقول سجدانند معنی قیمت بیان کردہ ماست (عرفی ۵) ہمت نہ تہا
 شدن و بقول صاحب موارد و نوادر معنی کہ ارزد بقاضا نہ این زمرہ با حاتم طے می کنم
 قیمت کردہ شدن مؤلف گوید کہ ما بلفظ اشبہ (اردو) بکنا۔ فروخت ہونا۔
 (ارز) صراحت کردہ ایم کہ بخیاں ما معنی حقیقی (۴) ارزیدن۔ بقول صاحب بحر و ضمیمہ
 آن قدر و مرتبہ باشد و معنی قیمت و بہا مجاز کنایہ باشد از لائق و سزاوار بودن و بقول
 است پس وجہی نیست کہ این مصدر را بمعنی صاحبان موارد و نوادر شایستہ و سزاوار شدن
 قدر و مرتبہ کردہ شدن و ہمرتبہ شدن و مرتب۔ مستم و برقرار بودن ہم مؤلف گوید کہ انہم
 داشتن نگیریم و سندی کہ صاحبان نوادر و موارد معانی مجاز مرتبہ داشتن است کہ ذکرش بمعنی
 براؤ غای خود از شیخ شیراز آوردہ اند تا میدادعا دوم کردہ ایم (کمال خجندہ ۵) بیوی تو جانم
 مای کند و معنی بیان کردہ شان مجاز باشد (۵) خریدی صبا نہ اگر من بدان دولت ارزیدی نہ
 کہ فردا بدو بود خسروی نہ گدائی کہ پشت نیز (ظہوری ۵) نطق بیدردان نمی ارزد و خوا
 جوی (اردو) قیمت کیا جانا۔ برابر سمجھا جانا عاشق و صاحب زبان عیب است عیب
 ہم رتبہ ہونا۔ (عرفی ۵) اگر نمی از زم بوصلت ز آرزو شوم
 (۳) ارزیدن۔ بقول صاحب بحر و موارد کمن نہ در دل عاشق نہران مطلب نایاب نہ

<p>ارزیدہ بقول صاحب برہان و ہفت</p>	<p>(اردو) سزاوار ہونا - لائق ہونا -</p>
<p>(۵) ارزیدن - بقول صاحب نوادر مجاز بمعنی بروزن ہمیدہ بمعنی قیمت کردہ شدہ قیمت عدیل و برابر آمدن با کسی - مؤلف گوید کہ ہمین مطلب از معنی بیان کردہ ناپیدامی شود کہ حقیقی است و بر معنی دوم مذکور شد (نظامی) ہم نہم باشد سند از عای ما بر معنی پنجم (ارزیدن) نیز زیدہ با کمترین روئی فی فلان طوفی آنجا (اردو) برابری کرنا - ہمرتبہ ہونا - صاحب مرتبہ - لائق سزاوار - ہمرتبہ -</p>	<p>ارزیدن (۵) ارزیدن - بقول صاحب نوادر مجاز بمعنی بروزن ہمیدہ بمعنی قیمت کردہ شدہ قیمت عدیل و برابر آمدن با کسی - مؤلف گوید کہ ہمین مطلب از معنی بیان کردہ ناپیدامی شود کہ حقیقی است و بر معنی دوم مذکور شد (نظامی) ہم نہم باشد سند از عای ما بر معنی پنجم (ارزیدن) نیز زیدہ با کمترین روئی فی فلان طوفی آنجا (اردو) برابری کرنا - ہمرتبہ ہونا - صاحب مرتبہ - لائق سزاوار - ہمرتبہ -</p>

<p>ارزیر بقول برہان و ہفت و اند بروزن شبنیز (۱) قلمی باشد و بہ عربی رصاص خوانند گویند اگر قدری از ان را تنک کردہ بر کمر بندند منع احتلام کند - صاحب جامع و مؤید گوید کہ قلمی است صاحب سروری از (بسی) ہندی آوردہ (۵) گرچہ زرد است ہمچو زرشنیر یا سفید است ہمچو سیم ارزیر بہ مؤلف گوید کہ (ارزیر) بکسر تین و کسر چہارم بقول صاحب لغات ترکی معنی (۲) درینج است و بقول اندر عربی زبان بکسر اول و ثالث و باخر زامی مجہد موقوف (۳) لرزہ و (۴) یخزیرہ و (۵) خشکی و (۶) مردور از آواز - مخفی مباد کہ بقول صاحب منہی الارب - زراز - کسحاب بمعنی قلمی آمدہ پس شک نیست کہ فارسیان ہمین (زرار) را الف وصلی و را اول آوردند و اما الف ستوم بیا کردہ (ارزیر) ساختند و بمعنی قلمی استعمال کردند ما حقیقت از برغت (اپریک) بیان کردہ ایم (اردو) (۱) رانگ - (مذکر) و یکھو (اپریک) (۲) درینج</p>	<p>ارزیر بقول برہان و ہفت و اند بروزن شبنیز (۱) قلمی باشد و بہ عربی رصاص خوانند گویند اگر قدری از ان را تنک کردہ بر کمر بندند منع احتلام کند - صاحب جامع و مؤید گوید کہ قلمی است صاحب سروری از (بسی) ہندی آوردہ (۵) گرچہ زرد است ہمچو زرشنیر یا سفید است ہمچو سیم ارزیر بہ مؤلف گوید کہ (ارزیر) بکسر تین و کسر چہارم بقول صاحب لغات ترکی معنی (۲) درینج است و بقول اندر عربی زبان بکسر اول و ثالث و باخر زامی مجہد موقوف (۳) لرزہ و (۴) یخزیرہ و (۵) خشکی و (۶) مردور از آواز - مخفی مباد کہ بقول صاحب منہی الارب - زراز - کسحاب بمعنی قلمی آمدہ پس شک نیست کہ فارسیان ہمین (زرار) را الف وصلی و را اول آوردند و اما الف ستوم بیا کردہ (ارزیر) ساختند و بمعنی قلمی استعمال کردند ما حقیقت از برغت (اپریک) بیان کردہ ایم (اردو) (۱) رانگ - (مذکر) و یکھو (اپریک) (۲) درینج</p>
---	---

بقول صاحب آصفیہ (فارسی) مذکر - انوس - حسرت - غم - پشیمانی - پچاوا - (۳)
 لرزه بقول آصفیہ (فارسی) مذکر - رعشہ - ہترہراہٹ - ککیا ہٹ - (۴) بیخ کا ٹکڑا
 مذکر - (۵) خشکی - بقول آصفیہ (فارسی) اسم مؤنث خشکتگی - شکتہ طلی - بہر بہرہٹ
 خستہ پن (۶) وہ شخص جسکی آواز بلند ہو -

اثرن بقول صاحب برہان و تہفت و تہصری و جہانگیری بازای فارسی بروز مخزن درخت بادام کوہی است و ثمر آن بسیار تلخت و آن را در دو اہا بکار بند و چو آتر اعصاب کنند و پوست آن را بر کمان بچند صاحبان رشیدی و جامع و سراج ہم ذکر این کرده اند و صاحب سروری این را چوب درخت بادام کوہی نوشتہ و از شاعر سداوردہ (۵) وی مختبی براہ دیمہ نہ اردو) و کچھو ارجن -	بر دست گرفتہ چوب ارزن پڑ و فرماید کہ این را (ارجن) ہم گویند مؤلف عرض کند کہ تاج اوست و سندش بر مراد ما کہ نا چوب را در معنی (اثرن) داخل کرد و این همان (ارجن) و (ارزن) است کہ ذکر مفصلش بجای خوش گذشت اصل این بہ جمیم عربی است فارسیان بقاعدہ خود جمیم عربی را بہ زای فارسی بدل کردہ اند ہمچو (کج و کر) (اردو) دیکھو ارجن -
---	---

ارزننگ | صاحب برہان گوید کہ بازای فارسی بروزن و معنی ارزننگ است کہ
 (۱) نگار خانہ مانی نقاش باشد و گویند اصل این لغت باین معنی ارزننگ با ثمای مثلثہ بود
 تا را بازای فارسی بدل کردہ ارزننگ کردند و بعضی گویند (۲) نام مانی ارزننگ بودہ است
 و مانی دعایت کہ اورا کردہ اند و لقب او شدہ و جمی گویند (۳) نام نقاشی است غیر مانی

و او نیز در هنروری مانند مانی بوده و (۳) نام دیوی است که در مازندران با رستم جنگ کرده و
 رستم او را بکشت و (۵) نام پسر زره و او یکی از پهلوانان توران بوده و طوس او را بقتل
 آورد (انتهی) مؤلف عرض کند که تبدیل ثای مثلثه بازای فارسی خلاف قیاس است
 و ضرورتی نباشد که کو بهی بکنیم و گاهی بر آوریم و حقیقت این بر ختم اقوال محققین فرس عرضه
 می دهیم - صاحب رشیدی بذکر معنی سئوم و چهارم و پنجم گوید که (۶) نام تخته و کتابی که مورد
 و اشکال غریبه در آن نقش کرده و دستا و زیر نه ساخته باشند و صاحبان هفت و جامع همزمان
 برهان خان آرزو در سراج بر معنی اول و سئوم و چهارم و پنجم قائم و صاحب ناصری بذکر
 معنی سئوم گوید که (۷) صحیفه نقاشی است مؤلف گوید که این همان صحیفه باشد که ذکرش
 بر معنی سئوم از تنگ کرده ایم صاحب جهانگیری بر معنی اول و سئوم و چهارم و پنجم قانع و صاحب
 سروری فرماید که مرادف (ارزنگ) است به غنین معجمه بجای زای فارسی داز برای هر یک
 معنی سندی آورده (نظامی ۱۵) که چون کرده اند این دو صورت نگارند و دواز تنگ را
 بر یکی سان نگارند (وله ۱۶) که در چین دیدیم از ارز تنگ پرکار پنجه کردی دازه بی و در پرکار
 (نظامی ۱۷) روان کرد کلک سیه رنگ را پنجه بر دآب مانی داز تنگ را پنجه (حکیم ارزقی
 ۱۸) هزار لشکر داری که هر یکی ز ایشان پنجه فرون ترند زو پوسید و از ارز تنگ پنجه (از جهانگیری
 ۱۹) بخاری ۲۰) از بخار سم اسپت فلکی ساز و طبع پنجه ملکی گردد با لطف تو دیوار تنگ پنجه (فرودی
 ۲۱) به پوزره گفت نام تو چیست پنجه زگردان جنگی ترا یا کیست پنجه بدو گفت ارز تنگ
 جنگی منم پنجه سرافراز شیرد و زنگی منم پنجه مؤلف عرض کند که این همان (ارزنگ) است

کہ باتامی توقانی بجای خودش گذشت و ماخذش ہم درانجا ذکر کرده ایم اما ماخذ (ارژنگ) قابل بیان است و بنجیل ما مرکب است از ہر دو لغت ترکی یعنی (ار) کہ بمعنی مرد و مجازاً بمعنی صاحب است و (ژنگ) بقول صاحب کنز کہ محقق زبان ترکی است بمعنی زنگار و زنگ آئینہ و شمیر و غیرہ باشد پس (صاحب ژنگ) یعنی (صاحب زنگار) مانی را نام کردند کہ نقش و نگار از زنگار می بست و فارسیان مجرد (ژنگ - برای فارسی) کتاب مانی نقاش را ہم گفته اند (کذافی الیرمان) و صاحب این کتاب همان مانی است کہ ذکرش بر اژنگ گذشت پس معنی دوم و سوم اصل است و دیگر معانی مجاز آن - بمعنی نگار خانہ مانی و تختہ نقاشی - یا صحیفہ نقاشی را ہم مجازاً بر نام مانی موسوم کردند و آنچه ہمین نام برای دیو و پہلوان ہم هست نسبت آن عرض می شود کہ (ژنگ) در ترکی زبان بمعنی طبع آمدہ و طبع لغت عرب درشتی را گویند (کذافی المنتخب) پس دیوی و پہلوانی را بزبان ترکی (ارژنگ) نام کردن بی معنی نباشد (اردو) (۱) دیکھو اژنگ کے پہلے معنی - (۲) اژنگ - ایک نقاش کا نام ہے جو مانی سے مشہور تھا - (۳) ایک اور نقاش کا نام بھی اژنگ ہے جو مانی کے سوا تھا - (۴) ایک دیو کا نام بھی (ارژنگ) تھا (۵) ایک پہلوان بھی (ارژنگ) کے نام سے مشہور تھا (۶) دیکھو اژنگ کے چوتھے معنی (۷) دیکھو اژنگ کے تیسرے معنی -

ارژنگ	بقول صاحب برہان بازاری فارسی مشہور در فارس (انتہی) مؤلف گوید کہ
بر وزن و معنی ارجہ باشد کہ نام دشتی است	بہای ہون نسبت منسوب بہ (ارژن) کہ

بمعنی درخت بادام کو ہی گزشت و بدنیو بہ	و سروری و ہفت ذکر این کردہ گویند کہ صحرا
کہ درین دشت بیاری ازین قسم درختان	است بچند فرسخی از شیراز کہ درخت ارزن
است (ارزن) نام کرد و ہمین وجہ تسمیہ بر آنست	در آن بسیار است (ملاکاشی ۵) سواد
ہم نوشتہ ایم و فارسیان جیم عربی را بقاعدہ خود	ارزنہ را مدح گوی و از دشمن بد جوے
بازای فارسی بدل کنند ہمو (کج و کژ) پس اصل	منرس اگر پنچہ زن چو شیر نہ است ہزار و بی
ارزنہ - ارجنہ باشد - صاحبان رشیدی و حاجت	و بکھوار جنہ -

ارس | بقول صاحب برہان بفتح اول و ثانی و سکون سین بی نقطہ (۱) نام رودخانہ
 است مشہور کہ از کنا تغلیس و آذربایجان و آران می گذرد و صاحب ہفت فرماید کہ
 این رودست کہ از کنا تغلیس ما بین آذربایجان و آران می رود - صاحب رشیدی باتفاق
 برہان سندی پیش کردہ (۵) از آہم بود یک ستارہ و خوش چارس را بود ارس من مایہ
 بخش چخان آرزو در سراج بجاوہ قوسی فرماید کہ این رود در آرس من می گذرد و از حوالی
 نخجوان گذشتہ نزدیک بجاوہ شیروان بہ رودخانہ کرمی پیوندد و صاحب سراج ہمین قول را
 معتبر نہ دارد و فرماید کہ بحدہ ہم آمدہ و صاحب جاگیر باتفاق برہان از عاقبت شیراز سند دہد
 (۵) ای صبا گر بگذری بر ساحل رود ارس بدو سہ زن بر خاک آن وادی و مشکین کن
 نفس بدو صاحب سروری فرماید کہ بحدہ ہم چنانکہ یکی از قدما گفتہ (۵) بہ تب زیر فراق
 اندر خوی غم بدو سہر شد قصہ من پیش ہر کس بدو چون دم غمی بر دل و لیکن بدو جوی دیدہ می شد
 آب آرس بدو مؤلف عرض کند کہ اہل تحقیق در مدودہ این را ترک کردہ اند و چیزی نیست

بجز لب و لہجہ مقامی کہ اکثر مدودہ را مقصورہ کنند و مقصورہ را مدودہ۔ صاحب رہنمای بہول
بجوالہ سفرنامہ ناصرالدین شاہ قاجار ذکر این کردہ بہ تحقیق ما اصل این (رس) است بفتح
رای مہملہ۔ کذانی البرہان و (رس) لغت عرب است۔ بقول صاحب نہی الارباب نام
وادئی و نام آبی۔ پس (ارس) زیادت الف وصلی در اولش۔ مفہم باشد (اردو)
آرس ایک دریا کا نام ہے جو ارمن میں واقع ہے (مذکر)

(۲) ارس۔ بقول صاحبان برہان و ہفت رشیدی و سراج و چانگیری و سروری
و جامع بفتح اول و سکون ثانی اشک چشم را گویند۔ سند این همان شعر است کہ صاحب
رشیدی بر معنی اول پیش کردہ است۔ مؤلف گوید کہ این مجاز معنی اول باشد کہ فارسی
مبالغہ نام رودی را برای اشک استعمال کردہ اند ب تشبیہ روانی و این استعارہ باشد۔
(اردو) اشک بقول امیرنزاری (مذکر۔ آنسو) آتش (۵) اس ماہ کی فرقت میں
جو تارے نکل آئے نہ تارون سے سوا اشک ہمارے نکل آئے نہ

(۳) ارس۔ بقول صاحبان برہان و ہفت بضم اول و سکون ثانی نام سرود کو ہی است
کہ عبرتی اہل و عرعرا خوانند و تخم و مژرا و راجز لا اہل و مژرة العرعر نام است صاحب
رشیدی ہم ذکر این کردہ خان آرزو و در سراج فرماید کہ قول صاحبان فرہنگ اغلب کہ
خطاست و معنی صحیح این درخت صنوبر است کہ برای تازی (ارز) ہم آمدہ و زابہ
بدل شدہ پس بفتح اول باید خواند و دلیل انیت (نوچہر ۵) نزدیک درخت
ارس کافور پختہ و از میان لا و لادن و (بتائید خیال خود متعلق بمعنی) فرماید کہ کافور

از درخت صنوبر حاصل نمی شود بلکه زفت حاصل می شود (الخ) مؤلف عرض کند که
 (ارز) لغت عرب است بالفتح و بالتضم هر دو معنی درخت صنوبر و عربی چنانکه بجای
 خودش ذکر کرده ایم و شک نیست که فارسیان زامی هنوز را بقاعده خود با سین جمله بدل
 کنند همچو (ایاز و ایاس) و (هرمز و هرس) پس (ارس) را مبتدل (ارز) توان گفت بلکه
 مفترس و لیکن بر ادعای خان آرزو بفتح و بمعنی درخت صنوبر مخصوص کردن صحیح نباشد
 و سند پیش کرده اش تخصیص فتح اول نمی کند اگر چه دران (ارس) بمعنی درخت صنوبر توان گرفت
 ولیکن ازین یک احتمال لازم نمی آید که استعمالش برای درخت عرب نباشد (ابن سینا)
 از برای قوت دل گریزوری بایدیم در صندل مندل نیام غیر چوب ارس و تاغ و صاحب
 سروری این را بضم اول و بمعنی سر و کوهی آورده و به ثبوت ضم اول از کلام لطیفی شده
 پیش کرده (س) تویی شهسوار جوانان فرس بخند و قد تو ماه رسته بر ارس و صاحب جامع
 فرماید که بضم اول و سکون ثانی درختیت در طرف زیر باد و آجین که از ان کا فور چو دانه
 حاصل شود و نیز نام سر و کوهی و صاحب ناصری بوزن (پرس) بمعنی سر و کوهی گوید ما
 عرض کنیم که تبدیل یک حرف آخر بقاعده فارسی متلزم - تصرف و حرکت حرف اول و
 معنی نیست پس به تحقیق ما (ارس) بضم و بفتح اول - بمعنی درخت صنوبر و عربی و با
 صاحب محیط بر صنوبر فرماید که لغت عربیت و (ارزه) نیز خوانند و سبزیانی (ارزند) و بر
 (قبطانیون) و یونانی (فلو غیطون) و بغارسی درخت آرا (کاز) زو ماده باشد - در
 زرم و دو قسم است - بتانی و کوهی - بتانی آرا بغارسی (ناثر) و نا جو و بشیرازی (کاج) مانند

و قسم کوهی این شیه بدخت اهل و آتش در سریانی (ارژند) و چوب این چرب دار که بجا
 شعل می سوزانند - و درخت ماده نیز دو نوع است اول بزرگ و آنرا صنوبر کبار گویند و
 چلغوزه ثمر این است و ثانی کوچک و این را صنوبر صغار و تنوب نام است و ثمر آن را
 اهل شیراز (فتق) نامند بالجمله چوب صنوبر گرم و خشک در سوم و در دوم نیز گفته اند و بزرگ
 و پوست آن گرم تر و خشک تر از چوب و در پوست آن قبض شدید است و نافع قروح
 حرقیه و در آن قوت مدله بسیار و بزرگ و چوب این هم منافع بسیار دارد (الخ) و بر سر و فرماید که
 این اهم فارسی است و یونانی (فاریس) و برومی (کبار سین) و یبندی (تمال) نامند - و در
 معروف است بر تی و بتانی و بری را جلی نیز گویند و آن عرعر است بتانی آن گرم و خشک
 و در اول و بقول شیخ گرم در اول و خشک در دوم - تحلیل - و تخین و غوص می کند و منافع
 کثیره را شامل و بر عرعر گوید که لغت عربی است و بفارسی سر و کوهی است و شیرازی بمل و
 بسریانی (سر و) و برومی (قرنوس) و یونانی (اروس) و دو قسم باشد یکی بزرگ و دیگری کوچک
 بقول شیخ الرئیس طبع آن مائل بجزارت و میوست و ثمر آن گرم در اول و خشک در دوم -
 جالینوس گفته که این درخت گرم خشک در درجه دوم است سیح و منفتح سد و با قوت مضیه
 و مقاوم سموم و مدربول و حیض - آشامیدن و دوم آن جهت تفتیح سد و سرفه و در دسینه و
 محال و ضعف معده و غیره نافع - منافع کثیره دارد - (الخ) مؤلف عرض کند که جادار
 که فارسیان بخذف و او علامت ضمه از (اروس) لغت یونانی (اُرس) کرده باشند -
 (ارود) صنوبر - بقول صاحب آصفیه (عربی) اسم مذکر - چیر کا درخت جس مین چلغوز

لگتے ہیں اور نہایت سیدھا ہوتا ہے اور سروناز جس سے معشوق کے قد اور اس کے خرام کو تشبیہ دیتے ہیں مؤلف عرض کرتا ہے کہ جس درخت کا پھل چلوڑہ ہے وہ صنوبر کی ایک قسم ہے اور سروناز سے بھی ہموار تھا۔ ہے۔ مجرد سرو کہنا کافی ہے آپہی نے سرو پر فرمایا ہے کہ (فارسی و عربی) اسم مذکر ایک سید ہے مخروطی خوشنما درخت کا نام جو اکثر باغون میں لگاتے ہیں اور اس کے قامت کو معشوق کے قد سے تشبیہ دیتے ہیں۔ (۴) ارس۔ بقول صاحب شمس بالکسر و لغت عرب بمبنی بنج و اصل نیک و صاحب منتخب ہم تصدیق این می کند مؤلف گوید کہ ضد بد اصل است۔ (اردو) عالی خاندان جس کی اصلیت نیک ہو۔ ردیل کی ضد۔

(۵) ارس۔ بقول صاحب لغات ترکی بضممتین نام قومی۔ صاحب منتہی الارباب فرماتا کہ اہل ارس قومی را گویند کہ تکزب پیغمبر خود کردند و اوراد چاہ (رس) بند کردہ گشتند (انہ) پس عجیبی نیست کہ ترکان زیادت الف و صلی در اول (رس) ارس گفتہ باشند یا ارس قومی دیگر باشند و اللہ اعلم (اردو) ایک قوم کا نام ترکی میں (ارس) اور ایک خاص قوم کو عربوں نے (اہل ارس) کہا ہے۔

(۶) ارس۔ بقول صاحب شمس لقمتمین نام جائی و مدنیہ۔ صاحب منتہی الارباب نوشتہ کہ (رس) نام وادی است پس عجیبی نیست کہ فارسیان در اول این ہم الف و صلی آوردند (ارس) کردہ باشند و بعید نیست کہ زمین وادے شہرے ہم آباد شدہ باشند و نام وادی موسوم و اللہ اعلم (اردو) ارس ایک جائی اور شہر کا نام۔ اور عربی میں رس ایک وادی کا نام

ارسال | بقول صاحب منتخب کبیر اول مصدر زبان عربی است بمعنی فرستادن و گذاشتن و صاحب شیر شدن از مویشی خود فارسیان این را بمعنی اول الذکر با مصداق خود مرکب کرده استعمال کرده اند۔ بہار و وارثہ گوید کہ برای شغف و ہدایا ہم اطلاق کنند و بدین معنی در ہند ہم شہرت دارد (سالک یزدی ۵) ارسال نیازم ہگی ناز تو رد کرد و من خوب فرستادم و او خوب فرستاد (اردو) ارسال۔ بقول امیر (عربی) بھیجا مؤلف کہتا ہے کہ غالباً آپکا مقصد حاصل بالمصدر سے ہے (نامخ ۵) و صیان ارسال خط شوق کا آئے جو مجھے یہ ہے یہ قسمت کہ کبوتر وہیں غما ہو وے آپ ہی نے فرمایا کہ ارسال وہ روپیہ ہے جو علاقوں سے وصول کر کے علاقہ دار کی سرکار میں بھیجا جاتا یا زمیندار خزانہ سرکار میں مالگزاری کی بابت داخل کرتے ہیں جیسے ارسال جاتی ہو صاحب آصفیہ نے شغف کا ذکر کیا ہے۔ فرماتے ہیں کہ (عربی) اسم مذکر۔ ارمان۔ ہر۔ سوغات۔

ارسال افتادون استعمال۔ صاحب	این سید اصحاف سجدت اہل السادات ارسال
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف	آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف افتاد۔ (اردو) پیش کیا جانا۔ گزانا جانا۔
گوید کہ بمعنی ہدیہ و پیشکش و تذرو واقع شلک (الف) ارسال المثل اصطلاح۔ بقول	گوید کہ بمعنی ہدیہ و پیشکش و تذرو واقع شلک (الف) ارسال المثل اصطلاح۔ بقول
دیش کردہ شدن چیزی است چنانکہ خسرو (ب) ارسال المثلین صاحب اند	دیش کردہ شدن چیزی است چنانکہ خسرو (ب) ارسال المثلین صاحب اند
و ہلوی گوید (شریح حالی یک کمان و دہ چو تیر و مجمع القنائع (الف) آنست کہ شاعر در ملک خطابہ پیشکشندگان دولت ارسال افتاد	و ہلوی گوید (شریح حالی یک کمان و دہ چو تیر و مجمع القنائع (الف) آنست کہ شاعر در ملک خطابہ پیشکشندگان دولت ارسال افتاد

چنانکہ نامی صفائی گفتم (۵) خیال منت ووش قدیم است (۵) جان بابا آدمی
از بالین دل جائی ز رفت اشب بچراغ خاں را آدمیت لازم است پومی ندانی عود را
بیار آری تا سحر سوزد مؤلف گوید کہ درین اگر بونا شد ہمیزم است بذر ہر دو مصرع این
شعر مصرع دوم (مثل) است و (ب) شعر ووش را نظم کردہ ایم کی " آدمی را آدمیت
بقولش آوردن ووش است در شعر چنانکہ لازم است " و دیگری " عود را اگر بونا شد
سالک یزدی آوردہ (۵) من آن طم کہ ہمیزم است " ہمین است (ارسال اثلین)
چو گل ہوش می برد بومیم بزم آن گلم کہ چو دل و درینجا ارسال معنی آوردن یا جمع کردن
جوش می زند رنگم بزم مؤلف گوید کہ در ہر یک است مجازاً مخفی مباد کہ این ہر دو صنعت
مصرع یک مثال آوردہ نہ مثل - صامب را در فارسی زبان اسم مخصوص نیافتیم (اروی
مجمع القنل شعری دیگر آوردہ (۵) نصحت ارسال اثل صنائع و بدائع کلام سے اس
ہمہ عالم چو باد و قفس است بزم بگوش مردم صنعت کا نام ہے جو ایک شعر میں کسی شہو
نادان چو آب در غربال بزم مؤلف گوید کہ مثل کا استعمال کرین جیسے (سودا ۵) گالی
(باد و قفس) و (آب در غربال) مثل نیست نہین بے بوسہ مرے دل کو گوارا بچھوٹا
بلکہ فارسیان این ہر دو را بطور کنایہ یعنی کار کوئی کھاتا ہے تو میٹھے ہی کے لالچ بذر اور
بیکار و کار بی نتیجہ و بی فائدہ استعمال کردہ اگر ایک شعر میں دو کلمات جمع کئے جائیں
و این محاورہ فرس است نہ مثل ما از طبع زاد تو اسکو (ب) ارسال اثلین کہتے ہیں جیسی
خود سندی پیش کردہ ایم کہ در ہر مصرعش (جلیل جانشین امیر مرحوم - ۵) اشک جی

<p>ارسال کردن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید کہ مراد ارسال داشتن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید کہ (۵) ہفتہ بوسہ بہ پیغام می کند یا معنی فرستادن است چنانچہ عالی شیرازی مکتبش را حجر الاسود از رتہ تعظیم (۱) اردو) دیکھو آورده (نثر) نیاز قدوم نصرت لزوم بعد و ارسال داشتن -</p>	<p>بے اثر ہیں ویسی ہی آہن بھی ہیں : ایک تھیلی کے ہیں بٹے ایک ترکش کے ہیں تیر : ارسال داشتن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید کہ (۵) ہفتہ بوسہ بہ پیغام می کند یا معنی فرستادن است چنانچہ عالی شیرازی مکتبش را حجر الاسود از رتہ تعظیم (۱) اردو) دیکھو آورده (نثر) نیاز قدوم نصرت لزوم بعد و ارسال داشتن -</p>
<p>ارسال گردانیدن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف (۱) اردو) ارسال کرنا - (قلق ۵) اور اگر گوید کہ مراد ارسال داشتن است کہ گذشت صلح کا کرے اقبال : جلد معروضہ کیجیو ارسال چنانچہ نصیر مہدانی فرماید (نثر) باری بشنوند ارسال فرمودن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف (۱) اردو) دیکھو ارسال داشتن -</p>	<p>ہر مرتبہ کہ بہت یورش پای شریف تشریف آورده بودند جداگانہ ارسال می دارم : (۱) اردو) ارسال کرنا - (قلق ۵) اور اگر گوید کہ مراد ارسال داشتن است کہ گذشت صلح کا کرے اقبال : جلد معروضہ کیجیو ارسال چنانچہ نصیر مہدانی فرماید (نثر) باری بشنوند ارسال فرمودن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف (۱) اردو) دیکھو ارسال داشتن -</p>
<p>ارسال نمودن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید کہ مراد ارسال داشتن است کہ گذشت چنانچہ فرماید (۱) اردو) دیکھو ارسال کرنا - ارسال خسرو دہلوی آورده (نثر) یاران انطرف شہادت واقوہ ایال نمودند (۱) اردو) دیکھو ارسال داشتن -</p>	<p>گوید کہ مراد ارسال داشتن) کہ گذشت چنانکہ خسرو دہلوی گوید (نثر) امید آنکہ تواتر بدست احاد و شہور ہر ماہہ و ہر روزہ ارسال فرماید (۱) اردو) دیکھو ارسال کرنا - ارسال خسرو دہلوی آورده (نثر) یاران انطرف شہادت واقوہ ایال نمودند (۱) اردو) دیکھو ارسال داشتن -</p>

ارسال یافتن استعمال صاحب آصفی ذکر این بعضی این قسم ہا را ہای فصاحت گویند کہ
 کردہ از معنی سکت مؤلف گوید کہ معنی فرستادہ شدہ است
 است چنانکہ خسرو دہلوی گوید (نثر) این عرضہ شہر
 خدای ارسال یافت (اردو) پہنچا جانا۔ فرس مارا سند این بدست نیامد (اردو) رو
ارسالیہ بقول صاحب بول چال معنی بقول صاحب آصفیہ (فارسی) اسم مؤنث
 روانگی است مؤلف گوید کہ یابی نیت ترسل۔ پہنچا۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ
 وہاں زیادہ برلفظ (ارسال) زیادہ کردہ تھا آپکا مقصد ارسال کے حاصل بالمصدر ہے

ارسا نیقون بقول صاحب برہان و ہفت دانند با سین ثالث بالف کشیدہ و
 نون بتختانی رسیدہ و قاف مضموم ہوا و نون زدہ بفت یونانی زرنج زد باشد و آن جو ہر سیت
 کہ نقاشان و مصوران بکار برند اگر با شیر گو سفند یا نیزند ہر گسی کہ از ان بخورد و میر و صبا
 محیط بر (زرنج) گوید کہ بفتح اول و کسر آن و سکون رای ہلہ و کسر نون و سکون یابی تختانی و خای ہجہ
 اسم عربی است و یونانی (ارسا نیقوس) و (فرسا طیس) و (ابرون) و (ہتر خاں) و برومی (کر خوش) و
 بسیریانی (زرنجا) و (زرنیق) و (فارسی) (زرنی) و ہندی (ہر تال) ہا سند و (استرخاں)
 نام قسم سرخ است و ہندی آن (منسل) حبیبی است معدنی کہ متولد می شود و در حد
 خود مانند تو لڈ کبریت از بخار و خانی۔ پنج نوع است زرد۔ سرخ۔ سفید۔ سبز۔ خاکری
 کہ سیاہ نیز گویند و بہترین آن زرد صفا بچی مانند ابرک و براق برنگ طلائی است و این
 (زرنج ورقی و بخشی) نامند و ہندی (ہر تال طبقی) و گویند زرنج سوختہ الطف و تو

سمیت آن بیشتر بالجلہ زرنج زرد - گرم و خشک و رسوم و بقول شیخ گرم در سوم و خشک و در دوم
 لذاع - و متقن و متحرق و متقی صدید و باقوت قالبضہ - و منافع کثیرہ دارد - (اردو)
 ہر تال - بقول صاحب آصفیہ - (ہندی) اسم موث - زرنج کی ایک قسم - ہر تال - اور ہر تال
 پر فرمایا ہے کہ اسکی اصل سنکرت مین (ہری تال) ہے ایک قسم کی کافی دو جو زہری از قہم
 دہات ہے - سفید - سبز - زرد و صحیح لفظ رای ہملہ کے ساتھ (ہر تال) ہے - صاحب ساطع
 نے لفظ ہر تال پر فرمایا ہے کہ (سنکرت) منہ ابض و اصف و اخضر و اجودہ الارمنی الاصفر
 الصفاح الشبیہ الرایحہ بالکبریت لایخ پس ہماری را سے مین (ارسانیقون کا ترجمہ پل ہر تال)

<p>ارس بزبان اصطلاح - بکسرین ہملہ و ضم بامی موحدہ بقول صاحب بحر و جامع انند و برہان چکر کنج چشم بزکوی و گا و کوہی و آن کار تر یاق فاروق می کند و آرا برہی تر یاق الحیہ خوانند - صاحب ہفت گوید کہ بزکوی یا گا و کوہی چون گرسنہ می شود بسوران مار رفتہ مار را بخود می کشد و در حالت نشہ چکر کہ از کنج چشم اومی افتد تر یاق است خان آرنکھ سے کلک گوشہ چشم مین جم جاے -</p>	<p>ارس بزبان اصطلاح - بکسرین ہملہ و ضم بامی موحدہ بقول صاحب بحر و جامع انند و برہان چکر کنج چشم بزکوی و گا و کوہی و آن کار تر یاق فاروق می کند و آرا برہی تر یاق الحیہ خوانند - صاحب ہفت گوید کہ بزکوی یا گا و کوہی چون گرسنہ می شود بسوران مار رفتہ مار را بخود می کشد و در حالت نشہ چکر کہ از کنج چشم اومی افتد تر یاق است خان آرنکھ سے کلک گوشہ چشم مین جم جاے -</p>
--	--

ارستن | بقول برہان و جہانگیری و جامع و ہفت و آنند و توار و یفتح اول و ثانی (۱)
 حقیف آرستن و (۲) یعنی توانستن ہم - صاحب بحر فرماید کہ حقیف (آرستن) است (سالم)

یعنی بعد از حذف نون مصدر بنای ماضی او در شتقات سالم باشد و تبدیل و حذف و جرو
 اصلی آن راه نیابد پس درین صورت غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول نخواهد بود و صیغه با
 غیر سالم آن که مضارع و حال و اسم فاعل و امر و نهی باشد در استعمال اهل لسان نیامده
 صاحب نوادر این را مخفف (آراستن) گوید و خان آرزو در سراج فرماید که این مخفف
 آراستن است بمعنی دوم و مخفف آراستن بمعنی اول یعنی زیب و ادون مؤلف عرض
 کند که (آراستن) بمعنی اول اصل است و نتیجه لب و لهجه مقامی بمجوده هم و خیال این تبدیل
 است از (ارزتن) که معنی حقیقی این قدر و مرتبه یافتن باشد فارسیان برای دفع ثقات
 بقاعده خود رای توز را به سین مملکه بدل کردند همچو (مهر فروهرس) و رای مملکه ساکن رتجر
 کردند (آراستن) شد و معنی زیب و زینت دادن با افزایش زیور مجاز معنی حقیقی است و بمعنی
 دوم اصل این (یارستن) بود بمعنی توانستن پس بقاعده فارسی یای تهمانی بالف بدل شد
 و یک الف بالتعای ساکنین افتاد (آراستن) شد بعضی گویند که از هر دو الف ساکن اول
 حرکت داده بمجوده خوانند و در صورت آخره باید که (آراستن) بمجوده را اصل گیریم و (آراستن)
 بمقصوره نتیجه لب و لهجه مقامی (اردو) دیکهو آراستن و آراستن -

(الف) ارسط | بقول صاحب برهان و جامع بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و طاء
 حقی نام حکیمی است رومی - شاگرد اهل اطون و وزیر اسکندر کبیر و معلم اول گویندش که نوشتن با
 بهرسانید صاحب انبهم ذکر این کرده و نیز -----

(ب) ارسط | بقول برهان لغت رومی بمعنی (ارسط) که گذشت صاحبان مؤید و هفت

و شمس دانند هم ذکر این کرده اند مؤلف گوید الف مخفف ب باشد و دیگر هیچ - و نیز -
 (ج) ارسطا طالس | بقول صاحب برهان و هفت و اند باطای هبله بالف کشیده و کسر
 لام و سکون سین بی نقطه یعنی (ارسطا) باشد که معلم اول است مؤلف گوید که ب
 مخفف همین است و نیز -

(د) ارسطا طالیس | بقول صاحب برهان کسر لام و سکون تتحانی و سین بی نقطه

(۱) همان ارسطا طالس است که معلم اول است مؤلف گوید که (ج) مخفف همین
 باشد و بقول صاحب هفت (۲) نام شهری هم که ارسطا طالیس بنام خود آبلو کرد و صاحب
 شمس و مؤید هم ذکر هر دو نموده صاحب جامع برفت ارسطو گوید که این را یعنی اول -

(۴) ارسطا لیس | هم گویند - مؤلف گوید که مخفف (د) باشد و همچنین -

(و) ارسطو | بقول برهان و هفت بضم رابع و سکون واو (۱) نام ارسطا طالس

(۲) نام دو دایست که او را از راوند گویند چه (ارسطو لوخیا) ز راوند طولیت و لوخیا

معنی طولیل باشد صاحب جامع برالف ذکر این هم کرده بر معنی اول قلن و صاحب مؤید

هم صرف معنی اول را ذکر کرده - صاحب محیط ذکر این معنی دوم نکرده و بر (ارسطو لوخیا) تأکید

که اسم یونانی است معنی فاضل برای نفاس و مراد ازین دو اسمی فاضل است برای نفاس

زن صاحب نفاس و بعضی اسم ز راوند طولیل گفته اند (الخ) پس بخيال ما مجرد (ارسطو) را

معنی دوم گرفتن درست نباشد صاحب سوار السبیل بر -

(ز) ارسطون | گوید که یونانی (ارستان) نام محونی است بخيال ما عجیبی نیست که مقصودش

انند ذکر معنی اول و دوم و چہارم کردہ مؤلف گوید کہ بہ تحقیق ما این لغت ترکی است بمعنی
دوم یعنی شیر (کذا فی لغات ترکی) و دیگر ہمہ معانی مجاز آن کہ پادشاہ ایران را ہم ہین لقب بڑ
بوجہ قوت و شجاعتش و معنی پنجم ہم مجاز است و بمعنی سوم لقب غلامی ہم کہ شیر را بیکشت
بکشت آمانبت معنی چہارم عرض کنیم کہ ارسلان استعارہ از مطلق غلام کردن قابل غور است
و ترککان این نام را برای غلامان تک مخصوص کردہ اند چنانکہ صاحب ضمیرہ نوشتہ و عجبی نیت
کہ بیاد کرد لقب غلامی کہ شیر اگشتہ۔ و دیگر غلامان را ہم این نام ہنادہ باشند و این متحقق است کہ
در اکثر اسامی پادشاہان استعمال این شدہ است صاحب غیاث بر (قرن ارسلان) نوشتہ
کہ در ترکی قزل بمعنی سرخ است و ارسلان بمعنی شیر پس (قزل ارسلان) کہ لقب پادشاہ است
معنی شیر سرخ باشد (الخ) فارسیان استعمال این بمعنی غلام ہم کردہ اند و جز این نیت کہ مجازاً
از معنی دوم (سعدی ۷۷) ای خواجہ ارسلان و آغوش پذیران و خود کن فراموش پذیر (ارو)
(۱) ارسلان - ایران کے ایک بادشاہ کا نام تھا (۲) شیر - بقول آصفیہ (فارسی) اسم مذکر۔
باگہ - اسد - جیسے شیر وں کا منہ کس نے دہویا ہے (۳) نیز ایک غلام کا لقب ارسلان
تھاجس نے گھونے سے شیر کو مار ڈالا تھا (۴) غلام بقول صاحب آصفیہ (عربی) اردو
ستمیل (مذکر) بمعنی عبد - بندہ - بردہ - خانہ زاد - وہ زرخیز چھوکر ا جو بلا تنخواہ گھر کا کام کا
کرتا ہے - (۵) بادشاہ - بقول صاحب آصفیہ صحیح (پادشاہ) مالک تخت - سلطان مذکر۔
(الف) ارتمندش | بقول صاحب شمس بفتح یکم و سوم و چہارم لغت فارسی است
نام یکجی کہ انیس و جلیس سکندربود۔ دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد و وجہ تسمیہ ہم

معلوم نشد بجز انیکہ ارسمندش را لغت یونانی گیریم و مخفف این (ارسمندش) ہم آمده کہ می آید و صراحت
کافی ہمارا بجا کنیم و ذکر اختلافی ہم کہ در اقوال محققین است بقول صاحب ضمیمہ برہان همین لغت -
(ب) ارسمندوس | باؤل مفتوح و ثانی زودہ و سین و میم مفتوح بنون زودہ و
وال مضموم نام حکیمی بود یونانی کہ جلس سکندر بود و تبتائی ارسطو یعنی پسر خواندہ ارسطو
و ارسطو از غایت شفقت و مہربانی نیم دست پیشکاری خود با سترضای سکندر با و غنا
فرمودہ بود و در غایت ارسطو مقدمات غلطی را فیصل میداد لہذا او را وزیر دومی سکندر
می دانند و در بعضی از فرنگ با باؤل مفتوح و ثانی زودہ و سین منقطہ لمفتوح و میم کمسور
با تہمتانی رسیدہ و وال مضموم و سین نقطہ دار زودہ (ارشمیدش) آورده و گفته کہ حکیمی بود
شاگرد ارسطو و از خدمتی شایستہ بظہور آمد سکندر از راه مہربانی کنیزی کہ خاقان چین با و
دادہ بود و در جنگ روس کارہای شایستہ از و برآمدہ و اسکندر و اکثر زورآوران پہلوانان
پسند نمودہ با و بخشیدہ (انہی) صاحب برہان همین لغت را (ارشمیدس) آورده کہ می آید بخمال
ما این لغت یونانیست (اردو) ایک حکیم اور سکندر کے جلس اور وزیر دوم کا نام ہے
یا ارسمندوس یا ارشمیدش ہے۔

ارسن | بقول برہان و سراج و رشیدی و ناصری و جامع و ہفت و جہانگیری بر وزن
مسکن بمعنی جمع و مجلس و انجمن و محفل باشد مؤلف گوید کہ این لغت عرب است جمع
رسن بمعنی رسن ہا و ارسان یکسر اول بمعنی سخت سبتن از رسن ہم آمده بالجملہ بخمال ما (ارسن) بمعنی جمع
و مجلس استعارہ باشد کہ فارسیان مجموعہ رسن ہا را برای جمع انسانان و محفل استعمال کردند دیگر هیچ

(اردو) مجمع - بقول صاحب آصفیہ (عربی) اسم مذکر - مجلس - لوگون کے جمع ہونے کی جگہ۔

ارشا | بقول صاحب شمس بکسر خمرہ و سکون سین قریہ ایت از سمر قند و فرماید کہ لغت فارسی است دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد و جہتیمہ این ہیچ معلوم نمی شود بجز ایتکہ فارسیان زیادت الف در آخر (ارسن) نام این قریہ نہادہ باشند بلحاظ بسیاری آبادی و اللہ اعلم (اردو) ارشا - ایک قریہ کا نام ہے جو سمر قند میں واقع ہے۔

ارشا | بقول صاحب بول چال بمعنی توپخانہ و فرماید کہ از (آرسی علی) کہ لغت انگلیسی است منفرد است صاحب رہنمای سہولت بحوالہ سفر نامہ ناصر الدین شاہ قاجار ذکر این کردہ (اردو) توپخانہ - بقول صاحب آصفیہ (فارسی) اسم مذکر - توپوں کے رہنے کا مقام۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ توپخانہ مرکب ہے توپ اور خانہ سے۔ توپ ترکی ہے اور خانہ فارسی۔

ارسندش | بقول خان آرزو در سراج بفتح اول و سکون دوم و سین مفتوح و نون ساکن و دال مفتوح و شین معجمہ نام حکیم بخشین سکندر لکین در فارسی بودن این لفظ نظر است۔ مؤلف گوید کہ لغت یونانی است و همان است کہ صاحب شمس (ارسندش) گفتہ و ضا ضمیمہ برہان (ارسندوس) و (ارشیدش) کہ گذشت و بقول برہان (ارشیدس) کہ می آید و وجہ این اختلاف چیزی نیست بجز غلطی کتابت و عدم تحقیق۔ یکی از زبان دانان یونانی گوید کہ اکثر اسمای یونانیان برہین وزن می آید (ارسندروس) صحیح می نماید ولیکن بہ بیان وجہ تسمیہ تسکین ناکرد و اللہ اعلم (اردو) ارشدش = ایک حکیم کا نام ہے جو سکندر کا مصداق

تھا۔ دیکھو ارہمندش۔ وارہمندوس۔

ارنگ | بقول صاحب برہان و آئندہ وقت بروزن و معنی (ارژنگ) است کہ نگار خانہ مانی باشد صاحب جامع گوید کہ مرادف ارژنگ و بقول صاحب جہانگیری مرادف (ارژنگ و ارژنگ و ارژنگ) کہ گذشت (استاد قرخی ۵) ہی تافت از پریشان روی خویش پانگارست گوئی برارنگ مانی پمؤلف گوید کہ ماذکر این برہنت (ارژنگ) کردہ ایم خبرین نیست کہ این مبتدل (ارژنگ) است کہ فارسیان نامی عربی را بسین مہملہ بدل کنندہ محو (تیز و سیر) پس صراحتی کہ ما برلفظ (ارژنگ) کردہ ایم متعلق بہ (ارنگ) است کہ این مرادف آنست مخفی مباد کہ رنگ بمعنی حجر و وقار ہم آمدہ و آرد و ترکی زبان بمعنی مرد و مجازاً بمعنی صاحب است پس معنی (ارنگ) صاحب وقار باشد و باشد کہ بدین معنی لقب مانی کردہ باشند و دیگر معانی مجاز آن و لیکن شکل تبدیل روشن تر ازین است (اردو) دیکھو ارژنگ۔

ارسی | صاحب رہنمای ہولت بحوالہ سفرنامہ ناصرالدین شاہ قاجار بقیم اول گوید کہ در روزمرہ معاصرین عجم کفش و موزہ پاراگوینہ مؤلف عرض کند کہ (رس) بالفتح و تشدید سین لغت عرب است بمعنی پنهان کردن چیزی (کدانی المنخب) پس عجبی نیست کہ فارسیان الف و صلی در اول ویای نسبت در آخر این آورده (ارسی) بدون تشدید سین مہملہ کفش و موزہ پارا نام نہادہ باشد کہ باعتبار معنی لفظی نسوب بہ چیزی است کہ پنهان کند کف پارا و اقصا علم دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد۔ (اردو) جو تا۔ بقول صاحب آصفیہ (ہندی) اسم مذکر۔ پاپوش۔ زیر پائی۔ پنهائی۔

ارسیاسوس | بقول صاحب ضمیمه برهان نام حکیمی بود از بنی قبط - دیگر کسی از محققین ذکر این
 نکرد و بنیال ما این لغت یونانی است (ارودو) اریاسوس - ایک حکیم کا نام تھا قبلیہ قبط سے
ارش | بقول صاحب برهان (دوسی و پہلوی) بفتح اول و ثانی و سکون شین نقطه دار (ا)
 مقداری باشد معین و آن از سر انگشت میانین دست راست است تا سر انگشت میانین
 دست چپ - چون دستهار از هم کشاده دارند و بعضی گویند از سر انگشت میانین باشد تا
 مرفق که بند گاه ساعد و بازو است و این اصحت و تخان آرزو را در سراج با برهان اتفاق
 است یعنی آخر الکر و صاحب برهان برای معنی آخره ذکر سکون ثانی هم کرده - صاحب
 رشیدی فرماید که بفتح تین از آرنج تا سر انگشتان و صاحب جامع گوید که بفتح و سکون ثانی هر دو
 بر وزن (فرش) و (حبش) ساعد است از مرفق تا سر انگشتان - صاحب شمس آورده
 که بفتح تین مسافت دو دست چون فراز کنند و (ارش) بجذف همزه هم آمده و گوید که در
 تنجریست بفتح تین ساق دست از طرف آرنج تا بغل و بقول صاحب جہانگیری بفتح تین
 و بفتح عا عد است مؤلف گوید که اصل این (ارش) است بفتح اول و کسر رای مهله و
 سکون تحتانی و شین معجمه که لغت ترکی است و (ارش) بکسر رای مهله بدون یا هم در ترکی
 آمده معنی ذراع و شبر و قبل و صوف (کذافی کنز) فارسیان این را از ترکی گرفته اند و برای
 باع و دراع یک دست که مساوی دو وجب باشد استعمال کرده اند و اتفاق محققین فرس بر
 درع است نظامی گنجی استعمال این بکسر قوم کرده است که اصح است (د) سان کش
 یکی نیزه سی ارش و باب جگر یافته پرورش پس محققینی که این را بفتح تین یا بفتح اول و سکون

ثانی بیان کرده اندا تگاهی شان بر استعمال بعض شعر باشد و سخیال ما تصرف شان است چنانکه حکیم اسدی نوشته و صاحب جهانگیری آورده (۵) همانجا یکی همگین چاه بودی که از قیس به ارش راه بودی ازین سند هم ادعای صاحب جهانگیری بفتح دوم ثابت نمی شود و هم او از فرنگ منظومه سندی پیش کشیده (۵) اهرن دیو آذر است آتش به ساعدین اند هر دو ارش و ارش به مخفی مباد که آتش کبسر و بفتح بای عربی هر دو بجایش گذشت پس بند فرنگ منظوم (ارش) را بفتح و کبسر رای مهله هر دو توان گرفت و بدین وجه که محققین فرس بر کسر تائی آتش نظر بر حقیقتش اتفاق کرده اند و حقیقت (ارش) هم کبسر رای مهله ثابت است پس وجهی نیست که درین شعر فرنگ منظومه رای مهله را مفتوح خوانیم بسته سکون رای مهله از (ارش اول) که در مصرع ثانی آمده ثابت میشود محض تصرف است و بس (ارو) آدعه گزه = دو بالشت (مذکر)

(۲) ارش - بقول صاحبان برهان و سراج و رشیدی و جامع و مهنت و جهانگیری نقیضین نام شهرسیت از ولایت شیروان - صاحب مؤید صراحت فرید کند که این شهر میان ماوراءالنهر و ترکستان واقع مؤلف عرض کند که عجیبی نیست که رقبه این شهر بسیار مختصراً بنام علییه نامش بلحاظ معنی اول (ارش) نهادند یا اینکه سکنای این شهر در عقل و دانش شهید باشند که بلحاظ معنی سوم به آرش موسوم شد یا وجه تمییز این متعلق باشد به معنی چهارم فقط که جمعیت مردم را (ارش) گفته اند و بلحاظ آبادی بی معنی نیست و الله اعلم (ارو) ولایت شیروان سے ایک شہر کا نام (ارش) ہے (مذکر)

(۳) ارش - بقول برهان و سراج و جامع بفتح اول و کسر ثانی - بمعنی عاقل و زیرک و هوشیار
 بنجیال ماهر این هم لغت ترکی است که بقول صاحب کنز (اریش) و (ارش) بمعنی سدی
 هم آمده و (سدی) زبان عرب بمعنی نیکوئی (کذافی نهی الارب) و (سدی) بقول صاحب
 منتخب بالضم و تشدید دال و یالقب مردی دشمند پس فارسیان (ارش) را از ترکی زبان
 گرفته اند و بمعنی عاقل و زیرک استعمال کردند (اردو) عاقل - بقول صاحب آصفیه (عربی)
 دانا - هوشیار - زیرک -

(۴) ارش - بقول برهان و جامع بمعنی انجمن و مجمع و جمعیت مردم - خان آرزو در سراج
 با برهان اختلاف کند و فرماید که بمعنی انجمن (ارسن) است پسین مهله و نون بر وزن مکن
 که گذشت نه (ارش) و گوید که احتمال تصحیف است صاحبان برهان و هفت این را بفتح
 اول و سکون را هم بیان کرده اند مؤلف گوید که (ارش و اریش) در ترکی بمعنی رسن هم آمده
 پس بلحاظ ما خدی که بلفظ (ارسن) برای معنی جمعیت مردم و انجمن بیان کرده ایم میتوانیم عرض
 کرد که فارسیان استعاره (ارش) را بمعنی انجمن و مجمع آورده باشند که جامعیت تارهای
 رسن محبسی و انجمنی را ماند و برین معنی اتفاق سه محققین هند و عجم است (اردو) دیکھو ارسن
 (۵) ارش - بقول وارسته بالمده و القصور ای مهله و شین معجمه نام سلاحدار پادشاه ایران
 که تیر حکمت راست کرده بود - صاحب شمس گوید که نام پهلوانی از لشکر منوچهر که در صنعت
 تیراندازی نظیر داشت و قصه تیراندازی او معروف و مشهور است و در کتب توارخ و
 شاهنامه مرقوم (خسروی گفته ۵) چون کاریه نقل بند تقدیر قند از چوب خود کلید تدبیر قند

ارش گہرم ولی چو گردن بخش بد در معرکہ پیکان پر از تیر رفتہ بہ صاحب سروری نوشتہ کہ نام ہلہ
 طہاسب بادشاہ ایران کہ تیر حرکت راست کرد و در وقت مصالحت با افراسیاب تہجہ از آمل
 بمر و انداخت مولف گوید کہ ہر آوجہ تسمیہ این ہمین قدر کافیت کہ در ترکی زبان (ارش
 و اریش) بقول صاحب کثر بمعنی (امدہ) آمدہ و (آمد) در لغت عرب بقول صاحب منتخب
 بمعنی غایت مدت و دورترین جا و غضب است۔ پس عجبی نیست کہ فارسیان پہلو ہنرا
 کہ از آمل بہ مرو ہجرت بعیدہ کہ چہل روزہ راہ است تیر انداخت نظر بر کمال و ہم غضبش
 بہ ارش موسوم کردہ باشند مخفی مباد کہ ہمین لفظ ہمین معنی در محدودہ نیز گذشت و نتیجہ لب
 و ہجہ مقامی است کہ مقصورہ را محدودہ کردند (اردو) ایک تیر انداز پہلوان کا نام (ارش)
 تھا جو اپنے فن میں لاثانی تھا۔

(۶) ارش۔ بقول صاحب شمس و سروری بارای مفتوح و بشین منقوطہ زدہ نام سپہ
 دوم کی قیاد کہ برادر کیکاؤس بود و آرا (کے ارش) گفتندی مولف گوید کہ نظر بر منی سوم
 بدین نام موسوم کردہ باشند دیگر ہیچ۔ مخفی مباد کہ ہمین لفظ ہمین معنی در محدودہ ہم گذشت
 و نتیجہ لب و ہجہ مقامی باشد کہ مقصورہ را محدودہ کردند (اردو) کیتباد کے دوسرے (کے کا
 نام (ارش) تھا جو کیکاؤس کا بہائی تھا۔

(۷) ارش۔ بقول برہان و جہانگیری و ہفت و شمس بسکون ثانی در عربی دیت و جریمہ جرات
 کردن باشد و بدی افکندن میان مردم و بر انگیزتن جنگ و برافروختن آتش را نیز گویند صاحب
 منتخب فرماید کہ بالفتح اختلاف و خصوصت و بر انگیزتن فتنہ و جنگ و دیت جرات مولف گوید

کہ بیان ماخذین از موضوع ما خارج کہ لغت عربی زبان است (اردو) زخم کی دیت یعنی معاد
وینا قنہ و فاد برپا کرنا۔ آگ لگانا۔

(۸) ارش۔ بفتح تین بقول صاحب غیاث نوعی از جامہ سبز رنگ مؤلف گوید کہ دیگر کسی
از محققین فرس ذکر این نکرد۔ بقول صاحب کنز و ترکی زبان (ارش و ایش) صوف را
لقبتہ اند و بس صاحب غیاث حوالہ کہ پیش کرد غیر مصدق (اردو) بقول صاحب غیاث
ایک قسم کے سبز کپڑے کا نام (ارش) ہے زبان ترکی میں صوف کو (ارش یا ایش) کہتے ہیں
ارشاد | صاحب آصفی ذکر این کرده۔ بقول صاحب منتخب لغت عربیت بکسر اول را بفتح
نودن۔ بہار گوید کہ فارسیان این را بالفاظ بردن و دادن و کردن و گرفتن استعمال کنند مؤلف
عرض کند کہ انحصار ہمین چار مصدر درست نیست چنانکہ از ملحقات این ظاہر و در استعمال فارسیان
مجرد و لفظ ارشاد را بمعنی ہدایت و مجازاً بمعنی حکم استعمال کنند و صراحت معانی مصداق و مرکبہ بجای
خودش می آید (اردو) ارشاد۔ بقول امیر (عربی) مذکر۔ ہدایت۔ مجازاً حکم (علق ۷) اب
بجالاتین وہ جو ہوا ارشادۃ تیر عمر و جاہ تابان بادۃ

ارشاد بردن استعمال۔ بکسر اول فہم پایا بہر و پیشہ خرد کرد پیر کار مراۃ (اردو) ہدایت	موتہ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی پانا۔ حکم حاصل کرنا۔ حکم لینا۔
ساکت مؤلف گوید کہ معنی حاصل کردن و ارشاد خواستن استعمال۔ بمعنی ہدایت	گرفتن حکم و ہدایت است چنانکہ طالب آملی و حکم خواستن است چنانکہ عربی گوید (ع)
گوید (۷) چہ زاہد و چہ برہمن بر ذریعہ ارشادۃ تو محتاجی و من محتاجم ای خلوت نشین لیکن	

<p>تو استعداد می خواہی و من ارشاد می خواہم : ارشاد و کرون استعمال - صاحب آصفی ذکرین (اردو) ہدایت چاہنا - حکم چاہنا - ارشاد کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ ہدایت حکم کردن است چنانکہ صاحب گوید (۵) نیست چاہنا -</p>	<p>ارشاد و دادن استعمال - صاحب آصفی غیر از عشق خضری در بیابان وجود و ہر کجا گشتہ ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ بنی بہ عشق ارشاد کن (۱) (اردو) ارشاد کرنا بمعنی ہدایت کردن و حکم دادن است (سلیم بقول امیر حکم دینا - فرمانا - کہنا - (برق ۵) طہرانی ۵) خدا یا چون مراد ر عاشقی ارشاد کب تک در امید پہ افتادہ جان دون و ارشاد می دادی و چہ می شد اند کم گریو فانی یاد میدادی کچھ تو کیجئے بندے کے باب میں و (اسیر ۵) (اسیری لاجبی ع) او براہ عشق قلاشی مرا ارشاد وصل میں خوب خموشی نہیں دم رکتا ہے و داد و (اردو) ہدایت کرنا - حکم دینا - کچھ ہماری نہ نین آپ ہی ارشاد کریں و</p>
<p>ارشاد و داشتن استعمال - صاحب آصفی ارشاد و گرفتن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ بمعنی ہدایت حاصل کردن و آموختن است بمعنی حاصل کردن ہدایت و حکم است و نجات چنانکہ حزین اصفہانی گوید (۵) از خلق تو دار اصفہانی چو ہند و کر برہمن ساحری ارشاد میگردد مگر ارشاد بہاران و شمر و کند و گرہ غنچہ درم را و زلفت خال مشکین در ربائی یاد می گیرد (۱) (اردو) (اردو) ہدایت حاصل کرنا - یکہنا - ہدایت پانا - حکم حاصل کرنا -</p>	<p>ارشاد بقول صاحب برہان و جامع و ہفت دانند با شین لقطہ دار و زن ابجد (۱) جوہریت</p>

کہ اور (مرقیشا) خوانند و عبری (حجر النور) و (۲) عبری زبان رشید تر صاحب مؤید شمس بذیل لغات عربی فرماید کہ (۳) نام پہلوانی کہ علم تیر اندازی از دست صاحب محیط بر (ارشد) گوید کہ اسم (مارقیشا) است و بر (مارقیشا) نوید کہ در (مرقیشہ) مذکور در (مرقیشہ) فرماید کہ اسم یونانی است و بسریانی (کیفانورا) و عبری (حجر النور) و (حجر الروشایا) و بفارسی (حجر روشنائی) نامند جسٹ آنکہ برای روشنی چشم بیا رفید است و ہندی (سون مکھی) و (سونامکھی) و (سونا مکھی) و (سیرن) و این سنگست کہ در معادن پیدا می شود۔ گرم و خشک در آخر دوم و بقول شیخ الرئیس خشک و رسوم و تقاضا و مسخن و منضج و غلل و جالی و قاطع خون و قوت آن قوی است و آن از ادویہ اکالہ و باہمیت است و استعمال آن از داخل جائز نیست مگر از خارج۔ منافع بسیار دارد و مؤلف گوید کہ بنجیل نامعنی دوم اصل لغت عربی و معنی اول و سوم مجازی است کہ فارسیان نظر بر صفات (مرقیشا) آنرا کنایتہ (ارشد) گفتند کہ رشید تراست و رادویہ و برہمین قیاس است و جبہ تسمیہ معنی سوم کہ صاحبش ارشد بود و در ایجاد (اردو) (۱) سونا مکھی۔ بقول صاحب آصفیہ (ہندی) مٹوٹ ایک دو اکا نام جو آنکھوں کی دو ایون مین پڑتی ہے اور اسے عربی مین (مرقیشا) یا (حجر النور) اور فارسی مین (سنگ روشنائی) کہتے ہین ماہیت مین ایک قسم کا پتھر ہے جو سفید تو نہین مگر ملگجی سا ہے دوسرے درجے مین حار اور بعض کے نزدیک تیسرے مین یا پس۔ نور بصر بڑھانے اور برص کو نفع دینے والا۔ (۲) ارشد بقول امیر ہدایت یافتہ (۳) ارشد ایک پہلوان کا نام

ارشک | بقول صاحب برہان و ہفت یفتح اول و ثانی و سکون ثالث و کاف بمعنی تنگ و حد باشد۔ صاحب جامع و جہانگیری این را یفتح اول و کسر دوم بروزن زرشک آوردہ و

گوید کہ خیرین نیست کہ فارسیان الف وصلی در اوّل لفظ (رَشک) زیادہ کردہ اند و ما معنی
 حسد را تسلیم نمی کنیم۔ خیال ما فرقی نازک است در رشک و حسد۔ حسد در عربی بمعنی زوال نعمت
 کسی خواستن است و کینه و بدخواہی و رشک در فارسی نسبت نعمتی کہ کسی حاصل است
 خیال این کردن کہ کاشش با ہم حاصل می بود۔ صاحبان فرنگ فرس عموماً در معنی رشک و
 حسد فرقی نکرده اند و باریک بنیان و دقیقہ شناسان همان قدر فرق کنند کہ بالاند کور شد و قول
 معاصرین عجم اینست کہ حسد از صفات مذموم باشد برخلاف رشک کہ رشک کنندہ کنگار نیست
 برخلاف حاسد (اردو) رشک۔ بقول صاحب آصفیہ فارسی (اسم مذکر) حسد۔ جن غبطہ
 جلا پا (سالک ۵) کیا رشک عرشیون کی مجھے پاکگاہ کا پذیرا یرہون آستان حبیب اللہ کا پھو
 کہتا ہے کہ غبطہ کی معنی عربی میں (کسی کی خوشحالی کو دکھ کر آرزو کرنا۔ اور اسکا زوال نہ چاہنا)
 برخلاف حسد۔ پس اردو میں رشک بمعنی غبطہ مستعمل ہے۔ اور اسکی عکس کے لئے لفظ حسد
 کا بھی اردو میں استعمال ہے۔ پس رشک کی تعریف میں حسد اور غبطہ دونوں کو شریک کرنا
 باریک بینی کے خلاف ہے۔ صاحب آصفیہ نے حسد پر بھی رشک لکھا ہے۔ ہکو اس سے بھی
 اختلاف ہے۔

<p>ارشمیدس بقول صاحب برہان بفتح اول مؤید الفضلار ارسمندش آمدہ با سین فی نقطہ و ثانی و سکون ثالث و کسریم تجمانی رسیدہ و دال و نون و شین نقطہ دار۔ واللہ اعلم مؤلف بی نقطہ مضموم و سین بے نقطہ ساکن نام گوید کہ ماصراحت کافی بر (ارسمندوس) کردہ حکیمی بود یونانی انیس و چلیس سکندر و در (اردو) دیکھو ارسمندوس۔</p>	<p>ارشمیدس بقول صاحب برہان بفتح اول مؤید الفضلار ارسمندش آمدہ با سین فی نقطہ و ثانی و سکون ثالث و کسریم تجمانی رسیدہ و دال و نون و شین نقطہ دار۔ واللہ اعلم مؤلف بی نقطہ مضموم و سین بے نقطہ ساکن نام گوید کہ ماصراحت کافی بر (ارسمندوس) کردہ حکیمی بود یونانی انیس و چلیس سکندر و در (اردو) دیکھو ارسمندوس۔</p>
---	---

ارشیا | بقول صاحب برہان و ہفت بروزن اصفا بلغت ژند و پاژند تخت و اوژنگ شہان
 راگویند صاحب جہاگیری در دستور چہارم خاتمہ کتاب بذیل لغات ژند و پاژند ذکرین کردہ
 مؤلف گوید کہ (عرش) بمعین مہلہ در عربی زبان بمعنی غرو جاہ و جانب قوی چیری و رئیس و
 سردار قوم و بلندی (کنافی المنتخب) و بقول منہی الارب تخت و سریر پادشاہ پس عجبت
 کہ فارسیان قدیم عین را بالف بدل کردند برخلاف قیاس و یای نسبت و الف زائدہ در آخر
 این زیادہ کردہ (ارشیا) ساختند کہ بمعنی چیری است کہ منسوب است بہ غرو جاہ و رئیس و سردار
 قوم یا منسوب بہ بلندی۔ انچہ صاحب منہی الارب عرش را بمعنی تخت و سریر پادشاہ آورد
 مجاز باشد صاحب برہان بدرش) نوشتہ کہ زمینی باشد پستہ پستہ پس باشد کہ فارسیان یای
 نسبت و الف زائدہ در آخر این و الف وصلی در اولش زیادہ کردہ (ارشیا) کردہ باشند
 جای بلند و تخت سلاطین کہ منسوب است بہ زمین پستہ واریا انکہ بر لفظ (ارش) کہ بمعنی مجمع
 و جمعیت مردم گذشت یای نسبت و الف زائدہ زیادہ کردہ (ارشیا) بمعنی چیری گرفتند کہ منسوب
 بہ جمعیت و مجمع است یعنی تخت شاہی کہ پادشاہ در عالم دربار و جمعیت مردم بر او اجلاس کند
 و اللہ اعلم (اردو) تخت۔ بقول صاحب آصفیہ فارسی۔ اسم مذکر۔ سریر۔ پادشاہ کے
 بیٹھنے کی جگہ۔ گدی۔ مسند۔

الف) ارشی دوس | بقول صاحب بول چال بمعنی امیر کبیر۔ و امیر اعظم۔ و امیر الامرا
 و صاحب رہنمای سہولت بحوالہ سفر نامہ ناصر الدین شاہ قاجار ہمین را بہ ہمین معنی
 بہ شین مجملہ در آخر۔

(ب) ارشیدوش | آورده و در رهنمای سهولت و بول چال همین لفظ بکاف عربی در آخر
 (ج) ارشیدوک | هم آمده - بقول صاحب بول چال (۱) مرادف (ارشیدوس) و
 مفترس از (آرچ ڈیوک) که مرکب انگلیسی زبان است و بقول صاحب رهنمای سهولت (۲)
 بمعنی ولیعهد و شانزاده کلان - ما از معاصرین عجم تحقیق کرده ایم که الف و ج هر دو متصل است
 برای امیر کبیر معنی دوم (ج) مجاز باشد (ارو) الف و ب امیر الام (عربی) بقول امیر بیست
 رئیس - نهایت دولت مند (ج) (۱) و یکھو الف و ب (۲) ولیعهد بقول صاحب نصفیت
 (عربی) اسم مذکر - و شخص جسے پادشاہ اپنی زندگی میں اپنی جگہ بیٹھنے کا اس طور پر حکم دے کہ
 میرے بعد یہ پادشاہ یعنی وارث تخت و سلطنت ہوگا -

ارصاد | بقول صاحب انند بالکسر و صاد مہملت عربی است (۱) بمعنی گہبان و اشتن در
 راہ (کذا فی المنتخب) (۲) و اصطلاح آوردن شاعر نفی را پیش از قافیہ کہ چون حرف زوی
 معلوم باشد قافیہ توان دانست (امامی ۵) چون کبک شیشہ لب ز شراب مر و قی بکبکی
 از ان بطوق منبر مطوقی بآب دیدہ پیش تو ز ورق روان کنم بگرزانکہ دانست کہ تو مائل بہ
 زور قی بفرماید کہ مراد از بیت دوم است کہ قبل از رسیدن بقافیہ معلوم می شود کہ زور قی قافیہ
 خواهد بود (کذا فی مطلع السعدین) صاحب مجمع الصناع ہم ذکر این کردہ فرماید کہ در اصطلاح
 بلعاً عبارت از آنکہ شاعر پیش از قافیہ نفی بیار د کہ بعد از آنکہ حرف روی معلوم شود دلالت کند
 بر قافیہ چنانکہ سلمان سادجی گوید (۵) باغ رخسار ترا امروز آبی دیگر است بدر کند طرہ ات
 بیچی و تابی دیگر است بسان بان بر رخ چہ می بندی برفع آفتاب بزانکہ زیر سائبانت آفتابی دیگر

پس مؤلف گوید کہ در فارسی زبان برای این صفت اسمی مخصوص نیست تختی مباد کہ بحر و طالع
روی کافی نباشد بلکہ سامع را از روی و حرکت ماقبل روی ہم مطلع بودن ضرور است در کلام
آتامی (طوق معبر) واقف روی و حرکت ماقبل روی را خبر می دهد کہ قافیہ این مصرع (مطلق)
باشد و در کلام سلمان در مصرع ثانی لفظ (پچی) طبع رسا را هدایت می کند کہ قافیہ این (تابی)
باشد آنچه صاحب انند در کلام آتامی از بیت دوش صنعت ارسا و پیدای کند خلی مستبعد است
(اردو) ارسا (۱) راستین نگہبان مقرر کرنا۔ (۲) فن بلاغت میں اس صنعت کا نام ہے
کہ مصرع میں ایک ایسا لفظ استعمال کیا جائے جس کی وجہ سے سامع (جس کو روی اور حرکت
ماقبل روی سے آگاہی ہونے سے پہلے کہہ دے سکے کہ اس مصرع کا قافیہ یہ ہے جیسے
غالب نے فرمایا ہے (۳) عشق نے غالب نکما کر دیا نہ ورنہ ہم بھی آدمی تھے کام کے
اس شعر کا لفظ (نکما) سامع کو خبر دیتا ہے کہ اس کا قافیہ (کام) ہے۔

ارضہ | بقول بہار و وارثہ بضاد معجمہ (۱) مورچہ ایت کہ کتاب و شپنیہ و نذر بخورد۔
(جلال طباطبائی شری) یعنی اگر کسی کتاب بخورد ارضہ و کتاب بخورد، مؤلف گوید کہ لغت
عرب است بقول صاحب منتخب و شمس نفیجین کر میت چوب خوار و بقول صاحب تہی الارب
بدین معنی یفتح اول و دوم و سوم باشد و بالکسر و الضم (۲) علف و گیاه بیار (اردو) (۱) و یک
بقول آصفیہ (فارسی) اسم موٹ۔ ایک قسم کی سفید جونیٹی جو اکثر لکڑی۔ کتاب وغیرہ کو چا
کر خاک کر دیتی ہے جسے پنجاب میں سیو تک کہتے ہیں (دہلی) صاحب نفائس نے صراحت کی کہ
کہ و یک فارسی زبان کا لفظ ہے۔

ارطیا بقول برهان و هفت و اندیفت اول و سکون ثانی و طای حطی مفتوح و مهم تجانی رسیده
 و سین بی نقطه بالف کشیده بلغت رومی - بوی مادران را گویند چون آزاد خانه بکسرتنذ جمیع گویند
 بگزیند و آنرا (ارطاماسیا) و (ارطاس) نیز خوانند صاحب محیط بر (برنجاسف) گوید که نزد بعضی فارسی
 است میونانی (ارطیا) و عبری (شویلا) و (فانور) و بفارسی بومادران و بشیرازی (برزرا)
 و هندی (گندمار) نامند و آن نبات است اکثر در سواحل و کوها و صحراهای سایه دار می روید
 بقول شیخ گرم در اول و خشک در دوم و بقول اکثر گرم در دوم و خشک در آخر اول تفتیح
 و لطافت اندک دارد و در مثر آن میوست است و شیخ میفرماید که لمطف و مفتوح نبات و گویند
 که قاطع بلغم - نافع فواق و منخص و مدربول و میض و مفتت سنگ گرده و منافع بسیار دارد -
 (ار دو) بقول صاحب محیط گندمار - ایک پودے کا نام ہے جسکی بو سے موزی حشرات الارض بھاگتے ہیں
ارطی بقول برهان و هفت و اندیفت اول و سکون ثانی و تحتانی بلغت رومی درخت
 و زک را گویند که پده است و عبری غریب خوانند و یکسر ثالث هم همین معنی گفته اند - صاحب
 گوید که بالفصح عربی است - درختی است که گلگوه آن مانند گلگوه بید و برگش پهن است و بر آن تلخ
 و مانند عتاب و تر و تازه آنرا شتر منجورد و بنجایش سرخ ارطیات و ارطی و ارطاج جمع آن صفا
 محیط فرماید که بفتح همره لغت یونانی است و گویند رومی و نبات آنرا بفارسی (درخت و درک)
 نامند و بعضی (هالون) و (کدو) و (بوی مادران) را گفته اند و بقول کیلانی (طبا) است و گویند
 میونانی درخت غریب است و بر (طبا) گوید که همان برنجاسف و بر (غریب) نوشته که میونانی
 (اططاس) و (اططاماس) و عبری (اسفیدار) و بفارسی (پده) و بشیرازی (وزک) و بهما

(وشک) و آن دختی است بسیار بزرگ - سر و خشک در اول و گویند در دوم و بعضی تا سوم گل و برگ و عصاره این هر دو مجفف بی لذع و قاقض و با غصه و پوست آن قریب بدان خشک تر از آن و منافع کثیره دارد (ار دو) و بکھوار طمیا -

ارطیون | بقول صاحب برهان بفتح طای عطی بر وزن ارغنون (۱) نام حکیمی است رومی و او علم و فضل از همه حکمای روم بود و (۲) یعنی عاقل و زیرک و دانا هم آمده - صاحب سروری بحواله ادات الفضلا معنی دوم را اصل قرار دهد و ذکر معنی اول هم کند صاحب مؤید بذیل لغات فرس نسبت هر دو معنی هم زبان سروری - صاحب شمس این را ایند که هر دو معنی لغت عربی گویند و تحتی تا لغت رومی است معنی دوم و لقب حکیمی باشد و بس (ار دو) (۱) ایک حکیم کا نام رومی زبان میں ارطیون ہے (۲) عاقل (دیکھو ارش)

ارغ | بقول صاحب برهان و بهفت بضم اول و سکون ثانی و غین نقطه دار بادام و پسته و فندق و گردگان و امثال آنرا گویند که درون او تیز و تلخ و تند شده باشد و بقول خان آرزو در سراج مغز بادام و امثال آن که تند و تلخ بود و بقول رشیدی مغزهای بدبو و بعر بی بفتح زای معجمه و کسرون و در آخرهای معجمه (زرنخ) صاحب جامع بذکر معنی اول صراحت کند که نایل و امثال آن را هم ارغ گویند که تیز و تلخ و بدبو شود و صاحب سروری فرماید که جمیع لبوب متغیره و مطعومات متغیره را (ارغ) گویند و بعر بی (زرنخ) صاحب اند صراحت کند که این لغت فارسی زبان است مؤلف گوید که (ارغ) بضم اول و دوم بر زبان ترکی تخمه را گویند (کذافی لغات ترکی) و تخمه بقول صاحب برهان مرضی است که از بسیار خوردن بهم رسد و بعر بی بهضمه گویند

(انتہی) بندہ عرض می کنم کہ عفونت غذا بسببی است از اسباب مرض ہیضہ پس فارسیان ازہمین لغت ترکی تبصرہ حرکات مطعومات متعقنہ را (ارغ) نام نہادہ باشند (اردو) برگڑے ہوئے اور سڑے ہوئے نفزیات یا میوے (مذکر) سڑی ہوئی غذا - موتھ -

ارغا | بقول صاحب برہان و ہفت و سروری باثالث بالف کشیدہ بروزن فرداجوی آب را گویند صاحب رشیدی بوالہ شرف نامہ گوید کہ این لغت ترکی است صاحب جامع فرماید کہ اطلاق (ارغا) و (ارغاب) و (ارغاو) بر جوی و نہر ہر دو باشد - صاحب مؤید ذکر این بذیل لغات ترکی کردہ فرماید کہ آب جوی باشد و (ارغاو) بہ واد آخ مشکہ صاحب جمعی از شاہ داعی شیرازی سندی آوردہ (۵) ہر دو رخارش دو ارغا زاب چشمہ پڑفتہ از دست خایش خواب چشمہ صاحب لغات ترکی ذکر (ارغاو) کردہ گوید کہ بالفتح جوی آب است و از بغیر واد و نیز گویند (انتہی) پس بخیاں ما (ارغا) تحف (ارغاو) و (ارغاب) مبتدل آن کہ فارسیا واد را بہ بای موحده و بالعکس آن تبدیل کنند ہجو (نوشتن و بشق و آب و آو) و (ارغ) و ترکی زبان بقول صاحب کنز معنی قنات و خلیج است کہ با (آو) مرکب شدہ برای جوی - قرار یافت (اردو) ندی یا ندی - بقول صاحب آصفیہ (ہندی) اسم موتھ چھوٹا و یا ہتھا ہوا پانی - نہر کلان -

ارغاب بقول صاحب برہان بروزن و ہفت ہم ذکر این کردہ اند - خان آرزو و صرا	چرخاب بمعنی (ارغا) است کہ جوی آب و رود و خانہ گوید کہ مبتدل (ارغاو) و فرماید کہ تحف این (ارغا) باشد صاحبان رشیدی و جہانگیری و جامع و سرور
--	---

اگرچه صاحب شرفنامه این را ترکی گفته لیکن (۵) فرازش پرازخون چوکوه تبرخون پشیش زانیم
 لفظ (آب) و (آو) دلالت دارد بر فارسی چوارغاب و آغز (اردو) و کیهوارغا -
 بودن آن مؤلف عرض کند که (آو) در **ارغاف** | بقول ضمیمه برهان و هفت
 ترکی زبان بمعنی باو علی و سکن و خانه آید و بالتضم و بقول صاحب انند بافتح مرادف
 (ارغ) بمعنی قافه و خلیج (کذافی کنز) پس (ارغاب) مؤلف گوید که بقاعده فارسی بای
 معنی لفظی (ارغاو) در ترکی زبان خانه و سکن عربی به قافیل شود همچو زبان و زقان) و و او
 (قافه و خلیج) باشد و مجازاً بمعنی جوی و (ارغا) هم لغات تبدیل یا بدیحو (وام و فام میاوه و یافه)
 مبدل آن در فارسی زبان چنانکه بر (ارغا) پس ارغاف را مبدل (ارغاب و ارغاو)
 صراحت کرده ایم اندرین صورت اشکالی هر دو توان گرفت و بهتر است که مبدل (ارغا)
 که خان آرزو را پیدا شده است باقی نمی مانم گیریم که تبدیل در تبدیل ضرورت ندارد و ما را
 که (ارغاو) را اصل گیریم و در زبان ترکی و (ارغا) با صاحب انند اتفاق است بفتح اول که (ارغا)
 مبدل آن در فارسی و (ارغا) مخفف هر دو هم و (ارغاو) بفتح اول گذشته است و لمجاظه ماخذیم
 و در ترکی و هم در استعمال فارسی (حکیم عمیق) بجای (ارغاو) بفتح اول صحیح است (اردو) و کیهوارغا -

ارغالی | بقول صاحب روزنامه بجواله سفرنامه ناصرالدین شاه قاجار بمعنی بزکوبی و
 بجای غین معجمه قاف هم آمده صاحب بول چال بجواله روزمره معاصرین گوید که چارواست
 شاخدار مشابیه بنیل گا و و بقول صاحب رهنمای سهولت بمعنی رواج صاحب برهان بر رواج
 صراحت کند که در هندی زبان نیله گا و و گا و کوهی را گویند و بقول صاحب ساطع در سنکرت

(روحہ) باقی حال اتفاق معاصرین تحقیق پسند است کہ (ارغالی و ارقالی) گاو کوہی و نیلہ گاو است مؤلف عرض کند کہ از شان لغت می کشاید کہ ترکست و لیکن محققین ترکی زبان ازین ساکت اند و زبان عرب (ارغال) بقول شمس الارب بالفتح جمع (رغل) است نوعی از علف و بالکسر رویانیدن زمین گیاه رغل را و شیر دادن زن بچہ را و (ارقال) بالکسر سیرت رفتن و طی کردن بیابان را بدین وجہ کہ گاو کوہی گیاه ارغل را دوست دارد و دشت و بیابان را شباط طی کند فارسیان یای نسبت در آخر این زیادہ کرده (ارغالی و ارقالی) نامش نہادہ باشند از بصورت مفرد باشد و اللہ اعلم (اردو) نیل گے۔ بقول آصفیہ (ہندی) اسم مؤنث ایک قسم کے نیلے رنگ کی دشتی گائے جو ہرن سے مشابہ ہوتی ہے۔ نیل گاو بھی کہتے ہیں۔

ارغامونی | بقول صاحب برہان و ہفت و اندر وزن افلاطونی طبعیت یونانی نباتیت کہ بصورت مانند شمشاد صحرائی و بزرگ نزدیک شقائق نمان باشد و او را بشیرازی (ماشاہی سرخ) گویند بزرگ آنرا بر شیم ورم کردہ ضما و کنند زلف باشد صاحب محیط فرماید کہ این را بفارسی (ماشاہی سرخ) نامند و ہندی (بن پوستہ) رنگ شیر آن زعفرانی سیر و خشک و گویند گرم و حاد و جالی و محلل و منافع بسیار دارد و صاحب برہان فرماید کہ (ماشاہی) لغت سریانیست و خود صاحب محیط بر (ماشاہی) نوشتہ کہ اسم نبطی است کہ آنرا (ہنیا) نیز نامند و یونانی (حلاونیون) و (خلوفن) و بفارسی (یرو) گویند و نوعی را کہ گل آن سرخ است (ارغامونی) نام است (اردو) بن پوستہ۔ بقول صاحب محیط ایک پودہ کا نام جو بکویونانی زبان میں ارغامونی کہتے ہیں۔

ارغاو بقول صاحب برہان و رشیدی و مؤید و ناصری و (دوہری و پہلوی) بفتح اول و	دوسروری و شمس و جہاگیری و جامع و ہفت سکون ثانی بو اوزدہ بمعنی ارغاب است
---	---

که جوی آب باشد مؤلف گوید که ماضی	عشوه های او را غا و پدید برشته را فریب
ماخذ این بر (ارغا و ارغاب) کرده ایم -	سراب پند حکیم سوزنی (۵) از عشق دور رخ
صاحب شمس غلط کرده که این را لغت	چون ارغوانت بر دور خم پند زهر و دیده دوازده
عرب نوشته (سیف اسفرنگی ۵) آنکه از	خون شد ست روان پند (ار و و) دیکهو (ارغا)

الربیع | بقول خان آرزو در سراج بفتح اول و سکون و دوم و غین معجمه کسور و جمیع فارسی که
مبتدل زبانی فارسی است گویا بیکه بر درخت پیچد و آنرا خشک گرداند و بعرابی عشقیه خوانند صاحب
هفت صراحت فرماید که در بنده انیر عشق پیچ نام است و صاحب برهان نام عربی این
عشقه گوید - صاحب جامع فرماید که گویا بلباب است و عشقه که آنرا (ارغش) و (ارنگ)
هم گویند - صاحب رشیدی نوشته که برای معجمه هم آمده و بقول صاحب جهانگیری این را
(سرنه) و (ربوینج) هم نام است - صاحب سروری از کلام استاد یسند آورده (۵) بنها
قدمن از عشق زرد شد آری پند درخت خشک شود چون بران تند ارغش پند مؤلف گوید که
زبان ترکی (ارغاج و ارغج) بحکم عربی (لحمه الحیا که) باشد کذا فی کثر و آن پند است که در بنده
جامه بر عرض تاری پید پس فارسیان به تبدیل جمیع عربی بفارسی همچو (کاج و کاج) استعاره گویا
را نام نهادند که بر درخت می پیچد همچو پند بر تار و این را مفرس توان گفت و در (ارغش) تبدیل جمیع
عربی به زبانی فارسی و تحقیق خود نسبت (ارنگ) بجایش عرض کنیم - صاحب محیط بلباب
فرماید که این را بعرابی عاشق الشجر و علیق و عشقه گویند و بشیرازی (هر شه) و آن نوعی از قس است
و بهندی عشق پیمان نام دارد و سر و خشک در و دوم و بقول بعضی گرم در وسط درجه اول و خشک

در اول آن بعضی سرود و تر و دانسته اند - محل و منفی و ملین و مهمل و منافع بسیار دارد (ار و و)
 عشق پیمان - عشق پیچیده - بقول صاحب آصفیه اسم مذکر یک بیل کا نام حبس کا پھول سرخ
 اور پیمان باریک باریک ہوتی ہیں لیلاب (ذوق ۵) میں ہمیشہ عاشق پیچیدہ مویان ہی رہا
 خاک پر روئیدہ میرے عشق پیمان ہی رہا :

ار غندہ | بقول صاحب برہان و جامع و ہفت و جہانگیری و اندلیغ اقل و دال ابجد و سکون
 ثانی و قسم ثالث (۱) بمعنی غضبناک و تشنگین باشد و (۲) صاحب حرص و خداوند شرہ را نیز گویند
 صاحب وری و پہلوی گوید کہ (ار غندہ) و (ار غندہ) ہر دو بمعنی خشم باشد و در نسخہ دیگر بمعنی خشمنا
 صاحب شمس نسبت منی دوم فرماید کہ بمعنی حرص آمدہ صاحب اند بحد و قصر بمعنی اول
 قانع مؤلف عرض کند کہ تحقیق ما این خشف (ار غندہ) باشد کہ می آید و صراحت ماخذ
 ہدرا بنجانب و اولی مخفی مباد کہ ہمین لغت بہمین معنی در مہدودہ ہم گذشت و نتیجہ لب و لہجہ
 مقامی بیش نباشد کہ مقصورہ را مہدودہ کردند - (ار و و) دیکھو ار غندہ -

<p>ار غن بقول برہان و جامع و اند بر ماخذ ہر دو غور نظر نمود و تحقیق ما کہ بر (ار غن) بازای فارسی بر وزن و معنی (ار غن) است کہ گذشت اصل این (ار غن بہیم عربی) لغت ترکی گذشت - خان آرزو در سراج گوید کہ این اصل بود - فارسیان بہ تبدیل جیم عربی با جیم فارسی است و (ار غن) کہ بہیم فارسی گذشت تبدیل (ار غن) کردند و نیز بہ تبدیل جیم عربی بہ زائے این غندہ عرض می کنم کہ تبدیل زای فارسی جیم فارسی (ار غن) ساختند و استعارہ نام گیاہ فارسی خلاف قاعدہ فارسیان است مہذا و ہذا و نہاد کہ صراحت کامل این بر (ار غن) کردیم</p>	<p>ار غن بقول برہان و جامع و اند بر ماخذ ہر دو غور نظر نمود و تحقیق ما کہ بر (ار غن) بازای فارسی بر وزن و معنی (ار غن) است کہ گذشت اصل این (ار غن بہیم عربی) لغت ترکی گذشت - خان آرزو در سراج گوید کہ این اصل بود - فارسیان بہ تبدیل جیم عربی با جیم فارسی است و (ار غن) کہ بہیم فارسی گذشت تبدیل (ار غن) کردند و نیز بہ تبدیل جیم عربی بہ زائے این غندہ عرض می کنم کہ تبدیل زای فارسی جیم فارسی (ار غن) ساختند و استعارہ نام گیاہ فارسی خلاف قاعدہ فارسیان است مہذا و ہذا و نہاد کہ صراحت کامل این بر (ار غن) کردیم</p>
---	---

پس نہیں ہوتا کہ (ارغز) اصل قرار دہیم و خلاف قاعدہ فرس (ارغ) را مبدل (ارغز) گیریم	الحاصل این مبدل (ارغ) بحیم عربیت) و مراد (ارغ) بحیم فارسی (ار دو) دیکھو ارغج۔
<p>ارغشک بقول برہان و سراج و ہفت و اندیفتہ اول و فوقانی و سکون ثانی و شین قرشت و کاف و ضم ثالث نوعی از بازی باشد کہ دو شیرگان و دختران کنند و آن چنانست کہ بر سر دو پاشینند و کفہای دستہار بر سر زانو ہا مانند و چیز ہا گویند و ہمچنان نشستہ بر سر ہا ہنند و کف ہای دستہار بر ہم زنند و صاحب جامع بر (نوعی از بازی دخترکان) قانع مؤلف گوید کہ (ارغشک) یفتہ ہمزہ و سکون رای مہملہ و ضمتہ غین معجمہ و سکون شین معجمہ و فتح تائی قرشت و سکون کاف عربی و در ترکی زبان رقص را گویند (کذا فی لغات ترکی) پس عجیبی نیست کہ فارسیا نوع بازی را کہ بارقص شامل باشد بدین نام موسوم کردہ باشند (ار دو) ایک خاص قسم کی بازی کا نام (ارغشک) ہے اور یہ ترکی زبان کا لفظ ہے۔ کہا گیا ہے کہ گوارے لڑکیاں باہم کھیلتی ہیں اس طرح کہ اکڑن مٹھتی ہیں اور بیلیون کو اپنے زانو پر ملکر کچھ کہتی ہیں اور بیٹھی بیٹھی اور تالیاں بجاتی ہیں معلوم ایسا ہوتا ہے کہ یہ ایک ورزشی کھیل ہے۔</p>	
<p>ارغک بقول برہان و جامع و ہفت و اندیفتہ اول و ثالث و سکون ثانی و کاف مرادف (ارغ) کہ گذشتہ خان آرزو دہرا</p> <p>خو انیم زیر کہ بقاعدہ فرس بحیم عربی بہ کاف</p> <p>گوید کہ این مبدل (ارغز) باشد مؤلف عربی</p> <p>فارسی بدل شود نہ بکاف عربی اگرچہ محققین</p> <p>کنند کہ ماخذ (ارغ) بجایش بیان کردہ ایم کہ اصل</p> <p>فرس (ارغج) را مرادف (ارغشک) بہ کاف</p>	<p>آن بہ حیم عربی (ارغ) بود اگر این را مبدل</p> <p>(ارغ) خیال کنیم باید کہ بکاف فارسی (ارغک)</p>

عربی) هم آورده اند که مثال تبدیل جمیم عربی به کاف فارسی است اما تحقیق ما بلفظ (خشیک) گذشته است که بکاف عجمی صحیح باشد نه بکاف عربی چنانچه نسبت (ارغک) با خان آرزو اتفاق داریم که مبدل (ارغش) باشد یعنی فارسی (ارغ) را اول به تبدیل جمیم عربی به زای فارسی (ارغش) کردند همچو (کج ذکر) و بعد از آن به تبدیل زای فارسی با کاف عربی (ارغش) (ارغو) را (ارغک) ساختند و این هر دو تبدیل بقاعده فارسی درست است آنرا که بر خلاف تحقیق ما (خشیک) را بکاف عربی درست خیال کنند و به تبدیل جمیم عربی (خشج) را بکاف عربی خلاف قیاس تسلیم کنند بر نهیب شان (ارغک) را هم مبدل (ارغ) توانیم تسلیم کرد مگر قول خان آرزو اقوی است - (ارغو) و (دیکھوار غ) -	
--	--

ارغون | بقول برهان و جامع و هفت بروزن ارزن (۱) نام سازیت که از افلاطون
وضع کرده و بیشتر نصرانیان و رومیان نوازند مرادف ارغنون - صاحب رشیدی فرماید
که (ارغن) و (ارغون) و (ارغنون) ساز معروف است وضع افلاطون (خاقانی ۵)
اگر ناهید و عشرت که چرخ سپر اید شعر من با ساز ارغن پد صاحب اسروری و (دری و
پهلوی) هم ذکر این کرده صاحب جهانگیری هم سندی آورده (خاقانی ۵) از چنگ غم
خلاص تماکنم زد هر پد کافان بنای حلق چو ارغن بر آورم پد صاحب غیاث بذیل ارغنون
فرماید که آن کدوی خالی باشد بچرم اندر کشیده و بران رود و بپند و آنچه حالا بهم میرسد مرتب
و مشا به بصدوق باشد صاحب مؤید بکر معنی اول فرماید که در دستور ستور است که آواز
بهفتاد و دختر که یک بار بر کشند خان آرزو در سراج نوشته که بضمت غین می باید چرا که (ارغون)

ہوا و معروف آمدہ کہ مخفف (ارغنون) است (مقصودش جزاین نباشد کہ چنانکہ (ارغنون)
 مخفف (ارغنون) است بمچنین (ارغن) مخفف (ارغون) پس بعد حذف و او باید کہ غین
 بحجہ را مضموم خوانیم۔ نیز فرماید کہ در فارسی بودن این لفظ نظر است مولف گوید کہ چرا گوئیم
 کہ ترکی است۔ صاحب کتز کہ محقق ترکی زبان است (ارغن) و (ارغنون) ہر دو را آلہ طرب گفتہ
 و دآرستہ از معانی بلخی سندی آورده (۱) اگر جوش گریہ ہر خوشیم بشکند پس نیش نالہ در گ
 ارغن بر آورم پد صاحب سوار تسبیل آورودہ کہ بیونانی ہمین ساز را (آرگنان) گویند مو
 گوید کہ عجبی نیست کہ از (ارغنون) گرفتہ باشند۔ صاحب ناصری نواید کہ گویند از غایت عظمت
 این را در جدار عمارتی محکم نصب نمایند و در ایران دیدہ نشد و گویند کہ ہشت ہزار لولہ و آلات و
 مولف عرض کند کہ صاحب غیاث صراحتی کہ کردہ است درست نیست و بتحقیق (ارغن)
 همان ساز است کہ آنرا در انگلیسی زبان (آرگن) گویند عجبی نیست کہ اہل مغرب این نام را از
 زبان ترکی گرفتہ باشند و شکل صندوقی ساختہ می شود از قسم (ہارمونیم) و کثرت آتش چنانکہ صا
 تا صری ذکر کردہ درین زمان یافتہ نمی شود و لیکن اجزای بسیار دارد و از زبان دست نوا
 می شود و حرکت پامی ہم در مقام خاصش لازم تا بوسیلہ آن ہوامی داخلی بلند شود و از مقامی
 براید کہ انگشت ہای دست در ان کاری کند و آواز خوشی پیدا شود و نوازندہ را باید کہ از موی
 خبردار و در نغمہ بی قانون برآید۔ بقول صاحب لغات ترکی (۲) بضمتہ غین نام قومی است
 از نسل (۱) (۲) (۳) (۴) (۵) (۶) (۷) (۸) (۹) (۱۰) (۱۱) (۱۲) (۱۳) (۱۴) (۱۵) (۱۶) (۱۷) (۱۸) (۱۹) (۲۰) (۲۱) (۲۲) (۲۳) (۲۴) (۲۵) (۲۶) (۲۷) (۲۸) (۲۹) (۳۰) (۳۱) (۳۲) (۳۳) (۳۴) (۳۵) (۳۶) (۳۷) (۳۸) (۳۹) (۴۰) (۴۱) (۴۲) (۴۳) (۴۴) (۴۵) (۴۶) (۴۷) (۴۸) (۴۹) (۵۰) (۵۱) (۵۲) (۵۳) (۵۴) (۵۵) (۵۶) (۵۷) (۵۸) (۵۹) (۶۰) (۶۱) (۶۲) (۶۳) (۶۴) (۶۵) (۶۶) (۶۷) (۶۸) (۶۹) (۷۰) (۷۱) (۷۲) (۷۳) (۷۴) (۷۵) (۷۶) (۷۷) (۷۸) (۷۹) (۸۰) (۸۱) (۸۲) (۸۳) (۸۴) (۸۵) (۸۶) (۸۷) (۸۸) (۸۹) (۹۰) (۹۱) (۹۲) (۹۳) (۹۴) (۹۵) (۹۶) (۹۷) (۹۸) (۹۹) (۱۰۰) (۱۰۱) (۱۰۲) (۱۰۳) (۱۰۴) (۱۰۵) (۱۰۶) (۱۰۷) (۱۰۸) (۱۰۹) (۱۱۰) (۱۱۱) (۱۱۲) (۱۱۳) (۱۱۴) (۱۱۵) (۱۱۶) (۱۱۷) (۱۱۸) (۱۱۹) (۱۲۰) (۱۲۱) (۱۲۲) (۱۲۳) (۱۲۴) (۱۲۵) (۱۲۶) (۱۲۷) (۱۲۸) (۱۲۹) (۱۳۰) (۱۳۱) (۱۳۲) (۱۳۳) (۱۳۴) (۱۳۵) (۱۳۶) (۱۳۷) (۱۳۸) (۱۳۹) (۱۴۰) (۱۴۱) (۱۴۲) (۱۴۳) (۱۴۴) (۱۴۵) (۱۴۶) (۱۴۷) (۱۴۸) (۱۴۹) (۱۵۰) (۱۵۱) (۱۵۲) (۱۵۳) (۱۵۴) (۱۵۵) (۱۵۶) (۱۵۷) (۱۵۸) (۱۵۹) (۱۶۰) (۱۶۱) (۱۶۲) (۱۶۳) (۱۶۴) (۱۶۵) (۱۶۶) (۱۶۷) (۱۶۸) (۱۶۹) (۱۷۰) (۱۷۱) (۱۷۲) (۱۷۳) (۱۷۴) (۱۷۵) (۱۷۶) (۱۷۷) (۱۷۸) (۱۷۹) (۱۸۰) (۱۸۱) (۱۸۲) (۱۸۳) (۱۸۴) (۱۸۵) (۱۸۶) (۱۸۷) (۱۸۸) (۱۸۹) (۱۹۰) (۱۹۱) (۱۹۲) (۱۹۳) (۱۹۴) (۱۹۵) (۱۹۶) (۱۹۷) (۱۹۸) (۱۹۹) (۲۰۰) (۲۰۱) (۲۰۲) (۲۰۳) (۲۰۴) (۲۰۵) (۲۰۶) (۲۰۷) (۲۰۸) (۲۰۹) (۲۱۰) (۲۱۱) (۲۱۲) (۲۱۳) (۲۱۴) (۲۱۵) (۲۱۶) (۲۱۷) (۲۱۸) (۲۱۹) (۲۲۰) (۲۲۱) (۲۲۲) (۲۲۳) (۲۲۴) (۲۲۵) (۲۲۶) (۲۲۷) (۲۲۸) (۲۲۹) (۲۳۰) (۲۳۱) (۲۳۲) (۲۳۳) (۲۳۴) (۲۳۵) (۲۳۶) (۲۳۷) (۲۳۸) (۲۳۹) (۲۴۰) (۲۴۱) (۲۴۲) (۲۴۳) (۲۴۴) (۲۴۵) (۲۴۶) (۲۴۷) (۲۴۸) (۲۴۹) (۲۵۰) (۲۵۱) (۲۵۲) (۲۵۳) (۲۵۴) (۲۵۵) (۲۵۶) (۲۵۷) (۲۵۸) (۲۵۹) (۲۶۰) (۲۶۱) (۲۶۲) (۲۶۳) (۲۶۴) (۲۶۵) (۲۶۶) (۲۶۷) (۲۶۸) (۲۶۹) (۲۷۰) (۲۷۱) (۲۷۲) (۲۷۳) (۲۷۴) (۲۷۵) (۲۷۶) (۲۷۷) (۲۷۸) (۲۷۹) (۲۸۰) (۲۸۱) (۲۸۲) (۲۸۳) (۲۸۴) (۲۸۵) (۲۸۶) (۲۸۷) (۲۸۸) (۲۸۹) (۲۹۰) (۲۹۱) (۲۹۲) (۲۹۳) (۲۹۴) (۲۹۵) (۲۹۶) (۲۹۷) (۲۹۸) (۲۹۹) (۳۰۰) (۳۰۱) (۳۰۲) (۳۰۳) (۳۰۴) (۳۰۵) (۳۰۶) (۳۰۷) (۳۰۸) (۳۰۹) (۳۱۰) (۳۱۱) (۳۱۲) (۳۱۳) (۳۱۴) (۳۱۵) (۳۱۶) (۳۱۷) (۳۱۸) (۳۱۹) (۳۲۰) (۳۲۱) (۳۲۲) (۳۲۳) (۳۲۴) (۳۲۵) (۳۲۶) (۳۲۷) (۳۲۸) (۳۲۹) (۳۳۰) (۳۳۱) (۳۳۲) (۳۳۳) (۳۳۴) (۳۳۵) (۳۳۶) (۳۳۷) (۳۳۸) (۳۳۹) (۳۴۰) (۳۴۱) (۳۴۲) (۳۴۳) (۳۴۴) (۳۴۵) (۳۴۶) (۳۴۷) (۳۴۸) (۳۴۹) (۳۵۰) (۳۵۱) (۳۵۲) (۳۵۳) (۳۵۴) (۳۵۵) (۳۵۶) (۳۵۷) (۳۵۸) (۳۵۹) (۳۶۰) (۳۶۱) (۳۶۲) (۳۶۳) (۳۶۴) (۳۶۵) (۳۶۶) (۳۶۷) (۳۶۸) (۳۶۹) (۳۷۰) (۳۷۱) (۳۷۲) (۳۷۳) (۳۷۴) (۳۷۵) (۳۷۶) (۳۷۷) (۳۷۸) (۳۷۹) (۳۸۰) (۳۸۱) (۳۸۲) (۳۸۳) (۳۸۴) (۳۸۵) (۳۸۶) (۳۸۷) (۳۸۸) (۳۸۹) (۳۹۰) (۳۹۱) (۳۹۲) (۳۹۳) (۳۹۴) (۳۹۵) (۳۹۶) (۳۹۷) (۳۹۸) (۳۹۹) (۴۰۰) (۴۰۱) (۴۰۲) (۴۰۳) (۴۰۴) (۴۰۵) (۴۰۶) (۴۰۷) (۴۰۸) (۴۰۹) (۴۱۰) (۴۱۱) (۴۱۲) (۴۱۳) (۴۱۴) (۴۱۵) (۴۱۶) (۴۱۷) (۴۱۸) (۴۱۹) (۴۲۰) (۴۲۱) (۴۲۲) (۴۲۳) (۴۲۴) (۴۲۵) (۴۲۶) (۴۲۷) (۴۲۸) (۴۲۹) (۴۳۰) (۴۳۱) (۴۳۲) (۴۳۳) (۴۳۴) (۴۳۵) (۴۳۶) (۴۳۷) (۴۳۸) (۴۳۹) (۴۴۰) (۴۴۱) (۴۴۲) (۴۴۳) (۴۴۴) (۴۴۵) (۴۴۶) (۴۴۷) (۴۴۸) (۴۴۹) (۴۵۰) (۴۵۱) (۴۵۲) (۴۵۳) (۴۵۴) (۴۵۵) (۴۵۶) (۴۵۷) (۴۵۸) (۴۵۹) (۴۶۰) (۴۶۱) (۴۶۲) (۴۶۳) (۴۶۴) (۴۶۵) (۴۶۶) (۴۶۷) (۴۶۸) (۴۶۹) (۴۷۰) (۴۷۱) (۴۷۲) (۴۷۳) (۴۷۴) (۴۷۵) (۴۷۶) (۴۷۷) (۴۷۸) (۴۷۹) (۴۸۰) (۴۸۱) (۴۸۲) (۴۸۳) (۴۸۴) (۴۸۵) (۴۸۶) (۴۸۷) (۴۸۸) (۴۸۹) (۴۹۰) (۴۹۱) (۴۹۲) (۴۹۳) (۴۹۴) (۴۹۵) (۴۹۶) (۴۹۷) (۴۹۸) (۴۹۹) (۵۰۰) (۵۰۱) (۵۰۲) (۵۰۳) (۵۰۴) (۵۰۵) (۵۰۶) (۵۰۷) (۵۰۸) (۵۰۹) (۵۱۰) (۵۱۱) (۵۱۲) (۵۱۳) (۵۱۴) (۵۱۵) (۵۱۶) (۵۱۷) (۵۱۸) (۵۱۹) (۵۲۰) (۵۲۱) (۵۲۲) (۵۲۳) (۵۲۴) (۵۲۵) (۵۲۶) (۵۲۷) (۵۲۸) (۵۲۹) (۵۳۰) (۵۳۱) (۵۳۲) (۵۳۳) (۵۳۴) (۵۳۵) (۵۳۶) (۵۳۷) (۵۳۸) (۵۳۹) (۵۴۰) (۵۴۱) (۵۴۲) (۵۴۳) (۵۴۴) (۵۴۵) (۵۴۶) (۵۴۷) (۵۴۸) (۵۴۹) (۵۵۰) (۵۵۱) (۵۵۲) (۵۵۳) (۵۵۴) (۵۵۵) (۵۵۶) (۵۵۷) (۵۵۸) (۵۵۹) (۵۶۰) (۵۶۱) (۵۶۲) (۵۶۳) (۵۶۴) (۵۶۵) (۵۶۶) (۵۶۷) (۵۶۸) (۵۶۹) (۵۷۰) (۵۷۱) (۵۷۲) (۵۷۳) (۵۷۴) (۵۷۵) (۵۷۶) (۵۷۷) (۵۷۸) (۵۷۹) (۵۸۰) (۵۸۱) (۵۸۲) (۵۸۳) (۵۸۴) (۵۸۵) (۵۸۶) (۵۸۷) (۵۸۸) (۵۸۹) (۵۹۰) (۵۹۱) (۵۹۲) (۵۹۳) (۵۹۴) (۵۹۵) (۵۹۶) (۵۹۷) (۵۹۸) (۵۹۹) (۶۰۰) (۶۰۱) (۶۰۲) (۶۰۳) (۶۰۴) (۶۰۵) (۶۰۶) (۶۰۷) (۶۰۸) (۶۰۹) (۶۱۰) (۶۱۱) (۶۱۲) (۶۱۳) (۶۱۴) (۶۱۵) (۶۱۶) (۶۱۷) (۶۱۸) (۶۱۹) (۶۲۰) (۶۲۱) (۶۲۲) (۶۲۳) (۶۲۴) (۶۲۵) (۶۲۶) (۶۲۷) (۶۲۸) (۶۲۹) (۶۳۰) (۶۳۱) (۶۳۲) (۶۳۳) (۶۳۴) (۶۳۵) (۶۳۶) (۶۳۷) (۶۳۸) (۶۳۹) (۶۴۰) (۶۴۱) (۶۴۲) (۶۴۳) (۶۴۴) (۶۴۵) (۶۴۶) (۶۴۷) (۶۴۸) (۶۴۹) (۶۵۰) (۶۵۱) (۶۵۲) (۶۵۳) (۶۵۴) (۶۵۵) (۶۵۶) (۶۵۷) (۶۵۸) (۶۵۹) (۶۶۰) (۶۶۱) (۶۶۲) (۶۶۳) (۶۶۴) (۶۶۵) (۶۶۶) (۶۶۷) (۶۶۸) (۶۶۹) (۶۷۰) (۶۷۱) (۶۷۲) (۶۷۳) (۶۷۴) (۶۷۵) (۶۷۶) (۶۷۷) (۶۷۸) (۶۷۹) (۶۸۰) (۶۸۱) (۶۸۲) (۶۸۳) (۶۸۴) (۶۸۵) (۶۸۶) (۶۸۷) (۶۸۸) (۶۸۹) (۶۹۰) (۶۹۱) (۶۹۲) (۶۹۳) (۶۹۴) (۶۹۵) (۶۹۶) (۶۹۷) (۶۹۸) (۶۹۹) (۷۰۰) (۷۰۱) (۷۰۲) (۷۰۳) (۷۰۴) (۷۰۵) (۷۰۶) (۷۰۷) (۷۰۸) (۷۰۹) (۷۱۰) (۷۱۱) (۷۱۲) (۷۱۳) (۷۱۴) (۷۱۵) (۷۱۶) (۷۱۷) (۷۱۸) (۷۱۹) (۷۲۰) (۷۲۱) (۷۲۲) (۷۲۳) (۷۲۴) (۷۲۵) (۷۲۶) (۷۲۷) (۷۲۸) (۷۲۹) (۷۳۰) (۷۳۱) (۷۳۲) (۷۳۳) (۷۳۴) (۷۳۵) (۷۳۶) (۷۳۷) (۷۳۸) (۷۳۹) (۷۴۰) (۷۴۱) (۷۴۲) (۷۴۳) (۷۴۴) (۷۴۵) (۷۴۶) (۷۴۷) (۷۴۸) (۷۴۹) (۷۵۰) (۷۵۱) (۷۵۲) (۷۵۳) (۷۵۴) (۷۵۵) (۷۵۶) (۷۵۷) (۷۵۸) (۷۵۹) (۷۶۰) (۷۶۱) (۷۶۲) (۷۶۳) (۷۶۴) (۷۶۵) (۷۶۶) (۷۶۷) (۷۶۸) (۷۶۹) (۷۷۰) (۷۷۱) (۷۷۲) (۷۷۳) (۷۷۴) (۷۷۵) (۷۷۶) (۷۷۷) (۷۷۸) (۷۷۹) (۷۸۰) (۷۸۱) (۷۸۲) (۷۸۳) (۷۸۴) (۷۸۵) (۷۸۶) (۷۸۷) (۷۸۸) (۷۸۹) (۷۹۰) (۷۹۱) (۷۹۲) (۷۹۳) (۷۹۴) (۷۹۵) (۷۹۶) (۷۹۷) (۷۹۸) (۷۹۹) (۸۰۰) (۸۰۱) (۸۰۲) (۸۰۳) (۸۰۴) (۸۰۵) (۸۰۶) (۸۰۷) (۸۰۸) (۸۰۹) (۸۱۰) (۸۱۱) (۸۱۲) (۸۱۳) (۸۱۴) (۸۱۵) (۸۱۶) (۸۱۷) (۸۱۸) (۸۱۹) (۸۲۰) (۸۲۱) (۸۲۲) (۸۲۳) (۸۲۴) (۸۲۵) (۸۲۶) (۸۲۷) (۸۲۸) (۸۲۹) (۸۳۰) (۸۳۱) (۸۳۲) (۸۳۳) (۸۳۴) (۸۳۵) (۸۳۶) (۸۳۷) (۸۳۸) (۸۳۹) (۸۴۰) (۸۴۱) (۸۴۲) (۸۴۳) (۸۴۴) (۸۴۵) (۸۴۶) (۸۴۷) (۸۴۸) (۸۴۹) (۸۵۰) (۸۵۱) (۸۵۲) (۸۵۳) (۸۵۴) (۸۵۵) (۸۵۶) (۸۵۷) (۸۵۸) (۸۵۹) (۸۶۰) (۸۶۱) (۸۶۲) (۸۶۳) (۸۶۴) (۸۶۵) (۸۶۶) (۸۶۷) (۸۶۸) (۸۶۹) (۸۷۰) (۸۷۱) (۸۷۲) (۸۷۳) (۸۷۴) (۸۷۵) (۸۷۶) (۸۷۷) (۸۷۸) (۸۷۹) (۸۸۰) (۸۸۱) (۸۸۲) (۸۸۳) (۸۸۴) (۸۸۵) (۸۸۶) (۸۸۷) (۸۸۸) (۸۸۹) (۸۹۰) (۸۹۱) (۸۹۲) (۸۹۳) (۸۹۴) (۸۹۵) (۸۹۶) (۸۹۷) (۸۹۸) (۸۹۹) (۹۰۰) (۹۰۱) (۹۰۲) (۹۰۳) (۹۰۴) (۹۰۵) (۹۰۶) (۹۰۷) (۹۰۸) (۹۰۹) (۹۱۰) (۹۱۱) (۹۱۲) (۹۱۳) (۹۱۴) (۹۱۵) (۹۱۶) (۹۱۷) (۹۱۸) (۹۱۹) (۹۲۰) (۹۲۱) (۹۲۲) (۹۲۳) (۹۲۴) (۹۲۵) (۹۲۶) (۹۲۷) (۹۲۸) (۹۲۹) (۹۳۰) (۹۳۱) (۹۳۲) (۹۳۳) (۹۳۴) (۹۳۵) (۹۳۶) (۹۳۷) (۹۳۸) (۹۳۹) (۹۴۰) (۹۴۱) (۹۴۲) (۹۴۳) (۹۴۴) (۹۴۵) (۹۴۶) (۹۴۷) (۹۴۸) (۹۴۹) (۹۵۰) (۹۵۱) (۹۵۲) (۹۵۳) (۹۵۴) (۹۵۵) (۹۵۶) (۹۵۷) (۹۵۸) (۹۵۹) (۹۶۰) (۹۶۱) (۹۶۲) (۹۶۳) (۹۶۴) (۹۶۵) (۹۶۶) (۹۶۷) (۹۶۸) (۹۶۹) (۹۷۰) (۹۷۱) (۹۷۲) (۹۷۳) (۹۷۴) (۹۷۵) (۹۷۶) (۹۷۷) (۹۷۸) (۹۷۹) (۹۸۰) (۹۸۱) (۹۸۲) (۹۸۳) (۹۸۴) (۹۸۵) (۹۸۶) (۹۸۷) (۹۸۸) (۹۸۹) (۹۹۰) (۹۹۱) (۹۹۲) (۹۹۳) (۹۹۴) (۹۹۵) (۹۹۶) (۹۹۷) (۹۹۸) (۹۹۹) (۱۰۰۰)

اور (ارغن) ہماری تحقیق میں ترکی زبان کا لفظ ہے اور یہ وہی باج ہے جو ہارموتیم سے کسی قدر بڑا ہوتا ہے جس کے بجانے میں پاؤں اور ہاتھوں کی انگلیوں سے کام لیتے ہیں بعض کا خیال ہے کہ وہ صندوقی باج جس میں ایک بلین پر باریک باریک نوکدار سویاں لگی ہوتی ہیں اور کوکنے سے بجا ہے لیکن انگریزی زبان میں جس باجے کا نام آرگن ہے ہماری رائے میں وہی آرغن یا ارغنون ہے۔ (۲) منول سے ایک قوم کا نام ترکی زبان میں ارغن ہے۔

<p>ارغند بقول صاحب برہان و جامع و کہ ما بین عراق و آذربایجان گذر دو نام رودخانه ہفت بر وزن فرزند یعنی خصم افکن و دلیر و قند ہار ہم و معنی ترکیبی آن خشکیں آب باشد چہ شجاع باشد و خشکیں را نیز گویند صاحب رشید (ارغند) معنی خشکیں ہم آمدہ است و بعضی گویند و سراج این را مرادف (ارغندہ) گوید جمیع قضا کہ (ارغندہ آب) است و (ارغندہ) ہم معنی بیان کردہ اش کہ بر (ارغندہ) مذکور صاحب خشکیں باشد و ہا بکثرت استعمال افتاد صاحب سروری بر دلیر خصم افکن قلع مؤلف گوید رشیدی بذیل (ارغند و ارغندہ) فرماید کہ ازین کہ ماصراحت این بر (ارغندہ) کردہ ایم کہ مخفف ماخوذ است (ارغنداب) کہ دو رودخانہ را (ارغندہ) باشد و مشتق از (ارغندن) ذکر ماخذ نام است۔ صاحب سروری صراحت فرماید بر ارغندن می آید (اردو) دیکھو ارغندہ کہ نفع غین معجبہ باشد صاحب ناصری گوید کہ</p>	<p>ارغنداب بقول صاحب برہان و جن من آنست کہ اصل این (ارغندہ آب) جامع و ہفت و جہانگیری نام رودخانہ است بود و مطلوب کردہ اند کہ آب را خشناک گرفتن</p>
--	--

غریب است مؤلف گوید کہ (ارغذاب) گوئم شد بر (ارغندن) می آید - و آروغ رود خانہ
یا (غرندہ آب) ہر دو کنایہ باشند از رودخانہ ہمان آواز روانی باشد و پس (ارود)
کہ در روایتش آوازی پیدا شود و این قسم آواز در آبی باشد کہ سطح زمینش سنگلاخ بود پس بچو
(ارغندہ شیر) رودخانہ را ہم (ارغذاب) گفتند - فارسیوں نے انکوڈکارنے والی ندیان کہا
نہ معنی تشکین بلکہ معنی حقیقی (آر و غندہ) است ایک عراق اور آذربایجان کے درمیان
و صراحت این امر کہ (آر و غندہ) چکونہ (ارغند) واقع ہے اور دوسری قند ہارمین -

(الف) ارغندن (ب) بقول صاحب برہان بروزن شرمندہ (۱) بمعنی حرص

(ب) ارغندہ و خداوند شرہ و (۲) مستی کہ طالب و حرص شراب باشد و (۳)

معنی تہرآلود و غضبناک صاحب رشیدی گوید کہ بالفتح (م) دلیر و (ہ) مہیب و ذکر معنی

سٹوم ہم کردہ و صراحت کند کہ (ارغندہ) مرادف این است صاحب (وری و پہلوی) ذکر

(ارغندہ و ارغندہ) کردہ فرماید کہ معنی خشم باشد و بقول بعض - جنگ آور خوشمناک - صاحب

جہانگیری بر معنی اول و سٹوم قانع - صاحب جامع باتفاق برہان در معنی اول و سٹوم فرماید

کہ بروزن شرمندہ و پرمردہ ہر دو باشد (یعنی کبسر و ختم غین مجمہ - ہر دو) صاحب جہانگیری

گوید کہ (ارغندہ) و (الغندہ) و (ارغندہ بروزن برکندہ) ہر سہ معنی خشم باشد (کذا فی التحفہ) و در نسخہ

دیگر معنی جنگ آور خوشمناک آورده و این صح است کذا فی فرہنگ آثار ارغندہ - بضم

غین) است و در رسالہ حسین وفائی (ارغیدہ بروزن لرزیدہ) معنی خشم آلود است و د

ادات الفضلا (ارغده - بوزن سرزده) نیز باین معنی و (ارغنده بوزن گردنده) بمعنی مستیک طاب
 شراب باشد (انتهی کلامه) صاحب ناصری آورده که (ارغنده) بمعنی دلیر و ششاک است
 و بیشتر برای گرگ و شیر اطلاق آن نمایند صاحب هفت این را بفتح غین نوشته معنی بابرهان
 اتفاق کند صاحب شمس فرماید که بوزن (فرغنده) مرادف (ارغده) بمعنی شگمین و قهر آلود
 و بمعنی حرص هم باشد مؤلف عرض کند که (رغن) بفتح لغت عربی است بقول منتخب بمعنی
 میل و طمع کردن بچیزی فارسیان بقاعده خود الف وصلی و را اول و علامت مصدر (دون)
 در آخرین آورده (ارغندن) را بمعنی میل کردن قرار دادند و این قسم صادر مرکبه از الفا
 عربی بسیار است همچو (طلبیدن و نهیدن - و غیر ذلک) اگر چه حالا این مصدر - متروک است
 ولیکن (ارغنده) اسم فاعل و (ارغنده و ارغند و ارغده) مخفف آن در استعمال فارسیان
 و فرنگ های فارسی زبان موجود این است ماخذ معنی اول که عام است تخصیص معنی دوم
 مجاز آن - آنچه صاحب شمس باین را بمعنی حرص نوشته تسامح اوست - نسبت معنی سوم عرض
 می شود که (آرغ) به مدحمره و تغنیم ضمه و رای همل و سکون غین در ترکی زبان بمعنی باوری که
 وقت انضمام غذا از دهن براید (کذا فی لغات ترکی) و ترکان بقاعده خود تضخیم ضمه را در رسم خط
 با و او ظا هر کنند و (آروغ) نویسند پس فارسیان از همین آروغ مصدر (آروغیدن) ساخته
 که در مدوده گذشت و نتیجاً لب و لهجه بعضی مقامات است که مدوده بمقصوده بدل شد
 و او علامت ضمه را حذف کرده (ارغیدن) کردند و از مصدر (ارغیدن) (ارغنده بوزن
 شمرنده) اسم فاعل است بمعنی آروغ زننده و (ارغیده) هم اسم فاعلش پس اصل معنی سوم

آروغ زندہ و مجازاً بمعنی خشنک باشد۔ آنچه صاحب ناصری استعمال این را اکثر با شیر و گرگ بیان کند درست است کہ شیر ارغندہ (شیر خشنک) را گفته اند همچنین (ارغندہ گرگ) گرگ خشنک را چنانکہ در اردو ہم (ڈکارنا) برای آواز شیر مستعمل یعنی (آواز اسد) را کہ بجالت خشم برآرد (شیر کا ڈکارنا) گویند ولیکن مجازاً برای غیر اسد و گرگ ہم مستعمل ہمو (ارغنداب) کہ گذشت پس بہ تحقیق ما استعمال (ارغند و ارغندہ) بمعنی مجازی برای غیر اسد و گرگ خیال خال است و اسناد موجودہ برای اسد و گرگ مخصوص و بدین لحاظ این را استعمالاً -----

(ج) ارغندہ شیر | قائم کردن اولی است کہ تخصیص و کثرت استعمال این با شیر و گرگ

(د) ارغندہ گرگ | ظاہر شود (حکیم اسدی ۵) یکی نامہ نوشت نزدیک کید پوچو

شیری کہ ارغندہ گرد و زید پو (فردوسی ۵) سور زم آمد چو ارغندہ شیر پو کند ی بازو

سمندی زیر (دلہ ۵) سراپدہ سبز دیدم بزرگ پو سپاہی بگردار ارغندہ گرگ پو بالجلہ معنی ہلم

و پنجم ارغندہ مجازاً است بپنج محققین (ارغندہ) را بمعنی (ارغندہ) آورده اند صراحت آن بجای

خودش کنیم انشاء اللہ (اردو) الف - حرص کرتا - غصّے ہونا دلیر ہونا ہیبت ناک ہونا - خوقا

ہونا - (ب) (۱) حرص - بقول آصفیہ (عربی) لالچی - حرصی - (۲) وہ مست جو حرص

شہاب ہو (۳) بقول آصفیہ - غصیل (۴) دلیر (۵) ہیبت - (ج) ڈکار نیوالا شیر - (د)

پکار نیوالا اور غصیل بھٹی (ڈنگر)

ارغنگ | بقول برہان و ہفت دانند نقاش باشد خان آرزو در سراج گوید کہ

بروزن و منی (ارژنگ) نگار خانہ مانی (ارژنگ) بدین منی محل نظر است و اغلب کہ

تصیف (ارتنگ) باشد- صاحب جامع فراید است (اردو) و یکھوارتنگ -	
که میجو (ارتنگ) کماثر- صاحب سروری این را ارغنون بقول صاحب برهان بفتح اول	
مرادف (ارتنگ) گفته بهمه معانی مؤلف من و سکون ثانی و ثالث مفتوح و رابع مغمو	
کنند که هرگاه این را برای جمیع معانی (ارتنگ) بنون زده و خوف ارغنون است (که ذکرش	
و (ارتنگ) مرادفش گرفتیم صرف تحقیق ماخذ بر ارغن گذشت) و ماخذش هم همدرا بخا	
باقی ماند و ظاهراً است که این نه بتدل (ارتنگ) مذکور شد- صاحبان جامع و منفعت و انتہیم	
است و نه (ارتنگ) و (ارنگ) و (ارتنگ) ذکر این کرده اند (اردو) و یکھوارغن -	
و (ارتنگ) که در هیچ یکی از این پنج لغت قاعده ارغنون بقول برهان و منفعت برود	
بتدل (تای فوقانی- تائی مثله- جیم عربی- اندرون سازیت مشهور که اقلاطون وضع	
آن کرده و بعضی گویند که ارغنون ترجمه فرامیر است یعنی جمیع سازهای نفس و بعضی براسند	
نی شود- پس خیال ما جز این نیست که مرکب است از (ار) و (غنگ) - (ار) بمعنی مرد که چون هزار آدمی از پیر و جوان همه یکبار با او	
و مجازاً بمعنی صاحب گذشت و (غنگ) مخالف یکدیگر چیزی بخوانند آن حالت را	
بقول محققین فرس با کاف عجمی معنی آواز بلند (ارغنون) خوانند و برخی برینند که ارغنون	
است پس معنی تعطی (ارغنگ) صاحب آواز ساز و آواز مقتدا و دختر خواننده و سازنده	
و شهرت باشد و کنایه باشد از تانی و دیگر همه است که همه یک چیز را به یک بار و یک رنگ	
معانی که ذکرش بر (ارتنگ) گذشت مجازاً با هم خوانند و بخوانند مؤلف گوید که این همه	

مجاز است و معنی حقیقی همان است که اول	و خیال ما این که ترکان غنار را که در عربی بمعنی سر
ذکرش گذشت - صاحب رشیدی گوید است بقاعده جمع خود عثون کرده با (ار) که	
که سازیت مخترع فلاطون صاحب غیاث	مجازاً بمعنی صاحب باشد مرگب ساخته (ارغون)
(ارغن - ارغون - ارغنون) هر سه را بمعنی	کردند بمعنی صاحب سرودها و برای سازی نام
بیان کرده اش که بر (ارغن) گذشت مراد	نهادند که از سرودها بر می آید و این اصل است
کید گیر گوید و لقبول صاحب جامع مرادف (ارغن)	و (ارغون) و (ارغون) و (ارغن) مخفف آن
که گذشت و معنی با برهان متفق - و صاحبان	آما در ترکی زبان غیر (ارغن) مخففش یافته شد
(دری و پهلوی) و ناصری و موی و سروری این را	و باشد که در هر دو اول الذکر تصرف فارسیان
مرادف ارغن گفته اند - صاحب زینباجو	باشد (انوری ۵) از می طامات خوش
سفرنامه ناصرالدین شاه قاجار (ارغنون)	لا یعلم مطرب کجاست تا بهوش از نغمهای
معنی (ساز) و (ارگن) آورده و ارگن لغت	آرد و مراد بعضی فارسیان این را بمعنی مطلق ساز
انگلیسی است بهمین معنی و صاحب روزنامه	استعمال کرده اند چنانکه ظهوری در وصف قلم گوید
گوید که یکی از ساز غنا (ارغنون) باشد - صاحب	(۵) بگسلانید از غنون صریحاً تا قانون
شمس صراحت کرده که این لغت فارسی است	و شهرت ارغون پیغمبی نیست که بنیال شان
مولف عرض کند که ما بر (ارغن) ذکر کرده ایم	در ارغنون هم تا و تنگی است چنانکه صاحب
که (ارغنون) لغت ترکی است صاحب کتیر که	غیاث اشاره آن کرده است که بر (ارغن)
محقق ترکی زبان است گوید که آنکه طرب است	گذشت و در نفس الامر تا راست و نه تنگ

بلکه صندوقی است مرکب از آلات موسیقی که همه آهنگ های موسیقی از او برآید و او را از زبان دست می نوازند و به تصعید هواست و افعلی به بالا کار از هر دو پای هم گیرند (ظهوری ۵)	(الف) ارغنون زدن استعمال الف به معنی
ز سر تا پای هر جامی نهم انگشت می نامند از تاب (۵) ز یونانیان ارغنون زن لبی نه که بر زمین درو باشد پیکر کس ارغنون باشد نه (اردو ۶) از دل هر کسی نه (اردو ۷) (الف) ارغنون بجانا و کیهو ارغن -	(ب) ارغنون زن نوختن ارغنون است
	(ب) ارغنون بجانے والا -

ارغوان | بقول صاحب برهان و مفت بروزن پهلوان (۱) معروف است و آن تنه سرخ و رنگین طبیعت آن سرد و خشک باشد اگر از آن بهار شربتی سازند و بخورند رفع خمار کند و چوب آن را بسوزانند و برابر و مانند موی برویاند و سیاه برآید و معرب آن ارجوانست صاحب رشیدی بر گل معروف قناعت کند - صاحب غیاث گفته کینفتح اول و سوم درختی است که شاخهای باریک دارد و در موسم بهار همه درخت از گلهای سرخ می گردد و اصل باریک ندارد و در موسم دیگر پر برگ می شود - بقول صاحب جامع بهار و شگوفه درختی که بغایت سرخ و رنگین است - صاحب مؤید فرماید که نام گلی است سرخ و صمغ آنست که شاخهای آن باریک می شود و گویا مرجان آموده است در تمام سال یکبار پر گهای باریک آرد و بتاتل معلوم شود - صاحب ناصر نوید که گلی است مانند درخت برنگی سرخ معروف بارغوانی صاحب شمس با اتفاق مؤید صراحت کند که این لغت فارسی است صاحب سوار السبیل

بر ارجون فرمودہ کہ لغاری ارغوان است و آن بہار درختی است بغایت سرخ کہ ایرانیان بوقت
 می نوشی با خود دارند کہ دافع خمار است و مطلق سرخ را نیز گویند و جامہ سرخ رنگ را نیز خوانند
 و صاحب کثر کہ محقق ترکی زبانست (ارجوان) را فارسی گفته و (ارغوان) را بمعنی ارجوان لغت
 ترکی نوشتہ تحقیق مادر احتمال فاریان (ارغوان) برای گل است نہ برای دخت چنانکہ (انوری
 گوید ۵) صدر را بر وزگار خزان است و طبع من پذیرد باغ مدح تو بہ گل و ارغوان رسیدہ
 (صائب ۵) فسرده دل نفس خوچکان نمی دارد پذیر زمین شود گل ارغوان نمی دارد و نہ
 و مجرلا (ارغوان) بمعنی سرخ یا جامہ سرخ نیامدہ البتہ بیای نسبت جامہ ارغوانی گویند بمعنی
 جامہ سرخ مؤلف گوید کہ فاریان (۲) استعارۃ زخار یار را ہم (ارغوان) گفته اند چنانکہ صائب گوید
 (۵) خمار می نکلند زرد ارغوان ترا پذیرد خزان نسیم بہار است گلستان ترا پذیرد صاحب محیط فرماید کہ
 ارغوان اسم فارسی است و مقرب آن (ارجوان) و آنرا (رغیاء) گویند و آن درختیست در بلاد
 فارس می روید گل آن بسیار سرخ و مائل بکبودی و انبوه و خوش منظر و اندک شیرین مزہ - فاریان
 آن گل را تنقل بر شراب کنند - بقول گیلانی نبات آن لایسا گل آن مثل مقدر مائل بحرات
 و لیکن پنج و پوست آن مسخن است و مخرج اخلاط لرجہ و رافع سردی معده و گروہ و منافع بسیار
 دارد (اردو) ارغوان - بقول امیر فارسی (مذکر) (ارجوان) اس کا مقرب ہے - پہول
 نہایت سرخ اور خوشنما - مزے میں کسی قد مٹھاس لئے ہوئے ہوتا ہے اہل فارس تفویج
 کے واسطے استعمال کرتے ہیں (آتش ۵) تمہارے شہیدان میں داخل ہوئے ہیں
 گل لالہ و ارغوان کیسے کیسے پڑمؤلف کہتا ہے کہ ہمارے تحقیق میں ارغوان ترکی زبان کا لفظ ہے

<p>ارغوان تن بقول صاحبان بحر و صمیمہ (فارسی و عربی) اسم مذکر گلاب کے سے زبرد و</p>	<p>ارغوان تن بقول صاحبان بحر و صمیمہ (فارسی و عربی) اسم مذکر گلاب کے سے زبرد و</p>
<p>برہان و مؤید و شمس و اندر مریخ است و بخال معشوق - لال لال گالون والا -</p>	<p>برہان و مؤید و شمس و اندر مریخ است و بخال معشوق - لال لال گالون والا -</p>
<p>ما این کنایہ باشد کہ سراپای مریخ را سرخ گفته</p>	<p>ما این کنایہ باشد کہ سراپای مریخ را سرخ گفته</p>
<p>خون چکان و فارسیان این را بصفت چشم</p>	<p>خون چکان و فارسیان این را بصفت چشم</p>
<p>آوردہ اند چنانکہ ظہوری گوید (۵) دیدہ</p>	<p>آوردہ اند چنانکہ ظہوری گوید (۵) دیدہ</p>
<p>گو یا دیدہ ہای ارغوان خیز مرا پگریہ ہای خون</p>	<p>گو یا دیدہ ہای ارغوان خیز مرا پگریہ ہای خون</p>
<p>چکان بر زر عفران خوش غالبست (۶) (اردو)</p>	<p>چکان بر زر عفران خوش غالبست (۶) (اردو)</p>
<p>خونچکان - اگر چہ یہ فارسی زبان کا مرگب لفظ ہے</p>	<p>خونچکان - اگر چہ یہ فارسی زبان کا مرگب لفظ ہے</p>
<p>لیکن دیدہ عاشق کی صفت میں کہہ سکتے ہیں -</p>	<p>لیکن دیدہ عاشق کی صفت میں کہہ سکتے ہیں -</p>
<p>جیسا کہ زند نے دیدہ معشوق کو (خونخوار آکھ)</p>	<p>جیسا کہ زند نے دیدہ معشوق کو (خونخوار آکھ)</p>
<p>کہا ہے (دیکھو امیر اللغات میں آنکھ کے صفات)</p>	<p>کہا ہے (دیکھو امیر اللغات میں آنکھ کے صفات)</p>
<p>ارغوان روئیدن استعمال - بمعنی پیدا</p>	<p>ارغوان روئیدن استعمال - بمعنی پیدا</p>
<p>شدن ارغوانست یعنی روئیدن و رخت و</p>	<p>شدن ارغوانست یعنی روئیدن و رخت و</p>
<p>گل آوردنش چنانکہ ظہوری گوید (۵) تموز</p>	<p>گل آوردنش چنانکہ ظہوری گوید (۵) تموز</p>
<p>حسرت آبی در جگر گذاشتت آما پیمان</p>	<p>حسرت آبی در جگر گذاشتت آما پیمان</p>
<p>در جو با رگریہ من ارغوان روئید (۶) (اردو)</p>	<p>در جو با رگریہ من ارغوان روئید (۶) (اردو)</p>
<p>ارغوان پیدا ہونا -</p>	<p>ارغوان پیدا ہونا -</p>

(۱۳۵)

(۱۳۶)

(۱۱۱۱)

ارغوان زرار | استعمال - از قبیل لالہ زرار و صاحب استد نقل ہر دو معنی کند مؤلف

است کہ خیابان ارغوان را گویند چنانکہ ظہوری عرض کند کہ زیادت یا نسبت در آخر

گوید (۵) ہر سال وظیفہ بہار است (۶) ارغوان (ارغوانی) منسوب بارغوان بمعنی سرخ

از روی تو زنگ ارغوان زرارینہ (اردو) ارغوان زنگ است و بس از قبیل زر عفرانی ظہوری

اس چین یا خیابان کو کہ سکتے ہین جس مین (۷) نیایدیم بظہر صد ہزار باغ و بہارینہ زلالہ

ارغوان کے درخت ہون۔ ارغوان کا تختہ کاری شریکان ارغوانی خویش (۸) از چین است

ارغوان ساعد | اصطلاح - بقول صاحب (ب) ارغوانی سرشک | (اصطلاح)

امتداز اسمای محبوب است و بہا ز ذکر این کرد کہنا یہ از اشک خون چنانکہ ظہوری گوید (۹)

از معنی ساکت مؤلف گوید کہ کنا یہ باشکمرخ سرشک ارغوانی پرچین زر عفران من (۱۰) تبسم

بازو را ارغوان ساعد توان گفت چنانکہ میخسرد گوئہ کا ہی زکوۃ لالہ رخساری (۱۱) و از مین قبیل

گوید (۱۲) دی رسید آن ارغوان ساعد گل شادی است

بست و داد خسرو را کہ خدمتگار خسرو خان است (ج) ارغوانی شراب | شراب سرخ

این (۱۳) (اردو) ارغوان ساعد اردو مین یاد کو (صائب ۱۴) رخت ہر خونی کہ چرخ سنگدل

کہ سکتے ہین - یعنی وہ جس کے بازو کثرت خون در ساغوم (۱۵) از ہوا جوئی شراب ارغوانی شدم

سرخ ہون - (اردو) الف - ارغوانی - بقول امیر ارغوان

(الف) ارغوانی | بقول صاحب مؤید معنی کی طرف منسوب بہت سرخ (ناخ ۱۶)

سرخ است صاحب شمس گوید کہ گل سرخ نظر آئے شیشہ سر بریدہ ہجر ساقی مین (۱۷) شراب

(۱۱۱۱)

(۱۱۱۱)

ارغوانی کم نہیں ہے خون جاری سے پڑ موف کو نیکہ کہ از جانبی ترکی بود و از جانبی تازی موف
 عرض کرتا ہے کہ (ارغوانی) کا ترجمہ کامل سرخ ہو عرض کند کہ صاحبان تحقیق این را لغت فارسی
 ہماری رائے میں مبالغہ کی ضرورت نہیں ہے زبان گفتہ اند و خیال بالغت ترکی است مخفف
 اس لئے کہ کمی سرخی کی حالت میں اس کے ارغنون یا ارغوان و ترکان اسپر نام نہاد
 خاص نام ہیں۔ جیسے گلابی۔ پیازی۔ موتیا۔ باشند کہ از ترکی و عربی پیدا شدہ حیف است
 (ب) اشک خونین۔ اشک گلرنگ۔ اشک لگو کہ کتب لغات ترکی زبان ازین ساکت و محققین
 اشک گلگون۔ اشک سرخ کا ذکر امیر نے (نور فرس از صفات این صراحت کافی نہ کردہ اند
 کے صفات میں فرمایا ہے۔ اشک ارغوانی اگر تخصیص بالکثرت رنگ سرخ باشد عجیبیست
 یہی کہ سکتے ہیں (ج) دیکھو الف۔ کہ مخفف ارغوان و اگر خصوصیتی در آواز دار و

ارغون | بقول صاحب برہان و رشیدی و یا اینکه از آواز ہای گوناگون رم نکند مخفف
 جہاگیری و جامع و سروری و ہفت و سراج ارغنون باشد و رای این ممکن است کہ بوجہ
 نامصری بر وزن گردون (۱) اسپ تن صفت تندی و تیزیش و رغبت مخلوق این
 تیز را گویند (عظیم قطران ۵) تراچہ نالہ کوں قسم اسپ را استعارۃً از ارغنون۔ (ارغون)
 چہ نالہ ارغون بہر وز جنگ چو باشی نشسته بر تاش نہادہ باشند یا اینکه فارسیان بر لغت
 ارغون (۵) ہزار اسپ دیگر بزرگتر عن کہ در عربی زبان بقول صاحب منتخب
 تمام ہزار ارغون و از تازی تیز گام بہ صاحب شمس بالفتح بمعنی گوش دادن و قبول کردن است
 و مدار الافاضل صراحت کند کہ اسپ را (ارغون) زیادت الف و ہلی در اول و آواز آمد در میان

کلمه همچو (افتادن و افتادن) ارغون کرده باشند (۳) ارغون - بقول و ارسته و بهار قومی از
 و برای اسپ نام نهادند که بر حکم را کب گوش ده
 و اطاعت کند که از بهترین صفات اسپ عربی از ترکان صاحب جهانگیری گوید که زبان ترکی
 است مابدریافت وجه تشبیه این جگر کا و بیها
 کردیم و چنانکه باید مقصد رسیدیم و الله اعلم -
 (ارو) فارسی یا ترکی مین اس گهوڑے کا نام
 جو عربی اور ترکی سے پیدا ہوا ہوا ارغون ہے
 (۲) ارغون - بقول زبان و جهانگیری و جامع
 و بہار و ہفت مخفف ارغنون کہ ساز معروف است
 (کہ گذشت) صاحبان رشیدی و سراج بر ساز
 معروف قناعت کنند و گویند کہ وضع افلاطون
 است و نہ گویند کہ مخفف (ارغنون) بلکہ مرادش
 (ہذا فی الغیث) صاحب سروری سند این
 از کلام حکیم قطران آورده کہ بر معنی اول مذکور
 شد - بنیال ماین همان (ارغن) است کہ تاج
 گذشت لغت ترکی است و مخفف ارغنون
 دیگر تیج - (ارو) و یکھوارغن -
 (۴) ارغون - بقول بہار و ارسته نام
 پادشاہی صاحب سراج و سروری فرماید کہ
 نام کی از ملوک چنگیزیہ کہ پسر بقای خان بن ملاکو
 باشد (ظہوری) بگسلانید ارغنون مصر
 تار قانون و شہرت ارغون پد صاحب سراج

<p>که بدین معنی ظاهر ترکی است و مؤلف را با او که ظاهراً تصحیف است و صحیح همان غنڈ اتفاق است و عجیبی نیست که ترکان (ارغون) است بر وزن ارزنده (که گذشت) و نیز (ارغون) را برای اظهار ضمت برین معجمه به او این دو طور از اوزان اسم فاعلت که نوشته باشد و فارسیان نقش برداشته و نظر بر می آید و آن نمی باشد مگر در مشتق چنانکه آواز خوش مسمی او را بدین نام موسوم کرده باشند و الله اعلم مخفی مباد که کی از ملوک چنگیزی را معرّف هر دو آمده و (ارغنده) جامد است ارغون نام معنی خیر است (ارو و) ارغون نه مشتق و فرق در هر دو اسم فاعل آن است یک بادشاه کا نام جو ملوک چنگیزی را -</p> <p>(ه) ارغون - بقول دارسته و بهار بجا که ظفر شرف الدین یزدی نام جایی نیز - دیگر صاحبان تحقیق ذکر این کرده اند و عجیبی نیست که این مقام پادشاه ارغون تعلق و نسبتی دارد که نباش موسوم شد و الله اعلم (ارو و) یک مقام کا نام ارغون است -</p>	<p>که ظاهراً تصحیف است و صحیح همان غنڈ است بر وزن ارزنده (که گذشت) و نیز این دو طور از اوزان اسم فاعلت که نوشته باشد و فارسیان نقش برداشته و نظر بر می آید و آن نمی باشد مگر در مشتق چنانکه آواز خوش مسمی او را بدین نام موسوم کرده باشند و الله اعلم مخفی مباد که کی از ملوک چنگیزی را معرّف هر دو آمده و (ارغنده) جامد است ارغون نام معنی خیر است (ارو و) ارغون نه مشتق و فرق در هر دو اسم فاعل آن است یک بادشاه کا نام جو ملوک چنگیزی را -</p> <p>(ه) ارغون - بقول دارسته و بهار بجا که ظفر شرف الدین یزدی نام جایی نیز - دیگر صاحبان تحقیق ذکر این کرده اند و عجیبی نیست که این مقام پادشاه ارغون تعلق و نسبتی دارد که نباش موسوم شد و الله اعلم (ارو و) یک مقام کا نام ارغون است -</p>
<p>(الف) ارغیدن خان آرزو بیاب (نوا)</p> <p>(ب) ارغیده که بر وزن (غمدیده) در بر آن بعضی غضبناک و خشم آلود گفته و معلوم میشود</p>	<p>تفاوت گویا همان تفاوت اسم فاعل و صفت مشتبه است در زبان عربی و لفظ دوم از عالم صفت مشتبه باشد و لهذا در غیر فعل لازم نیاید و در متعدی صیغه اسم مفعول می گردد چنانکه</p>

بریده معنی بریده شده آحصل چون (ارغیدن) (آروغیدن) باشد - هرگاه (اروغ) را ترکیب	بریده معنی بریده شده آحصل چون (ارغیدن) (آروغیدن) باشد - هرگاه (اروغ) را ترکیب
مصدر (ارغنده) نیامده بلکه همان ارغندست (ارغ) هم گرفته اند پس (ارغیدن) از (ارغ)	مصدر (ارغنده) نیامده بلکه همان ارغندست (ارغ) هم گرفته اند پس (ارغیدن) از (ارغ)
که های در آخر آن زیاد کرده اند پس (ارغیده) همچنان است که (اروغیدن) انلا روغ (اند)	که های در آخر آن زیاد کرده اند پس (ارغیده) همچنان است که (اروغیدن) انلا روغ (اند)
بایستی معروف صحیح باشد (انتق) صاحبان بره صورت معنی حقیقی این (آروغ زدن) باشد و	بایستی معروف صحیح باشد (انتق) صاحبان بره صورت معنی حقیقی این (آروغ زدن) باشد و
و هفت دانند (ب) را بر وزن اغندیده معنی مجازاً شتمناک شدن و آواز بر آوردن همچو ارغنده	و هفت دانند (ب) را بر وزن اغندیده معنی مجازاً شتمناک شدن و آواز بر آوردن همچو ارغنده
غضبناک و شتم آلوده گفته اند مؤلف عرض شیر (ارغنده گرگ) و (اغنداب) که مشتق باشند	غضبناک و شتم آلوده گفته اند مؤلف عرض شیر (ارغنده گرگ) و (اغنداب) که مشتق باشند
کنند که نقصانی نباشد که الف را مصدر گیریم اگرچه (الف) پس اسم فاعل این از قبیل (دوده و دودیده)	کنند که نقصانی نباشد که الف را مصدر گیریم اگرچه (الف) پس اسم فاعل این از قبیل (دوده و دودیده)
متروک التصریف و از کتب لغات و فرهنگهای (ارغنده و ارغید) گرفته می باشد و این قیاس بهتر	متروک التصریف و از کتب لغات و فرهنگهای (ارغنده و ارغید) گرفته می باشد و این قیاس بهتر
موجوده هم متروک است چنانکه بر (ارغنده) ذکر شد است که ارغیده را تصحیف قرار دهیم بنابر علیّه را با خان	موجوده هم متروک است چنانکه بر (ارغنده) ذکر شد است که ارغیده را تصحیف قرار دهیم بنابر علیّه را با خان
کرده ایم - اندرین صورت (ارغیدن) به معنی اتفاق نیست ولی مبنی بر هول است (اروو) و کچو ارغنده	کرده ایم - اندرین صورت (ارغیدن) به معنی اتفاق نیست ولی مبنی بر هول است (اروو) و کچو ارغنده

ار قاتوا بقول صاحب انند بحواله فرهنگ بالفتح و ضم فوقانی لغت فارسی است نوعی از پیرهن دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد و محققین ترکی زبان هم اینرا نه نوشته اند بخیا مال اصل این (الخالق) باشد صاحب انند نوشته که الخالق) بالکسر و کسر لام ثانی - ترکی پوشاک معروف که زیر قیاب پوشند و صاحب غیاث این را بفتح اول و ضم لام ثانی نوشته و تسامح صاحب انند است که بحواله غیاث نوشت و در اعراب حروف اختلاف کرد - فارسیان بقاعده خود رای همله را بلام غای معجه را بقاف بدل کرده (ار قاتق) کرده باشند، همچو (چار و چنال) و (چماخ و چماق) و نقل نویان چاکدست (لق) را بشکل (لوق) نوشته باشند به تصحیف دارة قاف و رفته رفته درازی

گردن لام کبوتامی گرایید و نقطہ ہامی قاف بقبضہ اش در آمدہ بیچارہ قاف را صورت واو باقی ماند و لام مرکب حلیہ تامی فوقانی اختیار کرد و صاحبان انند و فرنگ فرنگ بصراحت حلیہ لفظ (ار قاق) را (ار قاتو) کردند تا از معاصرین ترک تحقیق کردہ ایم کہ این لباسی است کہ آستین ندارد و همچو عبا بالائی کتفین قائمش کنند و سائر ظہر باشد و بس یعنی مباد کہ در ترکی زبان (ارقمہ) پشت را گویند (کذا فی کثر) پس معلوم می شود کہ وجہ تسمیہ (ار قاق) معنی دارد اگر (ار قاتو) را بقول صاحبان فرنگ فرنگ و انند صحیح پنداریم گوئیم کہ مرکب است از (ارقمہ) و (تو) فارسیان ہای آخرہ (ارقمہ) را بالف بدل کردند و چون (خارہ و خارا) و بالفظ (تو) مرکب ساختند کہ بقول برہان بصم اول بمعنی پردہ و تہ ولایا باشد بس (ار قاتو) بمعنی پردہ ظہر کنایہ باشد از لباسی کہ سائر پشت باشد۔ این است حقیقت این کہ اکثر محققین تبرک آن فارغ شدند و بعضی شان متقل نگاری قانع۔ (ار دو) (ار قاتو یا (ار قاق) ایک لباس کا نام ہے جو مثل عبا سائر پشت ہے اور آگے سے کھلا ہوا۔

ار قاق	معاصرین ترک لباسی را گویند کہ	ار قالی	بقول صاحبان بول چال و تنہا
ہمچو عبا۔ سائر پشت است بیان مفصل این بر	و روزنامہ همان ارغالی است کہ گذشت ماصراحت	ہمدارنجا کردہ ایم (ار دو) دیکھو ارغالی۔	(ار قاتو) گذشت (ار دو) دیکھو ار قاتو۔

(الف) (ار قام) بقول صاحب منتخب (۱) بالفتح خطھا و این لغت عربی است صاحب شمس و اتد گوید کہ (۲) بالکسر بمعنی نوشتن صاحب تحقیق الاصطلاحات فرماید کہ مصدر است از باب افعال از رقم ولیکن در کلام عرب بدین معنی نیامدہ و فارسیان استعمال این

و احتراز از ان واجب - صاحب از احوال الاخطا گوید کہ آنچه ہندیان بمعنی نوشتن نگارند و نیز
مصدر باب افعال انکارند چنانچہ جلال لکھنوی مؤلف رسالہ تنقیح اللغات نوشتہ ہاشم
نسبت آن بعض اجلہ عصر نوشتہ اند کہ در کتب لغات عربی یافتہ نمی شود و در استعمال فارسیان
نہ مرا قرار است و نہ انکار (انتہی) مؤلف عرض کند کہ مادر کلام فرس - - - - -

(المعجم)

(ب) ارقام کشیدن | رایافتہ ایم بمعنی نوشتن ولیکن رای ما نیست کہ این را بفتح او
خوانیم بمعنی خط ہا کشیدن و گنایہ باشد برای نوشتن چنانکہ انوری گوید (۵) کہ بجلک و شہنا
دست اثیر و بفلک برہمن کشد ارقام پس اگر استعمال (ارقام) با مصادر دیگر ہم یافتہ شود
بافتح خواندنش عیبی ندارد البتہ صاحبان اند و شمس تسلیح کردہ اند کہ (الف) را بالکسر
نوشتن نوشتہ اند (اردو) الف (۱) خطوط خط کی جمع (مذکر) (۲) لکھنا - امیر نے ارقام
پر لکھا ہے کہ ارقام اردو میں لکھنا کے معنی میں مستعمل ہے مگر عربی اور فارسی میں قیم
ہے شمس اللغات اور فردوس اللغات کے سوا کسی مستند لغت میں نہیں دیکھا گیا۔
اس لئے صحیح نہیں معلوم ہوتا (سودا ۵) یہ قصہ خامہ ہے اب اسکی مدح غائب ہے
کرے یہ مطلع انور حضور میں ارقام (۵) کیا منہ سے نیک و بد میں نکالوں کہ رات
دن یہ اخبار کوئی کرتے ہیں ارقام را تندن (ب) دیکھو الف کا نمبر (۲)

ارقان | بقول صاحب برہان بر وزن در مان بلغت رومی (۱) خانی باشد کہ بر دست
پانیدند - خوردن نیم مثقال ازان قویج را بکشد و چون غلی را آلبہ ابتدائی بر آوردن باشد
قدری بر کف پای او مالند امین بود از انکہ از چشم او بر آید و باین معنی بجای نون قاف ہم نظر

و بلنت مغرب الاقصی (۲) نوعی از بادام کو بهیت که آن را لوز البرگویند و روغن آن را
 زیت الہرجان خوانند۔ صاحبان ہفت دانند ہم ذکر این کرده اند و صاحب محیط بلارجان
 نوشته کہ مرادف (ارتقان) است بمعنی دوم و بر (ارتقان) فرماید کہ همان (ارتقون) و (ورقان)
 کہ اسم خاست و بر خا نوشته کہ بیونانی (ارتقان) و (ایرتقان) و (ارتقون) و برومی (شنبہ)
 و (فعلولیون) و بسریانی (فورفر) و (کفرا) و در انگلیسی (لاسونیا ایلیا) و ہندی (ہندی)
 گویند و آن نباتی است معروف کہ بدان موی را خضاب کنند۔ و قسم است کہ کرمانی و تبریزی
 بہترین آن کرمانی است سبز رنگ گویند و مادہ باشد۔ سر و خشک در اول و گویند در دوم
 و بقول شیخ سر و در اول و خشک در دوم و گویند گرم با اعتدال و در آن تحلیل و تخفیف بلاندع
 و اذیت است و ریاح را پراگندہ کند و تفتیح افواہ عروق نماید و منافع بسیار دارد (الخ)
 مؤلف گوید کہ خواص و مزاج طبیبی این بمعنی دوم بر (ارجان) ذکر کردہ ایم۔ مخفی مباد کہ
 (ارتقان) بالکسر در عربی زبان بمعنی خضاب کردن ریش را سبنا یا زعفران آمدہ پس عجیبی
 نیست کہ رومیان یا یونانیان این نام را برای خا از لغت عرب گرفتہ باشند و اللہ اعلم
 انچہ صاحبان بر ہان و ہفت این را بقاف پنجم (ارتقاق) ہم گفتہ اند جز این نیست کہ محتر
 باشد (اردو) (۱) ہندی۔ و دیکھو اران کے دوسری معنی (۲) دیکھو ارجان کا نمبر (۱)

ارقش | بقول برہان و جامع بر وزن و رزش (۱) بمعنی ہمیدہ و کاروان باشد و در
 جای دیگر بجای قاف۔ قافی مفتوح نوشتہ (۲) بمعنی قافلہ و کاروان و اللہ اعلم صاحب
 ہفت نقل آن کرد و صاحب سروری بہ قاف سوم کسور ذکر معنی دوم نمودہ۔ صاحب

انند گوید که لغت فارسی است و در هر دو معنی با برهان متفق - صاحب مؤید این را به نهای
 مکسور معنی دوم و بذیل لغات ترکی نوشته و صاحب لغات ترکی گوید که بفتح اول و سکون
 ثانی و کسر قاف بمعنی کاروان است مؤلف گوید که لغت ترکی است و قول محقق آخر اند
 اعتبار را شاید - صاحب مؤید طبع لفظ را نه نوشت و بحدف یک نقطه قاف (ارفش) به فا
 نوشت و محققین فرس چه قدر محتاط اند که فا و قاف هر دو را بیان کرده اند و قافله را فمئید
 خوانده اند و کاروان را که مراد قافله است کاروان بدال مطلق نوشتند و این چیزی نیست
 بجز تصرف و تحریف نقل نویسان بالجمله به تحقیق ما صح (ارفش) است بقاف و غیش قافله
 و کاروان و در استعمال فرس متروک (ار و و) قافله - بقول صاحب آصفیه (عربی) اسم مذکر لغوی
 معنی سفره و پس پهرنے والا گروه - کاروان - مسافرون یا تاجروں کا گروه -

ارک | بقول صاحب برهان بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی (ا) قلعه کوچکی که در میان
 قلعه بزرگ سازند - صاحب رشیدی و ناصری گوید که هر قلعه که درون قلعه باشد (ارک) است
 صاحب جهانگیری فرماید که قلعه درون را نامند (فرخی ع) آنکه یکشاد یک تیر و ذرا یک زنگ
 خان آرزو در سراج گوید که (ارک) بفتح و کاف تازی است - صاحب انند صراحت کند
 که این لغت فارسی است مؤلف گوید که بقول صاحب لغات ترکی بحاف عربی و فتح
 رای مطلق لغتی است ترکی بمعنی قلعه که عمارات شاه دارد (اتهی) پس این تصرف فارسیان است
 که ای مطلق را ساکن کردند نسبت کاف فارسی ما با محققین فرس اختلاف داریم و با خان آرزو
 اتفاق که بحاف تازی نوشته محققین فرس در تحقیق و تعریف این غور نفرموده اند که قلعه درون

قلعہ یا قلعہ کوچکی در میان قلعہ بزرگ (۱) ارک) گفتند و تعریف حقیقی این همان باشد کہ صاحب لغات ترکی ذکرش کردہ معاصرین عجم ہم قلعہ محل بادشاہی را (۱) ارک) بکاف عربی می گویند صاحب بول چال و رہنما - و روزنامہ بجوالہ سفرنامہ ناصرالدین شاہ قاجار ذکر این کردہ اند (۱) اردو) وہ قلعہ جس میں بادشاہی محل ہو - شاہان سلف اپنے دار السلطنت اور محل شاہی کو قلعہ ہی میں قائم کرتے تھے جس کو ترکی زبان میں آرک کہتے تھے (ذکر) صاحب روزنامہ نے اسکا ترجمہ گڑھی کیا ہے اور بقول صاحب آصفیہ گڑھی اسم مؤنث (ہندی) قلعہ - جھوٹا قلعہ دکن میں گڑھی اس قلعہ نام عمارت کو کہتے ہیں جو حاکم مقامی دیہات میں اپنے قیام گاہ کے بناتا ہے -

(۲) ارک - بقول برہان نام حصاریت و ولایت سیستان - صاحب رشیدی گوید کہ قلعہ سیستان را (اوک) نام است نہ (ارک) صاحب جہانگیری متفق با برہان (۱) استاد فرخی (۲) کہہ کر دہ چونگ دشت پنج قلعہ ہا کندہ چو ارک سیستان (۳) ولہ (۴) شاہی کہ فتح ہاست مراورا چو فتح ارک پدشاہی کہ جنگہاست مراورا چونگ خوان و خان آرزو در سراج این را بکاف تازی آورده و تذکرۃ با صاحب رشیدی ہم متفق - مؤلف گوید کہ همان (ارک) است کہ بر نمبر (۱) گذشت - باشد کہ قلعہ سیستان را کہ دروستقر شاہ باشد بطور خاص ارک نام نہادہ شدہ و (اوک) قلعہ دیگر باشد در سیستان کہ ذکرش بجای خودش می آید - ہر گاہ سند استعمال موجود است و صاحبان تحقیق تصدیق ہم کردہ اند پس وجہی نیست کہ (ارک) را (اوک) گوئیم نسبت کاف فارسی عرض میشود کہ اصح بکاف عربی است چنانکہ بر نمبر (۱) ذکرش کردہ ایم (۱) اردو)

ایک خاص قلعہ کا نام (ارک) ہے جو سیستان میں واقع ہے۔ (مذکر)

(۳) ارک۔ بقول برہان و جہانگیری زبان علمی اہل ہند اسمی است از سامی تیرا عظم کہ آفتاب باشد مؤلف گوید کہ صاحبان برہان و جہانگیری در اینجا تسامح کرده اند کہ ارک (ارک) بحاف فارسی نوشتہ اند۔ بقول صاحب ساطع کہ محقق زبان سنسکرت است (ارک) بحاف عربی بالفتح و سکون دوم نام خورشید و (ارک) بحاف فارسی مار یعنی افعی۔ ہر گاہ فارسیان این را برای تیرا عظم استعمال نکرده اند بیا نش ضرورتی نہ داشت واضح باد کہ ارک) بحاف عربی در سنسکرت نہ صرف برای خورشید نام است بلکہ در سنسکرت نباتی را ہم (ارک) گویند کہ غذا ابابیل است (اردو) ارک۔ زبان سنسکرت میں آفتاب اور ایک پودے کا نام ہے جو ابابیل کی غذا ہے اور (ارک) بمعنی سانپ (مذکر)

(۴) ارک۔ بقول برہان بفتح اول و ثانی رسیانی باشد کہ گاہی بروخت آویزند و بران نشینند و در ہوا آئند و روند و گاہی بر پای اسپ و استر بنزند و در علف زار ہا سر دہند تا بچر دو بان معنی بضم اول و ثانی ہم مشہور است۔ خان آرزو در سراج تذکر معنی برہان و اختلاف باہم این را با کاف تازی گوید۔ و بجا الہ سروری فرماید کہ بدین معنی (ارک) بہ و او دوم آمدہ مؤلف عرض کند کہ (ارک) بہمین معنی بحاف عربی در برہان ہم بجایش مذکور و تحقیقش ہم ہمدونجا کنیم اگر (ارک) را بقول برہان با کاف فارسی لفظ مستقل بدین معنی گیریم استعارہ باشد از (ارک) کہ فارسیان زیادت الف زائد و اولش رسیانی را نام نہادند کہ ذکرش بالا مذکور شد بدین وجہ کہ از دوران خون شریکی در گہا می شود و (ارک) بارس مشابہت صورتی ہم

باشد کہ استعارۃً رس را (ارگ) گفته باشند یا اینکه این را از زبان سنسکرت گرفته باشند کہ (ارگ) بعضی مار و افسی آمده (کذا فی الساطع) پس رسی را کہ در ہر دو صورت بتیہ بالا تحریر کی دارد استعارۃً بر تشبیہ مار - از (ارگ) موسوم کردہ باشند و الحمد للہ علم (اردو) رسی کا جھولاجو درختوں کی شاخوں پر ڈالا جائے (مذکر) یا وہ رسی جو چرنے کے وقت چار پاپون کے پاؤں میں باندھ دیجیے ^{بہترین} (۵) ارگ - بقول صاحب رشیدی بالفتح نام ولایتی است حوالی الآن چنانکہ نظامی گوید (ع) ستیزندہ روسی ز الآن وارک پمؤلف گوید کہ درین مصرع معنی اول یا دوم ارگ زیادہ تر چسپان است و صاحب منتخب این را بحاف عربی نوشتہ گوید کہ در عربی زبان نام موضعی است - صاحب غیاث معنی اول الذکر بحاف عربی گفتہ (اردو) ارگ یا ارک ایک ولایت کا نام ہے اور نیز (ارک) ایک موضع کا نام -

ارکا ک | بقول صاحب برہان و جہانگیری بکسر اول و سکون ثانی با کاف بالف کشید و بحاف دیگر زوہ باران قطرہ کوچک را گویند کہ نرم باران باشد - خان آرزو در سراج فرما کہ بہ ہندی ترجمہ این پہا راست و ہر دو کاف تازی است - صاحب رشیدی از شہاب الدین خطاطندی آورده (۵) یک قطرہ زارکا کف را دو شاہانہ تشویرہ فلزم و عمان محیط است بہ بقول صاحب جامع ریزہ باران و بقول نامری و ہفت بالفتح باران خوردہ صاحب شمس فرماید کہ بالکسر باران و بالفتح انکشت است و این لغت ترکی است و صاحب مؤید بذیل لغات ترکی گوید کہ بالفتح انکشت صاحب اندجوانتہی الارب فرماید کہ بالکسر لغت عرب باشد یعنی باران ریزہ باریدن و باران ریزہ رسیدن و بہ تکرار این نوشتہ

که فارسی است - یعنی باران خرد و قطره کوچک باشد - صاحب منتهی الارب فرماید که (رک) بالکسر و بالفتح باران نرم ریزه و (ارکاک) - بالفتح و (رکاک) - بالکسر جمع آن و (ارکاک) یا کسر مصدر این از باب افعال - صاحبان کنز لغات ترکی این را ترک کرده اند - محقق مابعد الذکر (ایرکاک) یعنی تر نوشته مؤلف عرض کند که این لغت عرب است یفتح اول یعنی بدان ریزه ها - نه فارسی است و نه ترکی - از سند شهاب الدین خطاط هم معنی جمع پیداست محقق فرس ناحق این را لغت فارسی قرار دادند و در بیان معنی هم تصرف کردند که جمع را و ادعا گفتند آنچه ترکان ایرکاک را معنی تر گرفته اند معنی نیست که از لغت عرب گرفته بقا عده رسم الخط خود یا تحتانی برای اظهار کسر زیاده کردند و مجازاً تر را گفتند (اروو) چهار و یکو از زن ریزه -

(۱۱۱)

ار کشیدن استعمال - یعنی آره کشیدن است (که تراشده قلم است) مطیع کلک شد یعنی	که (ار) بمعنی (آره) بجایش گذشت (اشیرالدین خدمت (آره کشی) تفویض اوست و آره کشی
اخسکتی (ه) کلک مانی طبعش آن استاد چاکه همانست که بعد از آنکه که از قلم صنعتی بظهور آید	صورت است به کار و اندر دستنگا صنعتش حک و فک آن از کار متعلق است (اروو)
ار می کشد به مؤلف گوید که شاعر نازک خیال بقول امیر - آرا کشی کرنا - آرا چلانا - آنچه (آرا	به لطافت مضمون سیف را تابع قلم کرده است یا آری کمینچا) پر فرمایا که بشیر بصورت جمع جا
گوید که در کارگاه صنعت کلک مدوح کار و مغنمین سرگردن - جان او رول کو ساه مستعل بر	

ار کو متن | بقول برهان و هفت دانند بانون و تهای قرشت بر وزن پیلو تنگن طغبت
ترند و پاژند معنی بخشیدن و بخشایش باشد صاحب جهانگیری در دستور چهارم خاتمه کتاب

بذیل لغات ژند و پاژند ذکر این کرده و صاحب موار و هم این را به همین معنی آورده مؤلف گوید که این ماخوذ باشد از (ارکون) که در فارسی قدیم حاکم و افسر اعلیٰ را گویند و مبتدل و مفرس (ارخون) است که بزبان یونانی به همین معنی آمده - صاحبان سوار تسبیل و اندوکر آرخون کرده اند بقاعده فارسی خای معجمه بجای عربی بدل میشود همچو (خمان و کمان) بالجملة معنی لفظی (ارکونتن) کار افسرانه و حاکمانه کردن و مجازاً بمعنی بخشیدن متعل و حاصل بالمصدر بمعنی بخشش هم بر وزن مصدر آمده (ارود) بخشنا - اس کا حاصل بالمصدر بخشش ہے - بقول صاحب صفیہ (بخشنا) بمعنی عفو کرنا - معاف کرنا -

ارکیا | بقول صاحب برهان و هفت و اند بر وزن اصفیاء بخت ژند و پاژند جوی آب را گویند - صاحب جهانگیری در دستور چهارم خاتمه کتاب بذیل لغات ژند و پاژند ذکر این کرده مؤلف گوید که (ارکی) بقول اند بواله شعی الارب در عربی زبان بمعنی سیکر است پس بدین وجه که جوی سست رفتار است فارسیان قدیم زیادت الف زائد و آخر (ارکیا) برای جوی نام نهاده باشند و این کنایه باشد (ارود) ندی - و کھوار نغا -

ارک | همان (ارک) است که بجای کرده ایم و از ماخذ هم بحث (ارود) عربی گذشت - تعریفش مہدر ا نغا و کچھو (ارک)

(الف) ارکچہ | صاحب اند گوید کہ بالفتح و جیم تازی بر وزن مضمضہ (فارسی) نوعی از خوشبو بہا سرب از صندل و گلاب و کافور و مشک و عنبر و روغن سمن و این لفظ ہندی است (انتہی) مؤلف گوید کہ مقصودش چیزین باشد کہ فارسیان از لغت ہندی گرفته اند صفا

غیاث اللغات بامعنی بیان کردہ (اند) متفق صاحب ساطع کہ محقق (سنکرت) است
فرماید کہ (ارگجا) بالفتح - مذکر - خوشبوئی است زرد رنگ کہ از صندل و عطر و غیر آن سازند
و بقولش (ارگجی) جامہ کہ آرا بارگجا رنگ کردہ باشند مؤلف گوید کہ استعمال این را در فارسی
بجز دو محقق معاصر ہندی نثر ادو دیگر کسی از تحقیقین اہل زبان ذکر نکرد و معاصرین عجم ہم ازین
ساکت نیست خان عالی این را نظم کردہ (۵) بخودی تنگ در آغوش کشید است مرثا
ان قبا تا برود و ش ارگجہ پوش آمدہ است پۃ مؤلف گوید کہ - - - - -

(۱۱۱۱)

(ب) ارگجہ پوش | درین شعر بمعنی (ارگجہ مالیدہ) مستعمل است یعنی (ارگجہ پوشدن قبا)
معنی قبائی مستعمل است کہ ارگجہ برو مالیدہ باشند (ارو و) (الف) ارگجا - بقول امیر -
(ہندی) مذکر - ایک مرگب عطر کا نام (سودا پتنگ باز کی عجین ۵) مونڈھون پراگجا
مے ہے جب پۃ زرد اسکو دو باز کہتے ہین سب پۃ (میر حسن ۵) اور اسپر ارگجے کا عطر
مل مل پۃ سلیقے سے لگا ماتھے پہ صندل پۃ مؤلف عرض کرتا ہے کہ دکن میں (ارگجا)
ایک خاص قسم کے نہجہ خوشبودار - زرد رنگ مرگب کا نام ہے جسکو شل عطر کے جسم پر
مٹے ہین خصوصاً سردی کے موسم میں - ہاتھوں پر بعد غذا اور نیز چہرے پر تاکہ سردی
جلد دفع ہو جائے اور جلد تڑکنے نہ پائے - ولہنوں کے لئے بلالفاظ موسم اور تقاریب
تفریت میں (ارگجا) کی ایک خاص قسم مستعمل ہے (ب) ارگجا ملا ہوا -

ارگلی | بقول ضمیمہ برہان گو سپند دشتی را گویند - صاحب اند بجاوہ فرنگ فرنگ
صراحت کند کہ بفتح اول و ثالث و کسر لام لغت فارسی زبان است دیگر کسی از تحقیقین فرس

ذکر این نکرد مؤلف گوید کہ جز این نباشد کہ این مرکب است از (ار) کہ بلغت ترکی مجازاً صاحب را گویند و (گلی) بیای نسبت منسوب بہ گل و صاحب منسوب بہ گل بزکوهی را بدین وجه نام نہادہ باشند کہ بر غذای سنگ پارہا و گل صحرائی بسرمی بردگویند کہ در بزکوهی و دشتی نمی است نازک - بزکوهی محتاج بہ علف نیست سنگ ریزہا غذای اوست و همچنین بز دشتی خاک می لیسند و احتیاج بہ چریدن گاہ ندارد (اردو) جنگلی بکرا - مذکر۔

ارگنج | بقول صاحب برہان و جامع و مفت بضم اول و سکون ثانی و کاف فارسی بنون و جمیم زدہ نام شہرست از ولایت خراسان کہ در سرحد ماوراء النہر واقع است - خان آرزو در سراج فرماید کہ پای تخت خوارزم است و سجاولہ رشیدی گوید کہ این ترکی است و بفارسی (گرگانج) خوانند - صاحب برہان بر (گرگانج) نوشتہ کہ نام دارالملک ولایت خوارزم باشد و معرب آن (جرجانج) و ترکان ارگنج خوانند (انتہی) - صاحب (لغات ترکی) آورده کہ بضم ہمزہ و سکون رای مملہ و فتح کاف فارسی و نون خفی و سکون جمیم - نام شہرست (انتہی) بخیاں مامعنی ترکیبی این در ترکی زبان نوپیدا است مرکب از (ار) و (گنج) و (ار) بمعنی صاحب است و (گنج) بمعنی تازہ و حدوث - اگر وجہ تسمیہ این مطابق خیال باشد باید کہ این را بالفتح خوانیم نہ بالضم و لیکن معروف بضم است (اردو) ارگنج - زبان ترکی میں ایک شہر کا نام ہے جو پائے تخت خوارزم ہے (مذکر)

ارگیلمہ | بفتح اول و کسر کاف فارسی و فتح لام بقول صاحب بول چال در روزمرہ عجم بمعنی قلیان باشد صاحب سوارسیل این را بحاف عربی نوشتہ گوید کہ عوام این را بجای

(نارجلیه) استعمال نمایند و بر (نارجلیه) فرماید که بمعنی قلیان و در سنکرت (نارگیل) نام است چه قلیان عموماً از نارجل می باشد مؤلف عرض کند که (نارگیل) کاف فارسی) و در فارسی زبان اسم (نارجل) است و (نارجل) معرب همان (نارگیل) و این را در سنکرت (ناریر) و (ناریل) گویند. آنچه صاحب سوار السبیل ترجمه قلیان در زبان سنکرت (نارکیل) کاف عربی نوشته است به تحقیق مانرسید و این متحقق است که موجد قلیان در ابتدا این را از (نارجل) درست کرد و فی زماناً هم قلیان کسان - قلیانی را ترجیح دهند و پسند کنند که از نارجل ساخته شود گویند این جور قلیان بوی خوشی و لطافتی خاص دارد بالجه نجیال (ارگیله) مخفف (نارگیله) باشد که نون اول را حذف کردند و در نارگیله خرابین نیست که های نسبت در آخر نارگیل زیاده کرده نام قلیان نهادند که منسوب است بنا رگیل (اروو) حقه - بقول صاحب آصفیه (عربی) اسم مذکر - قلیان -

ارلاو | بقول صاحب ناصری بر وزن فرهاد بمعنی هرگز و اصلاً و قطعاً - فرماید که همین معنی در وسایر آمده و صاحب اند نقل این کرده مؤلف گوید که عجیب نیست که این اسم جامد زنده پاژند باشد و فارسیان لفظ (زهار) بهمین معنی از (ارلاو) ساخته باشند و زهار (مبدل ارلاو) باشد یعنی حرف اولش الف بقا عده خود به رای هوز بدل کردند همچو (اروغ) و (زروغ) و حرف دوم یعنی رای هله را به نون همچو (تار) و (تان) و حرف سومش یعنی لام را اول به راء هله همچو (الوند) و (اروند) و باز راء ای هله را به های هوز همچو (هوبر) و (هوبه) مخفی مبار که در حرف سوم و تبدل واقع شده - پس حرف چهارم یعنی الف را بجانش قائم داشتند

و حرف پنجم یعنی وال همل را اول بلام بدل کردند همچو (دوغ) و (لغ) و باز لام را به راء
 همل بدل ساختند مثالش بالا گذشت - نتیجه این همه تبدیل ها باشد که (ارلاو) بزبان حال درینها
 شد بمصرف و حرکات (ارو) هرگز - بقول آصفیه (فارسی) تابع فعل - زینهار که بی کسی وقت که پیش
 ارلااس | بقول صاحب ناصری نام عقل فلک عطارو - صاحب اند نقش بردار
 و دیگر کسی از محققین فرس این رانه نگاشته معلوم میشود که این اسم جا بدژند و پاژند است
 و مراد از عقل ثامن که با فلک هشتم یعنی فلک عطارو از عقل سابع پیدا شد صاحب غیاث
 بر لفظ (عقول) صراحت می کند که حق تعالی اول یک فرشته پیدا کرد پس آن فرشته - یک فرشته
 دیگر و یک آسمان پیدا کرد و بعد از فرشته دوم یک فرشته و آسمان سوم و هم برین ترتیب و
 فرشته و نه آسمان پیدا شد و همین ده فرشته گان را عقول عشره گویند و فرماید که نزد حکما زیاد
 ازین تحقیق نیست (انتهی) مؤلف عرض کند که آغاز این حساب از فلک نهم است بهمن
 سبب ما عطارو را با فلک هشتم حساب کرده ایم و اگر شمار این از فلکی کنیم که با ما قریب تر است
 اندرین صورت فلک عطارو - فلک دوم باشد مخفی مباد که صاحب غیاث عقل (فرشته)
 نوشته است و صاحب کاشف الاصطلاحات صراحتی که کرده است - و ران هر یک فرشته
 بیان کرده غیاث عقل نام نهاده پس فرشته مومل فلک عطارو را فارسیان قدیم (ارلااس)
 گفته اند و وجه تسمیه این هیچ بتحقیق نه رسید - اجمال بیان اول الذکر را به تفصیل ذیل واضح
 کرده ایم - صاحب کاشف الاصطلاحات فرماید که بقول حکما باری تعالی عقل کل را پیدا
 کرد که سکه اعتبار دارد (۱) وجودش برای ذات خود (۲) وجودش با غیر (۳) امکان

برای ذات - پس بمجاظ این اعتبارات ثلثه از عقل کل یا -

(الف) از عقل اول سه چیز صادر شد با اعتبار وجود (عقل ثانی) و با اعتبار وجوب بالغیر (نفس) و با اعتبار امکان - ۳ - جسم و همین است فلک الافلاک یا فلک اول پس (ب) از عقل ثانی پیدا شد (عقل ثالث یا فرشته سوم) و فلک ثانی که از حساب زمانیان فلک هشتم است)

(ج) از عقل ثالث پیدا شد (عقل رابع یا فرشته چهارم) و فلک ثالث یا فلک هفتم که متعلق به رطل است -

(د) از عقل رابع پیدا شد (عقل خامس یا فرشته پنجم) و فلک رابع یا فلک ششم که متعلق به مشتری است -

(ه) از عقل خامس پیدا شد (عقل سادس یا فرشته ششم) و فلک خامس یا فلک پنجم که متعلق است به مریخ -

(و) از عقل سادس پیدا شد (عقل سابع یا فرشته هفتم) و فلک سادس یا فلک چهارم که تعلق دارد به شمس -

(ز) از عقل سابع پیدا شد (عقل ثامن یا فرشته هشتم) و فلک سابع یا فلک سوم که به زهره متعلق بدوست -

(ح) از عقل ثامن پیدا شد (عقل تاسع یا فرشته نهم) و فلک ثامن یا فلک دوم که عطارد بر آنست -

(ط) از عقل تاسع پیداشد (عقل عاشریا فرشتہ دہم) و فلک تاسع یا فلک اول کہ قمر بروست (اردو) صاحب آصفیہ نے لفظ عقل پر فرمایا ہے (عربی) اسم مؤنث حکماً کی اصطلاح میں دس فرشتوں میں سے ایک فرشتہ کا نام چنانچہ عقول عشرہ اسی جہ سے انکا نام رکھا گیا اور (عقول عشرہ) پر آپ ہی نے فرمایا ہے کہ (عربی) اسم مذکر دسوں فرشتے کیونکہ حکماء کے نزدیک کل دس فرشتے ہیں جنکو خداے تعالیٰ نے اس طرح پر پیدا کیا کہ اول صرف ایک فرشتہ کو مخلوق فرمایا اس کے بعد ایک اور فرشتہ اور آسمان پیدا کیا یہاں تک کہ ایک ایک فرشتہ اور ایک ایک آسمان پیدا کر کے نو آسمان اور دس فرشتے پیدا کر دیئے اور دسویں فرشتے نے خدا تعالیٰ کے حکم سے تمام جہان پیدا کیا (انتہی) پس (ارلاس) کا ترجمہ نوین عقل یا توان فرشتہ ہے جو آٹھویں آسمان سے متعلق ہے جس پر عطار دہے - اور یہ حساب فلک الافلاک سے شروع ہوا ہے اور اگر اس آسمان سے حساب لگائیں جو ہماری آنکھوں کے آگے ہے تو عطار دوسرے آسمان پر ہے پس فرشتہ موکل آسمان دوم کو عقل تاسع اور فارسی میں (ارلاس) کہتے ہیں -

ارم | بقول صاحبان برہان و جامع و ہفت و جہانگیری بکسر اول و فتح ثانی در عربی (الف) (۱) بہشت شد او است و صاحب مؤید فرماید کہ گویند کہ بعد شہادۃ یک خشت بالا می رفتی بانیس ہمہ صنعتہای بہشت ہمداران موجود کردہ - چون خواست کہ درون آن بہشت در آید جانش قبض کردند - رفتن نیافت و آنکہ می گویند بہشت ہشتم ہمین است غلط است زیرا چہ در سراج القلوب تصریح است کہ این بہشت ہشتم نیست و آن بہشت

بهشت بالای هفت آسمان طبقاً عن طبق این زمان هست و همدران مذکور است که (ارم)
 نصیب مومنان است غارت خواهند کرد - صاحب شمس فرماید که در عربی نام شهر عاود - و باغ
 بهشت شد او که حق تعالی او را بقرت از چشم مردم پنهان ساخته و او را بهشت هشتم نام است چنانکه
 استاد می گفته (۱) زمینان که باغ راست طراوت زمان زمان پترسم که چون ارم شود و از ششم
 ماهنایان و اما از کلام انوری هم ندی یافته ایم (۲) آنجا که در آید به نوابل زیرست و جز چند
 زیارت کند باغ ارم را به بهار گوید که ارم ذات الحاد اسکندریه و لقبی منتخب ذات العباد
 و مشق یا اسکندریه - صاحب غیاث بحواله بهجت العالم نوشته که ارم شداد ما بین صنعاء و حضرموت
 است در قلم اول و مساحت باغ ارم دو دوازده فرسنگ و دو دوازده فرسنگ و ارتفاع دیوار
 سه صد و رعمه - صاحب از راه گوید که از او هم بعضی خواص است که ارم باغ شداد را نامند و
 معنی بهشت درست نیست گویم که (۳) مجازاً معنی بهشت هم استعمال کرده اند مولانا جامی فرماید
 (۴) در ره اسلام هر کو آمده و کردگار و راود و حور ارم (انتی) مؤلف عرض کند که فاریان
 (۵) مجر و باغ را هم ارم گفته اند و این هم مجاز معنی اول است و ارم پوش که می آید متعلق است
 از همین معنی - (ظهوری) (۶) بصر صدر ارم آگنده مغز خرس خاری به صبا کند از دامن باغ و
 رخ که دارد و (۷) در کوی تو گلهای ارم خار و خسی چند و پر مرغ چمن گشته چمنها
 چند (۸) صد چمن پر مردگی در غنچه دل چیده و از بهارستان تو برگی ارم بر خویش
 زن و بالجه نتیجه این همه تحقیق آنست که ارم لغت عرب است - صاحب سخندان نوشته که
 (ارم) بزبان سنکرت معنی عیش باغ است و در عربی نام باغ شداد (انتی) مقصود

جزا میں نہ باشد کہ مناسبت لفظی و معنوی میں ہر دو لفظ را می نماید و چیزی دیگر نمی فرماید۔ ما
 عرض کنیم کہ اگر چہ لفظ (ارم) بہتچندین از لغات عرب متحقق است کہ بر حرف (ه) می آید اما
 معانی مصدری متذکرہ حرف (ه) باین معنی تعلقی و نسبتی ندارد و برخلاف آن (آرام) کہ
 در سنسکرت بمعنی (عیش باغ) است بالفظ (ارم) بمعنی باغ و بہشت شدہ و تعلق لفظی و معنوی
 ہر دو دارد پس بنجیال ما (ارم) بدین معنی ماخوذ است از (آرام) و بدین وجہ کہ علم بود و
 ہمین لفظ بمعانی دیگر در زبان عرب متصل بود۔ اہل عرب استعمال این بدین معنی ہم کردند
 نہ بطریق عجمہ بلکہ بر قاعدہ لغات عرب و حقیقت این است کہ لغاتیکہ در ابتدا از السنہ غیر
 در زبان عرب داخل و متصل شدہ و حقیقت شان امتیازی باقی نماند۔ الحاصل ہمہ متحققین
 عرب (ارم) را بمعنی بہشت شداد۔ لغت عرب گفتہ اند۔ صاحب کثر لغات کہ محقق زبان
 ترک است (ارم) بفتح اول و ثانی بمعنی فردوس و جنت آورده و (آرم باغی) مثل پس عجبی نیست کہ
 معنی سوم این کہ ما از اجازی گفتہ ایم ترکی باشد و اللہ اعلم (اردو) (۱) ارم۔ بقول امیر (عربی)
 مذکر۔ بہشت جو شدہ او پادشاہ نے ملک شام میں بنوایا تھا۔ (نوازش ۵) تری گلی ہے وہ
 گلزار دیکھتا جو اسے نہر ار بار تصدق ابھی ارم ہوتا ہے (سالک ۵) شداد نے جب ارم
 بنایا یا رب بنایا تو نہ تھا کہ تجھ کو بھایا یا رب؟ امیری نے فرمایا ہے کہ (۲) اب عمو ما مطلق
 بہشت کو ہی (ارم) کہتے ہیں (اسیر ۵) آب کو تر سے بھرے جام کرے زینت قصر
 اکہد و رضوان سے کہ ہم سوے ارم آتے ہیں (۳) باغ۔ بقول آصفیہ (فارسی) اسم مذکر
 گلزار چین زار۔ وہ جگہ جہاں بہت سے درخت لگائے ہوں۔

(ب) (۱) ارم - بقول برہان و جہانگیری و جامع نام شخصی کہ ساز چنگ را وضع کرد - صاحب ہفت گوید کہ بدین معنی لغت پاری است - صاحب مؤید بحوالہ زفا نگویہ ذیل لغات عربی نوشتہ کہ (۲) نام مردی است - صاحب شمس گوید کہ در عربی بفتح تین (۳) بمعنی یک کس و (۴) بکسر اول و فتح دوم نام پدر عادیان نام مادر عادیان قبیلہ عاد - و نام مردی - صاحب جہانگیری صراحت مزید کردہ فرماید کہ ہمین واضح چنگ را (ارام - و ر امین و ر متین) ہم گفتہ اند و از کلام استاد ی سند برای ارم آورده (۵) آہ خرن در لب و آوای نرم چنگ ارم در بر و آواز پست بہار گوید کہ نام پدر یا مادر عا و است و بس - و بقول صاحب منتخب بفتح تین نام یک کس و بکسر اول و فتح دوم نام پدر یا مادر یا قبیلہ عاد - مؤلف عرض کند کہ از تحقیق بالامی کشاید نام واضح چنگ (ارام) بوجہ مخفی (ارم) شد بحدف الف و اصل این لغت سنسکرت است کہ بر نمبر (الف) گذشت - بحقیق مدور فارسی زبان مستعمل شد و مخفی (ارم) و اللہ اعلم (ارم)

(۱) ارم اس شخص کا نام ہے جس نے ساز چنگ کو ایجاد کیا - (۲) ارم - ایک شخص کا نام (۳) ارم بمعنی - ایک شخص (۴) ارم - عاد کے باپ یا مان کا نام - یا قبیلہ عاد کا نام -

(ج) ارم - بقول صاحب مؤید کہ بذیل لغات عربی بحوالہ زہادی آورده (۱) نام شہری - صاحب شمس گوید کہ در عربی بالفتم (۲) نام موضعی در طبرستان و بکسر اول و فتح دوم (۳) نام موضعی بفارس - بہار گوید کہ نام شہر عاد یا موضعی بفارس و بقول صاحب منتخب بالفتم موضعی است در طبرستان و بکسر اول و فتح دوم نام شہر عاد یا موضعی بفارس - مؤلف گوید کہ اصل این معنی اول است کہ بر (الف) گذشت یعنی بہشت عاد پس عجبی نیست کہ یاد کرد و آن

شہری و موضعی را ہم بدین نام موسوم کرده باشند و الله اعلم (اردو) (۱) ارم - ایک شہر کا نام ہے جس کو عاؤ نے آباد کیا تھا - (۲) ارم ایک موضع کا نام جو طبرستان میں واقع ہے (۳) نیز (ارم) فارس کے ایک موضع کا نام (مذکر)

(۴) ارم - بقول صاحب مؤید کہ بذیل لغات عرب بحوالہ تاج نوشتہ بمعنی سنگ ہا ہی نشان راہ صاحبان شمس و ہفت فرماں کہ بلغت عرب بفتح تین بمعنی نشان و علیکہ بفتح تین راہ برپاکند و بقول برہان و جامع و ہفت و جہانگیری بزبان عرب نشانہ تیر و صاحب شمس گوید کہ در عربی بمعنی نشانہ و صاحب محیط محیط ہم تصدیق معنی سنگ نشان راہ کند مؤلف گوید کہ آنا کہ در معنی این استعمال جمع کردہ اند و ر غلط افتادہ اند و محققین کہ اخیر بحوالہ استعمال عرب بمعنی نشانہ تیر آورده اند قابل تاقل است (اردو) عربی زبان میں اوس نشان یا پتھر کا نام ہے جو رہنمائی کے لئے قائم کریں -

(۵) ارم - بقول صاحب شمس بالفتح بلغت عربی (۱) بدندان گرفتن و (۲) سخت تافتن رسن و (۳) خوردن تمام آنچه در خوان باشد و (۴) نرم کردن و (۵) سخت بستن - صاحب منتخب تصدیق این ہمہ معانی مصدری کردہ (اردو) (۱) دانتوں میں پکڑنا - (۲) سخت بٹنا (۳) جو کچھ خوان میں ہو اوسکو کھا لینا - (۴) نرم کرنا - (۵) کھینچ کر باندھنا -

(۶) ارم - بقول صاحب شمس و منتخب بالضم و تشدید رای مفتوحہ در عربی زبان بمعنی دندانہا (اردو) دانت - بقول آصفیہ دندان - چبانے یا کاٹنے کا استخوانی اوزار جو حقیقتاً نے انسان و حیوان کے منہ میں پیدا کیا ہے (مذکر) (اسکی جمع ارم کا ترجمہ ہے)

(ز) ارم - بقول صاحب شمس منتخب بالقسم و تشدید رای مفتوحہ در عربی زبان بمعنی اطراف انگشتان (اردو) انگلیوں کے کنارے (نڈگر)

(ح) ارم - بقول صاحب شمس و منتخب در عربی زبان بالقسم و تشدید رای مفتوحہ بمعنی سنگریزہ - (اردو) کتکر - بقول آصفیہ (ہندی) نڈگر - سنگریزہ -

(ط) ارم - بقول صاحب نوید کہ بذیل لغات ترکی نوشتہ بکسرتین بمعنی بودم (اردو) مین تھا -

(ی) ارم - بفتح اول - بقول صاحب ضمیمہ برہان مابین آرنج و دوش کہ ساعد باشد و منی فرماید کہ مال کدام زبان است - دیگر کسی از محققین فرس و عرب و ترکی ذکر این نکرد (اردو) ساعد - بقول آصفیہ (عربی) اسم نڈگر و مؤنث - بازو (سالک ۵) صبح و غا نے بیان کی روشنی شمع طور پر خواب میں دیکھا تھا شبکو میں نے ساعد یا رکاز (ایسر ۵) جہان کو قتل کیا تیغ بے نیام کی طرح ہذا اگرچہ ساعد معشوق آستین میں رہی ہذا

ارماط | بقول صاحب برہان بر وزن و طوطا بلغت اہل میں درخت کاوی راگو نید و آن درختی است مانند درخت خرما و کاوی گل آن درخت است در نہایت خوشبوئی و آن در ملک دکن بسیار است - صاحب محیط گوید کہ درخت کاوی است کہ گدازنیر نامند و نزد بعضی گل آن و بر کاوی فرماید کہ همان گداز و برگہ در نوشتہ کہ بفتح کاف کسر وال مملہ و سکون را کہ ہلم اسم عربی است و میونانی (ارماط) گویند و بلغت اہل میں ہم و بقول بعضی بلغت ہندی (کاوی) نامند و نیز ہندی (کیوڑہ) صاحب جامع اللادویہ مفردہ و مرکبہ گفتہ کہ وکہ آزار (کاوی)

گویند و خست کور زمین ہند و سند و کران می روید نخل است کہ ازان طلع برمی آید و کاؤمی کہ ازان شربت گد رمی سازند و ختی است شل جو زیاعناب و آنچه ازان شربت سازند سرد و خشک و رعایت سردی بالجمله مزاج این گرم و خشک است در آخر دؤم گویند سعدل و گر گرمی و شکی مفرح و مقوی دماغ و دل و سائر حواس و اعضا و رافع خفقان و اعیاد و نافع منا و خون و ساق بیار دارد (اردو) کیوڑا۔ بقول آصفیہ (ہندی) اسم نذکر۔ ایک درخت اور اوس کے پھول کا نام جس کی خوشبو نہایت عمدہ ہوتی ہے۔ اس کا پھول گلی کی مانند۔ اسوجہ سے کیوڑے کی گلی اسے کہتے ہیں۔ کاؤی۔

ارماطس | بقول صاحب برہان و ہفت بضم طای حطی و سکون سین بی نقطہ نام کمی از پادشاہان یونان است گویند گل مخموم در زمان او ہمہ رسید و صورت او را بر ان نقش کردند مؤلف گوید کہ دیگر کسی از متحققین ذکر این کرد و آنچه صاحب محیط بر گل مخموم می فرماید است کہ صورت حکیم ارطاس بر قرص آن متقوس می شد و در انجا ذکر از شاہ ارماطس بیان نیامد۔ باتی حال این اسی است از زبان یونانی (اردو) ارماطس۔ ایک بادشاہ کا نام تھا جو یونان میں گزرا ہے۔ جس کے زمانے میں گل مخموم دریافت ہوئی اور ہاتھ آئی۔

ارماک | بقول صاحب ضمیمہ برہان (بضم اول و سکون آخر) کہ کاف باشد چوبی است شبیہ بدار چینی۔ صاحب شمس گوید کہ لغت فارسی است مرادف ارماک و فرماید کہ چوبی است کہ بدار چینی سیاہ و مذہوبوی خوش دارد و (۲) بحر بی بالکسر تسمیہ شدن۔ صاحب مؤید ہم ذکر این بذیل لغات فرس کردہ گوید کہ مرادف ارماک است کہ می آید و صاحب منتہی الارباب مبنی

دو م را (مقیم کردن دیگری را بجائی) نوشته وزیر بقولش (۳) در عربی زبان رگمہ بالتحریک بمعنی آسپ وادیان آسپ تائاری کہ برای نسل باشد یا عام است و (رماک و رماک) جمع و (ارماک) جمع الجمع آن صاحب محیط بارماک نسبت معنی اول گوید کہ بفتح ہمزہ درخت کدراست بعضی گویند کہ پوست درخت کا ذمی است کہ بہندی کیوڑہ نامند (انتہی) اوہنی گوید کہ این لفظ فارسی زبان است یا مال زبان دیگر حلیہ لفظ متقاضی آنست کہ ما این را لغت ترکی گوئیم ولیکن لغت ترکی ازین ساکت - پس جز این چارہ نیست کہ این را لغت فارسی تسلیم کنیم چنانکہ بعض اہل لغت نوشتہ اند (اردو) (۱) ایک قسم کی خوشبودار لکڑی جو دارچینی سے مشابہ ہوتی ہے صاحب محیط نے کہ ریا کیوڑے کا درخت لکھا ہے (۲) کھڑا کرنا - قائم کرنا - (۳) تائاری گھوڑا یا گھوڑی جو نسل کے لئے رکھی گئی ہو - یا عموماً گھوڑا یا گھوڑی -

ارمال | بقول برہان بروزن پرکال - بلغت مینی (۱) چوبست شبیہ بہ قرفہ درغایت خوشبوئی و قرفہ چوبی است شبیہ بدارچینی - خوردن آن در چشم رانافع و باین معنی بجای لام - کاف ہم نظر آدہ - صاحب ہفت صراحت کند کہ این لغت مینی است - صاحب شمس این را لغت فارسی گوید و فرماید کہ بدارچینی سیاہ ماند و نسبت او بہمن - مؤلف عرض کند کہ مقصودش جزین نیست کہ (ارمال) مرادف (ارماک) است کہ گذشت و بقول اند بحوالہ منتہی الارباب بالکسر (عربی) بمعنی (۲) بی زاد شدن و (۳) بی باران شدن سال و (۴) باریک یافتن بوریار او (۵) برسن و برگ خرم یافتن سریر او (۶) دراز کردن رسن را و (۷) اکودہ بخون شدن تیر و (۸) رملہ گردیدن زن و (۹) بالفتح جمع (رملہ) کہ بالتضم خط سیاہ است

و صاحب محیط نسبت معنی اول فرماید کہ بفتح ہمزہ و سکون رای مہملہ ففتح میم و الف و لام و مہملتی
 و گیر کاف بعد لام نیز آمدہ (یعنی ارا مالک و بسریانی ارا مالی گویند) اسم روی است یو خابن مانو
 گوید کہ اسم دوائی ہندی است کہ شبیہ بقرقہ القرقل و بقول شیخ چوب یا پوست شجر یانی
 خوشبو۔ مثلاً بہ قرقہ و گویند نباتی است مثل چوب ثبوت و حکیم علوی خان نوشتہ اند کہ پوست
 درخت کاوی و بقول حکیم عبد الحمید کہ در حاشیہ تحفہ نوشتہ۔ از اہندی تودہ و پٹھانی لوہ
 گویند و تمل کہ قسم زبون و اچینی میان قرقہ و تلخہ باشد گرم در دوم و خشک را تل گویند گرم و خشک در آخر دوم
 قابض و محقق و بوسیدنش مقوی و مانع و جهت در دندان و استحکام آن مانع و پٹھانی
 بسیار دارد و مؤلف عرض کند کہ اگرچہ بقاعدہ فارسی تبدیل کاف بہ لام می شود و چنان
 (الماک و الماک) و ہمین قاعدہ ممکن است کہ فارسیان (ارماک) را (ارمال) کردہ باشند
 و لیکن بہ تحقیق صاحب محیط لام بعوض کاف عربی نیامدہ بلکہ لام را بعد کاف زیادہ کردہ
 (ارمالک) گفتہ اند بابتی حال یا این مرادف (ارماک) است یا چیز دیگر کہ صراحت آن بالا گذشت
 (اردو) (۱) و بکھوارماک کے پہلے معنی صاحب آصفیہ نے (لودہ) پر لکھا ہے کہ (رنگ)
 اسم مذکر۔ لودہ۔ درخت کی چھال جو اکثر آنکھ کی دوا کے کام آتی ہے اور ایک قسم کی بوٹی
 جو رنگنے کے کام آتی ہے۔ صاحب ساطع نے بھی لودہ کو لکھا ہے اور معنی آخر الذکر
 قناعت کی ہے۔ صاحب جامع الادویہ (لودہ پٹھانی) پر فرماتے ہیں کہ تین ماشہ کا استعمل
 آنکھ کو قوت بخشتا ہے اور فساد و لعیم کو دفع کرتا ہے اور خون حیض کو بند کرتا ہے۔ مقوی
 باہ ہے (و غیر ذلک) (۲) بے سرو سامان ہونا۔ (۳) مشکالی ہونا۔ (۴) باریک بننا اور بکے

(۵) فرش بنارسی یا کھجور کے پتون سے (۶) رسی کو ڈھیلی چھوڑنا۔ (۷) تیر کا خون میں آلودہ ہونا
(۸) بیوہ ہونا۔ (۹) سیاہ خطوط۔ (مذکر)

ارمان | بقول صاحبان برہان ورثیدی و جامع و سروری و ہفت و چہا نگیری بفتح اول
بر وزن فرمان (۱) بمعنی آرزو باشد۔ خان آرزو در سراج فرماید کہ این مخفف ارمان است
(کہ در مدودہ گذشت) صاحبان شمس و ساطع صراحت کنند کہ لغت فارسی است و صاحبان
غیاث و اتند فرمایند کہ بدین معنی لغت ترکی باشد مؤلف گوید کہ صاحبان کنز و لغات ترکی
کہ ہر دو محققین این زبانند ازین لفظ سکت و صاحب مؤید ہم بذیل لغات ترکی ذکر این نکرد و حالا
تصفیہ این امر باقی ماند کہ آیا این لغت بقول مجرّد صاحبان اتند و غیاث۔ ترکی است یا بقول
دیگر محققین متذکرہ بالا۔ فارسی مؤلف عرض می کند کہ اگر چہ سکوت صاحبان کنز و لغات ترکی
ازین لغت من وجہ تاسید دیگر محققین می کند ولیکن باید کہ از ماخذ این آگاہ شویم بخیاں ما این کتب
است از (ار) کہ لغت ترکی است بمعنی مرد و مجازاً بمعنی صاحب و (مان) در فارسی زبان بقول
صاحب برہان بر وزن خان بمعنی خانہ باشد کہ ترجمہ آن در عربی بیت است و اسباب ضروریہ
خانہ را نیز گویند و زبان سنسکرت (بقول صاحب ساطع) بمعنی ورون و اندرون و عظیم و
کریم و جاہ و مرتبہ۔ پس فارسیان (ارمان) را باشد کہ از لغت ترکی و فارسی مرکب کردہ باشند یا از لغت
ترکی و سنسکرت۔ بصورت اول معنی لفظی حقیقی این۔ صاحب خانہ و مالک اسباب ضروریہ
خانہ باشد و بصورت ثانی۔ صاحب دل و مالک اندرون و صاحب تنظیم و تکریم و جاہ و مرتبہ۔
بہر دو صورت کنایہ باشد از (آرزو) کہ خانہ آن دل است پس این لغت را بدین معنی مقرر

توان گفت تخی مباد کہ (ارمانیدن) مصدر است بمعنی آرزو و حسرت بردن و افسوس و پشیمانی خوردن کہ تعریف کاملش بجایش عرض کنیم و ارمان حاصل بالمصدر است آنچه خان آرزو- ارمان- به ممدوده را اصل قرار داده این را مخفف آن گوید تا مع دوست زیرا کہ (ارمانیدن) به ممدوده نیامده نتیجہ لب و لہجہ بعض مقامات است کہ مقصورہ را ممدوده کردند- چنانکہ محقق زبان وری معنی صاحب (پهلوی و وری) این را بممدوده آورده و بمقصورہ ذکر نمی کرده بخیال ما بخل خان آرزو اصل لغت بمقصورہ باشد- معاصرین عجم ہم بمقصورہ درست خیال کنند و تا سید خیال ما از ماخذ اینهم می شود کہ بالاند کور شد- حکیم فردوسی گوید (۱) بارمان وار و نذر و نهر و نزار آرد و گونه گون سیم و زر و (حضور می تھی) تو پری و از پری کام دل انسان محال و حیف بر جانش کہ با وصل تو ارمان کرده است و (ار و و) ارمان- بقول امیر (ترکی) نگذر کہین تننا و حسرت او کہین حوصلہ سے اسکی تعبیر خوشنما ہوتی ہے (زند) کرے مردے مرے زیر زمین بھی ظلم و جور نہ آسمان ارمان نہ رہ جائے تجھے بیداد کا و (ظفر) کوئی حسرت اے پری اپنی نکلنے کی نہیں و ساتھ ہی زیر زمین ارمان سارے جائینگے و

(۲) ارمان- بقول برہان ورثیدی و مہنت و اندر پنج بردن و حسرت و پشیمانی و دریغ و افسوس- صاحب سروری بسند این معنی از کلام فردوسی سندی پیش کرده کہ بر معنی اول مذکور شد- خان آرزو در سراج ذکر این کرده فرماید کہ ما خود است از (ارمانیدن) بمعنی حسرت بردن و افسوس و پشیمانی خوردن و صاحب مؤید بذیل لغات فرس بالکسر آورده- مولف عرض کند کہ مصدر این بممدوده نیامد و خود خان آرزو در سراج ازین مصدر ممدوده سارے

البتة بمقصوره می آید و ارمان حاصل بالمصدر آنست و آنچه (آرمان) بهمین معنی در ممدوده گذشت نتیجہ لب و لہجہ بعض مقامات باشد۔ پس (ارمان) را ما خو از (آرمانیدن) نتوان قیاس کرد و مخفف آرمان چنانکہ بر معنی اول ذکرش گذشت مخفی مباد کہ این لغت مقرر است نہ ترکی چنانکہ صرحتش بر معنی اول کرده ایم (ارو) ارمان۔ بقول صاحب آصفیہ (ترکی) اسم مذکر معنی افسوس۔ تاسف۔ دریغ۔ صاحب امیر اللغات نے (ارمان) کو ان معنوں میں نہیں لکھا۔ لفظ افسوس بھی ارو و میں متعل ہے بقول امیر (فارسی) مذکر حسرت۔ ریغ۔ تاسف (نیم ۵) تو جائے کیون نہ آئے افسوس پڑ افسوس افسوس ہاے افسوس پڑ

(۳) ارمان۔ بقول برہان و ہفت نوعی از دارو باشد کہ بوی آن بوی قرفہ ماند و بیخ دندان سخت کند مؤلف گوید کہ این همان (ارمال) است کہ بہ لام پنجم بجایش گذشت تسامح برہان و ہفت بیش نیست کہ بذیل (ارمان) ان معنی را ذکر کرد مطابقت این با بوی قرفہ و افادت این برای استحکام دندان ہمدراستجا ذکر کرده ایم و رای آن داروی دیگر موسوم بہ ارمان نیست۔ (ارو) و بکھوار مال۔

(۴) ارمان۔ بقول برہان و ہفت دانند یکسر اول ہر چیز کہ آن عبارت باشد و بقول مؤید چیز عبارت حیف است کہ سندی پیش نشد ما بر معنی اول نوشتہ ایم کہ مقرر است و صاحب مؤید ہم ذکر این بذیل لغات فارسی کرده اگر استعمال این را بدین معنی تسلیم کنیم و سندی بدست آید تو انیم عرض کرد کہ این مجاز معنی اول باشد کہ آرزو ہم عاریتی را ماند کہ بدل و دلالت کردہ می شود بدین وجہ کہ معنی حقیقی این۔ آرزو ست۔ فارسیان مجازاً بمعنی خیر عاریت استعمال کردہ باشند

(اردو) عاریتی چیز۔ مستعار چیز۔ جو ملکی اور ذاتی نہ ہو (موتث) صاحب آصفیہ نے عاریتی کا ذکر انہیں مضمون میں کیا ہے۔

(۵) ارمان۔ بقول برہان و ہفت نام شہر و مدینہ صاحب اتداین بالاضمیمہ گفتہ۔ وضاحت رشیدی فرماید کہ نام موضوعی بتوران و بقول صاحب مؤید نام شہری کہ در سرحد توران واقع است (فردوسی ع) کہ شیرن۔ نثار و بارمان رہی پڑمؤلف عرض کند کہ غیبی نیست کہ این موضع یا شہر بمعنی اول موسوم کردہ باشند و بانی این را از آبادی این آرزوی دل برآمدہ باشد (اردو) ارمان۔ توران میں ایک موضع یا ایک شہر کا نام ہے۔ (مذکر)۔

(۶) ارمان۔ بقول شمس بالکسر لغت عربیت۔ بمعنی استوار کردن عیف است کہ ماصدقہ این از لغات عرب نیافتیم۔

(۱) ارمان خوار | استعمال۔ بقول صاحب | الہی اثر آئے پڑ (بحر ۵) ارمان بھرے

(۲) ارمان خور | بحر آرزو کنندہ و حشر | محفل ساقی سے چلے ہم پڑ جز دیدہ تر جام

خو زندہ باشد صاحب ضمیمہ برہان ہم ذکر کیا کسی روز نہ چھلکا پڑ

کردہ و صاحب برہان بضم لفظ ارمان لغت | ارمان کردن | استعمال۔ بمعنی آرزو و تمنا

دوم را نوشتہ (اردو) ارمان پیرا قبول | کردن است۔ این از کلام حضور عریقی

امیر حسرت مند (داغ ۵) وہ اپنے تصور سے بر لفظ ارمان گذشت (اردو) ارمان کرنا

یہاں پشیر آئے پڑ ارمان بھرے دل میں | بقول امیر کسی بات کی تمنا اور حوصلہ کرنا (بحر ۵)

دل لگا کر آدمی بچا نه بین به جان کوشمن نه یارمان کر (آرمان) نتیجه لب و لجه مقامی است که (ارمان)
 ارمانیدن | بقول صاحب برهان نوشت (آرمان) کر دند - صاحب سروری بر منی حشر
 اند بر وزن ترسانیدن یعنی آرزو و حسرت بردن بدون قانع - خان آرزو و در سراج ارمان را
 و فسوس و پشیمانی خوردن باشد - بقول سحر سالم مخفف آرمان و ماخوذ از (آرمانیدن) نوشته
 التصریف است یعنی بعد از حذف نون مصدر بنا و لیکن در محدوده (آرمانیدن) را ذکر نکرد -
 ماضی او و مشتقات سالم باشد و تبدیل و حذف مؤلف عرض کند که بابر لفظ (ارمان) صراحت
 در حروف اصلی آن راه نیابد پس درین صورت کرده ایم که بجای ماخذش (ارمان) بمقصوره
 غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول نخواهد بود و همینجا اصل است و مصدر (آرمانیدن) از بهمان
 غیر سالم آن که مضارع و حال و اسم فاعل و امر (ارمان) ساخته اند و یای زائده برای دفع
 و نهی باشد در استعمال اهل لسان نیامده (الخ) نقل قبل علامت مصدر زیاده کردیم که این
 صاحب نوادر فرماید که معنی آرزو کردن و حسرت قسم عمل در اکثر مصداق فارسی است
 بردن و آند و خوردن و پشیمانی کشیدن است همچو (طلب و طلبیدن) و (فهم و فهمیدن)
 و صاحب موارد با اتفاق نوادر گوید که ارمان و غیر ذلک (ار دو) ارمان کرنا - و بکھو
 حاصل بالمصدر باشد مؤلف گوید که (آرمان) ارمان کردن - حسرت کرنا - غم کرنا - افسوس
 که بمحدوده گذشته هم حاصل بالمصدر بهمین مصدر کرنا - پشیمان ہونا - بقول امیر (ارمان کرنا)
 است که (آرمانیدن) بالمدنیامده و محدوده معنی تمنّا کرنا - حوصله کرنا -

(الف) ارمانل | صاحب رشیدی و شمس ذکر (الف) کرده و صاحبان برهان و سراج و

(ب) ارمائل | سفت و جامع دانند نسبت (ب) میفرمایند کہ بر وزن عزرائیل نام پادشاہ زادہ است
 و او مطبخی ضحاک بود گویند کہ دو پادشاہ زادہ بودند یکی ارمائل و دیگری کرمائیل و ایشان
 بواسطہ خیر خلق اللہ مطبخی ضحاک می کردند و ایشان حکم بود کہ دو نفر آدمی کہ ضحاک می فرمود بکشند
 و مغز سر ایشان را بجہت مارانیکہ بر ہر دو کتف ضحاک بر آمدہ بودند ما حاضر سازند۔ یک نفر را آزادی
 کردند و بہ صحرائی گریزانیدند و بجای مغز سر او مغز گوسفند داخل می نمودند و گویند کہ گردان
 صحرائین از نسل آن جماعت اند کہ راہ صحرائی گرفت مؤلف (ب) بنجیال (الف) مخفف
 (ب) باشد چنانکہ اسدی گوید (س) دو پاکیزہ از گوہر پادشاہ و دو مرد گرانیہ پارسا
 یکی نامش ارمائل پیش بن و دیگر نام کرمائیل پاک دین و صاحب شمس صراحت کند کہ این
 لغت عربیت و در لغات عرب یافتہ نمی شود و بنجیال ما اسم ترکی معلوم می شود و معنی لفظی
 این (مرد گرفتار کنندہ مردم) و این لقب باشد بخاطر فیض خدمت کہ از اہل ملک ہر روز
 دو کس را برای ذبیحہ گرفتاری کردند (ار) و ترکی زبان معنی مرد است و بمعنی گیر و بجات
 ترکیب گیرندہ و ایل بای معروف بمعنی مردم گذانی لغات ترکی و کتر (و نیز ایل) بقول
 برہان لغت سریانی یکی از نامہای خدای تعالی است۔ پس بدین لحاظ معنی لفظی (ارمائل)
 (مرد گیرندہ خدا) و کتایہ از خدا رسیدہ باشد و (ارمائل) را با مالہ الف بای متحدی (ارمائل)
 کردہ باشند و اللہ اعلم (ار و و) ارمائل۔ ایک شہزادہ کا لقب تھا جو خدمت خلق کے لئے
 ضحاک کا باورچی بن بیٹھا تھا اور ان دو شخصوں میں سے جن کو ہر روز اس کے مغز کی
 ضرورت سے قتل کرنے کا حکم تھا (تاکہ ضحاک کے دونوں شانوں پر باندھیں) ایک شخص کو

مخفی طور پر بھگادیتا اور اسکے عوض بکری کا بھیجا شریک کر دیتا تھا۔

(۱۲۵)

(الف) ارم پوش | اصطلاح - بقول (ب) ارم پوش گردیدن | پیدا

صاحب بحر و بہار از عالم چین پوش است می شود بمعنی باغ پوش شدن کتا یہ باشد از

(طغرا۵) همان بہ کہ خم را و ہد زنگ و سر سبز گردیدن (اردو) (الف) سر سبز

از عکسش ارم پوش گرد و سبوز مؤلف گوید (ب) سر سبز ہونا - یعنی تازگی پیدا کرنا

کہ ازین سند مصدر - - - - - تر و تازہ ہونا۔

(۱۲۶)

(الف) ارم | استعمال (الف) بفتح اول و ثالث لغت عربی است بمعنی

(ب) ارم کردن چشم را | کسیکہ چشم او در و کند با سرخی و سیلان آب (کذا فی انند آفاق)

بالفظ کردن استعمالش کردہ اند چنانکہ انوری گوید (۵) در مقامی کہ بجا رخن و از گردنبرد

چشم مینای سپہ را ز کحل ارم کردہ اند پس (ب) بہ رآمی اضافی یا بخد آن صاحب درد

کردن یعنی مبتلای درد کردن چشم راست کہ درد در عربی - بقول منتخب مرض در چشم است

و ارم بقولش کسی کہ مرض درد دارد - (اردو) (الف) مرض آشوب مین مبتلا (ب) آنکہ

کو آشوب مین مبتلا کرنا - صاحب آصفیہ اور امیر نے لفظ آشوب پر لکھا ہے کہ آنکھ کے

جوش کر آنیکی حالت کو آشوب کہتے ہین۔

ارم | بقول صاحب برہان و ہفت یستم اول یوزن ہر فرد (۱) نام روز اول است

از ہر ماہ شمسی و (۲) نام فرشتہ ایست کہ امور و مصالح روز از فرد و تعلق دارد و (۳) نام

ستارہ مشتری و (۴) نام سپر سفیدیار - خان آرزو در سراج گوید کہ مخفف (ارمزد) بخد

وال است نسبت معنی چارم فرماید کہ سہو کاتب یا تاج مصنف باشد کہ صاحب برہان
پسرزادہ اسفندیار را پسر اسفند یا رگفت۔ صاحب سروری بر (اور فرد) با و او دوم
و دال ہملہ در آخر ذکر ہر سہ معنی اول الذکر کردہ و بر (ارفر) فرماید کہ همان (اور فرد) کہ قلم
شد۔ صاحب جامع ورشیدی را در ہر چہا معنی باخان آرزو اتفاق۔ مؤلف عرض کند کہ
اصل این (اور فرد) لغت ترکی است و بخذف واو علامت ضمتہ (ار فرد) بہ ضمتہ اول ہم
آمدہ ہر دو بمعنی مشتری باشد کذا فی کنز۔ مرکب از (اور) (فرو)۔ آور بقول صاحب لغات
ترکی بہ تفہیم ضمتہ مہرہ و سکون رای ہملہ بلندی و آسمان و فرد بقول کنز و ترکی بمعنی سیارہ مشتری
است پس معنی لفظی (اور فرد) بلندی مشتری یا آسمان مشتری است و مجازاً بمعنی مشتری
اندرین صورت (ار فرد) محقق (اور فرد) و (ارفر) محقق (ار فرد) باشد و در ترکی این لغت
را صرف معنی سوم است فارسیان مجازاً و استعارۃً بمعانی دیگر ہم استعمالش کردہ اند۔
(اردو) (۱) ہر ماہ ہمسای کے پہلے روز کا نام فارسی مین (ارفر) ہے (۲) ایک ہفتہ کا
نام فارسی مین (ارفر) ہے جس سے مصالح روز (ارفر) متعلق سمجھے جاتے ہیں (۳)
مشتری بقول آصفیہ (عربی) اسم مذکر ایک ستارے کا نام جو چھٹے آسمان پر ہے نجم
اسے سعد اکبر مانتے ہیں۔ قاضی فلک۔ برجیں (۴) ارفر۔ اسفندیار کے پوتے کا نام
ارم زار | بقول بہار و اتنداز عالم گلزار گذشت (ملاطفراس) پرچانہ ہر گوشہ آرزو
و لالہ زار است مؤلف گوید کہ کتابہ باشد خوش ارم زار ہر سوز گیسوی خوش (اردو)
از مطلق بارے کہ ارم بدین معنی بجای خودش گلزار۔ بقول صاحب آصفیہ (فارسی) مذکر۔

<p>معنی چمن - گلشن - پہلوا ری - ارمرو بقول برہان و جامع و ہفت و سراج (۵) کی کو دک آدبہ ارمرو روزہ بہ نیک اختر و جہانگیری مرادف (ارمرو) کہ گذشت بار (ارمرو) قال گیتی فروز (اردو) و بکھوار مفر -</p>	<p>از حقیقت و ماخذ این سخن کجی کرده ایم (حکیم فردوسی) (۵) کی کو دک آدبہ ارمرو روزہ بہ نیک اختر و جہانگیری مرادف (ارمرو) کہ گذشت بار (ارمرو) قال گیتی فروز (اردو) و بکھوار مفر -</p>
<p>ارمس بقول برہان و اندر وزن و معنی ہمس کہ ادریس پنجمبر باشد و او را ہر آسمنیز گویند و بر ہمس فرماید کہ مرادف (ہرمز) و نام ادریس علیہ السلام باشد و (ہرمز) مرادف و متبدل (ارمرو) است کہ گذشت پس وجہی نباشد کہ (ارمس) را مرادف و متبدل (ارمرو) نام نگیریم مخفی مباد کہ بقاعدہ فارسی ہای ہوز بالف بدل شود همچو (ہیمان و ایمان) و نیز زای ہوز بہ سین مثل (ایاز و ایاس) پس بخمال مابین بہ تبدیل اول الذکر مرادف ہمس است بمعنی ادریس و بہ تبدیل آخر الذکر بمعنی (ارمرو) مگر استعمال این بمعنی (ارمرو) از نظر مانگہ شدت ہمین جو باشد کہ صاحب برہان بر ترادف ہمس قناعت کرد - صاحب انند باتفاق برہان صراحت کند کہ این لغت فارسی است و بر (ہمس) فرماید کہ لغت رومی باشد پس بلحاظ تبدیل (ارمس) را بدین معنی مفرس توان گفت (اردو) ادریس - بقول امیر - ایک پنجمبر کا نام جو بہشت میں زندہ داخل ہوئے آپ حضرت ثنیت علیہ السلام کی اولاد میں ہیں اور حضرت آدم علیہ السلام سے پانچویں پشت - و ریاض مصر پر آپ پیدا ہوئے - علم نجوم اور سینا - لکھنا آپ ہی کا ایجاد ہے - ہاروت و ماروت نے آپ ہی سے شفاعت کی درخواست کی تھی (ناسخ ۵) نا صحابہ ہرگز نیا جائے نہ میرا چاک دل نہ سوزن عیسے میں شریہی جو ہوا دریں ارمخوان بقول برہان باغین نقطہ دار بر وزن پہلوان (۱) تحہ و سوغاتی را گویند</p>	<p>ارمس بقول برہان و اندر وزن و معنی ہمس کہ ادریس پنجمبر باشد و او را ہر آسمنیز گویند و بر ہمس فرماید کہ مرادف (ہرمز) و نام ادریس علیہ السلام باشد و (ہرمز) مرادف و متبدل (ارمرو) است کہ گذشت پس وجہی نباشد کہ (ارمس) را مرادف و متبدل (ارمرو) نام نگیریم مخفی مباد کہ بقاعدہ فارسی ہای ہوز بالف بدل شود همچو (ہیمان و ایمان) و نیز زای ہوز بہ سین مثل (ایاز و ایاس) پس بخمال مابین بہ تبدیل اول الذکر مرادف ہمس است بمعنی ادریس و بہ تبدیل آخر الذکر بمعنی (ارمرو) مگر استعمال این بمعنی (ارمرو) از نظر مانگہ شدت ہمین جو باشد کہ صاحب برہان بر ترادف ہمس قناعت کرد - صاحب انند باتفاق برہان صراحت کند کہ این لغت فارسی است و بر (ہمس) فرماید کہ لغت رومی باشد پس بلحاظ تبدیل (ارمس) را بدین معنی مفرس توان گفت (اردو) ادریس - بقول امیر - ایک پنجمبر کا نام جو بہشت میں زندہ داخل ہوئے آپ حضرت ثنیت علیہ السلام کی اولاد میں ہیں اور حضرت آدم علیہ السلام سے پانچویں پشت - و ریاض مصر پر آپ پیدا ہوئے - علم نجوم اور سینا - لکھنا آپ ہی کا ایجاد ہے - ہاروت و ماروت نے آپ ہی سے شفاعت کی درخواست کی تھی (ناسخ ۵) نا صحابہ ہرگز نیا جائے نہ میرا چاک دل نہ سوزن عیسے میں شریہی جو ہوا دریں ارمخوان بقول برہان باغین نقطہ دار بر وزن پہلوان (۱) تحہ و سوغاتی را گویند</p>

کہ چون از جانی بیانید بچہ دوستان بطریق رہ آور دیا و رند و ادرا ارغانی بروزن این
ہم گویند و ہفتم ثالث بروزن مردمان ہم آمدہ و بحرانی عراضہ خوانند و (۲) درم و دینار را نیز
گویند۔ صاحب ہفت ہم بہین ہر دو معنی ذکر ارغمان کردہ خان آرزو در سراج گوید کہ بفتح
اذل و ضم میم صح است و ارغمان تبتانی مبتدل این ارغانی ہم بہین معنی آمدہ۔ صاحبان جامع و تہذیبی و
جہانگیری و (دوری و پہلوی) و ہا رویشیدی و آئند بر معنی اول قانع۔ صاحب شمس با اتفاق برمان گوید کہ
فارسی زبان است و فرماید کہ بجای غین معجمہ قاف ہم آمدہ و بحوالہ مؤید نوشتہ کہ قاف تصحیف غین است
و صاحب مؤید ہم بذیل لغات فارسی این را آورده فرماید کہ بفتح اول و ضم سوم صح
باشد و در معنی اول اتیقد رصراحت فرماید کہ بمعنی مطلق تحفہ باشد خواہ از جانی
بیارند یا بفرستند و بحوالہ زفاگو یا ذکر معنی دوم ہم کردہ مؤلف عرض کند کہ اکثر محققین
ترکی ازین ساکت و صاحب کثر کہ محقق ترکی زبان است این را ذکر کردہ صراحت کند
کہ لغت فارسی است۔ پس در فارسی بودن این لغت شبہی باقی نماند و سوغات ترجمہ
این است در ترکی (خاقانی ۵) از سفر می آیم و در راہ صید آنگندہ ام بہ ہست صید
چرب پہلو ارغمان آورده ام بہ (ارو) ارغمان۔ بقول امیر (عربی) و بقول آصفیہ
(فارسی) مذکر۔ ہدیہ۔ تحفہ۔ سوغات مؤلف خیال کرتا ہے کہ غالباً امیر سے تسامح
ہوا ہے جو آپ نے اسکو عربی کہا (داغ ۵) خدا قبول کرے داغ تم جو سو
عدم بہ چلے ہو عشق تباں لے کے ارغمان کی طرح بہ

ارغمان آوردن | استعمال صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گویند

که آ و رون تحفه باشد (ساک یزدی) ^{الف} تا کی پیگیر و زودیده خواب و به نخت ارمنان
کعبه عشقیم و داعم بر همین پنهان از بهر ناواق ^س دهد (اردو) تحفه دینا - ارمنان دینا
وزن آ و رود (اردو) ارمنان لانا معنی ^س ہی کہ سکتے ہین -

تحفه لانا کہ سکتے ہین - لیکن بلحاظ ^س ارمنان داشتن استعمال بمعنی تحفه
اسکا ذکر نہیں فرمایا - تحفه لانا متصل ہے - ^س با خود داشتن است چنانکہ طہوری گوید

ارمنان بردن استعمال - صاحب (س) ^س فسرده رہنر ملک سوز روزی باد
اصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف ^س برای داغ غمش سینہ ارمنان دارم پ
کہ تحفه برای کسی با خود بردن است (خرین) (اردو) تحفه ساتھ رکھنا - ارمنان ساتھ
اصفہانی (س) ^س از چمن ای نسیم اگر سوئی نفس رکھنا بھی کہ سکتے ہین -

کئی گزر پزیر گل ارمنان بر بلبل بنیوای ^س ارمنان دیدن استعمال - صاحب
راہ (اردو) ارمنان لیجانا - (ناسخ) ^س آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و از

آج میرے داغ سے چھوٹا ہے پچا ہای ^س عرفی شیرازی سند آورده (س) کسی
نسیم پنهان لیجای گلشن مین برای عنایہ ^س کز ملک معنی در رسد خود را بوی بنما کہ گز

ارمنان دادن استعمال - صاحب ^س مس و انما کی میار ارمنان مینی پنهان مؤلف
اصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف ^س گوید کہ ترک این بر بیان تفوق داشت -

گوید کہ معنی تحفه دادن بہ کسی باشد (خرین) (اردو) ارمنان دیکھنا -
اصفہانی (س) ^س کنیم بخواہ از شب بجران کہ ارمنان فرستادن استعمال صاحب

(۱۳۷)

ذکر این کرده از منی ساکت مؤلف گوید که خرامند همه حور عین آور و ارمنانی به بنجیال ما
 تحفه فرستادن به کسی باشد که ارمنان تخصیص سند ثانی بکار (ارمنان) بهم می خورد و سخنان آرزو
 با خود بیرون ندارد (نظامی ۵) بسی ارمنانی بر لفظ (ارمنان) صراحت کند که اگر چه ارمنانی
 ز تاراج رنگ بهر سو فرستادی وزن و معنی ارمنان آمده ولیکن وجه آن معلوم نیست
 سنگ به (ار دو) ارمنان پیچا (تسلیم ۵) فارسیان گاهی در آن حرکات یا زیاده کنند
 جگر کود غلیجه کوز خم دل کو ملال به جناب چنانکه (نور امان و نور امانی) و در الفاظ عربی
 عشق نے بھیجے ہیں ارمنان کیا کیا به نیز چنانچه (فرمان و قربانی) مؤلف عرض
 ارمنانی | معنی ارمنان است که گذشت کند که یای نسبت باشد یعنی چیز کیه منسوب بود
 خان آرزو در سراج و هم صاحبان برهان بارمنان دیگر هیچ (ار دو) و بکھوار منان -
 ورشیدی و بهار بر لفظ (ارمنان) ذکر این کرده اند (الف) ارمنان | صاحب نوید ذکر (الف)
 و صاحبان سروری و شمس و نوید ذکر مستقل (ب) ارمنانی | کرده گوید که بر وزن زرگران
 این فرموده یعنی اول ارمنان باشد و ارمنانی همان ارمنان یعنی اول و بعضی گویند برمنان
 بقاف که می آید مبدل این است (از تاجی) بیا هم کذا فی القصید منقول از لسان الشعرا لیکن
 که صاحب شمس ذکرش کرده (۵) من بعد از نسخه که نزد کتاب است و در آن ارمنان با بنین
 اگر به دریاد و کنم به هیچ ارمنانی نبرم جز سلام است و در آدات نیز همچنان پس ازین معلوم
 دوست به صاحب سروری از خلاق المعانی میشود که قاف تصحیف و از لسان الشعرا می کشا
 سندی آورده (۵) چون فکر تبحر معنی که میم مفتوح است زیرا که بر وزن زرگران

آمده (انتهی) و بذکر (ب) با ارمغانی فرماید که قاعده این قسم تبدیل در عراق عجم است
 بالفتح همان ارمغان (دیگر کسی از متقین ذکر همچو چنار و چنار) و اوروغ و اوروغ) و
 این نکرد مؤلف عرض کند که بقاعده فارسی اکثر متقین فرس نوشته اند که اگر در لفظی قاف
 این هر دو تبدیل (ارمغان و ارمغانی) است بنظر آید باید دانست که اصلش غین معجمه یا کاف است
 که فارسیان عراق غین معجمه را بقاف بدل کنند و از همین قبیل است (غالین و قالین) حقیقت (برقاف)
 چنانکه صاحب قوانین دستگیری آورده فرماید بجایش عرض کنیم انشاء الله المستعان (اروو) و بکھوار

ارمک | بقول صاحب برهان و هفت بضم اول بروزن اردک پشمینه باشد پوشیدنی لغت
 ترکی است و در فارسی متصل حقیقت این بر (ارمک) گذشت - صاحب اند این را لغت فارسی
 زبان گفته و صاحب مؤید بذیل لغات ترکی نوشته (اروو) و بکھوار یک -

ارمگان | بقول صاحب برهان و جامع و هفت با کاف فارسی بروزن اصفهان (۱)
 تربیت کننده و مرتبی و (۲) معنی سعد و سعادت نیز آمده خان آرزو در سراج بانفا
 برهان گوید که (۳) معنی سوغات نیز گفته اند و این تبدیل (ارمغان) است پس با عراب
 ارمغان باشد صاحب سروری بذکر معنی اول از خاقانی سند آورده (۴) اگر تو بوی
 ارمگان که در زمین کنی آستان که نه کعبه ز تو ستودان و دان یافت نه مکعبات ارمگان یا
 نیز فرماید که این لغت مخصوص نسخه تحفه العراقین است و جای دیگر بنظر نیامده صاحب
 جهانگیری بصراحت کاف فارسی ذکر هر دو معانی اول اند کرده و از خاقانی سند آورده
 (۵) در طالع هر که ارمگان یافت به سرمایه عمر جاودان یافت به صاحب ریشی

بر معنی اول قانع۔ مولف عرض کند کہ صاحب ناصری زیادت نون بعد میم (ارنگان)
 بمعنی اول آوردہ پس بخیاں (ارنگان) مخفف (ارنگان) است بمعنی اول و بیان ماخذ
 بجای خودش کنیم و معنی دہوش مجاز است کہ معلم و مربی ہم باعث سعد و سعادت باشد دیگر
 ہیج۔ انچہ خان آرزو این را مبتدل (ارمغان) گفتہ جادارد صاحب ناصری در آرایش
 ہنضم ذکر کرد کہ غین معجہ بکاف فارسی بدل شود ہیچ (لغام و نگام) (اردو) (۱) معلم بقول
 آصفیہ (عربی) اسم مذکر۔ علم سکھانیوالا۔ استاد۔ ادیب۔ آپ ہی نے مربی پر فرمایا ہی
 کہ (عربی) اسم مذکر۔ پرورش کرنیوالا۔ تربیت کرنیوالا سرپرست (۲) سعد۔ بقول آصفیہ (عربی)
 اسم مذکر۔ نیک سختی اقبال مندی اور سعادت کا ذکر ہی آپ نے انہیں معنوں میں کیا ہی۔
 (۳) ارمغان۔ دیکھو ارمغان کے پہلے معنی۔

ارمن | بقول صاحب برہان و ہفت و جامع بفتح اول بروزن جوہن ولایتی است از
 کوہستان آذربایجان و مولد شیرین و ابرشیم ازنی منسوب بدانشاست و کبیر اول ہم گفتہ اند
 خان آرزو در سراج فرماید کہ آروان و شجوان از حلقہ آنت و انچہ صاحب برہان کبیر
 اول ہم آوردہ خلاف شہور است۔ صاحب ناصری فرماید کہ ہمین است گرجستان صاحب
 سروری از نظامی گنجوی سندی آوردہ (۵) خاص کن ملک جهان بر عموم پڑ ہم ملک ارمن
 ہم شاہ روم پڑ صاحب شمس این را لغت فارسی زبان گفتہ و صاحب مؤید ہم ذکر این بذیل
 لغات فارسی فرمودہ شکسپیر گوید کہ فارسی است بخیاں ما این لغت رومی باشد واللہ اعلم۔
 (اردو) ارمن۔ ایک ولایت کا نام ہے جو کوہستان آذربایجان سے ہے۔ شیرین مولد

اور ابرہیم ازمنی اسی سے منسوب ہے۔ صاحب ناصری نے اسی کو گرجستان کہا ہے۔

ارمنا | بقول صاحب ناصری نام جرم فلک قمر است۔ صاحب اندامین را بالفتح و فارسی گوید۔ دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرده معلوم میشود کہ این از لغت دستاویز است و این ہیچ متحقق نشد (اردو) فلک قمر یعنی پہلے آسمان کے جرم کا نام فارسی میں آرمنا ہے۔
ارمند | بقول صاحب برہان و ہفت و اند بروزن فرزند مخفف ارمیدہ مند است یعنی صاحب آرام و آرام گرفتہ۔ صاحب جامع گوید کہ مخفف (ارمیدہ) صاحب نوادر ذکر این بذیل مصدر (آرامیدن و آرمیدن) کردہ فرماید کہ معنی آرام گیرندہ باشد مؤلف گوید کہ عجب است از محققین با نام و نشان و خصوصاً از ہفت و اند و برہان بنید اعم کہ اصل این (آرمیدہ مند) از کجا پیدا کردند و بچہ موشگافی (ارمند) را مخففش قرار دادند بخیاں با جزین نیست کہ مخفف (ارمندہ) است کہ می آید بچو (ارغند) کہ مخفف (ارغندہ) گذشت (اردو) دیکھو ارمندہ۔

ارمندہ | بقول برہان بروزن شرمندہ مصدر لا آرامیدن و آرمیدن) آورده گوید کہ بمعنی آرمندہ است و آرام گرفتہ۔ و بقول رشیدی (ارمندہ و ارمیدہ) مخفف (آرمندہ) بمعنی (ارمند) است کہ آرمیدہ و آرام گرفتہ و آرمیدہ) و صاحب جامع فرماید کہ (ارمند) باشد و صاحب ناصری ارشاد کند کہ (ارمندہ) و ارمندہ و ارمیدہ) این ہر سہ مخفف (آرمیدہ) مخفف (آرمیدہ) و خان آرزو در سراج و آرام گرفتہ) و صاحب نوادر این را بذیل گوید کہ (ارمندہ) بمعنی آرام گرفتہ مرادف

(آرمیده) و فرماید که تفاوتی دارد چنانکه در اسم مفعول نیاید (آرمیده) را نیز اسم فاعل
 (ارغنده) گذشت و صاحب جهانگیری نوشته (آرمیدن) و مرادف (آرمنده) گرفته و در
 که (آرمنده و آرمیده) مخفف (آرمیده) چنانچه مصادرا لازم معنی مفعولی هم از فاعل پیدا میشود
 حکیم سوزنی گوید (۵) تا بدان کندگان رسم و چنانکه خان آرزو نوشته است و صراحت
 گیره خبر بیا را ای غلام خرنده به که چون من بر فرق هر دو بر (ارغنده) گذشت اما خان آرزو
 نشاط این سفرانده مانده از سفره مان آرمیده تسامح کرده است که آرمنده (آرمیده) را صرف معنی آرام
 مؤلف عرض کند اصل این مصدر آرمیدن گرفته نوشت - بخمال ما - معنی این آرام گرفته
 است به و بجذف الف و دوم مخففش آرمیدن و آرام گیرنده هر دو باشد - حیث است از برها
 به و به تبدیل مدوده مقصوره (که شیمه لب و لجه) که این را بمعنی (آرمنده - بنون) گفت و بمعنی
 بعضی مقامات است) بمبدل یا مخفف آن آرام گرفته آورد و مؤلف گوید که (آرمنده)
 (آرمیدن - بالف مقصوره) ولیکن این مصدر بمعنی آرام گیرنده باشد و برای (آرام گرفته)
 لازم در احتمال فرس و فرنگهای عجم متروک لفظ (آرمیده) موجود است که می آید - وای
 است و اسم فاعلش برد و قسم آید (۱) آرمنده بر صاحب جامع که (آرمند و آرمنده و آرمیده)
 به بنون بر وزن قیاسی و (۲) آرمیده به یای هر سه را مخفف (آرمیده و آرام گرفته) بیان
 تخانی بر وزن اسم مفعول - و دومین در حقیقت کرد و فی الحقیقت نه چنانست بلکه (آرمند)
 بمعنی اسم مفعول است بمعنی آرام گرفته شد مخفف (آرمنده) و آرمنده مرادف یا بمبدل
 ولیکن بدین وجه که این لازم است و در لازم یا مخفف (آرمنده) باشد و معنی آرام گیرنده

<p>و غلط کرد صاحب نامری که (ارمنده) را مخفف ستانویالا -</p> <p>(ارمیده) گفت مؤلف عرض کند که اگر ارمنده</p> <p>را من وجه مخفف هم خیال کنیم اصلش (آرمنده)</p> <p>بنون) باشند (آرمیده بیا) و صاحب جهانگیری</p> <p>از تحقیق کاز گرفت که (ارمنده و ارمیده) هر دو</p> <p>را مخفف (آرمیده - بدویا) نوشت زیرا که (ارمنده)</p> <p>مخفف (آرمنده) باشد و (ارمیده) که می آید</p> <p>مخفف (آرمیده) اگر محققین لغت اصول و</p> <p>قواعد را در تعریف الفاظ از دست دهند -</p> <p>جویندگان حقیقت را در غلط اندازند (ار دو)</p>	<p>ارمنگان بقول صاحب نامری با کسر</p> <p>تربیت کننده و بس - دیگر کسی از محققین</p> <p>ذکر این نکرد و ما بر لفظ (ارمنگان) اشاره این</p> <p>کرده ایم و این مرگب است از (ار) و (نگ)</p> <p>و (الف و نون جمع) (ار) لغت ترکی است مجاز بهی</p> <p>صاحب و (نگ) بقول برهان یعنی قاعده و قفا</p> <p>پس معنی قطعی (ارمنگان) صاحب قواعد</p> <p>روش باشد و کنایه از معلم و مربی و (ارمنگان) که گند</p> <p>مخفف این است (ار دو) و کیهو ارمنگان که بهی</p>
<p>ارمنین بقول صاحب برهان و نهفت بر وزن مه چین (۱) نام سپهر نطنی بن یونانست</p> <p>و بلنت رومی (۲) انا صحرانی را گویند و عبری (رمان البری) خوانند و بعضی دخت انا صحرانی</p> <p>را گفته اند و بعضی گویند انا ر دانه دشتی است که از احب تعلق خوانند - صاحب رشیدی و</p> <p>نامری بر انا ر دشتی قانع و بقول جهانگیری و سروری انا ر بزی - صاحب جامع فرماید که لضم</p> <p>و فتح میم انا صحرانی و بقول بعض دخت آن و بقولی دانه آن - خان آرزو در سراج ذکر</p> <p>معنی اول و دوم کرده صاحب محیط نوشته که این اسم یونانست و آن بنات نیست بزی و</p> <p>بستانی و هر سال می روی بزی آن غیر متعل و بستانی آنرا برگهانبیه به برگ (اشل) و ساق</p>	<p>ارمنین بقول صاحب برهان و نهفت بر وزن مه چین (۱) نام سپهر نطنی بن یونانست</p> <p>و بلنت رومی (۲) انا صحرانی را گویند و عبری (رمان البری) خوانند و بعضی دخت انا صحرانی</p> <p>را گفته اند و بعضی گویند انا ر دانه دشتی است که از احب تعلق خوانند - صاحب رشیدی و</p> <p>نامری بر انا ر دشتی قانع و بقول جهانگیری و سروری انا ر بزی - صاحب جامع فرماید که لضم</p> <p>و فتح میم انا صحرانی و بقول بعض دخت آن و بقولی دانه آن - خان آرزو در سراج ذکر</p> <p>معنی اول و دوم کرده صاحب محیط نوشته که این اسم یونانست و آن بنات نیست بزی و</p> <p>بستانی و هر سال می روی بزی آن غیر متعل و بستانی آنرا برگهانبیه به برگ (اشل) و ساق</p>

مربع بقدر نیم ذراع و علاف ثمر آن شبیه بعلاف (لوبیا) مائل بطرف اسفل و تخم آن سیاه و دراز و تخم بڑی آن مستدیر و اغبر و گویند (ارمنین) پوست قفل است و بقول ابن بطیار غیر آنست و نیز ابن جلیل لعلی گمان برده کہ آن قفل است گرم و خشک در ستوم و بقول گیلانی خشک در دوم و مختل و جاذب و از جمله خواص این نبات آنست کہ چون تازه آنرا سوده و یا خشک آنرا آب پختہ بر موضعی کہ در آن پکان و مانند آن فرو رفته باشد ضما د نمایند عین بدن و گوشت آنچه در آن خلیده باشد بکشد و منافع بسیار دارد صاحب انند گوید کہ این لفظ بمعنی اول فارسی است و مؤلف عرض کند کہ منسوب بہ ارمن باشد بقاعدہ فارسی کہ یا و نون نسبت بر (ارمن) زیادہ کردہ باشند یا باعتبار اتم خاص نامش بزبان یونانی ارمنین باشد (اردو) (۱) ارمنین (لعلی بن یونان) کے فرزند کا نام (۲) ایک پودے کا نام یعنی نے جنگلی انار کہا ہے اور بقول بعض اس کے درخت کو اور بقول بعض جنگلی انار کا دانہ جس کو حب القفل کہتے ہیں صاحب محیط نے (حب القفل) پر اسکا ہندی نام گوار چکنہ لکھا ہے لیکن آپہی نے (ارمنین) پر لکھا ہے کہ بقول ابن بطیار وغیرہ (ارمنین) (حب القفل) کے سوا ہے ایک پودے کا نام تیسرے درجہ میں گرم و خشک ۔

ارمنی نشین	اصطلاح - بقول صاحب	مفعول ترکیبی (اردو) ارمنیوں کا محلہ ذکر
رہنماے ہولت بحالہ سفر نامہ ناصر الدین شاہ	ارمنیہ	بقول برہان کبیر اول (۱) شہریت
قاچار مقامی کہ ارمنیان در آنجا سکونت دارند	معروف کہ آتشکدہ درخش دورا نجاست گویند	
مؤلف گوید کہ از قبل شہ نشین است ۔ ہم	بانی این شہر و شیراز و آتشکدہ درخش در اس	

مجوسی) بود کہ الحال براس البغل مشہور است و آذربایجان و سمت مغرب شروان و سمت
 و در ہم بغلی منسوب با دست صاحب ہفت جنوب گرجستان واقع است و آن منقسم بدو
 بالتفاق برہان و معنی فرماید کہ یکسر اول و کسر دوم قسم است یکی صغری و دیگری گبری پس تقلیس
 و سکون را می مہلہ و سکون میم و کسرتون بمشاقہ و توابع آن را ارنیہ گبری نامند و خلاطو و مضافا
 تختانی مشد و رسیدہ و ہامی مدورہ زودہ باشد آن را ارنیہ صغری مؤلف نسبت خیال
 صاحب اند صراحت فرماید کہ این لغت فارسی خان آرزو عرض کند کہ اگر بانی این (ارمنیہ)
 است - خان آرزو در سراج گوید کہ ظاہرا می بود نام این (ارمنیہ) می شدہ دونون و
 بانی آتشکد و باشد و بانی ارنیہ بہمان ارمنی است بہ دو تختانی - (ارو و) (۱) ارنیہ - ایک
 کہ گذشت پس ارنیہ یفتح اول باشد چنانکہ ہر مشہور شہر کا نام ہے جو (راس) مجوسی
 دارد و صاحب ضمیمہ برہان آورده کہ (۲) کا آباد کیا ہوا ہے اور (۲) ایک وسیع
 (ارنیہ) نام ملکیت وسیع کہ طرف مشرق مملکت بھی اسی نام سے موسوم ہے جو
 دریای فرات و جانب شمال دیار بکر و گرتا فرات کی مشرق میں واقع ہے -

ارمود | بقول برہان و ہفت و اند بروزن و معنی امروہ است و آن میوہ باشد معروف
 خان آرزو در سراج فرماید کہ ظاہر اقلب امروہ باشد از عالم در یوش و در ویش مؤلف
 عرض کند کہ مقصودش از قلب بعض باشد صاحب جہانگیری فرماید کہ با اول مضموم ثبانی زوہ
 و میم مضموم و و ا و معروف امروہ را گویند ہم و این را اور دستور چہام خاتمہ کتاب بذیل لغات
 ژند و پاژند بہ ہمین معنی آورده - صاحب جامع بر میوہ قلنح - بہ تحقیق ما (ارمود) بدہ معنی

لغت ترکی است (کذا فی کنز) مزاج و خواص این برآر نوشته ایم (ارو و) ارمود و کچون
(الف) ارمون | بقول صاحب برهان و جهانگیری و جامع و هفت بر وزن گردون
 زری باشد که پیش از کار کردن بزد و رودهند و آنرا عبری (اربون) خوانند و بقول صاحبان
 رشیدی و سراج معنی بیعانه که عبری (اربون) گویند و فرماید که ظاهراً (اربون) را به تصحیف
 (ارمون) خوانده اند - صاحب منتهی الارب ذکر (عربون) بمعنی بیعانه کرده گوید که عین بنهر
 هم بدل شود یعنی در لغت عرب (اربون) هم بمعنی (عربون) آمده مؤلف گوید که بقاعده
 فرس تبدیل بای موحده با میم آمده همچو غرب و غرم - بمعنی دانه انگور پنجه و تازه پس
 ظاهراً است که فارسیان (اربون) را که لغت عرب بود به تبدیل بای موحده با میم (ارمون)
 کردند پس اندر نیصورت بقول صاحبان رشیدی و سراج تصحیف نباشد بلکه تبدیل است و این را منقول
 توان گفت (لطیفی ۵) منم در و ترا با جان خریدار که ارمون داده ام جان را با زان
 مخفی مباد که ازین سند استمال -----

<p>(ب- ارمون دادن) بمعنی بیعانه دادن پیدای شود - طرز بیان محققین اول الذکر نسبت معنی (ارمون) پسند خاطر مانست که معنی حقیقی آن بیعانه باشد و بس و مجازاً بمعنی زری توان گفت که پیش از کار برود و رودهند پس ارمون دان</p>	<p>مجازاً بمعنی اجرت پیشگی دادن هم باشد و (الف) بیعانه - بقول صاحب آصفیه (عربی) و فارسی) اسم مذکر - سائی - پیشگی - (فارسی) اسم مؤنث - و ه اجرت جو کام سے پہلے دیا سائی - بیعانه (ب) بیعانه دنیا - پیشگی دنیا</p>
<p>ارمون بقول صاحب برهان و هفت و انند و موارد بر وزن پہلو شکن ملغت زردو</p>	

معنی خوابیدن و آرام گرفتن باشد صاحب جهانگیری در دستور چہارم خاتمہ کتاب بذیل لغات ثرند و پاژند ذکر این کرده مؤلف گوید کہ استعمال این حالا متروک است مخفی مباد کہ (ارمون) اسم جامد زبان ثرند و پاژند باشد معنی خواب و استراحت و آرام و (تن) علامت مصدر است۔ حیف است کہ صاحبان تحقیق بر لفظ (ارمون) کہ گذشت این معنی را ترک کردہ اند و بر معنی بیجانہ الکتفا کردہ و عجبی نیست کہ معنی خواب مجاز باشد از بیجانہ کہ خواب بیجانہ موت است و اللہ اعلم اندر نیصورت باید کہ نون اول را ساکن گیریم (اردو) سونا۔ آرام لینا۔

ارمیا | بقول صاحب برہان بر وزن انبیا (۱) نام کی از انبیای بنی اسرائیل و (۲) نام خضر پیغمبر و (۳) نام حضرت علی علیہ السلام و (۴) نام بیت المقدس و (۵) نام بلیان بن ملک ان باشد و بضم اول و کسر اول ہم بنظر آدہ۔ صاحب سروری گوید کہ بفتح ہمزہ و تشدید یا حی طی و بضم ہمزہ نیز نام پیغمبری از بنی اسرائیل (شیخ روز بہان ۵) بلطف شیت پیغمبر برفت ادریس پنا بآب دیدہ نوح و کلم ارمیا پنا صاحب جهانگیری در دستور پنجم خاتمہ کتاب بذیل لغات غریبہ ذکر این کردہ بر معنی دوم قانع و فرماید کہ اورا بلیان بن ملک ان ہم خواندہ صاحب جامع بذکر معنی اول و چہارم و پنجم فرماید کہ نام مبارک خاتم الانبیا و سید اوصیا محمد و علی صلی اللہ علیہما و آہما۔ صاحب (دری و پہلوی) بر معنی اول قناعت کرد صاحب زبدہ گوید کہ لغت عربی است معنی خضر یا الیاس مؤلف عرض کند کہ بخیاں ما این لغت سریانی زبانست۔ انچہ صاحب غیاث بحوالہ منتخب ذکر این کردہ است غلط است۔ و منتخب یادگیر

لغات عربی یافتہ نمی شود۔ اغلب کہ فارسیان این را از سریانی گرفته باشند (دو) (۱) انبیای بنی اسرائیل سے ایک پیغمبر کا نام اریسا ہے (۲) خضر کو بھی اریسا کہتے ہیں (۳) حضرت علی کرم اللہ وجہہ بھی اریسا سے موسوم ہیں (۴) بیت المقدس کو بھی فارسیوں نے اریسا کہا ہے بعض اہل لغت نے بتینا علیہ الصلوٰۃ والسلام کو بھی اریسا سے موسوم کیا ہے اس لفظ کی شان سے معلوم ہوتا ہے کہ زبان سریانی کا لفظ ہے۔

(الف) ارمید | بقول صاحب برہان (الف) بروزن ہمیدہ مخفف (آرمید) است

(ب) ارمیدہ | کہ ماضی آرمیدن باشد بمعنی قرار گرفت و ساکن شد و (ب) بروزن

ہمیدہ مخفف (آرمیدہ) کہ قرار گرفتہ و ساکن شدہ۔ باشد۔ صاحب ہفت در ہر دو ہمزبان برہان و صاحب اندر (الف) ذکر (ب) ہم کردہ با برہان متفق مؤلف گوید کہ ماضی کامل (ب) بر (ارمندہ) کردہ ایم کہ گذشت و (الف) ماضی مطلق است از (ارمیدن) کہ بجایش مذکور (اردو) (الف) ستایا (ب) ستایا ہوا۔

ارمیس | بقول صاحب ضمیمہ برہان بروزن تلبیس نوعی از خار بود کہ برگہای نرم آن

دوائی باشد۔ صاحب شمس صراحت کند کہ این لغت فارسی زبان است فرماید کہ خار

کہ از برگہای کجک نرم باشد۔ در ادویہ بخار بند و صاحب مؤید ہم ذکر این بذیل لغات

فارسی کردہ گوید کہ خارست کہ از برگہای دی انچہ نرم باشد و ادویہ استعمال کنند حیف

است کہ بایش ازین اخصیشتش خبر نداریم و این لغت غریب است کہ در محیط اعظم ہم یافتہ نشد

(اردو) اریس۔ کانٹنی ایک قسم کی چکی نرم پتھو کو دوا استعمال کرتے ہیں اس سے زیادہ ہم معلوم نہ کر سکے۔

ارمین | بقول برہان و ہفت و سروری و جہانگیری و ناصری و جامع بروزن پروین نام
پسر ہمارم کیتبا دست کہ برادر کوچک کاؤس باشد۔ خان آرزو در سراج گوید کہ اصح (کی
ارمین) است و فرماید کہ (کی) لفظی است برای تعظیم همچو (کی لہراسپ) و (کی قتاد) و (کی خسرو) و
(کے کاؤس) از بہت امتیاز داخل است نہ از اصل نام۔ مؤلف گوید کہ عجبی نیست کہ
معنی منسوب بہ آرم باشد و بفتح اول معروف و التدا علم (اردو) آرمین کیتبا دے چوتھی
لڑکے کا نام جو کاؤس سے چھوٹا تھا۔

ارمینا | بقول صاحبان برہان و ہفت و اند بروزن مہ سیما بلغت سریانی نوشادر باشد و
آن چیزی است مانند نمک و بیشتر سفید گران بکار برند و بعضی گویند لغت یونانی است صفا
محیط برارمینا) گوید کہ نوشادر است و بر نوشادر نوشته کہ اسم فارسی است و عبری نیز بدین نام
مشہور و بلغت حجاز و مین (انتش) و بیونانی (اڈرار) و (ارمینا) و (ملیا) و ہندی (نوساڈ)
و (نوساگر) و بفرنگی (سال ارمونیک) و در انگلیسی (ایونیا) نامند و با صطلاح اہل اکبر
(عقاب) و (کبریت الدخان) (طرح التار) و (سلا یوس) گویند و این چیزی است سفید
شبیبہ بشو رہ قلمی۔ معدنی و مائی و مصنوعی می باشد بہترین آن پیکانی است کہ دران نوعی
استدات مخروطی شبیبہ بہ پیکان تیر باشد و لہذا بہ پیکانی مسمی گشتہ طبع آن قریب بہ نمک است
گرم و خشک در آخر دو م و بقول گیلانی در سو م و گویند گرم در آخر سو م و خشک
در اول۔ و آن لطیف۔ مذیب۔ منفح و قاطع سیلان خون و منافع بسیار دارد
(اردو) نوشادر۔ بقول صاحب آصفیہ (فارسی) اسم مذکر۔ مرکب از نوش۔ آورینی

(زریاق اثش) ایک کافی دوا کا نام جو اکثر سفید ہوتی ہے۔ کافی نوشادر نواح سمرقند کے ایک پہاڑ سے نکلتا ہے اور نیزاس پہاڑ کے غار سے جو (دندان) علاقہ کرمان میں واقع ہے کہتے ہیں کہ اس غار میں سے دھوان نکلتا اور جم جاتا ہے یہ سب سے عمدہ قسم کا نوشادر ہے دوسرا نوشادر وہ ہے جو پراوون آدون میں گندگی وغیرہ جلنے سے اکٹھا ہو جاتا ہے۔ ہتوں لوگ اسی کو عقاب اور سر طائر و مشاطہ کہتے ہیں اور عرب والے (ملح بوتیم) آنکھ کی سفیدی کے واسطے مفید ہے۔ اصل میں ایک قسم کا کھار یا نمک ہے۔ مزا جاتیسرے درجہ میں یابس اور بعض کے نزدیک تیسرے میں عار۔

ارمینہ | بقول صاحب شمس بالکسر نام شہریت و صراحت کند کہ لغت فارسی و عربیت صاحب اندہم ذکر این کردہ و صاحب مؤید این را بذیل لغات فارسی نوشتہ مؤلف گوید کہ عجیبی نیست کہ آباد کردہ (ارمین) باشد (اردو) ارمنیہ۔ ایک شہر کا نام ہے افسوس ہے کہ اس کے تفصیلی حالات نہیں معلوم ہوئے۔

ارمینہ | بقول صاحب سروری نام الکہ است نصاریٰ (جر جانی لامعی ۷) لشکر ناشکستہ و شکستہ تیغ او پڑ در روم بت نامزد و بارمینہ شمن پڑ صاحب منہی الارب گوید کہ بالکسر و گا ہی یای اخیر شدہ ہم آید۔ شہریت بروم یا چہار اقلیم است یا چہار شہر متصل باہم و ہر شہر از آہنہا (ارمینہ) گویند۔ ارمنی بفتح میم منسوب است بان مؤلف من کند کہ در وجہ تسمیہ این ہم عجیبی نیست کہ (ارمین) را داخلی باشد (اردو) ارمنیہ بروم میں ایک یا کئی شہروں اور اقلیموں کا نام ہے زمانہ حال میں اسکی کامل حقیقت جغرافیہ سے معلوم

ہو سکتی ہے اہل انت کا بیان جغرافیہ کے مقابلہ میں لاشے کا حکم رکھتا ہے۔

ارمیون | بقول برہان و ہفت دانہ بروزن ادغنون (۱) نام حکیمی است رومی و (۲) بمعنی زیرک و عاقل ہم آمدہ و (۳) نام شکی است در زمین روم کہ ہر چند از اشکند مختس شکستہ شود و بفتح و او بروزن پرویزن ہم گفتہ اند مؤلف گوید کہ بخیاں ما این لغت یونانی است و معنی دوم ہل باشد و بہمان سبب حکیمی را بدین اسم موسوم کردہ باشد لہذا زیرکی او و عجبت کہ سنگ مذکور ہم نظر بر صفتش کہ بالاندکور شد مجازاً این نام نہادہ باشند و اللہ اعلم (اردو) (۱) ارمیون۔ ایک حکیم کا نام ہے جو روم میں گزرا ہے (۲) زیرک۔ بقول آصفیہ (فارسی) دانہ دانمند (۳) ایک پتھر کا نام بھی ارمیون ہے جو زمین روم میں واقع ہے۔ مذکر۔

ارن | بقول صاحب برہان بفتح اول ثنائی مشدو و سکون نون بلغت ژند و پاژند (۱) گو سفند مادہ را گویند کہ میش باشد و بقول صاحب مؤید (۲) بفتح یکم و ضم دوم در زبان ترکی بمعنی آب صاحب جہانگیری در دستور چہارم خاتمہ کتاب بذیل لغات ژند و پاژند ذکر این بمعنی اول کردہ و صاحب لغات ترکی نسبت معنی دوم فرماید کہ بفتح ہمزہ و کسورای مہلہ و سکون نون باشد و بجای دیگر (ارن) کہسر اول و فتح دوم ہم ہمین معنی آوردہ و صاحب کثر کہ ہم محقق ترکی زبان است این را (۳) بفتح تین بمعنی اشیای خوشبو دار گفتہ۔ صاحب ساطع فرماید کہ بفتح اول و ضم رای مہلہ زبان سنکرت (۴) آفتاب و (۵) باداد و (۶) سرخی کہ بوقت صبح در افق ظاہر شود مؤلف عرض کند کہ بخیاں ما این اسم جادہ ژند و پاژند است و حالاً در روزمرہ عجم تروک (اردو) (۱) بکری (ہندی) بقول آصفیہ اسم ٹوٹ۔ گو سفند

بزادہ (۲) پانی۔ دیکھو آب کے پہلے معنی (مذکر) (۳) خوشبودار چیزیں کوٹھ (۴) آفتاب مذکر
 آفتاب کے دوسرے معنی (۵) صبح بقول صاحب آصفیہ (عربی) اسم کوٹھ (۶) صبح کی شفق (نوٹ)
 ارنج | بقول برہان و ہفت بشت اول و ثانی و سکون ثالث و جمیع معنی (ارنج) است کہ بندگاہ
 ساعد و بازو باشد و عبری مرفق خوانند۔ صاحبان جامع و سراج و رشیدی این را مختلف ارنج
 گفته اند کہ در مدودہ گذشت مؤلف گوید کہ لغت فارسی زبان است و اصل این (آزنگ)
 بہد و کاف فارسی کہ بجایش گذشت عجبی نیست کہ عربی دانان عجم کاف فارسی را بحکم عربی بدل
 کردہ باشند همچو (شگرف و شجر ف و زنگ و رنج) و تبدیل مدودہ بہ مقصورہ نتیجہ لب و لہجہ
 مقامی باشد (اردو) دیکھو۔ ارنج کے پہلے معنی۔

ارندان | بقول صاحب برہان و سراج و سروری و رشیدی و جامع و ہفت و اندر وزن
 قلمدان بمعنی انکار و حاشا باشد۔ صاحب جہانگیری گوید کہ پیرہ یو۔ خواجہ عبد اللہ انصاری
 قدس اللہ سرہ العزیز و طبقات خویش آورده کہ "طاقت علم و عقل خلق دریا قند ویرا ہجور کردند
 و برخاستند با کفار و ارندان" مؤلف گوید کہ باتفاق محققین لغت فارسی زبانست (اردو)
 انکار۔ بقول امیر (عربی) تذکر۔ اقرار کی ضد (جان صاحب ع) انکار سے بہترین سب اقرار تہمارے
 ارنواز | بقول صاحب برہان و جامع و ہفت و ناصری و سراج و اندر وزن سرفراز نام خوا
 جمشید است کہ با خواہر دیگر (شہر ناز) و رجائہ ضحاک بود و عاقبت بفریدون منتقل شد۔ ضا
 سروری از فردوسی سندی آورده (۵) در ایوان شاہی شب ویر یاز بہ خواب اندرون
 بود بار نواز بہ مؤلف گوید کہ معنی لفظی این دل جوئی شوہر۔ و خوش کنندہ شوہر و بمراد

رسانندہ شوہر باشد کہ (ار) بزبان ترکی یعنی مرد و زوج آمدہ و نواز صیفہ امر از نوختن کہ
 بعضی دل جوئی کردن و خوش کردن و برادر سانیدن آمدہ پس (ارنواز) اسم فاعل
 ترکیبی است از ہمین مصدر (ار دو) ارنواز - زبان فارسی میں مشید کی بہن کا نام ہے
 جو اپنی دوسری بہن کے ساتھ صحاگ کی بی بی تھیں اور آخر کار فریدون کے قبضہ میں آئیں -
ارنوند اسپ | بقول خان آرزو و سراج با اول مفتوح و ثانی زدہ و نون و واول مفتوح

و نون و دوم زدہ و وال و ہمزہ مفتوح و سین ہمزہ ساکن و بای فارسی - نام پدر صحاگ صاحب
 رشیدی و جامع ہم ذکر این کردہ اند مخفی مباد کہ اکثر آخر اسمای شاہان ترک و فارس لفظ اسپ
 زیادہ می کردند یعنی تعلق این اصحاب اسپ تیز رو) باشد کہ (ار) در ترکی زبان مجازاً
 بمعنی صاحب آمدہ و (نوند) بقول بہان بمعنی تیز و عموماً و اسپ تیز و خصوصاً و مردم تیز
 را ہم گفتہ اند - اندرین صورت معنی این (صاحب اسپ کہ تیزنہم باشد) ہم توان گرفت
 عجبی نیست کہ ہمین باشد و تسمیہ این (ار دو) ارنوند اسپ صحاگ کے باپ کا نام تھا
ارنی | بقول بہار بفتح اول و کسر دوم امر حاضر از مصدر (ارارت) بمعنی (ہناما) فارسیان

آز ایک کلمہ پنداشتہ اند و سکون دوم استعمال نمایند (سالک یزدی ۵) مرغ ارنی گو
 و شوق الن ترانی) می پردہ پیش موسی خار خار وادی امین گل است پند آرتہ بند ہمین شعر
 گوید کہ منصوص است و سکون دوم تصرف فارسیان مؤلف عرض کند کہ این اشارہ
 ایست بسوی (رب ارنی) کہ سوال موسی علیہ السلام بود با خداوند تعالی و جوابش (رنی) **ارنی**
 یافت پس فارسیان ازین لفظ اشارہ می کنند بہ واقعات بالا دیگر ہیچ (ار دو) ارنی - بقول

انیر۔ (عربی) اس کا لفظی ترجمہ (دکھانجے) آپ فرما تھے میں کہ موسیٰ علیہ السلام نے جلوہ باز تھا
کے دیکھنے کی درخواست میں فرمایا تھا اور اسکے جواب میں ادھر سے ارشاد ہوا (لن ترانی)
یعنی نہ دیکھ سکے گا تو مجھے (تسلیم) لینے لگے لن ترانیوں کی بیجاں ارنی سائی کس نے
(اسیر) ارنی کہتے ہو کیون طور یہ ہر وقت اسیر پڑا کہ حضرت موسیٰ کو تو آجانے دو
ارن شیر | بقول صاحب برہان و جامع و سراج و سروری بابای ابجد و زامی فارسی بروز
الم یجد چوب تقیم را گویند کہ بدان چیز یا زنگ کنند و آنرا (تبرخون) ہم خوانند و معرب آن طبرخون
و بعضی بتقدیم بای ابجد بریائی حلی بروزن (سحر خیز) گفته اند۔ صاحب ہفت صراحت حلیہ
لفظ کنند کہ لفتح اول و زامی مہملہ و سکون نون مفت ثناء تہائی و بای ابجد و سکون زامی پارسی
است۔ صاحب محیط بر تقیم فرماید کہ لغت میں (ما توره) و عبری (تقم) چوبی سرخ زنگ مائل
بزردی و بفارسی آنرا (دور در بنہ) و در انگلیسی (لوگ اوڈم) و ہندی (پتنگ) گویند گرم
و خشک در دوم و گویند گرم در سوم و خشک در چارم۔ چون آنرا کوفتہ پختہ بر جراثیم و قروح
پاشند تنقیہ آن کنند و شستن رو بآب آن بہت نیکوئی زنگ رخا و تقویت مفاصل نافع
و منافع بیار دارد و بر طبرخون فرماید کہ نوعی از صفا کہ بفارسی سرخ بید و ہندی تن نامند
نتیجہ این ہمہ تحقیق آنست کہ طبرخون و زامی تقیم باشند و (ارن شیر) اسم تقیم است بنیال مائل
این (ارن شیر) بروزن سحر خیز باشد چنانکہ صاحب برہان ہم ذکر کردہ یعنی خوشبودار خالص
و کتایہ از تقیم کہ خوشبودی لطیفی دارد۔ (ارن) در ترکی زبان بمعنی خیر خوشبودار و در ہندی بقول
برہان بمعنی خالص آمدہ و آنچه بای موحہ بیای تہائی بدل شد و بالعکس آن و نیز تبدیل

ازای عربی برزای فارسی خلاف قیاس و تحریف و تصحیف باشد که ماخذش هیچ متحقق نمی شود و در لغات ترمذ و پازند هم یافته نمیشود (اردو) پتنگ - بقول آصفیه - ایک لکڑی کا نام ہے جس کا سرخ رنگ نکلتا ہے - (مذکر) بقول صاحب ساطع یہ زبان سنسکرت کا لفظ ہے -

ارنی سنج استعمال - یعنی ارنی گوینی گویند (۵) حصہ پنجم اوب رنج بود پنهان لب موسیٰ رنی (ب) ارنی) اہم فاعل ترکیبی از ارنی بنجیدن چنانکہ عرفی گوئی سنج بود پنهان (اردو) ارنی گو کہ سکتے ہیں -

(المدنی)

اروانہ بقول برہان و جہانگیری و ہفت دانند جامع بر وزن پروانہ (۱) نام کلیت کہ آزار خیری صحرائی گویند چون قدری از ان بخور کنند برہوی بدو گندہ کہ درجائی باشد بر طرف گردد و زائل شود و (۲) نوعی از شتر ہم ہست خان آرزو در سران گوید کہ بدین معنی دال بجای و او آمدہ کہ بجای خودش گزشت برین تقدیر و احد ہما تحریف باشد و نوعی از شتر و قیل نوعی از مادہ شتر صاحب سروری ذکر ہر دو منہی کردہ و برای منہی دوم از امیر قناری سندی آوردہ (۳) من بندہ کہ روی سوی رہ دارم پئی بختی و بی سراک و اروانہ پنہ صاحب ناصرری بر شتر مادہ قانع و بقول صاحب رشیدی گل خیری و شتر مادہ - صاحب محیط این را بہ و او سوم بمعنی اول لغت فارسی گوید و افعال و خواص این بر (اردانہ - بدال مہمل) گزشت - ماصراحت ماخذ (اردانہ - بدال) بجای خودش کردہ ایم عجیب نیست کہ فارسیان بقاعدہ خود دال مہمل را بواو بدل کردہ باشند چہو (بید و بیو) بمعنی کرکمی کہ جامہ و کاغذ را ضائع کند پس آنچه خان آرزو احد ہما را تحریف گوید مابین تبدیل نام نہیم و نسبت منہی دوم عرض کنیم کہ بقول صاحب لغات ترکی (اردانہ) بفتح اول و دوم بمعنی مادہ شتر است انتہی پس فارسیان بقاعدہ خود کہ ذکرش بالا گزشت دال مہمل را بواو بدل کر

آرو نہ کردہ باشند تحقیقت الف دوم ہین قدر معلوم می شود کہ ترکیان بقاعدہ خود فتح دال را بالف نوشته باشند و فارسیان همان الف علامت فتح را قائم کرده (اروانہ) کردند دیگر تیج (ارو و) (۱) و کچھو (اروانہ) (۲) اوٹنی۔ بقول آصفیہ (ہندی) مادہ شتر۔ سائڈنی۔ ناقہ۔ (نوشت)۔

(۱) اروپ | بقول صاحب بول چال (۱) در (۲) مغرس یورپ است (نتی) مؤلف

(۲) اروپا | گوید کہ قلمی است اینج اقلیم طبعی و نام کی از بزرگم کہ در مغرب بزرگم ایشیا

(۳) اروپ | واقع و برہندہ ممالک شامل (۱) برطانیہ (۲) فرسایہ (۳) ہسپانیہ (۴)

(۴) اروپا | پنگال (۵) اٹلی (۶) ترکی (۷) روس (۸) سویدن (۹) ناروے (۱۰) ہند

(۱۱) بلجیم (۱۲) سوئٹزرلینڈ (۱۳) پرشیا (۱۴) آسٹریا (۱۵) جرمنی (۱۶) وٹمارک (۱۷) یونان۔ صاحب

روزنامہ (۳) راو صاحب رہنما (۴) را بجوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاجار بہ بای فارسی ہم ہمین معنی

آوردہ و بندہ استعمال این حوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاجار۔ بای حال این تفرس معاصرین عجم است

کہ در ان لزوم قاعدہ تبدیل باقی نماندہ است یعنی تبدیل بعض حروف خلاف قاعدہ واقع (ارو و) یورپ

بقول صاحب آصفیہ (انگریزی) اسم مذکر۔ مغرب کا بزرگم۔ ممالک مغرب۔ وینیک کے پانچ بزرگم

مین سے ایک بزرگم کا نام۔ جو بزرگم ایشیا سے جانب غرب واقع ہے اس میں سترہ ممالک

شامل ہیں (جن کا ذکر فارسی میں ہوا مؤلف)

ارور | بقول صاحبان برہان و سراج و ہفت و انتہی نظم اول پر وزن و ختم بخت زند و ستا

مبغی نباتات باشد یعنی رہنما۔ صاحب جہانگیری در دستور چہارم نام کتاب بذیل لغات

زند و پاژند ذکر این کردہ گوید کہ زیر آشت در صفت ہشتیان گوید (۵) همان مینوی ارور

سر د آتش و با ستاد و پیش قوم سرخوش و مؤلف گوید کہ اسم جامد فارسی قدیم است (ارو) نباتات - بقول آصفیہ (عربی) اسم مؤنث - نبات کی جمع - پودے - سبزی - ترکاریان -
اروس | بقول صاحب برہان و جامع و ہفت دانند و سراج و نامصری و رشیدی و سرور و جہانگیری بفتح اول و ثالث مہول بروزن عروس متاع و باب و کالا را گویند صاحب فرنگ فدا می گوید کہ در فارسی زبان ہر خاستہ کہ برای خرید و فروش باشد (پو رہای جامی ۵) میگویند چار بار بر دہم از گلہ و روز دگر اروس و قماش از ہا ندرہ و صاحب اند صراحت کردہ کہ لغت فارسی زبان است - بخیاں ما این ما خود است از لغت عرب کہ (اروس) بفتح اول و سکون ثانی و مضم عمیرہ - بقول منہی الارب جمع راس و راس بمعنی سر و سر ہر چیز و راس المال و سر ہا تجارت و بقول منتخب (اروس) بمعنی روشن و صاف آمدہ پس عجبی نیست کہ فارسیان ہمین لفظ را بتصرف خفیف برای اسباب و کالا گرفته باشند (اردو) متاع - دیکھو اخیان -

ارومہ | بقول ضمیمہ برہان بفتح اول و میم علفی کہ اشخار از ان حاصل شود - صاحب اند این را بفتح و بیتم دوم و فتح میم لغت عربی گوید کہ بمعنی بیخ و جڑ آن باشد (ہکذا فی منہی الارب) (ارو) ایک قسم کی گھاس کا نام فارسیوں نے ارومہ رکھا ہے جس سے سبھی کا جو ہر حاصل ہوتا ہے -

ارون | بفتح اول و واو و سکون راء مہملہ و نون - بقول صاحب فرنگ فدا می گوید (۱) پائے کلفت و (۲) میل آہنی کہ بز و ران چیز ہا می نگیں را از جای خودش بر میدارند و آن چنین است کہ یک سرش را زیر آن چیزی نہند و سر دیگرش را گرفته روز برین زور می کنند تا آن چیز بہ آسانی

از جای خود بلند شود و این از افزای سنگین کشی است و بقول صاحب انند در عربی زبان بفتح
 اول و ضم ثانی (۳) بمعنی شادمان و (۴) بمعنی زہر و (۵) منفرس فیل کہ زہر ناک باشد و (۶) نام
 شہری در طبرستان (کذافی مہدی الارب) مؤلف عرض کند کہ معنی اول و دوم غیر از فرہنگ فارسی
 کہ از معاصرین اہل زبان است دیگر کسی نہ نوشت (اردو) (۱) موٹا کپڑا - (مذکر) (۲) دہ پہنی
 کل یا مشین جس کے ذریعہ سے سنگین چیز کو بلند کرتے ہیں - (۳) خوش - (۴) زہر - مذکر -
 (۵) ہاتھی کا منفر جسمین سمیت پیدا ہو چکی ہو (مذکر) (۶) ایک مقام کا نام (ارون) ہے جو طبرستان
 میں واقع ہے -

ارو متن | بقول صاحب برہان و ہفت و اند و موارد با فوقانی بروزن (سبوشکن) بفتح
 ژند و پاژند بمعنی شستن باشد و (ارومن) یعنی بشویم و (ارونید) بمعنی بشوید۔ صاحب جہانگیر
 در دستور چہارم خاتمہ کتاب بذیل لغات ژند و پاژند ذکر این کردہ مؤلف عرض کند کہ در
 ترکی زبان (ارن) بفتح اول و ضم و و م بمعنی آب آمدہ (کذافی المویذ) و صاحب لغات ترکی
 ہم معنی ہنر بان صاحب مویذ لیکن بحلیہ لفظ اختلاف کردہ پس عجیبی نیست کہ فارسیان بقاعدہ رسم الخط
 ترکی برای اظہار ضمہ را می ہملہ - و او زیادہ کردہ (ارون) کردہ باشند و فارسیان قدیم (تن) کہ
 علامت مصدر است بروز یادہ کردہ (ارو تن) را بمعنی شستن گرفته باشند اگر بخلاف این قیاس
 (ارون) را لغت ژند گیریم جادار دلکین در لغات ژند یافتہ نمی شود و اللہ اعلم (اردو) دھونا -
 اروند | بقول برہان و رشیدی و جہانگیری و غیاث و مویذ و سروری و ناصر و شمس و ہفت
 و سراج (۱) بروزن و معنی الوند است و آن کوہی باشد در نواحی ہمدان گویند شخصی در آن کوہ

آسو کہ نام او (اروند) بود و آن کوہ را بنام او خوانند (حکیم خاقانی ۵) شراری جہنم آتش
 نعل پیش کہ خرقہ آتش اروند و شہلان نماید (۵) (اشیرالدین خشکی ۵) صدای نالہ بخصمت کوہ
 این آید پس ای درشت گران جان و سر چون اروند صاحب جامع گوید کہ این کوہ برجلہ
 واقع است کہ شطیفہ نام دارد۔ صاحب مؤید بجوالہ عجائب البلدان نوشتہ کہ برین کوہ در
 یک فصل سہ حالت بود برقلہ زمستان و بر صغیر ییغ و در دامن تابستان (مرادف اروند) کہ
 گذشت (ارو) کوہ الوند یک پہاڑ کا نام ہے جو نواحی ہمدان میں واقع ہے۔ (نذکر)
 (۲) اروند۔ بقول زبان و جامع و ہفت و سراج در یای محیط۔ وجہ تسمیہ این پیچ معلوم نشد
 مخفی مباد کہ در زبان پہلوی (اروند) وجلہ را گویند چنانکہ بر معنی چارم می آید پس عجبی نیست کہ
 مجازاً محیط را ہم گفتہ باشند (ارو) سمندر۔ بقول صاحب آصفیہ بحر محیط (نذکر) جس کو
 زبان سنکرت میں سمندر کہتے ہیں۔

(۳) اروند۔ بقول زبان و ہفت یعنی کرہ آب۔ خان آرزو در سراج تذکر این فرماتہ
 کہ معنی چارم صح است مؤلف گوید کہ مارا با او اتفاق نیست بخیاں ماتعمیم معنی چارم صح
 باشد و معنی دوم و سوم مجاز آن (ارو) کرہ آب۔ بقول آصفیہ (غربی۔ فارسی) اسم مذکر۔
 پانی کی سطح جو زمین کے کرہ کے ساتھ داخل کرہ ہے۔ وہ پانی جس نے زمین کو گھیر رکھا ہے
 (۴) اروند۔ بقول زبان و رشیدی و ہفت و سراج نام وجلہ بغداد صاحب جہانگیری فرماید کہ ہمین
 وجلہ را بعرابی شط نام است (فردوسی ۵) اگر پہلوی را ندانی زبان نہ بازی تو اروند را وجلہ
 خوان (صاحب فرہنگ منظوم ۵) دارار وند رود را بر یاد نہ کہ بازی بود شط بغداد نہ

صاحب سروری فرماید کہ مطلق معنی وجہ و رود است۔ صاحب نامری با سروری متفق
 و صاحب شمس صراحت فرماید کہ این لغت پہلوی است مؤلف گوید کہ بہ تحقیق ماہم اہم جا
 زبان پہلوی است و معنی دوم و سوم مجازین باشد۔ انچہ اکثر صاحبان لغت این را بمعنی حلقہ
 بغداد گفتہ اند سندش می خواہیم۔ مخفی مباد کہ در لغت عرب ہم (شط) بمعنی کرانہ رود و جوی آمدہ
 (کذا فی المنتخب) و استعمال مجرول لفظ (شط) یا آروند برای وجہ بغداد سندی میخورد در آن حالات
 تو انیم عرض کرد کہ این تخصیص مجاز باشد (ارو) ندی یوث۔ دیکھوار غا۔ بعض محققین
 فارسی نے وجہ بغداد کو لار و ند کہا ہے۔

(۵) اروند۔ بقول برہان و جامع و ہفت و سراج نام چشمہ است در سیستان گویند فی یکا
 درین چشمہ روئیدہ است انچہ در میان آب است نگ شدہ و انچہ در بیرون آب است
 و از آب برآمدہ است آبی است و شاخ و برگ دارد مؤلف گوید کہ انہم مجاز بمعنی چہارم
 باشد کہ چشمہ را اروند نام نہادند (ارو) اروند فارسی زبان میں ایک چشمہ کا نام ہے جو
 سیستان میں واقع ہے۔

(۶) اروند۔ بقول برہان و جہانگیری و جامع و سروری و ہفت و سراج بمعنی حسرت و
 آرزو مؤلف عرض کند کہ اکثری ازین ہمہ محققین سند این از بہان کلام فردوسی گرفتہ اند
 کہ بمعنی ہشتم می آید و سندی دیگر از نظر مانگہ شست و اسند اول الذکر را برای معنی ہشتم مناسب تر دیکھ
 و بعض محققین ہم ہمچنین کردہ اند کہ ذکر شان بمعنی ہشتم می آید پس بخیاں ما این معنی قابل نظر است
 و ہاوقت مطلق شویم نہ دیگر یا ہم (ارو) دیکھوار مان۔

(۷) اروند - بقول برهان وجهانگیری و جامع و مؤید و سروری و شمس و هفت یعنی فرو شکوه
 (حکیم فردوسی) سیادش مرا خود چو فرزند بود و که با فرو بارز و ار و ند بود و خان آرزو و
 سراج فرماید که بدین معنی (اروند) صحیح باشد که مبتدل (ارونگ) است مؤلف عرض کند
 اگر بقولش (اروند) را بدین معنی صحیح قرار دهم - میتوانیم که (اروند) را مبتدل (اروند) گیریم که را
 همل با و او بالعکس آن بدل می شود چنانچه (برمر) و (برمو) معنی انتظار و (کلاو) و (کلار) معنی
 غمک و جاداد که (اروند) را مبتدل آونگ هم گیریم که تبدیل و او بارای همل و بالعکس آن
 جائز است چنانکه بالانگشت و نیز تبدیل کاف فارسی با دال همل هم آمده همچو (رنگ) و (روند)
 و (دروغ) و (گروغ) پس اشتباه خان آرزو باقی نماند مخفی مباد که سندی که بالانگشت
 از برای معنی هشتم هم بکار میخورد (ارود) - بقول آصفیه فارسی) مذکر - معنی زیبایش - شان
 و شوکت - رفت و شکوه -

(۸) اروند - بقول برهان ورشیدی و جهانگیری و جامع و سروری و هفت یعنی تجربه و آزمایش
 (فردوسی) بارمان واروند مرد و هنر و فراز آورد گونه گون سیم و زر پنهان آرزو و در سراج
 گوید که در حقیقت سعادت (اروین) بوزن پروین معنی تجربه و آزمایش آمده و صحیح معنی تجربه
 همین است و همین را به تصحیف (اروند) خوانده اند مؤلف عرض کند که سند استعمال مصدق
 معنی است و اگر (اروین) معنی تجربه و آزمایش آید علی مدارد و مستلزم آن نیست که (اروند)
 مرادش نباشد و وجهی برای تخصیص (اروین) بدیعنی نیست (ارود) و یکم و آزمایش -
 (۹) اروند - بقول برهان و هفت و سراج نام پدر لهر اسپ صاحب سروری گوید که نیش

بکیقباد میرسد (فردوسی ۵) کہ لہر اسپ بد پورار وند شاہ پیکہ اور ابدی آن زمان تلج و گاہ
 و بقول نامصری نام حکیمی بد پور لہر اسپ کہ گشاپ و اسفندیار از پشت او پھرسیدہ اند مؤلف عرض کند
 کہ عجبی نیست کہ این نام بلحاظ معنی ہنتم نہادہ باشند (اردو) لہر اسپ کے باپ کا نام اردو تھا
 (۱۰) اردو۔ بقول برہان و جامع و نامصری و ہفت و سراج بمعنی عین ہر چیز (نثر نامہ از فرناہی)
 ہستی و یکتائی و کسی سر اسر فرور یا اردو گوہر اوست و از و بیرون نیست (اردو) عین بقول
 آصفیہ (عربی) اسم مذکر ہر چیز کی ذات۔ جوہر۔

(۱۱) اردو۔ بقول برہان و ہفت و مؤید بمعنی زیبائی و بقول شمس زیبا و پسندیدہ و زیبائی۔
 خان آرزو در سراج گوید کہ ظاہر تصحیف است و بدین معنی بہ تقدیم و او بر آو آن مبتدل
 (اوزنگ) است و کاف فارسی بدال بدل شود مؤلف عرض کند کہ خان آرزو ہمین قسم اشکال و معنی
 ہنتم پیدا کردہ و ما جو ابش ہمدرا بخا عرض کردہ ایم و بلحاظ معنی مارا با صاحب ہفت اتفاق است
 و این مبتدل لا اوزنگ) باشد کہ اوزنگ بمعنی زیبائی ہم آمدہ (اردو) زیبایش۔ بقول صاحب
 آصفیہ (فارسی) اسم مؤنث۔ پہن۔ آرایش۔ زینت۔ سجاوٹ۔

اردو نہ | بقول صاحب شمس مراد (اردو) است کہ گذشت دیگر کسی از محققین نہیں
 ذکر این نکرد مؤلف گوید کہ جزین نباشد کہ ہای زامدہ در آخرین آوردہ اند جو یای سند باشیم
 (اردو) دیکھو اردو۔

ارونس | بقول برہان و اند بیعت اول و ہنم ثانی بو اور سیدہ و کسر نون و سین بی نقطہ ساکن
 بیونانی غلہ ایست کہ آنرا بقاری کر سنہ و کنگ و عبری رحی الحمام گویند صاحب خطا بر کر سنہ گوید کہ

معرب است از (کنک) فارسی و نیز لفارسی (کن) و (شک گاوی) و (گاودانه) و (شنگ) و (شکل) و عبری (حب البقر) و یونانی (رونس) و بصریانی (کشی) و بردمی (ناغیونس) و بفرنگی (برو) و هندی (مٹر) نامند - غیر ماکول انسان بطریق غذا - بلکه علف و غذای گاو است و آنرا فریبی گردانند و کبوتر و گوسفند و مرغ و غیره نیز می خوراند - بالجملة گرم در اول تا دوم و خشک در دوم و گویند گرم در دوم و خشک در سوم - شدید الیبوست کثیر الارضیت - مقطع و جالی و منفتح سد و منافع بسیار دارد مؤلف عرض کند که عجمی نیست که فارسیان در اول (رونس) الف وصلی زیاده کرده مفرس کرده باشند - صاحب محیط ذکر مستقل (ارونس) هم کرده است و گوید که همان کرسنه (اردو) مٹر - بقول آصفیه (هندي) اسم نوث - ایک قسم کا غلہ جسکے گول گول دانے ہوتے ہیں - عربی مین (کرسنه) فارسی مین (کنک) فراجا و دوسری درجہ مین گرم و ارونه | بقول صاحب شمس (۱) بمعنی پریشان و (۲) بدخواہ فرماید کہ لغت عربی و فارسی است و ما از تحقیق این قاصریم کہ تحقیق عرب و فرس و ترک ازین ساکت اند (اردو) (۱) پریشان - (۲) بدخواہ - بدچاہنے والا - خیرخواہ کی ضد -

ارویس | بقول برهان و جامع و سراج و نعت و اند باسین بی نقطه بر وزن تجنیس (۱) تختہ را گویند کہ فارسیان اسباب پرستش را بر بالای آن گذارند و باین معنی باشند نقطه دار ہم بنظر آمده و (۲) ریمانی را نیز گویند کہ از موی بز تافتہ باشند - صاحب جهانگیری در دستور چهارم خاتمہ کتاب - بذیل لغات ژند و پاژند ذکر این کرده (زراشت بہرام ۱۵) ابا بر قوم قومی بدیچہ راژند بدان ۱۰ اندگان گشتہ نگہدار نہ کہ نگذار کسی را جاگاہش نہ ہی باشد سوار ویس را ہش نہ تو

عرض کند کہ تبدیل سین ہلط با معجمہ وبالکس آن در فارسی آمدہ همچو (کستی) و (کشتی) و (شار) و (سار) پس (ارویس) ہلط رویش) ہر دو صحیح باشند (اردو) (۱) وہ تختہ جس پر پرتش - پوجے کا سامان رکھتین - مذکر (۲) بکری کے بالون سے بٹی ہوئی رتی (نوٹش)
ارویش | بروزن ارویس کہ گذشت - بقول صاحب جامع مرادش بمعنی اول و صاحبان برہان و سراج ہم بذیل (ارویس) ذکر این کردہ اند کہ گذشت - بخمال ما این مبتدل آنست یا آن مبتدل این کہ صراحت تبدیل ہما بنا کردہ ایم (اردو) دیکھو ارویس -

اروین | بقول صاحبان برہان و جامع و ہفت و آند و شمس و جہانگیری بروزن پروین شجرہ و امتحان و آزمائش را گویند - صاحب رشیدی گوید کہ ہمہ دودہ نیز آمدہ - خان آرزو بذیل لفظ آروند ذکر این بہین معنی کردہ مؤلف عرض کند کہ ما در محدودہ استعمال این نیافتیم و اگر باشد نتیجہ لب و لہجہ مقامی بیش نیست - باقی حال این اسم جامد زبان فارسی است و بخمال ما لغت ژند و پاژند و لیکن صاحب جہانگیری در دستور چہارم خاتمہ کتابش ذکر این نکرد و اعظم (اردو) دیکھو آروند کے آٹھوین معنی -

ارہ | بقول بہار بروزن و رہ افزیکہ از درد دندان بہندان نہاد و معاصرین عجم و رودگران و مانند آہنا دارند صاحب سروری ہم استعمال این کنند و صاحب رہنما بحوالہ سفرنا گوید کہ بمعنی اول ہمان (ار) کہ گذشت و آن را ناصر الدین شاہ قاجار ذکر این کردہ مؤلف گوئی معرب نشا گویند و بہ تخفیف نیز آمدہ (حکیم امجدی) کہ حقیقت این بر دار بیان کردہ ایم کہ مخفف (ارہ) (س) چو بر فرق جم ارہ دندان نہاد و جم باشد (اردو) دیکھو ار کا پہلا نمبر -

ارہ بر سر گذشتن

(۱۱۱)

مصدر اصطلاحی۔ کتا فرسنگ راہ است و آنرا عوام ارہ خان خوانند
 باشد از دو نیم کردن و مجازاً بمعنی قتل کردن و مبتلا باغین نقطہ دار مؤلف گوید کہ مختف این بد
 آفت کردن ہم (صاب ۵) نیست ممکن برگشتن تشدید رای مہملہ و حذف ہای ہوز (ارجان) ہم آمدہ کہ
 دیدہ از رویش مراہ ارہ گر بر سر گذارد تیغ ابرویش ترا بجایش گذشت عجبی نیست کہ فاریان این شہر را
 (ارو ۹) آرے سے چیرنا۔ امیر فرماتے ہیں کہ بخصوصیاتش باضافت ہای ہوز (ارہ جان)
 مشہور ہے کہ بعض جابر پادشاہوں کے عہد نام نہادہ باشند یا بنظر خبک وجدالی کہ درین
 مجرم آرے سے چیرے ہی جاتے تھے۔ قتل واقع شدہ باشد بدون اضافت (ارہ جان)
 کرنا۔ آفت ڈھانا اور انہیں معنوں میں (آراسر) بمعنی سخت جان گفتہ باشند بہر حال وجہ تسمیہ
 چلانا کہہ سکتے ہیں۔ اسی کے لازم کا استعمال این معنی دار دو (ارغان) بغین معجمہ مبتدا
 ایک مثل سے ثابت ہے۔ "آرے سر پر چلنے" کہ جمیم عربی و عین معجمہ باہم بدل شود بمحو (مخلج)
 تو بھی مدار ہی مدار "آرے چلانا۔ بقول امیر و (مخلع) کہ بمعنی بازی مخصوص است۔
 مجازاً سختی اور بیدار کرنا (ناصر ۵) کیا شانہ (ارو ۹) ارہ جان ایک شہر کا نام ہے جو شیراز
 دشمن نے اس زلف میں پڑے سر پر آرے سے ساٹھ فرسنگ پر واقع ہے۔ (مذکر)

چلا یا کیا پد

ارہ زبان | اصطلاح۔ بقول صاحب بحر

ارہ جان | اصطلاح۔ بقول برہان رجاء و ضمیمہ برہان دشمن و مؤید مردم تند و تیز حرف
 و ہفت و اتد بانانی شد و جمیم بروزن پہلوان زندہ را گویند مؤلف گوید کہ معنی لفظی این
 (۱) نام شہر سیست کہ مابین آن و شیراز شصت کسی کہ زبان او شل ارہ سخت و تکلیف رسان است

کنایہ باشد وہم فاعل ترکیبی (اردو) سخت زبان	اڑہ خان	ہمان اڑہ جان است گنگنا
اردو میں اس شخص کو کہہ سکتے ہیں جو درشتی اور ماصرحت کافی ہمد آسجا کر دہ ایم (اردو)	دیکھو اڑہ جان۔	

ارمہفت | بقول صاحب برہان و ہفت دانند بروزن زر لغت یکی از پیغمبران است عطا
 کفر ہند۔ ایشان شش طائفہ اند ہمہ قائل تناسخ۔ گویند چہار ہزار ارمہفت خواہد آمد و بعد از ان
 آفریش بر طرف خواہد شد۔ صاحب جامع فرماید کہ در ہندی معنی پیغمبر و رسول است خان آرزو
 در سراج نقل قول برہان گوید کہ (ارمہفت) بنون است نہ بفا و پیش این گروہ پیغمبر نبی باشد
 و ایشان ہشتاد و چہار فرقہ اند کہ موسوم است بہ (سراوکی) قائل بست و چہار (ارمہفت) یعنی
 پیش قومی کہ آدمی باشد از قید ہستی خلاص یافتہ نیز فرماید کہ درین لفظ تنہا صاحب برہان غلط کردہ است
 بلکہ مثل علامہ میر غیاث الدین منصور و غیرہ۔ ہر کہ از ادیان اہل ہند گاہ معنی آگاہی نہ داشتہ باشد این قسم
 غلطی ہا کند۔ (اردو) ارمہفت۔ بقول خان آرزو زبان ہنکرت میں ایک پیشوا سے فرقہ سراوکی
 کو کہتے ہیں جو آدمی ہو اور قید ہستی سے خلاص پا چکا ہو۔

(الف) اڑہ کش	استعمال۔ صاحب	معنی کار از اڑہ گرفتن و اڑہ راندن بر چیزی کنایہ
(ب) اڑہ کشیدن	بذکر (الف) گوید کہ	باشد از مبتلائی مصیبت کردن ہم و (الف) اہم
مباشراً اڑہ را گویند و صاحب آصفی ذکر (ب)	ترکیبی آن معنی اڑہ کشندہ (ظہوری ۷۵) چو	
کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ	از جام شد پنجاہم جدا پنہ فرشت کشید اڑہ دست بلا	
مصدر است مرادف (ار کشیدن) کہ گذشت	(اردو) (الف) آراکش۔ بقول امیر دہ ج	

آرے سے کڑی چیرنے کا پیشہ کرے صحیح کجا بہ عجب خودی التجا بردہ مؤلف گوید کہ مجھ
 ارہ کش ہے مگر زبانوں پر یونہی ہے (ب) ارہ گذشتن چیزی نیست از سند صاحب استعمال
 آر اچلانا - دیکھو ارہ بر سر گذشتن - (ارہ بتارک گذشتن) ثابت و این از قبل (ارہ
 ارہ گذشتن | استعمال - صاحب آصفی کہ بر سر گذشتن) کہ گشت (ارو) دیکھو
 این کردہ از معنی ساکت و از صاحب سندیش ارہ بر سر گذشتن - جسیر میر نے اسکے ترجمین
 کردہ (س) اگر احتیاج ارہ گذارد بتارک کش بغیر کامل صراحت فرمائی ہے -

ارہنت | ماذکر این بجوالہ خان آرزو بردارہنت) کردہ ایم (ارو) دیکھو ارہنت -
 ارہنگ | بقول صاحب برہان دانند و ہفت و سراج پروزن فرہنگ نام قصبت
 از بدخشان و دران قصبت زیارت گاہی است و باعتبار مردم آنجا سر امام حسین علیہ السلام
 در آنجا مدفون است و آنرا (ارہنگ حسین) ہم گویند - صاحب ہفت صراحت کند کہ در آخر
 این کاف فارسی است - صاحب جہانگیری و رشیدی بر (نام قصبت از بدخشان) قانع - صاحب
 مؤیدین نون (ارہگ حسین) نوشتہ گوید کہ در فرہنگ (ارہنگ) بنون است - مخفی مباد کہ
 بخیاں ما این مرگب است از (ار) کہ بزبان ترکی بمعنی مرد و مجازاً بمعنی صاحب مستقل (رہنگ)
 بقول برہان بمعنی وقار و غار و شکاف کوہ و زرد یا قوت و نگہداری و غمخواری پس عجبی نیست
 کہ این قصبت را بوجہ مدفن سر مبارک این نام کردہ باشد کہ معنی لفظی آن با وقار یا صاحب غمخواری
 و نگہداری باشد یا دران موضع غاری یا سنگانی در کوہ باشد یا معدن یا قوت و بدنیو جہ کہ این
 متعلق بہ بدخشان است جادار دکہ در وجہ تسمیہ این کان یا قوت را دغلی باشد و اللہ اعلم -

(ارو) بدخشان کے ایک موضع کا نام (ارنگ) ہے۔ مذکر۔

آرہ نہادون استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این بلکہ از کلام صائب
 کردہ از معنی ساکت و از صائب سداوردہ (س) آرہ نہادون برپا | بمعنی بریدن پائنت
 سرو اگر جلوه کند پیش قدر غنائش پز قمری از شہر خودارہ است (ارو) پاؤن کاٹنا۔ پاؤن
 نہد بر پایش پز خیال با مجرود (آرہ نہادون) خیزی آرا چلانا۔

ارے | بقول بہار و انند (۱) بالفتح و یای مجهول کلمہ نداشت و مشترک در ہندی عوام
 (حکیم شرف الدین شغائی) (۲) اری گیدی تو کجا درک کجا شعر کجا بلاف چیزی کہ نہانی چہ ذنی
 پیش کسان پز صاحب منتخب گوید کہ (۲) در زبان عرب بالفتح کینہ و رشدن و (۳) عمل کردن
 زنبور۔ و بقول صاحب مؤید (۴) و ترکی زبان بفتح اول و کسر و دوم بمعنی زنبور۔ صاحب کنز کہ
 محقق ترکی زبان است فرماید کہ بفتح اول و کسر و دوم (۵) بمعنی پاک است و کسر اقل و دوم
 (۶) سطر و فربہ و محکم و صاحب لغات ترکی بتصدیق معنی چارم فرماید کہ (۷) بمعنی یوز ہم
 آمدہ مؤلف گوید کہ استعمال این بمعنی اول در معاصرین عجم حالاً متروک است و دیگر گسی
 از محققین فرس ذکر این نکرد عجیبی نیست کہ فارسیان این را از سنسکرت گرفته باشند کہ بقول
 صاحب ساطع بہین معنی در سنسکرت آمدہ و در محل تحقیر متصل است (ارو) (۱) ارے
 بقول امیر کلمہ خطاب حرف نداشت (تحقیر اور بے تکلفی سے) اے۔ او۔ اے کی جگہ متصل ہے
 (دوغ) ہمارے ہاتھ سے دامن بچا کر پڑا ہے بید اگر جاتا کہاں ہے پز (آتش) (۵)
 روئی یہ کہ بت اشکون کے ریلے سے بہائے پز کیا کام کیا تو نے خدا سمجھے اری آنکھ پز۔

(۲) کینہ رکھنا۔ بقول آصفیہ۔ عداوت رکھنا۔ دشمنی رکھنا۔ کپٹ رکھنا۔ (۳) زنبور کا شہد بنانا (۴) زنبور۔ بقول آصفیہ فارسی (مذکر) بھڑ۔ شہد کی کٹی (۵) پاک۔ بقول آصفیہ (فارسی) صاف۔ بے غش۔ (۶) دبیر۔ بقول آصفیہ فارسی۔ موٹا۔ گاڑھا۔ گندہ۔ ولد دار۔ قریب اور مضبوط اور محکم ہی اردو میں مستعمل ہے (۷) چتیا۔ بقول آصفیہ (ہندی) اسم مذکر۔ پوز ایک درندے جانور کا نام جس کی کمر نہایت پتلی اور جسم پر چٹیان ہوتی ہیں۔

اریب | بقول صاحب برہان ورشیدی و ہفت دانہ بضم اول و کسر ثانی و سکون ثانی مجہول و بای ابجد (۱) بمعنی مخرف و کج باشد و ترکان قیقاچ گویند۔ خان آرزو و در سر آ گوید کہ مرادف (اریو) است و (اریو) مبتدل (اریب)۔ صاحب سروری فرماید کہ (وریب) ہم بدن معنی آمدہ (مولوی معنوی ۵) یک قدم چون زد بہ بالا تا شبیب یک قدم چون پیل رفتہ برابر یب صاحب شمس گوید کہ (۲) بزبان عرب بالفتح بمعنی زیرک و عاقل و آراب جمع آن۔ صاحب منتخب تصدیق قولش کند نسبت واحد۔ صاحب جہانگیری فرماید کہ معنی اول (لاوریب) و (وریب) نیز گویند مؤلف عرض کند کہ بزبان سنکرت ہمین لفظ بمعنی مکر و ہج آمدہ (کذا فی الساطع) پس عجیب نیست کہ فارسیان این را بمعنی مخرف و کج استعمال کردہ باشند تبصرہ خفیف در معنی (اردو) (۱) اریب۔ بقول امیر (فارسی) مخرف آڑا۔ ترچا۔ عوام۔ اوریب بولتے ہیں مؤلف عرض کرتا ہے کہ ہماری تحقیق میں یہ زبان سنکرت کا لفظ ہے اسکی حقیقی معنی مکر اور ہج کے ہیں فارسیوں اور زبان دانان اردو نے معنی میں خفیف ما تصرف کیا ہے اور اردو کے بعض محاورات سے معنی حقیقی

تصدیق ہوتی ہے جیسے (اریب کی باتین) بقول امیر المومنین کے فقرے۔ فریب دینے کی باتین۔ اور (اریب کی چال) بقول امیر دغا فریب کے کام۔ (۲) زیرک۔ عاقل (دیکھو) اریجا | بقول برہان و ہفت و اند بر وزن سیمانام دہلیت در ولایت شام۔ صاحب شمس فرماید کہ این لغت عربی است و حضرت یوشع علیہ السلام این را فتح کرده بود۔ صاحب جہانگیری در دستور پنجم خاتمہ کتاب بذیل لغات غریبہ ذکر این کرده و صاحب منتخب ہمزبان صاحب شمس (ارو) اریجا۔ ایک موضع کا نام ہے جو ولایت شام میں واقع ہے۔ کہا گیا ہے کہ یوشع علیہ السلام نے اس کو فتح کیا تھا۔

ارید برید | بقول برہان و ہفت بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و دال و کسر ہای ابجد و رای قرشت و تحمائی ساکن و دال دیگر این لغت از توابع است و معنی دوائی باشد مانند پیاز۔ میان شگافہ و ازبستان آرنند و بر بوا سیر طلا کنند نافع باشد و خوردن آن زبان را خون حش بکشد۔ صاحبان اند و شمس بالفاق برہان صراحت کنند کہ لغت زبان فارسی است مؤلف گوید کہ این همان است کہ در مدوہ ہم گذشت۔ صاحب محیط این را احمرو (آرید برید) نوشتہ فرماید کہ دوائی است فارسی مثل پیاز شگافہ۔ وطن این سیستان گویند کہ آن پنچ ولبوس است کہ آن سوسن تری سرخ باشد و بقول الطاکنی پنچ سوسن سفید کہ بفارسی سوسن آزاد نامند کہ زنبق عبارت از ان است گرم و خشک در سوسن حاد و جذاب و محلل فضول و منقی سطوح اعضا و عتال حرک است طلای آن نافع بوا سیر و اگر کیدرم نم نمیزد اورا حصین متبس بقوت نماید۔ شربت آن کیدرم است مؤلف عرض کند کہ بخمال ما

اصل این بہد باشد و بغیر مدودہ توجہ لب و لہجہ مقامی است نسبت و بتسمیہ این عرض می شود کہ خان آرزو در سراج بذیل مدودہ فرماید کہ انچہ صاحب برہان گوید کہ از اتباع است خطا چرا کہ اتباع - دو کلمہ بیک وزن باشد و اسم خیر می باشد (انتہی) پس بنیال ما این اسم معنی حقیقی لفظ باشد یعنی بیارید و وار او برید پول بخش را و بدینوجہ کہ پیداوار این سیستان کثرت است عجیبی نیست کہ تجارت این در بلاد غیر فروغ دارد و عاجلانہ بفروشی می رود - ہر گاہ اہل سیستان این را می آورده باشند دار و فروشان دست بدست می گرفتہ باشند از نیابت کہ این دوا بہ (آرید برید) موسوم شدہ باشد - واللہ اعلم (ار دو) فارسی مین (آرید برید) ایک دوا کا نام ہے جو سیستان میں پیدا ہوتی ہے اور پیاز سے مشابہ ہوتی ہے بعض اطباء کا قول ہے کہ یہ سوسن برقی سرخ کی جڑ ہے بعض کا خیال ہے کہ سوسن ہزار دینی سوسن سپیدی کی جڑ ہے - سوسن درجہ مین گرم و خشک بوا سیر کے لئے نفع بخش - اسکو بقدر یک درم کھانے سی رکھا ہوا حیض قوت کے ساتھ جاری ہوتا ہے -

(الف) اریس | بقول برہان و ہفت وجہ انگیری با تھانی مجہول پروزن انیس (۱) بمعنی زیرک و ہوشیار باشد و در عربی (۲) بمعنی متلبع آمدہ و بکسر اول و ثانی مشدد در عربی (۳) بمعنی مزارع و زراعت کنندہ - خان آرزو در سراج بذکر معنی اول فرماید کہ بشین معجمہ ہم می آید کہ مبتدل است - صاحب رشیدی ہم بر معنی اول قانع و صاحب شمس بر معنی سوسن بدین صراحت کہ بالفتح و بالکسر و تشدید را می مہل باشد - صاحبان انند و جامع - صرف معنی اول و سوسن را نوشتہ اند و بقول انند بجا الہ انتہی الارب بمعنی امیر ہم آمدہ و صاحب سوار التہبیل ہم ذکر این کرد

فہرستی الارب متحقق است کہ معنی سوم بفتح اول و دوم بدون تشدید و نیز بفتح اول و کسر دوم و تشدید ہارای مہلہ ہر دو آدہ معنی امیر بدون تشدید راست و نیز بقولش (۴) نام چاہیست و مدینہ منورہ نزدیک مسجد قبائیس بنجیال نام مقصود برہان از معنی دوم امیر است مؤلف عرض کند کہ (ارش) بمعنی اول بر ہستومی نہر ش گذشتہ است و ما نسبت ماخذش ہم ہمدرا بنجاشی کردہ ایم پس بنجیال ما اصل این -----

(ب) اریش | بہ شین معجمہ باشد و الف مبدل این کہ فارسیان شین معجمہ را بہ شین مہلہ بدل کنند همچو (شار) و (سار) اندرین صورت نسبت (ب) این قدر قابل صراحت است کہ ترکان (ارش) را کہ بجایش گذشت بیامی اظہار کسر و ہارای مہلہ نوشتہ اند و فارسیان آن یا را داخل لغت کردند و یکسر پیچ - صاحبان برہان و جامع و سرور می و مہنت و اند (ب) را بمعنی اول مرادف الف گفتہ اند و فی الحقیقت (الف) مبدل (ب) باشد و خیال ما درین تبدیل بالعکس خان آرزو ست بوجہی کہ بمعنی چہارم (ارش - بدون یا) ذکرش کردہ ایم (اردو) (۱) و یکھوارش کتیسرے معنی (۲) امیر - بقول امیر (عربی) کار فرما - دولت مند - بڑا آدمی (ناسخ ۵) اس امیر با کرم کی مدح خوانی کے لئے پڑ کیا عجب گرد ام طوطی سے متعارف آئینہ (۳) کان - بقول آصفیہ (ہندی) اہم مذکر کاشتکار - مزارع - کھیتی باڑی کرنے والا - (۴) ایک کنوین کا نام عربی میں اریس ہے جو مدینہ مطرہ میں واقع ہے - مسجد قبا کے پاس -

ار یک | بقول صاحب برہان و مہنت و اند بروزن شریک بلغت نرند و پاژند بمعنی

دُور است کہ مقابل نزدیک باشد و بقول صاحب شمس در عربی زبان (۲) نام و ادنی است
 است و (۳) تختہ ہای آراستہ صاحب مؤید نسبت معنی دوّم فرماید کہ در تاج اللغات بازی
 معجمہ آمدہ - صاحب جہانگیری در دستور چہارم خاتمہ کتاب بذیل لغات ثرند و پاژند ذکر این
 کردہ - صاحب منتخب تصدیق معنی دوّم می فرماید - بقول صاحب کنز (۴) بکسر اول و ثانی
 بمعنی عمل و کار مؤلف گوید کہ اسم جادہ فارسی قدیم است و بر زبان معاصرین عجم متروک
 و معنی سوم از لغات عرب تحقیق نرسید (ارو) (۱) دو بقول آصفیہ (فارسی) ابیدہ فاصلہ
 (۲) ایک وادی عرب کا نام (اریک) ہے (۳) آراستہ تختہ مذکر - (۴) عمل - بقول
 آصفیہ (عربی) اسم مذکر - کام - کاج - کار - دہندا -

اریکہ نشین | استعمال - بقول صاحب انند بھوالہ فرنگ فرنگ - مرکب - فارسی است
 بمعنی تخت نشین دیگر کسی از محققین ذکر این نکرد - مخفی مباد کہ اریکہ بقول منہی الارب لغت
 عرب است بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی و فتح کاف بمعنی تخت آراستہ و سریری
 کہ بران جملہ یا شامیانہ باشد (ارک) جمع آن - پس فارسیان این را با صیغہ امر مصدر
 نشستن مرکب کردہ بمعنی تخت نشین گرفتند کہ اسم فاعل ترکیبی است (ارو) تخت نشین
 اردو میں کہہ سکتے ہیں تخت شاہی پر بیٹھا ہوا - سلطنت ران - صاحب آصفیہ نے -
 (تخت نشینی) کا ذکر - اور تخت نشین کو ترک فرمایا ہے -

اریو | بقول صاحب سروری و رشیدی مرادف و مبدل (اریب) است کہ گذشتہ
 (خان آرزو ہم بذیل لفظ (اریب) ذکر این کردہ (پوربہای جامی ۵) بریدین میانت بارہ گلو

زدن گردن تو تیغ اریو پڑ مولف گوید کہ فارسیان بہ تبدیل بای موٹھہ باواو (اریب) یا (اریو) کردہ اندانچو (آب) و (آو) پس ضم اول و کسر دوم باشد شل (اریب) (اردو) و کچھو اریب کا نمبر (۱۱)

الف مقصورہ بازی ہوز

از [بفتح اول و سکون ثانی بقول بہار ترجمہ پن] باشد مولف گوید کہ صلہ و (۱) بمعنی رآمد چنانکہ (از و گفتم) یعنی گفتم اورا (باقراکاشی ۵) تو خود کی می کنی از من فراموش پڑ کجا جان میکنی از تن فراموش پڑ (اردو) بقول آصفیہ (سے) علامت مفعول ہے جیسے "اس سے کہدو" (۲) از - بقول بہار گاہی معنی اضافت نیز کند چنانکہ فردوسی گوید (۵) سپاس از خداوند خورشید و ماہ پڑ کہ دیدم تر ازندہ در جا گاہ پڑ صاحب تحقیق لقوانین ہم ذکر این کردہ چنانکہ (۱) آدم از کیست) صاحب قوانین و شکیری فرماید کہ درینجا از بمعنی تبیین است (غنی ۵) رسانی امی صبا ہر جا کہ مینی آن نکور و را پڑ سلام از دل پیام از جان و از من بندگی اورا پڑ (اردو) اس موقع پر اردو میں بحالت تانیث مضاف ایہ کلمہ (کی) کا استعمال ہوتا ہے جیسے - "خدا کی تعریف کرو" اور بحالت تذکیر مضاف الیہ کلمہ (کا) کا استعمال ہے جیسے "اؤ کا حکم" اور کبھی کلمہ (سے) سے ہی (کے) کے معنی پیدا ہوتے ہیں دیکھو نمبر (۶) اسی طرح "سرکار سے حکم حاصل کرو" یعنی سرکار کا حکم حاصل کرو۔

(۳) از - افادہ معنی نسبت ہم کند - چنانکہ (این از ان بہتر است) یعنی بہ نسبت آن - (اردو) سے بقول آصفیہ نسبت کے واسطے جیسے "یہ چیز اس سے اچھی ہے" یعنی اسکی نسبت - "ایک سے دو بچے" یعنی ایک کی نسبت دو۔

(۴) از بقول صاحب مفتاح القواعد افادہ معنی ظرفیت کند و آنرا ظرفیہ نامند چنانکہ (ع) ادیم از چیل روز گرد تمام پڑ این ظرف زمان است و برای طرف مکان (از خانہ بیرون زرقم پڑ (اردو) بقول صاحب آصفیہ (سے) بمعنی اندر بیچ مستعمل ہے جیسے ”ہنڈ سے گھی نکالو“ ”پیلی سے سالن نکالو“ یہ مثال ظرف مکان کی ہے اور ظرف زمان کے لئے اردو میں کلمہ (دین) کا استعمال ہے جیسے ”چالیس دن میں چٹڑے کی دباغت ہوتی جو“ چار روز میں یہ کام تمام ہوگا۔

(۵) از بقول صاحب تحقیق القوانین برابتدای مسافت چیری دلالت کند چنانکہ (سیر کرد) از کتہ تابصرہ) و اگر سنہ بودم از شنبہ تا جمعہ (اردو) بقول آصفیہ کلمہ (سے) ابتدا کیلئے مستعمل ہے زمانہ سے تعلق ہو خواہ مکان سے جیسے ”گھر سے بازار تک گیا“ کل سوراہہ دیکھ رہا تھا“ (۶) از بقول صاحب قوانین برای بیان ماقبل آید چنانکہ (آنکس فراوان متاع از جواہر و پارچہ با با خود اردو) و همچنین درین مصرع (حزین ع) تراشد از دل سنگین من بجانہ را از (عرفی ۵) جاعیم از دیدہ کند عقل و جنیم دارد پڑ ہر کہ را کبہ مدح تو بود ناصیہ سای و بخیال ماین همان نمبر (۲) باشد کہ گذشت اضافی گوئیم یا تبیینی (اردو) بقول صاحب آصفیہ (سے) بیان کے لئے بھی مستعمل ہے جیسے ”اسے کپڑے پیسے کھانے پینے سے کیا کمی ہے“ مؤلف کی رائے میں یہ مثال صاف نہیں ہے بلکہ (بیانیہ) کی مثال یہ ہے۔ بہت سا مال و اسباب جواہر و پارچہ سے اسکے پاس ہے“ (دیکھو نمبر ۲)

(۷) از بقول صاحب قوانین بابر مجازت آید چنانکہ (بیرون آدم از شہرا) (اردو)

بقول صاحب آصفیہ (سے) دوری کے لئے بھی مستعمل ہے جیسے "یہ چیز ہاتھ سے پھینک دے" (۸) از۔ بقول صاحب قوانین تضمن معنی استعانت باشد چنانکہ (ریدم سر دشمن را از خنجر) (اردو) بقول آصفیہ (سے) مدد کے واسطے بھی مستعمل ہے۔ جیسے "تو پون سے قلعہ لیا" سو سواروں سے شہر لیا۔

(۹) از۔ بقول صاحب قوانین مفید معنی بعض باشد چنانکہ (سخاوت از شائل کر میہ است و بخل از خصائل ذمیمہ) (اردو) بقول صاحب آصفیہ (سے) بعض یا بغضت کیواسطہ بھی مستعمل ہے جیسے "ہندوؤں سے ایک وہ بھی ہے" یعنی ہندوؤں میں سے۔

(۱۰) از۔ بقول صاحب قوانین تضمن معنی سبب بود چنانکہ (قول سعدی) گریہ در خانہ ہمین است از کم آزاری و گرگ در صحرا سرگردان است از بکرداری) (اردو) بقول آصفیہ (سے) سبب یا علت کے واسطے جیسے "غل سے کان پھٹے جاتے ہیں" یعنی غل کے سبب سے (۱۱) از۔ بقول صاحب قوانین معنی طرف می آید چنانکہ (خسرو) لبی داری شراب آسا دلی دارم کباب از تونہ بیا بنشین حریفانہ کباب از من شراب از تونہ (اردو) سے طرف کے سنون میں بھی مستعمل ہے جیسے "خردون سے خطا اور بزرگون سے عطا"

(۱۲) از۔ بقول صاحب مفتاح القواہد معنی برہم آمدہ کہ ترجمہ (علی) است و آن را استعمال نام است چنانکہ (فلان از نفس خود بخلی می کیند مؤلف گوید کہ فارسیان در ہنر چو کلمہ (با) استعمال کنند و برای این صاحب قوانین و نگیری سند ہا آوردہ (حافظ شیرازی) اعتمادی نیست بر کار جهان بلکہ از گردون گردان نیم ہم (منہ) کوں ناموس توان

کنگرہ عوش زینم نہ علم عشق تو بر بام سموات بریم : (ارو) بقول آصفیہ (سے) بمعنی اوپر
مستقل ہے۔ جیسے سیر بھی سے گرا : کوٹھے سے گرا۔

(۱۳) از بقول صاحب قوانین و شکیری بمعنی مع آید و این را معیت نامند چنانکہ (خواجہ
جمال الدین سلمان) جان زندگی از چشمہ پر نوش تو دارد : دل بنگی از سنبل گل پوش تو دار :
(ارو) بقول صاحب آصفیہ (سے) بمعنی ساتھ ہمراہ مستقل ہے جیسے : سالن سے

روٹی کھائی : "مؤلف عرض کرتا ہے : "مجھ کو اس سے محبت ہے" : یعنی اس کے ساتھ

(۱۴) از۔ بقول صاحب قوانین و شکیری بمعنی تخصیص ہم چنانکہ (رنجیدم از فلان) (رو)

(این اسپ از فلان است) (نظامی) از و بوم و کشور بہ یک بارگی پستوہ آیدند از تمگ

مؤلف گوید کہ بہترین مثال این (از ماست کہ بر ماست) (ارو) اردو میں اس کے لکھو

کلمہ (ہی) یا اس کا مخفف صرف یا ی معروف زیادہ کرنے سے۔ جیسے : خدا ہی سے

امید ہے : اسی سے توقع ہے : اور بعض مواقع میں صرف کلمہ (سے) سے بھی تخصیصی

مقصد حاصل ہوتا ہے جیسے : تم مجھ سے کام رکھو : یعنی مجھی سے کام رکھو۔

(۱۵) از۔ بقول صاحب قوانین و شکیری برای اعراض ہم آید۔ مثال این از کلام سعدی

است (س) صاحب دلی بدر سہ آمد ز خانقاہ : شکست عہد صحبت اہل طریق را پگنم

میان عالم و عابد چہ فرق بود : تا کردی اختیار از ان این فریق را یعنی آزار تک کردہ این

فریق را اختیار کردی۔ (ارو) صاحب آصفیہ نے صرف کلمہ (سے) کا استعمال ان معنوں

میں نہیں لکھا لیکن کہہ سکتے ہیں کہ : آپ دلی سے حیدر آباد میں آئے : یعنی دلی چھوڑ کر۔

(۱۶) از بقول صاحب مقاصد زائد ہم آید چنانکہ (ع) نہ از بہر آن می ستانم خراج نہ (ارو)
 کلمہ (سے) اردو میں بھی بعض موقعوں پر زائد مستقل ہے جیسے: "انہوں نے بہت سے انا
 مجھ کو دیدیے۔"

(۱۷) صاحب قوانین و تگیری فرماید کہ (از) گاہی حذف ہم می شود چنانچہ حافظ (س)
 ازین شعر تر و شیرین ز شاہتہ عجب دارم نہ کہ سرتاپای حافظ را چہ از زر زنی گیر و نہ یعنی از
 سرتاپا (نظامی ۵) سکندر کہ کرد آن عمارت گری نہ کجا تا کجا سد اسکندری نہ (خاں)
 (۵) وعدہ و صلی کہ امیہ پارہ یاد ت رفتہ است نہ چارہ در دین بیچارہ یاد ت رفتہ است
 (اردو) کلمہ (سے) اردو میں بھی اپنے موقع اور مقام کے لحاظ سے کبھی حذف ہوتا ہے
 جیسے (ع) دون میں کہنے سننے سے عداوت آہی جاتی ہے نہ یعنی کہنے سے اور سننے سے
 بالکلہ خیال (از) صلہ ایست کہ بامصاد مختلفہ آمدہ بمعانی مختلفہ پیدا کند کہ انحصار آن درین
 موقع بسیار شکل است و ضرورتی ندارد و بیاری ازین قسم معانی در مرکبات این باب آتی
 از آب بر آمدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول صاحب بحر (۱) ظاہر شدن چیز سے
 مطلقاً۔ فرماید کہ اگر خوب بر آید۔ خوب از آب بر آمدہ و اگر بد بر آید۔ بد از آب بر آمدہ۔
 گویند و بقول بہار (۲) از تنزل ترقی رسیدن و از دنو بلو بر آمدن خواہ در شرافت خواہ در
 رذالت۔ و ذکر معنی اول ہم کردہ۔ خان آرزو در چراغ معنی اول قانع۔ (میر نجات ۵)
 تا بجای ای شوخ چشم پوچ برائی ز آب نہ چندان جاب سر بہود داشتن نہ (اردو)
 (۱) ظاہر ہونا (۲) تنزل سے ترقی پانا۔ بری حالت سے اچھی حالت میں آنا۔

از آتش او گرم نشدم و از دودش مردم | (ش) صاحبان خزینہ و امثال فارسی و
 ذکر این کردہ اند و از معنی و محل استعمال ساکت اند۔ صاحب آئین بوض لفظ (مردم) منوخم
 آورده مؤلف عرض کند کہ فارسیان این مثل را بجا نزنند کہ مقصودشان از شکوہ و شکایت
 مرد بد خصال و مضرت رسان باشد کہ مثال او همچو آتش است کہ قبل از آنکہ روشن شود و گرم
 مردم را نفع بخشد و دودش بتلای عذاب کند همچنین مرد بد خصال اگرچہ صلاحیت اہل دیگر را
 داشته باشد ولیکن بیشتر از آن خوی بدش نقصان رساند (اردو) دکن میں کہتے ہیں یہ روٹی
 گئی چوٹے میں دھوین نے آنکھیں پھوڑ دین۔ اس کا یہ مطلب ہے کہ جب آگ گلے گی
 تو اس وقت روٹی پکیگی لیکن اس سے پہلے دھواں سارے گھر میں پھیل چکا ہو اور آنکھیں بند ہو رہی
 ہیں۔ اسی طرح بر شخص اگرچہ کچھ نفع پہنچا سکتا ہے لیکن اسکے بڑے اخلاق نفع سے پہلے نقصانیں مبتلا کرینگے۔
 از آتشہا دو دے ندیدہ | (مقولہ) بقول صاحب اند بوالہ فرنگ فرنگ کنایہ انقلابا
 سخت و زمانہ تجربہ ندارد (اردو) گرم و سرد زمانہ سے واقف نہیں ہے۔

از آذر سپر چوں برہمی تواند برآمد | (ش) صاحب محبوب الا مثال ذکر این کردہ از معنی
 و محل استعمال ساکت مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را بجا نزنند کہ مقصودشان از بیان
 امکانات دنیا باشد کہ از اولاد کا فری مسلمانان و از نسل فاسق عابدی و (ہم برین قیاس) پیدا
 شدن ممکن است (اردو) دکن میں کہتے ہیں "شیطان کے پیٹ میں فرشتہ" اس کا یہ مقصد
 کہ باپ تو مثل شیطان کے خبیث تھا اور اس کا لڑکا فرشتہ صفت نکلا۔ اور ہم نے بعض اہل ہند
 کی زبان پر انھیں معنوں میں "شیطان کے گھر رحمان" بھی سنا ہے۔

(۱) از آسمان چیزی بر زمین آوردن | مصدر اصطلاحی - بقول صاحب بحر علم کار

(۲) از آسمان چیزی بر زمین کشیدن | منفعہ آلتوقع سرانجام دادن است مؤلف

گوید کہ این کنایہ باشد (مخلص کاشی ۵۷) کند جلوه ناز تو جذبہ دارد و پوز آسمان بر زمین می کشد

سیحار اذ دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد۔ اگرچہ از سند صاحب بحر جمیل (از آسمان چیزی

بر زمین آوردن) پیدا می شود ولیکن عیبی ندارد کہ بآی موحده معنی برہم آمدہ (اردو) آسمان سے

تارے تار لانا بقول امیر دشوار و نامکن کام کرنا (گلزار نسیم ۵) وہ بولی جو تو کہنے زبان سے تارے

تو تاروں آسمان سے (فقہ امیر) ایسے نایاب اور عالی مضامین کہ تو ہین گویا آسمان سے تارے تار لائے

از آسمان ہرچہ آمد زمین برداشت | (مثل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این

کردہ اند و از معنی محل استعمال ساکت مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را بجائی زند کہ

مقصودشان از بیان مجبوری فلک زردہ باشد بقابلہ امیری یا ناتوانی بمقابلہ پہلوانی یا کم رتبہ

بمقابلہ بلند پایہ یا زبردستی بمقابلہ حاکی دہم برین قیاس (اردو) دکن میں کہتے ہیں "جو برسے

ہمارے سر پر سے " آسمان کی بلا زمین کے سر " مقصد یہ ہے کہ بیچاری زمین تمام آسمانی آفتوں

اور بلاؤں کو ہستی ہے اور نہ ہی تو کیا کرے او کہان جاے (ع) ہنوز زمین کہ رسیدم آسمان پیدیت پکا مصداق

ہے یہ مثل اس موقع پر کہی جاتی ہے کہ زبردست جو کچھ کرے زیر دست اور غریب کو ہنسنا پڑتا ہے۔

از آسیا کہ برون رفت ترا با سیر و نیم سیر چہ کار | (مثل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این کردہ

از معنی محل استعمال ساکت اند مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را بنمینی زند کہ چون کسی در آغا کا

احتیاط مناسب نکند باید کہ بر نتیجہ آن ہرچہ باشد صبر کند نافادہ این مثل نہت کہ چون غلہ را با سیابری

باید کہ وزن نش کنی تا بعد از آنکہ آرد شود حساب تو درست بر آید ہر گاہ احتیاط ضروری را بکار نہ بردہ و غلہ از آسیا بیرون رفت یعنی آرد شد پس حالا وقت آن نیست کہ از سیر و نیم سیر حساب کنی (اردو) کن مین۔ بھاجی پکار کاڑین چٹا کہتے ہین اسکے منشی یہ ہین کہ ساگ بھاجی کو پکانیے پہلے تنکون سے صاف کرنا چاہئے۔ پک جانیکے بعد اسکا موقع نہین۔ اسی طرح غلہ کو پیسنے سے پہلے تول لینا چاہئے کہ کس قدر ہے۔ پکانے کے بعد سیر و نیم سیر کا حساب دیکھنے سے کیا فائدہ۔

(۱۰)

از آن (از) حرف جر و صلہ کہ بجائش گذشت و آن اسم اشارہ بعید کہ در مودہ مذکور شد و ترکیب ہر دو (ازان) (۱) بمعنی حقیقی است (انوری ۵) کورہ دوزخ مرگ آتش از آن تیغ ستہ کوزہ جنت جان مایہ از آنجام گرفت (۲) بمعنی بدان وجہ و بدان سبب کہ در اصل وجہ و سبب در آن محذوف است و اشارہ (آن) بطرف اوست (انوری ۵) بیدست تو کس را بھرا دی نرسد دست نہ بوسیدن دست تو از آن معتبر آمد (۳) بمعنی ملوک و این معنی متعلق است از معنی ہفتم کلمہ (آن) کہ در مودہ بمعنی مال و ملکیت گذشت بمعنی لفظی این (از ملک) باشند و بمعنی ملک متعلق (استادی ذکا ۵) دل برد کہ بردستان بردہ دل بود از آن او از آن بردہ در کتابت و قرار است مودہ بمقصورہ بدل شدہ است اگرچہ نوشتن مدبر الف دوم خلاف رسم الخط باشد و لیکن خواندش غیر فصیح (اردو) (۱) اس سے (۲) اُسوجہ سے (۳) ملک بقول آصفیہ (عربی) اسم نعت۔ مال۔

از آن باز استعمال۔ بقول صاحب انند بھولہ مؤلف گوید کہ در روزمرہ معاصرین مجہم متعلل قرنگ قرنگ بمعنی از آن وقت و از آن زمان۔ است بمعنی زان پس (اردو) پھر۔ اسکے بعد۔

از آن پس (استعمال) بمعنی بعد از ان و پس از ان
 باشد و حذف الف (زان پس) ہم آمدہ اگرچہ و بالآخر از ہر دو نام کام شود (اردو) (ع)
 درین ہم الف دوم مدودہ باشد ولیکن در کتابت نہ خدای مانہ وصال صنم نہ ادھر کے ہوے
 و قرأت مدحذف شود و مقصورہ متعلق متعین نہ ادھر کے ہوے پڑ صاحب آصفیہ نے
 و متاخرین استعمال این کردہ اند و معاصرین ہم لکھا ہے " نہ اللذی نہ اللذی " (غلط لفظ)
 بزبان دارند (اردو) اسکے بعد۔

از آنجا | بقول بہار (۱) بمعنی برای آن۔
 (خواجہ نظامی ۵) مگر مار برگین از آنجا نشست
 حاصل یہ ہے کہ جس نے کسی کام میں کمی کی
 کہ تارا یگان ہرہ ناید بدست پمؤلف گوید کہ اختیار نہ کی ہو اور دو شخصوں سے تعلق رکھا
 این مجاز باشد و (۲) بمعنی حقیقی یعنی از ان تمام ہو اور ہر ایک کے پاس اپنی خصوصیت کا
 مخفی مباد کہ مد الف دوم خصوصاً در قرارت دم بھرتا ہو وہ ہمیشہ دونوں کے پاس
 حذف شود کہ خلاف فصاحت است (اردو) بے اعتبار رہتا ہے اور بالآخر اس کو اس
 (۱) اسوجہ سے۔ ۱۔ سئلے۔ (۲) وہاں سے۔ طرز عمل سے نقصان پہنچتا ہے اور ایسے

از آنجا راندہ و از آنجا ماندہ | (مثل)
 صاحبان امثال و خزینہ ذکر این کردہ اند از آنجا کہ | بقول صاحب غیاث بھارہ
 و از معنی محل استعمال ساکت مؤلف گوید بہار بمعنی (برای آن) و بہار ذکر این بدون
 کہ فارسیان این مثل را بجائی زمند کہ کسی بادو کاف کردہ کہ گذشت مؤلف گوید کہ غیاث

تصرف کردہ است کہ کاف در آخر زیاد کرد۔ گمان فصولش نبردند و بیماری قبولش کردند یعنی
 بہ تحقیق ماسعاصرین عجم این را در ابتدای تحویک مباد کہ ترک مازالف دوم در قرات فصیح باشد و
 واقعہ استعمال کنند معنی (بدین وجہ کہ) (گمانا اگر در کتابت ہم ترک کنند عیبی ندارد (اردو)
 سعدی) از آنجا کہ سلامت حال درویشان است بدین وجہ کہ۔ اسوجہ سے کہ۔ اسلئے کہ۔

از آنجہاں آمدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول صاحب بحر عجم از بیماری مہلک بر خاست
 و صحت یافتن۔ صاحب ضمیمہ برہان ہم ذکر این بہمن معنی کردہ حیف است کہ سندی
 پیش نشد و خیال ماین کنایہ باشد (اردو) نئے سر سے زندگی پانا۔ مردون کو دغا دینا۔
 موت کے منہ سے بچنا۔

از آنجہاں | اصطلاح۔ بقول صاحب
 بحر عجم مرادف (از آن جہاں آمدن) صاحب
 مؤید بحوالہ قنیہ ذکر این کردہ فرماید کہ معنی ترکیبی
 از آن جہاں ہستی و آنکہ از مرض موت صحت یافتہ
 باشد۔ مؤلف عرض کند کہ کسی از مرض الموت
 صحت نمی یابد و مقصود فاضل محقق از مرض مہلک
 انتہای مبالغہ باشد بہ بیان حالتش کہ از مرض
 مہلک نجات یافت۔ کنایہ از شخص صحت یافتہ
 از مرض مہلک (اردو) دوبارہ زندگی پایا ہوا
 مردون کو دغا دیا ہوا۔ موت کے منہ سے بچا ہوا
 یعنی وہ شخص جس نے مہلک مرض سے نجات
 پائی اور تندرست ہوا۔

از آن رو | استعمال۔ معاصرین عجم این را
 (۱) بمعنی (بران) استعمال کردہ اند۔ صاحب
 بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاجار گوید کہ (از آن
 جہاں یعنی آنکہ ازین جہاں گذشت و مردون
 علاست : احد حاضر و معنی لفظی این۔ صاحب
 آنجہاں یعنی آنکہ ازین جہاں گذشت و مردون

(۱۳۵۲)

از آن سر استعمال - معاصرین عجم این را بنی
از آن طرف استعمال می کنند که (سر) بقول بهاء
اول خیری و جانب خیری باشد - صاحب
سرگزشت فرماید "می خواستم برگردم دیدم
شعله خام بامردی صحبت کنان از آن سر
رو بطرف اطاق می آید" مؤلف عرض

از آن سان استعمال - بقول صاحب
تحقیق القوانین - سان را در الفاظی شمار کنند که کتابت و خصوصاً در قرائت باید که مقصوره
افاده تشبیه دهند و بقول برهان سان شبیه و نظیر گیریم که مدوده و محل فصاحت است (ارو)
طرز روش پس این مرکب است از (از) و (آن) از طرف می - اس جانب می - اُدهر می
و (سان) و در استعمال فرس معنی از آن طرز و مثل از آن سیم گون سکه نوبهار استعمال -

صاحب مؤید الفضلاء فرماید که کنایه از گلهای
سپید است و ذکر این بذیل لغات فرس و
الف مقصوره کرده صاحب اند هم تقدیم و
تاخیر لفظی ذکر این کرده معنی (از آن سکه سیگون
نوبهار) را بهین معنی نوشته مؤلف گوید که گلهای
سپید را بطور کنایه (سیگون سکه نوبهار) توان

راه می روند) بمعنی (همه بران می گذزند) آمده مؤلف
گوید که الف دوم اگر چه در اصل مدوده باشد لیکن
در کتابت و خصوصاً در قرائت محل فصاحت
و به مقصوره بدل شده و (از آن رو) (۲) بمعنی
هم متعل معنی از آن سبب (ارو) (۱) اس پر
(۲) اسوج می -

از آن سان استعمال - بقول صاحب
تحقیق القوانین - سان را در الفاظی شمار کنند که کتابت و خصوصاً در قرائت باید که مقصوره
افاده تشبیه دهند و بقول برهان سان شبیه و نظیر گیریم که مدوده و محل فصاحت است (ارو)
طرز روش پس این مرکب است از (از) و (آن) از طرف می - اس جانب می - اُدهر می
و (سان) و در استعمال فرس معنی از آن طرز و مثل از آن سیم گون سکه نوبهار استعمال -
آن و چنان متعل چنانکه انوری گوید (س) بر
جهان ای جهان قدر تو بیش از دولت سایه
از آن سان گسترده معنی مباد که الف دوم اگر چه
مدوده باشد در کتابت و خصوصاً در قرائت
مقصوره گرفتن اولی و انفع (ارو) اسطر
اسطر - و یا -

(۱۳۵۳)

و لفظ (ازان) درین اصطلاح تسامح محقق آوردن فصیح است از مدوده اگر چه در کتابت فاضل واضح باد کہ الف دوم در اصل مدوده نوشتن مدوده نقصانی ندارد ولیکن در قرائت باشد ولیکن در کتابت مخصوصاً در قرائت بمقصوره آوردن فصیح است (ار دو) اسو جہ سے

بمقصوره آوردن فصیح است (ار دو) سید کہ اسلئے کہ۔

پھول مذکر۔

از آنکہ استعمال - بمعنی (بدانوجہ کہ)

از آن کجا استعمال - بقول بہا رب معنی از برای

آنکہ (میرغری ۵) تنم نمیدہ چو دال است از (از) و (آن) و (کہ) (النوری ۵)

ازان کجا زلفت نہ بہ دال ماند و حالت چو نقطہ و رجای ساخت و ردول بدخواہ تیغ او

بر سر دال (خود لہ ۵) درو یا قوت من ازبت

وجود تو سر و زبان کجا بہت وجود تو چو بحر است

چو کان نہ مؤلف گوید کہ کاف حذف شدہ

است یعنی اصل این (ازان کجا کہ) بود بمعنی کجا

و جہ کہ پس آوردن کاف اولی باشد و در

ثانی الف (از) را تخفیف کردند و (زان) تخفیف

از این است مخفی مباد کہ الف دوم را مقصو

از آن آئینہ نگین ساختن استعمال - مرادف (آئینہ بزرگتر نشان) کہ در مدوده

گذشت (صاب ۵) این قوم خود آرا کہ کنون بہر دست اند وقت است نگین خود

(۱۳۵۱)

(۱۳۵۱)

از آئینہ بازند (اردو) دیکھو آئینہ براگشتی شانندن۔

از ابرسیہ باشد افزونی باران ہا | (ش) صاحبان خرنیہ و امثال فارسی۔ و حسن۔

ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت اند مؤلف گوید کہ فارسیان ابرسیہ را علامت باران

کثیر دانند و چون گرد و غبار ببارند کہ علامت آمدن لشکر ببارست۔ استعمال یہین مثل گفتہ مقصورہ

آن باشد کہ فوج بیاری آید و تخصیص باین نیست بلکہ در دیگر مواقع ہم چون علامتی بہین برا

کارے بنظر آید استعمال این مثل جا دارد (اردو) دکن میں کہتے ہیں۔ "کالی گھٹا جم جم رہے"

یہ بالکل اسی فارسی مثل کا ترجمہ ہے جس کے معنی یہ ہیں کہ ابرسیہ زیادہ برسنے کی علامت ہے

از ابرو گرہ بیرون بردن | (استعمال) معنی دور کردن چین چین و ناگواری طبع چنانکہ

ظہوری گوید (۵) شوم سرگشتہ تا کی غیر از پرکارم اندازد و انسان ابرو گرہ بیرون برد در کارم

اندازد و (اردو) ابرو سے بل کالنا۔ ناگواری دفع کرنا۔

از اثر دور | (استعمال) معنی بی اثر و دور از اثر (عربی ۵) صدرہ اظہد کم کند نالہ برایوں

عیش و ناز دور است رنج دست باز و ہم ہنوز و (اردو) اثر سے دور۔ بے اثر۔

از اختلاط پہلو تہی کردن | (مصدر اصطلاحی) کنایہ باشد از نپسندیدن اختلاط چنانکہ

ظہوری گوید (۵) گہی از اختلاط غیر کو پہلو تہی میکنن کہ بار خاطر از حرف پہلو دار می ماند

(اردو) اختلاط سے پہلو تہی کرنا۔ کنارہ کرنا۔

از ار | بقول برہان و ہفت بکسر اول بر وزن خیارد (۱) بن و تک آب را خوانند و (۲)

دستار را نیز گویند و (۳) ہر چیز کہ در پای کشند مانند شلوار و تہبان و در عربی (۴) زن باشد کہ در محال

مرد است و مبنی لنگی و لنگ فوطہ ہم۔ خان آرزو در سراج تذکر معنی اول فرماید کہ اغلب کہ
 همان شلوار است کہ در عربی آمدہ و بجا زنگ و بن آب در گفتہ اند۔ صاحب ناصری نسبت معنی
 اول سندی از انوری آوردہ (۱۵) اندیشہ در سواحل دریای جاہ تو بہ بسیار غوطہ خورده
 ولی کم از ار یافت نہ صاحب جامع باتفاق ہر سہ معنی اول الذکر بر بان نسبت معنی اول
 صراحت کند کہ قرآب است۔ صاحب جہانگیری ذکر معنی اول و سوم و چہارم کند۔ صاحب
 مؤید بذیل لغات عربی نسبت معنی چہارم فرماید کہ شلوار و مانند آن مثل لحاف کذا فی التصریح
 و پا جامہ و دختہ کہ از فرو و ناف تا ساق می پوشند۔ بہار گوید کہ معنی شلوار و فرماید کہ چنانچہ تار
 مخصوص است بہ منجین از ار مخصوص است بر پائے پس احتیاج نماند۔ باین کہ مضاف
 کنند بسوی پای مگر انحاء کہ زیادت تصریح منظور باشد بہر تقدیر بالفظ بستن و در پا کردن و در
 کشیدن می آید (حکیم نامی ۱۵) تا چرخ بر کشادگریان زنو بہار از لالہ بست دامن کہیا بہا
 از ار (ملا فوفی ۱۵) گیرہ گوبان لب کم لغات خویش پتاکہ کنی از ار تغافل بہ پائے مارچ
 مؤلف گوید کہ صاحب منتخب کہ محقق لغت عرب است نسبت (ازار) فرماید کہ بالکسر جاوید کہ
 بر میان بندند و شلوار و زن و پوشیدنی (الرحمہ فی بیان در معنی این اینقدر تصرف کردند کہ
 مجازاتہ آب را گفتند و استعمال این معنی دستار ہم مجاز باشد تکمیل بیان ماخذ این بر (ازار یا)
 می آید (اردو) (۱) پانی کی تہ (مکوث) (۲) دستار بقول صاحب آصفیہ (فارسی) اسم مؤنث
 پکڑی۔ حمامہ۔ منڈاسا (۳) تہ بند۔ بقول آصفیہ (فارسی) اسم مذکر۔ آپ فرماتے ہیں
 کہ فارسی میں تہم بھی آیا ہے۔ لنگی تہ پوشی۔ دھوتی وغیرہ۔ ازار۔ بقول امیر (عربی) دھوتی

پاجامہ (انشاء) چشم بد و رشیخ جی صاحب نکیا از انا پکی انگلی ہے پد (۴) عورت قبول
 آصفیہ (عربی) اسم مؤنث مجازاً یعنی زن - استری - جورد - بیوی -

ازار بستن | استعمال - صاحب آصفی ذکر این یکسر اول و راجع و بای فارسی بلف کشیدہ (۱)
 کردہ از معنی ساکت - و از زبان شعر شانی غزنوی بند شلوار و تنبان را گویند - بہار بذیل لفظ (ازار)
 آورده کہ بذیل لفظ (ازار) گذشت - بخیاں ما گوید کہ لبکون مہلہ ہم می آید و تختانی در آخر ہم -
 (ازار بستن) بمعنی تہبند بر کمر بستن و ازار و ہر دو یعنی (ازار پای) و فرماید کہ چنانچہ دستا مخصوص
 پای پوشیدن است (اردو) تہبند باندہنا است بہ ہنر چپین ازار مخصوص است بر پای
 پس احتیاج نامد باین کہ مضاف کنند سیوی
 ازار پیندا -

ازار بند | استعمال - بقول صاحب اندکجا پای و سر - مگر آنگاہ کہ زیادت تصریح منظور باشد
 فرنگ فرنگ معروف کہ شلوار و تنبان بآن بند و اینکه بلفک اضافت آمدہ ظاہر از جهت کثرت
 مؤلف گوید کہ بندی کہ بواسطہ آن ازار یا تہبند استعمال است - صاحبان رشیدی و شمس و مؤید
 بر میان بندند - اسم فاعل ترکیبی است از (ازار) با و متفق و صاحب سروری از حلاق المعانی
 بستن) کہ گذشت دیگر کسی از محققین ذکر این کردہ سندی آورده (۵) چون گل و در وجود تو
 (اردو) ازار بند - بقول امیر - مذکر - شلوار بند پیراں حریر پد در پا چو سرو آنکہ نبودش ازار پا
 کمر بند (نواب مرزا شوق ۵) لال نیفا ازار بند خان آرزو در ہرج کسرہ رای مہلہ را بجا آید بہا
 بڑا پچھا اک کنجیون کا امین پڑا
 و سکونش را بوشیقہ رشیدی ذکر کردہ فرماید کہ بمعنی

ازار پا | استعمال - بقول برہان و ہفت بحر شلوار است و نیز فرماید کہ چون ازار موضوع برا

پاست - لفظ پادریں مستدرک باشد مؤلف ہر آئینہ در پای می کشد چو کیوتر از ارپا تھفہ ما
عرض کند کہ سد خلّاق المعانی برای کسر و سکون و بہار برکتہ سبحان می گذاریم یا از کبوتر بر سریم کہ پاتا
ہر دو بجاری خورد - اگر سکون رای ہملہ گیریم فک سرخ در پاکشدہ یا زاری (اردو) (۱) دیکھو
اصناف باشد و ہں - مخفی مباد کہ از فک اصناف از ار کے تیرے معنی (۲) وہ شخص جو از ار پہنا
معنی دیگر ہم پیدا می شود یعنی (۲) از ار پا - اسم فاعل ہوا ہو (۳) پاتا بہ - بقول آصفیہ (فارسی) اسم
ترکیبی معنی کسی کہ از ار در پای دارد و نیز تحقیق ما مذکر (صمیم پاتا بہ) جُرباب - وہ چیز جو پاؤں کو
(۳) از ار پا - باضافت از ار معنی پاتا بہ و این کنایہ گرمی سے بچائے - مؤلف کہتا ہے کہ وہ علا
باشد مخفی مباد کہ (از ار) مانوذاست از (ازر) جو پاؤں کو سردی سے بچائے (پاتا بہ) کی وجہ
کہ در لغت عرب بالفتح معنی احاطہ کردن آمدہ تسمیہ یہی ہے - یعنی پاؤں کو گرم رکھنے والی چیز
(کذا فی منتخب) بدین وجہ کہ لنگ احاطہ کند بہ کمر آپ نے اُس چمڑے کو بھی پاتا بہ کہا ہے جو
و پای - این را در عربی (از ار) گفته اند - اندر زارند و ال دستے ہن جس کو ال
بنیال (شلوار دوختہ) مجاز آن باشد - فارسی دکن (ستلا) کہتے ہن -

اگرچہ مجازاً دستار را ہم (از ار) گویند لیکن این مجاز بلحاظ ماخذش مقابل حقیقی است کہ دستار ہم احاطہ
می کند سر را - الحاصل بر اے معنی سوّم از کما صاحب مؤید گوید کہ خیمہا و پردہ آن و بعض
اسمیل سندی پیش می کنم کہ بہار برای معنی اول نسخ مؤید (از ار) خرگاہ) نوشتہ مؤلف گوید
گرفته است (۵) چون بک آنکہ موزہ ندارد کہ اسچہ صاحب مؤید این را بمسئ خیمہا نوشتہ اصلا

از ار خرگاہ | اصطلاح - بقول صاحب بحر

درست نیست کہ معنی ترکیبی این خبری دہد کہ تہ بند تو کیون فلک کی شبک قنات اتنی ہے ؟
 خیمہ - دیواری را گویند کہ از پارچہ و چوب قائم (۱) از اردو ریا کردن استعمال - صاحب
 کنند کہ از اردو ترکی قنات گویند (۲) از اردو ریا کشیدن ۲ صنفی بذیل لفظ
 بدین معنی کنایہ باشد (اردو) قنات - بقول از اردو این ہر دو آوردہ مؤلف گوید کہ ہر دو
 اصفیہ (ترکی) اسم مؤنث - لغوی معنی پہلو - بمعنی از اردو پوشیدن است سند اول از فوقی
 بازو - اصطلاح میں وہ کپڑے کی دیواریا پردہ یزدی بر لفظ (ازار) گذشت و سند ثانی انکحان
 جو خیمے کے چاروں طرف لگاتے ہیں - کپڑیا ہمانست کہ بر معنی سوم لفظ (ازار یا) مذکور شد
 بنا ہوا پردہ - کپڑے کی بنی ہوئی اوٹ یا ٹٹی بنیال مانند کو متعلق بہ شلوار نیست چنانکہ ہمدان
 (امیر ۵) ہنیں جو اہل سیر جہان وہ پردہ نشین ذکرش کردہ ایم (اردو) ازاردیننا۔

از اردو | بقول صاحب برہان یکسر اول بروزن گل آلود - ماوراء النہر را گویند و فتح اول
 ہم گفتہ اند - خان آرزو در سران گوید کہ انچہ معلوم می شود این لفظ در اصل (ازان روی و)
 است کہ بتخفیف (از اردو) مانده و (از اردو) بجذف الف دوم ہم آمدہ و آن مخفف (از اردو)
 باشد و بجا الہ رشیدی فرماید کہ گاہی بدالف و غیر مدہ بجذف کلمہ رود نیز آمدہ چنانکہ گویند سیب
 (ازا) یعنی (سیب ماوراء النہر) (الخ) صاحب ناصری از فردوسی سند آوردہ (ع)
 از اردو - را ماوراء النہر دان و فرماید کہ باند نیز آید و گوید کہ بجذف را و و آو و آو نیز گویند
 چنانکہ (سیب ازا) (فخری ۵) یکوی مباد از سر او کم کہ جہا از آن موی بہ از جملہ سمر قند و
 از اردو صاحب جامع فرماید کہ معنی ولایت توران و ماوراء النہر باشد - صاحب ہفت

بابرہان اتفاق کند گوید کہ یقیناً اول نیز آمدہ - صاحبان سروری و شمس دانند ہم ذکر این کردہ
مؤلف گوید کہ نسبت ماخذین باخان آرزو اتفاق داریم (اردو) ماوراءالنہر ولایت توران
کا نام ہے جو روہیونکے اُس پار واقع ہے -

(الف) ازارہ | بقول صاحب رشیدی (راہبند خانہ) نام نہاد کنایہ باشد وہمین معنی از
بالکسر بمعنی ازارہ خانہ - صاحب جامع فراید (الف) پیدا کردن ہتھارہ است یشاق سند
کہ ازین دیوار تا اول طاقچہ باشد - خان آرزو باشیم (اردو) الف وب دکن میں دیوار کے
در سراج گوید کہ بدین معنی لفظ عربی است چنانکہ اس حصہ کو جو دخل مکان طاقچون کے نیچے
(ازارۃ الجدار) در عربی گویند (کافی القاموس) واقع ہوڑ نچا کہتے ہیں جو استرکاری میں
فرمایہ کہ انچہ (اجارہ دیوار) بحکم در ہند شہرت کسی قدر ابھرا ہوا ہوتا ہے - نہ معلوم دلی اور
دار خطاست و فارسی پند شتن رشیدی ہم لکنو والون نے اسکو کیا کہا ہے -

محل تعجب - صاحب شمس گوید کہ در عربی معنی ازاروم | بقول بربان و جہانگیری و جامع
شکواریست و مانند آن مؤلف گوید کہ اگر فارسی و ہفت بفتح اول و ثانی بالف کشیدہ و ز
(ازارۃ الجدار) را در فارسی تبرکب خود - - - نقطہ وار زدہ و دال بی نقطہ مفتوح و میم ساکن
(ب) ازارہ دیوار | نامند عیبی ندارد و محل نام غلہ است کہ آن را لوبیا گویند صاحب

تاقل نیست کہ مجرد (ازارہ) را بمعنی (ازارہ دیوار) ہفت صراحت کردہ است کہ حرف چہام
گیرند - سندی پیش نشد (ب) را از قبیل (انازرگاہ) ہم زامی ہوز باشد و صاحب محیط بر لوبیا نوشتہ
اگر فن عیبی ندارد کہ حصہ (زیر طاق) دیوار خانہ کہ اسم ہندیت و بیونانی (سلہین) و (سیلا)

و (فاسلو) و در بنی (و جبر) و سیرانی (قاسمانا) نویسد - اگر چه کاتب برهان هم نقطه را حذف
و یقینی (مایرا) و برومی (مقولن) و لبربی کرده است ولیکن از سلسله رویش تصدیق
و فریق (و قریا) نامند و بفارسی نیز شهر بگویند این می شود که بجای حرف چهارم زای هوز
و آنرا (لوبا) و (تامردان) نیز گویند و در ملک مانده است و غلطی کتابت بیش نیست برخلاف صاحب
آنرا (چوما) نامند و آن دانسته است از جواب آنکه با اصلاح رویش در حروف لغت غلط
ماکوله سفید آن معتدل در حرارت و برودت کرده است حیفاست از ناصری که بهین
و گویند گرم در اول و معتدل در رطوبت و یوبه عمل صاحب اندر او در غلط انداخت - بنیال
و بعضی گرم و خشک در اول دانسته اند و سرخ ما این مرکب است از لغت عرب و فرس یا بهر
آن گرم در آخر اول و تدر در دوم - مرکب تقوی لغت عرب یعنی از از لغت عربی است بقول
مولد غلط بلغمی و نفخ و قراقر و جید برای صدر شتهی الارب یعنی جوش زدن و یک و برافروخته
در یه و مد طشت و منافع کشیده دارد (الخ) کردن آتش و آواز کردن ابر و حرکت دادن
مؤلف گوید که صاحب نفائس تو بیار لغت چیزی و آینه خسته کردن و دم در فارسی زبان
عربی زبان گفته و صاحب نخرن این را لغت بقول برهان معنی نفس و لبربی معنی خون پس
هندی نوشته کسی از محققین اول الذکر بخبر صاحب عجی نیست که فارسیان تبرکب این هر دو نقطه
اندر صراحت نکرده (از از دم) لغت کدام زبان (از از دم) معنی حرکت دادن نفس یا جوش
است و صاحب اند این را فارسی گوید و بوجه دادن نفس و آواز کردن نفس کنایه کرده باشند
بی خبری از ما خدا این بجای حرف چهارم - رای غلط از لوبا که مولد نفخ و قراقر در شکم است یا دم را

بمعنی خون گیرند۔ اندرین صورت معنی لفظی (از اردو) صفیہ (عربی) اسم مذکر۔ ایک قسم کا غلہ جو حرکت و ادن خون و کتایہ از غلہ لوبیا کہ (مذہبٹ) ماش کی قسم سے رنگ کا سفید ہوتا ہے۔ است۔ کما تر۔ واللہ اعلم۔ بائی حال این اسکی کچی پھٹیاں گوشت میں پکاتے ہیں اور دوا مفرس باشد (اردو) لوبیا۔ بقول صاحب گو گھنگنیاں کر کے کھاتے ہیں۔

از اسپ پرت شد | استعمال۔ صاحب روزنامہ بھوالہ نصر نامہ ناصر الدین شاہ قاجار ذکر این کردہ گوید کہ معنی (از اسپ در افتاد) باشد مؤلف گوید کہ پرت بقول صاحب اندہ و غیاث بمعنی برو و از راہ یکسو شو آمدہ ما تحقیق کا ملش بجای خودش کنیم درینجا ہمین کافی است کہ معاصرین عجم۔ پرت شدن را بمعنی جدا شدن گرفته اند دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد (اردو) گھوڑے سے جدا ہونا۔ گھوڑے سے گرنا۔

از اسپ فرو و آوردہ بر خرنشاند | (مثل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی و احسن ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال سکت اند مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را بجائی زند کہ مقصود شان از بیان بد قسمتی کسی باشد کہ آزا از مرتبہ اعلیٰ بمرتبہ ادنی آوردہ باشند کہ تشریف باعث رسوائی او و کسر شانش باشد و از استعمال نمیش طعنی بر عامل کنند کہ خوب نہ کرد۔ (اردو) دکن میں کہتے ہیں کہ ”مند سے اتار کے کتل پر بٹھائے“ یہ کھاوت اس موقع پر مستعمل ہے جب کسی کو اعلیٰ مرتبہ سے بے وجہ تزلزل کر کے اسکی غرت گھٹائی جائے اور ناحق رسوا کیا جائے۔ اس فارسی مثل کا لفظی ترجمہ بھی اردو میں ایک کھاوت کی شان کتا ہوا معنی ”گھوڑے سے اتار کر گدھے پر بٹھائے“۔

از اعتبار انداختن | (مصدر مصطلحی) (۱) بمعنی بی اعتبار کردن کسی را۔ اگرچہ محققین فرمایند
 این را ترک کرده اند ولیکن صاحب روزنامہ بحوالہ سفرنامہ ناصرالدین شاہ قاجار فرمایند کہ
 اعتباری انداخت (معنی غیر متعل می نمود) آمدہ پس (از اعتبار انداختن) (۲) بمعنی ناقابل
 استعمال بنظر آمدن۔ وی کار و غیر مفید بودن باشد (اردو) بے اعتبار کرنا۔ (۲) بیکار ہونا۔
 غیر مفید ہونا۔ قابل استعمال نہ ہونا۔

از اعتدال افتادن | (مصدر مصطلحی) بمعنی اعتدال گذشتن خیری یا کسی باشد یعنی
 برہم شدن آن و اعتدال باقی ماندن و طبیعت چنانکہ ظہوری گوید (۵) باد خاک را بہر دو
 آتش آہم را بسوخت نہ خورده برہم طینتم از اعتدال افتادہ ام (اردو) اعتدال سے گرجانا
 اعتدال باقی نہ رہنا۔ برابر اور کیساں نہ رہنا۔

از افلاک گذشتن | (مصدر مصطلحی) کنایہ باشد از مرتبہ اعلیٰ حاصل کردن و مرتبہ اعلیٰ
 رسیدن و بلند شدن چنانکہ صائب گوید (۵) روشندان چگونہ ز افلاک بگذرند نہ این بادہ
 سخت بیشت دستا نماز گست نہ (قدسی ۵) شب معراج عروج تو ز افلاک گذشت
 بمقامیکہ رسیدی ز سد ہیچ نبی نہ (اردو) آسمان پر سر ہو چنبا۔ بقول امیر سرفرازی حاصل
 ہونا۔ (رثک ۵) کروں سجدے جو تیرے چو کھٹ پر نہ پہنچے سرتا با آسمان میر نہ آسمان
 سے گزرنا۔ آسمان سے پار ہونا بھی بقول امیر مجاز بہت دور پہنچنا (مومن ۵) مفصل
 دم نہ امید نخمے کیا ہوئے نہ کیوں گزرتی ہے فلک سے آہ وزاری آپکی نہ (زندہ ۵) نارہ
 ہونے لگا افلاک کے پار آجکی رات نہ ضبط مجھے نہ ہوا آخر کار آجکی رات نہ

از الف آدم تا میم مسیح | (اصطلاح) بقول صاحب بحر و ضمیمہ برہان و مؤیدہ بمعنی - از آدم تا عیسیٰ علیہما السلام - صاحبان مؤیدہ و مفت بعوض تا او و عطف آوردہ از بدخیال غلطی کتابت بیش نباشد (اردو) آدم سے عیسے تک -

(الف) از الہ | بقول صاحب آصفی و در گردانیدن مؤلف گوید کہ لغت عربی است یکسر اول - صاحب منتخب ہم تصدیق این معنی کنذاریان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر کنند و بالمصدر کردن) ہم یعنی -

(ب) از الہ کردن | استعمال بمعنی دو کردن کا از الہ کیونکر ہوئے (تسلیم ۵) تمہین و زائل کردن - صاحب آصفی از عالی شیرازی مصنف ہو سچا تمہین کیونکر کہد و ن پڑمن سندی آوردہ (نثر) از الہ خطاب کردہ متعینہ عشق کا ایک توار الہ نہواپہ مؤلف کہتا ہوں صویہ نکالہ نمودند (اردو) (الف) از الہ کہ ان دونوں مثالوں میں اسکا استعمال بقول امیر (عربی) مذکر - دور کرنا - زائل کرنا حاصل بالمصدر کے معنوں میں ہے (ب) مٹانا - (فقہ امیر) برہیز تو کرے تنہین من زائل کرنا - مٹانا -

از امکان بیرون بودن | استعمال - بمبئی نامکن بودن است چنانکہ نوری گوید (۵) ہنال بختی کز باغ دولت بیزندہ چو شاخ خشک از امکان نشو بیرون باد (۵) (اردو) امکان سے باہر ہونا - خارج از امکان ہونا -

از اندازہ بیرون | (اصطلاح) بقول بحر و مؤیدہ بمعنی بسیار و بیشتر (اردو) انداز سے باہر (ناخ ۵) رنج ہے عشق میں انداز سے باہر ناخ نکہتے ہیں قامت منصور سے

ہتی دارور از پدا میرنے لانداز سے باہر ہونا) کا ذکر کیا ہے۔

از اہل تلنگی استعمال۔ باضافت اہل سہار گوید کہ درہر کاری کامل عیاری و فرماید کہ کہ از اہل زبان تحقیق پیوستہ۔ صاحب اند نقل این برداشتہ صراحت کند کہ بجاف عجی است مؤلف عرض کند کہ (تلنگی) بقول برہان بقسم اول و فتح ثانی بمعنی خواہش کنندہ پس مستی لفظی (اہل تلنگی) صاحب مذاق باشد و فارسیان برای کسی استعمال کنند کہ درہر کاری مذاق و دل بگی داشتہ باشد بخیاں مادرینجا ضرورت (از) نباشد تا آنکہ استعمال این متقاضی آن شود مثلاً گوئیم کہ (فلان کس از اہل تلنگی است) یعنی آنکس از صاحبان ذوق است۔ ضرورت تنقید صراحت بدین وجہ واقع شد کہ بہار در معنی این۔ معنی آزر اترک کردہ است مؤلف گوید کہ معنی (از اہل تلنگی) (از اہل مذاق) باشد (اردو) اہل مذاق سے جیسے۔ آپ اہل مذاق سہین یعنی ہر کام میں ذوق اور دل چسپی رکھتے ہیں۔

ازای بقول صاحب شمس بکسر و مد بمعنی برابر چنانکہ گویند (ازای فلان) یعنی (برابر فلان) صراحت فرماید کہ لغت فارسی زبان است و دیگر کسی از محققین فارس ذکر این نکرد۔ صاحب منتخب بر (ازا) فرماید کہ بالکسر بمعنی برابر شدن چیزی با چیزی مصدر است (ازد وازی) (یوازی) و بمعنی مقابل و برابر نیز آئدہ مؤلف عرض کند کہ فارسیان برین لغت عربی بقاعدہ خودیای تحتانی بصورت اضافت زیادہ کنند و بحالت غیر اصافت ہم یای زائد آرد دیگر ہیچ۔ ازین قدر تصرف نتوان گفت کہ لغت فارسی یا مفترس است (انوری) صدر امر بقوت جاہ تو خاطر سیت پکا ندر ازای فکر ت او برق کو دین است (دولہ)

بیشک از الفاظ من یک نکته مدح ترا نه اهل معنی در ازای صد مجله کرده اند (ار دو) مقابل بقول آصفیه (عربی) ساسنه والا -

از این | از قبیل (از آن) است که آن اشاره بعید است و این اشاره قریب با صولی که مادر (از آن) و ملحقش ملحوظ داشته ایم می بایست که ذکر (از این) همدرا این جا کنیم که در اصل این الف دوم هم داخل است ولیکن فاریان در قرائت و کتابت عموماً الف دوم را حذف کنند از اینجا است که ما این را در ملحقات این را بحذف الف دوم بجایش ذکر کنیم - (ار دو) و بکھو ازین -

(الف) از بابت فلان | استعمال - بهار ذکر الف کرده فرماید که معنی از قبیل است

(ب) از باب فلان | و گوید که از اهل زبان تحقیق رسید مؤلف گوید که معاصرین

عجم گویند "این پول از بابت فلان است" یعنی متعلق است به فلان بابت - پس بقول بهار (الف) مرادف (از قبیل) نباشد - صاحب اندک نقل نگار بهار باشد این را بحواله او از (باب فلان) قائم کرده است (ار دو) فلان بابست کا -

از باده گل گل شدن | مصدر اصطلاحی - بقول صاحب بحر عجم سرخی چهره و نشاط دل

یا فتن از شراب خوردن - دیگر کسی از تحقیقین فرس ذکر این نکرد و سندی پیش نشد (ار دو) سر و رجناد بقول صاحب آصفیه آنکه همنین سرخی جملکنا شراب خواری سی چهره سرخ هونا -

از بالا سر زیر با کله پائین آمدن | استعمال - صاحب رهنمای بهوت بجو که سفرنامه

ناصرالدین شاه قاجار ذکر این با صیغه ماضی مطلق کرده و ما بشکل مصدر آورده ایم - فرماید که

از بام افتادن سجا لشکله کله بر زمین رسد و پای بالا - این استعمال معاصرین است - (اردو) کوٹھے سے منہ کے بل گزنا۔

از بالای بند خودش را پرت کردن | استعمال بالاے رسن محبت کردن یعنی خود را

از بالای رسن جهانیدن - صاحب رنجا سجا لکھ سفرنامه ناصر الدین شاه قاجار ذکر این کرده عبارتش نقل کند (فقره) از بالای بند خودش را پرت کرده توی تنو افتاد (اردو) پی پی سے اپنے آپ کو اچھالنا۔

از بالای چیری | استعمال - بهار ذکر (از بالای فلان) کرده گوید که معنی از پیش فلان باشد

صاحب انند نقل نگارش مؤلف عرض کند که معنی لفظی (از بالا) از جای بلند است و لیکن فارسیان در محاوره خود استعمال این باظهار وقت و برتری چیری کنند اگرچه لفظ بالا در همهجہ مواقع زائد می نماید و لیکن در لطافت معنی داخل باشد مثلاً (از دل کسی افتادن) را (از بالای دل کسی افتادن) می گویند مناسب افتادگی - لفظ بالا استعمال کردند و نیز گویند (از بالای دل خود این قدر بتیابی دارم) یعنی بوجه دل و باعث دل خود - بتیابی دارم و ظاهراً است لفظ بالا در اینجا بی معنی ندارد اما لفظی است پر معنی برای اظهار وقت و غرّت و اقتدار دل - (دالہ ہروی ۵) مویجو بتیابی دارند از بالای دل و عالمی در اضطراب افتاد و سبیل یکیت و در مصرع اول (از بالا) یعنی از دست و از قدرت دل است و همین معنی از (از دل) ہم پیدا می شود و لیکن لفظ بالا این معنی را قبیح و بلند کرده است که بعضی (از دل) (از بالای دل) گفتند و همچنین مخلص کاشی گوید (۵) پوشیدم ز بالای سخن ہر چند تشریفی و

ہمان از لب گریان میدرد شوق ثنا خوانی پندارین شعر ہم لفظ بالآسیج معنی ندارد و (از بالای سخن) یعنی (از سخن) است ولیکن برای اظہار وقت و بلندی سخن لفظ (بالا) را استعمال کردند و ہمچنین گوید شیخ اثر (۵) عزت از بالای زردارند اہل روزگار بہ عبرت از من گیر و پاس عزت خود را بدار پندارین شعر ہم (بالای زر) بمعنی (وقت زر) است لفظ (بالا) در اینجا زر را واقع کند و پس - بنجیال با آنچه بہار و آتشند (از بالا) بمعنی (از پیش) گفته اند ناقابل قبول است و اگر من وجہ معنی (از بالا) را قائم کنیم می توانیم گفت کہ بمعنی (از وجہ) و (از باعث) باشد (ارو و) وجہ سے - باعث سے -

از بد قمار ہر چہ ستانی شتل بود | (شل) صاحبان خزینۃ الامثال و محبوب الامثال ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت اند مؤلف گوید کہ شتل بروزن و غل زری را گویند کہ در قمار خانہ برند و بجا حاضران مجلس دہند - (کذا فی البرہان) و بقول صاحب غیاث آنچه در قمار بازی حریف بردہ بعد از گرد و بردن اندکی از زر حاصلہ خود حاضران مجلس قمار را بدہد - مؤلف گوید کہ مقصود محققین بالا باین نیست کہ چون قمار بازی زری را بخوش وقتی از حریف خود بقمار برد یعنی بجا میابی خود پول حاصل کند حصہ کلا نشاد و گرد و بازی دیگر صرف کند و جز قلیل آزا بطور دل خوشی بر قمار بازان تقسیم نماید و ہمین خبر قلیل را شتل گویند و بد قمار بقول بہار آنکہ قمار بنا راستی بازو (ارخ) پس گویند کہ ہر چہ از بد قمار - بقمار بردہ یعنی بجا میابی بازی خود از و حاصل کردہ آن را (برو بازی) بدان بلکہ شتل است کہ او بد دل خوشی دادہ است یعنی جز قلیل است از (برو بازی) تو کہ صد چند زیادہ ازین بود - بالجمہ مقصود فارسیان از استعمال

این مثل - نہت نارستان است کہ ہر چار حق خود ازیشان حاصل کنی - آن حصہ نقلی از حق تو
 باشد و پنچال ادا می حق تو نمیدہند بلکہ بطور (مثل قمار بازی) می دہند (ارو و) دکن
 میں کہتے ہیں "نا دہند سے جو کچھ مل جائے اسکا کرم - بھاگتے بھوت کی لنگوٹی ہی بھلی"
 یعنی جو شخص بد معاملہ ہے اس سے اپنے مطالبہ میں جو کچھ ہاتھ آجائے اسکو اپنا حق سمجھو بلکہ
 اسکی بخشش - صاحب محبوب الامثال نے لکھا ہے "نا دہند سے سے جو نکلے سولاہ"
 "اگ لگنتی جھوڑی جو نکلے سولاہ" اسی آخر اللہ کر کہاوت کو دکن میں یوں کہتے ہیں "جلتے
 گھر کا بانس بھلا" صاحب محاورات ہند نے لکھا ہے "جلتی جھوڑی سے جو نکلے سو دا
 ازبر | استعمال - بقول صاحبان برہان و جامع و ہفت و غیاث بروزن جعفر بابای
 اسجد بیاد گرفتن و بنماظر نگاہ داشتن باشد و عبری حفظ گویند مؤلف گوید کہ طرز بیان شان
 شان مصدری پیدا کند مقصود محقق جرین نباشد کہ این حاصل بالمصدر ازبر کردن) باشد و
 بہترین ترجمہ آن حفظ کتاب است در ذہن - خان آرزو در سراج فرماید کہ مرادف (ازبر)
 زیادت یا مستحسانی است بمعنی حافظہ و حفظ و ترخف ازبر و بقول بعض برہم و این محل
 تردد و ازبر خف (ازبر) نباشد چہ کہ اول بفتح باست و دوم بکسر با - پس (ازبر) مرکب
 باشد از کلمہ (از) و (بر) و این لفظ بمعنی (از حفظ و حافظہ) خواہ بود و (ازبرم) بروزن
 سرگرم مرادف از برگفتہ اند و این دلالت دارد کہ (ازبر) مخفف (ازبرم) باشد (الخ) بہار
 و اند گوید کہ (ازبر) بمعنی حفظ و یاد است و بالفظ کردن مستعمل - مؤلف عرض کند کہ بمصداق
 دیگر ہم چنانکہ در ملحقات آید - صاحب جہانگیری ہمزبان برہان و گوید کہ این مرادف ازبرم

و از بیر است (انوری ۵) زوشنو حال خراسان و عراق ای شہ شرقی کہ مراد راست
ہمہ حال چہ الحمد از برہ مخفی مباد کہ بر بقول برہان یعنی یاد و حافظہ و نگاہ داشتن بخاطر آمدہ
پس فارسیان زیادت (از) و را قول این (از بر) بمعنی چیزی گرفتند کہ از حفظ و حافظہ تعلق و از
یعنی چیزیکہ (از حفظ) است و تعلق مبتدا ہد کتاب ندارد (ارو) از برہ بقول امیر (فارسی)
حفظ - بر زبان (ناسخ ۵) نامہ یار کے مضمون ہین از بر مجھ کو چہ جس طرح یاد کوئی
نسخہ اکیر رہے

(۱۱۱۱۱)

از بر آمدن	استعمال - بمعنی از بردن است	گذشت (انوری ۵) طبع تو کہ تر جان غیب است
کہ می آید و آمدن بمعنی شدن بمعنی است و دو	اسرار نقاش از بر آمد (ارو) از بر ہونا -	

از بر ابر بر خاستن | استعمال - بمعنی از نظر جدا شدن است چنانکہ ظہوری گوید (۵)
انکہ از پیش مانعی گذرد و برہنی خیزد از بر ابر باخارو (سائے سے ٹلنا -

از برای فلان | استعمال - بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت و سندی از انوری او پڑ
از برای فلان را | (۵) فاتحہ داغش از زمانہ میخواست شیر سہر از برای لوح سیرین

گفت قضا کر پی سباع نوشت است چہ کاتب تقدیر حرز روح امین را چہ مولف عرض کند
کہ معنی (از برای) حقیقی است یعنی از جهت و آرنی الحقیقت زائد است کہ در استعمال فارسیان
با کلمہ (برای) می آید - انچہ محقق نازک خیال کلمہ (را) را داخل محاورہ کردہ است بخیاں
ما ضرورت ندارد زیرا کہ در سند پیش کردہ او (رای) اضافی است و با (از برای) تعلق ندارد
معنی شعر نیست کہ فاتحہ داغش از زمانہ شیر سہر را خواست از برای لوح سیرین یا اگر شیر سہر را

فاعل گیریم معنی شعرچان باشد کہ شیرپہر از برای لوح سرین فاتحہ دغش را از زمانہ خواست بہر توفیق
 کلمہ (را) کہ بعد سرین واقع است اضافی است و متعلق بلوح یعنی (سرین را لوح) و (لوح
 سرین را) بدون اضافت - ہر دو بمعنی (لوح سرین) باضافت است چنانکہ (اشک چشم)
 را کہ باضافت است (چشم را اشک) و (اشک چشم را) بدون اضافت توان گفت - نہانکہ
 در مصرع ثانی کلمہ (را) را از اندگیر نہ یا از مستقل بہ (از برای) دانند با ایشان اتفاق نہایم
 و از ہمین قبیل است رآی مصرع رابع کہ در آخر واقع (ارو) کسی کام کے لئے کسی
 چیز کے لئے - کسی کام یا چیز کے واسطے -

از برای یک شکم منت و کس نباید کشید | (شل) صاحب اشال فارسی ذکر این
 کردہ و صاحبان خزنیہ و حسن در آخر این بعوض (نہاید کشید) (توان کشید) آورده اند و ہر
 از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف گوید کہ فارسیان این شل را بجائی زند کہ مقصود ازین
 فوائد قاعت و یکسوئی باشد و این شل باعتبار مقصد مرادف (یک درگیر و محکم گیر) است گویند
 کہ منت و کس کشیدن خوب نیست یعنی نباید کہ باد و کس تعلق داریم کہ شکم مایکی است و تعلق
 ما با یک کس کافی (ارو) یک درگیر و محکم گیر - اس فارسی شل سے معاصرین ہند کہاوت کا
 کام لیتے ہیں - صاحب آصفیہ نے بھی اسکو لکھا ہے - "ایک کا ہو رہے" دکن میں کہتے
 ہیں - "ایک پیٹ کے لئے دو ہاتھ بہت کچھ" اس کا مطلب یہ ہے کہ انسان زیادہ حرص
 نہ کرے اور مختلف شخصوں کے پاس دوڑ دوپ کر کے اپنی غرت نہ گھٹائے - ایک
 پیٹ کے بہرنے کے لئے دونوں ہاتھوں یعنی اپنی ہی ذات سے وہ بہت کچھ کر سکتا ہے -

از بر چیز | استعمال - بقول بہار بہ معنی بالائی چیزی (فردوسی ۵) بفرمود پس
 تا منوچہر شاہ نشست از بر تخت باز نگاہ (نظامی ۵) یکی خود فولاد آئینہ قام نہنہاد
 از بر فرق چون سیم خام نشست از بر بارہ کوه و شہ بدین ہمایون بر قمار خوش بینیا
 مادرین لغت لفظ از آمدنیت بلکہ (از بر) بہیت مجموعی معنی بالا باشد ہمین وجہ است کہ نحو
 اسمی این احوالت اضافت کسرہ میدہند (اردو) اسکے اوپر۔

از بر خواندن | استعمال - صاحب آصفی از بر خوانی و چو آشتی الف باماندانی (اردو)
 ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ منہ زبانی پڑھنا - یعنی زبانی بے دیکھے پڑھنا۔
 بمعنی خواندن چیزی بزور حافظہ بدون دیدن صاحب آصفی نے (منہ زبانی) پر لکھا ہے کہ زبانی
 کتاب (سعدی شیرازی ۵) اگر خوبت بین بلا تحریر - بے لکھے جیسے منہ زبانی کہلا بھیجا۔

از بر خود | استعمال - بہار گوید کہ باضافت بمعنی از پیش خود مستعمل (سید حسین خالص ۵)
 ندیکس کمرنگ و لسان ترا بہ مصور از بر خودی کشد میان ترازہ مؤلف گوید کہ درین شعر (از بر)
 بمعنی (از دل) است کہ بمعنی آغوش و کنار و مجازاً بمعنی دل آمدہ و مقصد شاعر این است کہ مقصود
 کہ شاہدہ کمریار نکردہ است از دہن خود و از خیال خود تصویر کمرش کشیدہ است و این ہر دو
 معنی از (از دل) پیدا است پس (از بر خود) بخیاں بمعنی از دل خود - و از دہن خود و از خیال
 خود باشد مجازاً بمعنی از پیش - بہار بر ادعای خود سند دیگر ہم آوردہ (میر مغری ۵) بدان قضا
 چو رضاد ادم اندران ساعت نشستم از بر دیوی جہنم مچو شہاب (ولدہ ۵) تا نام
 تو نبوشت دبیر از بر مشورہ سیارہ غلام قلم و کت دبیر است نہ مؤلف گوید کہ درین ہر دو

جملہ ازبر کردہ اندہ وقت شد گر چون ظہوری (شورس) اور اق گل کے دیکھ کے
 دفتر اندازان کنند (ارو) ازبر کر لینا۔ بلبل ہے نعرہ زن پنا ازبر کر گئی یا دچمن کی
 بقول امیر حفظ کرنا۔ زبانی یاد کر لینا (تقرہ) کتاب کو بہ مؤلف عرض کرتا ہے کہ آخر اندک
 امیر) سبق ازبر کر لو تب چھٹی ملیگی۔ سند سے واضح ہے کہ (ازبر یاد کرنا) بھی متعل ہو

ازبر کسی | اصطلاح۔ بقول صاحب بحر عجم و بہار و وارستہ بمعنی از طرف ادبی تحریک
 و تعلیم غیر۔ صاحب انندیل (از پیش کسی) ذکر این کردہ مؤلف گوید کہ این ہمان (ازبر
 خود) است کہ گذشت۔ و آرتہ برای این سند (خان خالص) آورده و سند مذکور ہم ہمدراختا
 مذکور و ماد معنی آن اختلاف کردہ ایم۔ بہار و در انجاء معنی این (از پیش) نوشته و در انجاء (از طرف)
 بنیال، معنی (ازبر خود) یا (ازبر کسی) ہمان است کہ بر (ازبر خود) ذکرش کردہ ایم (ارو)
 و بکھو۔ ازبر خود۔

ازبرم | بقول صاحب برہان بر وزن سرگرم معنی (ازبر) باشد کہ بعضی حفظ گویند صاحبان
 جامع و جہانگیری و ہفت و اندہم ذکر این کردہ اند۔ خان آرزو بذیل (ازبر) ذکر این فرم
 گوید کہ (ازبر مخفف این است مؤلف گوید کہ این مرکب است از کلمہ (از) و لفظ (برم) و
 برم بقول برہان بمعنی (ازبر) و حفظ آمدہ چنانکہ (بر) بہمین معنی بر لفظ (ازبر) گذشت۔ بنیال
 م ترکیب (ازبرم) از ہمان قبیل است کہ نسبت (ازبر) ذکر کردہ ایم و گویج (ارو) و بکھو ازبر
 ازبر و غ | بقول صاحب شمس۔ بالضم لغت فارسی است بمعنی لیف خرم و شاخہای
 زیادتی کہ از تاک بر آید۔ و دیگر کسی از محققین ذکر این نکرد۔ بوضع لغت معلوم می شود کہ ترکی باشد

لیکن محققین ترکی ہم ازین ساکت اندماز تحقیق مزید قاصیم (اردو) کچور کو تیز انگور کی نضول شافین
 ازبک بقول صاحب شمس بڑای اول معجمہ بانگ جوش ماکیان - صراحت کند کہ لغت فارسی
 است و دیگر کسی از محققین فرس با اونیست مؤلف گوید کہ این آواز است کہ ماکیان در
 زمانہ مبضیہ نہادن برمی آورد و سلسل تا بدیر کشد و این آواز تعلق دارد از مبضیہ دانش کہ غدد
 آن برای ترکیب دادن و سلسل کردن سلک مبضیا بھرکت آید و تا بقای حرکتش آواز می سلسل
 از متعارف ماوہ مرغ برآید پس عجبی نیست کہ این مرکب باشد از کلمہ (از) و (ز) - بقول برہا
 بفتح اول و فارسی زبان بمعنی رسم و آئین و قاعدہ و روش و زمین و کسر اول بمعنی زبور آمدہ
 اگر بفتح موحده گیریم معنی لفظی این از قاعدہ و روش و از زمین باشد و اگر بکسر موحده گیریم بمعنی
 از زبور پس عجبی نیست کہ فارسیان این آواز را بدین و جلا زب (نام کردہ باشند کہ تعلق
 حصہ زیرین ماکیان و بقاعدہ و روش در یک سلسلہ تا بدیری برآید یا مثل آواز زبور باشد و اللہ اعلم
 بحقیقۃ الحال غیر از طبع آزمائی ما چیز دیگری نیست (اردو) مرغی کا کرنا سوکن بن اس
 کو کہتے ہیں جو ماوے کی تیاری کے لئے سلسل نکالا کرتی ہے کیا عجب ہے کہ اس آواز کو
 کر کر کر کر کر سے مشابہ پا کر (کر کرنا) کہا ہوا و عجیون نے ہی اسی آواز کو (ازبک زبان) زب
 سے مشابہ خیال کر کے اسکا نام (ازبک) رکھ دیا ہو - صاحب اصفیہ نے (کر کر کرنا) پر لکھا ہو کہ
 انڈے دینکے دنونین مرغی کا بولنا - مرغی کی وہ آواز جو انڈے دینکے زانین نکالتی پھرتی ہے -
 (۱) ازبک شیر و شیدن | (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب بحر و دارستہ و ابتدائی
 است مشہور بمعنی امر غیر ممکن نہ پھور آوردن - بہار گوید کہ بمعنی امر غیر ممکن ہو وقوع آمدن باشد

محمد جان قدسی (۵) نابینا را عشق کند صاحب دیدن توفیق از دست نابقی گفت و شنیدند
 ہری مثلست اینکه دلش گروا بد شیراز برز شبان تواند و شنید غنی بباد کہ در صرع اول
 این رباعی عشق نقبتین منظوم شدہ کہ بقول صاحب منتخب بمعنی بیار دوست داشتن و پیوستن
 با چیزی است۔ تسامح بہار است کہ این را بمعنی لازم نوشت ما را با محققین اول الذکر اتفاق
 و آنچه ہمہ محققین بالاتفاق این مصدر اصطلاحی را مثل گفته اند۔ بخیاں ما غور ز کردہ اند
 (۲) از بز شیر می دوشند البتہ مثل است ولیکن این مثل را بقالب مصدر درست
 کردن و باز مثلش نام نہادن درست نباشد (غیر از مصدر اصطلاحی گوئیم (۱) و صحت
 اصفیہ نے (چڑیا کا دودھ) بمعنی نامکن بات لکھا ہے اگر اس محاورہ سے مصدر بنانا
 چڑیا کا دودھ دونا کہہ سکتے ہیں (۲) چڑیا کا دودھ دوتا ہے۔ یعنی نامکن کام کرتا ہے
 از بس استعمال۔ بہار گوید کہ (۱) مابعد این لفظ اگر مصدر یا آنچه در حکم مصدر باشد
 واقع شود۔ حرف (از) برای سبب و کلمہ (بس) بمعنی کثرت و بسیار می بود و (۲) اگر
 جملہ واقع شود آن جملہ بمعنی مصدری و (بس) بہان معنی بود چنانکہ در ویش والہ ہروی بمعنی
 اول آوردہ (۵) شاید از مضرب مطرب ناخن بر دل زندہ بتہ ام بر سینہ از بس
 خواہش اشب تار را پوز و فرماید کہ بمعنی دوم ہم سند کلام اوست (۵) از بسکہ سینہ کند
 و ناخن دروشت پوزن پشت ماہی است سرپای سینہ ام پوز یعنی بسبب بیاری
 کندن سینہ و شستن ناخن در و سرپای سینہ من مثل پشت ماہی شدہ درین صورت جذ
 (از) جائز است چنانکہ میرصدی طہرانی گوید (۵) شد بسکہ از حرام تو تغیر حالما پوز جادو

گلشن نہا لہا پانہ و فرما ید کہ حذف کاف نیز جائز است و اسناد این از انوری یافتہ ایم (۵)
 از عشق از این تراوش می کند از بس مریخ پز گرد و روح الامین محرم کہ غازی کند صاحب
 اند ہم بمریان بہار (اردو) از بس - بقول امیر (فارسی) بمعنی - بہت - بے انتہا - آپ
 فرماتے ہیں کہ اب فصحا کم استعمال کرتے ہیں اور آپ ہی نے (از بسکہ) کا ترجمہ (چونکہ) لکھا
 دگر (نہیم) (از بسکہ) وہ شاہ تھا بد اختر پز کرتا تھا حسد سے قتل و قتر (مومن ۵) و تبا
 ہو گئے ہم ترک عشق سے (از بسکہ) پاس وعدہ و پیمان نہیں رہا (اسکی نسبت بھی آپ نے
 فرمایا ہے کہ اب فصحا اس کا استعمال کم کرتے ہیں مؤلف عرض کرتا ہے کہ اگر اردو
 (از بس) اور (از بسکہ) کا استعمال کیا جائے تو مثل فارسی کے سبب اور کثرت کے
 دونوں معنی ضرور پیدا ہونگے - اگرچہ امیر نے صراحت نہیں فرمائی -

از بسکہ	ایمان از بس است کہ گذشت کاف
بیانہ دران حذف شد و درین باقی است	ہر خطہ شود ریح تو در دست تو شکلی (از بسکہ)
گویا آن - مخفف این است (انوری ۵)	بجانبہ چہ شجاع و چہ جان را (اردو)
	دیکھو (از بس)

از بن بر آوردن نہال	استعمال - بقول بہار و اتند از میخ بر کندن آرا - صاحب
اند ہم ذکر این کردہ - اگرچہ پسندی پیش نشد و لیکن محاصرین عجم تصدیق این می کنند (اردو)	
ورخت کو جڑ پیر سے اکھاڑنا - یا کھود کر پھینکا (جڑ پیر سے اکھاڑنا یا کھود کر پھینکا) بقول صفا	
آصنیقہ - بیخ و بنیاد سے اکھاڑنا - معدوم کرنا -	

از بن وندان	اصطلاح - باضافت بن - بقول بہار و سہت (۱) بمعنی از بن گو
-------------	---

کہ کنایہ از طمع و رضا و رغبت و از تہ دل - کنون خاطر باشد کہ غایت از بن گوش - کنایہ
از تہ دل شنیدن و از بن دندان کنایہ از دل گفتن و (۲) کنایہ از ذخیرہ و جمع شدہ ہم صاحب
بحر عجم باختصار بیان در ہر دو معنی متفق بابرہان خان آرزو و در سراج نسبت معنی اول گوید
کہ اغلب کہ بمعنی طمع و رغبت است و نسبت معنی دوم فرماید کہ این معنی از بن ناخن است
نہ (از بن دندان) چنانکہ خود برہان معنی دوم برابر (از بن ناخن) نوشته (انتہی)
صاحبان جامع و وارستہ و رشیدی و جہانگیری و بہار بر معنی اول قانع و ہمزبان خان
آرزو و صاحب ناصری ہم از کلام اہل زبان سند آورده (مختاری ۱۵) ہرکت بزبان مدح
نگفت از بن دندان پد آب و ہنش خون شد و جانش بلب آمدند (ظہیر فاریابی ۱۵) کنون
و عصمت حق و دولت چنان بادا کہ چرخ از بن دندان شود مستخر تو پد صاحب غیاث بذکر
معنی اول گوید کہ کنایہ از نہایت رغبت و الحاح و منت کشی و ظاہر است کہ در چنین جا
اکثر پنہای دندان ظاہری گردد - مؤلف گوید کہ آنکہ بر رغبت دل کاری کند خندہ رو
و از خندہ روئی ظاہر شدن دندان ممکن است و عجبی نیست کہ ہمین باشد ما خدائین الحاح
و منت کشی را از بن تعلقی نیست بالجملہ از اسناد متذکرہ بالا ثابت است کہ این را تخصیص با
نیت چنانکہ مقصود صراحت برہان است و تصدیق معنی دوم نمی شود - طالب سند باشیم
(اردو) (۱) تہ دل سے - دل و جان سے (۲) ذخیرہ - بقول صاحب آصفیہ (عربی)
اسم مذکر - خزانہ - گنجینہ - گودام - جمع - وہ چیز جو کسی وقت کے واسطے لگا رکھیں -

(الف) از بن دندان خدمت کردن | معاد | (ب) از بن دندان کاری کردن | اصطلاحی

صاحب انند ذکر (ب) فرموده سندی که پیش
می کند از ان تصدیق الف می شود (محمّد علی سلی
(۵) خواهد که خدمت از بن دندان کند ترا با
زین آرزو منہ نوشتست چون خلل در اسلام
ساجی (۵) نتیجانی ز فلک یافت کسی کومی کرد
خدمتی بر ورش از بن دندان چو کلید در مؤلف
گوید که کسی که از دل و جان خدمت کسی کند همیشه در
خدمت گذاری خنده رو باشد عجیبی نیست که
این همین خنده روی باشد (اردو) دل و جان
سے خدمت کرنا۔ دل سے خدمت کرنا۔
تہ دل سے۔

از بن سی و دو (اصطلاح) باضافت از بن سی و دو دندان (اصطلاح)
بن۔ بقول برہان معنی (از بن دندان) است
کہ کنایہ از رضا و رغبت دل و تہ دل و طیب خاطر
باشد۔ صاحبان بحر و منت با برہان متفق۔ خان
آرزو در سراج گوید کہ (از بن دندان) کہ گذشت
بمعنی طوع و رغبت و (از بن سی و دو) دلاز
بن سی و دو دندان بمعنی کمال رغبت و طیب

و ندان) فکر این ہم کرده معنی با صاحب سراج
 متفق و گوید که گاهی (ازین سی و سه و ندان) فرمان شده (دولہ ۵) ازین گوش آنکه خطش
 ہم می آید (ایشیرالدین انکستی ۵) نیم صبری ندارد سرچ زلف پوز و شب افتاده از سرگی
 برب و دندانش دل پوزین سی و دو و ندان برگردن است (خاقانی ۵) ازین گوش
 نمی کند (اردو) و یکھوا ازین سی و دو - آسمان از مہ نو ہر می پد حلقہ گوش می شود بر
 زین گوش (اصطلاح) باضافت بن در شاہ عجم پد (ملائیر ۵) ازین گوش ار نہ
 قبول برہان و ہفت و جامع کنایہ از کمال طا سر بخط نہند از سرکشی پد گوش شان چون گوشہ
 کبندگی و خدمت گاری از تہ دل صاحب بحر مکتوب می باید برید (اردو) و یکھوا ازین
 ایامیکہ غایتش از تہ دل شنیدن مؤلف گو و ندان -

اقتصودش جز این نباشد کہ استعمال این مخصوص ازین ناخن اصطلاح - باضافت
 ست برای شنیدن - خان آرزو در سراج بن - بقول بحر و ہفت و جامع و برہان (۱)
 مین را مرادف (ازین و ندان) نوشته - و بقول کنایہ از ذخیرہ و جمع و (۲) کنایہ از اطاعت
 صاحب ناصر می کنایہ از اطاعت و فروتنی و بندگی و تہ دلی - خان آرزو در سراج ذکر
 مؤلف با خان آرزو اتفاق کہ معنی این عام معنی اول کند و پس - بہار برای این سند ہائیش
 است و باشند خصوصیتی ندارد چنانکہ اذکر کردہ (میر خسرو ۵) حجام کہ خون از رگ جہنم
 بحر است - بہار از کلام صاحبان زبان است و بکشید یک آینہ چون صورت او دیدہ پدید
 می کند (جمال الدین سلمان ۵) از سر ہر است ز انگشت من آن بقدر ناخن ہرید پد خون من

از بن ناخن بدویدہ (ملا عشرتی ۵) خون زارش از بن ناخن برون می آوردہ (اردو)
بلبل را نہ پند آری کہ گل پا مال کردہ جان (۱) و (۲) دیکھو از بن دندان -

از بنیا و بردن | مصدر اصطلاحی - بقول بہار و انند کنا یہ از ہلاک کردن و نابود ساختن
(خواجہ شیراز ۵) حالیا عشوہ لطف تو بنیا دم بردہ تا دگر بار جفای تو چہ بنیاد کند (اردو)
جڑ پیر سے اکھاڑنا - بقول آصفیۃ استیصال کرنا - نیست کرنا - معدوم کرنا - اجاڑنا -

از بہا افتادن | مصدر اصطلاحی - بقول بہار و انند (۱) از قیمت اصلی کم شدن (کتاب
۵) بدر و غربت و زندان باز چون یوسف (۲) مرد بجانب کتخان کہ از بہا افتی (مؤلف
گوید کہ (۲) بخیاں با مجازاً از منزلت افتادن ہم و سندی کہ بالا مذکور شد بخیاں با برای منی دوم
است نہ اول (اردو) (۱) قیمت گھٹ جانا (۲) مرتبہ گھٹ جانا -

از بہرای فلان | استعمال - بقول بہار بمعنی از بہر فلان مؤلف گوید کہ (بہرا) بقول
برہان بر وزن صحرا بمعنی از بہت چیزی و از برای چیزی آمدہ مارا طرزیان صاحب برہان
پسند نیست و بحث آن بجایش کنیم و درین جا ہمین قدر کافی است کہ (بہرا) بمعنی بہت و برای
آمدہ - و یای تحتانی در آخر برای اضافت است و کلمہ آرد در اول زائد پس (از بہرای فلان) بمعنی
از برای فلان و از بہر فلان باشد (مکیم سنائی ۵) حاجت عقل اندر و گشت روای عجیب
ساخت ز بہرای خویش از دل طبعش سلب (۲) مخفی میاد کہ بقول صاحب منتخب سلب بافتہ
و بختین ہر دو آمدہ (اردو) فلان کے واسطے فلان کے لئے -

(الف) از بہر تو تیا نماندن چیزی | استعمال - بہار بذر کراف و ب و ج گوید کہ کتاب از بہا

(ب) از بہر تو تیا نیا فتن چیری | نایابی و قحط آنچیز است۔ صاحب بحر عم نسبت
 (ج) از بہر دوا نما ندن چیری | (ب و د) فرماید کہ مبالغہ در قحطی و نایابی آن۔
 (د) از بہر دوا نیا فتن چیری | و آرتہ ہم ذکر (ب) و (د) بہین معنی کردہ (صائب)
 (ب) از بہر تو تیا نتوان یافتن در و چند آنکہ چشم کار کند در رہ عبارۃ مولف عرض کند
 کہ این مصدر مرکب است بمعنی حقیقی (الف و ج) لازم است و (ب) و (د) متعدی (از بہر)
 را ہم با این خصوصیتی نباشد بجای آن (برای) (لاذ برای) و مرادف این لفظ دیگر ہم توانیم
 استعمال کرد۔ محاورہ فارسیان ہمین قدر است کہ چون عدم وجود و قحط چیری را خواهند کہ
 بیان کنند گویند کہ فلان چیز از برای دوا و توتیا ہم نیست مقصود این است کہ برای دوا و خصوصاً
 برای توتیا مقدار اقل آن کفایت کند و چون برای دوا و توتیا ہم باقی نیست مراد آن باشد
 کہ مقدار قلیل و اقل ہم از آن نماندہ است و بس (اردو) دو اکونہ ملنا۔ بقول آصفیہ کسی
 چیز کا بالکل دستیاب نہ ہونا۔ گھس لگانے کو نہ ملنا۔ آپ ہی نے (گھس لگانے کو نہیں) پر
 فرمایا ہے کہ اس قدر بھی نہیں کہ گھس کر دوا کے بجائے گھاس ملے۔ مجازاً بالکل نہیں مطلق نہیں
 ذرا نہیں۔ نام کو نہیں۔ نہایت کم یا ب۔ تائیسر۔ ناپیدا اور غما ہے۔ سب صرف میں
 آگیا۔ کچھ باقی نہیں۔ بالکل نہیں بجا (کلمت ۵) کس سے سر پھوڑوں خون میں گھس لگانیکو
 نہیں بے شک کوی شوخ قاتل سنگ پارس ہو گیا

(۱) از بہر فلان	استعمال۔ بہار ذکر	مولف گوید کہ این مرادف از برای فلان و
(۲) از بہر فلان را	این کردہ از معنی است	از برای فلان را) است کہ گذشت (میر معری)

(۵) از بہر ترا توبہ و سو گند شکستیم نہ بکف قدح و سو گند را شکستیم۔ مابیان کامل کلمہ را بجای
 بادہ نہادیم دیگر بار پنہی بسادہ کہ بعضی از معاصرین خودش کنیم و نسبت این استعمال ہمین قدر کافیست
 برانند کہ در مصرع ثانی کلمہ (را) زائد است و کہ (از بہر چیزی و از بہر فلان) مرادف لایبدا
 بنیال ما زائد نیست بلکہ متعلق از توبہ و سو گند باشد و برای چیزی) است و بس (اردو) کسی چیز
 و تصرف ہمین قدر است کہ خلاف قاعدہ تقدس کے لئے۔ فلان چیز کے لئے۔ کسی چیز کے واسطے
 آوردن یعنی مصرع نیست کہ از بہر ترا توبہ و فلان کے واسطے۔ فلان کے لئے۔

(۱) از پنج بر آوردن | استعمال۔ بقول صاحب انند یعنی از بن بر آوردن و بعربی
 (۲) از پنج بر انداختن | استیصال۔ مؤلف گوید کلاز بنیاد بر آوردن) بہ ہمین معنی
 (۳) از پنج بر کشیدن | گذشت سند نمبر (۲) از کلام سعدی آورده کہ بکارش فی نحو
 (۴) از پنج بر کردن | (ع) بر انداختن پنج شان از پیشست نہ معاصرین عجم استعمال
 این ہر چار مصدر می کنند و استعمال نمبر (۴) در کلام انوری ہم یافته ایم (۵) بر کند بست
 عشق از بنجم نہ تابنچ صلاح و توبہ بر کندم (اردو) دیکھو از بنیاد بر آوردن۔
 از پید مشخواستن | (مصدر صلاحي) بقول صاحب بحر علم طلب محال کردن۔ دیگر کسی
 از محققین فرس ذکر این نکرد مؤلف گوید کہ معاصرین عجم تصدیق این می کنند (اردو) دکن
 میں کہتے ہیں۔ ”پھر سے بچے کی امید کرنا گوارے پھول کی ہوس کرنا۔“

از بہر | بقول برہان و جامع و ہفت بردار خان آرزو دم در سراج ذکر این کردہ و صاحب
 تفصیل یعنی از بہر است کہ یا اگر فتن و حفظ باشد جہانگیری از استاد فرخی سند آورده (۵)

با عطار دبیر خانہ سخن داند گفت: ہر دبیر یکدیگر ^ن کردہ اند پو (شخون و شخون) (اردو) دیکھو از بر
 کند از تقریر از پی رسم در آموختن نامہ کنند: ^ن از بر سر کردن استعمال - بقول صاحب انہ
 خواجہ بزرگان و دبیران از بر سر مؤلف گوید کہ ^ن مرادف از بر کردن است و سندش ہمان است
 یای زائد و میان بای موصدہ و رای مملہ زیادہ کہ برد از بر گذشت (اردو) دیکھو از بر کرنا -

از بیضہ خاکی چو زہ زاید | ^ن شل - صاحبان خزینہ و امثال فارسی و احسن ذکر این کردہ
 و از منی و محل استعمال ساکت اند مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را بجائی زنند کہ مقصود ^ن
 از اظہار نامکن بودن امری دکاری باشد (اردو) دکن میں عام لوگ کہتے ہیں: "انگلیوں
 سے پیچے نہیں ہوتے" خاص لوگ کہتے ہیں: "ہتیلی میں بال نہیں پھوٹتے" ہماری
 رائے میں عام لوگوں کی کہاوت فارسی مثل سے زیادہ مناسب رکھتی ہے - بعض اہل
 ہند کہتے ہیں: "خاکی انڈے سے بھی کہیں بچہ نکلتا ہے" یہ کہاوت بالکل لفظی ترجمہ جو
 فارسی مثل کا - صاحب آصفیہ نے (خاکی انڈا) پر لکھا ہے کہ وہ انڈا جو مرغی جنتی کے بغیر
 خاک میں لوٹ کر دے اس انڈے کا بچہ نہیں نکل سکتا (انج)

از بیم باران بر ناودان می گزرد | ^ن (شل) صاحبان خزینہ و محبوب الامثال ذکر این
 کردہ اند و صاحب احسن بجای کلمہ (بر) لفظ (زیر) آوردہ مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل
 را برای شخصی زنند کہ بہ ناعاقبت اندیشی کار کند مقصود آست کہ چون از بیم باران میخوای کہ
 بجای سایہ دار پناہ گیری چہ قدر اہلی است کہ از سایہ ناودان پناہ جوئی و فی دانی کہ
 ناودان آب ریز است و مقصود تو از سایہ او حاصل نشود (اردو) بقول صاحب محبوب الامثال

دیکر اہی سے نکلے تو آگ میں گرے "پنجاب میں کہتے ہیں "ڈھیان وچوں نکل کے دھن دھ پہے" مقصود یہ ہے کہ جب کسی حضرت بخش مقام سے بچا چاہیں تو اول خیال کر لینا چاہیے کہ وہ جگہ کیسی ہے جہاں پناہ لینا مقصود ہے ایسا نہ ہو کہ وہ مقام باعتبار خطرہ پہلے مقام سے بدتر ہو۔

از بی مغز خاکیان | استعمال - صاحب شمس ذکر این کردہ گوید کہ معنی تری دماغ آدمیان است - صاحب مؤید فرماید کہ یعنی از برای تری دماغ آدمیان (کذا فی انصوائے) در نسخہ دیگر مؤید الفضل این را (از پی مغز خاکیان) بہ بای فارسی نوشتہ دہمین قرن قیاس است آوردن بای عربی بجای بای فارسی غلطی کتابت باشد پس (اردو) دیکھو از پی مغز خاکیان -

از بیوہ گیر گدائی | (دش) صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت اند مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را برای اظہار موزونیت کسی برای کاری نیرند اندرین صورت معنی گیر درین مثل (قبول کن) باشد یعنی گدائی بیوہ را قبول کن و عیب مدار کہ او برای شکم پروری چہ کند کہ گدائی نہ کند (اردو) دکن میں کہتے ہیں "بیوہ کی بھیک نہ کھو" پر "مقصود یہ ہے کہ بیوہ امداد کی مستحق ہے اوس کا بھیک مانگنا قابل اعتراض نہیں۔

(الف) از پا افتادن | (استعمال) بقول بہار و اند مرادف از پا در آمدن و از پائی آمدن بمعنی افتادن اگرچہ سندی پیش نکر دگر بخیاں استعمال این در زبان فارسی بسیار است (۱) بمعنی حقیقی افتادن از پا فرو شکونیدن (ملاقا سم شہد ۵) است بنیاد است عشرتخا مابی غمان پافتہ از پا گر کشی تصویر بر دیوار ما پ (عرفی ۵) چند گویم کہ گرز پا اتمہ چکند این و آن خراب شود (۲) مجازاً ناتوان و عاجز شدن (ظہوری ۵) از پا افتادہ او

بر ستر افتد نه اگر صد بار خیزد و بگردد (دله ۵) برایت هر که بشنید بجاک از خاک بر خیزد و نه زپا
افتاده ام دستی و هم کافلاک بر خیزد صاحب اند

<p>ب) از پافا ده</p>	<p>را بخواه منظر کنجا</p>
<p>سیل از افتادگی دیوار از پافا انگند نه سرشان را</p>	<p>معنی عاشق آورده از سد ساکت مؤلف گو</p>
<p>روی میالد مدارا بر زمین نه (غنی ۵) بر تو اشکها</p>	<p>که این کنایه باشد متعلق به معنی دوم (از پافا ده)</p>
<p>دشمن تکیه کردن ابلی است نه پای بوسیل</p>	<p>یعنی اسم فاعلش که بر وزن مفعول آمده ولیکن</p>
<p>از پافا انگند دیوار را نه (باترکاشی ۵) مرقی</p>	<p>بنجیال با اضافت این بسوی یار لازم است</p>
<p>دلیران عشق را در دزم نه که انگند زپا خصم را</p>	<p>یعنی (از پافا ده تو) یا (از پافا ده او) (صا)</p>
<p>و سر بخند نه (انوری ۵) آنرا که دست حادثه</p>	<p>بودستی زپافا ده نقش پای تو نه زبس</p>
<p>از پای انگند نه دست عنایت و کرش و تکیه</p>	<p>سر و تر کیفیت از رفتار میریزد و در همه اسناد</p>
<p>باد نه (ار و و) (۱) گرا دنیا - (۲) عاجز کرنا</p>	<p>این مصدر الف (از) حذف شده است عیبی</p>
<p>از پافا در آمدن (استعمال) بقول بهار</p>	<p>ندارد (ار و و) الف (۱) عثو کر کھا اگر کرنا (۲)</p>
<p>وانند یعنی (۱) افتادن - اگر چه بندی پیش نشد ولیکن</p>	<p>عاجز هونا - ناتوان هونا - (ب) عاشق -</p>
<p>معاصرین عجم در روز مره خود بر زبان نام</p>	<p>از پافا انگندن (مصدر اصطلاحی) بقول</p>
<p>صاحبان بحر عجم و ضمیمه برهان و مکتوبات این را</p>	<p>صاحب بحر عجم (۱) ساقط کردن و (۲) عاجز</p>
<p>زیادت یای تحتانی (از پای در آمدن) نوشته</p>	<p>کردن کسی را - و بقول بهار معنی انگندن - صا</p>
<p>بذکر معنی اول گویند که (۲) معنی عاجز شدن</p>	<p>انند گویند که معنی انگندن باشد (صا ۵)</p>
<p>و (۳) مردن و (۴) لغزیدن هم آمده - صاحبان</p>	

<p>رشدی و ناصری و سراج بر معنی اول قانع و قانع هفت معنی سوم را ترک کرد (ار و و) (۱) گران (۲) عاجز آنا - عاجز هونا (۳) مرزا (۴) پهلنا - گند خفی سباد که کلمه (در) درین زمان است و بس</p>	<p>هیدر آبخا کرده ایم و سند معنی دوم از میر معزی است آورده ایم که صاحب اند این را متعلق به معنی اول گند خفی سباد که کلمه (در) درین زمان است و بس</p>
<p>از پا و آ و رون استعمال - بقول بهار و اند مرادف از پا افکندن و بقول صاحب ضمیمه برهان و بحر (از پای در آوردن) (۱) شد (ار و و) و یکپا (از پا افکندن)</p>	<p>(۵۲) تا بخت تو در نصرت دین دست بر آو بس دشمن سرگشته که از پای در افتاد یعنی عاجز بسیار (ار و و) و یکپا (از پا افکندن)</p>
<p>یای تحتانی زائد (۱) معنی افکندن و انداختن (۲) عاجز کردن و (۳) گشتن - صاحب هفت بر معنی دوم قانع و صاحب مؤید بر معنی اول و</p>	<p>از پا در افکندن استعمال - بقول بهار مرادف (از پا افکندن) که گذشت (علی خراسانی) صدمه و روان را یکی جلوه ر قار و از پای</p>
<p>دوم (با قرکاشی ۵) کنم و گرگون گریخت و بزرگ باشد و ز یاد آرام اگر که بیستون باشد (ملا سیر) (۵) ای نخل متنا قدر غای تو ما را از پای در آورد از غیر و ز خود دنیا بد آزار و مؤلف گوید که کلمه (در)</p>	<p>در افکندن خیال قدش نیست (۵) عرفی (۵) انست کر پا در افکندیش پناه آنکه جوید از غیر و ز خود دنیا بد آزار و مؤلف گوید که کلمه (در)</p>
<p>تنهای تو ما را (ار و و) (۱) گران (۲) عاجز کردن (۳) مار و آلان - استعمال - بقول بهار</p>	<p>زائد است و برساند اشاره اول و دوم بدین ضرورت کرده ایم که تحقیق ما (از پا افکندن) به دو معنی گذشت (ار و و) و یکپا (از پا افکندن)</p>
<p>از پا در افتادن استعمال - بقول بهار و اند مرادف (از پا افکندن) که گذشت یعنی معنی افتادن مؤلف گوید که بهر دو معنی هفت</p>	<p>از پا در انداختن استعمال بقول بهار و اند معنی افکندن (خواجہ شیراز ۵) و در خرامان</p>

(۱۱۱۱)

سر و گلبارش کند میل چمن و سرور از پا در اندازد
 دل گل شکند و مولف گوید کہ معاصرین غم ایست
 ہم کنایتہ بمعنی عاجز کردن استعمال کنند یعنی مراد
 (از پا افکندن) است کہ گذشت و کلمہ (در) در
 زائد (ارو) و یکھو از پا افکندن۔
 (مصدر اصطلاحی) از پا افتادن حیرت

از پا رفتن | استعمال (۱) بمعنی زائل شدن
 از پا۔ چنانکہ ظہوری گوید (۵) از کہن پیران
 رسیخت قوت آسود اضطرابیم: (ارو) حیرت
 باقی نہ رہنا۔

شدیم و نوجوانی بر بخورد و رفت از پا رفتن و سرور
 روانی بر بخورد و (۲) بمعنی افتادن و عاجز شدن
 (ظہوری ۵) همان غم دست می گیرد اگر روزی
 از پا رفتی و تمنای غم مرد آزمائی می توان کردن
 بعض معاصرین برینند کہ در مصرع اول (افقی)
 بہ الف باشند (رفتی) بہ رای مہملہ غلطی کتابت
 پیش نیست ولیکن تا آنکہ در نسخ دیگر این را نیابیم
 نتوانیم تصرف کنیم۔ (ارو) (۱) پاؤن مین
 باقی نہ رہنا۔ پاؤن سے زائل ہو جانا۔ پاؤن
 سے جاتی رہنا (۲) و یکھو از پا افتادن۔
 (مصدر اصطلاحی) از پا شستن | بقول
 بہار و اتند کنایہ از قیام بہتوہ آمدہ شستن چنانکہ
 صاب گوید (۵) دو عالم گر شود پرواہ شستن
 از پا می نشینند و یک عاشق کجا آن آتشین خواہ
 می سازد (حافظ شیراز ۵) چون شمع وجود
 من شب تا ببحر خود را پی می سوخت چو پرواہ
 تا روز و زین شست (۵) (عرفی ۵) شستن
 و پا در رہ جویائی قرب و زارغ اندیشہ همان بگ
 خرام است اینجا (صاب ۵) چه خیالست
 دل از پای نشیند دیگر و جلوہ دیدہ ام را شاہست

(۱۱۱۱)

<p>ننگی کیا نہائیگی کیا پنچو ٹیگی " بقول صاحب ازپای بستہ چہ سیر آید و از دست گرنہ چہ خیر</p>	<p>پہر س (اردو) تھک کر بیٹھ جانا۔</p>
<p>آصفیہ یہ ایک کہاوت ہے یعنی اگر منسل تہید (مثل) صاحبان گلدستہ و امثال فارسی ذکر این کردہ اند و از محل استعمال ساکت مؤلف گوید کچھ حقیقت نہیں ہوتی۔ اس طرح دکن کہ این نثر گلستان سعدی است کہ صورت مثل میں کہتے ہیں "آپہی میان مانگتے باہر کھڑی گرفت و فارسیان این را بجائی زند کہ مقصود درویش "ان دونوں کہاوتوں کا استعمال ظہار شان از بیان مجبوری و عجز کسی باشد (اردو) مجبوری و معذوری کے موقع پر ہوا کرتا ہے۔</p>	<p>دش (مثل) صاحبان گلدستہ و امثال فارسی ذکر این کردہ اند و از محل استعمال ساکت مؤلف گوید کچھ حقیقت نہیں ہوتی۔ اس طرح دکن کہ این نثر گلستان سعدی است کہ صورت مثل میں کہتے ہیں "آپہی میان مانگتے باہر کھڑی گرفت و فارسیان این را بجائی زند کہ مقصود درویش "ان دونوں کہاوتوں کا استعمال ظہار شان از بیان مجبوری و عجز کسی باشد (اردو) مجبوری و معذوری کے موقع پر ہوا کرتا ہے۔</p>
<p>ازپا کچہ شما ہوید است (مثل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را بجائی زند کہ حالت کسی از روی دہشت و عیان باشد اگرچہ حالا برای ہجو مواقع این مثل عام است لیکن فی الحقیقت این بواقعہ خاص تعلق دارد و صرف جملہ لطفی ندارد (اردو) صورت سوال ہے "یہ دکن کی کہاوت ہے۔ اُس موقع پر اس کا استعمال کرتے ہیں جبکہ عیاری یا غربت کسی کے چہرے اور لباس اور ہیئت کذائی سے ظاہر ہو۔</p>	<p>ازپا کچہ شما ہوید است (مثل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را بجائی زند کہ حالت کسی از روی دہشت و عیان باشد اگرچہ حالا برای ہجو مواقع این مثل عام است لیکن فی الحقیقت این بواقعہ خاص تعلق دارد و صرف جملہ لطفی ندارد (اردو) صورت سوال ہے "یہ دکن کی کہاوت ہے۔ اُس موقع پر اس کا استعمال کرتے ہیں جبکہ عیاری یا غربت کسی کے چہرے اور لباس اور ہیئت کذائی سے ظاہر ہو۔</p>
<p>ازپای در گذشتن مصدر اصطلاحی افتادن است دیگر کسی از محققین فرس ذکر این بقول صاحب سمس لغزین و بیفتاد و عاثر نکرد مؤلف گوید کہ این لازم است و مرادف شدن مرادف (از زبان و ازپای در آوردن) (ازپای در آمدن) باشندہ مرادف (ازپای صاحب مؤید بحوالہ قنیہ فرماید کہ بمعنی لغزین و در آوردن) (اردو) دیکھو ازپای در آمدن۔</p>	<p>ازپای در گذشتن مصدر اصطلاحی افتادن است دیگر کسی از محققین فرس ذکر این بقول صاحب سمس لغزین و بیفتاد و عاثر نکرد مؤلف گوید کہ این لازم است و مرادف شدن مرادف (از زبان و ازپای در آوردن) (ازپای در آمدن) باشندہ مرادف (ازپای صاحب مؤید بحوالہ قنیہ فرماید کہ بمعنی لغزین و در آوردن) (اردو) دیکھو ازپای در آمدن۔</p>

از پای و گشتن | (مصدر مطلق) بقول بذیل (از پای در آوردن) ذکر این کرده گوید که مراد صاحب بحر عمم یعنی لغزیدن و افادان صاحب از پا در آمدن (ار دو) پهلنا - گزنا -

از پرا | بقول صاحب شمس بفتح الف و بای فارسی معنی زیر و فرماید که کبسر نیز آمده و صراحت کند که لغت فارسی زبان است - دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد موقوف گوید که بنحیال اصل این (ازیرا) باشد که الف و صلی در اول و الف زائد در آخر کلمه (زیر) آورده باشند - آنچه بای تحتانی را به بای فارسی بدل کردند غلطی کتابت بش نباشد (ار دو) زیر - بقول آصفیه (فارسی) بالا کافیه - نیچه - تحت - پامین -

(الف) از پرده بدر آمدن | (مصادر مطلق) الف معنی ظاهر و فاش شدن است

(ب) از پرده بدر افادان | چنانکه صائب گوید (ه) سخنی که زین تنگ تو بری آید

(ج) از پرده برون شدن | راز غیب است که از پرده بدری آید چه صاحب بحر

(د) از پرده بیرون افادان | ذکر (ب) کرده فرماید که (۱) معنی ظاهر شدن و (۲) گفتا

(ه) از پرده بیرون شدن | از رسوا شدن هم (ظهوری ۵) از بخیر می ماید و اگر کامل

میفشان بر کمر از پرده می افتد بدر پرده کش رخسار را چه صاحب اند ذکر (ج) کرده فرماید که کنایه از حد گذشتن است و بنحیال ما طریقیانش خوب نیست که مقصودش رسوا شدن باشد یعنی

(ج) هم بهر دو معنی (ب) متصل - چهار دانند ذکر (د) کرده اند معنی رسوا و فاش شدن

(طایفه ۵) بد سازی قاصد ذوالمنن از این پرده بیرون نیفتد سخن چه صاحب اند بذیل

(ج) سندی از شانی نکو آورده که بکار (ه) می خورد (ه) گرو زبوی خیالت در و فاعل

از به خلوت نشین از پرده بیرون می شود و مؤلف عرض کند که این هر پنج مصدر (۱) بمعنی
حقیقی خود است یعنی فاش و ظاهر شدن و (۲) کنایه بمعنی رسوا شدن مستعمل - دیگر
هیچ (اردو) (۱) ظاهراً هر هونا فاش هونا - (۲) رسوا هونا -

از پرکار افتادن | مصدر اصطلاحی - بقول صاحبان بحر و بهار و سراج و وارت و ضائع
و بیکار شدن (صاحب) تا نیفتاد است از پرکار غربال بدن و خرمین خود را بچندین
چشم از غش پاک کن و (ابوالفیض قیاضی) با حرف تو چون بیفتم کار و پرکار قلم فتد
از پرکار و (صاحب) نموده است چون تقویم گفته از پرکار و بدو حسن تو مجموعه نکوئها و
صاحبان جهانگیری و رشیدی (از پرکار افتاد) را بمعنی ضائع شده نوشته اند و این صیغه ماضی
مطلق است از همین مصدر - و کنایه باشد که پرکار بمعنی سامان و نظام هم آمده و صاحب بحر
بذیل همین مصدر صراحت اینهم کرده - (اردو) ضائع و بیکار هونا -

از پرکار انداختن | (مصدر اصطلاحی) بهار (۱) مرادف از پرکار افتادن و (۲) نیز
کنایه باشد از بیکار و ضائع کردن و این معنی
(از پرکار افتادن) است که گذشت بیان
هم در اینجا کرده ایم (ظهوری) شدم سرگشته (ظهوری) بنظر از سختی از پرکار رفت و
ناکی غیر از پرکارم انداز و از آن ابرو دره بیرون زد شواری کار از کار رفت و (اردو) (۱)
برود در کارم انداز و (اردو) بیکار او بخلع کرد و بیکار از پرکار افتادن (۲) مست هونا - بنحو
از پرکار رفتن | (مصدر اصطلاحی) بقول از پرکار شدن | (مصدر اصطلاحی) بقول

برہان و کبر و ناصری و سروری و رشیدی و در آئی پد مولف عرض کند کہ درین مہد
جہانگیری و ہفت بابای فارسی کنایہ ازینچو اصطلاحی ہم پر کار یعنی سامان و نظام است
و بی اختیار و اضطراب کردن باشد مولوی چنانکہ بر (از پر کار قادن) مذکور شد۔ بہا
معنوی (۵) ساغری چند بخور از کف ساقی (۱) مرادف (از پر کار قادن) و (۲) ہم بمعنی بخور
وصال پد چون ز پر کار شدی بر جہ و در رقص و مست شدن گفتہ (ار و و) دیکھو از پر کار رفتن۔

از پس آواز کشیدن | استعمال۔ تعریف این بر (از پس سر صغیر کشیدن) ہی آید (ار و و) پد
(از پس سر صغیر کشیدن)

از پس خیران این کار | استعمال۔ صاحب انند بجالہ بہار گوید کہ آنکہ بعد از ہمہ این کار
را اختیار کند و فرماید کہ مرزا محمد قزوینی این عبارت را در نشر خود نوشتہ بنجیال ما این استعالی است
بہ کسرون اول بمعنی کسی کہ بعد از ہمہ افراد و اشخاص محرک کاری شود و کاری را اختیار نماید
و گیر پیچ (ار و و) متعدد افراد میں سب سے آخر یعنی اورون کے بعد کسی کام کا محرک
اور کرنے والا۔

از پس ناخلف و خیر | (شل) صاحب اشال فارسی ذکر این کردہ و صاحب جن
(بہ) را د بہتر نوشتہ و ہر دو از محل استعمال ساکت اند مولف گوید کہ فارسیان در مذمت پس
ناخلف استعمال این شل کنند کہ وجود و خیر ازین قسم پس بہتر است یعنی پس ناخلف در حیات
پد رش باعث اقسام رنج پد رمی شود و بعد ما تش ہم سبب بدنامی اوست (ار و و) و کین
ناخلف لڑکے کی نسبت کہتے ہیں۔ "ایو لڑکے سے لڑکی پہلی" شیطانی یا دگار سے گنہگار پہلی

بانج ہوتی جو ناخلف نہ جنتی۔ صاحب آصفیہ نے لفظ ناخلف پر ایک کہاوت کا ذکر کیا ہے جو اسی فارسی مثل کا ترجمہ ہے یعنی "ناخلف بیٹے سے بیٹی چہتی۔"

از پس سر صغیر کشیدن | (مصدر اصطلاحی) بقول بہار و اتند کنا یہ از رسوا و ذلیل نمودن

کسی را (محمد قلی سلیم ۵) در چین ہر گہ با و ہمراہ می بنید مرا تا از پس سر چون رقیبان می کشد بلبل صغیر مخفی بباد کہ صغیر آواز ہر مرغ باشد عموماً آواز بلبل خصوصاً صغیر کشیدن بلبل بمعنی آواز کشیدن بلبل و (از پس آواز کشیدن) آوازی است کہ مخالف کسی طنز از پس او کشد و مراد از آن رسوا و ذلیل نمودن باشد فارسیان بخصوصیت بلبل لفظ (صغیر بعوض) (آواز) استعمال کردہ اند و بدین وجہ کہ بلبل صغیر خود از بالای درخت می کشد بعوض (از پس)۔ (از پس سر) گفتند بخجالی ما برای انسان (از پس آواز کشیدن) ہمین معنی دارد (اردو) آوازی کنا۔ بقول امیر طعن کرنا۔ طنز سے کچھ کہنا (تفسیر ۵) زبان نے نصیر اب اونکے ہاتھوں ناک میں دم ہے پتہ چلا وہ دیکھتے ہیں مہکوا آواز سے ہی کہتے ہیں پتہ

(الف) از پس و اشدن | (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب بحر محجم (الف) بمعنی

(ب) از پس و اشدن عقلندی | و ورشدن (طغرا ۵) بت من ز جام تو این نفع پس

کہ وامی شود عقلندی از پس پتہ صاحب بہار عجم و اتند ذکر (الف) کردہ گوید کہ کنا یہ باشد مؤلف عرض کند کہ (ب) عقلندی از پس ظاہر شدن۔ بعد عقل را بنزاکت ظاہری کند و ہمین است وجہ کنا یہ و بخجالی ما (الف) را بطور مصدر خاص قائم کردن درست نباشد از نیجاست کہ ما

(ب) را مصدر اصطلاحی قرار دادہ ایم (اردو) دکن میں کہتے ہیں (عقل چوڑون میں گھسن جانا)

(الف) از پنجه کشیدن | استعمال بقول بهار و اند معروف مؤلف گوید که هر دو محققین

بالا به سند کلام صائب این مصدر را قائم کرده اند (ه) هر که ورقید خود آرائی گره گردید مانند
آب را از پنجه گوهر کشیدن مثل است پند خیال با این سند صائب مصدر مصطلحی -----

(ب) از پنجه گوهر کشیدن آب را | بمعنی کارنا مکن و شکل ترک کردن پیدایمی شود و از پنجه
کشیدن) و این کنایه باشد مراد فلان آب از این کشیدن) که گذشت (اردو) و بگوشت
از آهن کشیدن -

از پوست بدر افتادن | (مصدر مصطلحی) کنایه باشد از (۱) ظاهر شدن و (۲)

نیخود شدن چنانکه ظهوری گوید (ه) سه که باشد که تواند بدر افتاد از پوست پنهان شرم تو در
دوره خرمین دارد و (وله ه) ظهوری کی بدر افتاد از پوست پنهان طره شد عمار آغوش
(اردو) (۱) ظاهر هونا - (۲) جامه سے باهر هونا - بقول آصفیه آپے سے باهر هونا خودی
مین نه رہنا - نیخود هونا -

از پوست بر آمدن | (مصدر مصطلحی) نگینیدن و از جامه بیرون شدن و (م) بمقتضی

بقول صاحبان بحر و هفت و جامع و اند و بر (ن) و مطلوب خویش رسیدن و آرتنه بزرگ معنی اول
(۱) کنایه باشد از کشف راز و احوال خود کردن و دوم نسبت معنی سوم فرماید که کمال شگفتگی و شادی
(۲) ترک دنیا نمودن و از خودی و نفسانیت - خان آرزو در سراج بزرگ هر چهار معنی نسبت
باز آمدن و (۳) خندان بودن مؤلف گوید معنی چهارم گوید که این بسیار بعید است و مؤلف
که مقصود این باشد که از مسرت و شادی در جامه با و اتفاق دارد (صائب ه) چون غنچه

آمدن) بمعنی حقیقی است و در سند آخر الذکر بمعنی	از پوست بیرون آمدن (مصدر صطلحی)
دوم که بعد از پوست بر آمدن گذشت (ار دو) (الف)	بقول بهار کنایه از خودی خود بر آمدن و خوشی با در
و یکم از پوست بر آمدن (ب) سانپ کانچلی چهار تا	نمودن و بقول ناصری ورشیدی و بهانگیری کنایه
از پوست بیرون شدن (مصدر صطلحی)	از کشف احوال خود کردن و ترک دنیا نمودن و از
بقول صاحب اندکنایه از (از خودی خود بر آمدن)	خودی باز آمدن و صاحب حقیقت شدن و صاحب
و خوشی با فرط نمودن مؤلف عرض کند که	مؤید باتفاق معنی ناصری ذکر اسم مفعول این لانه
مرادف هر چهار معنی (از پوست بر آمدن) که گذشت	پوست بیرون آمده) کرده و چهار پوست بیرون
(ار دو) و یکم از پوست بر آمدن -	آدم را بجای خودش نوشته و بحواله آوات گفته
از پوست بیرون قنادن (مصدر صطلحی)	که ای خنده ز زمان آدم دفانی شدم و فرماید که
مرادف از پوست بر آمدن باشد (ظهور سی)	اقول معناه از نفسانیه بیرون آدم و بمنزله مقصود
نبض شادی بیرون قنادن پوست پنهان در دست	رسیدم مؤلف عرض کند که این مرادف هر چهار
نیشتر دارد (ار دو) و یکم از پوست بر آمدن	معنی از پوست بر آمدن) باشد که گذشت (فایض
از پوست بیرون کشیدن (مصدر صطلحی) (لاهی سی)	در ادای درود دل چند آنکه اشتبث شد
مرادف از پوست بر آوردن که گذشت (طاب)	یا ربه بمحو اشک از پوست بیرون آدم با در
آملی (ه) زان سو هوس بشاء من میدید باش	نداشت (ار دو) و یکم از پوست بر آمدن
زین سو قنار پوست بیرون می کشد مرادف (ار دو)	از پوست بیرون آوردن (مصدر
و یکم از پوست بر آوردن -	صطلحی) بقول بهار روانند مرادف از پوست

(آدم)

(آملی)

بر آوردن کہ گذشت (مولانا بتائی ۵) غنچہ گوید کہ برہر چار معنی او شامل کہ گذشت جلالا می
 زولاف لطافت باد بان تنگ دوست پوزان کاشی المتخلص بیقین ۵) در رہ عشقش گراز
 صبا تہ آمدہ آورد برونش ز پوست پوز (اردو) منزل خبر میداشتم پدید ویدم آنچنان کز پوست
 ویکھو از پوست بر آوردن -
 از پوست بیرون افتادن (مصدر مطلق) بر آمدن -

بقول بہار و اندر مرادف از پوست بیرون آمدن (مصدر مطلق)
 مؤلف گوید کہ مرادف بہار معنی (از پوست) بقول بحر بہار مرادف از پوست بر آوردن
 بر آمدن است کہ گذشت (میر خسرو ۵) بہار گذشت بہار گوید کہ بقول دارشہ کنایہ (کشف مال
 از نسیم گیسو دوست پوز غنچہ خواست بیرون افتد خود کردن و از خودی خود بر آمدن مؤلف عرض
 از پوست پوز (اردو) ویکھو از پوست بر آمدن کند نہ چنان باشد کہ اصول لغت اجازت نمینی
 از پوست بیرون شدن (مصدر مطلق) نید ہونہ وارستہ در مصطلحات چنان نوشتہ تسامح
 بقول بہار مرادف (از پوست بر آمدن) مؤلف بہار بیش نیست (اردو) ویکھو از پوست بر آوردن

از پہلو ی کسی چیزی دیدن (مصدر مطلق) بقول صاحبان بحر و بہار و نند
 منفعت یافتن از دی مؤلف گوید کہ پہلو بقول صاحب برہان نفع اول و سکون ثانی
 و ضم لام بواو کشیدہ کنایہ از نفع و فائدہ (انج) پس معنی این مصدر مطلق بر سبیل کنایہ
 باشد (اردو) فائدہ اٹھانا - بقول صاحب آصفیہ نفع اٹھانا - منافع حاصل کرنا - پس
 فارسی مصدر کا ترجمہ کسی سے فائدہ اٹھانا -

<p>از پہلوی کسی کاری کردن (مصدر مطلق) از پہلوی دریامی کنندہ مؤلف گوید کہ پہلو بقول صاحب بحر عجم و بہار و اند با عانت و بقول برہان ترجمہ جنب است پس بجنب کسی کاری کسی کاری کردن (ہاشم صوری ۵) دیدہ ام کردن کنایہ باشد از امداد و اعانتش کاری کردن گوہر ہدسن ریخت از پہلوی اشک و بردانم ریش (اردو) کسی کی مدد اور اعانت سو کام کرنا۔</p>	<p>از پی استعمال (۱) بمعنی از پس چنانکہ انوری گوید (۵) چون سایہ دویدم از پیش روز چند و در صحبت اولیاء بودم خرسند و (۲) مجازاً بمعنی از برای - مخفی بباد کہ (پی) بقول برہان بفتح اول و سکون ثانی بمعنی برای و بہر آمدہ بخیاں مؤلف کلمہ (از) درین زائد است (عرفی ۵) چارہ آخر ضرور است از پی تحصیل در و پیسن نہ دانم ہر کہ می داند بگوید چارہ است (اردو) (۱) پیچے (۲) لئے - واسطے۔</p>
<p>از پی جہت فلان بقول بہار بمعنی از بہر (اردو) اسکے لئے - اسکے واسطے۔ فلان مؤلف گوید کہ تسامح بہار یا غلطی کتاب از پی چیزی رفتن جان (مصدر مطلق) باشد کہ و اعطف ترک شد مقصودش (از پی) کنایہ باشد از واقع شدن موت بوجہ کسی یا وجہ فلان) باشد یعنی از پی فلان و از جہت چیزی عرفی گوید (۵) بود داعی کہ مرا می بری فلان - بخیاں (پی) و (جہت) مراد یکدیگر دیدل بگذارنہ کہ بمرم من و جان از پی محل برڈ است پس وجہ نیست کہ در معنی یکی را ازین (اردو) کسی کے پیچھے جان جانا کسی کیلئے جان جانا ہر روز اند گیریم اگر سند استعمال پیش می شد تسلیم (فی البدیہہ جلیل جانشین این مقصورہ) تربت فرما دو آواز می کردیم در روز قرعہ معاصرین استعمال این نیام اتی رہی نہ جان شیرین ہا شیرین کو لگو جاتی رہی نہ</p>	<p>از پی جہت فلان بقول بہار بمعنی از بہر (اردو) اسکے لئے - اسکے واسطے۔ فلان مؤلف گوید کہ تسامح بہار یا غلطی کتاب از پی چیزی رفتن جان (مصدر مطلق) باشد کہ و اعطف ترک شد مقصودش (از پی) کنایہ باشد از واقع شدن موت بوجہ کسی یا وجہ فلان) باشد یعنی از پی فلان و از جہت چیزی عرفی گوید (۵) بود داعی کہ مرا می بری فلان - بخیاں (پی) و (جہت) مراد یکدیگر دیدل بگذارنہ کہ بمرم من و جان از پی محل برڈ است پس وجہ نیست کہ در معنی یکی را ازین (اردو) کسی کے پیچھے جان جانا کسی کیلئے جان جانا ہر روز اند گیریم اگر سند استعمال پیش می شد تسلیم (فی البدیہہ جلیل جانشین این مقصورہ) تربت فرما دو آواز می کردیم در روز قرعہ معاصرین استعمال این نیام اتی رہی نہ جان شیرین ہا شیرین کو لگو جاتی رہی نہ</p>

از پی داشتن آئینہ (مصدر صطلاحی) لفظی (اردو) پیچھے جانا۔

بقول صاحب آئندہ۔ یکسرون اول شکونی از پی سرصفیر کشیدن (مصدر صطلاحی)

کہ ہنگام وداع دوستان و یاران بعل آرند بقول صاحب بحر عجم رسوا نمودن شخصی را و موم مراد ف آب بر آئینہ زدن (سنجر کاشی ۵) را از ان آگاہ کردن سندش از کلام سلیم بہانت سکندر از پییم آئینہ داشت عین وداع بہ حجم زیادہ کہ براز پس سرصفیر کشیدن گذشت کہ در مصرع جنت کشید وقت شدن (اردو) دیکھو ٹائیش (از پس) را (از پی) نقل کردہ و صراحت آب بر آئینہ زدن۔ ہم کردہ است کہ بہار نیل (از پس سرصفیر

از پی رفتن استعمال۔ بقول بہار دہند کشیدن) از کلام سلیم سند گرفتہ تغیر لفظی کردہ است۔ بمعنی دہ پی رفتن۔ سند می پیش نہ شد مؤلف خان آرزو در چراغ ہنر بان بھر و ماہمد را بخا گوید کہ از سندی کہ بر (از پی چہری رفتن جان) صراحت کافی کردہ ایم (اردو) دیکھو ٹائیش پیش کردہ ایم سند این ہم توان گرفت بمعنی سرصفیر کشیدن۔

از پیش (۱) بمعنی حقیقی است یعنی از قبل چنانکہ گویند "ما از پیش ہمین سخن می گفتیم" (۲)

معنی از دل و از خاطر و از طرف چنانکہ "این مضمون را از پیش خود پیدا کردہ ام" یعنی از خاطر خود و از دل خود پیدا کردہ ام و از دیگر می نہ گرفتہ ام (نعمت خان عالی ۵) دل ما اینہم پیدا از تو چشم نہاشت نہ نیست از پیش تو البتہ بایامی کسی است (اردو) (۱) پہلے سے

(۲) دل سے۔ جیسے "اپنے دل سے من نے یہ بات پیدا کی ہے" طرف سے۔ جیسے انھوں نے تو نہیں کہا آپ اپنی طرف سے کہ رہے ہیں۔

ای دل ویران کہ از روزارل پڑیج کس از پیش پڑ کہ من بیای نسیم سحر دم از خویش پڑ
از پیش خود گرفت تعمیر ترا پڑ (اردو) متوجہ ہونا (اردو) کام چلنا۔ بقول آصفیہ کارروائی
مستقل ہونا۔ کار اجرائی ہونا۔ کام چلنا۔ مطلب چلنا

از پیش رفتن حرف (مصدر صلاحي) (ثروت ۵) صنم کی بزم میں جومی کا جام
بقول بہار و اندو بحر۔ سبز شدن حرف تلف چلتا ہے پڑ تو یان ہی خون جگر پی کے کام
گوید کہ مقصود محققین از فروغ یافتن و فروغ چلتا ہے پڑ

داشتن سخن است و بس (مخبر تاثیر ۵) از پیش فروختہ استعمال۔ یعنی فروختہ شدہ
رہ بی دلیل گم نکند کاروان عقل پڑ در وادی صاحب روزنامہ بوالہ فرنامہ ناصر الدین شاہ
کہ حرف من از پیش ہی رود پڑ (اردو) بات کا چار ذکر این کردہ است (اردو) بکا ہوا۔
چلنا۔ بات کو فروغ ہونا۔ از پیش کسی (اصطلاح) بقول بہار و وارثہ

از پیش رفتن کار (مصدر صلاحي) کنات و بحر و اندو مرادف از بر کسی کہ گذشت مؤلف
از رو شدن و نتیجہ بر آوردن کار چنانکہ صاب گوید کہ ہمان (از پیش) است کہ گذشت و سندان
گوید (۵) رود چگونہ باین ضعف کار من بر معنی دوش نہ کور (اردو) دیکھو از بر کسی۔

از پی مغر خاکیان استعمال کبریای تختانی اول وزای معجمہ بقول صاحب ضمیمہ بہار
و بحر عجم و اندو از برای تری دماغ آدمیان۔ (اردو) روشن دماغی کے لئے۔

از ترس ہندوانہ افگندن (مصدر صلاحي) بقول صاحب بحر عجم بسیار ترسیدن
دوارتہ و بہار گوید کہ مرادف بغینہ افگندن کہ معنی بسیار ترسیدن می آید (کچلی کاشی ۵) یا

ہندوانہ ہا فلن از ترس رنجشم نہ گذارد دوستی چو من از بہر خربزہ ہوں لطف گوید کہ فارسیان کنایت
 سندہ پس انگندہ سخت حیوانات را ہندوانہ گویند و درین مصدر اصطلاحی ہندوانہ بہمین
 معنی مستعمل یعنی حیوانیکہ بسیار خوفناک و خوف زدہ شود از دہشت ہندوانہ انگندہ و ہمین واقعہ
 در محاورہ فرس بطور عام صورت مصدر اصطلاحی پیدا کرد برای بسیار ترسیدن (اردو) گاہ
 ڈالنا۔ بقول صاحب آصفیہ نہایت رعب ماننا جیسے ”وہ اس حوصلہ کی بیوی بھتی کہ اسکے
 سامنے گاہبھی گاہ بھڈالتی تھی“ (ہگ بھرنہ۔ ہگ مارنا۔ ہگ دینا) بقول صاحب آصفیہ
 خوف کے مارے چنانچہ پھر دینا۔ خوف سے چنانچہ نکل جانا۔ نہایت خائف اور ہسیت زدہ
 ہو جانا۔ (شیخ باقر علی از آصفیہ ۵) ہگ دیا ڈر کے سوچ کر انجام پذیر پا جب کوئی فرار یا
 از تقرصیر کسی گذشتن | (مصدر اصطلاحی) بقول بہار و اندکنایہ از غفور کردن باشد تلافید
 بلخی ۵) چون تیغ و زمانہ بہ بہت شود علم نہ صاحب دلی کہ از سر تقرصیر گذرد و ہا مؤلف گوید کہ
 سند مقاضی آنت کہ ما این مصدر را (از سر تقرصیر گذشتن) بجایش قائم کنیم (اردو) درگزنا
 درگز کرنا۔ بقول صاحب آصفیہ معاف کرنا۔

از تندی زیر آمدن | (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب اند جوالہ فرنگ سکد زنا
 از ورشتی در گذشتن مؤلف گوید کہ این کنایہ باشد (اردو) سختی چھوڑ دینا۔ سختی سے باز آنا۔
 از تو این و از من این | استعمال۔ بقول بہار۔ وراثتال این تقابل لفظی آید محذوف
 می باشد (نظامی ۵) ز تو آیتی و من آموختن نہ زن دیو را دیدہ برو دختن نہ زن جتن
 رہ نمودن ز تو نہ بجان آمدن جان فرو دون ز تو نہ مؤلف گوید کہ درین قسم تقابل تخصیص

(من و تو) نیست جادارو کہ رسن و او را مقابل گردانیم یا (ین و آن) را بحسب ضرورت و موقع و خیال یا تخصیص انہم نیست کہ در ہمہ جاری آید را مخدوف گیریم۔ ممکن است کہ لفظی دیگر را مخدوف قرار دہیم و در این قسم ترکیب دائم فعل مخدوف باشد (اردو) تجھ سے اور تجھ جیسے۔ تجھ سے خطا اور تجھ سے عطا۔ اس فقرہ میں ہر جملہ کے بعد فعل مخدوف ہوتا ہے۔

از تو حرکت از ما برکت | (ش) صاحبان از برای کسانی زند کہ درستی و بیکاری خزینه و امثال فارسی و احسن ذکر این کردہ گذارند و ہیچ فکر و تلاش معاش نہ کنند (اردو) از معنی و محل استعمال ساکت اند مؤلف گوید حرکت سے برکت (ذوق ع) چل دیکھ کہ فارسیان این مثل را بطور پند و نصیحت تک ہے حرکت سے برکت نہ

از توش در آمدن | (مصدر اصطلاحی) صاحب فرہنگ فدائی کہ از معاصرین مابود نوشتہ کہ آشکار شدن نہروری یا بی نہری مرد در انجام کاری یا در آغاز ہای جوانی مؤلف گوید کہ توش بقول صاحب برہان بروزن گوش بمعنی تاب و طاقت و تن و بدن و زور و قوت و قدرت آمدہ (النج) معاصرین عجم گویند کہ ظاہر شدن چیزی است از لبطون کسی (بس) (اردو) عادات و اطوار کا ظاہر ہونا۔ دکن میں برائی کے موقع پر کہتے ہیں (پیٹ) کے گن ظاہر ہونا

از تو گشاید ققاع | (مقولہ) صاحب نوید گوشت عرب است بالضم و بالفتح بمعنی مرد سرخ کہ یعنی از تو مفاخرت کند۔ دیگر کسی از متحققین فرس کہ رنگ و بالضم و تشدید قاف بشرابی کہ از جوہر غیر آن این نکرد۔ منفی مباد کہ (ققاع) بقول صاحب منتخب سازند و میخورند و گیاہی کہ چون خشک شود سخت

گردد۔ مانند شاخهای چار پایان شود مؤلف گوید که از تو نازی و از من نیازی | (دش)

این مقولہ در روزمرہ معاصرین عجم متردک است۔ صاحبان خرنیہ و امثال فارسی و آریں ذکر کرنا
(اردو) اگر فون کرنا۔ امیر نے اگر فون پر فرمایا ہو کہ وہ اندو از محل استعمال ساکت مؤلف
بانگین جتانے اور اپنے آپ کو کچھ سمجھ کر غویں ہو گیا گوید کہ فارسیان این مثل را بجائی زند کہ مقصود
اینڈ نے برے کو کہتے ہیں فصیح کی زبان پر نہیں ہو از اہل جبر کسی وغیر خود باشد (اردو) دکن میں
(انہی) اینڈ نا۔ بقول امیر بل کرنا۔ اگر ناپس بالکل ہکا ترجمہ بطور کھاوت متعل ہی یعنی یہ تم سے
اس فارسی مقولہ کا ترجمہ (اینڈ نا) ہے۔ ناز ہم سے نیاز جو چاہو کرو

از تہ دل | استعمال۔ بقول صاحب اند یعنی از طوع و رغبت مؤلف گوید کہ معنی خضوع
و خضوع ہچنانکہ در طحات می آید (سلمان ۵) نفس آن روز بر آرم بخوشی از تہ دل بہ کہ دل
سوختہ در زیرم تو مجر گردد و (اردو) تہ دل سے۔

از تہ دل دعا کردن | (استعمال) بخیر و
الحاح و خضوع و خضوع۔ دعا کردن است۔ باشد (اردو) دل دہی سے کام کرنا۔
چنانکہ طہوری گوید (۵) لبش ہنوز نگردیدہ تہ دل (مصدر صلاحتی)
دعا تہ دل می کنم اثر تنگست (اردو) تہ دل نہا یہ باشد از زندگی بسر کردن باطنیان صاحب
دعا کرنا۔ بہار عجم ذکر این کردہ است و از صاب
از تہ دل کاری کردن | استعمال۔ بقول
بہار کنا یہ از طوع و رغبت و تصمیم قلب و حضور پر دای بہار من و کنج قفسی نہ کہ بر آرم بہر اغت

نفسی از تہ دل (اردو) کمال خوشی و زندگی بسر کرنا فراغت و اطمینان سے زندگی بسر کرنا۔

از تہ ریش گذشتن | (مصدر مصطلحی) بقول صاحب بحر عجم و غیاث (۱) فریب دادن۔ صاحب اندگوید کہ کنایہ از فریب دادن و (۲) از جا بر آمدن و از حالت نیک بحالت بد رفتن۔ مؤلف گوید کہ منی اول کنایہ باشد یعنی از تہ ریش کسی گذشتن و بخیر داشتن او را و فریب آوردنش و منی دوم مرادی است یعنی فریب دادن کار بد است۔ حیف است کہ سندی پیش نہ شد (اردو) (۱) فریب دینا (۲) اچھی حالت سے بری حالت میں آنا۔

از جا آمدن | (مصدر مصطلحی) بقول دارستہ از خیر بر آمدن و بچو صلگی کردن دیگر کسی از متحققین فرس ذکر این نکرد مؤلف گوید کہ بدون سند تسلیم نہ کنیم بخیاں تلخ و آرتہ بیش نیست کہ (از جا بر آمدن) را بخد ف (بر) قائم کرد۔ (اردو) حد سے بڑھنا۔ بقول آ صفتہ اپنی جگہ کو باہر قدم رکھنا۔ بساط سے باہر پاؤں رکھنا۔

از جا بر آمدن | (مصدر مصطلحی) بقول ہا گذشت مؤلف گوید کہ مارا باہار اتفاق نیست و انتہ (۱) تند شدن فرماید کہ این از اہل زبان کہ معنی اول را بسند شعر کلیم پیدا کرد و معنی دوم را بتحقیق پیوستہ (ابوطالب کلیم ۷) کی یافت گر بدون سند قائم نمود۔ بخیاں ما (از جا بر آمدن) بہرہ از خدا پزیر شک آن دیگر یک بر آمدن از جا یعنی از جا ڈھ اعتدال تجاوز کردن و از خود بیرون شدن (۲) یعنی از خیر بر آمدن و بی حوصلگی کردن۔ شدن است و این در حالت خشم یا حسد یا ہمت صاحب غیاث بحوالہ وارتہ ذکر معنی دوم کند و سترت و عجب و حیرت و غم بوقوع آید و سند و وارتہ معنی دوم را بر (از جا آمدن) نوشتہ کہ ابوطالب کلیم کہ بالاند کور شد مصدق این است

<p>(اردو) جامے سے باہر ہونا۔ دیکھو از پُست خود گزشتن و از خود بیرون شدن (صائب) بد رفتادن کا نمبر ۲۔</p>	<p>(اردو) جامے سے باہر ہونا۔ دیکھو از پُست خود گزشتن و از خود بیرون شدن (صائب) بد رفتادن کا نمبر ۲۔</p>
<p>(۵) صبح گرتوانی از مستی زجا برخاستن (۵) آہی از دل انگاری بایک کشیدہ (دولہ ۵) بہار مستعدی (ازجا بر آمدن) وارستہ و اندر گذر کند معشوق را بیدست و پابنیابی عاشق پلزد این کردہ مؤلف گوید کہ کسی را از خود بیرون کردن شمع بر خود چون زجا پر و اندہ بر خیزد (دولہ ۵) و بی خود کردن از خشم یا از محبت یا عشق یا تعجب یا کہ تسلیم من مستیابی را پھر سپند کہ ازین سخن حیرت و غیرہ (محسن تاثیر ۵) بنا شد ہیچ در ازجا برخاست (اردو) اپنی جگہ سے اٹھ کھڑ کیجا قرارم پ عجب حسنی مرا ازجا بر آوردہ (آتش ۲) آپے سے باہر ہونا۔</p>	<p>(مصدر اصطلاحی) بقول بہار مستعدی (ازجا بر آمدن) وارستہ و اندر گذر کند معشوق را بیدست و پابنیابی عاشق پلزد این کردہ مؤلف گوید کہ کسی را از خود بیرون کردن شمع بر خود چون زجا پر و اندہ بر خیزد (دولہ ۵) و بی خود کردن از خشم یا از محبت یا عشق یا تعجب یا کہ تسلیم من مستیابی را پھر سپند کہ ازین سخن حیرت و غیرہ (محسن تاثیر ۵) بنا شد ہیچ در ازجا برخاست (اردو) اپنی جگہ سے اٹھ کھڑ کیجا قرارم پ عجب حسنی مرا ازجا بر آوردہ (آتش ۲) آپے سے باہر ہونا۔</p>
<p>(۵) ہر دم ازجایش برآرم تا بہ نیم قاتش بر سر خگ آورم تا سیر گفتارش کنم (اردو) آپسی بقول صاحب بحر۔ ترقی دادن و مرتبہ اش باہر کر دینا۔ جامہ سے باہر کر دینا۔ بیخود کر دینا۔ افزودن۔ بہار گوید کہ مرادف (از خاک برداشتن) ازجا برخاستن (مصدر اصطلاحی) بقول بہار است کہ می آید۔ نیز فرماید کہ این اہل زبان تحقیق بمعنی ازخیر بر آمدن و بیجو صلی کردن یعنی مرادف پیوستہ۔ وارستہ و اندہ ہنر بان ہر دو محققین ازجا آمدن۔ صاحب اندر بذیل (ازجا رفتن) (سالک یزدی ۵) رفت دنیا می دون ذکر این کردہ سندش بکار ادنی خورد کہ ازجا رفتن معراج پستیہا بود و نگشت قارون ہر کار برداشت راست مؤلف گوید کہ (۱) معنی حقیقی دارد یعنی ازجا آسمان (اردو) آبر و بڑ ہانا۔ بقول ازجای خود برخاستن کسی و (۲) مجازاً بمعنی ازخدا امیر عزت و توقیر زیادہ کرنا۔ مرتبہ بڑ ہانا (بحر</p>	<p>(۵) ہر دم ازجایش برآرم تا بہ نیم قاتش بر سر خگ آورم تا سیر گفتارش کنم (اردو) آپسی بقول صاحب بحر۔ ترقی دادن و مرتبہ اش باہر کر دینا۔ جامہ سے باہر کر دینا۔ بیخود کر دینا۔ افزودن۔ بہار گوید کہ مرادف (از خاک برداشتن) ازجا برخاستن (مصدر اصطلاحی) بقول بہار است کہ می آید۔ نیز فرماید کہ این اہل زبان تحقیق بمعنی ازخیر بر آمدن و بیجو صلی کردن یعنی مرادف پیوستہ۔ وارستہ و اندہ ہنر بان ہر دو محققین ازجا آمدن۔ صاحب اندر بذیل (ازجا رفتن) (سالک یزدی ۵) رفت دنیا می دون ذکر این کردہ سندش بکار ادنی خورد کہ ازجا رفتن معراج پستیہا بود و نگشت قارون ہر کار برداشت راست مؤلف گوید کہ (۱) معنی حقیقی دارد یعنی ازجا آسمان (اردو) آبر و بڑ ہانا۔ بقول ازجای خود برخاستن کسی و (۲) مجازاً بمعنی ازخدا امیر عزت و توقیر زیادہ کرنا۔ مرتبہ بڑ ہانا (بحر</p>

<p>(الف) دیکھو (از جابر آوردن) (ب) ڈھانپنا فلک ہے اپنی نظر میں جاب جوی فراق ۛ (الف) از جابر کردن (مصدر صطلاحی)</p>	<p>(۵) بڑھی ہے گریہ عاشق سے آبروی فرا فلک ہے اپنی نظر میں جاب جوی فراق ۛ (الف) از جابر کردن (مصدر صطلاحی)</p>
<p>بقول بہار و اند معنی از جابر آوردن کہ گشت (مفید طبعی) (۵) دل از معشوق دیرین آن قدر بیخود مہی گرد و نہ مگر ماہ نوی از جابر دو یوانہ مارا (صائب) (۵) روی گرم دولت آنکس را کہ از جامی برد و نہ چون سپندی دان کر آتش سوزانی می کند و مؤلف گوید کہ از ہمین مصدر است</p>	<p>(الف) از جابر کردن (ب) از جابر کردن کوه مصدر صطلاحی</p>
<p>(ج) از جابر کردن نہال (ب) از جابر کردن اگلندن عمارت (خواجہ شیراز) (۵) اگر نہ باوہ غم دل زیاد ما بہ برد و نہیب حادثہ بنیاز جا بہ برد و نہ (ج) از جابر کردن دل (کنا یہ از پریشان کردن) (رفع و اخطا) (۵) چنین کہ پای نشرد است بار مکنش ۛ کہ میتواند برون ز جاول مارا (اردو)</p>	<p>(ج) از جابر کردن (ب) از جابر کردن اگلندن عمارت (خواجہ شیراز) (۵) اگر نہ باوہ غم دل زیاد ما بہ برد و نہیب حادثہ بنیاز جا بہ برد و نہ (ج) از جابر کردن دل (کنا یہ از پریشان کردن) (رفع و اخطا) (۵) چنین کہ پای نشرد است بار مکنش ۛ کہ میتواند برون ز جاول مارا (اردو)</p>
<p>نوں نا امید کردن چنانکہ انوری گوید (۵) بید فلک پر وہ رازم بردید ۛ تیمار جهان امیدم از جا</p>	<p>(ج) از جابر کردن (ب) از جابر کردن اگلندن عمارت (خواجہ شیراز) (۵) اگر نہ باوہ غم دل زیاد ما بہ برد و نہیب حادثہ بنیاز جا بہ برد و نہ (ج) از جابر کردن دل (کنا یہ از پریشان کردن) (رفع و اخطا) (۵) چنین کہ پای نشرد است بار مکنش ۛ کہ میتواند برون ز جاول مارا (اردو)</p>

برہنہ (اردو) قطع امید کرنا (آزاد خاک میں
ملا دینا۔ بقول امیر الملوک کرنا)۔
چون قنادیخیز و زجای خویش نہ و از ہین است
مصدر مصطلحی

از جا بیرون آمدن (مصدر مصطلحی) (ب) از جا خاستن خانہ [یعنی از بنیاد و برآمدن
(۱۳۷۷)]

بقول بحر و راستہ مرادف از جا بر آمدن کہ گذشت خانہ (ارادستان واضح ۵) جاب آسا
(ممن تاثیر ۵) بیرون نیامدیم بہر خسان زجا زجا با موج اشکم خانہ می نیز دہ نفس ہمزنگ
کز کین بخاطری نہ تشیند عبار ماہ (اردو) دیکھو شور و شرازین کا شانہ می خیزو (اردو) (الف)
از جا بر آمدن۔ جگہ سے ہٹنا۔ اٹھ کھڑے ہونا (ب) بنیاد و برآمدن

از جا جھیدن (مصدر مصطلحی) بقول از جا در آمدن (مصدر مصطلحی) بقول

بہار و انند مرادف از جا برخاستن (مقام قاسم) صاحب بحر عجم از حالت نیک بجات بد رفتن
مشہدی ۵) از ضعفی جسم مارا قوت فریاد و بقول بہار و انند مرادف از جا بر آمدن مؤلف
نغمہ گر جہد زجا افتد گرہ در کار ما نہ مؤلف گوید کہ گناہ از لغزش کردن و از مقام خود متجاوز
گوید کہ بنیال با معنی از جا حرکت کردن است این شدن و از مقام خود متجاوز کردن و من وجہ
معنی حقیقی است دیگر ہیچ (اردو) اپنی جگہ سے مرادف از جا بر آمدن است و معنی بیان کردہ
جہش کرنا۔ ہٹنا۔ صاحب بحر مجاز آن باشد (خواجہ نظامی ۵)

(الف) از جا خاستن (استعمال) بمعنی اگر آن ژرف دریا در آید زجای نہ ندارد و دوران

حقیقی برخاستن از جا ست چنانکہ صاب گوید (۵) ز بار غم (۵) بیدار کے شوند بفریاد و غافلان نہ دیو
چہ پروا لیک یار آید چو در گفتن نہ از ان ترسم کہ غافل

(۱۳۷۷)

در نیایم از گرانمایه (اردو) اپنی جگه سے
ہٹنا۔ تھاجوز کرنا۔ دیکھو از جابر آمدن۔
از جابر آمدن و سچو صلگی کردن۔ وارستہ فرماید کہ

از جابر آوردن (مصدر اصطلاحی) بقول

بہار و اند مستعدی (از جابر آمدن) (صائب

۵) کوہ را از جابر آوردن خوشی مثال حسن پانقش

شیرین را بنگ خارہ چون فرہاد بست (اردو) انداز خوشی کرد کہ از جابر قتم (فوجی نیشاپوری)

جگہ سے ہٹانا۔

از جابر رفتن (مصدر اصطلاحی) بقول

صاحب فرنگ فدائی کہ از معاصرین عجم بود

از شنیدن یا دیدن ناگواری یکایک بخشم و جوش

و خروش در آمدن مؤلف گوید کہ مقصودش

از خود بیرون شدن است مرادف از جابر آمدن

(اردو) دیکھو از جابر آمدن۔

از جابر رفتن (مصدر اصطلاحی) بقول صائب

بجر عجم بی حوصلگی کردن و مضطرب شدن و

غضب ناک گردیدن و (از جابر دن) کہ گذشت ز خندان کہنہ شد (اردو) پاؤں پھسلنا۔

مستعدی این است مؤلف گوید کہ مقصودش بقول آصفیہ قدم کا فرش کرنا۔

(۱۳۸)	<p>از جارفتن عضو (استعمال) جدا شدن کہ گزشتہ (باقراکشی ۵) بوقت غضب عضو از مقام خودش یعنی از مفصل (ملاقاسم) و دست را از مایہ دیگر از جانش جان نشا (مشہدی ۵) چنان غربت وطن شد تا ترا بیای پی (اردو) دیکھو از جارفتن۔</p> <p>غربت وطن گروید پی کہ عضو من کہ از جارفتن بود (استعمال) از مقام خود (الہ جان)</p> <p>اکنون بجا آمدن (اردو) کسی عضو کا اپنی جدا کردن باشد (صائب ۵) خواب جگہ سے سرک جانا۔</p> <p>از جاشدن (مصدر مصطلحی) بقول بہار و اندو بحر و راستہ مرادف (از جافتن) جگہ سے ہٹانا۔</p>
(۱۳۹)	<p>از جان برخاستن (مصدر مصطلحی) یعنی پروای جان نکردن (ظہور سی) ز جان برخاستن شرط است در عشق پی ز غم ز ہمار نشین پی (اردو) دکن میں کہتے ہیں "جان پر سے اٹھ جانا" بقول صاحب آصفیہ جان پر کھیلنا۔ یعنی اپنے تئیں ہلاکت میں مبتلا کرنا۔ مؤلف کہتا ہے کہ "جان کی پروا نہ کرنا" بھی کہہ سکتے ہیں۔</p>
(۱۴۰)	<p>از جان خریدار بودن (مصدر مصطلحی) زیادہ عزیز رکھنا۔ دل و جان سے چاہنا کہنا یہ باشد از پیچ جان عزیز داشتن و از جان و صاحب آصفیہ نے (جان کے برابر رکھنا) دل خواستن (صائب ۵) گوہر شہر چنپ کا ذکر کیا ہے۔ یعنی نہایت عزیز رکھنا۔</p> <p>در گرد کساد می شد نہان پی صائب بیدل بود از جان سیر آمدن (مصدر مصطلحی) از جان خریدارش ہنوز پی (اردو) جان سے بقول صاحبان بحر و ضمیمہ برہان بتنگ آید</p>

<p>(۱۵) بازنگری فرستی می گردد از جان سیرتن پر زگوهرهای فریب رفته لاغر زودتر گرد و (ظہوری (۱۶) گشتہ از جان خود ظہوری سیرتن بر سر خوان کہ معنی آخر الذکر حاصل است و معنی لفظی از زندگی سیر شدن (اردو) جان سے سیر شدن -</p>	<p>از زندگی و سیر شدن - صاحبان اند و توتہ ذکر ماضی مطلق این کرده اند یعنی (از جان سیر آمد) معنی زندگانی خوش بینی آید مؤلف گوید کہ معنی آخر الذکر حاصل است و معنی لفظی از زندگی سیر شدن (اردو) جان سے سیر شدن -</p>
<p>ہونا - زندگی سے سیر ہونا - صاحب تصنیف از جان قدم بر آوردن (مصدر صطلحی) صاحب مؤید ذکر مضارع این کرده یعنی (از جان قدم بر آرم) معنی از جان بخیزم - پس معنی مصدر از جان سیر شدن (مصدر صطلحی) (از جان برخاستن) باشد (اردو) دیکھو از جان مرادف (از جان سیر آمدن) است کہ گذشت برخاستن -</p>	<p>ہونا - زندگی سے سیر ہونا - صاحب تصنیف از جان قدم بر آوردن (مصدر صطلحی) صاحب مؤید ذکر مضارع این کرده یعنی (از جان قدم بر آرم) معنی از جان بخیزم - پس معنی مصدر از جان سیر شدن (مصدر صطلحی) (از جان برخاستن) باشد (اردو) دیکھو از جان مرادف (از جان سیر آمدن) است کہ گذشت برخاستن -</p>
<p>صاحب ہفت ذکر ماضی مطلق این (از جان) از جان من چہ خواہی (مقولہ) صاحب سیر شد (اردو) دیکھو از جان سیر آمدن صاحب آصفیہ نے (زندگی سے تنگ ہوا) مقولہ را بجائی استعمال کنند کہ کسی از ابرام میر معنی (جینے سے سیر ہونا) لکھا ہے -</p>	<p>صاحب ہفت ذکر ماضی مطلق این (از جان) از جان من چہ خواہی (مقولہ) صاحب سیر شد (اردو) دیکھو از جان سیر آمدن صاحب آصفیہ نے (زندگی سے تنگ ہوا) مقولہ را بجائی استعمال کنند کہ کسی از ابرام میر معنی (جینے سے سیر ہونا) لکھا ہے -</p>
<p>(۱) از جان سیر گردیدن (مصدر صطلحی) بگیرم یک بوسہ از لب او و در دم خٹش برآ (۲) از جان سیر گشتن مرادف از جان من چہ خواہی (اردو) کیا جان از جان سیر آمدن و شدن است (صائب) لو گے یہ اُس موقع پر کہتے ہیں جبکہ مخاطب</p>	<p>(۱) از جان سیر گردیدن (مصدر صطلحی) بگیرم یک بوسہ از لب او و در دم خٹش برآ (۲) از جان سیر گشتن مرادف از جان من چہ خواہی (اردو) کیا جان از جان سیر آمدن و شدن است (صائب) لو گے یہ اُس موقع پر کہتے ہیں جبکہ مخاطب</p>

<p>شے عطا شدہ پر راضی ہوا و نہت کرے۔</p>	<p>بقول صاحب انڈکنا یہ از بی اعتبار شدن</p>
<p>از جای بردن (مصدر اصطلاحی) صاحبان</p>	<p>و بی رتبہ شدن مؤلف گوید کہ دیگر کسی از محققین</p>
<p>انند و ہفت شمس مؤید بستم بای مودہ ذکر راضی</p>	<p>فرس ذکر این نکرد و لیکن معاصرین عجم انرا قبول</p>
<p>مطلق این کردہ اند بمعنی (حیران نمود و بی قرار کرد)</p>	<p>کنند (۱) بمعنی حقیقی است و (۲) کنایہ از از رتبہ</p>
<p>پس معنی مصدری این حیران و بیقرار کردن</p>	<p>بلند افتادن و بی اعتباری حاصل نیست (اردو)</p>
<p>باشد مؤلف گوید کہ (از جای بردن) بجای خود</p>	<p>(۱) بلندی سے گرنا (۲) مرتبہ سے گرنا بی اعتبار ہونا</p>
<p>گذشتہ و این همان است و صراحت معنی آن</p>	<p>از جای بلند افکندن (مصدر اصطلاحی) بمعنی حقیقی</p>
<p>بجایش کردہ ایم کہ بخود گردانیدن باشد۔ و جی</p>	<p>بقول انند (۲) کنایہ از بی اعتبار و بی رتبہ کردن</p>
<p>نیست کہ در اینجا معنی تازہ پیدا کنیم کہ سندی بد</p>	<p>مؤلف گوید کہ بہر دو معنی متعدی (از جای بلند افتادن)</p>
<p>نداریم (اردو) و بیکھو از جای بردن۔</p>	<p>است (اردو) (۱) بلند جگہ سے گرنا (۲)</p>
<p>از جای بلند افتادن (مصدر اصطلاحی)</p>	<p>مرتبہ سے گرنا۔ بی اعتبار کرنا۔</p>
<p>از جانی آمدن (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب بحر عجم خیال کردن کاری (نظامی ۵)</p>	<p>گر آئی ز جانی نگہ دار جانی و گر نہ سرت سپہر مزیر پای بہار با اتفاق معنی بالاجای بیک یا نوید</p>
<p>و بجا الہ خان آرزو گوید کہ ہر گاہ گویند فلانی از جانی آمدہ است مراد آن بود کہ حرفی معقول گفتہ است</p>	<p>و از دور آمدہ است ای خیال بلندی آوردہ است و بر تامل پوشیدہ نیست کہ تنہا از دور</p>
<p>آمدہ در کلام فرس دیدہ نشد ظاہر ترجمہ ہندی است و صحیح از راہ دور آمدہ و از راہ دور رسیدہ</p>	<p>و صاحب انند ہمزبان بہار مؤلف گوید کہ مارا با صاحب بحر اتفاق است کہ (جانی) را</p>
<p></p>	<p></p>
<p></p>	<p></p>

بدو یای تحانی (جائی) نویسم و سند ہم مؤید خیال ماست (اردو) دور کی کہنا۔ بقول صاحب آصفیۃ نہایت سمجھ کی بات کہنا۔

از جبین داغ سجود رو میدن | استعمال۔ ظاہر شدن داغ سجود از جبین است (ظہوری) (۵) کسی کہ داغ سجودش زویدش از جبین پدید آید داغ خویش نشانش مکن نشان نیست پدید (اردو) پشانی پر گھٹا ظاہر ہونا۔

از جگر گذشتن | (مصدر اصطلاحی) بقول بحر عجم بدلی و نامردی کردن۔ بجز صاحب غیاث دیگر کسی ذکر این نہ کرد و سندی پیش نشد۔ معاصرین عجم ازین ساکت۔ (اردو) بدلی کرنا۔ نامردی کرنا۔

از جمیع عثمان سمع ابو جہل را چہ علم | (مثل) صاحب خزینہ ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت مولف گوید کہ از جمیع عثمان قرآن پاک مراد است کہ مرتب کردہ سیدنا عثمان رضی اللہ عنہ باشد فارسیان این مثل را بجائی زنند کہ مقصودشان از بیان جہل کسی و اہم خاص باشد قول سعدی (مصحفی در میان زندیقان) مصداق این مثل است (اردو) گدہا کیا جانی زعفران کی قدر؟ بقول آصفیۃ بیوقوف جاہ و منصب کی قدر نہیں پہچانتا۔ چہ داند بوزنہ لذت اور رک۔

از جملہ گنجین | (مصدر اصطلاحی) کنایہ باشد از قطع تعلق کردن از عالمیان (ظہوری) (۵) نبورت کہ از جملہ گنجین ہم بریدم ز خود بر تو آمیختم پدید (اردو) دنیا سے کنارہ کشی کرنا۔ از جوش افتادن دیگر | (استعمال) معنی نفی این باقی نماندن جوش در دیگر باشد

وليكن ظهوري در كلام خود اين را معني نخته شدن آورده است و اين كتابه باشد زير كه چون جوش ديگ بنفقه معني بنشيند چيزي كه در ديگ است نخته شود (ظهوري ۵) چنان ميشود كمن گرم سرد مهران را پنهان كه ديگ آرزو خام شان ز جوش افتد پمعني شعر بخيال مانيت كه ظهوري بيار خود گويد كه سرد مهران را كه آرزوي شان هنوز خام است از آتش عشوه خود گرم كمن چنان نشود كه ديگ آرزوي خام شان از جوش افتد معني نخته و تيار شود و بكام خود رسند و كاميابي شان خلاف مقصود است (اردو) ديگ تيار هونا -

(الف) از جوش شستن (مصدر صلاحي) از جوش شستن شراب (مصدر)	(الف) از جوش شستن (مصدر صلاحي) از جوش شستن شراب (مصدر)
(ب) از جوش شستن تخم پيدامي شود معني شدنش باشد - هم او سدي پيش کرده است باقي نماندن جوش شراب در آن (صائب ۵) كه (از جوش شستن با ده) راست عبي ندارد خمي پري به خشت از جوش بهيات است نشينه (صائب ۷) تارگ خامي بود و با ده نشينه نگر و خاشي مهرب اظهار عاشق را پنهان (اردو) ز جوش پنهان (اردو) شراب كا جوش بيهنا - (الف) جوش بيهنا جوش بيهنا (ب) تخم كا جوش بيهنا شراب تيار هونا -	(ب) از جوش شستن تخم پيدامي شود معني شدنش باشد - هم او سدي پيش کرده است باقي نماندن جوش شراب در آن (صائب ۵) كه (از جوش شستن با ده) راست عبي ندارد خمي پري به خشت از جوش بهيات است نشينه (صائب ۷) تارگ خامي بود و با ده نشينه نگر و خاشي مهرب اظهار عاشق را پنهان (اردو) ز جوش پنهان (اردو) شراب كا جوش بيهنا - (الف) جوش بيهنا جوش بيهنا (ب) تخم كا جوش بيهنا شراب تيار هونا -

از جوي زر آتش كشيدن | (مصدر صلاحي) بقول صاحب بحر ضميمه برهان از صرامي طلا شراب انگوري در پايه رختن - صاحبان انند و مؤيد ذكر (امراض) اين كرده اند معني (از جوي زر آتش كش) و معنًا با متحققين اول الذكر متفق - صاحب شمس همين را (از جوي زر آتش كش)

نوشہ غلطی کتابت بیش نباشد (بخمال، این کنایہ باشد) (اردو) زرین صراحی سے شراب انگوری پیالہ میں ڈالنا۔

از جہان رستن | (مصدر اصطلاحی) بمعنی ترک دنیا کردن است چنانکہ عرفی گوید (۵) بہو
ارتوبہ از می کردم و دیر معان بستم نہ کسی کو بازم آرد بر سر خم از جہان رستم نہ مخفی بہاد کہ حاصل مصداق
رستن۔ رست است بروزن ماضی کذا فی الموارد پس (از جہان رستم) درین شعر بمعنی (از
جہان رستن من) باشد (اردو) دنیا سے کنارہ کرنا۔ دنیا ترک کرنا۔

از جہان گذشتن | (مصدر اصطلاحی) بقول ہمارا کسی از محققین فرس ذکر این نکرد ولیکن روزمرہ
کنایہ از مردن و حلت کردن بہ عالم باقی۔ اگرچہ دیگر معاصرین متصل است (اردو) دنیا سے گزر جانا یا مگر

از جہت | استعمال بقول صاحب اند بجا الہ فرنگ فرنگ بمعنی زیراکہ وزیرا و بنا بر برای و از برای
و از سبب و از باعث صاحب غیاث گوید کہ پہلول در شرح دیوان حافظ نوشتہ کہ ہر گاہ کہ لفظ جہت
مرادف طرف و جانب باشد بہامی دراز نویسند و دقیقہ مرادف کلیمہ برای و سبب باشد بتامی مدورہ ہم قوم
نمایند مولف گوید کہ (جہت) لغت عرب است بمعنی طرف فارسیان نیز بمعنی برای ہم زیادت (از) استعمال
کنند و ہم بدون (از) و کلمہ (از) درین زائد است مخفی بہاد کہ (از جہت) بمعنی زیراکہ نباشد چنانکہ
صاحب اند نوشتہ البتہ (از جہت) انیکہ مرادف (زیراکہ) آمدہ (اردو) واسطے۔ لئے۔

از حبیب بیرون دادن | (مصدر اصطلاحی) کنایہ باشد از ظاہر کردن چنانکہ ظہوری گوید (۵) گل صد
بوستان از حبیب اگر بیرون دہم شاید کہ از دل غنحبت گلبنی کردم تن خود را بہ (اردو) ظاہر کرنا۔

از حبیب سر بر آوردن | (مصدر اصطلاحی) کنایہ باشد از قبا پوشیدن (صائب ۵) یک بار

(۱۳۹۰)

(۱۳۹۱)

(۱۳۹۲)

<p>سربراہ زحیب قباى ناز پد دست مرہین است بقول منتخب بالفتح بمعنی سینہ و دل و گریبان بگریبان چہ می کند مخفی مباد کہ حیب لغت عرب پیراہن (اردو) قباہنتا۔ لباس پہنتا۔</p>	<p>از چاہ بالا آمدن (مصدر اصطلاحی) بہار و اندو کر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ مرادف (از چاہ برون آمدن) است کہ می آید بمعنی از چاہ بر آمدن (صائب ۵) بکشش نتوان برون از قید دنیا آمدن بپی رسن از چاہ ہیہات است بالا آمدن (اردو) کنوین سے باہر نکلا۔</p>
<p>از چاہ برون آمدن استعمال۔ بقول بہا و اند کہ برون را بیرون نوشته بمعنی از چاہ بر آمدن کہ از بلائی و مصیبتی نجات یافتہ باز در بلا (صائب ۵) زینہار از کنج غفلت پامی خود بیرون منہ پز کہ بہا افتاد یوسف تا برون آمد ز چاہ (اردو) باولی سے نکلا۔ کنوین سے نکلا۔ از چاہ برون آمدہ در چاہ افتاد (رشل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی باختلاف برون و بیرون ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت مین گریے۔</p>	<p>از چاہ برون آمدن استعمال۔ بمعنی از آسمان بزیادہ درون کنا یہ باشد از کار عجیب و غریب و ناممکن کردن۔ (انوری ۵) عکس سپہیل شکست پنا از چرخ در آو و دسہارا پنا (اردو) آسمان سے تارے آمار لانا۔ (دیکھو از آسمان چنیری بر زمین آور دن)</p>

از چرخ زدن بنقید افلاک | مقولہ - بقول صاحب شمس (۱) از سیر باز ماند و فرو رفتہ
 وقیل قیامت قائم صاحب مؤید (از چرخ زدن افند افلاک) نوشتہ فرماید کہ یعنی افلاک از سیر باز ماند
 و فرو رفتہ مؤلف گوید کہ طرز بیان ہر دو درست نیست اصل این (افلاک از چرخ زدن
 بیفتہ) باشد و این مقولہ متقدّمین عجم بود کہ بمعنی (قیامت قائم شود) استعمال می کردند (۲) بعضی
 از معاصرین گویند کہ (از چرخ زدن بنقید افلاک) بہ لون نفی مثلی است کہ فارسیان بجائی زنند
 کہ مقصود نشان از بیان تعریف افلاک باشد کہ اگرچہ بقول تقدّمین ہمیشہ چرخ می زند ولیکن مثل
 (انسان چرخ زدہ) بوجہ دوران سر از پا نیفتد - (ارو و) (۱) قیامت آوگی - (۲) آسمان
 چکر کھا کر نہیں گرتا -

از چشم اقادون | (مصدر صطلاحی) بقول صاحب بحر عجم و چراغ و بہار و انندی اعتبار شد
 و نظر کسے (جمال الدین سلمان ۵) از آنکہ چشم من از طلعت تو محبوب است نہ چو اشک مردم چشم
 خودم ز چشم اقادون (ظہوری ۵) گویند کہ از چشم اقادون ظہوری با و رنگم مانہ فتم از نظر خود
 (ارو و) نظرون سے گر جانایا کرنا بقول آصفیہ بے اعتبار اور بے وقت ہو جانا (ناسخ)
 کیا ہو ہم زندون کے آگے شیشہ گرد و نیکی قدریہ گر گیا نظرون سے جب خالی قراہ ہو گیا نہ

(الف) از چشم افگندن (صائب الف ۵) آنکہ از چشم تو افگند مرئی نقص	مصادر صطلاحی
(ب) از چشم انداختن (بقول بحر الف) چشم وارم بہین درد گرفتار شود نہ (ظہوری	چشم وارم بہین درد گرفتار شود نہ (ظہوری
بمنی بی اعتبار کردن و (ب) بقول بہار مراد (۵) باغ و بتان را با میدی ز چشم افگندہ الف کنایہ از (از تہ انداختن و بی اعتبار کردن) جان فدایت جای بیار است در زندان تو	چشم وارم بہین درد گرفتار شود نہ (ظہوری

(صاحب ۵) عمر ہا شذا از چشم اعتبار انداخت
 ایک کلمہ ہے جو دفع چشم بد کے واسطے کسی
 است پقبلہ را چون طاق نسیان گوشہ ابرو تو
 چیز کی تعریف سے پہلے زبان پر لاتے ہیں
 صاحب اند نسبت ہر دو فرماید کہ کنایہ از بی
 نظر بد دور ہو۔ نظر نہ لگے۔

شدن و کردن باشد مؤلف گوید کہ تاسخ
 (الف) از چشم خریداری دیدن | مصدر
 اوست کہ این ہر دو مصدر متعدی را بمعنی لازم
 گرفت (اردو) نظرون سے گرا دینا۔ گرانا
 بقول آصفیہ بی اعتبار اور بے وقعت
 کردینا۔ جی سے اتار دینا (اسیر ۵) کعبہ
 کو گراتا ہے کوئی ہو کے مسلمان نہ کیوں
 نظرون سے گرایا مرے دل کو نہ
 است کہ ما این مصدر را۔۔۔۔۔

از چشم بد دور | (اصطلاح) صاحب
 بخر عجم و بہار و اند فرماید کہ چون چیزی تبا
 مطبوع و خوش آئندہ مرئی شود فارسیان
 استعمال این بطریق دعا کنند مؤلف گوید کہ
 بحر و چراغ و بہار و اند مرادف (از چشم بد
 دور) (معن تاثیر ۵) از چشم غیر دور کہ آب
 کنند و اصل این (از چشم بد دور باد) است
 (اردو) چشم بد دور۔ بقول آصفیہ (فارسی)
 (اردو) دیکھو از چشم بد دور۔

از چشم کسی چیزی دیدن | (مصدر اصطلاحی) چشم کسی دیدن چیز را) یعنی از چشم خود دید
 بقول وارثہ و بہار و صاحبان بحر و اندکھوں چنانکہ لیلی را چشم مجنون باید دید نہ چشم خود
 از پہلوی او دانستن (پیام ۵) ترا میخوام (اردو) کسی چیز کو کسی دوسرے کی پہون
 اسی داغ خون رویت یہ گردن من این سے دیکھنا۔ جیسے معشوق کا حسن عاشق
 آتش کہ در سر دارم از چشم تومی بینم: مؤلف کی آنکھوں سے دیکھنا۔ لیلی کو مجنون کی آنکھوں
 گوید کہ مقصود محققین بالا جزین نیست کہ (بوا) سے دیکھنا۔

از چشمہ آفتاب جز تشنگی حاصل نشود | (مثل) صاحبان امثال فارسی و خزینہ حسن
 ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت اند مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را بجائی زنند
 کہ مقصود شان از بیان اثر بد کسی باشد۔ اگرچہ ظاہر او نیک نماید چنانکہ چشمہ آفتاب۔ فارسیان
 آفتاب را چشمہ آفتاب گویند و چون نامش چشمہ شد باید کہ از دسیراب شوم و تشنگی را دفع
 نمایم برخلاف آن ازین چشمہ کہ برای نام است بجز تشنگی سیرابی حاصل نشود (اردو) ارد
 میں بھی چشمہ خورشید متعل جیسے (آتش ع) چشمہ خورشید میں بھی سانپ لہرانے لگے پاپا
 کہ سکتے ہیں۔ چشمہ خورشید سے پیاس نہیں بجھتی۔

از چنگ جستن | (مصدر اصطلاحی) بقول بہار معروف مؤلف گوید کہ پرواز کردن و
 بیرون شدن از دست باشد حیف است کہ سند محو کہ بہار بدست نیامد (اردو) ہاتھ سے جاتا رہنا
 (الف) از چوب تراشیدن چیزی | (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب بحر عجم (ب)
 (ب) از چوب چیزی تراشیدن | بمعنی بہر سانیدن چیزی از جائیکہ حصول آن

(ج) ازچوب خشک تراشیدن چیزی | ممکن باشد و (د) مراد فاش و راستہ (الف) و
 (د) ازچوب خشک چیزی تراشیدن | (ج) را بہین معنی آورده - خان آرزو و چرخ
 ذکر (د) کرده و بہار برب قانع (زلالی و راز و سمندر گوید) آنجا کہ غمش در تلاشند
 عاشق ازچوب می تراشند (قدسی ۵) ازچوب خشک خوبان می تراشند آشنا قدسی پیرگون
 زلف شان از شانہ ہر سو محرمی باشد پد مولف گوید کہ خیال مادر محض این ہمہ مصادر (ازچوب
 یا ازچوب خشک تراشیدن آشنا و عاشق) مصدر اصطلاحی است کہ نایہ باشد از کار عجیب و
 غریب کردن یعنی انسانی را ازچوب پیدا کردن و این نتیجہ است کہ از اسناد بالا پیدا شدہ لفظ
 - ب - ج - د را تسلیم نمی کنیم کہ نتیجہ بی غوری است - (اردو) عجیب و غریب کام کرنا - لکڑیا
 سے عاشق تراشنا -

ازچوب مراتب داشتن | استعمال - است بقول صاحب منتخب بمعنی پایہ و نہایت
 صاحب رہنما ذکر مضارع این (ازچوب مراتب) و بفتح زین بلند بر آمدہ و سختی پس تصرف
 دارد) کردہ و معنی لفظی این مصدر ترینہ چوبین فارسیان می نماید کہ مراتب بمعنی زینہ و ردبان
 داشتن است مخفی مباد کہ رتبہ بالضم لغت عرب استعمال کردہ اند (اردو) لکڑی کی سیڑھی رکھنا

ازچوب | استعمال (۱) بمعنی بچہ و بچہ سبب و چرا مرتب از کلمہ (ان) و (چہ) و این بقاعدہ
 فارسی در الفاظی داخل است کہ بواسطہ آن علت و سبب چیزی بیان کنند و (۲) بمعنی کلام
 چنانکہ این عطر ازچوبہ قسم است سند این بر (ازچوبہ دہم) می آید (انوری ۵) سر بہ خواہ
 دانی ازچوبہ شست و زانکہ بانیزہ تو سر بہ راست (اردو) (۱) کس لئے کس سبب

کیون - (۲) کس نے - کون سے -

ازچہ دستم استعمال - بقول انند وہار	ازچہ رو استعمال - بقول بہار وانند بمعنی
محقق ازچہ دستم بمعنی از کدام فرقہ ام (طالب	کدام تقریب مؤلف گو یکہ کدام سبب و یکہ ام
آملی ۵) نید انم زمستی کزچہ دستم نہ عبادت پیشہ	وجہ و چرا (اسیر لاجپی ۵) یارب زچہ رو روی
یا عصیان پرستم نہ مخفی مباد کہ دستہ بقول بہار	تو در پردہ نہان است نہ در پردہ نہان است
بالفتح بمعنی جماعت مردم آمدہ (ارو) کس فرم پس پردہ عیان است نہ (ارو) کس سبب	سے ہوں - کس جماعت سے ہوں -
ازچہ رو	کس وجہ سے - کیون -

از چیزی افتادن | استعمال - بقول بہار وانند بر رونق اولین نمازن چون از چشم قلم
 و از نظر افتادن و از صفا افتادن و از نعمہ افتادن مؤلف گوید کہ این طرز بیان اصلاً درست
 نباشد کہ تحقیق پسندان در غلط افتند اگر (از چیزی افتادن) را بمعنی بیان کردہ بہار گیریم (از بام
 افتادن) چہ باشد بخیاں ما (از چیزی افتادن) بمعنی حقیقی خودش از بالای چیزی ریختن و نیز
 آمدن و سقط شدن چون از بامی افتادن و از بام افتادن و از دست افتادن باشد و
 و سبب ترکیب افتادن با الفاظ خاص معنی اصطلاحی پیدا شود چنانکہ (از چشم افتادن) و (از بام
 آن کہ بجایش ذکرش کنیم (ارو) کسی چیرے گرنا - جیسے بنگلہ پرے گرنا - یا کسی چیز سے گرنا
 جیسے ہاتھ سے گرنا -

از چیزی باز خریدن (مصدر اصطلاحی)	دادن (ملا و حشی ۵) بفروختہ خود را از
بقول بہار وانند کنایہ از رہانیدن و خلاص	باز خریدیم نہ آن خط غلامی کہ بدادیم دریدیم

صاحب بحر عجم این را در ردیف بای عربی (باز) (صائب) مستی که بی خانہ زدستار بر آید بن
خریدن (از چیزی) بہمین معنی قائم کردہ (اردو) (باباغانی ۵۷) نخل قدت کہ از چمن جان بر آمد
چھڑا نار ہا کرانا -
شاخ کلی بصورت انسان آمدہ: (ولہ ۵۷)

از چیزی بدر ریختن | (مصدر اصطلاحی) از فرق تا قدم ہمہ جان است آن نہال نگویا
صاحب اتندو بہار زو کر این کردہ از معنی ساکت ز آب چشمہ میوان بر آمدہ (اردو) (۱) جدا ہونا
مؤلف گوید کہ بیرون کردن و افکندن از (۲) نشو ناپانا - (۳) ظاہر ہونا -

چیزی است کہ بدر ریختن بمعنی بیرون کردن بیرون از چیزی بر آوردن | بقول بہار و جمیع معانی
افکندن آمدہ چنانکہ بدر ریختن حسرت از دل - متعدی (از چیزی بر آمدن) مؤلف گوید کہ

(ظہوری ۵) زنجوش خون ناب دل در جگر مقصودش جزین نیست کہ (۱) جدا کردن و (۲)
ز دل حسرتی چند ریزم بدر (اردو) کسی چیز نشو ندادن و (۳) ظاہر کردن و فرماید کہ این
سے نکالکر پھینکدیا - نکال دینا - جیسو گھر سے کوڑا نکالکر در شناس خاص کہ معنی ظرفیت در آن منظور باشد نیز
پھینکدیا یا دل سے حسرت نکال دینا - دور کرنا - آمدہ (محسن تاثیر ۵) با حمت تو باد مخالف

از چیزی بر آمدن | (مصدر اصطلاحی) موافق است پنومیدم از سفینہ کن از ناخدا بر آؤ

بقول بحر - (۱) جدا شدن و (۲) نشو نایافتن از یک نگاہ لطف کہ بیگانہ دشمنست و بازار دوست
از آن و بقول بہار (۳) ظہور گرفتن ہم و این کتاب
باشد (ظہوری ۵) روز و شب و شام سمری شیرین سپر را از پدر صائب بر آوردم نہ اگر
ریختہ در ہم نہ کر تفرقہ نیست ز اورا در آیم طوطی زبندی برون آورد شکر را بہ مؤلف

(المد)

<p>عرض کند که بقول بهار این هر سه اشعار را باید که از چیزی بر وزن آوردن (مصدر مصطلحی) -</p>	<p>عرض کند که بقول بهار این هر سه اشعار را باید که از چیزی بر وزن آوردن (مصدر مصطلحی) -</p>
<p>متعلق بمعنی اول کنیم و خیال ما این مصدر مصطلحی اصول لغت متقاضی آنست که این بهر پنج معنی مرادف (از چیزی بر آوردن) باشد ولیکن از مصرع دوم کلام صائب که بر مصدر از چیزی بر آوردن</p>	<p>را باید که از چیزی یا از کسی بر آوردن) قائم کنیم و نسبت معنی اول هم صراحت فرید در کار است یعنی خیال</p>
<p>ما ازین مصدر پنج معنی پیدای شود (۱) جدا کردن گذشته - سندان مصدر صرف بمعنی اول سندان همان شعر صائب است که بالا مذکور شد حاصل می شود (ار دو) و بیکو از چیزی بر آوردن</p>	<p>معنی اول هم صراحت فرید در کار است یعنی خیال ما ازین مصدر پنج معنی پیدای شود (۱) جدا کردن گذشته - سندان مصدر صرف بمعنی اول سندان همان شعر صائب است که بالا مذکور شد حاصل می شود (ار دو) و بیکو از چیزی بر آوردن</p>
<p>(۲) بمعنی بازداشتن از چیزی سندان همان شعر از چیزی بریدن (مصدر مصطلحی) شانی تحکومت که گذشته و (۳) بمعنی مستغنی کردن</p>	<p>(۲) بمعنی بازداشتن از چیزی سندان همان شعر از چیزی بریدن (مصدر مصطلحی) شانی تحکومت که گذشته و (۳) بمعنی مستغنی کردن</p>
<p>از کسی سندان در مصرع اول محسن تاثیر است از شیر بریدن - صاحب اندان را (از چیزی که بالا گذشته و (۴) بمعنی نشو و ادن و (۵) و از کسی بریدن) قائم کرده است و معنی بابها</p>	<p>از کسی سندان در مصرع اول محسن تاثیر است از شیر بریدن - صاحب اندان را (از چیزی که بالا گذشته و (۴) بمعنی نشو و ادن و (۵) و از کسی بریدن) قائم کرده است و معنی بابها</p>
<p>ظاهر کردن - برای هر دو معنی آخر الذکر سندی پیش نه شد و ما این را بدین وجه قائم داشته ایم که همین دو معنی بر از چیزی بر آمدن) بحیثیت لازم</p>	<p>ظاهر کردن - برای هر دو معنی آخر الذکر سندی پیش نه شد و ما این را بدین وجه قائم داشته ایم که همین دو معنی بر از چیزی بر آمدن) بحیثیت لازم</p>
<p>گذشت و تو انیم عرض کرد که معنی دوم و سوم هم بحیثیت لازم در (از چیزی بر آمدن) توان گرفت</p>	<p>گذشت و تو انیم عرض کرد که معنی دوم و سوم هم بحیثیت لازم در (از چیزی بر آمدن) توان گرفت</p>

از چیزی بیرون ریختن (مصدر مطلق) - ندید پنجل گشته از بزمگه پاکشید (محمد علی سلیم)

بقول بہار و اند معنی از چیزی بدر ریختن است - فغان من رکاب ہلال پامی کشید کہ از ستارہ مقصودش چیزی را از چیزی بیرون کردن و ریختن ہر ش در میان کلمہ شدہ است بہ مؤلف عرض باشد (بیدل ۵) آرزوی در گرہ بستم و رکتا کنند کہ (از چیزی پاکشیدن) بمعنی کنارہ کردن شدم بہ حسرتی از دیدہ بیرون ریختم و ریاشدم بہ ازان است و (از سر کسی پاکشیدن) بمعنی ہنجا مؤلف گوید کہ بتسلیم مصدر بیان کردہ بہار از پیش کسی و کنارہ کردن از دو (از بزم پاکشیدن) عرض کنیم کہ از سند بیدل مصدر اصطلاحی (از) بمعنی برخاستن از بزم و کنارہ کردن از بزم و دیدہ بیرون ریختن حسرت) پیدامی شود کہ بجایہ می آید و آن مخصوص است و عیبی ندارد اگر ترا و سوار نشدن - پس اگر مصاد خاص متعہدہ و تعمیم این مصدر داخل کنیم (اردو) کسی چیز کو را بذیل تعمیم این مصدر داخل کنیم باید کہ منشی عام کسی چیز سے باہر پھینک دینا - جیسے کوزا کرکٹ کنارہ کردن گیریم نہ بیرون آمدن (اردو) گھر سے باہر پھینک دینا - کسی چیز سے کنارہ کرنا -

از چیزی پاکشیدن (مصدر اصطلاحی) - از چیزی پہلو تہی کردن (مصدر مطلق)

بقول بہار و اند بمعنی بیرون آمدن (مولانا) بتائی ۵) دست از حیات خود من بیمار ۵) گر لٹا ہر زاہد از دنیا کند پہلو تہی بہ از شستہ ام بہ تا آن طبیب از سر من پاکشیدہ فریب او مشو غافل کہ میدان می کشد (اردو) است بہ (ملاحظہ ۵) سب و در سر خود کلاہی پہلو تہی کرنا - بقول صاحب آصفیہ کنارہ کرنا

پس فارسی مصدر کا ترجمہ کسی چیز سے کنارہ کرنا۔ مثال دوم (از چیزی خریدن) (اردو) کسی سے پہلو تہی کرنا۔

یا کسی چیز سے چھڑانا۔ نجات دلانا۔

از چیزی جدا شدن | (استعمال) بقول بہا | از چیزی دست برداشتن | (مصدر صطلحا)

بمعنی از چیزی بر آمدن مؤلف گوید کہ علیحدہ ترک کردن آنچه باشد (صواب ۵) دل عام شدن از چیزی و کنارہ کردن از چیزی باشد کی از زلف مغیر دست بردار دہ کجا مظلوم از

(اردو) کسی چیز سے جدا ہونا۔ کنارہ کرنا۔ دامان محشر دست بردار دہ (ولہ ۵) پردہ

از چیزی خریدن | (مصدر صطلحا) بقول پوشی چون شب تاریک کار صبح نیست پست

بہار و اندکنایہ از رہانیدن و خلاص دادن بردار دہ کاری چو گرد و موسپیدہ (اردو)

مؤلف گوید کہ (خریدن) بدین معنی آمدہ کہ کسی چیز کو ترک کرنا۔ کسی چیز سے دست بردارنا

کہ بجائیش می آید و (خریدن از چیزی) بمعنی۔ از چیزی دست شستن | (مصدر صطلحا)

(رہانیدن از چیزی) است و بہار و دینجا (از کنایہ باشد از بایوس شدن و نا امید شدن از ان

چیزی را مقدم آورده و گزینہ (مخلص کاشی سدا این از کلام مولانا بتائی بر (از چیزی پاک شدن

۵) گرفته روی مراد ز کشتہ بود غارم و زمیرش گذشت (اردو) کسی چیز سے ہاتھ دھونا۔

باین وجه خون خویش خریدم ۵ (صواب ۵) ہاتھ دھو ٹیٹھا۔

از تند باد حادثہ شمع مرا بخر پڑ چون دست دست (۱) از چیزی سر برون آوردن | مصاف

تست بست حمایتی ۵ مؤلف گوید کہ از (۲) از چیزی سر برون کردن | صطلحا

مثال اول (از کسی خریدن) پیدا است و از بہار و اند ذکر این کردہ از معنی ناکت مؤلف گوید کہ

<p>کامیاب شدن و فهمیدن (محمد قلی سلیم ۵) کسی بقول انند بجوالہ بہار ۱۱) فرود آوردن - بہار</p>	<p>بیرون نمی آرد سری از زلف او پشانی داند معنی</p>
<p>این مصرع پیچیدہ را بہ (ابوالحسن فراہانی ۵) در ردیف فا (فرو کشیدن) را ذکر کردہ بر معرّف</p>	<p>میچکس زمان طرہ پیچیدہ سر بیرون نکردن با وجود</p>
<p>آنکہ مضمون پیش پا افتادہ بود (اردو) پارا ترنا - خیزی را بواسطہ خیزی کشیدن و حاصل کردن یا</p>	<p>بقول آصفیہ کامیاب ہونا - مؤلف کہتا ہر</p>
<p>کہ ہم نے سر رہونا بھی سنا ہے - اگرچہ صاحب منی بیان کردہ صاحب انند راسندی باید (اردو)</p>	<p>آصفیہ نے اسکو ترک کیا ہے -</p>
<p>(۱) آتا تا (۲) کسی خیزی کہینچا (۳) کسی خیزمین سو کہینچا</p>	<p>از خیزی فراموش کردن (استعمال) بقول</p>
<p>(۱) از خیزی گذاردن استعمال -</p>	<p>بہار و انند یعنی خیزی را فراموش کردن مؤلف</p>
<p>(۲) از خیزی گذارشتن بقول بہار</p>	<p>گوید کہ بر کلمہ (از) صراحت این کردہ ایم کہ گاہی</p>
<p>(۳) از خیزی گذراندن خیزی را از</p>	<p>(از) یعنی (را) می آید و (از کسی فراموش کردن)</p>
<p>طرف بآن طرف گذراندن (حکیم قطران ۵)</p>	<p>ہم مصدر می است (با قرکاشی ۵) تو خود کی</p>
<p>در بدولت روزگار از چرخ بگذارد سرم نہ خاک</p>	<p>می کنی از من فراموش نہ کجا جان می گذارتن</p>
<p>این در گہم جاوید و خاک این درم نہ (خواجہ نظامی</p>	<p>فراموش نہ (اردو) کسی چیز کو بھول جانا -</p>
<p>(۵) نہ دنیا نہ دولت نہ دارا گذاشت نہ سنا</p>	<p>کسی شخص کو بھول جانا -</p>
<p>از سرنگ خارا گذاشت (فردوسی ۱۷)</p>	<p>از خیزی فرو کشیدن (مصدر صلاحي) کہ از کوہ بگذشتی تیغ و تیر نہ مؤلف گوید کہ</p>

تخصیص این ہر سہ مصدر چرا (گذرانیدن) ہم بقول بہار (۱) کنایہ از فیض برداشتن و (۲) درین داخل است و سداؤل متعلق است از تماشا کردن (صائب ۵) نہ مجنوم کہ فیض (سر از چرخ گذاشتن) کہ می آید اگر چہ من و جبر خود و رنج از شہریان دارم نہ کہ از دیوانہ من و تقسیم این مصادر ہم داخل است و لیکن بلحاظ کوچہ و بازار گل چنیدہ (ولہ ۵) بسیر باغ معنی بیان کردہ بہار اولی است کہ این سدا ازین مقام معذور داریم مخفی مباد کہ این ہر سہ کار خود فرما د شیرین کار گل چنیدہ (اردو) مصادر بنجیال ما (۱) بمعنی گذاشتن چیزی از (۱) فیض حاصل کرنا (۲) دیکھنا - مشاہدہ کرنا - داخل چیزی و (۲) بلند کردن چیزے از چیزی از چیزی ہم بہ استعمال مصدر اؤل مثلاً: اور از کہ بمعنی حقیقی خود است و کلمہ (از) بمعنی راہ آب گذاردم (اردو) (۱) کسی چیزے آمدہ (خواجہ شیراز ۵) نگویم از من بیدل ہو پار کرنا - جیسے "تیر کلیجہ سے پار کرنا - (۲) کروی یاد دہ کہ در حساب خرد نیست ہر دو قلت کسی چیزے بلند کرنا - جیسے "نیرہ سر سے بلند کرنا - (۳) پار اتارنا - جیسے "دریا سے پار اتارنا" و این پیش او چیزی نیست (اردو) کسی چیزے کو از چیزی گل چین | (مصدر اصطلاحی) یاد کرنا -

از حاصل اقامت کشت | (مصدر اصطلاحی) خشک شدن و خوشہ نیار کردن آن باشد چنانکہ ظہوری گوید (۵) ہنوز می کنم انبار یکجہان حسرت نہ اگر چہ کشت تمنا حاصل

انقاد است: (اردو) کہیتی کا خشک ہو جانا۔ خوشہ نہ لانا۔

از حد بردنِ چیزی | (مصدر اصطلاحی) قبول بجر عجم افراط کردن در آن۔ بہار و صاحب
 انند (از حد بردن) را قائم کردہ گویند کہ زیادہ از انچہ نباید بکار بردن است (باقراکشی ۵)
 ہر چیز باشد جانمن بیا۔ قدرش کم شود: بیا رننا از حد مبرور ہم شکستی ناز خودی (ظہوری
 ۵) جور و جفا از حد مبرای بیوفاتر س: ای بیوفاتر س تیرس از خدا تیرس: (اردو)
 حد سے گزر جانا۔ کسی چیز کا۔ اور اسی کا متعدی حد سے زیادہ کرنا۔ محاورہ اردو میں
 اس موقع پر دونوں کا استعمال ہے۔ جیسے: ”آپ کا ظلم حد سے زیادہ گزر گیا۔ آپ نے
 حد سے زیادہ ظلم کیا“

از حد خود بیرون آمدن | (مصدر اصطلاحی) (۲) از حد گذشتن | مرادف از حد خود
 صاحب انند ذکر این کردہ فرماید کہ معروف بیرون آمدن باشد (ظہوری ۵) گر نہ
 مؤلف گوید کہ بمعنی پا از حد بیرون بردن اصراف تومی رفت ظہوری از حد: صرف
 است۔ سندی پیش نشد۔ معاصرین عجم تصد اسال شدی طاقت پارنیہ مانہ (ولہ ۵)
 استعمالش کنند (اردو) حد سے تجاوز کرنا۔ از حد گذشت خندیدن خدا را چشم گریانی: بیم ضائع
 (۱) از حد رفتن | (مصادر اصطلاحی) شد از او دگی تلقین افغانی: (اردو) حد سو گزر جانا

از حرف۔ زبان خالی کردن | (مصدر اصطلاحی) کنایہ باشد از بپار گفتن (ظہوری
 ۵) زبان خالی کنم از حرف چشم افتد: چو بر قاصد: نمی گویم لبش چون این ہمہ پیغام برد
 (اردو) بہت کچھ کہانا۔

از حلق کشیدن | (مصدر مطلق) بقول بہار و اند نوعی از تعزیر۔ مؤلف گوید کہ حقیقت زبان از حلق کشیدن است کہ در زمانہ شاہان سلف زبان دراز را سزا بود کہ زبانش از حلق میکشید و بعض جہاں در خود کشی ہم ازین کار گیرند (رضی ۵) در دودل ہر کہ می کشد اظہار بہایدش چون فغان از حلق کشید یعنی زبانش باید از حلق کشید (اردو) زبان کہنچیا۔ بقول آصفیہ گدی کے پیچھے زبان نکالنا۔ زبان کاٹنے کی سزا دینا جیسے برہمن کے زمانے میں خلاف باد کہنے پر دیجاتی تھی۔

از حلو اشیرین ترخنگ در خانہ دیگران | (مثل) صاحبان امثال فارسی و خزنیہ ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف گوید کہ چون از خانہ کسی آواز خانہ بجائی بر آید مسکین حقیقی و لطفی می برند و خندہ ہامی ز سندانہ رسم و عادت را بصورت مثل گفتہ اند (اردو) کن میں کہتے ہیں ”مہاسیہ کی لڑائی خاصی دل بہلائی“

از حول و حوش | استعمال۔ صاحبان روزنامہ و رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاجار ذکر این کردہ اند بمعنی اطراف و اکناف و قرب و جوار مؤلف گوید کہ حوش بالفتح عربی۔ بقول صاحب منتخب بمعنی گرداگرد صید در آمدن و حول بقبولش بالفتح بمعنی گرداگرد چیزے (اردو) اطراف و اکناف۔ قرب و جوار۔ دونوں مرکب الفاظ اردو میں مستعمل ہیں۔ صاحب آصفیہ نے (قرب و جوار) پر فرمایا ہے (عربی) بمعنی گرد و نواح۔ آس پاس امیر نے آس پاس) پر لکھا ہے (ہندی) ارد گرد۔ گرد و پیش۔

از رخ | بقول بہار و ہفت و جامع بروزن مخ۔ و انہا سے سخت باشد کہ از بدن آدمی

برآید و در یکنندہ آنرا عبرتی ثلول خوانند۔ صاحب انذگوید کہ این لغت فارسی زبان است صاحب برہان بر (زخ) بدون الف ہم ہمین معنی نوشتہ ہمد آسجا فرماید کہ بد (ازخ) ہم گویند مؤلف عرض کند کہ در مہدودہ ذکرش کردہ ایم و خیال ما اصل این (زخ) است فارسیان بقاعدہ خود الف وصلی در اول این آوردہ (ازخ) کردند و مہدودہ نتیجہ لب و لہجہ مقامی است صراحت ماخذ بر (زخ) بیاید (اردو) مساومتا (نگر) و کچھو (آزخ)

از خاشاک پلں حیون می سازد (دثل) صاحبان خزینہ و اشال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف گوید کہ فارسیان چون کسی را مشغول کار فصول و بی محض و ناپائیدار بنید این مثل رازند (اردو) دکن مین کہتے ہین " یہ تو تنکون کا پلں ہے۔ یعنی محض ناپائیدار اور بی نتیجہ اور فصول ہے۔ اسی طرح دکنک کا گھر بنایا ہے۔

از خاطر بردن (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب بحر (۱) فراموش کردن بہار بند کر معنی اول (۲) بمعنی فراموش شدن ہم نوشتہ (شیخ شیراز ۵) دلی در دست بی پروا نگاری غافل دارم کہ در آتش ز خاطر می بردستی کبابش را نہ و صاحب انند (از خاطر بردن و رفتن) را بیک جا ذکر کردہ ہر دو معنی نویسید۔ جا دارد کہ لف و نشر مرتبش گیریم۔ اما در تسامح بہارنگی نیست کہ ناحق معنی دوم را بذیل (از خاطر بردن) نوشت (اردو) فراموش کرنا۔ بقول آصفیہ بھونا۔ حت سے اتارنا۔

از خاطر رفتن (مصدر اصطلاحی) بقول	ولیکن معاصرین عجم بر زبان دارند و ما از ظہوری
صاحب انند فراموش شدن۔ سندی پیش نشد	سندی ہم بدست آوردہ ایم (۵) بہو

که گذشت - خان آرزو در سراج ذکر از خاک کمتر از (نواختن و ترقی دادن و مرتبه افزودن) برگرفتن یعنی نواختن کرده (یونخی جرباد قانی) است پس بقول ما چنانکه بر (از خاک برداشته) بنیر من که همین پائمال روز بدم کسی نماند که بخش ذکرش کرده ایم معنی (از خاک برگرفته) هم نماند از خاک برگرفت (استاد علی قلی ماهر) چون شده و مرتبه افزون کرده شده و ترقی داده شده فقیله سوخت و اخ اوز سر تا پا مرا به برگرفت از باشد شخصی که دستگیری او کرده باشند قاتل - خاک ره آن آتشین سیامرا به (ظهوری) (ار دو) و بگوید (از خاک برداشته)

از خاک ساری افتاده که به بخت بلند بیاید از خاک بستر کردن (مصدر مطلق) که فلک را از خاک برگیرند (ار دو) و بگوید (از خاک برداشتن) از خاک برگرفته (اصطلاح) بقول سحر و گوید (خوابگاه مرگ را هموار بر خود ساختن) بهار و (وارسته در چرخ) مراد از خاک برداشته در زمان زندگی از خاک بستر کردن است به مؤلف گوید که این اسم مفعول مصدر از مخفی مباد که در مصرع ثانی کلمه (از) یعنی (را) خاک برگرفتن است که گذشت (مرزا رضی) است چنانکه در معانی (از) ذکر این گذشت دانش (گر سرمه لاف نسبت مرگان زند) (ار دو) خاک پرسونا - خاک کا بستر بیانا - بجاست از خاک برگرفته چشم سیاه است به از خاک خاستن انسان (مصدر مطلق)

اگر با سنان نظر برین سند خو کنیم تو انیم عرض کرد کنایه باشد از پیداشدن انسان در مقامی چنانکه که صاحب بحر و خان آرزو هم در معنی این تصریح گویند (از خاک خراسان اهل علم می غیزند) یعنی غیر ضروری کرده اند زیرا که (دستگیری کسی کردن) و در ملک خراسان اهل علم پیدایمی شوند صاحب

ہم ہمیں معنی آورده (۵) دلیر صرف فادگان (صدر اصطلاحی) بقول بہار وائندکنایہ از
 عشق تازہ کہ جامی گرد ازین خاک مرویخیزد ہلاک کردن و نابود ساختن (نظامی ۵) چوڑ
 (اردو) خاک سے پیدا ہونا۔ جیسے خاک بہ تلخی جوابش دہم پز خاکش ستانم آبش دہم
 ہند سے اکثر اہل علم پیدا ہوئے ہیں۔ (اردو) خاک میں ملانا۔ بقول آصفیہ رب
 از خاک ستاندن و بہ آب دادن کرنا۔ زمین کا پیوند کرنا۔ ناپید کرنا۔ مٹنا۔

از خانہ سوختہ ہر چہ بر آید سو وہ است (مثل) صاحب محبوب الامثال ذکر این کردہ از
 معنی و محل استعمال ساکت مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را بجائی زند کہ از ناد ہندہ
 و بہ معاملہ خیر می قلیل بدست آید (اردو) بقول صاحب محاورات ہند طبعی جھوٹری سے
 جو نکلے سو واہ۔ دکن میں کہتے ہیں ”جلتے گھر کا بانس بہلا“ صاحب محبوب الامثال فرماتے
 ہیں ”اگ لگنتی جھوٹری جو نکلے سولا بھ“ ان کہاوتوں کا یہ مقصد ہے کہ جلتے ہوئے
 گھر سے جو کچھ بچاے وہ غنیمت ہے۔

از خدا بیابی (اصطلاح) بقول بہار وائند در امثال این کلام مفعول فعل (بیابی) غنی
 جزا مخدوف می باشد (ملاجویا ۵) می ریختی و سبوتستی پڑاے محتب از خدا بیابی پڑاے مؤلف
 گوید کہ این محاورہ عجم است کہ چون کسی بر کسی جور و جفا کند و ظلم دست طاقی ندارد دیگر
 کہ (از خدا بیابی) یعنی عوض و سرائی این از خدا بیابی (اردو) خدا سمجھے۔ بقول صاحب
 آصفیہ دعای بد یعنی خدا اس کی سزا دے۔ خدا اس کا بدلے (ذوق ۵) ستم کو ہم
 کرم سمجھے جفا کو ہم وفا سمجھے پڑا اور اسپر بھی نہ سمجھے وہ تو اس بت سے خدا سمجھے پڑا

از خدا شرم دار و شرم مدار | (مثل) صاحب شرم دارد نہ از دیگر کسی (اردو) دکن
 خرمیہ و امثال فارسی و احسن ذکر این کرده از میں کہتے ہیں "سے خدا سے ڈر" یعنی
 معنی و محل استعمال ساکت اند مؤلف گوید کہ کسی اور سے نہ ڈلو تو ہرج نہیں۔ خدا سے
 فارسیان این مثل را بطور پند و نصیحت زنند و رونا کافی ہے "خدا سے شرم کر" یہی
 مقصود آنست کہ بندہ را باید کہ از خدای خود انہیں معنون میں کہتے ہیں۔

از خرقا دن | (مصدر مطلق) بقول صاحبان برہان و بحر و سراج و ناصری و جامع و مفت
 و بہار کنیہ از مردن و از عالم رفتن (نظامی ۵) بہ ہندوستان پیری از خرقا دن پد بعد کہ را
 بچین گا و زادہ صاحبان شمس و رشیدی ہمین معنی بذیل را از خرقا دن نوشته اند کہ (فقا دن) مخفف
 (فقا دن) است۔ صاحب مؤید صراحت کند کہ این زبان ما و را الہراست صاحبان انند شمس
 بمعنی بویو فرشدن ہم نوشته اند جا دارد کہ بطور کنایہ گیریم ولیکن کسی از محققین فرس ذکر این معنی
 نکرد و سندی ہم پیش نشد مؤلف گوید کہ (۱) بمعنی حقیقی است یعنی سقط شدن از پشت خر
 و (۲) کنایہ از مردن۔ گویند کہ کسی کہ از پشت خر بفتد جان بسلاست نہر و برخلاف (از اسپ
 فقا دن) کہ خرا از پشت خود افتادہ را لکہ ہم زند و او اکثر ہلاک شود برخلاف اسپ کہ از پشت افتادہ
 را اگر زندی دیگر نرساند (اردو) (۱) گدھے پر سے گرنا (۲) مرنا۔

از خرقا فگدن | (مصدر اصطلاحی) معنی کردہ (مولوی معنوی ۵) و دمہ ایشان
 بقول صاحب بحر عجم فریب وادن و عاجز مرا از خرقا فگدن چند بغیرید مرا این دہر چند
 کردن۔ بہار و انند ذکر (از خرقا فگدن) ہمین (اردو) فریب وینا۔ عاجز کرنا۔

از خرد ان خطا و از بزرگان عطا (مثل) صاحبان خزنہ و امثال فارسی و احسن ذکر این
 کردہ از معنی و محل استعمال ساکت اند مؤلف گوید کہ فارسیان چون بزرگی را بہ بی ادبی کسی در
 خشم بنید بطور سفارش این مثل را زنند (اردو) امیر نے اسی فارسی مثل کو لکھا ہے اور مقولہ
 سے نام زد کیا ہے۔ بمعنی چھوٹوں کی خطا بزرگ معاف ہی کر دیتے ہیں۔ حاصل یہ ہے کہ
 یہی فارسی مثل اردو میں بھی مستعمل ہے۔

از خرس مولیٰ بس است (مثل) صاحبان خزنہ و امثال فارسی و احسن ذکر این کردہ از
 معنی و محل استعمال ساکت اند مؤلف گوید کہ این مرادف و مماثل (از خانہ سوختہ ہر چہ برآید
 سودا است) (اردو) دیکھو (از خانہ سوختہ ہر چہ برآید سودا است)

از خرفکندن (مصدر اصطلاحی) بہار (از خرافکندن) گذشت (اردو) دیکھو
 دانند ذکر این کردہ۔ همان است کہ بر از خرافکندن۔

از خط بیرون شدن (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب بحر و بہار و اند اطاعت
 نکردن (میر معری ۵) از خائنان گروہی گز خط شدند بیرون بنہنگ آوردان ایما جان شان
 زود نیما (اردو) اطاعت نہ کرنا۔ حکم توڑنا۔ بقول آصفیہ نافرمانی کرنا۔ کہا نہ ماننا۔

از خطر امن شدن (استعمال) بخوف شدن و خطرہ باقی نماندن (ظہوری ۵) امن شد
 از خطر ظہوری نزاری شدہ زینہاری مانہ (اردو) خطرہ سے نجات پانا۔

از خطر بیرون آوردن (استعمال) بیرون خود درون برد و آورده بروغم از خطر ہانہ (اردو)
 آوردن از خطر و اندیشہ (ظہوری ۵) غم صحباً خطر سے نجات دلانا۔ خطر سے بچانا۔

(الفاظ)

(الفاظ)

ازخندہ بہ قہا افتادن | (مصدر اصطلاحی) بقول صاحبان بحر و بہار و انند خندہ شکار
کردن (شیخ شیراز در ترغیب اختلاط بزنان گوید ۵) در دوم چو غنچہ دہی از وفا کہ ازخندہ
افتد چو گل در وفا کہ مؤلف گوید کہ ازخندہ بیا رضا حک از بتیابی در قفای اقتداری نیازست
کہ این معنی بطور کنایہ قائم شد (اردو) ہستے ہستے لوٹ جانا۔ بہت ہنسنا (وزیر ع)
نغان دہن کے مری ہستے ہستے لوٹ گئے ۶

از خواب بر آمدن | (مصدر اصطلاحی) بقول بہار و اتند معنی بیدار شدن (خواب)
شیراز ۵) نفس بر آمد و کام از تو بر نمی آید ۶ فغان کہ نخت من از خواب بر نمی آید ۶
مؤلف گوید کہ ازین سند مصدر اصطلاحی -----

از خواب بر آمدن نخت | بمعنی بیدار شدن نخت و طالع مندی پیدای شود (اردو)
(۱) بیدار ہونا۔ نصیباً جاگنا۔ نصیب جاگنا۔ بقول صاحب آصفیہ قسمت کہلنا۔ اقبال
یا ور ہونا۔ دآتش ۵) ایک شب بیل بیتاب کے جاگے نہ نصیب ۶ پہلو گل میں گہی
خار نے سونے نہ دیا ۶

از خواب بردن کسی را | (مصدر اصطلاحی) از خواب در آمدن | (مصدر اصطلاحی) بقول بہار
بمعنی خواب از کسی بردن و او را موقع و بہلت و اتند مرادف از خواب بر آمدن کہ گذشت (خواجہ)
خواب ندادن (ظہوری ۵) غیر امتیوا نظامی ۵) رطب چین در آمد ز دوشینہ
ز خوابش بردہ راہ افسانہ خوانی ہم ہست ۶ خواب ۶ دماغی پر آتش و دانی پر آب ۶
(اردو) سونے نہ دینا۔ صاحبان ہفت و مؤید و شمس ہم ذکر ماضی

این کرده اند۔ (اردو) دیکھو از خواب برآمد کے پہلے معنی۔

(الفاظ)

از خوان سیرانہ برخاستن (مصدر اصطلاحی) سیر خوردن (ظہوری ۵) ز خوان وصل

سیرانہ برخاست پیشانیم در سرتیجہ خائیت (اردو) پیٹ بھر کر کھانا۔ سیر ہو کر کھانا۔

از خود اوسوال کردم (مقولہ) بکسر وال معلہ اول۔ بمعنی از حال اوسوال کردم صاحب

روزنامہ بحالہ سفر نامہ ناصر الدین شاہ قاجار گوید کہ سوال کردم براچہ گذشت مؤلف گوید از خود کسی

سوال کردن بمعنی از حال اواز سوال کردن مصدر نیست (اردو) اس سے اسکا احوال دریافت کرنا۔

(الفاظ)

از خود بدر رفتن (مصدر اصطلاحی) بمعنی از خود بر آمدن (مصدر اصطلاحی) بقول

از خود بیرون شدن و از خودی بیرون شدن بہار از قید خودی بر آمدن مؤلف گوید کہ مراد

و بحال خود نمادن است و این کنایہ باشد (از خود بدر رفتن) کہ گذشت و این کنایہ باشد

(ظہوری ۵) می نشینم چشم بر در میروم از خود (صائب ۵) صائب از خود بر آئی کہ شرط

بر در بر امید وعدہ مشق انتظار می کنم (اردو) طریق عشق ہ گام نخست از خودی خود گذشتن

بے خود ہونا۔ است (اردو) بے خود ہونا۔

(الفاظ)

از خود بدر کردن (مصدر اصطلاحی) از خود بر آوردن (مصدر اصطلاحی)

متعدی (از خود بدر رفتن) کہ گذشت یعنی از بقول بہار متعدی (از خود بر آمدن) کہ گذشت

خود بیرون کردن و این کنایہ باشد (ظہوری) مؤلف گوید کہ مراد (از خود بدر کردن)

(۵) بانٹش وعدہ درآمد نیست (ظہوری) و این کنایہ باشد (صائب ۵) باہی بیرون

از خود بکن بدم (اردو) بخود کرنا۔ از خود بر آوردن چہانی را ہ کہ یک رہبر بنزل شیر

کاروانی را نه (اردو) دیکھو از خود بد کردن - بہارِ غم و صاحب اندک بذیل (از خود رفتن)

از خود بردن | (مصدر اصطلاحی) بقول ذکر کرده) فرماید کہ معنی از خودی برآمدن است

صاحب بحرِ غم یعنی بنحو کردن و این کنایہ باشد (لا ادری) ہر سرسوی ترا باز زندگی بنوید یا (اردو) بنحو کرنا -

از خود بیرون آمدن | (مصدر اصطلاحی) بہ نورت کہ از حلقہ گنجیم نہ بریدم از خود بر تو

مرادف از خود بد رفتن و از خود بر آمدن آید (اردو) دیکھو از خود بد رفتن -

کنایہ باشد (بیدل) بنال از دور غفلت از خود بیرون آمدن | (مصدر اصطلاحی)

آن قدر کہ از خود بیرون آئی نہ بقدر قفل است از مرادف از خود بد رفتن و بر آمدن باشد کہ گذشت

خویش و اسن چیدن مینا: (اردو) دیکھو از خود بر رفتن - و این کنایہ باشد (صائب) تا از خود بیرون

تیا بی خویش را نتوان شناخت: عیب تیر کج از خود بیرون رفتن | (مصدر اصطلاحی)

بقول بہار مرادف از خود بر آمدن کہ گذشت - و آغوش کمان معلوم نیست: (ولہ) و

سندی کہ پیش کردہ است (از خود بیرون رفتن) باد بان کشتی می کمتر از سجادہ نیست: (اردو)

راست کہ می آید و شک نیست کہ این در موزن دیکھو از خود بد رفتن -

معاصرین عجم متعل است و کنایہ باشد (اردو) از خود بیرون رفتن | (مصدر اصطلاحی)

دیکھو از خود بر آمدن - بقول صاحب بحرِ غم یعنی بنحو دشمن بولف

از خود بریدن | (مصدر اصطلاحی) صاحب گوید کہ کنایہ باشد استعمال این در کلام ظہوری یا نہ

(۱۴۸)

(۱۴۸)

(۱۱۱)

(۵) ز خود بیرون نه رفتن در نیاید نه شد را هم
 ری در یوزه دارم نه (ارو و) دیکو از خود رفتن
 از خود تہی شدن | (مصدر اصطلاحی) یعنی (ارو و) خود بینی کرنا۔ خود پسندی کرنا
 بنیو شدن و این کنایہ باشد (ظہوری ۵) (اصفیہ نے خود بینی) اور (خود پسندی) پر غور
 بر گھزار صبا آگہان چہ بیوشندہ ز خود تہی شدہ اور بکبر لکھا ہے۔

پر آرزوی آفوشندہ (دولہ ۵) گران تر با خود
 ای ناقہ پا آہستہ تر داری نہ کہ شد محل نشین از خود
 تہی بہر سبکباری (ارو و) بے خود ہونا۔
 گوید کہ این کنایہ باشد و از ہمین مصدر است۔

از خود تہی گشتن | (مصدر اصطلاحی) مراد (۲) از خود رفتہ | کہ اسم مفعول است
 (از خود تہی شدن) کہ گذشت و این کنایہ باشد
 (ظہوری ۵) تا مبتدیان شود پر کعبہ گشت
 خود تہی نہ صد بیابان تنگی بردار ز فرم عاشقت
 (ارو و) دیکو از خود تہی شدن۔
 قافلہ نیست نہ (دولہ ۵) عاشق سرگشتہ را

از خود حساب داشتن | (مصدر اصطلاحی) از گردش دوران چہ پاک نہ موج از خود رفتہ
 بقول خان آرزو و چرخ آغ و صاحب بحر عجم در نظر از بحر بی پایان چہ پاک نہ (ارو و) (۱) بنیو
 داشتن خود کہ کنایہ از انانیت و بنو مغرور بودن ہونا۔ (۲) بنیو۔

است مؤلف گوید کہ این کنایہ باشد (سیلم) از خود رم کردن | (مصدر اصطلاحی) مراد (۳۱۵)

(از خود رفتن) که گذشت و این کنایه باشد (ظهور) بقول صاحب اند بواله فرنگ فرنگ یعنی
 (۵) دام نهادن بر روی دام من انصاف نیست قافل و بخود و بخیر شدن سوگیر کسی از متحین
 کردم از خودم گشتی رام من انصاف نیست به عجم ذکر این نکرد و سندی پیش نشد - کنایه باشد
 (صاحب ۵) کسی که عقل و حشی شده چون بد (اردو) بخود هونا -

نمی بیند و ز خودم کرده آزادی زد دام و دومی بیند از خود فارغ گشتن | (مصدر اصطلاحی) (۱۱۴۱)
 (اردو) بخود هونا -

از خود درمیده | (مطلوح) بقول صاحب این کنایه باشد (ظهوری ۵) بحرزدوشی
 اند بواله نظر العجائب یعنی عاشق - سندی پیش از خود چو سوسن گشته ام فارغ و برای تیغ خنجر
 تشد دیگر کسی از متحین فرس ذکر این نکرد و این رنگ می سازد نیام اینجا (اردو) بخود هونا
 کنایه باشد (اردو) عاشق - مذکر - (۱) از خود گذشتن | (مصدر اصطلاحی) (۱۱۴۲)

از خود شدن | (مصدر اصطلاحی) بقول معنی بخود شدن و این کنایه باشد (عرفی)
 بهار و اند یعنی از خود بر آمدن - مقصودش (۵) بحرغم حمله کنار است که از خود گذری
 از بخود شدن است و این کنایه باشد (مولوی زورق اهل قنانت ساحل نبرد و بهار ذکر
 معنوی ۵) ز خود شدن ز جمال پرا صفا ایغ (۲) از خود گذشته | معنی از خود رفته
 بگفتش که زهی خوبی خدا ایدل (۱) (اردو) کرده و این اسم مفعول - مصدر اول الذکر
 است (۵) از خود گذشتگان را آئینه بی فایا بخود هونا -

از خود غایب شدن | (مصدر اصطلاحی) است و پیوسته صاف باشد بحری که بی کنار است

<p>(اردو) (۱) بخود ہونا - (۲) بخود -</p> <p>از خود بستن (مصدر مصطلحی) از خودی خود گزشتن (مصدر مصطلحی) ^(معنی)</p>	<p>بخود ہونا -</p>
<p>بقول صاحب اندہ بیل (از خود رفتن) ^(معنی) بخود شدن باشد - سدا این از کلام صاحب از قید خودی بر آمدن کہ مقصودش بخود شدن است (از خود بر آمدن) گزشت و این کنایہ باشد - و این کنایہ باشد - سندی پیش نشد (اردو) (اردو) بخود ہونا -</p>	<p>بخود ہونا -</p>
<p>از خون شستن (مصدر مصطلحی) بقول بہار و اندہ ^(معنی) (۱) پاک کردن (۲) مؤلف گوید کہ (۲) چہری را از خون شستن ہم چنانکہ "روی را از خون شستم" (اردو) (۱) خون سے پاک کرنا (۲) کسی چیز کو بموض پانی سے دھونے کے خون سے دھونا -</p>	<p>از خون شستن (مصدر مصطلحی) بقول بہار و اندہ ^(معنی) (۱) پاک کردن (۲) مؤلف گوید کہ (۲) چہری را از خون شستن ہم چنانکہ "روی را از خون شستم" (اردو) (۱) خون سے پاک کرنا (۲) کسی چیز کو بموض پانی سے دھونے کے خون سے دھونا -</p>
<p>از خون گزشتن (مصدر مصطلحی) موقوف شفاعت تو جرم کونین نہ آسجا کہ شفاعت بقول بحر بہار و اندہ بیل کردن خون - اینہا تو باشد ترسم نہ از خلق حسن بگری از خون کنایہ باشد (میرزا طالب خلف حاجی مرزا خان حسین (اردو) قصاص سے در گزر کرنا بیگ (۵) ای خلق تو بر خلق عیان اندہ ^(معنی) خون نبخش دینا -</p>	<p>از خون گزشتن (مصدر مصطلحی) موقوف شفاعت تو جرم کونین نہ آسجا کہ شفاعت بقول بحر بہار و اندہ بیل کردن خون - اینہا تو باشد ترسم نہ از خلق حسن بگری از خون کنایہ باشد (میرزا طالب خلف حاجی مرزا خان حسین (اردو) قصاص سے در گزر کرنا بیگ (۵) ای خلق تو بر خلق عیان اندہ ^(معنی) خون نبخش دینا -</p>
<p>از خویش بر آمدن (مصدر مصطلحی) بقول بہار ^(معنی) از خود بر آمدن کہ مقصودش بخود شدن باشد و این کنایہ است - سندی پیش کردہ اش متعلق از (از خویش بر آمدن) است و نجای خودش مذکور شود - صاحب اندہ ہم بیل از خود رفتن ذکر این کردہ (اردو) بخود ہونا</p>	<p>از خویش بر آمدن (مصدر مصطلحی) بقول بہار ^(معنی) از خود بر آمدن کہ مقصودش بخود شدن باشد و این کنایہ است - سندی پیش کردہ اش متعلق از (از خویش بر آمدن) است و نجای خودش مذکور شود - صاحب اندہ ہم بیل از خود رفتن ذکر این کردہ (اردو) بخود ہونا</p>
<p>از خویش بر آوردن (مصدر مصطلحی) از بخود کردن و این کنایہ باشد (صاحب) بقول بہار سندی (از خویش بر آمدن) مقصودش از خویش بر آوردن ^(معنی) تو مارا پسر داد و بفرود</p>	<p>از خویش بر آوردن (مصدر مصطلحی) از بخود کردن و این کنایہ باشد (صاحب) بقول بہار سندی (از خویش بر آمدن) مقصودش از خویش بر آوردن ^(معنی) تو مارا پسر داد و بفرود</p>

از خویش رفتن (مصدر مصطلحی) بهار	تماشای تو مارا به (اردو) بنچود کرنا -
از خویش بردن (مصدر مصطلحی) معنی بخود ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید که کردن داین کنایه باشد (صاب ۵) عجب که کنایه باشد از بنچود شدن (صاب ۵) رود برق فاگرد من تواند یافت بنچین که جلوه او می برد مرا از خویش (اردو) بنچود کرنا -	(۱۸۸۱)
از خویش بردن آمدن (مصدر مصطلحی) به محظی که تویی بسکه رفته ام از خویش به معنی بنچود شدن است داین کنایه باشد (ابو الحسن) گمان بر زحرفان که جای ما خالی است به (اردو) بے خود هونا -	(۱۸۸۲)
از خویش سر برداشتن (مصدر مصطلحی) کنایه باشد از بنچود شدن (صاب ۵) خود تا بردن از خویش می آیند در میخانه اند (اردو) بے خود هونا -	(۱۸۸۳)
از خویش دامن چیدن (مصدر مصطلحی) کنایه باشد از بنچود شدن (بیدل ۵) بنال از در غفلت آن قدر که خود برون آئی به بقدر بقول بحر ترک خودی کردن مؤلف گوید که قفل است از خویش دامن چیدن مینا (اردو) کنایه باشد از بنچود شدن بهار سندی آورد و میرزا ابوالحسن انجوی ۵) بکسل از خویش بهار	(۱۸۸۴)

کہ خواہی پیوندی کہ درین رہ ز تو ناساز تری | آری ما این سداوردیوان صاحب یاقیم (اردو) بخود ہونا

از دوار آویختن | (مصدر اصطلاحی) بقول بہارواند سیاستی معروف مؤلف گوید کہ

معنی حقیقی - بردار کشیدن است کہ نتیجہ آن موت است بہ خفہ کردن (میر خسرو) عدوت

از پای خود بر آسمان خواہد شود ممکن نہ چو از دوار اندر آویزی گونش بانگون ساران ہزاروں

سولی پر چڑھانا - دار پر کینچنا - پھانسی دینا -

از دوارم چو از آدشوم و رفس اقم | (ش) صاحبان خزینہ و اشال فارسی و محبوب

ذکر این کردہ از معنی تحمل استعمال ساکت اند مؤلف گوید کہ مرادف (از چاہ برون آمد

در چاہ افتادن) باشد کہ گذشت (اردو) دیکھو مثل آخر الذکر -

از دائرہ افتادن | (مصدر اصطلاحی) بقول بحر و بہارواند - بی رتبہ شدن -

(صوفی شیرازی رباعی) صوفی ہر کس کہ بوالفضل افتاد است نہ از دائرہ رد و قبول

افتاد است نہ از گردش چرخ است کہ بدی رقصم نہ این دائرہ سخت بی اصول افتاد است

مؤلف گوید کہ از این سند کہ پیش شد (از دائرہ افتادن) کنایہ باشد از حد بیرون شدن

و چون اضافت دائرہ بسوی رد و قبول است معنی آن باشد کہ از حد رد و قبول بیرون

شدہ است - پس مجرور (از دائرہ افتادن) را بحد این شعر معنی بی رتبہ شدن توان گرفت

طالب سند دیگر باشیم و ازین معنی انکار نمی کنیم زیرا کہ از حد چیری افتادن معنی از رتبہ

انچیز افتادن من وجہ توان گرفت (اردو) مرتبہ سے گرنا -

از دوار | بقول صاحب سروری و ضمیمہ برہان بہ زای مجھے و دال مہلہ بوزن

انبرجوا که شخه السعادت بمعنی بگیر و گیش باشد صاحب اند معنی این را بگیر و کمش نوشته فرماید
 که بکذا فی الادوات و فی الدستور - مگردین لغت کاتب را شبهه است که فارسی است یا
 ترکی و غالب آنست که ترکی است ولیکن چون به تصریح روایت یافته نشد هم در فارسی
 آوریم (تتقا) و رمویه الفضلا می مطبوعه نقل همین عبارت است و بذیل لغات فارسی نوشته
 شده - اما در نسخه قلمی بذیل لغات ترکی مرقوم و صاحب ضمیمه برهان حرف آخر را بای
 فارسی گیرد - مؤلف گوید که در ترکی بودن این شکی نیست و آنچه صاحب سروری و
 ضمیمه برهان معنی این در اثبات نوشته درست یافته میشود (اردو) - لے - کهنیج -
 از دحام | لغت عربی است - بقول صاحب منتخب بالکسر انبوهی کردن مخفی
 سیاد که ماده این زحم است و بقول صراح - زحم بمعنی انبوهی است - فارسیان استعمال
 این بمعنی انبوه کرده اند و با مصداق فارسی هم مرگب ساخته اند که در ملحات می آید (ظهوری
 ۵) مریدین شو و خود را بر بخلوت خود پیسین که شیخ چه در از دحام می افتد (دولہ)
 ز مجلس تو مر از دحام بیرون کرد و گذشت عمری و خالی نبود جای کسی (اردو) از دحام
 بقول امیر (عربی) مذکر - جاؤ - بھیر - ہجوم (طلق ۵) تیر بام از دحام رہتا تھا جمع خاص
 و عام رہتا تھا :

از دحام آوردن | استعمال - بمعنی انبوهی عکس آئینہ ز نگاری بخبر (اردو) زحمت نیا
 نمودن و زحمت دادن (ظهوری ۵) طوق تحلیف دینا - چڑھائی کرنا -
 بگزین کہ تنہائی نیا و از دحام : تانبہ بنی روی از دحام شدن | (استعمال) انبوهی

(الذات)

(الذات)

شدن (ظهوری ۵) گشت حیرت خانه ام | شد بر و رو بامم نهونیه (اردو) از دحام هونا
ویران و خاکش باد بروی از دحام در دو غم | چڑهای هونا -

از در | بقول برهان و سروری و جامع و ناصری و هفت و اند و شمس و مؤید بادال یکید
بر وزن انسر معنی زیبا و لائق و نراوار (انوری ۵) ریش از پی کندن پای پی به سر از در
سیلی و مادم (از ناصری ۵) روز از در بزم است و شراب از در خوردن به هر چند خمین نیست
کنون از در دیدار به صاحبان اند و سروری بزرگ این گویند که بخت الف هم آمده به خیال
ما این مفترس (اجدر) باشد که بقول منتخب در عربی معنی نراوار تر آمده فارسیان بقاعده
نمودیم عربی را به زامی معجمه بدل کردند امچو (چوجه) و (چوزه) (اردو) لائق نراوار -

از در تو کردن سر (استعمال) سر از در بیرون کرده دیدن - صاحب سرگذشت ذکر کن
کرده است آقا مسعود سرش را از در تو کرده گفت ای امان وزیر رسید (اردو) جهانگنا -
بقول صاحب آصفیه در وازه سے منہ نکال کر دیکھنا -

(۱) از در آمدن | (مصدر اصطلاحی) بقول بهار معنی از راه در آمدن و این از جهت
رفع ابهام بود - از راههای دیگر غیر موضوع (خواجہ شعیب وزیر شاه عباس ۵) چنان
کز در آمد اهل ماتم را سیه بختی به فغان از بلبلان برخاست چون سوی چمن رفتیم (ظهوری
در قسیمه ۵) به بخورون دوستان در نظر بیاری که غافل در آید ز در به (واله هروی ۵)
و اعطاسحری از در میخامد آمد به سرگردننها که کند هرزه درانی به و فرماید که بعضی از متحسین
بر اند که معنی اندرون و آمدن باشد پس مؤلف را بارای آخر اند که اتفاق است و خیال

از سند اول الذکر-----

(۳) از در آوردن سیبختی | اصطلاح خاص است و کنایه باشد از برگشتن طالع (اردو)
 (۱) اندر آنا - (۲) قمت الٹا - بقول آصفیه - بد اقبالی کا سامنا ہونا - شاست آنا -

از در آوردن | (استعمال) بقول بہار از را گوید کہ ازین سند ظاہر میشود کہ بمعنی بی طلب و سعی
 دور آوردن باقر کاشی (۵) کیکہ دست خیال نہیں آوردن و بہر سانیدن باشد (اردو) گھر بیچو بیچانا
 زید بہین چگونہ در آوردن خوش از درین مؤلف کا متعدی مثلاً خوش قسمتی ز زید سے گھر بیچو ملا دیا

از در زکین | بقول صاحب جہانگیری کہ در دستور چہارم خاتمہ کتاب بذیل لغات ثرند و پارتند
 آورده - با قول وثانی مفتوح و زای ثانی مکسور بر زرا گویند و حالا در وزمرہ معاصرین عجم ترک
 است و ماخذ این ہیج مستحق نشد (اردو) بکرا - مذکر -

از دست | بقول برہان و جامع بروزن بدست (۱) بمعنی زیر دست و مطیع و محکوم -
 و بقول صاحب بحر عجم (۲) برابر و ہم چشم نیز صاحب جہانگیری ذکر معنی اول کردہ از شیخ
 فرید عطار سند و ہد (۵) شہر یار از دست تو بسیارست بہ ہیج گلخن تاب را این کار است
 و سندی دیگر از حکیم سنائی ہم آورده کہ بذیل می آید خان آرزو در سراج بذکر بمعنی اول سند
 سنائی از جہانگیری نقل کند (۵) منکہ از دست انیم و آنم چمن کنون دست راست سلطانم
 و فرماید کہ این خطاست و صحیح (در دست) است بہ دال مہمل و مراد آنست کہ منکہ در دست
 این و آنم یعنی محکوم این و آنم و اختیار این و آنم گوید در دست راست سلطانم و دست راست
 سلطان پیب گرفتن بیعت در دست این و آن افتد و این معنی نہایت خوب و انجہ جہانگیری

نوشتہ بی حاصل بلکہ خطاست (انتہی) بہار بذر ہر دو معنی برای معنی دوم از محسن تاثیر نہ آورده
 (۵) با بار قیاب کتر ز انگشت زامدی نیست پڑ ہدست ماست اما از دست مانبا شدہ صاحب
 بحر عجم ہم برای معنی دوم از ہمین شعر استناد کردہ بنیال ماسنی اول درین شعر نہ یا و چپان است
 خصوصاً بوجہ تشبیہ انگشت زامد بار قیاب یعنی انگشت زامد اگر چہ ہدست است ولیکن مثل دیگر انگشت
 محکوم نیست۔ آنچه خان آرزو و باصلاح در شعر سنائی معنی نہایت خوب پیدا کند خلاف طرز را
 کہ از خوبی پیدا کردہ او ذوقی نہ داریم (اردو) (۱) محکوم بقول آصفیہ (عربی)۔ اتحت زیر حکم
 تابع (۲) ہم ششم بقول آصفیہ (فارسی) برابر والا۔ ہم رتبہ۔ ہمجولی۔

از دستا رگہ شستن | استعمال | بمعنی پروای و ستار نکردن است و این در حقیقت در تعمیم از چیز
 گزشتن داخل است (صاحب ۵) از سر گزشتہ اندکر بیان این زمان چو کو سر گزشتہ کہ ز دستا
 بگذرد و (اردو) پگڑی کی پروانہ کرنا۔

از دست افتادن بر فلک | استعمال | بعد کسی بر فلک رسیدن باشد (انوری ۵)
 تا بد جرم و خان بار نہ گرو د چون سحاب نہ گریفتہ بر فلک از دست تو یک فتیاب نہ (اردو)
 کسی کی بد سے آسمان پر پہنچ جانا۔

از دست بد افتادن | (مصدر مطلق) | ہاتھ سے جاتا رہنا۔ بقول صاحب آصفیہ قاجو
 بمعنی بیرون از اختیار شدن و بنجو شدن۔ نکل جانا۔ قابو میں نہ رہنا بسین نہ رہنا قبض و
 (ظہوری ۵) خود را ببا دگم گنم بر پی غلطی کی روش تصرف سے باہر ہو جانا۔ خود رفتہ ہو جانا۔
 از دست می افتم بدرد مرغ جان کیستی نہ (اردو) آپے میں نہ رہنا۔ بے خود بے اختیار

هونا - دیکھو از چنگ جستن -

صاحب بحر عجم و بہار عجم دانند کنایہ از بخود

از دست بر آمدن | (مصدر مصطلحی) بقول

کردن (خواجہ شیراز ۵) مرا می دگر بارہ

صاحب بحر و بہار دانند - از دست ممکن بود

از دست بردن بمن باز نمودی دست بردن

و میترشدن (شیخ شیراز ۵) گرت از دست

(ار دو) بخود کرنا -

بر آید دہنی شیرین کن ہمدی آن نیست کہ

از دست برگرفتن | (مصدر مصطلحی) بقول

مشتی بزنی بردہنی ہ (ار دو) ہاتھ ہو سکتا -

صاحبان بحر و سراج و ناصری و بہار دانند

از دست بر آوردن | (مصدر مصطلحی)

ورشدی و جہانگیری و بہان کنایہ باشد از نیست

بقول صاحب مؤید سچوالہ تفسیر و رای معنی کیجی

و نا بود گردانیدن (ظہیر فاریابی ۵) بخشیمتی

معنی کشتن دیگر کسی از محققین ذکر این نہ کردہ شد

زودت زودت برگیرم ہ چگو میت کہ بتت

پیش شدونہ معنی لفظی برای کنایہ تعلقی دارد -

درست و بتوانی ہ (ار دو) نیست و نا بود

مشاق سند باشیم (ار دو) مار ڈانا -

کرنا - ٹانا -

از دست برخاستن | (مصدر مصطلحی)

از دست برون برون | (مصدر مصطلحی)

بقول بحر و بہار دانند مراد (از دست برآمدن)

کنایہ باشد از بخود کردن (حافظ شیراز ۵) پردہ

کہ گذشت (سعدی ۵) اگر از دست برخیزد کہ

مطربیم از دست برون خواہد بردن آہ از آنکہ درین

با دلدار بشنیم ہ ز جام خضری نوشتم زبان غم گل

پردہ نباشد یارم ہ صاحب انند ہمین سند

چشم ہ (ار دو) دیکھو از دست بر آمدن -

بر (از دست بیرون برون) آوردہ کہ می آید

از دست برون | (مصدر مصطلحی) بقول

(ار دو) بخود کرنا -

از دست برون شدن | (مصدر صطلحی) و در سراج گوید کہ یفتح بای پارسی وزای مجھے بہ

کتابیہ باشد از۔ در قبضہ اختیار نمودن (انوری) کشیدہ نان فطیری دآزرا (از دست فزا) نیز گویند

۵) پای من بندہ چون ز جای برفت نہ کارم و آن مبدل اوست۔ فرماید کہ اغلب کہ ماخوذ

از دست من برون شدہ گیر نہ (اردو) ہاتھ سے

جاتا رہنا۔ دیکھو از چنگ جستن۔

از دست بیرون برون | (مصدر صطلحی) چہ کہ نان فطیری در تنور بسیار کُخت و ضایع میشود

(اصطلاحی) بقول بحر و بہار و اندکنا یہ باشد بخلاف نان خمیر کہ در تنور بندند و بگرمی آتش

از بخود کردن۔ سند بہار همان شعر حافظ شیراز پختہ گرد و احتیاجی کہ در پختن نان فطیری بر آتش

است کہ بر از دست برون برون گذشت و تا بہ بدست افتد در نان خمیر کہ پیور بندند نیست

(اردو) بخود کرنا۔ (انتہی) صاحب برہان گوید کہ نان فطیر را گویند

از دست بیرون کردن | (مصدر صطلحی) کہ خمیر آن ز سیدہ باشد۔ صاحب جامع فرماید

بقول بہار معروف مؤلف گوید کہ معنی لفظی نان کہ نان فطیر است کہ خمیرش خام و نارس باشد

از قبضہ اختیار بیرون کردن سندی پیش نشد صاحب جہانگیری بر نان فطیر قانع۔ بخمال ما کہ

(اردو) ہاتھ سے دینا۔ بقول آصفیہ چوڑنا خان آرزو نسبت و تسمیہ این صراحت کردہ است

ترک کرنا۔ قبضہ چوڑنا۔ جانے دینا۔ درست است (اردو) چپاتی۔ وہ روٹی جو

از دست پڑا | (اصطلاح) بقول بحر و خمیری نہو اور ہاتھ سے پکائی جائے (نوٹ)

رشدی نانیکہ خمیر آن ز سیدہ باشد۔ خان آرزو از دست جستن | (مصدر اصطلاحی) بقول

صاحب شمس ورشیدی کنایہ باشد از مردن سبک
پیش نشد مخفی مباد کہ (از دست دہر جستن) ^{ہمین}
معنی می آید و بھی نیست کہ (از دست جستن) ^۵ سادہ لوحانی کہ در خود بد زبان دادہ اند
محقق آن باشد ورنہ معنی حقیقی آن پیچ تعلق ^۶ دامن یوسف ز دست از کراخوان دادہ اند
با کنایہ ندارد (اردو) مرنا۔
(عرفی ۵) پیش عرفی مدہ از دست عنان

(۱) از دست دادن (مصدر اصطلاحی) کین صیاد و غولیش را ابلہ نمود است ولی ابلہ

بقول بہار مرادف (از دست بیرون کردن) نیست (۲) (اردو) ہاتھ سے دینا۔

کہ گذشتہ واو از معنی ہر دو ساکت و برعکس (۳) دامن ہاتھ سے دینا۔ (۴) بے اختیار ہونا

قانع۔ مؤلف گوید کہ معنی از دست گذشتن از دست در رفتن (مصدر اصطلاحی)

و از قبضہ اختیار گذشتن باشد بخیاں ماین را معنی خارج شدن از قبضہ و باختیار نماندن۔

بقیمیم معنائش ----- صاحب سرگذشت خان لنگران استعمال این

(۲) از دست دادن چیزی | قائم کردہ "اسپ از دستم در رفت و گریخت"

کردن انسب و ہم برین قیاس است (از) (اردو) چھوٹ جانا۔ ہاتھ سے نکل جانا۔

کف دادن چیزی کہ بجای خودش می آید از دست دہر جستن (مصدر اصطلاحی)

و از ہمین مصدر عام است ----- بقول صاحبان بحر و جامع و سراج و مفت

(۳) از دست دادن دامن (۳) معنی و جہانگیری و بہار و برہان معنی از خرقا دادن

(۴) از دست دادن عنان گذشتن کہ مردن و از عالم رفتن باشد۔ صاحبان مؤلف

<p>دشمن ذکر (از دست و هر حبت) بهین معنی کرده اند که ماضی مطلق بهین مصدر باشد مو گوید که این کنایه باشد و (حبت) را باید که لفتح بیم عربی خوانیم (اردو) مرنا -</p>	<p>معنی مرون و از دست رفتن چیزی و کاری است بنیال یا مقصودش درینجا از مرون نباشد پس و برای مؤلف معنی دوّم متعلق است از لاز دست رفتن چیزی) که می آید (اردو) (۱) بخود</p>
<p>از دست رفتن (مصدر اصطلاحی) بقول</p>	<p>از دست رفتن چیزی (مصدر اصطلاحی)</p>
<p>صاحبان رشیدی و سراج و جهاگیری و هفت و برهان (۱) کنایه از بخودی و بی اختیاری و اضطراب کردن - بهار و سروری بر بخود شدن قانع (ملا محمد عصار) (۲) ز راه شوق گشتندی چو سرست نیز جام اولین رفتندی آرد و صاحب ناصری بذیل (از پر کار شدن) ذکر اینهم کرده و از استادی سند آورده (۳) از یک گهت ز دست رفتن ز جهان دست رفتن به مؤلف گوید که بنیال یا اینرا (از دست رفتن کسی) قائم کردن اولی است (که از دست رفتن چیزی) هم می آید و صاحب بحر (۲) معنی فوت شدن و خود او بر فوت شدن نوشته که</p>	<p>معنی از قبضه اختیار رفتن چیزی است چنانکه صاب گوید (۴) بر هر چه آتین نشانی رود ز دست بهر چه پشت پانزنی و شکست و از بهین مصدر است (از دست رفتن کار) و امثال آن که بجایش می آید (اردو) با تھو جاتا رہنا - و یکھوا ز چنگ حبتن -</p>
<p>از دست رفتن کار (مصدر اصطلاحی)</p>	<p>از دست رفتن کار (مصدر اصطلاحی)</p>
<p>بقول صاحب بحر عجم کنایه باشد از فوت شدن مطلب (ظهوری) (۵) از دست رفته کار مجال تلاش نیست به پا چون کنیم بند که از سر قاده ایم (صاب) (۶) دشم ز کار و کار من از دست رفت</p>	<p>از دست رفتن کار (مصدر اصطلاحی)</p>

کتابله دست و کریمار کرده است (۱ اردو) ہاتھ نوشتہ صاحب مویہ (از دست شد) را کہ
 بات جاتی رہنا (ظفر) - از خلوت تم نہ جلوت باضی مطلق ہمین مصدر است ذکر کرده ^{لف}
 میں بیان کرنا ظفر ہاتھ سے جاتی رہی بات گوید کہ این و حقیقت (از دست شدن کسی)
 ہاتھ آئی ہوئی ہے

از دست رفتن کسی (مصدر اصطلاحی) ہٹا (۲) از دست شدن خیری | کنایہ باشد

(از دست رفتن) است کہ ذکرش گذشت و ہاتھ (از رفتن خیری) (تقصید اختیار) چنانکہ وقت از دست
 این ہمد آبخاکرہ ایم (اردو) دیکھو از دست رفتن شد و کار از دست شد - و موقع از دست شد

(۱) از دست شدن | (مصدر اصطلاحی) (اردو) (۱) بخود ہونا - (۲) ہاتھ سے جاتی

بقول برہان و جامع و ہفت معنی از دست رفتن رہنا - جیسے بات ہاتھ سے جاتی رہی سو دیکھو
 است کہ کنایہ از بخودی و بی اختیار و مضطرب (از دست رفتن خیری)

کردن باشد - صاحبان بحر عجم و رشیدی و سرور کی از دست غمان وادون | (مصدر اصطلاحی)

و سراج ہم این را مرادف (از دست رفتن) معنی بی اختیار شدن - این همان است کہ ذکر
 گویند - بہار از انوری سندی آورده (۳) از دست

مشور نقطہ من پائی تو اگرچہ در میانست ہ صاحب سندی ہم از عرفی و بیان کامل این بذیل لطحات
 ناصری ذکر این بذیل (از پرکار قادن) کرده و سند (غمان) می آید (ظہوری ۳) جملہ دلہا برہ عشق

آوردہ (شریف غیاث ۳) چون نامہ است تو در پیش و پس اند پیش پیش ہمہ از دست غمان
 رسید بہتم شدم ز دست پد و بخودی مگر شیرایش دادہ مانہ (اردو) بے اختیار ہونا -

از دست فزا | بقول برہان و بحر و رشیدی اختیارے لینا۔ اختیار سلب کروینا۔

و نهفت و جهانگیری و سروری و جامع همان از از دست کشیدن (استعمال بقول پیار
دست پز) است که گذشت باید که فارامقون معروف و سندی پیش نشد مؤلف گوید که (۱)

گیریم - فارسیان بقاعده خود بای فارسی را به فا (از دست کشیدن چیز پاکسی را) معنی کشیدن
بدل کنند چون (سپید) و (سفید) صراحت بخند آن چیز پاکس را بسوی خود باشد و (م) (از دست)

از دست کسی رفتن | (مصدر اصطلاحی) کسی (اردو) (۱) کسی چیز پاکشی شخص کو اپنی

از قبضہ اختیار کسی رفیق است (ظہوری ۵) جانب کھینچنا (۲) کسی شخص کے ہاتھ سے کوئی
 امید نہا چہ مفت از دست من رفت ہم بر یکا خیر لے لیا۔

آشنا نیست پنهانی مباد که این مرادف (از دست) (۱) از دست گذاردن (مصادره اصطلاحی)
رفتن چیزی است که بجایش مذکور شد (اردو) (۲) از دست گذاشتن (۳) بقول صفا

از دست کسی عنان برگرفتن | (مصدر گوید که ۱) هم مرادش باشد (عرفی ۵) مگر بجز عجم و گداستن و دست برداشتن مؤلف

اصطلاحی و اورایی اختیار کردن است چنان که در مان و در دوازده دست و ل بگذارد در است
(ظهوری گوید) تا در رکاب رخس طلب پامن بگذارد این را حتی زمین در دور و زافزون نمی پذیرد

(اردو) کسی کو بے اختیار کرنا کسی کے ہاتھ سے از دست گرنے پر خیر (مثلاً) صاحب

<p>ل از دست ہشتہ شدن (استعمال) بقول</p>	<p>خزینۃ الامثال ذکر این کرده است و این مثل</p>
<p>بذیل (از پایی بستہ چہ سیر) گذشت و مرادف است بہار معروف مؤلف گوید کہ ہشتن بقول ضا بحر عجم بالکسر معنی فرو گذاشتن و رہا کردن آؤختن از دست گرفتن (استعمال) بہار ذکر این کردہ است پس از دست ہشتہ شدن معنی از دست</p>	<p>بر (معروف) قانع و سندی پیش نکرد مؤلف گذشتہ شدن و رہا کردہ شدن و آؤختہ شدن - گوید کہ (۱) (از دست کسی گرفتن) چیزی را از قبضہ مجہول باشد - این چیزی نبود قابل بیان از نیکہ او حاصل کردن و (۲) (از دست گرفتن چیزی را) بہار نیز نوشتہ تا تکمیلش کردہ ایم (اردو) چھوڑ برداشتن چیزی بواسطہ دست باشد (اردو) جانا - رہا کیا جانا - لکھایا جانا -</p>
<p>از دست ہم رہودن چیزی (مصدر اصطلاحی) بقول بہار و وارستہ نہایت عزیز بودنش (حباب ۵) بپاک چشمی من شبنمی ندارد باغ بہار دست ہم رہا نہی گذارنا مؤلف گوید کہ چیز مطبوع و مرغوب و عزیز را یکی از دست دیگری می برد پس معنی بیان کردہ محققین بالا کنایہ باشد (اردو) کسی چیز کا نہایت عزیز ہونا - مرغوب و مطبوع ہونا -</p>	<p>(۱) کسی کے ہاتھ یا قبضہ سے لینا - حاصل کرنا (۲) کسی چیز کو ہاتھ سے اٹھانا - از دست گذار (اصطلاح) بقول ضا مؤید - امی ضائع گذار - صاحبان اندو شمس و ہفت نقل این کردہ اند مؤلف گوید کہ مصدر این (از دست گذشتن) است کہ گذشتن امر است از ان معنی واگذار و از دست مدہ یعنی بیان کردہ صاحبان تحقیق را سندی باید - (اردو) چھوڑ - ہاتھ سے نہ دے -</p>

ازدوف | بقول صاحبان برهان و جامع و (دری و پهلوی) کبسر اول و فتح ثالث و سکون
 فا - میوه است سرخ رنگ و صحرایی که از اعرابی زرع و خوانند و فتح اول گفته اند - صاحب
 سروری بذکر این گوید که این را (کوثر) هم نام است - خان آرزو در سراج فرماید که علف شتر
 هم گویند - صاحب محیط بر زرع و نوشته که این را اعرابی ذوالثناجات و شجر الدب خوانند نوعی است
 از فواکه و گویند قسمی است از آلو یا از غیر او صحیح آنست که سیب صحرایی است و نامش بفارسی
 (دوله) و (کیل) و (کالنج) و شیرازی (لیک) و باصفهانی (گوتج) و این سرخ نیست
 و زرد آنرا (شرفوک) و به ترکی (یشیان) و در تکابین (کر جیل) و به یونانی (صرفلون)
 سرود و آخردوم و خشک و راول و بعضی بالعکس گفته اند و آن شبه بادویه و کمتر باغذیه - تلخ
 صفا و مسکن حدت خون و منافع بسیار دارد و بر کوزابه زای عربی فرموده که اسم فارسی
 زرع و سرخ است - صاحب اند بجاوه فرنگ فرنگ فرماید که (ازدوف) لغت زبان
 فارسی است و بعضی از معاصرین گویند که لغت دری است و ماخذین هیچ متحقق نشده
 (اردو) بخگی سب - مذکر -

(الله اعلم)

ازدل بدر افتادون راز | (مصدر صطلحی) معنی افشای راز شدن (پهلوری ۵)

ترسم که رازها همه از دل بدر افتد پس رسوا شوم گر آه نهانی بر آورم پ (اردو) راز فاش هونا

ازدل بر آوردن | (مصدر صطلحی) زمان که تو مار از دل بر آوردی پ مسافریم هر

بقول بحر و بهار فراموش کردن مؤلف گویند خاطری که می گزیم پ (اردو) بهول جانا
 که این کنایه باشد (حسن بیگ رفیع ۵) از فراموش کرنا -

(المصدر)

(المصدر)

از دل برون | (مصدر مصطلحی) بیرون از دل برون کردن چیزی | (مصدر مصطلحی)

از دل کردن است چنانکہ صاب گوید (۵) معنی در دل نہ آشتن و از دل بر آوردن بخالی چون و ہدیہ نام تسکین بقرار بوسہ را بحد حرف و کردن دل از ان باشد چنانکہ "از دل برون صوت از دل برو کی خار خار بوسہ را چارہ دارد کردن خیال و غم و آرزو و ہوس" و امثال دل سے کانالہ - دل سے مٹانا۔

از دل برو دہرا پنچہ از دیدہ برفت | (ش) از دل برون کہ یک حسرتش را در آورده ام

صاحبان خزانہ و محبوب الامثال و امثال فارسی (اردو) دل سے نکال دینا - دل سے دور کرنا و حسن و بہار ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال از دل رخت بردارند اخلت | (مصدر)

(المصدر)

ساکت اند مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را (اصطلاحی) کنایہ باشد از خیالات دل بیرون بانہار خوبی (حضور) می زنند و این صادق کردن (ظہوری) کار را از پیش بینی (سگ حضور بہار بر آورد) است و ہمین مثل این چنین اقتادہ پس بخت دل انداختیم از بہ تقدیم و تاخیر و تبدیل الفاظ (ہر کہ از دیدہ دل بردار باگیر (اردو) خیالات دل سے دور از دل دور) ہم بہت مقصود نیست نکال دینا۔

(المصدر)

کہ کامیاب کسی است کہ از دیدہ یار یا از دل رفتن چیزی | (مصدر مصطلحی)

حاکم خود و رشتہ و دو اتحاد حضور باشد از معنی از دل بیرون شدن آن و در دل باقی بقول صاحب محبوب الامثال "بہائی دو نمازش چنانکہ آرزو از دل رفتن و حسرت از پڑوسی نیڑے" آنکہ او جہل پہاڑ او جہل "دل رفتن و خیال از دل رفتن و امثال آن

(عرفی ۵) اگر ہمیں منہ چہرہ بن روز وصال نہ آگد از نہ حرف شکایت از دل تیب می کشد نہ
 حسرت روی تو میف است کہ از دل بروڈ مولف گوید کہ این سند متعلق از حرف کشیدن
 (اردو) دل سے نکل جانا۔ دل میں باقی رہنا است کہ بجای خودش آید نہ (از دل کشیدن)
 از دل شستن چیزی (مصدر صطلحی) تسامح صاحب انده است کہ این مصدر را باستانا
 کنایہ باشد از (از دل) و در کردن و در دل باقی این شعر قائم کردہ (اردو) دیکھو حرف کشیدن
 نداشتن چنانکہ ہر و محبت از دل شستن و از دل ماندن (مصدر صطلحی) بقول صاحب
 آرزو و ہوس از دل شستن (ظہوری ۵) آرزو شدن (خواجہ سی کرمانی ۵) دل چورو
 از ہر دو شکامی خصمان خوشتن نہ ہر و محبت دید جان را در بیاخت نہ خاطر خواجہ ازین از دل با
 از دل اجاب شستہ ایم نہ (اردو) دل سو (اردو) آرزو ہونا۔

نکال دینا۔ از دل نہا دن کسی را (مصدر صطلحی) کنایہ کشیدن (اردو)

از دل کشیدن (مصدر صطلحی) متنا از بیرون کردن (از دل) (انوری ۵) برگوش
 انہ ذکر این کردہ از معنی ساکت و از صائب نہادہ سر زلف نہ از گوشہ دل نہادہ مارا نہ یعنی بیرون
 سندہ (۵) داغ غم کہ بقیاری این درد جان نہادہ بیرون کرد (اردو) دل سے نکال دینا۔

(۱) از دتل چرک دنیا آمدن (مصدر صطلحی) بہار ڈگر (۲) کردہ فرماید کہ گویند
 (۲) از دتل دولت یافتن ہر کر اوتل شو و دولت باوری آورد (محسن تاثیر ۵)
 ضرری نیست کہ سودی ز پیش گل نہ کند نہ دتل غنچہ بد نیال زر گل دارد نہ وسندی دیگر از
 سعید اشرف ہم آورده کہ بذیل می آید صاحب انہ نقل نگار بہاہ است و وارستہ (از دتل)

دولت آمدن) را قائم کرده و بذکرند بالاسدی دیگر از سعید اشرف ہم آورده (۵)
 زرنجش راحت گیتی مہتیا نہ چنان کہ ز دہل آید چرک دنیا و فرماید کہ (چرک دنیا) کنیہ از
 دولت دنیوی است و صاحب بحر عجم نقل و ارستہ برداشت - مؤلف عرصہ کند کہ
 (دہل) بالضم و بہ تشدید سیم مفتوح لغت عرب است بقول صاحب منتخب نوعی از
 ریشہا کہ برتن آدمی بر آید (انتہی) پس ازین ہر دو سند کہ بالاند کور شد مصدر (از دہل و
 یافتن) حاصل نمی شود و نمی دانیم کہ بہار و آئندہ اصول این مصدر را ازین اسناد پیدا کردہ
 اند البتہ ازین سند مقولہ (دہل بدینال زردارد) پیدا می شود کہ بجایش قائم کنیم آنچہ وارستہ
 و صاحب بحر عجم از سند دوم مصدر (از دہل دولت آمدن) قائم کردہ اند - ہم درست بنا
 کہ الفاظ شعر این مصدر را پیدا نمی کنند البتہ (از دہل چرک دنیا آمدن) حاصل می شود و (چرک
 دنیا در محاورہ عجم معنی دولت دنیا آمدہ کہ بجایش می آید ازینجا است کہ (ا مصدر اصطلاحی)
 آخر الذکر را در عنوان این بحث قائم کردہ ایم - و آنچہ وارستہ و بہار (دہل) را (دہل) نوشتہ
 سندش در کار است کہ محققین پابند لغات فرس این را ترک کردہ اند و محققین لغت عرب
 (دہل) را ذکر کردہ اند چنانکہ بالاند کور شد - پس تعریف فارسیان در املا ثابت کردن بر ذمہ
 وارستہ بحر عجم باشد و سند آخر الذکر کہ در ان کتابت (دہل) بہ نون و بای موحده است بجا
 شان نمی خور و کہ استعمال لفظ صحیح ہم وزن شعر ناقصاتی نمی دہد - بالجلہ (از دہل چرک دنیا
 آمدن) معنی دولت مند شدن کسی است کہ او را دہل عارض شود (ار دو) صاحب صفیہ
 نے (دہل) کا ذکر کیا ہے - فرماتے ہیں کہ فارسی زبان کا لفظ ہے (ہکو اس سے اختلاف کہ

بلکہ دُل - عربی ہے) پھوڑا - ولد ار پھوڑا پس فارسی مصدر کا ترجمہ (دُل کے مرض سے دو لقمہ ہونا ہے)۔

ازومی | بقول برہان بروزن ہمدی جانور سیت غیر معلوم و فرماید کہ بارای قرشت ہم کفۃ اند - و بقول صاحب ہفت نام جانوری است و صاحب اتند بہ نقل عبارت برہان گوید کہ لغت فارسی است صاحب سروری ہنر بان ہفت و فرماید کہ در مؤیدہ برای مہلہ آمدہ و ما در نسخہ مطبوعہ مؤیدہ (اردی) را نیافتیم و معوض آن (اردی) بفتح اول و توم معنی جانوری و بحوالہ صراح نوشتہ کہ معنی مادہ بزکوحی و در نسخہ دیگر کہ قلمی است (اردی) نوشتہ معنی جانوری حیث است از محققین کہ ترک این لغت تفوق داشت بر این قسم تحقیق کہ من حیث اللفظ والمعنی - مجہول است و بس -

آزدن | بقول صاحب برہان بفتح اول و ثانی و سکون نون (۱) معنی زنگ کردن باشد و (۲) معنی خلا نیدن سوزن و بقول صاحب بحر خف آزدن کہ در مدودہ گذر سالم التصریف - یعنی بعد از حذف نون مصدر بنای ماضی او در مشتقات سالم باشد و تبدیل و حذف و حروف اصلی آن راہ نیابد پس درین صورت غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول نخواہد بود و صیغہای غیر سالم آن کہ مضارع و حال و اسم فاعل و امر و نہی است در استعمال اہل لسان نیامدہ (انتہی) خان آرزو در سراج فرماید کہ جمیع معانی مخفف آزدن بالمد باشد و ہم برین قیاس (ازدہ) صاحب موارد کہ ہم محقق مصادر است این را بدو معنی بالا ذکر کردہ و صاحبان جامع و ہفت و اند ہنر بان نش و صاحب

فرماید که همان (آزودن) بمحدوده معنی ازخم - مرکب است مؤلف گوید که طرز بیانش اگر چه
 ابهام دارد ولیکن ما به تحقیق ماخذ از و مدوی یافته ایم مقصودش جز این نباشد که (ازودن)
 مرکب است از کلمه (از) (ودن) و دَن بقول برهان معنی خم سرکه و شراب و روغن و
 امثال آن باشد فرماید که بدین معنی لغت عرب است - صاحب منتخب فرماید که دَن بافتن
 و تشدید نون خم بجزا له صاحب قاموس نویسد که خم در از که بر زمین نتواند ایستاد تا آنکه زمین را
 گونکنند پس (ازودن) بمعنی حقیقی (ازخم) باشد چنانکه صاحب مؤید گفته - اندرین صورت (دَن)
 را درین لغت علامت مصدر نتوان گرفت و معنی مصدری پیدا نشود بدون علامت مصدر
 از اینجا است که ما اشاره صاحب مؤید را مفید در ماخذ نه گیریم - بخيال ما این مرکب است از
 (دج) که معنی کدوی سرکه یا عسل گذشت و معنی مطلق کدو هم آمده که فارسیان کا رُخم از و
 گیرند معنی عسل یا سرکه یا شراب یا رنگ را در و اندازند و (دَن) علامت مصدر
 پس (اددن) بمعنی خم کردن و در خم انداختن باشد و کنایه از رنگ کردن و همین است
 اصل این مصدر معنی اول و معنی دوم مجاز آن که در خلانیدن سوزن هم بر جلد رنگ
 نیلگون کنند - فارسیان بقاعده خو جیم عربی را به زای بتوز بدل کردند همچو (چوچه) و
 (چوزه) نتیجه این همه تحقیق آنست که (ازودن) به مقصوره است و (آزودن) بمحدوده
 نتیجه لب و لجه مقامی که مقصوره را به محدوده بدل کردند پس نتوان گفت که (ازودن)
 مخفف (آزودن) است چنانکه بعضی محققین ذکرش کرده اند (اردو) و بکھو آزودن -

از و تیل دولت آمدن	و مصدر	اصطلاحی و ارسته و صاحب بحر ذکر این کرده
--------------------	--------	---

(الد)

ما بحث این بلاز دتل چرک دنیا آمدن کرده ایم ضرورت اعاده آن رینجا نباشد (اردو) و کیهو از دتل حرکت نیا ^{مکن}

از دنیا گذشتن | (مصدر اصطلاحی) صاحب روزنامه بجواله سفرنامه ناصرالدین شاه

قاچار ذکر اسم مفعول این (از دنیا گذشته) کرده است بمعنی ترک دنیا کرده پس معنی مصدری

(۱) ترک دنیا کردن باشد و به تحقیق ما (۲) مردن (۱ اردو) (۱) دنیا ترک کرنا - ترک دنیا

کرنا (۳) مرنا - دنیا سے گزر جانا -

از دو | بقول برهان و هفت و اند و جامع بضم اول و ثالث و سکون ثانی دو او (۱)

صمغ درخت ارمن باشد که درخت بادام کوهی است و از آن حلوا پزند و (۲) مطلق

صمغ را نیز گفته اند - صاحب مؤید بمعنی اول قانع - صاحب سروری گوید که صمغی را گویند

که حلوا از آن پزند و آنچه بصحت اقرب است مطلق صموغ را (از دو) گویند - صاحب مؤید

ذکر این بذیل لغات فارسی کرده و صاحب اند صراحت فرموده که فارسی است صاحب

محبط فرماید که (از دو) اسم صمغ است و بر صمغ آورده که اسم عربی است و عرق الشجر

هم نامند و یونانی (قومیا) و به رومی (وینون) و به فارسی (ژو) و (شلم) و (کوج) و شیر

(از دو) و بهندی (گوند) گویند - رطوبتی است که از تنه بعض درخت هاسیلان کند و بر آن

منجمد و خشک گردد و مراد از مطلق صمغ رطوبت درخت مغیلان است و طبیعت کل صموغ

حار و یابس و گویند طبع هر واحد از صموغ طبع شجری است که آنرا از آن اخذ کنند و آن

قالبض - مغزی مع تحصیف و تقویت است مؤلف گوید که این مرکب است از کلمه

(از) و (دو) و لغت عرب است بقول صاحب منتخب بالفتح و تنهید و او بمعنی بیابان

پس (از دو) ترکیب فارسی بمعنی چیزی کہ از بیابان است کنایہ از مطلق صمغ ومعنی اول مجازاً آن (از دو) (۱) درخت بادام کوہی کا گوند جس سے اہل فارس حلوا پکاتے ہیں (۲) گوند۔ مذکر۔ بقول صاحب مصفیۃ ایک قسم کا چیدار مادہ جو درختوں سے نکلتا ہے جسکو فارسی میں (کوچ) (از دی) وغیرہ کہتے ہیں۔

(۱۵۵) از دو پای شستن | (مصدر مطلق) کنایہ باشد از موٹو شستن (انوری ۵)

حواس ظاہر و باطن کہ میمان دلند پکی زحلم ہر دو گروہ بتواند کہ پیش خدمت اواز دو پای بنشیند زول بر آرد و بر جامی جانفش نشانند: (از دو) دوزانو بیٹھا۔ موٹو بیٹھا

(۱۵۶) از دو تائی دیگر است | (مقولہ معاصرین) از ابریاہ و بخارات سیاہ۔ بخیاں مولف

عجم این را بمعنی (از دو چیز دیگر است) استعمال ذکر این بر (دو تیرہ) اولی بودنہ با کلمہ (از) کنند۔ صاحب رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد۔ صاحب مؤید کا قیاس ذکر این کردہ (از دو) دوسرے ہیں (ب) از دو دتیرہ | کردہ فرماید کہ ای از ابرسیہ و بخارات آن۔ پس دو دتیرہ کنایہ باشند از سے ہے۔

(الف) از دو تیرہ | (اصطلاح) بقول ابر دیگر میچ۔ عجیبی نیست کہ کاتب شمس و لفظ

صاحب شمس بمعنی ابر سیاہ و بخارات سیاہ ومعنی تصرف کردہ (ب) را (الف) کردہ۔ مؤلف گوید کہ مقصودش چیزین نباشد کہ و السلام علم بخیاں ما ذکر این بر (دو دتیرہ) تفوق داشت

فارسیان (دو تیرہ) ابر سیاہ و بخارات سیاہ (از دو) (الف) کالی گھٹا اور کالی بخارات سے را گویند کہ ہر دو تیرہ باشد ومعنی (از دو تیرہ) (ب) کالی گھٹا ہے۔

مین لیکن بدنیوجہ کہ آداب بجالانے سے۔ زمین بوس ہونے کا درجہ بڑا ہوا ہے زمین بوس ہونا) سے نہایت ادب اور تنظیم کرنا مراد ہے اور یہ صرف ذکن کا محاورہ ہے۔

از دور دست بر آتش می گذارد (۱) چوینٹی بھی اپنے پاؤں کے نیچے نہ پاؤں کے
صاحب خزینہ و امثال فارسی و احسن ذکر از دور رسیدہ (اصطلاح) بقول صاحب

این کردہ اندواز معنی و محل استعمال ساکت۔ (۱) یعنی از راه دور آمدہ (۲) کنایہ از

مولف گوید کہ فارسیان این مثل را در حق مضمون تازه و نازک و (۳) بعضی گویند کہ

کسی زند کہ کمال محتاط باشد مقصود نیست عبارت از مہمان غریزہ سندی کہ پیش کردہ است

کہ او میخواد کہ از آتش گرم شود و لیکن احتیاط کہ از راه دور آمدہ (۲) راست۔ مامنی اول

اجازت نمی دہد کہ از آتش نزدیک شود مطلب کہ حقیقی است تسلیم کنیم و معنی سوم ہم من و جہ

خود از دور حاصل می کند کہ مباد آتش در لباس اما معنی دوم را طالب سند باشیم (اردو) (۱)

نیفتہ و انگریزی ضرر رساند۔ (اردو) پھونک دور سے آیا ہوا۔ مسافت بعید سے آیا ہوا

پھونک کر قدم رکھتا ہے۔ یعنی کمال احتیاط (۲) دور کی بات (نوٹ) بقول آصفیہ

سے قدم آگے بڑھتا ہے۔ صاحب مصنف گہرا خیال۔ سمجھ کی بات۔ باریکی۔ نکتہ۔

نے (پھونک پھونک کر پاؤں رکھنا۔ پھونک (۳) مہمان غریزہ

پھونک کر قدم رکھنا) کا ذکر کیا ہے یعنی کمال از دور زمین بوسیدن (مصدر مصطلحی)

احتیاط سے چلنا بیچ بیچ کر کوئی کام کرنا (بجر) مراد از دور بوسہ دادن و زدن است

یہ چاہئے کہ رکھتین قدم پھونک پھونک کر گذشت (صاحب) آفتاب و مہ تر

ازدوری بوسد زمین پسن کد امین ذرہ ام مگرو سرگردم ترا بن (اردو) دیکھو ازدوری بوسہ داد

از دوست یک اشارہ و از ما بسر دویدن (مثل) صاحبان خزنہ و امثال فارسی

و احسن ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف گوید کہ فارسیان بر موقع اہلما کمال محبت و اطاعت این مثل را زنند (اردو) حکم ہو تو سر سے چلتے آؤں یہ کہاوت دکن میں مستعمل ہے جو کمال محبت اور اطاعت کے موقع پر کہی جاتی ہے۔

ازدو سندان چارو دندان (اصطلاح) بقول صاحب مؤید بجوالتہ فیہ ازدو ستم کش

چارو دندان پشین۔ فرمایہ کہ لکن فیہ شک یعنی صاحب مؤید را ورین شک است دیگر کسی از متحققین فرس ذکر این نکرد و نہ سندی پیش شد مؤلف گوید کہ باید کہ باضافت (سدان) خوانیم یعنی بکسر نون دوم و لاچارو دندان کنایہ باشد از صف چارو دندان کہ در اردو آن را (چوکا) گویند و در ہنر انسان زیر و بالا و صف این چارو دندان باشد کہ در چاویدن زیادہ کار کند۔ فارسیان این دو صف را بہ دو سندان استعارہ کردہ اند پس (ازدو سندان چارو دندان) کنایہ باشد از دو صف چارو دندان کہ زیر و بالاست و این اصطلاح عجم است کہ دو صف دندان را (دو سندان چارو دندان) گفتند۔ ضرورت نہاشت کہ کلمہ (از) را داخل اصطلاح کنیم کہ وجودش متقاضی تکمیل مقصد است مثلاً در تعریف سختی و استحکام دندان گوئیم کہ "اواز دو سندان چارو دندان آہن سخت را می چاود" مراد آن باشد کہ ہر دو صف دندانیش تنہا مستحکم و سخت است کہ آہن را نرم کند و می چاود و پس ما را در صحت این اصطلاح شک نیست (اردو) دو چوکوں سے۔ مثلاً فلان شخص کے دانت ایسے مضبوط اور مستحکم ہیں کہ وہ دو چوکوں

سے لو پا چکا سکتا ہے۔ اور بہتر توڑ سکتا ہے۔

<p>ازد و شک آرومی باید (مقولہ) بقول ازد و کد بانو خانہ تارفتہ می ماند (ش) بہار و اشد یعنی منظور از باہم سایدن و شک صاحبان امثال ذکر این نکرده اند۔ بہار گوید آرو است نہ آنکہ عبت باہم بساید و ضائع شود کہ یعنی تا مدار کار بر یکی نباشد نظام امور ممکن (انتہی) مؤلف گوید کہ این مقولہ فارسیان است نیست و بدیہی است کہ چون دو کسی در یک کار و بجائی استعانت کنند کہ چون کسی را یہ بینند کہ وقت سعی کنند و ہر کہ ام غرضی دارد کہ نقیض یکدیگر خود ضائع می کند و کار از وقت نہ گیر دیا کاری است البتہ معاملہ بر ہم می شود۔ مؤلف عرض می کند کہ نتیجہ ازونہ برآمد و بچندین وقع نیز میگویند کہ این نتیجہ این شل است کہ بہار بیان ش کرد و کہ آغا ازد و دست کاری باید چہرا دست بر بمعنای حقیقی نہ دست و وزن یک مردمی کند کہ خود دست نشستہ (ارو) جب کوئی شخص شان مختل راحت شوی باشد یعنی یک زن از بیکاری مین اپنا وقت ضائع کرتا ہو تو دکن مین رقتن خانہ خبری نمیگیر و بدین خیال کہ زن دیگر کہتے ہین "میان ہاتھ پر ہاتھ دھرے بیٹھے بند و بست خواہد کرد و دیگری بہ ہمین قسم خیال سے کیا فائدہ۔ کچھ نہ کچھ کرے" صاحب صفیہ این کار را بر ذمہ خود نہ گیرد و حاصل نیست نے (ہاتھ پر ہاتھ دھر کر بیٹھنا) کا ذکر کیا ہے یعنی کہ خانہ ناصاف می ماند۔ برخلاف یک زن کہ خالی اور بیکار محض رہنا۔ بے شغل رہنا۔ خالی خود را ذمہ دار ہمہ کار ہای خانہ میداند (ارو) بیٹھے کھیمان مارتا۔ نیز دکن مین کہتے ہین "و ملا مین مرغی عرام" بقول صاحب آصفیہ وہ چکی کس کام کی جس سے آٹا نہ گرے "و وہم دھوی اور ہم پشیہ آدمیوں مین کام مگر جاتا</p>	<p>ازد و شک آرومی باید (مقولہ) بقول ازد و کد بانو خانہ تارفتہ می ماند (ش) بہار و اشد یعنی منظور از باہم سایدن و شک صاحبان امثال ذکر این نکرده اند۔ بہار گوید آرو است نہ آنکہ عبت باہم بساید و ضائع شود کہ یعنی تا مدار کار بر یکی نباشد نظام امور ممکن (انتہی) مؤلف گوید کہ این مقولہ فارسیان است نیست و بدیہی است کہ چون دو کسی در یک کار و بجائی استعانت کنند کہ چون کسی را یہ بینند کہ وقت سعی کنند و ہر کہ ام غرضی دارد کہ نقیض یکدیگر خود ضائع می کند و کار از وقت نہ گیر دیا کاری است البتہ معاملہ بر ہم می شود۔ مؤلف عرض می کند کہ نتیجہ ازونہ برآمد و بچندین وقع نیز میگویند کہ این نتیجہ این شل است کہ بہار بیان ش کرد و کہ آغا ازد و دست کاری باید چہرا دست بر بمعنای حقیقی نہ دست و وزن یک مردمی کند کہ خود دست نشستہ (ارو) جب کوئی شخص شان مختل راحت شوی باشد یعنی یک زن از بیکاری مین اپنا وقت ضائع کرتا ہو تو دکن مین رقتن خانہ خبری نمیگیر و بدین خیال کہ زن دیگر کہتے ہین "میان ہاتھ پر ہاتھ دھرے بیٹھے بند و بست خواہد کرد و دیگری بہ ہمین قسم خیال سے کیا فائدہ۔ کچھ نہ کچھ کرے" صاحب صفیہ این کار را بر ذمہ خود نہ گیرد و حاصل نیست نے (ہاتھ پر ہاتھ دھر کر بیٹھنا) کا ذکر کیا ہے یعنی کہ خانہ ناصاف می ماند۔ برخلاف یک زن کہ خالی اور بیکار محض رہنا۔ بے شغل رہنا۔ خالی خود را ذمہ دار ہمہ کار ہای خانہ میداند (ارو) بیٹھے کھیمان مارتا۔ نیز دکن مین کہتے ہین "و ملا مین مرغی عرام" بقول صاحب آصفیہ وہ چکی کس کام کی جس سے آٹا نہ گرے "و وہم دھوی اور ہم پشیہ آدمیوں مین کام مگر جاتا</p>
--	--

دکن میں کہتے ہیں ”دو جو روون کا مو جھک کے اس کے جسم میں صرف ہڈیاں رہ جاتی
 جھک پھر ہوا“ یعنی دو بی بیوں والا مرد ہمیشہ بہن۔ فارسی مثل کے مقصد کے لحاظ سے اول الف
 متفکر اور بی رحمت رہتا ہے اور مثل خیرے کہاوت ہی زیادہ موزون ہے۔

ازدولت فلان (استعمال) بقول بہار (۱) ای بدولت فلان مولف گوید کہ مقصود
 بہار خیزین نباشد کہ بوجہ کسی و بہمن کسی (ملاحظہ فرمائیے) شد از دولت عشق در بزم گاہ بہمن نشین
 ساتی ہجو مادہ صاحب سرگذشت ہم استعمال این کردہ ”الحمد للہ از دولت سرشما احوال من کہ
 ہمیشہ خواست۔ حوالہ شاہچہ طور است“ خیال (۲) بمعنی حقیقی چنانکہ ملاحظہ فرمائیے خیر و خیر
 آن شمع آورده (۳) تنش کردہ ازدولت اشکباریہ مقامات پر دانہ را استوار بنوار دو (۴)
 (۱) بدولت۔ بقول آصفیہ (فارسی) باقبال۔ آسے سے طفیل۔ باعث۔ سبب (۲)
 دولت سے۔

ازدوی تازی (استعمال) بقول بہار (۱) آن معتدل در گرمی و سردی و خشک و درود و
 و ہفت و اند معنی صمغ عربی است کہ (ازدو) و جالینوس گرم دانستہ گویند سرد و خشک و قوت
 بمعنی صمغ آمدہ۔ صاحب محیط بر صمغ عربی نوشتہ آن تاسی سال باقی می ماند و آن قابض و
 کہ صمغ درخت مغیلان بہترین اقسام صمغ و مغزی مع تجفیف و تقویت است و منافع کثیر
 قوی ترین صمغ و از اجزای تریاق کبیر است (ازدو) بول کا گوند۔ مذکر۔
 کہ بہندی آنرا بول کا گوند) و بیونانی و سریانی (ازدو) بقول بہار و ہفت و اند بمعنی ر
 (قویا قیاس) و بہ انگلیسی (گم) نامند۔ مزاج کردہ۔ خان آرزو و در سراج بذیل مصد (ازدو)

ذکر آزدہ کردہ گوید کہ برین قیاس است (آزدہ) ^{مقصود} شدہ - یعنی رنگین و سوزن زدہ بعد از آنکہ جزین نباشد کہ (آزدہ) از مشتقات (آزون) مصدر این را ذکر کنیم ضرورت ذکر این نبود - است - یعنی اسم مفعولش کہ بہ معنی رنگ کردہ (آردو) (۱) رنگین (۲) گودا ہوا -

آزدہان زادہ | (اصطلاح) بقول صاحب شمس (فارسی) (۱) کنایہ از سخن و (۲) مرغ است مؤلف گوید کہ اگرچہ کسی از محققین فرس ذکر این نکرد و لیکن معنی لفظی این متقاضی است کہ این ہر دو معنی کنایہ باشد کہ سخن ہم آزدہان پیدا می شود و بچہ مرغ ہم بواسطہ منقار خود از بیضیہ بیرون می آید یعنی حرکت منقارش بیضیہ را می شکند (آردو) (۱) بات - مونث (۲) پرند کاچتہ جو اندے سے نکلا ہو -

آزدہان زیاد است | (مقولہ) بقول صاحب (منون ۵) شب غم کا بیان کیا کیجے: ہے بحر و وارستہ یعنی فوق حالت و استعداد است بڑی بات اور چھوٹا منہ: (شفیعی اثر ۵) بعید نیست چو دندان فیل آزدہان مار بر آمدن | (مصدر اصطلاحی) از ہندو کہ حرف ہامی زیاد از دہن کند اظہار: بقول صاحب بحر و سمران و برہان کنایہ از رستمی مؤلف گوید کہ دیگر کسی از محققین فرس ذکر این باشد کہ سیج کچی در آن نباشد - صاحب ہفت نکرد و از سند پیش شدہ مصدر اصطلاحی حرف مذکور معنی بالا گوید کہ چیز مرغوب الطبع و مصفا را ہم زیاد آزدہان اظہار کردن پیدا می شود نامند - مؤلف گوید کہ عجب است از تحقیق کہ بجای خودش آید (آردو) چھوٹا منہ بڑی بات - بقول آصفیہ - حوصلہ سے بڑا کربات ہم کہ چیز مرغوب و مصفا را با این مصدر تعلق

سندی پیش نکرد و تسلیم نمی کنیم - بالجله بخیاں	بجر عجم -----
ما این مصدر اصطلاحی - کنایه باشد از راست باز	(ب) از دهن مار بیرون آمده را ذکر کرد
ثابت شدن و ثابت کردن خود را و این خبر میدهد	گوید که چیزی که کمال راست باشد هیچ کجی در
از خیال پیشینان که بزعم راستی آماده می شدند که	نبود و کمال لطیف و نفیس و با صفا و روشنی باشد
آتش بگذرند و دست در روغن گرم کنند و دست	صاحب جامع گوید که کنایه ازین است که دست
و روغن مار دهند تا اگر فاعل این خطا منداست	است و کجی ندارد و بقول صاحب شمس کنایه
بسوزد و از زهر مار هلاک شود و در نه جان سلامت	از راستی و کجی که هیچ کسری ندارد - صاحب نموده
برد و این را برای امتحان راست و دروغ قرار	گوید که ای لطیف و راست - کذافی القنیه مو
می دادند و چون کسی همه تن آماده برین کاری شد	عرض کند که الف که مرادف (از دهن مار بیرون
و همه سامان مهیامی گردید به لطائف اخیل او را	است و معنی دارد (ا) چیزی از دهن مار بیرون
باز می داشتند و بر راستی او اعتماد می کردند تا این آمدن	که معنی حقیقی است و گویند که مار کهنه در
واقع اصطلاحی گردید (ار دو) گرم کڑا هی من	شب تا یک چیزی را از دهن بیرون کرده
ما تحذ الناء - دکن من متعل - سچا ثابت هونا -	نگهدارد و از آن روشنی ظاهر شود و او بوسیله آن
(الف) از دهن مار بیرون آمدن (مصدر)	سیر کند پس معنی اول اشاره بدان است و در
اصطلاحی بقول چهار مرادف (از دهن مار	کنایه باشد به راست ثابت شدن - چنانکه حضرت
بر آمدن) صاحبان رشیدی - و جهان گیری	من بر (از دهن مار بر آمدن) گذشت و پس
و نامری - و آنند ذکر این کرده اند - صاحب	اسم مفعول است از الف بجا نام معنی اول مصدر

کتاب از چیر لطیف و با صفا و روشن و بجا طبعی بادام کوہی و در نسخہ مطبوعہ (اروہ سحرک)
 دو م مصدرش کسی کہ راست باز ثابت شدہ (اروہ) نوشته گوید کہ یعنی چنگال - سحرک نام سیوہ است
 (الف) و یکھو (از دہان مار برآمدہ) (ب) (۱) مصفا و بمعنی مالیدہ کہ اورا بادام کوہی نیز گویند -
 اور روشن چیز جیسے سانپ کا من (۲) وہ شخص (۱) انتہی) مؤلف گوید کہ این همان است
 راست باز اور سچا ثابت ہوا ہو -
 اروہ سحرک | استعمال بقول صاحب دیگر امیج (اروہ) و یکھو (اروہ سحرک)
 مؤید بہ مودہ و قیل مقصورہ و بضم - چنگال (اروہ سحرک)

از دہر گزشتن | استعمال بقول بہار و اندکنایہ از مردن و رطت کردن بعالم فانی مؤلف
 گوید کہ مقصودش از عالم فانی باشد (وحید) نبود عجب زد ہر گردیر بگذر و بگذر روح گشتگان تو
 راہ گزار نیست بہ صاحب اند نقل بہار برداشتہ و مولوی ہادی علی اشک بر حاشیہ ہر دو نوشتہ
 کہ در اصل بچنین است ولیکن ظاہر امثال مطابق مثل نیست مؤلف گوید کہ صاحب حاشیہ
 درست فرماید کہ این مصدر در روزمرہ معاصرین متعل است و نہ متعلق است از (دیر گزشتن) و ہر
 فاعل آنست (اروہ) زمانے سے گزر جانا - دنیا سے گزر جانا - مرنا -

(۱) از دہن کسی حرف گرفتن | (مصادر و اصطلاحی) صاحب اند ذکر نمبر (۳ و ۴) کردہ
 (۲) از دہن کسی سخن گرفتن | از معنی ساکت و نہ پیش کند (صاب) (۵) گمیر از دہن
 (۳) از دہن کشیدن | خلق حرف را ز ہار پد یا سیا چو شدی پاس و از نوبت
 (۴) از دہن گرفتن | را بہ امر از محمد اسمعیل یا (۵) ہر چہ در دل گذر و کی زبان

می کریم: عیب باشد کہ سخن از دہن کس گیرند: (اسلم ۵۳) خوش آنکہ خستہ دلان می ز جام شراب
 کشند: چو نقطہ از دہن تنگ یا حرف کشند: مؤلف گوید کہ از سدا اول مصدر (۱) (از دہن کسی
 حرف گرفتن) و از سدا دوم مصدر (۲) (از دہن کسی سخن گرفتن) پیدا می شود (الف بمعنی قطع
 کلام کردن و صاحب بحر عجم بر) سخن از دہن کسی گرفتن فرماید کہ (ب) بمعنی پیش از آنکہ کسی چیزی گوید بہمان
 سخن بقیعہ گفتن باشد پس (حرف از دہن کسی گرفتن) ہم مراد است و از سدا سوم مصدر (حرف کشیدن از چیزی)
 پیدا می شود و تحقیق کامل این بجای خودش کنیم و اینجا ہمین قدر کافیت کہ صاحب انند ہر دو (۳ و ۴) بگو
 اسناد بالاقبل از غور قائم کرد (اردو) (الف قطع کلام کرنا) (ب) کسی کے منہ سے بات چھین لینا۔
 از دیدہ بیرون ریختن حسرت | (مصدر اصطلاحی) همان است کہ ذکرش بر از چیزی
 بیرون ریختن) کردہ ایم و سندا این ہمدراختجا مذکور شد بمعنی حسرت از دیدہ بیرون کردن۔
 (اردو) حسرت دل سے نکال دینا۔

از دیدہ خواستن | (مصدر اصطلاحی بقول
 روز را: (اردو) دل سے چاہنا۔ آرزو کرنا۔
 صاحبان بحر عجم در لاج و بہار و اندوہا نگیری
 از دیدہ دور آردل دور | (مثل) صاحب
 و ضمیمہ برہان در شہدی بسیار خواہش کردن و بیخبر
 محبوب الامثال ذکر این کردہ مرادف (از دل
 و الحاح تمام خواستن (میر خسرو ۵) بیار است
 برود ہر آنچہ از دیدہ برفت) باشد کہ گذشت۔
 قلب جہان سوز را: کہ از دیدہ می خواست آن (اردو) دیکھو شل آخر الذاکر۔

از راستی گذشتن | (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب بحر عجم بمعنی دروغ گفتن مؤلف
 گوید کہ این کنایہ باشد (اردو) سچائی کو چھوڑ دینا۔ جھوٹ کہنا۔ راستی سے کام نہ لینا۔

از رانِ خود کیاب خوردن | (مصدر مصطلحی) بقول صاحب انسبحوالہ
فرنگ سکنہ نامہ کنایہ از ثقت خود چیزی حاصل کردن (اردو) سخت و ثقت
سے حاصل کرنا۔

از راہ آب آمدن | استعمال - بمعنی حقیقی است یعنی عبور آب آمدن (صفا)
(۵) خیال خال تو آمد بدل زر و زن چشمہ چنانکہ در دگریش ز راہ آب آید (اردو)
زری کی راہ سے آنا۔

(۱) از راہ آفتادون | (مصدر مصطلحی) از راہ افگندن (مصدر مصطلحی) بمعنی
بقول صاحب بحر معجم معنی راہ گم کردن ہو (۱) از راہ بازداشتن، و عامل شدن (ظہوری)
گوید کہ این کنایہ باشد بہار گوید کہ۔۔۔۔۔ (۵) ز فکر کعبہ با حرام دیر عریا نم بہتان ہند ز
(۲) از راہ افتادہ | ہم برین قیاس راہ حجاز افگندہ (۲) بخیاں مابین راکناتہ مراد
است مقصودش چیزین نباشد کہ کسی کہ راہ (۱) از راہ انداختن ہم توان گرفت کہ گذشت
گم کردہ باشد - اسم مفعول (۱) علی قلی بیگ (۲) از راہ انداختن - (۲) دیکھو
علی ترکمان (۵) ماچو خضریم درین باد یہ بی راہ انداختن۔

سروین بہر کہ از راہ قد باز راہ اندازیم (میر) (۱) از راہ انداختن (مصدر مصطلحی)
مغزی (۵) میان باد یہ تہر و شب یست (۲) از راہ برون | بقول بہار رضا
زمانہ بود سراسیمہ وفادہ ز راہ (۱) (اردو) بحر معجم گمراہ کردن و فریب دادن (خواجہ شیراز
راستہ گم کرنا - راستہ بھولنا - (۲) راستہ بھولنا ہوا۔ (۵) در عین گوشہ گیری غنیمت ز رہ بیداشت

(۱۰۰)

<p>الکون شدم چوستان برابر و تو مائل به محمد بنیم از راه خطر رفتن (مصدر اصطلاحی) کنایه</p>	<p>شوکتی (۱) کو فوجی که برم یک نفس از راه ترانه باشد از میوه جبر رفتن و خطا کردن در رفتن (مصدر اصطلاحی)</p>
<p>سخت تنگ آمده در بیغم آه ترانه صاحب اند شیراز (۲) آن ترک پر کچه که دوش از بر بار بند کرا این فرماید که -----</p>	<p>ایا چه خطا دید که از راه خطا رفت به (ار و و) غلطی</p>
<p>(۳) از راه برده بقول نظم العجائب</p>	<p>سے چلے جانا۔</p>
<p>معنی عاشق مؤلف گوید که هر سه کنایه باشد (الف) از راه دور آمده (اصطلاح)</p>	<p>بمعنی عاشق مؤلف گوید که هر سه کنایه باشد (الف) از راه دور آمده (اصطلاح)</p>
<p>(ار و و) (۱) و (۲) بهنگام بقول آصفیه</p>	<p>(ب) از راه دور رسیده بقول صا</p>
<p>کرنا۔ دھوکا دینا۔ (۳) عاشق۔ مذکر۔</p>	<p>بجز و بهار و وارسته (۱) مضمون تازه و خیال</p>
<p>از راه خار برداشتن (مصدر اصطلاحی)</p>	<p>نازک و (۲) همان عزیز مؤلف گوید که این</p>
<p>بقول صاحب ناصری کنایه از دفع فساد و فساد کنایه باشد و رومی معنی حقیقی (محمد قلی سلیم الف)</p>	<p>منودن است چنانکه نظامی گوید (۳) جوامع</p>
<p>کن از من بار بردار به گل افشانی کن از راه خار</p>	<p>بردار به مؤلف گوید که معنی حقیقی این صاف</p>
<p>و پاک کردن راه و کنایه باشد از دفع کردن جلالت</p>	<p>و پاک کردن راه و کنایه باشد از دفع کردن جلالت</p>
<p>و معنی بیان کرده صاحب ناصری مجاز است</p>	<p>و معنی بیان کرده صاحب ناصری مجاز است</p>
<p>(ار و و) راسته صاف کرنا۔ حاکمات دفع غیور آمده به هر چند که آخر بطور آمده به ای ختم</p>	<p>رسل قرب تو معلوم شد به دیر آمدن از راه دور</p>
<p>کرنا۔ فساد مٹانا۔</p>	<p>کرنا۔ فساد مٹانا۔</p>

<p>آمده: (۱) اردو (۲) دور کی بات (مکوث) (۳) قبول بهار و مانند اعلام کردن (محمد سعید شهن) غریزهمان (مگر) (دیکھو) (از دور رسیده) از راه رفتن (مصدر صطلاحی) قبول بحر و بهار و مانند گمراه شدن و فریب خوردن (صاحب) (۴) بفریب کسی ز راه مرو: یوسف من اگر (گاز مارنا)</p>	<p>برادر تست: (وله ۵) مرو ز راه با تید توشه دیگران: که چون پیاده جج خرج راه خواهی شد (اردو) بھگنا - فریب کھانا - از راه کوه رفتن (مصدر صطلاحی) (اردو) واپس ہونا - پلٹ جانا - لوٹ جانا -</p>
<p>از رخ نقاب کشیدن (مصدر صطلاحی) دور کردن نقاب از روی باشد (خلوئی) (۵) ماه من چون ز رخ نقاب کشید: سجده از فرق آفتاب کشید: (اردو) نقاب اٹھانا بقول آصفیہ گھونگٹ اٹھانا - منہ کے اوپر سے پردہ ہٹانا - نقاب اٹھانا - از ررق قبول برہان بارای قرشت بر وزن اریق (۱) نام خط چہارم است از ہفت خط جام جم (۲) در عربی رنگ کبود را گویند - مؤلف گوید کہ مقصود صاحب برہان از رری قرشت حرف سوم باشد - صاحب منتخب بر زرق) گوید کہ بالفہم کبود چشمان و (از ررق) جمع آن دبر (از ررق) بزرای مجملہ دوم فرماید کہ کبود چشم و چیز صاف - بخشی بر (از ررق) - ہر محلہ دوم) ہم کردہ ایم - حاصل نیست کہ این لغت عرب است بمعنی دوم و فارسیان بمعنی اول</p>	<p>از رخ نقاب کشیدن (مصدر صطلاحی) دور کردن نقاب از روی باشد (خلوئی) (۵) ماه من چون ز رخ نقاب کشید: سجده از فرق آفتاب کشید: (اردو) نقاب اٹھانا بقول آصفیہ گھونگٹ اٹھانا - منہ کے اوپر سے پردہ ہٹانا - نقاب اٹھانا - از ررق قبول برہان بارای قرشت بر وزن اریق (۱) نام خط چہارم است از ہفت خط جام جم (۲) در عربی رنگ کبود را گویند - مؤلف گوید کہ مقصود صاحب برہان از رری قرشت حرف سوم باشد - صاحب منتخب بر زرق) گوید کہ بالفہم کبود چشمان و (از ررق) جمع آن دبر (از ررق) بزرای مجملہ دوم فرماید کہ کبود چشم و چیز صاف - بخشی بر (از ررق) - ہر محلہ دوم) ہم کردہ ایم - حاصل نیست کہ این لغت عرب است بمعنی دوم و فارسیان بمعنی اول</p>

ہم استعماش کردہ اندو عجبی نیست کہ خط چہارم از ہفت خط جام جم (کبود رنگ) باشد۔ سندنی اول از کلام خاقانی بر (ارزق)۔ بر رای مہملہ دوم (گذشت کہ در آن لفظ (ارزق) را بہ رای مہملہ دوم نوشتہ اند و بعض بزای ہوز دوم گرفتہ اند کہ ہمد آخا ذکرش کردہ ایم۔ بخیاں ما (ارزق) بہ رای مہملہ دوم بدین معنی غلط است و در کلام خاقانی بزای مہملہ دوم صحیح باشد۔ صاحبان ضمیمہ برہان و جامع و ہفت و غیاث ذکر این بزای مہملہ دوم کردہ اند مخفی سبا کہ خان آرزو و سرانج بر (خط جام) نوشتہ کہ خطی کہ در جام جم شد بود و انجام ہفت خط داشت اول خط خور۔ دوم خط بغداد۔ سوم خط بصرہ۔ چہارم خط ارزق۔ پنجم خط اشک شتم خط کاسہ گر۔ ہفتم خط فرو دین۔ صاحب ازاحتہ الافلاط صراحت کردہ است کہ بجای حرف دوم زای ہوز است رای مہملہ گرفتن غلط باشد (انوری ص ۵۷) دوش چون شد شد در وادیم پتقہ چرخ ارزق۔ زراق پ (اردو) (۱) جام جم شد کے سات خطون سے چوتھے خط کو فارسیوں نے (ارزق) کہا ہے (۲) ارزق۔ بقول امیر (عربی) اسکا مادہ زرق سے نکلا۔ وہ آدمی جسکی آنکھ کنجی ہو۔

ازرق پوش استعمال۔ بقول صاحب	ازرق چرخ استعمال۔ بقول صاحب
آند بوالہ فرنگ فرنگ نیلگون لباس یعنی آنکھ جائے	مؤید کبسر قاف۔ فلک باشد۔ دیگر کسی ذکر این
نیلگون پوشد۔ دیگر کسی از محققین ذکر این نکرد۔	نکرد و لیکن تبرکب اضافی موافق قیاس است
اسم فاعل ترکیبی است و قرین قیاس (اردو)	(اردو) آسمان۔ مذکر۔
نیلگون لباس۔ نیلے لباس والا۔	ازرق شامی استعمال۔ بقول صاحب بحر

نام شخصی که در قتل امام الشهدا علی جدّه و علیّه تعزیه کیود ازرق شامیت : (اردو) ازرق
 و انشا معاضد شمر علیّه الغنّه بود - وارسته و بهار و صفا شامی ایک شخص کا نام ہے جو واقعہ کر بلاین
 انڈیم ذکرش کردہ اند (محسن تاثیر) ہر صبح یزید کا شریک تھا عجب ہنیں کہ اوس کی
 بچشم فلک تیرہ حرامیت : ہر شا کلہم جریخ آنکھ کخی ہوا وریسی وجہ تسمیہ ہو۔

از رک | بقول صاحب ضمیمہ برہان با اول و ثانی مفتوح درای کسور بزرگویند دیگر
 کسی از محققین فرس ذکر این نکرد بخیاں باعجبی نیست کہ این مخفف همان (ازد زکن) باشد کہ
 گذشت - از لغات ژند و پاژند و عجبی نیست کہ حرف سوم ہم زای توز است یا حرف چہام
 (ازد زکن) رای مہلہ برین وجہ کہ ماخذ (ازد زکن) متحقق نشد و دیگر کسی از محققین ذکر این نکرد - از
 تحقیق حرف سوم این قاصریم (اردو) دیکھو ازد زکن۔

از رکاب پاکشیدن (مصدر اصطلاحی) کنایہ باشد از (کنارہ از رکاب کردن) و سوار شدن
 و این مصدر خاص بنمیم (از چیری پاکشیدن) داخل است کہ گذشت و سند این ہمد را نجا از کلام
 سلیم گذشت (اردو) رکاب سے پاؤں نکال لینا - سوار ہونا۔

ازرگ اندیشہ - خون چکیدن | (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب بحر عم و بہار و نند
 نہایت فکر و اندیشہ کردن - صاحب رشیدی و ناصری فرماید کہ کنایہ از فکر و اندیشہ - بقول
 صاحب جہانگیری کنایہ از دقت فکر و اندیشہ بود و صاحب شمس ذکر ماضی مطلق این کردہ یعنی
 (ازرگ اندیشہ خون چکید) بمعنی اندیشہ بسیار کرد و رنج کشید - صاحبان برہان و ہفت و جامع
 (ازرگ اندیشہ چکیدن) را نوشته گویند کہ کنایہ از دقت کردن و فکر و اندیشہ باشد مؤلف

گوید که محققین آخر الذکر به تسلح - لفظ (خون) را ترک کرده اند که بغیر آن - معنی درست نمیشود
 و باعتبار معنی ما را با صاحب رشیدی و ناصری اتفاق است و اگر خواهیم که شکل معنی صدی بایش کنیم
 کنایه باشد از (ظاهر شدن فکر و تلاش بسیار و محنت بسیار واقع شدن) حیف است که محققین
 اول الذکر معنی این را بطور متعدی بیان کرده اند - اگر چه سندی پیش نشد و لیکن در صحت
 این مصدر اصطلاحی شبهی نیست - ما استعمال این کرده ایم و برای اظهار طرز استعمال همد ریخا
 نقلش کنیم (۵) به تیغ ناز کشی سر مه ترک شهلا را نه چنانکه از رگ اندیشه خون چکد ما را نه
 (اردو) هو پینا ایک هو نا - بقول آصفیه نهایت مشقت مین پڑنا (حالی ۵) حلال
 آدمی کو ہے کھانا نہ پینا نہ ہو ایک جیتک ہو اور پینا ۵

از رم | بقول ضمیمه برهان مخفف آزر م است که شرم و انصاف باشد و گیر کسی از محققین
 فرس ذکر این نکرد مؤلف گوید که (آزر م) به چهارده معنی در مدوده گذشته اگر این مخفف
 آن گیریم باید که همه معانیش باشد تخصیص و دو معنی چرا - و بدین وجه که بار (آزر م) از ماخذش
 بخشی نه کرده ایم در اینجا غور کردیم (زر م) بقول صاحب منتخب بالفتح لغت عرب است معنی
 (از میان شاش کسی را بر خیزانیدن) پس ازین معنی کنایه معنی بی شرمی و بی انصافی توان
 گرفت و در فارسی قدیم الف نفی در اول لفظ می آوردند چنانکه بر لفظ (اجنبان) ذکر آن کردیم
 پس ازین توجیه معنی (از رم) شرم و انصاف توان گرفت و بخیال ما همین باشد و وجه تخصیص
 و دو معنی که بالا مذکور شد پس اگر آزر م را بالمد تیجه لب و لهجه مقامی گیریم تو انیم عرض کرد که از چار
 معانی که بر آن گذشت معنی اول و ششم را اصل گیریم و باقی معانی را مجاز آن یا در بعض معانی

آن الف را وصلی قرار دهیم و التدا علم بحقیقه الحال - برای اسم جامد این قسم تا زیلات ضرورت
 نذارو (اروو) شرم - بقول آصفیه (فارسی) مؤث - غیرت - حیا - انصاف بقول امیر
 (عربی) مذکر - واد -

ازرمیدخت | اصطلاح بقول برهان و جامع و سروری و هفت بادال و خای نه طه
 بر وزن سحر می گفت (۱) نام دختر پرویز است که لشکر بد و بیعت کرد و شش شاه ملک راند و
 (۲) نام شهری نیز هست که او بنا کرد - معنی اول بلا زرم) در مدوده هم گذشت که غنقت
 این باشد و (آزرمی دخت) و (آزمین دخت) نیز بهر دو معنی در مدوده نوشته ایم صاحب
 ناصری همد را بنحیث معنی اول گفته که معنی ترکیبی این دختر حیا دار است پس در اینجا هم همان
 قیاس باشد که (ازرم) بدون مد هم معنی شرم گذشت اندرین صورت (ازرمی) و (آزمین)
 بقاعده فارسی بیای نسبت و به یاد نون نسبت معنی منسوب به شرم و شرمگین باشد - مخفی مبار
 که بذیل (آزرم) معانی حیا و شرم و بزرگی و غرّت و حرمت و تاب و طاقت و رحم و شفقت
 و عدل و انصاف و سلامتی و راحت و تهر و خشم گذشت پس بجا ط صفت دختر پرویز
 ممکن است که یکی را از اینهمه معانی بالا در وجه تسمیه این گیریم - نسبت معنی دوم همین قدر عرض
 کنیم که شهر آباد کرده (ازرمیدخت) را بنامش موسوم کردند (اروو) و بگویند ازرمیدخت -

از رنگ | بقول برهان و جامع و اندر وزن بزرگ خیار باد رنگ را گویند بقول
 جهانگیری مطلق خیار - خان آرز و در سراج با اتفاق برهان گویند که نه گفته اند - ما در مدوده
 ذکر این کرده ایم - صاحب محیط بر خیار فرماید که کسر اول اسم فارسی است و بفارسی (بادرو)

ملا و دروغ) ہم خوانند و شامل (بقشد) یعنی خیابا و رنگ و (بقشا) یعنی حیارزہ است و ہند
 تخم ہر دو را تخم خیارین نام است و اکثر مراد از ان (قشد) است کہ آن را (خیار ماکول)
 و شیرازی (خیار دراز) و (خیار باتنگ) و بخراسانی (خیار باد رنگ) و بفارسی (کار سنجک)
 و بسریانی (جلار) و بیونانی (فلوموس) و (فامورون) و ہندی کہیرا گویند۔ سرد تر و در دوم
 و گویند در سوم و بقول بعضی گرم تر و در آن قضی است و در بول و مطلق حرارت و سنگ
 تشکی و منافع بسیار دارد و مولف گوید کہ (از رنگ) منخف و مبتدل باد رنگ باشد کہ بای
 عربی بکثرت استعمال حذف شد و دال پہلہ بقاعدہ فارسی بہ زای ہونہ بدل شد چہرہ (سرخ
 مرد) و (سرخ مرز) کہ نام رستی است و اگر مرکب گیرند از کلمہ (از) و (رنگ) بمعنی لفظی این
 (از رستی) و روئیدنی باشد کہ رنگ بقول برہان حاصل بالمصدر رستن و روئیدن آمدہ کہ
 فارسیان خیابا و رنگ را بدین نام موسوم کردہ باشند و اللہ اعلم (اردو) کہیرا۔ بقول ضنا
 آصفیہ (ہندی) اسم مذکر۔ ایک قسم کی چھوٹی لکڑی۔ باد رنگ۔ قشد۔

از رنگ گشتن | (مصدر مطلق) بقول صاحب انند تیر یافتن رنگ۔ بخیاں باد رنگ گشتن
 و گردانیدن رنگ باشد۔ بہار ہمین را زیادت بای موحده (از رنگ گشتن) نوشته و ہش جز این
 نباشد کہ در سند بای زائد موجود است ماطر صاحب انند را پسند کنیم (خواجہ شیراز ۵) آب چو
 تیرہ گون شد خضر فرخ پی کجاست پگل گشت از رنگ خود باد بہار ان را چہ شد؟ (اردو) رنگ
 بدنا۔ بقول آصفیہ۔ رنگ اڑنا۔ رنگ کا تغیر ہونا۔ مولف کہتا ہے کہ بد رنگ ہونا بہی
 کہہ سکتے ہیں۔

(الہامی)

از رو پر وہ برگرفتن | (مصدر مطلق) برداشتن نقاب از روست مرادف (از

رخ نقاب کشیدن) کہ گذشت بحث مفصل این بر (پردہ برگرفتن) آید (انوری ۵) روی
تو کہ شمع لاله زود گیر دہگل پردہ زر روی با تو چون بر گیر دہ (ارو) نقاب چہرہ سے ہٹانا منہ
سے نقاب ہٹانا۔ نقاب اٹھانا۔ (دیکھو از رخ نقاب کشیدن)

(الہامی)

از رہ چ زون | (مصدر مطلق) کنائی سرنگی ہرگز ظہوری چپ نزو نہ سالک از پادریا بلانی

باشند از پہلو تہی کردن از راہ (ظہوری ۵) از رہ پر کار داشتہ (ارو) پہلو تہی کرنا۔ کن راہ کرنا۔

از ریش کند و بر روت بست | (مثل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی و حسن محبوب امثال

ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت اند۔ مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را بجائی

زنند کہ عیبی را بطریزی دفع کنند کہ مثل آن عیبی دیگر پیدا شود (ارو) صاحب محاورات

ہند نے اسی فارسی مثل کو بہ تبدیل خفیف اردو میں استعمال فرمایا ہے یعنی "از ریشم کند و

در بر و تم پیوند" اور محل استعمال کی نسبت فرماتے ہیں کہ اعلیٰ مرتبہ سے اٹھا کر سب مرتبہ میں

ڈالنا۔ بے تحاشا کام کرنا مؤلف کو آپ سے اختلاف ہے۔ ایسے مواقع میں فارسیوں

نے (از اسب فرود آوردہ بر خرنشانہ) کا استعمال کیا ہے اس خاص مثل کو اس موقع سے

تعلق نہیں ہے۔ صاحب محبوب الامثال نے اس فارسی مثل کے مقابلہ میں لکھا ہے

"احمد کی گڑھی محمد کے سر" اس سے لا ابالی پن اور بی تکاپن ظاہر ہوتا ہے لیکن یہ بھی

فارسی مثل کی مرادف نہیں ہے۔ ہماری راے میں دکن کی ایک کہاوت من وجہ اسکی

ماثل ہے یعنی "ہاتھوں کو صاف کیا تو منہ کالا ہوا"۔ یہ اس موقع پر کہتے ہیں جب کہ

کوئی شخص اپنے عیوب کو عقلمندی کے ساتھ دفع نہ کرے۔ اسکی مثال ایسی ہے جیسے کوئی ہاتھ کی سیاحی دفع کرنے کے لئے پانی سے کام نہ لے بلکہ لب لگا کر صاف کرنا چاہے جس کا نتیجہ یہ ہوگا کہ ہاتھ تو ضرور صاف ہونگے مگر ساتھ ہی لبوں پر سیاہی چڑھ جاوے گی۔

از ریگت روغن می کشد | (مثل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت اند مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را بجائی زند کہ کسی کار بی نتیجہ کند (اردو) ہوا کو مٹی میں بند کرتا ہے۔ صاحب آصفیہ نے اس کے مصدر کو لکھا ہے یعنی (ہوا مٹی میں بند کرنا) محنت بے فائدہ کرنا۔ شقت لا حاصل کرنا۔ ایسا کام کرنا جو ناممکن اور قریب بہ محال ہو۔ اس موقع پر دکن میں کہتے ہیں۔ ”مکے کی روٹی پکاتا ہے“ یعنی بی نتیجہ کام کرتا ہے۔ ناممکن کام کا ارادہ کرتا ہے۔

(الف) از زبان افتاد | (مصدر اصطلاحی) بقول بحر و بہار و اندوہ راستہ مجال سخن نداشتن (میرزا تقی محمد الف) گشتم ہلاک و حرف تو ام و در دہان ہنوز بہ افتاد م از زبان و تولیٰ بر زبان ہنوز بہ (مخلص کاشی) آنکہ بی تقریر از حال دلم آگاہ بود بہ از زبان افتاد و گوشہ بفریادم نکرد بہ مؤلف گوید کہ استعمال این مصدر با شمع معنی خاص دارد یعنی۔۔۔۔۔

(ب) از زبان افتاد | بمعنی خاموش شدن شمع و ظاہر است کہ این خاموشی و رای مجال سخن نداشتن است۔ (صائب سہ) شمع در پردہ فانوس نینفتد از زبان بہ نشو و چشم سخنگوی تو از خواب خموش بہ (اردو) (الف) زبان بند ہونا بقول آصفیہ تو ت گویائی جاتی رہنا۔ بات کرنے بونے سے عاجز ہونا (مانح سہ) شب فرقت میں ہم

پہرے میں نالان زبان ہوتی نہیں بلکہ جس بندہ (ب) چراغ بجھنا۔ چراغ بڑھانا۔ قبول
آصفیۃ چراغ کا خاموش ہونا۔

از زبان

از زبان افتادین علم (مصدر اصطلاحی) بقول بہار و اند مرادف (از زبان انگندن)
یاری تحریر نبودن و قلم و مراب و سودہ شد (از زبان پورا) (مستخلص بہ شاپور) دشمن خود
نوک و زبانش و این کنایہ باشد (محمد رفیع) خواندم بانکہ اورادوست داشت و آنقدر
واعظ (۵) از بس بحال و اعطاول خستہ گفتم کہ اورا از زبان انداختم (علی خراسانی) (۵)
تالہ کردہ افتاد از زبان قلم ہرزہ نال باید (اردو) چرا باز از زبان اندازدش ہنگام گویائی بہ سرو
قلم کہس جانا۔ قلم مگر جانا تخریر کے قابل نہ بنا مرغستان را چومی گرد و چین باعث (اردو)
از زبان انگندن (مصدر اصطلاحی) دیکھو از زبان انگندن

بجز عجم و وارستہ ذکر این بذیل از زبان افتاد (۱) از زبان برآمدن (مصدر اصطلاحی)
کردہ فرماید کہ متعدی است و بقول بہار و بقول صاحب بجز عجم ہو و خطا کردن در
انند مجال سخن نہ دادن (صاحب ۵) زکس گفتگو۔ بہار ذکر۔
مستانہ اش از سرمہ شرم و حیا و شوخ چشمان (۲) از زبان برآمدن حرف کردہ گو
ہوس را از زبان انگندہ بودہ (اردو) زبان کہ معروف مؤلف گوید کہ (۲) بمعنی بیرون
بند کرنا۔ بقول آصفیۃ بولنے سے روکنا۔ بات
نہ کرنے دینا۔ خاموش کرنا۔
از زبان انداختن (مصدر اصطلاحی) و مطالب سند با شیم کہ کسی از محققین فرس باو

<p>و صراحت کامل بر (از زبان جستن و در آمدن) و نا خواسته از زبان بر آمدن سخنی بسبب که قائل کرده ایم (اردو) (۱) گفتگو بین چو کنا - سبھو کرنا صاحب آصفیہ نے (زبان سے نکلتا) پر لکھا ہے کہ بلار ارادہ کوئی بات منہ سے نکل جانا - دکن میں (منہ سے نکل جانا) متصل ہے - یعنی چوک یا سبھو کہتے ہیں (منہ سے نکل جانا)</p> <p>کوئی بات زبان سے نکلتا - (۲) منہ سے بات نکلتا (مصدر اصطلاحی)</p>	<p>(۱) از زبان جستن (مصدر اصطلاحی) بقول بہار و ضمیمہ برہان مرادف (از زبان جستن) کہ گذشت - صاحبان ناصری و سراج از خطا و سبھو در گفتگو باشد - صاحب بھرا بن را و انند ورشیدی و شمس و جہانگیر می ہم ذکر این مرادف (از زبان بر آمدن) گوید کہ بہمن معنی گذشت کرده اند اتفاق ہمہ در معنی است کہ کنایہ باشد خان آرزو در سراج بذیل (از زبان در آمدن) از سبھو کردن در تکلم و ما بر (از زبان جستن سخن) ذکر این کرده - مرادفش گوید بہمن معنی یعنی سبھو کردن در تکلم - صاحب ناصری این را - - -</p>
<p>(۲) از زبان جستن سخن نوشته - کنایہ از سبھو زبان در آمدن یا جستن سخنی معنی دیگر دارد - و خطای بی اختیار در تکلم مولف گوید کہ (۱) عام است برای سخن و غیر آن مثل ناله و فریاد و آہ و (۲) مخصوص بہ سخن و امثال آن کہ بی ساختہ اند</p>	<p>بقول بہار و ضمیمہ برہان مرادف (از زبان جستن) کہ گذشت - صاحبان ناصری و سراج از خطا و سبھو در گفتگو باشد - صاحب بھرا بن را و انند ورشیدی و شمس و جہانگیر می ہم ذکر این مرادف (از زبان بر آمدن) گوید کہ بہمن معنی گذشت کرده اند اتفاق ہمہ در معنی است کہ کنایہ باشد خان آرزو در سراج بذیل (از زبان در آمدن) از سبھو کردن در تکلم و ما بر (از زبان جستن سخن) ذکر این کرده - مرادفش گوید بہمن معنی یعنی سبھو کردن در تکلم - صاحب ناصری این را - - -</p>

حیف است که کسی از محققین سندی پیش نکرده - کج بربخ او برابر است ببلبیل عبث دروغ
ما از معاصرین عجم تحقیق این کرده ایم (اردو) و کجگو از زبان ما مؤلف عرض کند که از سند
(از زبان بستن) اول مصدر

(۱) از زبان کسی چیزی آوردن (اصدا) (۱) از زبان کسی آوردن خبر پید است
(۲) از زبان کسی چیزی بستن (اصطلاحی) و از سند دوم و سوم که مال قدسی و ظهوری

(۳) از زبان کسی چیزی ساختن بقول است مصدر
(۴) از زبان کسی چیزی گفتن (اصدا) (۲) از زبان کسی بستن حرف خبر (هولید است)

بجو بهار و اندنقل کردن چیزی را از زبان کسی از سند چهارم صاب - مصدر اصطلاحی --
که او گفته باشد (محمقلی سیل ۵) تا فند راز من سنا (۳) از زبان کسی ساختن سخن (۳) و از سند پنجم
دل از پرده برون بزمیله سازان ز زبان تو خبر تنها - مصدر اصطلاحی -----

می آرند: (قدسی ۵) از زبان من غرض گو (۴) از زبان کسی گفتن دروغ ظاهر شود
گر نه حرف تازه بست پیار و اوراق تغافل را چرا پس (۱) مصدر اول و حقیقت مرادف -

شیرازه بست: (ظهوری ۵) مژده وصل (آوردن از زبان کسی) است که گذشت متعلق
ضرور است تو هم با و رکن: از زبان تو ظهوری به معنی هشتم مصدر آوردن) که بجای مذکور شد

خبری خواهم بست: (صاب ۵) چنان از منی این مطلق نقل کردن خبر سخن و امثال آن
عشق تو ویران شدم که نتوان ساخت: اگر ضرور از زبان کسی - آنچه صاحبان بجز و اندو بهار

بود از زبان من سخن: (تهما ۵) کی گفته ایم و اینجا معنی تازه پیدا کرده اند یعنی (نقل کردن)

چیزے از زبان کسی کہ او نگفته باشد قابل غور است و این معنی البتہ از قرینہ مصرع اول پیدا می شود ولیکن مال مصدر نیست۔ اگر (از) کہدینا۔ غلط روایت کرنا۔

زبان کسی آوردن خبر یا سخن بکلیه قائم کنیم البتہ معنی بیان کرده محققین بالارا بدین مصدر مخصوص توانیم کرد بر خلاف این اگر گوئیم کہ "از زبان پمیر یا از پمیر علیہ السلام آورده است یا خبری آورده است" معنی این همین قدر است کہ نقل حدیث کرده است و بس۔ و بیکو نمبر (۲)

(اردو) و بیکو آوردن از زبان کسی۔ اور (۴) و مصدر چهارم مارا باہر سے محققین بالارا بجاظ معنی بہار و بجر کسی کی جانب سے بنا بنا نا۔ کسی کی طرف سے جھوٹ موٹ کہدینا کسی کی جانب سے غلط روایت کرنا۔

(۲) نسبت مصدر دوم عرض می شود کہ مصدر کسی است کہ گذشت یعنی معنی نقل کردن و بستن و درین مصدر اصطلاحی اصل است و از زبان کسی باشد و معنی نقل کردن چیزی را حرفی و خبری و سخنی را از زبان کسی بستن یعنی منسوب کردن خود متقاضی معنی بیان کرده ہر سند پیش کردہ محققین بالاہم (از زبان کسی

گفتن دروغ) پیدایمی شود- حاصل نیست که لفظ	برین غور زعفران بوده اند- و این مثل مصدر
(دروغ) این معنی را پیدا کرد و بلا وجود آن یا مثل	اصطلاحی اول است- (اروو) و یکهو
آن هرگز این معنی پیدا نمی شود- هر سه محققین	نمبر (۱)

(۱۲۴۵)

از زره انداختن کمان (مصدر اصطلاحی) کنایه باشد از بیکار کردن کمان و شکستن آن
از انتهای شش (ظهوری ۵) کمان خرد از زره انداختن و خطانیت درسی شبگیر ماه (اروو)
کمان توڑ دنیا -

(۱) از زیر سنگ بر آمدن	(مصادر اصطلاحی) بقول صاحب بحر عجم از مهله که شدین خاک
(۳) از زیر سنگ برون آمدن	یافتن - بهار و اند ذکر (۲) بهین معنی کرده (صائب ۵)
آمدن زیر سنگ برون هر دو لیکه رخت بر خاک سیوه ای تمنای خام را به صاحب بحر (از زیر سنگ برون آمدن) اتم نوشته (اروو) شدید آفت او مهله که به پنا - نجات پانا -	

(۱) از زیر سنگ برون آوردن	(مصادر) است که گذشت و فرماید که (از زیر سنگ پیدا شدن) لازم آنست - داورته هم ذکر (۲) و (۴)
(۲) از زیر سنگ برون آوردن	(اصطلاحی) (۱) و (۴) کرده (فخلص کاشی ۵) اگر شود آئینه دل آب
(۳) از زیر سنگ پیدا شدن	بقول حکایت راجه پاک می کند پیدا از زیر سنگ حیران
(۴) از زیر سنگ پیدا کردن	کنایه از بهر ساندن چیزی از جای که حصول آن از اینجا وقوع نداشته باشد - صاحب بحر عجم نسبت
(۲) و (۴) گوید که مرادف (از چوب چیزی را شستن)	است و بس که با چهارم مخصوص باشد خیال با تو

ہمین یک سند مصدر ----- باشد از کا عجیب و غریب کردن (اردو) (۱)

(۵) از زیر رنگ پیدا کردن حیرانی پیدا (۲) و (۴) و (۵) دیکھو از چوب تراشیدن

میشود و معنی آن کنایتہ همان است کہ بابر از چوب چینی (۳) عجیب و غریب کام و وقوع تراشیدن چینی بیان کردہ ایم دیگر معنی کنایہ میں آہنا۔

از سایہ خود رم می کند | (مثل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال

ساکت اند مؤلف گوید کہ چون فارسیان کسی را در غایت حشمت بنید این مثل را بحتی اوزمند (اردو)

اپنے سائے سے وحشت کرتا ہے۔ "دکن میں کہتے ہیں۔" اپنی چھاؤں سے چمکتا ہے۔ "امیر نے (اپنے

سائے سے وحشت ہونا) کا ذکر فرمایا ہے۔ یعنی حد سے زیادہ وحشت ہونا (رندے) اندون کیا جنوں

کی شدت ہے؟ اپنے سائے سے مجھکو وحشت ہے؟

از سخن لب ہتی کردن | (مصدر مطلق) کنایہ باشد از خاموش ماندن (ظہوری ۵) گرچہ لہما

ہتی کلم ز سخن؟ دیدہ پرنگاہ بر خیزم؟ (اردو) خاموش رہنا۔

(۱) از سر باز شدن | (مصدر مطلق) بقول صاحب بحر و بہار معنی جدا شدن خف است

کہ سندی پیش نشد بخیاں ما این کنایہ باشد دیگر کسی ذکر این نکرد (از سر باز کردن چیری) کہ می آیتند

این است و این لازم آن۔ بخیاں ما باید کہ این را ہم۔

(۲) از سر باز شدن چیری | قائم کنیم۔ یعنی دور شدن چیری از سر باشد چنانکہ دور شدن بلا

خمار و عقل و امثال آن از سر و نباید کہ در معنی این از آنقدر تمسیم کار گیریم کہ صاحب بحر و بہار گرفت

(اردو) سر سے دفع ہونا۔ دور ہونا۔ جانا۔ ٹلنا

(۱) (۲)

از سر باز کردن	(مصدر مصطلحی) بقول صاحب
بهر عجم (۱) بمعنی دور کردن چیزی از خود و (۲) بازی درجه اعلیٰ پیدا کند - آنانکه از بازی گنجینه بخیر انداختن ورق کم گنجینه برای بر آوردن ورق پیش مقصود ما زمین نشین ایشان نشود بای حال برآ بهارند که معنی اول گوید که بعضی قید (مطالغ الحیل) معنی دوم باید که مصدر	بهر عجم (۱) بمعنی دور کردن چیزی از خود و (۲) بازی درجه اعلیٰ پیدا کند - آنانکه از بازی گنجینه بخیر انداختن ورق کم گنجینه برای بر آوردن ورق پیش مقصود ما زمین نشین ایشان نشود بای حال برآ بهارند که معنی اول گوید که بعضی قید (مطالغ الحیل) معنی دوم باید که مصدر
از سر باز کردن ورق گنجینه	نیز کرده اند معنی دور کردن چیزی بطالغ الحیل
حیف است که سندی پیش نشود گیر نیامد از دو (۱) سرے ماننا - دفع کرنا (۲) گنجینه کا ہلکا پتیا سیکل زمان پنهان خاش خلوتی داریم که جان را با رست تا که صرف بجاری پتیا بجایے اورا دسکتے دیکھ (دولہ ۵) سابقا از شبانہ مخموریم پنهان از سرم بازکن سے بیت ہو۔	از خود و ذکر معنی دوم ہم فرموده (خواجہ جمال الدین سلمان ۵) از سرم بازکن ساقی خرد را کین زمان پنهان خاش خلوتی داریم که جان را با رست تا که صرف بجاری پتیا بجایے اورا دسکتے دیکھ (دولہ ۵) سابقا از شبانہ مخموریم پنهان از سرم بازکن سے بیت ہو۔
از سر بردار آوردن	بلامی خار پنهان گوید که از هر دو سند بالا پیدا (۱) از سر بردار آوردن (مصدر مصطلحی)
از سر باز کردن چیزی	که برای معنی اول مصدر مصطلحی - بقول بهار و انتد مرادف (از سر باز کردن) که قائم کنیم که معنی از سر گذشت - ماصراحت خیال خود بهمد آجا کرده
دور کردن چیزی باشد و در تعمیم چیزی عقل و خار (خواجہ شیراز ۵) ماجر اکم کن و باز آ که مرا مردم و امثال آن داخل باشد که متعلق به سر است و نیز چشم پنهان خرده از سر بردار آورد و بشکرانه بسوخت پنهان تحقیق ما ضرورت آن نیست که برای معنی اول	دور کردن چیزی باشد و در تعمیم چیزی عقل و خار (خواجہ شیراز ۵) ماجر اکم کن و باز آ که مرا مردم و امثال آن داخل باشد که متعلق به سر است و نیز چشم پنهان خرده از سر بردار آورد و بشکرانه بسوخت پنهان تحقیق ما ضرورت آن نیست که برای معنی اول
از سر بردار آوردن چیزی	(لطائف الحیل) را داخل معنی کنیم و مراد محققین بالا (۲) از سر بردار آوردن چیزی قائم کنیم -
معنی از تن جدا کردن چیزی از قسم لباس و	از معنی دوم فروختن و انداختن ورق کم رتبه

(۳) از سر برد آوردن خرقة کتایه باشد از او از سر بر نداشتن آن باشد بآبی که آنچه در دست

دور کردن خرقة از تن - مصدر دوم من و جمعیم بریزد و نسبت (الف) همزمان بحر عجم چهار نسبت

دارد که گجای خرقة - قیای لباس دیگر را هم شامل است (ب) فرماید که کتایه از دور شدن و بقول بعضی از فضلا

اگرچه نه مخصوص است بخرقة - آنچه بهار این را بهر بسنی جوش زدن دیگر و از حد تجاوز کردن مو

معنی میراد (از سر باز کردن) نوشته قابل غور گوید که طریز بیان صاحب بحر عجم بهتر از دیگران است

است که سندی پیش نکرد و از نظر ما هم گذشته است بنیال ما برای معنی اول باید که لفظ (کسی) در آخر

(ارو) و (۱) و (۲) اما زنا (۳) خرقة اما زنا - مصدر زیاد کنیم و برای معنی دوم لفظ (چیزی)

(الف) از سر برداردن (مصادر مطلق) مخصوص به ما نعات (ظهوری الف ل) ساقی

(ب) از سر برد رفتن بقول صاحب از سر برد برد است و لطف سرشار و جام هر چه

بحر عجم (ب) یعنی (۱) از حد تجاوز کردن مؤلف (وله ب ل) رفیم ز سر برد خوشا حال پشمیم

گوید که مقصودش غیر از بخود شدن نباشد و (۲) لبر ز جرحه یا غی (ارو) و (الف) (۱) بخود کرنا

شدن چایه و سب و دیگر و امثال آن و (الف) (۲) چهلکادینا - باله نیا - (ب) (۱) بخود هونا

متعدی (ب) باشد مؤلف گوید که مقصودش بخود شدن نباشد که (الف) (۱) یعنی از حد تجاوز کردن یعنی

بی خود کردن باشد و (۲) لبر زدن چایه و امثال آن - (اصطلاحی) یعنی از حد بیرون شدن آب از سر

بطریقه آبش از کنارها فرو ریزد - و آری نسبت باشد و قریب معنی آب از سر گذشتن که در مود

(ب) گوید که از حد تجاوز کردن چون چایه و سب و دیگر گذشت (سعید اشرف ل) گویا از سر برد رفت

<p>و بنیال ما باید کہ این را ہم از سر برد کردن چیزی قائم کنیم و</p>	<p>آب جد و لش پز کاین چنین گلزار اشعارش خزا افتاده است نو (ارو) پانی حد سے بڑھانا۔</p>
<p>و تعمیم چیزی) سودا و عقل و نشہ و خمار و امثال از سر برد شدن (مصدر مصطلحی) بقول</p>	<p>و بکھو آب از سر گذشتن۔ صاحب بحر عجم بہر دو معنی مرادف از سر برد رفتن</p>
<p>آن داخل باشد کہ متعلق بہ سر است (ارو) از سر بردن (مصدر مصطلحی) بقول بہا</p>	<p>صاحب بحر عجم بہر دو معنی مرادف از سر برد رفتن بہار و وارستہ ہم بمعنای بیان کردہ خود کہ بر</p>
<p>متعدی (از سر رفتن) کہ می آید سندی از طہوری پیش کردہ است کہ متعلق است با (از سر بردن)</p>	<p>(از سر برد رفتن) گذشت این را مرادف آن و اند مؤلف گوید کہ ما بر (از سر برد رفتن) بحث</p>
<p>و ہما نجا گذشت۔ مؤلف گوید کہ باید کہ انیر از سر بردن چیزی قائم کنیم معنی از سر دور</p>	<p>کامل کردہ ایم کہ متعلق باین باشد (زلالی) می عشقش چو شور بام و در شد پیا لہ نگ بود</p>
<p>کردن چنانکہ از سر بردن عقل و ہوش و نشہ دستی و امثال آن کہ متعلق بہ سر باشد۔ (ارو)</p>	<p>از سر برد شدہ (ارو) و بکھو از سر برد رفتن از سر برد کردن (مصدر مصطلحی)</p>
<p>و امثال آن کہ متعلق بہ سر باشد۔ (ارو) از سر برد کردن (مصدر مصطلحی)</p>	<p>بقول بہا بمعنی از سر برد آوردن کہ گذشت (خواجہ شیراز) دل را اگر چه بال و پر از غم</p>
<p>معنی جدا کردن و ترا عہ از بدن۔ اگر این مال از سر برد کردن جامہ) قائم کنیم جادار و کہ برای</p>	<p>شکستہ بود پز سودای خام عاشقی از سر برد کردن مؤلف گوید کہ ماصراحت کافی بر (از سر برد)</p>
<p>ہمہ اقام لباس عام شود کہ پوشیدن بر آورد کرون چیزی) کردہ ایم و این مرادف است</p>	<p>کرون چیزی) کردہ ایم و این مرادف است</p>

(الف)

(۲) از سر پیمان گذشتن

سند این بر (از سر) بحر نمر زبان و صاحب غیاث ہم ذکر این فرمودہ
چیزی گذشتن بجای خودش می آید (اردو) و (انوری) گیتی بہ سر نشان کشادیم پس
خلائی کرنا۔ وعدہ کو وفانہ کرنا۔
از سر تازیانہ دادیم نہ مؤلف گوید کہ مقصود

(الف)

از سر تاپا

(استعمال) بمعنی سر پادہن
و تمام تر و از ابتدا تا انتہا (ظہوری) از سر تا بحارت گذشتیم و دادیم یعنی باشارہ نوک
پای دل گشتیم دلہ را این چنین باید پیغواہیم خرغہ تازیانہ عطا کردیم و آن درخور آنہم نبود کہ
بہیج غنچہ را این چنین باید پی (ولہ) بفضاوی از دست دہیم۔ حیف است کہ سندی دیگر
چہ دستی برد بالا غمزہ شوخی نہ از سر تاپا ہمہ رگ بدست نیامد کہ تحقیق استعمال (از سر تازیانہ) بخجند
کردم و بزیشتر جو شتم (اردو) سر سے پاؤں ددان) بمعنی بیان کردہ محققین بالامی شد
بقول صاحب آصفیۃ ابتدا سے انتہا تک۔ او معاصرین عجم (از سر تازیانہ) استعمال می کنند
سے آخر تک۔ بالکل۔ تمام۔
مثلاً گویند کہ از سر تازیانہ این کار از نو گرفتیم

(الف)

(الف) از سر تازیانہ

(مصادر معنی) اور مجبور کر دیم برای این کار۔ باقی حال
(ب) از سر تازیانہ بخجند (اصطلاحی) (از سر تازیانہ) بمعنی از جبر و تشدد باشد (اردو)

(ج) از سر تازیانہ وادان

(ب) و (الف) کوڑون سے۔ جبر سے۔ مثلاً ہم
(ج) بقول صاحب بحر عجم باشارہ تازیانہ یہ کام کوڑون سے لیا یعنی مار پیٹ کر۔ جبری
بخجند و این کنایہ از حقارت و فرومایگی میجوہر اکرایا (ب و ج) کسی چیز کو حقیر جان کر
باشد۔ ہمار و مانند ذکر (ج) کردہ معنی با صاحب دیدینا۔

(الف)

از سر تقصیر گذشتن | (استعمال) مراد
 (از تقصیر کسی گذشتن) که گذشت - ندان از کسی که باین رنگتازی گذرد و چگونه از سر دعوا
 کلام مفید نمی همد آید و گور شد (اردو) و بگو نامازی گذرد و (حافظ شیرازی) راه خلوت
 از تقصیر کسی گذشتن -

(الف)

از سر چشمه لب تشنه بیرون آمدن | مراد
 (اصطلاحی) بحث مفصل این بذیل (از سر فلان) بهین معنی کرده مؤلف گوید که اگر چه (از جان
 چیزی بر آمدن) می آید (اردو) و بگو از سر فلان (بر خاستن) که بپایش گذشت در تقسیم (الف)
 چیزی بر آمدن) داخل است و (از خون گذشتن) که گذشت و

(الف)

(الف) از سر چیزی برخاستن | مراد
 (ب) از سر چیزی خاستن | مراد
 (ج) از سر چیزی گذشتن | مراد

و (ج) بقول بهار و اندکنایه از ترک آن خبر مخصوصه را هم بجای خودش ذکر کرده ایم و
 کردن و فرماید که بدین معنی تنها (از چیزی برخاستن) کنیم که در معنی هم خصوصیتی دارد - بنحیال ما معنی
 هم آمده (صائب الف) آتقد را باش که من (الف و ب) بیان کرده محققین بالا بطور عام
 از سر جان برخیزم چون نعم خانه ام ای بنده او درست نباشد زیرا که از سر جان یا از جان برخاستن
 آمده (مجمیع الدین بلیقانی) از من جان یا خاستن) پروای جان نه کردن و ماده مرگ
 خواستی جان را چه قدر است و تو نشین کردن است نه ترک آن کردن - برخلاف (ج)

کہ در آن معنی ترک آن چیز کردن صادق می آید۔	افند ز گس جادو فتنش بہم او فرماید کہ سرخانہ بمعنی حاد
چنانکہ از سر و دعوی گذشتن) کہ ترک دعوی کردن	معین است۔ درین صورت بمعنی (از پایہ خود
است و (از خون گذشتن) بمعنی ترک دعوی نمودن	افتادن) خواهد بود۔ بہار باتفاق رای آخر گوید
کردن باشد و (از سر راہ گذشتن) بمعنی حقیقی ہم دانند کہ این مخصوص بفسن گشتی است اگرچہ در غیر آن	
باتی حال ازین تعمیم ما را اختلاف است (اردو)	نیز مستعمل۔ ہمہ محققین بالانقل این سند کردہ اند
(الف) و (ب) و (ج) کسی چیز سے اٹھ جانا	کسی نہ نوشت کہ مال کسیت بخیاں ما این کنایہ
گزر جانا جیسے (جان سے اٹھ جانا بمعنی مرنا)	باشد (اردو) کمزور ہونا (چاروں خانہ چست گزنا)
آمادہ ہو جانا۔ (جان سے گزر جانا) مرنا۔ فنا	بقول آصفیہ ایسا گزنا کہ دونوں ہاتھ اور پاؤں پہن جان
ہونا۔ صاحب آصفیہ نے مصدر راؤل الذکر	از سرخون و رگ زشتن (مصدر اصطلاحی)
کو نہیں لکھا۔ وکن میں مستعمل ہے اردو میں	بقول صاحب اند بکل کردن خون (شیخ شیراز
ایسی عام اصطلاح کل مقامات پر ایک مضمون	در گلستان نشر) ملک از سرخون وی در گزشتن
میں نہیں مستعمل ہو سکتی۔ ہر ایک استعمال کو	(اردو) خون معاف کر دینا۔
ہم اس کے خاص مقام پر بیان کریں گے۔	از سرور رفتن (مصدر اصطلاحی) بقول
از سرخانہ افتادن (مصدر اصطلاحی)	صاحب بحر عجیم و وارستہ و انند مرادف از سر برد
بقول خان آرزو در چراغ و صاحب بحر عجیم۔	رفتن کہ گزشت یعنی بد و معنی کہ ذکرش ہمدردی
کمزور شدن ہندی پیش کردہ (۵) میل و کردہ ایم (مخلص کاشی ۵) بر تنک ظریفی چو	
سنگ از سر مرہ دار و غمرہ مرو فلکشن و ترسم از سرخانہ	من چندین پیما جام لطف بہیم آن باشد کہ

از سر در و دپمانه ام به (ارو) و بگو از سر در رفتن زین گونه تنداخته ز جوش گریه ام چشتی است چون
از سر دست (اصطلاح) بقول صاحبان دیگر سر رفته به و خان آرزو در چراغ هم بو شفته
 برهان و بحر و بهار و رشیدی و جامع و سراج و سندی دیگر گفته که (از سر رفتن) بمعنی از دیگر تخت
 اند و ناصری و هفت و شش و جهانگیری کنایه آب و غیره آنچه در آن باشد بسبب جوش خوردن
 گفتن حرفی و سخنی باشد بی تاثل و فکر و وساختن (رکنای مسج) چند از پی آب و نان بهر
 کاری بی انتظار (نظامی) سخن تا چند گونی برویم به چند از پی روزی مقتدر برویم به دیگر
 از سر دست به همانا هم تو مستی هم سخن مست به تن ما بجوش حرص آمده است به نزدیک بان
 (میر خسرو) شه بر آن تاج به باز از سر دست رسید که سر بر دویم به بهار گوید که کنایه باشد از دور
 که در آید به پیل بند شکست به (حکیم نزاری) تهنانی شدن (حافظ) هوای کوی تو از سر نمی رود
 (همین دم موزه پوشم از سر دست به ز سرانم آرمی به غریب را دل سرگشته با وطن باشد به و
 قدم با سر بایم به مؤلف گوید که بمعنی بی تاثل و فکر از حد تجاوز کردن نیز مؤلف گوید که طرزیان
 و زود (ارو) بقول صاحب آصفیه به متحققین بالا مقصد را به پریشانی انداخته بخمال
 فی البدیه - بلا تکلف - بلا تاثل - حسد - مابا یک که این را به تقسیم قائم کنیم
از سر رفتن (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب (الف) از سر رفتن خیری (۱) بمعنی فراوانی
 بحر مرادف از سر در رفتن که ذکرش گذشت - شدن آن و باقی ماندنش در سر است و سند حافظ شیرازی
 و ارسته همربانش مؤلف گوید که هر دو متحققین می که بالا مذکور شد سند خیال ماست و از همین مصدر
 از حکیم آورده اند (۲) مباد آتش سودای کس عام است (از سر رفتن هوا) و (از سر رفتن خیال)

وامثال آن و (۲) رنجتن چیری از جوش پنا کہ بقول صاحب اندلبر زشدن پمانہ از چیری
 رنجتن و یک از کثرت جوش و لبر زشدن پمانہ چنانچہ ہرچہ دروست از سرش بریزد و این
 وامثال آن - خان آرزو ذکر ہمین معنی کرده است داخل است در مصدر عام -----
 و لیکن سندش کہ از رکنای مسج آورده بکار این (۳) از سر رفتن چیری کہ بحث تفصیلی
 نمی خورد و این مرادف معنی اول (از سر رفتن) این بذیل (از سر رفتن) کرده ایم و ہمچنین است
 است کہ گذشت و سندی کہ صاحب بحر از کلیم (۳) از سر رفتن و یک مولف گوید
 آورده است برای این معنی بکار آید یعنی مصدر کہ سند (۳) همان است کہ از کلام طالب کلیم
 خاص (از سر رفتن و یک) از ان پیدای شود بل از سر رفتن چیری) بذیل (از سر رفتن) مذکور
 و این درین مصدر عام داخل باشد و ----- شدہ و این مصدر خاص داخل است در مصدر
 (ب) از سر رفتن کسی) بمعنی از حد تجاوز کرد عام (از سر رفتن چیری) بہار ذکر (۳) کرده
 کسی کنایہ از بی خود شدن و بدین معنی این مراد و بعضی آن (۱) را نوشته معنی با صاحب ہند
 معنی اول از (سر رفتن) است کہ گذشت متفق است - طرزیان ہر دو بر (۱ و ۲) قابل
 و سند رکنای مسج کہ خان آرزو ذکرش کرده کہ با صراحت است مقصودشان جزین نباشد کہ
 مذکور شد متعلق است از ہمین معنی (اردو) الف) پمانہ از سر رفتہ) و (و یک از سر رفتہ) ظرفی باشد
 فراموش ہو جانہ خیال سے جا مار ہنا (۲) ابل جانما کہ ہرچہ دروست از جوش لبالب شود و بہتر
 (ب) بے خود ہونا - آغار کنندہ این کہ ہمہ بریزد (اردو) (۱) پمانیکا
 (۱) از سر رفتن پمانہ (مصدر صطلاحی) چھلکنا - صاحب آصفیہ نے (چھلکنا) کا ذکر

انہیں مضمون میں کیا ہے۔ یعنی لبریز ہو کر ٹپکنا۔ غور و فکر کردن کہ در حالت غور و فکر سر زانو نہنہ
 ڈھلکنا (۲) دیکھو (از سر رفتن کا) (الف) (۳) مراقبہ را ازین مصدر تعلقی نیست و نہ سالکان در
 دیگر کا ابلنا۔ آپ ہی نے ابلنا پر لکھا ہے مراقبہ از زانو کا رگیر نہ۔ دیگر کسی از محققین فرس
 جوش کھا کر گرا۔ چھلک جانا۔ چھلک پڑنا۔ ذکر این نکرد محققین عرب مراقبہ بمعنی امید
 از سر رفتن ہوا (مصدر اصطلاحی) کنایہ باشتن و خوف کردن از کسی نوشتہ اند و صاحب
 (خیال از سر رفتن) سند این از کلام حافظ بر (از غیاث گوید کہ گردن فرو انداختن و با صطلح
 سر رفتن) گذشت و این مصدر خاص۔ دخل حضور دل است با خدا و غیبت از ماسومی (آقی)
 مصدر عام (از سر رفتن چیری) بمعنی اولش نتیجہ این تحقیق آنست کہ سر زانو نہادن مراقبہ
 باشد کہ بذیل (از سر رفتن) گذشت (اردو) نیست کہ اہل سلوک گردن را بسوی قلب
 خیال دل سے جاتا رہنا۔ خم دہند۔ (اردو) (۱) سر زانو پر رکھنا۔ سر زانو
 (۱) از سر زانو ساختن (مصدر اصطلاحی) ہونا کہ سکتے ہیں۔ بمعنی غور و فکر کرنا۔
 (۲) از سر زانو ساختہ صاحب انذنبت از سر زانو قدم ساختن (مصدر اصطلاحی)
 (۲) فرماید کہ کلیتہ است کہ سالک در مراقبہ سر بر زانو نہند و در سیری شود پس گوئی سر زانو را آلت
 سیر یعنی قدم ساخت مؤلف گوید کہ (۲) مہنی قدمی ساختم نوشتہ کہ صیفہ واحد تکلم از ماضی
 مطلق بہ ہائی زائدہ در آخر یا اسم مفعول (۱) باشد (۱) یعنی سر زانو قرار دادن و کنایہ باشد از
 مراقبہ کردم۔ کذا فی الادوات صاحب توبہ مجمل

فرماید که ای برای سیر دل مراقبه قدم ساختن کفنی لالاست
و اقوال مناه سر زانو قدم ساختن و این بیان حالت مراقبه است
(ارو) دیکھواز دہان زیاد است۔

زیرا کہ سالک در مراقبه سر را بر زانوی خود در سیر می شود پس
از سر سوزن برون شدن (اصد صطلاحی)

گوئی سر زانو آلت سیر یعنی قدم ساختن (انتهی) مؤلف
گوید کہ بنیال با این مرادف مصدری است کہ
بقول صاحب بحر کمال سهولت در دفع خیر

گذشت و صراحت کافی ہما بنجا کردہ ایم کہ کنایہ از غلبہ
و فکر کردن است پس (ارو) دیکھواز سر زانو ساختن
خان آرزو در چراغ - ہنر بان بحر عجم (تائیر)

از سر زندگانی گرفتن (اصد صطلاحی)
تمام بر آمدن چنانکہ باندک حرکت سر سوزن خار

مبغی زندگی تازہ یافتن باشد یعنی زندہ شدن بعد
مرگ کہ ادعای شاعریت (صائب) چون شد و بقول انند (از سر سوزن بیرون شدن)

چراغ کشتہ گیرم زندگانی را از سر نو آتشین رخسارہ
گر بر فرازم بگذرد (ارو) سنے سر سے زندگی کہ می آید و بجای محو - حرف بحرف نقل معنی ہمارا کہ

حاصل کرنا - مرکزینا (حقیقی معنوں میں) دوبارہ باین قدر اضافہ کہ (در اظہار تلون حال گویند کہ
جی اٹھنا۔

از سر زیاد است (مقولہ) بجز و اگر گفتہ کہ
قلانی گاہ از سفت سوزن می گذر د و گاہ از تو

مرادف از دہان زیادہ است کہ گذشت (حشی) از سر سوزن مراد از سوراخ سوزن است
(سجدہ در گمش ای چراغ زیاد از ترست مصدر کنایہ باشد از کامیاب شدن با وجود شواہد

انچہ محققین بالا در بیان معنی سخنہا بیان آورده اند جام و گردہ پد مولف گوید کہ این متعلق است
بخیال ما زاد از ضرورت و خصوصاً صاحب اند از مصدر اصطلاحی
چیز غیر متعلق را ذکر کرده است۔ حاصل نیست (۳) از سر شدن نشہ | بمعنی باقی نماندن نشہ
کہ ما را با معنی بیان کرده صاحبان تحقیق اتفاق در سر و در شدن نشہ از سر۔ اگر خواہیم کہ این را
نیست (اردو) سوئی کے ناکے سے نکلنا۔ عام کنیم از مصدر (۲) کا کہ گیریم کہ در قسم (خیری)
کہہ سکتے ہیں۔ بمعنی نازک کام کرنا۔ صاحب آفتاب صفحہ ۱۰۱
نے اس کے متعدی (سوئی کے ناکے سے بکو بسر است۔ اندر نی صورت معنی (۲) از سر و درو
نکلنا) کا ذکر فرمایا ہے بمعنی قدرت کے دور سے دفع شدن چیزی باشد (اردو) (۱) سر سے
نکلنا بات کا کرد کہانا۔ حسن سلیقہ و کہانا۔ دانا جانا (۲) کسی چیز کا سر سے جانا۔ دفع ہونا
و کہانا۔ مولف عرض کرتا ہے کہ (سوئی کے ناکے سے نکلنا) کا استعمال بمعنی نازک اور مشکل کام
مین کامیاب ہونا ہو سکتا ہے۔

(۱) از سر شدن | (صادر اصطلاحی) بقول بہار ترک آن کردن۔ و فرمایند
(۲) از سر شدن چیزی | بقول بحر و دارستہ کہ سدا این و مبحث سادہ و دادن باید و براندا
مراد معنی دوم (از سر برد رفتن) بہار و دارستہ از شیخ العارفین آورده (۵) و دیگر عمل سیرا
سندی از نعمت خان عالی پیش می کند (۵) سادی جان گدازان را پد خضر ب نشہ از حشم
از سر شدن نشہ گذشتم ز سر خود پد ساقی بسر من بر حیوان برون آید پد مولف گوید کہ بہار (حشریہ)

را در (از سر فلان) داخل کرده - خوب مصدري
 قائم کرده است اگر چه (سر چشمه) خاک اضافت
 (سر چشمه) می باشد ولیکن از سند بالا این مصدري
 قائم کردن - حیف است - اگر خواهیم که ازین بقول آصفیه نهایت تعظیم کے باعث سر کو پاؤ
 شعر مصدري پیدا کنیم تو انیم عرض کرد کہ - (۲) بنا کر راسته طے کرنا - سر کے بل چلنا (ناسخ ۵)
 (از سر چشمه آب تشہ میرون آمدن) کہ بجای خودش گذشت نقش پایے یار پر رکھے بھلا کیو تکر قدم پڑے سر سے
 کنایہ باشد از - ناکام برگشتن از منزل مقصود چلنے کی ہے کوے یار میں عادت ہمین پڑ
 دیگر هیچ پس مصدر (۱) چیری نیست و دیگر (۱) از سر کار افتاد (مقولہ) بقول صتا
 کسی از تحقیقین فرس ذکر این نکرد (اردو) (۲) بحر عجم کبر برای ہلہ اول معنی ضائع شد و
 دکن میں کہتے ہیں بڑی کو جا کر پیا سا آنا دیگر ازو کاری نمی آید صاحب ضمیمہ برہان فرمایہ
 از سر عجز استعمال - معنی از راه عجز و از عجز کہ این کنایہ باشد مؤلف عرض کنند کہ نقصان
 باشد (نوری ۵) ہمتش آنچنان کہ از عجز نڈارد کہ این را از رتبہ (مقولہ عجم) بمصدر
 امر او از زمانہ دست کشادہ (اردو) عاخری ہو اصطلاحی منتقل کنیم و
 (۱) از سر قدم ساختن (مصاد و اصطلاحی) (۲) از سر کار افتادن (معنی بیکار و ضائع
 (۳) از سر قدم کردن کنایہ باشد از طو شدن گیریم (اردو) (۱) ضائع ہوا - بیکار ہوا
 کردن راہ و راہ رفتن بحال تعظیم کسی کہ بسویش قابل کار نہیں رہا (۲) ضائع ہونا - بیکار ہونا
 می روند صند (۱) از حکیم نزاری ہستانی بر از سر قابل کار نہ رہنا -

از سر کسی پاکشیدن | (مصدر اصطلاحی) مؤلف عرض کند کہ حیف است کہ سندی

کنا یہ باشد از برخاستن از پیش کسی و کنارہ کردن پیش نہ شد بہ تحقیق ما (۲) یعنی پروای نہ کردن
(۱۳۵) از ان کس۔ سدا این از مولانا بنائی بر مصدر (از) (صائب ۵) از سر گذشتہ اند کہ بیان اینچنان

چیزی پاکشیدن) گذشت داین مصدر خاص کو سر گذشتہ کہ ز دستار بگذرون (اردو) (۱)
متعلق است از مصدر مذکور کہ عام است (اردو) چھوڑ دینا۔ دست بردار ہونا۔ (۲) سر کی

کسی کے پاس سے اٹھ کھڑے ہونا۔ چل دینا۔ پروانہ کرنا۔ سر سے گذر جانا۔ بقول آصفیہ
(۱۳۵) از سر کسی گرد بر آوردن | (مصدر اصطلاحی) جان سے گذر جانا (نصیر ۵) شمع کے تھک

کسی را بجالتی آوردن و بوقتی رساندن کہ ضرب قدم ہے منزل اقلیم عشق پہ سر سے جو گزرے
بیا بر سرش افتد و گرد از ولبد شود کنا یہ باشد اسے کیا ہے سفریہ دور کا پتہ

از ذلیل و رسوا و برباد کردن و تباہ کردنش (صائب ۱) از سر گرفتن | (مصدر اصطلاحی) بقول
(۵) مبین بختیم قحارت بہیچ ختم ضعیف نہ کہ پتہ صاحب بحر و بہار دانند بحر عجم بہ تازگی شروع

گرد بر آورد از سر فرود (اردو) ہوش بگاڑ دینا۔ گردن (صائب ۵) دلبری راز لف او
و ہول اڑا دینا۔ دکن میں متعل ہے۔ ذیل سوار در دو خط از سر گرفت پتہ میشود از خاک افزون

کرنا۔ برباد کر دینا۔ تباہ کر دینا۔ حرص ختم دام را پتہ (والہ ہروی ۵) دل و
از سر گذشتن | (مصدر اصطلاحی) بقول شد ز غم فرہ آشکارا پتہ از سر گرفتہ ام دگر از گریہ

صاحب بحر عجم (۱) یعنی داگذاشتن و دست کار را پتہ سندی از صائب بر (احرام از سر گرفتہ)
برداشتن۔ صاحب ضمیمہ برہان گوید کہ کنا یہ باشد ہم گذشت مؤلف گوید کہ بخیاں ما از ہمین

مقصود صاحب بحر ہم خزان نباشد پس	مصدر است -----
(۱) رابطہ عام قائم کردہ ایم شامل باشد بر غیر دیگر ہم مثلاً (از سر لبر ز شدن جام و قدح	(۲) از سر گرفتن دلبری معنی از سر نو آغاز دلبری کردن چنانکہ در سند صاحب گذشت و -----
و حوض) و امثال آن (ارو و) (۱) کسی چیز	(۳) از سر گرفتن کاری معنی از سر نو آغاز کردن کاری چنانکہ در سند والہ ہروی مذکور شد
(۲) دیگر کا جوش کھا کر ابل جانا - چھلک جانا	پس (۱) حرام از سر گرفتن کہ بجایش گذشت و (از سر گرفتن دلبری) کہ بالان مذکور شد داخل
(۱) از سر مہر مکن دار (مقولہ) بقول صاحب	در تقسیم (از سر گرفتن کاری) بنجیال ما از تقسیم (۱) تقسیم (۳) بہتر است (ارو و) (۱) سر و
مؤید سجوالہ قنیہ ای مرا مکن دار - صاحب اند	آغاز کرنا - ابتدا سے شروع کرنا (۲) سرے سے
نقل نگارش - سندی پیش نہ شد (ارو و)	دلبری کا آغاز کرنا - (۳) کسی کام کو سرے سے کرنا
مجھ کو مت چھوڑ - مجھ کو نہ چھوڑ -	(۱) از سر لبر ز شدن چیزی (مصادر) بحر و چراغ و بہار و اند معنی تازگی مولف
(اصطلاح) بقول صاحب	(۲) از سر لبر ز شدن دیگر (اصطلاحی) گوید کہ مقصود جزین نباشد کہ از ابتدا و از سر
(۲) بقول صاحب بحر ہم - آن باشد کہ انچہ	(۲) بقول صاحب بحر ہم - آن باشد کہ انچہ
(۵) پایہ جنت کی ہنم تھی	و ر آن ہست بریزد بسبب جوش خوردن -
چو بر خیزم ز خاک پنا از سر نو بی رخت خواہم کشن	سندی پیش نہ شد و بنجیال ما کنا یہ باشد از بلین
بر سر کشید (ارو و) سرے سے - بقول صاحب	جوش دیگر و آغاز بر خیزن شدن چیزی کہ درو
شروع سے - ابتدا سے	اصفیہ اول سے - شروع سے - ابتدا سے

<p>مرادف (از سر باز کردن) که بهین و معنی گذشت صاحب اند هم ذکر این کرده - مؤلف گوید که بخیال با ضرورت معنی دوم بخصوصیت گنجینه باشد که از تحقات این ظاهر می شود که آن هم در معنی اول داخل است چنانکه بر (ز) ذکرش می آید ما بر (از سر باز کردن) نوشته ایم و در اینجا هم عوض کنیم که این را (از سر واکردن چیزی) نام کردن اولی است و در تقسیم چیزی تحقات این داخل باشد یعنی</p>	<p>از سر واکردن کتم: سر برودن چون سوزن از جیب میجای کتم: سر برودن</p>
<p>(و) از سر واکردن سر معنی دور کردن سر از تن (قا سم شهیدی) پاچو از زقارشوق افند زن ببرید نیست: سر چوبی شور جنون گرد از سر واکردنی است: و همچنین</p>	<p>(ه) از سر واکردن سودا معنی دور کردن سودا (کلمه) اگر مردی نعلین خاکی از پا کن: قدم از سر کن و سودای منزل را از سر واکش</p>
<p>(ب) از سر واکردن تعویذ معنی دور کردن تعویذ (شفیع اثره) از تویارانی که در خود دا واکرده اند: وقت راحت همچو تعویذت ز سر وا کرده اند: مخفی مبار که از بهین سند مصدر را از سر وا کردن کسی) هم معنی دور کردن کسی را - پیدا</p>	<p>(و) از سر واکردن غم معنی دور کردن غم (طغرا) بدهی که غم را از سر واکتم: بد غم آرام پیدا کتم: و</p>
<p>(ز) از سر واکردن ورق معنی دور کردن ورق از دست و انداختن آن - مخفی مبار که معنی دوم بیان کرده متحققین که بذیل (از سر واکردن) رشته جسم گران جان را گذشت متعلق است از بهین (وصف قداری</p>	<p>(ج) از سر واکردن رشته معنی دور کردن رشته (صاب) رشته جسم گران جان را گذشت متعلق است از بهین (وصف قداری</p>

<p>جمعه و گشته از سر پنهان ساقی بد می بد می بد بخرج گنجینه و آفتاب را و ----- (اردو) و بکھو از سر و اشدن -</p>	<p>(۵) مانند آن ورق که ز سر و اند کسی پخت بخرج گنجینه و آفتاب را و ----- (اردو) و بکھو از سر و اشدن -</p>
<p>(ح) از سر و اکردین هوا معنی دور کردن (مصدر مطلق) بقول هوس از سر (ابوطالب کلیم) نیستم راضی که بهار معنی از سر نهادن که گذشت - صاحب اشند سر بر کسی زانو نهم پتا هوای سر بلندی زانو ذکر این بذیل (از سر بر کردن) کرده (محمد سعید کرده ام پتا) (الف) دور کرنا - (ب) اشرف (۵) نهال سن او را موسم از پافتادن شد تقوید جدا کرنا - کھولدینا (ج) تعلق جدا کرنا (د) هوای عشق ما را وقت از سر و نهادن شد (اردو) سر تن سے جدا کرنا - (ه) سر سے سودا و ور کرنا و بکھو از سر نهادن -</p>	<p>(و) غم دور کرنا - زر گنجینه کا ورق پسندینا - از سر و پاروان شدن (مصدر مطلق) صاحب انند بجاله بهار گوید که مرادف (از سر پاروان ملاحظه ہو) از سر باز کردن (کے دوسرے معنی جس پر اس کا تفصیلی بیان ہے) (ح) دل ہوس نکال دینا -</p>
<p>صاحب انند بجاله بهار گوید که مرادف (از سر پاروان شدن) باشد که کنایه از تیز روی است حیث است کہ ما این را در بهار بچم نیافتم و سندی ہم پیش نشینا ما وجه کنایه درین موجود است کہ سر و پاروان در اصل</p>	<p>از سر و اکشتن (مصدر مطلق) بقول صاحب بحر و ارسته مرادف (از سر و اشدن) کہ گذشت (مرزا جلال اسیر) بلای شب جلد چلنا - و بکھو (از سر پاروان شدن)</p>
<p>از سطو خود ووش استعمال - بقول صاحب تمس گیا ہیست کہ ہندش دہتورہ گویند فرماید کہ لغت فارسی است - دیگر کسی از محققین ذکر این نکرد و ما در کتب ادو یہ ہم این را نیافتم</p>	<p>از سر و اکشتن (مصدر مطلق) بقول صاحب بحر و ارسته مرادف (از سر و اشدن) کہ گذشت (مرزا جلال اسیر) بلای شب جلد چلنا - و بکھو (از سر پاروان شدن)</p>

(الف)

اگرچہ (اسطوخودوس) گیاہی است دوائی ولیکن گیاہی کہ اہل ہند آنرا (دھتورہ) نامند آنرا
 بہ بیچ زبان (از اسطوخودوس) نہ گویند بخیاں ما چیری نیست بجز تاج صاحب شمس یا غلطی
 کتابت حیف است کہ در جمیع نسخ این ہمین است و بس و ما از تحقیقش قاصریم (اردو) دھتورہ
 (الف) از سفت سوزن گذار آمدن | (مصادر صلاحی) صاحب بحر عم نسبت رب

(ب) از سفت سوزن گذشتن | گوید کہ (۱) مرادف (از سر سوزن برون شدن)

کہ گذشت - (۲) نیز تلوٹن حال نمودن و سفت بالضم سوراخ کو چک عموماً و سوراخ سوزن
 خصوصاً - وارستہ بہمربانی بحر نسبت معنی دوم فرماید کہ گویند کہ فلان - گاہ از سفت سوزن
 می گذرد و گاہ از توی علیقا - پی نمیتواند گذشت بہار بند کر معنی دوم گوید کہ سہولت تمام برآمد
 و او ہمین معنی بر (از سر سوزن برون شدن) بیان کردہ و صاحب انہم ذکر ہر دو معنی
 کردہ محققین بالا از برای (ب) سندی از کلام شانی تھلو آورده اند (۵) ستم کہ در فلک
 از فرہی نمی گنجد پند سفت سوزنش از لا غری گذار آمد پند مولف عمرن کند کہ از ہمین سند
 (الف) را پیدا کردہ ایم و برای (ب) فی الحقیقت سندی پیش نشد بخیاں ما (الف) در
 کلام شانی تھلو (۱) بمعنای حقیقی است و اگر گنایہ قرار دہیم (۲) مرادف (از سر سوزن برون
 شدن) باشد بمعنی کہ ہمدرا بخاؤ کرش کردہ ایم و معنی دوم بیان کردہ بحر و وارستہ و اند
 بدون سند اعتبار را تا بد کہ استعالمش باین معنی از نظر مانگذشت و نہ معاصرین عجم قصد نقیض میکنند
 (اردو) (۱) سوئی کے ناکے سے نکلا - (۲) دیکھو (از سر سوزن برون شدن)

از رنگ پیرون آوردن | (مصدر صلاحتی) بقول صاحب بحر مرادف از چوب چیری برآید

<p>ما بحث کامل این همد آبخا کرده ایم - دارسته هم ذکر این کرده و بهار (از سنگ برون آوردن) نوشته فرقی ندارد - سده و از کلام وحید است (۵) کی تواند برخ فرهاد و خسرو راه است زور عشق از سنگ می آرد برون معشوق را (اردو) و بکھو (از چوب چیزی تراشیدن) (۱) از سنگ پیدا کردن (مصدر مصطلح)</p>	<p>بمعنی حاصل شدن روزی از سنگ پیدا می شود کنایه از بهر سیدن چیزی یا روزی برخلاف قیاس و برخلاف عادت (اردو) (۱) خلاف قیاس ظاهر هونا - (۲) کسی چیزی کا خلاف قیاس پیدا هونا - ظاهر هونا - (۳) خلاف امید روزی (۱) از سنگ پیدا کردن (مصدر مصطلح)</p>
<p>(۱) از سنگ پیدا شدن مصدر مصطلح بقول صاحب بحر و دارسته مراد (از چوب چیزی تراشیدن) بهار هم ذکر این کرده مراد (از سنگ برون آوردن) گوید که هر دو یکیت (دستی) و بدست آمدن کرده و دارسته بذیل (از چوب تراشیدن) و آورده (نعمت خان عالی) سخت زو مردم چون کشم از بهر رزق و روزی دیوانگان از سنگ پیدا میشود و بخیال از سنگ پیش شده</p>	<p>بقول صاحب بحر و دارسته مراد (از چوب چیزی تراشیدن) بهار هم ذکر این کرده مراد (از سنگ برون آوردن) گوید که هر دو یکیت (دستی) و بدست آمدن کرده و دارسته بذیل (از چوب تراشیدن) و آورده (نعمت خان عالی) سخت زو مردم چون کشم از بهر رزق و روزی دیوانگان از سنگ پیدا میشود و بخیال از سنگ پیش شده</p>
<p>قرار دهم - و اگر مقصود از مصدر خاص باشد - (۳) از سنگ پیدا کردن درو باشد یعنی پیدا کردن دل در و را بدون سبب - (اردو) (۲) و بکھو (از چوب چیزی تراشیدن) (۳) از سنگ پیدا کردن روزی اختصاص بے سبب دروین مبتلا هونا -</p>	<p>مصدر - (۲) از سنگ پیدا شدن چیزی تمیماً حاصل شدن چیزی از سنگ و مصدر - (۳) از سنگ پیدا شدن روزی اختصاص بے سبب دروین مبتلا هونا -</p>

(الف) ازسنگ تراشیدن آدم	برای این معنی اصلا درست نباشد که معنی لفظی
(ب) ازسنگ چیزی تراشیدن	آن لفظی ندارد - ازینجاست که ما (الف) را
(ب) بقول وارسته و بجز مرادف (ازچوب چیزی	قائم کرده ایم (اردو) (الف) (۱) پتھر کا بت
تراشیدن) که گذشت - بہار از صائب سندی	بنانا - پتھر سے بت تراشنا - مورت بنانا (۲) پتھر کو
آورده (۵) ندیم محرمی چون کوکبن تا در	انسان پیدا کرنا - عجیب و غریب کام کرنا (ب)
دل گویم پشیرین کاری صنعت زنگ آدم	بجھو (ازچوب چیزی تراشیدن)
تراشیدم: مؤلف گوید که ازین سند مصدر	ازسنگ در آوردن چیزی استعمال - معنی شاه
(الف) پیدائی شود (۱) بمعنی حقیقی یعنی بت از	چیزی ازسنگ - صاحب روزنامہ جو الہ فرما کرے کہ
(۲) ازسنگ آدم پیدا کرد	قاچار ذکر (ازسنگ در آورده) بمعنی (ازسنگ ساخته)
معنی کار عجیب و غریب کردن و بنیال (ب) کرده است (اردو) پتھر سے تراشنا -	

از سودا بہ بیاض بردن	(مصدر اصطلاحی) بقول صاحب تحقیق الاصطلاحات بمعنی
سودہ را صاف کردن - فرماید کہ گاہی (بہ بیاض بردن) فقط گویند و دیگر کسی از محققین	نہ
ذکر این نکرد معاصرین عجم تصدیق این کنند (اردو) مبصّص کرنا سودہ صاف کرنا -	
از سودای نقد بوی مشک می آید (رشل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این کرده	
از معنی و محل استعمال ساکت اند مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را در خوبی سودای نقدی	نہند
کہ ہمہ دل خواہ بدست آید و ہمہ ارزان و از بوی مشک کنایہ باشد از تفریح - مقصود اینست کہ چون	
کسی سودای نقد کند دلش خوش می شود کہ چیز خوب قیمت مناسب بدست آمد برخلاف سودا	

وام کہ مالک آن بکران قیمت دهد و اگر چه آن چیز بحسب مقصود مشتری خوب نباشد مگر طو غا و کرا
 مشتری قبولش کند کہ بوام گیر آمدہ است و پول از دست زفتہ (اردو) نقد سودی کا کیا کہتا
 یہ کہاوت دکن میں مستعمل ہے۔ یعنی نقد سودا ہمیشہ مفید ہوتا ہے۔ چیز مناسب اور جی
 وام پر اور عمدہ ملتی ہے۔ نیز کہتے ہیں "نقد سودا بجیک کا سودا" یعنی نقد سودا قریب قریب
 اصل دامون کے ملتا ہے۔ مالک مال بہت کم نفع پر فروخت کر دیتا ہے۔

از سوزن گرا آہن نمی توان خرید | (مثل) صاحب امثال فارسی ذکر این کردہ دیگر محققین
 امثال ازین ساکت اند۔ مقصود ازین مثل این است کہ ہر چیز را جانی مخصوص است کہ از انجا
 بہ قیمت مناسب وارزان گیر آید۔ سوزن از سوزن گرا رزان بدست آید برخلاف آن آہن
 از سوزن گر خریدن۔ نمی شود زیرا کہ او خود خریدار آہن است برای ساختن سوزن پس قرین
 قیاس نیست کہ او آہنی کہ دارد بفروشد (اردو) دکن میں جب کوئی شخص بری اور خراب
 شکر خرید کر لاتا ہے تو کہتے ہیں کہ "کیا تم نے ملوائی سے خریدی ہے" اس کا مطلب یہ
 کہ ملوائی شکر اسی حالت میں فروخت کر دیتا ہے جب وہ خراب اور اسکے کام کی نہ ہو ورنہ
 وہ کیون بیچنے چلا تھا۔ اسکو تورات دن شکر ہی سے کام ہے۔ اسی طرح کہتے ہیں "۔
 بھڑ بھونچے سے وہاں نہ پاوین کنبی سے کھلی" اس کا یہ مطلب ہے کہ بھڑ بھونچا دھان
 خود خرید کر لاتا ہے وہ کبھی اسکو نہ بیچے گا۔ اسی طرح کنبی یعنی کاشتکار کو خود اپنے جانوروں
 کے لئے کھلی کی ضرورت ہے وہ کیون بیچنے چلا تھا۔

از سوزن گر زبان۔ خموشی نکو بود | (مثل) صاحب خزینہ ذکر این کردہ۔ واز معنی محل استعمال

ساکت مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را بجا
زنند کہ کار با شخص بد زبان اند کہ زبانش همچو
نخلیف دہد۔ می گویند کہ آغا خاموش شو کہ او خاموشی پہلی۔
سوزن گری می کند۔ یعنی از زبان کار نمی گیر

از شاخ پیوست کردن (مصدر مصطلحی) بقول صاحبان بحر و ارستہ و بہار و انند
پیوند کردن نہال کہ آنرا (برگ پیوند) نیز گویند (علی نقی کمرہ ۵) درخت عیش ما پیوستہ بار آورد
بر محنت بکنند کہ بوستان پیر از شاخ خلد پیوستش (اردو) پیوند لگانا۔ بقول آصفیہ ایک درخت
کی شاخ کو دوسرے درخت کی شاخ میں پیوست کرنا۔

از شاخ کندہ (اصطلاح) بقول بحر این را (چیز از شاخ کندہ) قائم کنیم بلحاظ تہمیش
و بہار از شاخ جد اگر دہ صاحب اند ہم زبانش و رای میوہ ہم داخل آن باشد همچو برگ از شاخ
(حکیم زلالی ۵) ولی کو بی غم عشق است زندہ کندہ۔ نحفی مباد کہ این (اسم مفعول) است
بود چون میوہ از شاخ کندہ بہ مؤلف گوید کہ از مصدر از شاخ کنندن (اردو) شاخ سو
سند متعلق است بہ (میوہ از شاخ کندہ) اگر توڑا ہوا۔ خواہ میوہ ہو یا پتا۔

از شرم رو ساختن کسی (مصدر مصطلحی) بمعنی شرمندہ شدن کسی و روی خود را
برای دفع شرم درست کردن چنانکہ ظہوری گوید (۵) برای صبح و باست عالم آرائی نفعی
از شرم ساخته غور شد روی روی تو ہست (اردو) منہ چہ پانا۔ بقول آصفیہ خجالت یا شرم
سے منہ سامنے نہ کرنا۔ دکن میں منہ چہپاے پھرنا کہتے ہیں۔ جھینپا ہی کہہ سکتے ہیں بمعنی
آنکھ چرانا۔ شرمندہ ہونا۔

(الف) از شکم افتادن | (مصدر اصطلاحی) بقول صاحبان برہان و بحر رشیدی و جامع و سراج و ہفت و اند و تمس و جہانگیری کنایہ از مردن و از عالم رفتن باشد۔ صاحب مؤید ذکر اسم مفعول این (از شکم افتادہ) کردہ فرماید کہ یعنی سقط شدہ و دور شدہ۔ صاحب منتخب بر لفظ (سقط) گوید کہ بچہ نامتام از شکم افتادہ و بختین آنچه افتادہ باشد پس مقصود صاحب مؤید چیزین باشد کہ (از شکم افتادہ) بمعنی بچہ نامتام از شکم افتادہ و دور شدہ۔ اندرین صورت معنی لفظی این مصدر (۱) جدا شدن چیزی از شکم و (۲) مجازاً سقط شدن حمل۔ بیچ بخمال ماننی آید کہ متقن بالاکنایہ مردن چه طور قائم کردہ اند و از کجا آورده اند سندی پیش نشد۔ البتہ صاحب رشیدی مصرعی از نظامی بند این آورده (ع) ناف زمین از شکم افتادہ بود و خان آرزو بر و اعتراض کردہ فرماید کہ بر عاقل پوشیدہ نیست کہ مردن زمین بیچ معنی ندارد و مؤلف عرض کند کہ عجب است از خان آرزو کہ بیچ تصفیہ نکرد۔ بخمال ما۔ (از شکم افتادن) همان دو معنی دارد کہ بالا مذکور بود و وثیقہ سند نظامی مصدر

(ب) از شکم افتادنِ ناف | البتہ قائم می شود و بخمال مانکایہ باشد از (تجا و زکردن ناف

(الزم)

از جای خودش) کہ عارضہ ایست و تو انیم ازہین سند مصدر خاص

(ج) از شکم افتادنِ نافِ زمین | ہم گیریم کہ کنایہ باشد از (تجا و زکردن ناف زمین از جای

(الزم)

خودش) یعنی بتلائی مصیبت شدن زمین یا زلزله وقع شدن و زمین یا تہلکہ و تخریب افتادن در خانہ کعبہ کہ فاریان خانہ کعبہ را (ناف ارض) گفتہ اند کنانی بحر عجم (ارو) (الف) (۱) پیٹ گرنا۔ پیٹ سے جدا ہونا (۲) پیٹ گرنا۔ بقول صاحب آصفیہ اسقاط حمل ہونا (ب) ناف ٹٹنا

ناف ٹجانا - ناف ڈکنا - بقول صاحب آصفیہ عصبات و عضلات ناف کا بوجہ اٹھانیکے سبب بے جگہ ہو جانا (اسیر ۵) دامن کا بوجہ اٹھانہ سکاناز کی سے یار پہل آگیا کمر میں تری ناف ٹل گئی (ج) زمین پر آفت آنا - زلزلہ آنا - خانہ کعبہ میں تہلکہ واقع ہونا -

از شکوہ انداختن (مصدر مصطلحی) صاحب روزنامہ بجوالہ سفر نامہ ناصر الدین شاہ قاجار ذکر اسم مفعول این (از شکوہ انداختہ) کردہ فرماید کہ بمعنی نظر انداز کردہ مؤلف گوید کہ معنی حقیقی این (از مرتبت انداختن) است و معاصرین عجم بمعنی (نظر انداز کردن) استعمال کنند مقصود شان (از نظر انداختن) باشد (اردو) مرتبہ سے گرنا - نظر سے گرنا - نظر انداز کرنا -

(۱۱۹)

(۱) از شیر بازداشتن (مصدر مصطلحی) بقول صاحب اندہ بمعنی بازداشتن طفل را از شیر (۲) از شیر باز کردن (کلیم ۵) چورفت ایام شیر و عہد نازش بہ عبادت و ایہ کرد از شیر بازش بہ مؤلف گوید کہ (بازداشتن) بمعنی منع کردن آمدہ (کذا فی بحجہ عجم) و بقولش (باز کردن) بمعنی جدا کردن کہ می آید پس این مصداق خاص بمعنی حقیقی و تعمیم آن داخل است (اردو) دو چھڑانا - دو دھڑ ہانا - دو دھ چھٹانا - بقول صاحب آصفیہ بچے کو دو دھ پنیسے باز رکھنا

(۱۲۰)

(الف) از شیر بر آوردن (مصادر مصطلحی) نوشتہ - ما از برای (الف) سندی یافتہ ایم (ب) از شیر بریدن (الف) مرادف (ظہوری ۵) یاد است کہ مہر تو شکر رنجت (ج) از شیر جدا کردن (از شیر بازداشتن) بجا ہم نہ در کو دو کیم دیہ چو از شیر بر آورد بہ صاحب (د) از شیر و اگر فتن است کہ گذشت اند (ب) (د) پیش کردہ است و از نہ و صاحب اند (ب) (ج) (د) را ہم مرادف (ج) ساکت و لیکن تصدیق (ج) از معاصر

عجم می شود که معنی حقیقی است و بنیال ما این چهار	بمعنی لازم گیریم خود طفل فاعل قرار یابد- و لیکن
مصدر مخصوص است با طفل و مقتضای احتیاط	استعمال مصدر (و اگر فتن) بمعنی لازم بنظر نیامد
آنست که در آخر هر چهار مصدر لفظ (طفل)	و از محققین مصادر صاحبان تجربه و نوادار این مصدر
یا (کودک) یا مائل آن زائد کنیم (کلیم ب)	را ترک کرده اند و چهار ذکر این کرده اند از معنی سکت
نه شیر و دختر زن تا بریدم طفل عادت را به سبکم آید	و در سندی که از کلام سنجر کاشی پیش کرده است
مشراب بخون تو بهر خورده (طهوری ج)	استعمال این بمعنی متعدی است و صاحب
رسید نوبت بیدار بختیم وقتست به که طفل خواب	موارد مهم که محقق مصادر راست بخواهند
ز شیر فانه و اگیر و بنیال مانند (ج) قابل غور	مذکور این را به معنی بازداشتن آورده اند
است اگر (و اگر فتن از شیر) را بقول صاحب	باز ماندن پس در سند (ج) هم باید که (دو)
انند متعدی گیریم در معنی شعر باید که بخت بیدار	را متعدی گیریم بصراحتی که بالا گذشت
را فاعل قرار دهیم و در مصرع ثانی بعد لفظ	(ارود) (ا) (و ب) (و ج) و بگوید از شیر
(خواب) کلمه (را) محذوف باشد و اگر (ج) را بازداشتن-	

از شیفته ماه نونهفتن (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب ناصری کنایه باشد از قطع
 ماده فادوسا مانعالجه و از شاعری سند آورده (د) زان پس که سخن بطعنه گفتند و از
 شیفته ماه نونهفتن مخفی مباد که شیفته بقول صاحب برهان معنی عاشق و مدحش و دیوانه
 مزاج و داله و متحیر باشد و ماه نو) بقول محققین بلال و نام ماه اول است از سال ملکی (کذا
 فی البرهان) پس توانیم عرض کرد که از الفاظ این مصدر اصطلاحی و معنی حقیقی آن هیچ وجه کنایه

ظاہریت نہ دیگر کسی از متقین ذکر این کرد و نمی فرماید کہ این شعر مال کیت و نمی دانیم کہ سلسلہ بیان
ہم در اشعار بالا در دینی باطنی حال ما از تسلیم این مصدر اصطلاحی معذوریم کہ محقق زبان دان پیدا
کرده است و معاصرین عجم ہم ازین سکوت و رزق - (اردو) مادہ فساد کو مٹانا اور سامان معالجہ کرنا -
از صاحب - یک سخن میدارم | (مقولہ) بقول صاحب اند بجاوہ فرنگ قرنگ این محاورہ
اہل زبان است کہ ہر گاہ می خواہند کہ سخنی کہی بگویند بچین با و خطاب کنند مولف گوید کہ معنی
میخواہم کہ چیزی بخدست جناب عرض کنم (اردو) جناب سو کچھ عرض کرو گا - عرض کیا چاہتا ہوں -
(الف) از صحرآوردن | (مصادر اصطلاحی) بقول بحر عجم و وارستہ مفت در ایگان یافتن
(ب) از صحرآجستن | خان آرزو در چراغ ذکر (ب) و (ج) بہین معنی کردہ بہار و آ
(ج) از صحرآ یافتن | گوید کہ این کنایہ باشد چہ حسین معنی یافتن بسیار آمدہ (تقی الدین
اوحدی) از صحرآ نیار و دو دیم دل را بکہ از مار بودی بصحرآ گلد می بہ محمد سید شرف (ب)
کی بچینون یا بفرادش برابر می کنم : ما گردیوانہ خود را از صحرآ جستہ ایم : (محمد قلی سلیم ج) ہمچو مخبون
نا توانی از کجا عشق از کجا یافت از صحرآ گردیوانہ جان خویش را : (اردو) پڑا پانا - بقول آصف
راستہ چلتے کچھ پانا - بے محنت و شقت کے کسی چیز کا حاصل ہونا - مفت ملنا - مولف عرض
کرتا ہے کہ انہیں معنون میں اہل دکن کہتے ہیں (جگل سے کاٹ لانا) مثلاً "کیا میں اسے
جگل سے کاٹ لایا ہوں جو تم اس قدر کم قیمت لگاتے ہو" بات یہ ہے کہ جگل سے جو لکڑی
کاٹ کر لاتے ہیں وہ مفت ملتی ہے - بغیر کسی دام کے - اسی بنیاد پر دکن میں یہ محاورہ
مستعمل ہے -

(الف) از صد افتادون | (مصدر مصطلحی) بقول بحر (۱) مجال سخن نداشتن و (۲) بی صدا شدن۔ و ارستہ بر معنی اول قانع و بہار بر معنی دوم قناعت کند (محمد قلی سلیم ۷) دل خرمین عجیبی نیست کزنوا افتد؛ اگر شکستہ شود کوہ از صد افتد؛ صاحب اند با تفاق بہار (از نوا افتاد) را بذیل این مصدر زوشتہ مرادفش گوید صاحب بحر از اشرف سند آورده (۷) خطا میدار رخ و آوازہ عجیبیست نہشت ہشت سودا چو چینی ز صدای افتد؛ مؤلف عرض کند کہ باید کہ انیرا

برای معنی دوم
(ب) از صد افتادون چیزی | قائم کنیم و (از آواز افتادون چیزی) و (از نوا افتادون چیزی) و (از صوت افتادون چیزی) و مماثل آن داخل این باشد و برای معنی اول لایذ است۔۔۔
(ج) از صد افتادون کسی | قائم کردن۔ و لیکن استعمال معنی اول از نظر مانگداشت و نہ سنگ پیش شد مشتاق سند باشیم و لجان طعمیم مصدر (از چیزی افتادون) کہ گذشت بر اصول بینیہا روئند باید کہ (از صد افتادون) را ہم متعلق بدان کنیم لیکن ما ہمد آخبا بہار و امتد اختلاف خود ظاہر کردہ (اردو) (الف و ب) آواز نہ رہنا۔ اس کا استعمال موقع اور مقام کے لحاظ سے مختلف ہو (آواز نہ ٹکلنا) جیسے "اس باجے سے تو آواز ہی نہیں نکلتی غالباً یگر لگیا ہے" (آواز نہ دینا) مثلاً "اس پیالہ میں بال لگیا ہے اس لئے آواز نہیں دیتا" (ج) آواز بند ہو جانا بات نہ کر سکتا (اسیر ۷) سر نہ تری آنکھوں کا جو اس نے نہیں کھایا نہ کیوں بند ہے جیسے ترے بیمار کی آواز (منہ بند ہونا) بھی کہتے ہیں۔ بقول آصفیہ بات نہ کر سکتا۔

از صد زبان زبان خموشی نکوبود | (ش) صاحبان امثال فارسی و محبوب الامثال ذکر این

کر دہ اندوز معنی و محل استعمال ساکت اند۔ مولف گوید کہ فارسیان این ش را با ظہار خوبی خاموشی
 و ترجیح خاموشی بر یادہ گوئی استعمال کنند (اردو) بقول صاحب محبوب الامثال ”سب سے بھلی
 چپ“ مقصد یہ ہے کہ خاموشی مفید چیز ہے جس میں یادہ گوئی کا عیب ظاہر ہونے نہیں پاتا۔
 (۱) از صفا افتادون | (مصدر اصطلاحی) بقول بہار و اندیز رونق شدن (تاثیر) چو میدرخ
 شد می گلشن از صفا افتادہ خوابند کہ بخت بہار بکشاید بمعاصرین عجم ہم استعمال این بر زبان دارند
 و صاحب رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاجار ذکر (از صفا افتادہ است) کردہ بمعنی بیرونق
 شدہ است۔ بخیاں ماباید کہ این را۔

(۲) از صفا افتادون چیزی | قائم کنیم۔ و اگر خواہیم کہ از سند مصدر خاص قائم کنیم۔۔۔۔۔

(۳) از صفا افتادون گلشن | بمعنی باقی ماندن رونق و بہار گلشن (اردو) (۱) رونق باقی

نہ رہا۔ رونق جاتی رہا۔ (۲) کسی چیز کی رونق جاتی رہا (۳) باغ کی سرسبزی باقی نہ رہا۔ باغ
 کی رونق مٹ جانا۔

از صفحہ دل حک کردن چیزی | (مصدر اصطلاحی) کنایہ باشد از فراموش کردن چیزی

(ظہوری ۵) چون ورق برگشت گلشن لیک بلبل حرف قہر نہ حک نکرد از صفحہ دل کز لک
 منقار داشت (اردو) بھول جانا۔ دل سے محو کرنا۔ دل سے مٹا دینا کہہ سکتے ہیں۔

(الف) از صورت خوار می شستن | (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب بحر عجم و صمیمہ

برہان (۱) غریزہ کردن و (۲) آراستن و زیب و زینت دادن۔ صاحب شمس و کرمانی عطی
 این (از صورت خوار می شستن) کردہ گوید کہ یعنی غریزہ کرد و بسیار است و فرماید کہ در اوقات

بین منی بجای خواری۔ خوشبوی نوشته مؤلف گوید کہ غلطی کتابت باشد چنانکہ در شمس بر همین ص ۱۸۰
(دشست) را پشت نقل کرده صاحب مؤید بجوالت فیہ براضی مطلق این فرماید کہ ای غیرت
گردانید و بیا راست و در نسخہ مطبوعہ اش این اصطلاح متروک است بخمال ما۔۔۔۔۔
(ب) از صورت خود خواری شستن کسی | کنایہ باشد از غیرت کردن چنانکہ صاحب

مؤید گفته و۔۔۔۔۔

(ج) از صورت کسی خواری شستن | کنایہ باشد از غریز کردن و آراستن و زیب و زینت
دادنش چنانکہ صاحب بحر عجم آورده (اردو) (ب) غیرت اختیار کرنا (ج) عزت دینا۔ سنوارنا
از ضرورت | استعمال۔ بقول صاحب اند بجای ضرورت مستعمل است مؤلف گوید کہ

یعنی بضرورت و بپیل احتیاج (نظیری ۵) چو عریان شد چمن مرغ از ضرورت خانہ میا
چو قحط گل بود لیل آب و دانه می سازد (اردو) ضرورتاً۔ بقول صاحب آصفیہ از روی ضرورت
ناچار۔ مؤلف کہتا ہے کہ (ضرورت پر) بھی مستعمل ہے جیسے ”ضرورت پر ہم نے ای کیا۔“
از ضعف بہر جا کہ شتم وطن شد | (مثل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی و احسن ذکر

این کرده از معنی و محل استعمال ساکت اند مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را در خلاف وطن
پرستان استعمال کنند مقصودشان اینست کہ وطن پرستان کہ پامی بیرون از وطن نمی نہند و کہ رب
مسیحت غافل اند این درست نباشد۔ وطن چیزی نیست و حب وطن را مانع تماش روزی
کردن نا درست است ما را باید کہ بہر کمال و روزی سعی کنیم و بضرورت۔ بیرون از وطن ریم
و جائیکہ بحالت ضعف بنشینیم همان وطن ماست (اردو) دکن میں کہتے ہیں۔ جہان کھانے کو ملے

(ارو) (۱ و ۲ و ۳) دل سے اترنا دل کو کرنا | بقول تھقیہ نظر و سگرنا حقیر ہونا - ناپسند ہونا - نامعرب ہونا

از طرف بر شکستن | (مصدر اصطلاحی) بقول بحر و اندرون مفتن و کنا رو کردن و اعراض

نمودن - صاحب غیث و اندام و دوا این را بجوالہ بہار نوشتہ اند حیف است کہ مادر بہار این را نیا فقیم (ارو) منہ پھیر لینا - کنارہ کرنا -

از طوق سر کشیدن | (مصدر اصطلاحی) مخفی مباد کہ سر کشیدن از چیزی | بقول صاحب

بحر بمعنی روگردان شدن از نسبت پس معنی (از طوق سر کشیدن) ہکا رو کردن و روگردانیدن از طوق باشد۔ (۵) از طوق زلف خوڑ مٹوری کشیدہ سر پہ در جگر لگان تو صاحب قلاادہ شدہ (ارو) طوق سے کنارہ کرنا - منہ پھیر لینا -

از عدالت رفتن مزاج | (مصدر اصطلاحی) بقول بہار و اندکنیہ از فاسد شدن مزاج

(میر خسرو) رفت جہان - از عدالت مزاج پہ جست در آغا ز حرارت مزاج پہ مٹو گوید کہ (عدالت) لغت عرب است بقول صاحب منتخب بالفتح بمعنی شایستہ گواہی شدن و عادل بودن و داد شدن و برابری - پس میر خسرو درین شعر استعمال آن بمعنی اعتدال کردہ است و من وجہ بمعنی آخر الذکر صاحب منتخب متعلق پس معنی لفظی این از اعتدال رفتن مزاج باشد (ارو) طبیعت سے اعتدال جاتا رہنا - طبیعت نام ساز ہونا -

الف) از عدم بگذرد | (مقولہ) بقول صاحب اتند (۱) از مردہ زندہ شود -

و (۲) در عدم برو و بدین معنی اشارت (سعدی ع) از آنجا بہ صحرا می محشر برویہ است

می آید - و

(ب) از عدم در پرو | نیز مثلہ - صاحب مؤید نسبت (الف) فرماید کہ مردہ زندہ شود و قیل
در عدم پرو و (فیہ نظر) و (ب) مثلہ - مؤلف عرض کند کہ بادی ہر دولت صاحب مؤید است
و بس - صاحب انند نقلش برداشتہ بخمال مامنی و دوم من وجہ جادارد و منی اول بر خلاف الفاظ
و قیاس کہ از کنایہ ہم درست نمی شود زیرا کہ از برای آن قرینہ در کار است مثلاً اگر گوئیم کہ "فلان
از اعجاز مسیح یا بہ سیمالی لب یار از عدم بگذرد" تو انیم قیاس کرد کہ زندہ شود و بغیر آن منی اول
از الفاظ (مقولہ) پیدائی شود (ارو) الف و ب (۱) زندہ ہونا - جی اٹھنا (۲) عدم سے آگے
بڑھنا - یعنی عرصہ قیامت میں قدم رکھنا -

از عدم در شدن | (مصدر اصطلاحی) بقول باشد کہ بیوج و قرینہ منی زندہ شدن مردہ حاصل نشود
صاحب ضمیمہ برہان و بحر عمجم معنی مردہ زندہ شدن | حیفاست کہ سندی پیش نشد و دیگر کسی را متحقق
مؤلف گوید کہ این مصدر ہم از قبیل مقولہ گذشتہ فرس ذکر این نکرد (ارو) مردہ جی اٹھنا

از عنان چیزی دست کشیدن | (مصدر اصطلاحی) کنایہ باشد از کنارہ کردن از چیزی
(عرفی ۵) عرفی بہشت نیہ و بزم وصال نقد و دست از عنان دولت آمادہ چون کشم (ارو)
کسی چیز سے کنارہ کرنا - کنارہ کش ہونا -

(الف) از عہدہ بر آمدن | (مصادر اصطلاحی) (الف و ب) بقول بہار و انند

(ب) از عہدہ در آمدن | عبارت است از کار بر حسب دل خواہ سرانجام

(ج) از عہدہ کاری بر آمدن | دادن یگان آرزو و چہ راغ ہم ذکر این ہر دو مصدر

(د) از عہدہ کاری برون آمدن | بہین منی کردہ است صاحب بحر عمجم (ج) (و دہ)

(ه) از عهده کاری در آمدن | را به همین معنی آورده و ما (د) را در کلام ظهوری یافته ایم

(ظهوری ه) پی اظهار عجزای دل گزشت فرصت جانی بیک چشم از عهده ناز و تلافی بر نمی آید

(و ه) ننی آیم برون از عهده لطف بقیاس جور بسیار تو کردم ب (شغالی ه) زه کرده بمان

غمزه غاز شغالی بکو حوصله گز حمله این ناز در آید بخان آرزو بضم (ب) در چراغ غر ماید که

در کلام شغالی رو لیف (و آید) خالی از غایت نیست - محمد صالح بیک آگاه ستمه الله تعالی این

توجیه وجهی کرده است که در اینجا در آمدن معنی بر آمدن است چنانکه (در کردن) معنی - بدر کردن

و بیرون نمودن و لیکن مشهور بدین معنی کلمه (در) بالفظ (کردن) استعمال شود نه (آمدن) و آخر

به تحقیق پیوست که (در آمدن) معنی (بر آمدن) نیز بسیار آمده - مؤلف عرض کند که ازین پنج

مصدر (ج) و (د) و (ه) اصل است باقی هر دو هیچ - صاحبان تحقیق از همین سه مثال که

بالا مذکور شد بحسب مذاق خود مصدر با قائم کرده اند اگر در هر سه مصدر (ج) و (د) و (ه) بوض

رکاری چیزی را قائم کنیم نقصانی ندارد و لیکن (کاری) بهتر از (چیزی) است پس سند اول

متعلق به (ج) باشد و سند دوم متعلق به (د) و سند سوم متعلق به (ه) (ارو و) کسی کام کو میا

چاپه و سیا کرنا - حسب دلخواه سرانجام دینا -

از غ | بقول برهان و جامع و انند بفتح اول و سکون ثانی و غین نقطه و ارا پنجه از شاخهای

درخت ببرند و پیرایش دهند - صاحب سروری گوید که آنچه ببرند از شاخهای انگور صاحب

هفت ترجمه این عبری فصله نوشته و خصوصیت انگور نه کند و فصله بقول صاحب منتخب با هم

پنجه زیاده مانده باشد مؤلف گوید که همین لفظ در محدوده گذشته و (آزوغ) بزیادت و

بعد از ای معجمه هم معنی پیراستن شاخها که مقصود از حاصل بالمصدر باشد یعنی (پیرایش) و این تقاضا
 آن است که (از و غین) مصدرش باشد یعنی پیراستن شاخها و لیکن محققین فرس آنرا ترک کرده
 بخمال (از و غ) اصل باشد و (از و غ) بحدف و او مخففش پس باید که زای معجمه مضموم
 گیریم و باشد که (از و غ) مفرس (از و غ) باشد مخفی مباد که (از و غ) بغین معجمه بقول ضا
 اند لغت عرب است بمعنی خمیدن و کشیدن ناقد را به مهار و ستم کردن پس بریدن شاخها
 هم ستم است که در وقت بریدن شاخهای انگور بسیار که آزامی کشند و زوائد آنرا قطع کنند
 عجیبی نیست که فارسیان بزیادت الف و صلی در اول - (از و غ) بمعنی شاخهای بریده
 و درخت خرما خصوصاً و بجاز برای هر قسم درخت عموماً گرفته باشند و الله اعلم - محدود
 و مقصوره نتیجہ لب و لجه مقامی باشد و گیر تیج - (ار و و) درخت کی کاٹی ہوئی شاخین
 خاصکر انگور کے لئے یہ عمل کیا جاتا ہے یعنی اوقات مقررہ پر اوس کی زائد شاخون
 کو کاٹ دیتے ہیں جس کو دکن میں خصی کرنا کہتے ہیں -

از غنج | بقول صاحب برهان و رشیدی و جامع و مہفت و اند بیفتح اول و سکون ثانی
 و کسر ثالث و جیم فارسی ساکن گیارہیت کہ بر درخت پید و آن را بر بی عشق خوانند خان آرزو
 در سراج این را به جیم عربی نوشته فرماید که بعضی به جیم فارسی هم گفته اند - نیز فرماید کہ صحیح به رای
 مہلہ و این تحریف است (انتہی) صاحب ناصر می باتفاق برهان سندی آورده (درویش
 سقا) ہنال قد من از عشق زرد شد آری پودخت تشب شود چون روتند از غنج پود
 صاحب شمس گوید کہ بعضی به رای مہلہ گفته اند مؤلف عرض کند کہ ما بر (از غنج) به رای مہلہ

از مآخذ این بحث کامل کرده ایم و در اینجا خان آرزو اتفاق داریم که صحیح به رای مہملہ باشد و بقا
فارسی تبدیل رای مہملہ بہ زای ہوز درست نیست پس خان آرزو درست گوید کہ تصحیف
است (اردو) و بچھوار غج۔

از غلاف بر آمدن (مصدر مطلق) بقول صاحب بحر عم بمعنی بی حجاب شدن
بہار گوید کہ کنایہ از بی تکلف و بی حجاب شدن (محسن تاثیر) خوشا دیکہ لبشاق سینہ
صاف بر آئی پکشی پیالہ و چون لالہ از غلاف بر آئی بہ وارستہ متفق در معنی از سلیم سند و ہد
(رباعی) ای سر تا پاتن تو چون آئینہ صاف بہ چون تیغ نگہ بر آمدی خوش ز غلاف بہ
رفتہ بضیانت حریفان آخر بہ کون را بہر شکم ہادی چون ناف بہ مؤلف گوید کہ۔۔۔
(۲) از غلاف بر آمدن شہ بمعنی حقیقی بیرون از نیام و برہنہ شدن شمشیر است سند
این از کلام سلیم بالا مذکور شد و اگر۔۔۔

(۳) از غلاف بر آمدن کسی | قائم کنیم کنایہ باشد از بی حجاب شدن کسی و نقاب از
چہرہ بر انداختن (اردو) (۱) و (۳) بے نقاب ہونا۔ بے پردہ ہونا۔ (۲) تلوار بیان ہونا
از قر | بقول صاحب شمس لغت فارسی است و بحوالہ تاج اللغات گوید کہ (۱) بمعنی گندہ
بقل و (۲) مشک تیز بوی۔ دیگر کسی از تحقیقین فرس ذکر این نکرد۔ صاحب منتخب (۱) از فر
را بہ ذال حجبہ بفتح اول و سکون ثانی آورده کہ بمعنی تیز بوی باشد مؤلف عرض کند کہ اگر ادعا
صاحب شمس بہ سنائیت شود تو انیم عرض کرد کہ مفترس است و فارسیان ذال معجبہ را
بہ زای ہوز بدل کردہ باشند ہم تصرف در معنی (اردو) (۱) گندہ بقل۔ بقول آصفیہ۔

(فارسی) اسم مذکر و شخص جسکی بھلون میں سے بدبو آوے۔ بھل گند والا (۲) تیز بوشک بھی اردو میں کہتے ہیں یعنی وہ مشک جسکی بوتیز ہو۔

از فرق تا قدم | استعمال یعنی از سر تا پا ست فارسیان ہر وقت عربی را ترکیب خود استعمال

کرده اند (ظہوری ۵) گشتہ از فرق تا قدم یک داغ بی نشانیم و این نشانہ ماہ (اردو) سر سے پاؤں تک۔

(۱۵۹)

(۱) از فرق واکردن | (مصدر اصطلاحی) (۲) از فرق واکردن و ستار | بمعنی دور

بقول بہار مرادف از سر واکردن کہ گذشت بقول کردن ستار از سر واکردن و ستار از سر پیدایش صاحب اند و واکردن و دفع نمودن (البوطاہ)

کلمہ (۵) بادہ کو تا موج سان نقص از ہمہ اعضا نتوانیم تسلیم کرد کہ این مرادف (از سر واکردن) کلمہ چون جاب از فرق و ستار تعلق و کلمہ موافق

گوید کہ ازین سند مصدر ----- سر سے لگڑ می پھنکینا۔

از فریادِ خرسی ز سجد | (مثل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی و احسن ذکر این کردہ از معنی و مثل استعمال ساکت اند مولف گوید کہ فارسیان چون یادہ گوئی را مشغول گفتگوی فضول نمید

این مثل را بحق اوزمند (اردو) جب کوئی احمق فضول گوئی اور بکواس کرتا ہے تو دکن میں کہتے ہیں: "گدھا ہے بک لینے دو"

از فکر افتادن | (مصدر اصطلاحی) بقول صاحبان بحر عجم و بہار و اند و چراغ - فراموش شدن (شفائی ۵) ز مثل عشق نی کافر شادنی مسلمانم: ز فکر مومن افتاد م زیاد برہن

(۱۱۹۷)

رفتہ مؤلف گوید کہ باید کہ این را

(الف) از فکر چیزی افتادن | قائم کنیم که کنایہ باشد از مصون بودن از فکر چیزی (چنان کہ

تہووری گوید (۵) جمع آن دل کہ ز آغاز پریشان افتد سرہ آن سر کہ ز فکر سر و سامان

افتد و ہم

(ب) از فکر کسی افتادن | کنایہ باشد از یاد کسی رفتن - سدا این همان است کہ از کلام شفا

بالاند کور شد (اردو) (الف) بے فکر ہونا (ب) فراموش ہونا - خیال سے جاتا ہونا

خیال سے نکل جانا -

از فلان چہ کشاید | (مقولہ) بقول صاحب بحر و اندو بہار معنی - از چہ کار آید مؤلف

گوید کہ معنی از دست او چہ می شود و او چہ تواند کہ کند (میر خسرو ۵) منکہ بر بوی تو دور راہ صبا

خاک شد مہ چہ کشاید ز نسیم گل و بوی حنم چہ شیخ سعدی ۵) ہرزخم بہ روی دل عاشق در

فتح است بزمین بیش ز تیغ تو شگر چہ کشاید (اردو) وہ کیا کر سکتا ہے -

(الف) از فلان چیز بر آمدن | (مصادر و مصطلحات) بقول صاحب اند (الف)

(ب) از فلان چیز بر آوردن | (د) معنی ترک آن کردن و نسبت (ب) گوید کہ

(ج) از فلان چیز برون آمدن | گاہی از اشخاص کہ معنی ظرفیت در آن ملحوظ نبود

(د) از فلان چیز برون آمدن | نیز آید - بہا نسبت (ج) گوید کہ معنی ترک آن چیز

(ه) از فلان چیز بر آوردن | کردن است نسبت (ه) مہربان اند و صاحب

بحر نسبت (ه) فرماید کہ در اکثر جا ہا در ظرفیہ مستعمل و گاہی در اشخاص کہ معنی ظرفیہ ملحوظ نیست ہم

و خان آرزو و چراغ هجرانیش (طاهر جمع) حضرت ب تشنه از سرشته حیوان برون آید. -
 (وله دو) (ه) بخون ز لوع دل اندوه عیش رفته بشوی باین روش ز غار شبانه بیرون
 آ می ب صاحب اند نسبت (ب) و بجزو چراغ نسبت (ه) از یک کلام تاثیر سند آورده
 (ه) با رحمت تو باد مخالف موافق است ب نویدم از سفینه کن از ناخدا بر آره الف
 گوید که (الف) همان است که بر (از چیزی بر آمدن) گذشت و بر هر سه معنی شامل که ذکرش
 و اسناد هر سه معنی هم را بخاند کور و (ب) همان است که بر (از چیزی بر آوردن) ذکرش رفت
 که متعدی الف باشد و (ج) و (د) مرادف (الف) و (ه) مرادف (ب) مایه مصاد
 (از چیزی بر آمدن و بر آوردن) صراحت کامل کرده ایم - ضرورت نداشت که این مصاد
 را باین عنوان قائم کنند و از تکرار کار گیرند (ارو) و بگو از چیزی بر آمدن و بر آوردن -
 (الف) از فلان - قلع می کشاید (مقوله) بقول خان آرزو و سراج و بقول صاحب
 رشیدی و شمس یعنی به وی می نازد و تفاخر می کند و می لافد - صاحب سروری (می کشاید)
 را (کشاید نوشته) (خاقانی ه) اینجا که من قلع کشایم بدست فضل بآلاز و در دل چو بخ
 افسرده تن نیند ب مؤلف گوید که قلع لغت عرب است بقول صاحب منتخب القلم و تشنه
 قاف بمعنی قتم شراب که از جو سازند پس فارسیان قلع کشاد (ن) را کنایه گرفته اند از لاف
 زدن و تفاخر نمودن که می آید و این معنی پیدا می شود از خوشحال و مسرور شدن که نتیجه است
 شراب است بنیال ما این را بناید که بطور مقوله قائم کنیم و سند متقاضی آنست که مصدر
 اصطلاحی قرار دهیم یعنی

(ب) از فلان ققاع کشاد (سرزدن و ظاہر شدن مسترت و خوش حالی از رو کتایہ باشد از ظاہر شدن تفاخر و لاف پسند پیش کردہ صاحب سروری متعلق است از ققاع کشاد کسی کہ می آید و البتہ آن مصدر متعدی است و (الف و ب) ترکیبش لازم آن و معنی بیان کردہ محققین بر الف مجازی است نہ حقیقی (ار و و) (الف) و ہماز کرتا فخر کرتا ہے لاف مارتا ہے (ب) کسی شخص کا ناماز کرتا۔ تفاخر کرتا۔ لاف مارتا۔

(الف) از فلان نمی ماند | (مقولہ) (الف) بقول صاحبان کجروا نند و بہار و در تہہ از و کم نیست (لاوری ۵) ز بس جوش دل غمدیدہ من و پنی ماند زور یادیدہ من و بخمال با بد کہ این را شکل مصدری قائم کنیم یعنی۔

(ب) از فلان یا از چیزی نماندن | کم نبودن در رتبہ۔ از ان کس یا انسان چیز مثلاً گوئیم۔ ما ز و در ان کار نماندیم۔ یعنی کم نماندیم برابر او ماندیم۔ حاصل اینست کہ از (الف) خصوصیت استعمال پیدا می شود با صیغہ واحد غائب حال و ما این را نہ پسندیم (ار و و) (الف) اس سے کم نہیں رہتا ہے مثلاً۔ زید امتحان میں بکتر سے کم نہیں رہتا ہے۔ (ب) کسی کا کسی کے مقابل میں رہنا۔ یعنی کم ہونا۔

از فضل آہن نمیتوان خرید | (مثل) صاحب خزنہ ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را بجائی زنند کہ مقصودشان از بیان غیر مناسب معاوضہ باشد یعنی آہن فروش فیض را در معاوضہ قیمت آہن قبول نہ کند ازین کہ بیا کم بہاست و بکار او نیاید۔ برخلاف این از آہن کہ نہ حلوا بدست آید یعنی حلوا فروش

آہن کہنہ البغض حلو قبول می کند (ارو) دکن میں کہتے ہیں۔ کیا نعل کے ٹکرون سے برنی لاؤ گئے
یعنی نہیں لا سکتے۔ اس کا مطلب یہ ہے کہ نخود فروش تو بھونے چنوں کے معاوضہ میں نعل کے
ٹکڑے قبول کر لیتا ہے لیکن حلوائی اوس کے معاوضہ میں برنی نہیں دیتا۔

از فضل و زنجبیل سروی مطلب [مثلاً] و از ظالم اسید رحم کردن (و امثال آن) بچا
صاحبان امثال فارسی و خزنیہ و احسن ذکر این است کہ از فضل و زنجبیل کہ فراجا گرم است
کردہ از معنی و محل استعمال ساکت اند مؤلف سروی طلب کردن۔ مقصود انیت کہ توتہ
گوید کہ فارسیان این مثل را بجائی زنند کہ کسی چیزی از کسی دار کہ صلاحیت و اہلیت آن
از کسی چشم کاری دارد کہ او موزون و اہل دارد (ارو) دکن میں کہتے ہیں ”جگنوسی
آن کا نیست۔ مثلاً از زنجیل چشم کرم داشتن آگ نہیں ہتی۔

از فذاک | صاحب انس گوید کہ این لغت فارسی زبان است و مرادف (از فذاک)
کہ در مدودہ گذشت۔ دیگر کسی از محققین فرس ذکر این بالف مقصورہ نکرد و ما بر (از فذاک)
بیان کردہ ایم کہ قوس قزح باشد و (از فذاک) بعضین معجمہ ہم در مدودہ ہمین معنی گذشت۔
خان آرزو در سراج بذیل مدودہ گوید کہ بعضی (آز فذاک) برای فارسی ہم گفتہ اند و ما در
مدودہ ذکر این ہم کردہ ایم بخیاں ما (از فذاک) اصل است و مرکب از (زغند) کہ بقول برہن
بمعنی از بجای بر جستن باشد بر مثال آہو۔ مقصودش غیر از حاصل بالمصدر نباشد (اگرچہ مصدر
این متروک است) از قبیل حببت از جستن۔ زیادت الف در ابتدا چیزی نیست کہ بقاعدہ
فارسیان الف وصلی است و مدودہ نتیجہ لب و لہجہ مقامی۔ اما نسبت الف و کاف آخر محل

غور است کہ داک (بفتح اول بقول بران بمعنی آسیب و آفت آمدہ ہر گاہ (از غند) را بلاک) مرکب کنند الف مفتوح را ساکن کردن مشکل نیست و معنی لفظی این حبت آسیب و آفت - و زمانی کہ زمانیان از حقائق ہر چیز خبر نہ اشتند و از حقیقت قوس قزح آگاہ نہ بودند عجیبی نیست کہ آزا بدین نام موسوم کردہ باشند و در عقیدہ پیشینان بود کہ قوس قزح علامت طوفان باد و باران است پس آن را بہ (حبت آسیب) موسوم کردن غلط نہ بود - و اللہ اعلم بحقیقۃ الحال و پس ازان غنین معجمہ بقاعدہ فارسی بدل شد بہ فا - چنانکہ (غلیو) را (فلیو) ہم گویند لنتہ تبدیل زامی عربی بہ زامی فارسی خلاف قیاس است کہ بچہ وجہ (آز فذاک) را (آز فذاک) کردند (ارو و) و بچھو (آز فذاک)

از قاضی و کس را ضعی نشوند (مثل) صاحب احسن ذکر این کردہ از منی و محل شمال ساکت مؤلف گوید کہ این مثل بیان واقعی را اظہار کند - گویند کہ از فریقین مقدمہ دائمی کاہنا است و دیگر نی نام پس قاضی کہ کار فصل خصومات میکنند نمیتواند کہ ہر دورا کامیاب کند شخص کامیاب ہمیشہ مداح قاضی است و فریق نام کام بر خلافش پس جائیکہ کسی شکوہ و شکایت قاضی کند فارسیان این مثل را زنند (ارو و) دکن میں کہتے ہیں "آد ہا شہر قاضی کا" اس سے یہ مطلب ہے کہ شہر بہرین جن لوگوں کو قاضی سے فصل خصومات کا کام پڑتا ہے اون میں سے نصف تو اس کے مداح ہونگے اور نصف شاکی - اس لئے کہ متخاصمین مقدمہ سے ایک کی جیت اور دوسرے کی ہار مسلم ہے پس کسی قدر مبالغہ کے ساتھ یہ کہاوت مستعمل ہے - از قبل فلان (استعمال) بقول بہاؤ اتند (از طرف فلان) فرماید کہ این شائع است

(۲) گاہے بمعنی از برای نیز آید (میر معری ۵۲) تو گنج ہمین از قبل بخشش خواہی بہ در خاک
چہ تا شیر بود گنج و دوفین را پے مؤلف گوید کہ (قبل لغت عرب است بقول صاحب منتخب
بالفتح زمان پیش از زمان چیزی یقیض بعد و بالضم و بفتحین پیش چیزی و اندام پیش و نقص
و بر و اول چیزی و پائین کوہ و بفتحین گروہ جامع قبیل و بفتحین لمبندی زمین کہ پیش شد
و بکسر قاف و فتح بای موحده بمعنی نزد و جانب و طاقت پس بہتعال فارسیان تہرکب
خو و متعلق باشد بمعنی آخر الذکر بکسر قاف و فتح بای موحده مارا و معنی اول تا مل است و طاب
سند باشیم دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد (ارو ۱۸) فلان کی جانب سے۔ فلان کی
طرف سے۔ (۲) اس کے لئے۔ اسکے واسطے۔

از قرار یکہ گفتند | احتمال۔ بقول صاحب روزنامہ بجوانہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاجار
معنی (سموع می شود) و صاحب رہنما نقل فقرہ آن کردہ "از قرار یکہ گفتند از ہلاکت جہنم
معنی تفصیلیکہ بیان کردہ نجات یافتند از ہلاکت" پس معنی (از قرار یکہ گفتند) تفصیلیکہ گفتند
باشد (ارو) جس تفصیل سے انھوں نے کہا۔

از قفا برآمدن | (مصدر اصطلاحی) بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت و صاحب اند شلہ
و ہر دو از کلام علی خراسانی سند آورده اند (۵) ہر کس کہ بزم ما برآید نہ شک نیست کہ
از قفا برآید نہ مؤلف گوید کہ قفا لغت عرب است یفتح اول و دوّم و بقول منتخب معنی
پس گردن و ازین سند ظاہر می شود کہ (از قفا برآمدن) لازم (از قفا برآوردن) است
کہ معنی (سیلی زدن) و برآوردن کسی را از مجلس بہ جبر دست برپا گردن نہاود کہ بیرون کردن از

مجلس بحال ذلت است (اردو) صاحب آصفیہ نے (گردن پڑ کر نکال دینا) کا ذکر کیا ہے
یعنی گردن میں ہاتھ ڈال کر نکال دینا۔ بے عزتی سے دیکھے دیکھ کر نکالنا۔ گل ہٹے دیکھ کر نکالنا۔
اس کا لازم دکن میں (گردنی کھا کر نکالنا) مستعمل ہے اور یہ اس فارسی مصدر کا ترجمہ ہے۔

از قفا جبین گردن (مصدر اصطلاحی) بقول نمیکند والا چنانکہ آفتاب بامرو سجانہ تعالیٰ برا
بجر۔ روی باز پس گردن۔ بہار و اند گوید کہ او برگشت تا نماز را ادا کند۔ برای مدوح خیر قفا
این کنایہ باشد (او حد الدین نور می) قوش خود رجبین می کند یعنی روی باز پس می کند و برگشت
نشد فوت اگر نہ پڑ روز و در حال کند از قفا جبین (کذا فی اشراج مؤلف عرض کند کہ (۱) کسی کہ رویش
فرماید کہ قصہ فوت شدن نماز از ہر سلیمان علیہ السلام در مقابل ماست اگر از مار و گردان شود آزار ہم از قفا
و برگشتن آفتاب بامر ملک سبحان مشہور۔ و در مقام جبین کردہ) گوئیم کسی کہ پشت بسوی مادر و اگر رو بہ
خود مسطور است یعنی او مثل سلیمان نماز را فوت نکند آزار نیز (اردو) نمہ پھیرنا۔ پلٹنا۔

از قلم افتادن حرف (مصدر اصطلاحی) بقول بحر و بہار و اند بہوشدن حرف و شکام
نوشتن (صائب ۵) پایہ غرت یلندی گیرد از افتادگی پند از قلم چون حرفی افتد در کنارش جا بند
(اردو) کسی حرف کا قلم سے رہ جانا۔ چھوٹ جانا۔ کوئی حرف کلہنے سے رہ جانا۔

از قید رستن (استعمال) رہائی یافتن و آزاد شدن از بند و قید چنانکہ عرفی گوید (۵)
آنکس کہ پای بستہ راہ و روش قادی یا بارکش خریست کہ از قید رستہ است پ (اردو) قید
چھوٹنا۔

از قیروان تا قیروان (استعمال) بہار بند کر این از معنی ساکت مؤلف گوید کہ خصوصیت

تقیروان چہ باشد (از قاف تا قاف) ہم گویند مقصود اینست کہ از یک کنار کہ دنیا تا کنار دگر یعنی در ہمہ عالم (سجراکشی ۵) از تقیروانست صدرئہ او تا بقیروان و از قاف تا بقاف پاہ منقشر (ارو) دنیا کے اس سرے سے اُس سرے تک۔

از قیمت افتادن چیزی | (مصدر اصطلاحی) صاحب اند بذیل (از بہا افتادن گوید کہ مراد ف آنست و سندی پیش نشد یعنی ندارد و در روزمرہ معاصرین متعل است و در تعمیم (از چیزی افتادن) داخل کہ گذشت (ارو) و بچھو از بہا افتادن۔

(الف) از کار افتادن | (مصدر اصطلاحی) بقول صاحبان بحر عجم و اندو بہا معطل و ناکارہ شدن مؤلف گوید کہ باید کہ این مصدر را (از کار افتادن چیزی) قائم کنیم و در ہمین مصدر عام داخل است۔

(ب) از کار افتادن پای | بمعنی معطل و بیکار شدن پای یعنی قوت رفتار باقی نماندن و رو (ظہوری ۵) پای و جستجو از کار افتادہ و سراغ افکنم زبانی چندہ۔۔۔۔۔

(ج) از کار افتادن پنجه | بمعنی معطل و بیکار شدن پنجه یعنی باقی نبودن قوت و رو (صاب ۵) پنجه مشکل کشا ہرگز نہنی افتد ز کار یہست و خشکی کشایش پیش دست شانہ را بہو۔۔۔۔۔

(د) از کار افتادن دست | بمعنی معطل و بیکار شدن دست یعنی باقی نماندن قوت و رو (صاب ۵) کہ امی سرو بالا را گذار افتاد و رگلش بہ کہ از خمیازہ دست شاخ گل از کار افتادہ و (ه) از کار افتادن زبان | بمعنی معطل و بی کار شدن زبان یعنی بی اثر شدنش (ظہوری ۵)

(۵) اقتادو در نصیحت جان صذر بان نکانه زنجیر او بریده سوهان مانندی و ---

(۱۰) از کار افتادینِ ناله | معنی بی اثر شدنِ ناله (ظہوری ۵) گریہ تازہ روز و کار است

نامہ از کار اگر قنادیہ غم: صاحب اندکوالہ منظر العجائب

(ز) از کار افتاده | بمعنی عاشق - آورده - حیف است که سندی پیش نشد اگر این را بپزیرد

کتاب تسلیم کنیم - مصدری خاص (از کار افتادن کسی) بمعنی عاشق شدن کسی قائم می شود و (از)

اسم مفعول آن باشد ولیکن بلا وجودند قولش اعتبار را نشاید که از محققین زبان دان کسی

مؤیدان نیست الحاصل بخيال ما (الف) تا دو) همه کنایه باشند (اردو) (الف) بے کار ہو

(ب) پاؤں بیکار ہو جانا۔ چلنے کے قابل نہ رہنا (ج) پیچہ بیکار ہو جانا یعنی اس میں قوس

بانی نہ رہا (د) ہاتھ بیکار ہوا یعنی کام کے قابل نہ رہا (ه) زبان بے اثر ہوا (و) مالہ

انکار و انکار مصدر مصطلاحی بقول باید که از زیر اسم

تحریر و تفسیر معطل و ناکار و گداختن از کار کردن خضری یا خضری یا قائم کن

مؤلف گوید کہ ابن کنا یہ باشد (ملانی ہندی) (اردو) بے کار کر دینا۔

(۵) دماغ عشرتیاں بسکہ بادہ بر وز کارید (الف) از کار پیرون رفتن چنبری (مصد)

کنون گوش طرب بم زریه پیدا نیست : اصطلاحی) مرادف (از کار افتادن خیری) است

حساب ۵) دست هزار کو کهن ارکاری بفرمان گذشت (ظهوری ۵) میرو دیرون گزند

بجای آنها که در دل صورت پذیرست به بخیاں با عقدہ ہا از کار ما به عشق می سوزد سپند از سجہ

(۱۰۵)

برزنا را پنا (اردو) دیکھو از کار افتادن چیزی - (اردو) کام سے کنارہ کرنا - ہاتھ کھینچنا و تکتش مونا

از کار خود بیرون آمدن (مصدر اصطلاحی) از کار دور (اصطلاح) بقول صاحبان

مرادف (از عہدہ کاری بدون آمدن) کہ گذشت بحر و مویہ و شمس و مہنت و اندو ضمیمہ برہان

(ظہوری ۵) دلی و ہمہ سری از کار خود بیرون نالائق و بیکار مؤلف گوید کہ این کنایہ باشد

یعنی آید نہ سلامت داریا رب دل ربای طرہ حیف است کہ سندی پیش نہ شد (اردو)

و رہم را پنا (اردو) دیکھو - از عہدہ کاری بیرون ناقابل کار - بے کار -

آمدن - (الف) از کار رفتن (مصدر اصطلاحی)

از کار دور آمدن کسی (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب بحر عجم معطل و نا کارہ شدن

کنایہ باشد از سر انجام کار خود کردن و فارغ بہار گوید کہ مرادف (از کار افتادن) کہ گذشت

شدن کسی از کار خود - صاحب بہار بحوالہ سفرنا مؤلف غرض کند کہ بخیاں ما باید کہ این را

ناصر الدین شاہ قاجار ذکر این کردہ است یعنی (از کار رفتن چیزی) قائم کنیم کہ کنایہ باشد از قابل

از کار دوری آید یعنی از کار خود فارغ میشود - کار نماندن و بیکار شدن آن چیز و از ہمیں مصدر

(اردو) کام سے فارغ ہونا - کام کر چکنا - عام باشد -

از کار دست کشیدن (مصدر اصطلاحی) (ب) از کار رفتن پای کنایہ از بیکار شدن

بقول صاحب اند بحوالہ فرہنگ و رنگ ترک پای از رفتار (میر خسرو ۵) خواستم تا بروم و در

کردن کار مؤلف گوید کہ این متعلق است از طلب رفتہ خویش بیادم آمد رخ او پای من از

مصدر عام (دست کشیدن از چیزی) کہ می آید کار بر رفت پیو -

(ج) از کار رفتن تماشا کنایه باشد از کار شدن کسی است که بجای خودش می آید	(ج) از کار رفتن تماشا کنایه باشد از کار شدن کسی است که بجای خودش می آید
و سبند بست نیامد (اردو) (الف)	بی لطف و بی حاصل شدن تماشا (حکیم زلالی)
و یکھواز کار افتادن (ب) و یکھواز کار افتادن	(ع) تماشائی ز بس می رفت از کارش برایش
پای (ج) تماشے کا بے لطف اور بے حاصل	آب می زدنتش دیوار بود
ہونا۔ (د) و یکھواز کار افتادن دست (ه) دست	(د) از کار رفتن دست کنایه باشد
و باز و بیکار ہونا۔ (و) دل قابو میں نہ رہنا	(ه) از کار رفتن دست و بازو از بی توت
اختیار میں نہ رہنا (ز) کسی کا ناقابل کار ہونا	(و) از کار رفتن دست و دل و بیکار شدن
کسی کام کا نہ رہنا۔	دست و دست و بازو و در اختیار نبودن دل (صائب)
از کار شدن (مصدر اصطلاحی) بقول	(و) دستم ز کار و کار من از دست رفته است
صاحب بحر و بہار مرادف (از کار رفتن) کہ	تا بہلہ دست و در کم یار کرده است (محمد سعید)
گذشت مؤلف گوید کہ خیال ما باید کہ انہرا ہم	اشرف (ه) دست و بازو ہم ز شوق اعتبار
از کار شدن چیزی قائم کنیم	از کار رفتن: کار کردم در جهان چند آنکہ دست
(ب) از کار شدن کسی	از کار رفتن: (صائب) دست و دلم
کار رفتن چیزی و کسی کہ گذشت (حزین صفہائی)	زودیت از کار رفته است: بند قبا کشودہ باغوش
(ب) بوی یار من ازین است وفائی	من در آنہو ہمچنین
گلم از دست بگیرد کہ از کار شدم: (اردو)	(ز) از کار رفتن کسی
و یکھواز کار رفتن چیزی و کسی۔	معنی بیکار و ناقابل کار شدن آنکس باشد و این مرادف

(الف) از کار کسی بر آمدن (مصدر مصطلحی) (ب) از کار ماندن چیزی قائم کنیم (ص)	
(ع) می تواند گره از کار دو عالم و اگر دو دست هر کس به تماشای تو از کار بماند مخفی بسا دکه چهار فسون و آموزد از رهنمون بکه آمیز کار کنند ازین سند مصدر -----	صاحب اند و کز این بذیل (از عهده بر آمدن) کرده فرماید که مرادف آنست (نظامی ع) بهر کس به تماشای تو از کار بماند مخفی بسا دکه چهار فسون و آموزد از رهنمون بکه آمیز کار کنند ازین سند مصدر -----
(ج) از کار ماندن دست بمعنی بیکار شدن دست پیدا می شود و از همین قبل است که مصدر -----	برون ب مؤلف گوید که نسبت قاضی آن است (ج) از کار ماندن دست بمعنی بیکار شدن دست پیدا می شود و از همین قبل است که مصدر -----
(د) از کار ماندن زبان بمعنی قوت گو یابی نداشتن و بے کار شدن زبان (ظهور می ع) چه می پرسی ز کار من از کار گزشتن کار (مصدر مصطلحی) کنایه باشد از ضائع و خراب شدن کار (صائب ع) ای کار ساز خلق بفریاد من برس بوزان پیشتر که کار من از کار بگذرد و (اردو) کام بگیر نا - باشد (اردو) (الف) و بیکوار کار افتاد و (ب) و بیکوار از کار افتاد و چیزی (ج) بقول صاحب تبحر و بهار و آند معطل و ناکاره و بیکوار از کار افتاد و زبان -	(ب) از کار کسی برون آمدن قائم کنیم - بهار و کز این کرده است (اردو) الف و ب دیکوار عهده کاری بر آمدن - از کار گزشتن کار (مصدر مصطلحی) کنایه باشد از ضائع و خراب شدن کار (صائب ع) ای کار ساز خلق بفریاد من برس بوزان پیشتر که کار من از کار بگذرد و (اردو) کام بگیر نا - باشد (اردو) (الف) و بیکوار کار افتاد و (ب) و بیکوار از کار افتاد و چیزی (ج) بقول صاحب تبحر و بهار و آند معطل و ناکاره و بیکوار از کار افتاد و زبان -
(الف) از کار ماندن (مصدر مصطلحی) (ب) و بیکوار از کار افتاد و چیزی (ج) بقول صاحب تبحر و بهار و آند معطل و ناکاره و بیکوار از کار افتاد و زبان -	(الف) از کار ماندن (مصدر مصطلحی) (ب) و بیکوار از کار افتاد و چیزی (ج) بقول صاحب تبحر و بهار و آند معطل و ناکاره و بیکوار از کار افتاد و زبان -
از کار روان گستن کسی (استعمال) جدا شدن کسی از قافله مخفی بسا دکه گستن لازم	(الف) از کار روان گستن کسی (استعمال) جدا شدن کسی از قافله مخفی بسا دکه گستن لازم

اگر در اصل این ذال معجمہ را گیریم۔ بلحاظ تصرف فارسیان این را مقرر توان گفت کہ ذال معجمہ را برای ہوز بدل کردند و ہای نسبت در آن خوا و زیادہ کردہ (از کارہ) بمعنی منسوب بہ تذکرہ ہا گرفتند و قصہ خوان را نام کردند (ارو) داستان گو۔ بقول صاحب اصفیہ اسم تذکرہ وہ شخص جس کا پیشہ امیرون کو قصہ سنانے کا ہو۔ قصہ خوان۔

از کال سکہ آمدن | استعمال۔ بمعنی فرو د آمدن از کال سکہ۔ این محاورہ معاصرین است کہ آمدن را بمعنی فرو د آمدن گرفته اند۔ صاحب روزنامہ بجوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاجار (از کال سکہ آمدیم) را بمعنی از بہل فرو د آمدیم۔ نوشتہ (ارو) گئی سے تر آنا۔
از کام بر آمدن | (مصدر اصطلاحی) بمعنی ناکام شدن باشد چنانکہ ظہوری گوید کہ بر مصدر آئندہ می آید (ارو) ناکام ہونا۔

(۱۵۰۵)

از کام تراویدن حدیث | (مصدر اصطلاحی) کنایہ باشد از (نجات یافتن بر آمدن سخن از زبان باشد) (ظہوری ۵) (از ہلک) (ظہوری ۵) ہر کہ خواص قلمم عشق ز کام من نہ تراود حدیث شکر و شکایت ہا اگر بکام است ہ کام بیرون کشد ز کام ہنگ (ارو) کن و رآیم و گر ز کام برآیم (ارو) بات منہ سخن کلنا میں کہتے ہیں (موت کے منہ سخن کلنا) (شیر کے پیچہ)
از کام ہنگ گام بیرون کشیدن | (مصدر چھوٹا) بمعنی ہلک خطر سے بچنا۔ نجات پانا۔

(۱۵۰۶)

(۱۵۰۷)

از گاہ و جوشن خبر ندارد | (مثل) صاحب خزینۃ الامثال ذکر این کردہ از معنی و مثل استعمال ساکت۔ دیگر محققین امثال این را ترک کردہ اند مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را برای کسی زنند کہ بیچ معلومات ندارد۔ مقصود اینست کہ او نمیداند کہ گاہ چہ خیر است

و جوشن چہ چیز (اردو) دکن میں کہتے ہیں۔ اسکو گھوڑے اور گھمے کی تمیز نہیں۔ یعنی نہایت کم معلومات کا شخص ہے۔ نیز کہتے ہیں۔ وہ سیدھا لٹا نہیں جانتا۔
 از کجا این سر خر پیدا شد (مثل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت اند مولف گوید کہ فاریان چون می بینند کہ شخص غیر متعلق در بحثی خود را شتر کرد و دخل معقولات کند یا بجائی کہ ضرورت او بنود داخل شود۔ این مثل را زنند (اردو) و میں عام لوگ کہتے ہیں۔ یہ گدہا کہ ہر سے آنکلا۔ مہذب لوگ کہتے ہیں۔ یہ حضرت کہہ سے آؤ ہکے۔ نیز کہتے ہیں یہ بلا کہ ہر سے آئی۔ یعنی یہ صاحب بیوجہ بے تعلق کیوں آ گئے۔
 اور یہ صاحب دخل و معقولات کیوں کرنے لگے۔

از کجا در حساب آمدن (مصدر صطلاحی) خصوصیت این با حساب نیست لفظ (از کجا)	بقول صاحب بحر معنی در حساب نیامد۔ بہکا مراد ف (چگونہ) باشد کہ ترکیب خاص بر بحوالہ خان آرزو گوید کہ بعد لفظ آنقدر و چند
معنی نفی دیدہ تہ لا درین شعر سلیم صاحب اند گوئیم۔ این امر چگونہ نہ شود۔ یعنی از من نشود ہم نقل این برداشتہ (محمد علی سلیم ۵) بر دوشتر و ہمچنین۔ از کجا در امکان ماست کہ این تراد و خواہ چند است نہ کہ خون من از کجا در حساب کار کنیم۔ یعنی در امکان مانیت کہ سرخشا می آید نہ ہم او فراید کہ حاصل آنکہ از بسیاری داد این کار و ہم (اردو) یہ کیونکر ہو سکتا ہے خواہان نوبت انتقام من خواہد رسید بخمال ما یعنی نہیں ہو سکتا۔ اس کا مصدر (کیونکر ہو سکتا)	
از کرامات شیخ ماچہ عجب نہ کہ بشاید گفت باران است (مثل) صاحب خزینہ و	

فارسی ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت اند مؤلف عرض کند کہ فارسیان این شعر را بطور مثل بجائی زنند کہ چون مکاری خود را بصورت بزرگی پیش کند و لاف بزرگی و کرامات خود زند (اردو) جب کوئی اٹھائی گیر اپنے آپ کو پیر طریقت بنا کر دھوکہ بازی کرتا تو وہ لوگ جن کو اس کے کچے چٹھے سے آگہی ہے اسکی ہر ایک مذموم حرکت پر بطور ہتھرا یہ کہتے ہیں کہ ”یہ ہی آپ کے کرامات سے ہے“ نیز ایسے ہی دھوکے باز کی نسبت جب وہ باتفاق ادگنے لگتا ہے تو کہتے ہیں ”پنیک میں مراقبہ فرما رہے ہیں“

از کسی امین شستن | (استعمال) مطمئن بودن از کسی چنانکہ سعدی در گلستان فرماید (ع) ہرگز امین زیار نہ شستم: (اردو) کسی سے بے فکر بیٹھتا۔ مطمئن رہنا۔

از کسی بر آوردن | (مصدر اصطلاحی) بخت چیت جو را ز دشمنان برداشتن: ورنہ جان این بر (از خیزی بر آوردن) ب تفصیل گذشت پروردنست از دوستان برداشتن: (اردو) کسی کا (اردو) دیکھو از خیزی بر آوردن) جو رستم ہنا۔ برداشت کرنا۔

از کسی برداشتن | (مصدر اصطلاحی) بقول از کسی بریدن | (مصدر اصطلاحی) بہار بحر و بہار و آئندہ و وارستہ جو رستم او برداشتن گوید کہ معنی جدا کردن و بازداشتن است چون مؤلف گوید کہ معنی لفظی این برداشت کردن طفل را از شیر مؤلف گوید کہ (طفل را از شیر بریدن) از کسی کہ نایہ باشد از برداشت جو رستم اگر برداشتن و مصدر عام (از خیزی بریدن) داخل است و ابخت را بقول صاحب بحر عجم معنی بخاکین گیریم این مفصل این برد از خیزی بریدن (کرده ایم (اردو) بمعنی حقیقی خود است (طالب کلیم ۵) بردباری و بیکھو از خیزی بریدن۔

از کسی جامہ داشتن (مصدر اصطلاحی) قبول	از کسی جامہ داشتن (مصدر اصطلاحی) قبول
صاحب بحر و بہار و وارثہ معنی مرید و خلیفہ او وارثہ و بہار و بحر ظہور آن از پہلوی او دانستن او بودن (شوکت ۵) طوطیم جامہ حسن آئینہ (طالب آملی ۵) سپردم خویش را با بجرمانت از من دار و پند بال من خلعت سبزی بقدر آئینہ پاسبان دارای غم پیکر از عیشم رسد گردی بد امان از تو مؤلف گوید کہ پیران طریقت بہ خلیفہ خود خلعت خلعت می و ہند چنانکہ پادشاہان بہ وزیر اعظم خود خلعت وزارت می بخشند پس (از کسی جامہ داشتن) می بنیم پند (اردو) کسی کی طرف سے خیال کرنا۔ طرف سے خیال کرتے ہیں۔ سمجھتے ہیں۔	صاحب بحر و بہار و وارثہ معنی مرید و خلیفہ او وارثہ و بہار و بحر ظہور آن از پہلوی او دانستن او بودن (شوکت ۵) طوطیم جامہ حسن آئینہ (طالب آملی ۵) سپردم خویش را با بجرمانت از من دار و پند بال من خلعت سبزی بقدر آئینہ پاسبان دارای غم پیکر از عیشم رسد گردی بد امان از تو مؤلف گوید کہ پیران طریقت بہ خلیفہ خود خلعت خلعت می و ہند چنانکہ پادشاہان بہ وزیر اعظم خود خلعت وزارت می بخشند پس (از کسی جامہ داشتن) می بنیم پند (اردو) کسی کی طرف سے خیال کرنا۔ طرف سے خیال کرتے ہیں۔ سمجھتے ہیں۔
خلافت یا جانشینی از پیر طریقت یا وزارت از پادشاہ (مصدر اصطلاحی) از کسی در حساب بودن (مصدر اصطلاحی)	خلافت یا جانشینی از پیر طریقت یا وزارت از پادشاہ (مصدر اصطلاحی) از کسی در حساب بودن (مصدر اصطلاحی)
حاصل کردن کنایہ توان گرفت۔ مریدی را ورین بقول بہار از کسی فی الجملہ اندیشہ داشتن و احتیاط مصدر دخل کردن و وزارت را گذاشتن قابل کردن مثلاً شخصی است کہ برای ہمہ کس می دود و خور است بخفی مباد کہ تمیم جامہ ورین مصدر شال و ہمہ را زیر چاق خود کردہ است و چون شخص باشد بخلعت و خرقة و امثال آن۔ اگر گوئیم کہ فلان دیگر کہ نقطہ مقابل اوست میرسد اندک احتیاطی از کسی خرقة دار و من و تجنیص باشد یا خلافت بجاری برد و مثل سائر منی تواند کہ با و سیر کند۔ گویند و جانشینی پیر طریقت و همچنین از لفظ خلعت تجنیص "از و در حساب است" و نیز گویند "از و حساب وزارت شاہی و جامہ عام است برای ہر دو می برد" فرماید کہ از اہل زبان تحقیق پیوستہ صاحب (اردو) کسی پیر طریقت کا مرید یا خلیفہ ہونا۔ اند نقل نگار بہار (باقراکشی ۵) برون دہانہ مار پر پیچ و تاب پڑ کہ زمار باشد از و در حساب	حاصل کردن کنایہ توان گرفت۔ مریدی را ورین بقول بہار از کسی فی الجملہ اندیشہ داشتن و احتیاط مصدر دخل کردن و وزارت را گذاشتن قابل کردن مثلاً شخصی است کہ برای ہمہ کس می دود و خور است بخفی مباد کہ تمیم جامہ ورین مصدر شال و ہمہ را زیر چاق خود کردہ است و چون شخص باشد بخلعت و خرقة و امثال آن۔ اگر گوئیم کہ فلان دیگر کہ نقطہ مقابل اوست میرسد اندک احتیاطی از کسی خرقة دار و من و تجنیص باشد یا خلافت بجاری برد و مثل سائر منی تواند کہ با و سیر کند۔ گویند و جانشینی پیر طریقت و همچنین از لفظ خلعت تجنیص "از و در حساب است" و نیز گویند "از و حساب وزارت شاہی و جامہ عام است برای ہر دو می برد" فرماید کہ از اہل زبان تحقیق پیوستہ صاحب (اردو) کسی پیر طریقت کا مرید یا خلیفہ ہونا۔ اند نقل نگار بہار (باقراکشی ۵) برون دہانہ مار پر پیچ و تاب پڑ کہ زمار باشد از و در حساب

(صا ب ۵) با صبح رو کشاده تر از آفتاب بشت
از ہر کہ دم شمرده زند و حساب باش و صاحب زبان کشید و بہار روانند ہمین مصدر را ---
بحر عجم (و حساب بودن) یعنی ترسیدن و فہمیدہ (ب) از کسی ذخیرہ و رول و اشتن قائم
سر کردن بجای خودش آورده و از صا ب آتند کردہ اند و از ہمان کلام ایما کہ بالا مذکور شد سند
کرده (ا ر دو) اندیشہ کرنا - ڈرنا -
آوردہ - مؤلف گوید کہ از سند مذکور (مصدر از کسی)

از کسی در گذشتن (مصدر اصطلاحی) ف
کردن خطای کسی - صاحب اند بجا کہ فرنگ
فرنگ (از من در گذر) یعنی گناہ من بخیشت آورد می آید صراحت این کافی بود کہ فارسیان آن را
امر است از ہمن مصدر بخیاں ما این مرادف از
تقصیر کسی گذشتن است کہ گذشت (ا ر دو) دل میں کسی سے ناراض رہنا -
دیکھو (از تقصیر کسی گذشتن)

از کسی زنگ داشتن (مصدر اصطلاحی)
(الف) از کسی ذخیرہ داشتن (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب بحر عجم بہرہ و انتفاع از کسی
بقول مجر و وارثہ شکوہ او در دل گرفتن (ایما ۵) یافتن - بہار گوید کہ منفعت داشتن (سلیم ۵)
و کیش اہل ہمت فکر ذخیرہ کفر است و نہ ہیچ
کس نباشد فکر ذخیرہ را نہ فرماید کہ ذخیرہ یعنی شکوہ
مستعمل است مؤلف گوید کہ مقصودش از زنگ
و شکایت باشد (ثانی محلو ۵) تن درد ہم ہیچ
رو نمائے سر شک گر بخت زنگ کہر با گرفت و

مؤلف گوید که سند دوم متعلق است به (از پیر) معنی برداشتن است (بیاناً) کجا هم کردی از
 رنگ داشتن) مخفی مباد که رنگ بقول برهان معنی آه پای پی و دلا چند از تومی باید کشیدن به صاحب
 نفع و فایده هم آمده پس - این معنی حقیقی خود است بحران سدر مال محسن تاثیر گفته (فرح الله شوشی
 (اردو) کسی چیز یا کسی شخص سے متع یا فایده (چشم تو چه داند که از و ما چه کشیدیم) از نشه خود
 حاصل کرنا - می چه خبر داشته باشد (اردو) دیکھو دار کسی

از کسی کسوت داشتن (مصدر اصطلاحی) برداشتن

بقول صاحب بحر و ارسته مرادف از کسی جا از کسی گفتن کسی را (مصدر اصطلاحی) (۵)
 داشتن که گذشت و اصراحت خیال خود نمودن (مصدر اصطلاحی) معنی از جانب کسی گفتن (گلستان سعدی) (۵)
 کرده ایم - بهار و اندو و این کرده (محسن تاثیر از من بگوی حاجی مردم گزای را به کوپو ستین خلق
 (۵) گوی از یک نگه قاصد کسوت داشت بازاری در و نه حاجی تونیستی شتر است از برای آن
 که بقدر شتره بر همدونی باز آمدن (اردو) دیکھو از کسی بیچاره خاری خورد و بار می بردن (اردو) کسی
 جامه داشتن - کی جانب سے کہنا -

از کسی کشیدن (مصدر اصطلاحی) بقول بحر از کسی ماندن (مصدر اصطلاحی) بقول بحر

و بهار و اندو و ارسته - جور و تم او کشیدن مؤلف و بهار پای کم آوردن مؤلف گوید که مقصود
 گوید که از قبیل (از کسی برداشتن) است که گذشت شان جز این نباشد که در مرتبه کم بودن (وحید
 ولیکن فرق در هر دو اینست که درین مصدر جور (۵) دل و دین در تماشایش دگر با من نمی ماند
 و تم را مخدوف گیرند و در آن جور و تم داخل هلاک دوستی گردم که از دشمن نمی ماند به معنی دوستی

کہ از دشمن کم نباشد۔ مخفی مباد کہ (از فلان یا از چہری زمین وار و زمین بہ چرخ شگین دل زندگر بزرین
 نمادن) کہ گذشت متعلق است از ہمین (اردو) ساز مرا بہ (اردو) کسی کا ممنون ہونا۔
 کسی سے کم نہ رہنا جیسے "زید جبرت میں بکرم جیسے" میں آپ کا ممنون ہوا (۲) کسی کی
 منت کسی پر رکھنا۔ جیسے "آپ کے ملازم نے
 کم نہیں ہے۔

از کسی منت داشتن (مصدر مطلق) محکوم و دیکر آپکا ممنون کیا ہے

(۵)

بقول صاحب بحر عم (۱) ممنون کسی بودن از کسی منت شناختن (مصدر مطلق)
 خدمت نہادن (حافظ شیرازی) بروی یا ممنون آنکس شدن (سعدی) منت
 نظر کرن زویدہ منت دارہ کہ کارویدہ ہمہ از منہ کہ خدمت سلطان ہی کنی بہ منت شناس
 سر بصارت کردہ بنجیال (۲) بمعنی ممنون کسی از و کہ بہ خدمت بداشتنت (اردو) کسی کا
 کروں ہم (ظہوری) از تو ذاتش منت رک ممنون ہونا۔

از کشش نام تو (استعمال) بقول صاحب مؤید و ہفت یعنی از شوق نام توحیف است
 کہ سندی پیش نشد۔ مخفی مباد کہ شوق کم کشش دل است یعنی شوق بقول صاحب منتخب در بحر
 زبان بمعنی میل کردن نفس بچہری و آرزو مند گردانیدن آمدہ پس این فی الحقیقت بمعنی حقیقی
 است اگرچہ محققین فرس کشش را بمعنی شوق نہ نوشتہ اند (اردو) تیرے نام کے شوق سے۔

از کعبہ چو بگذری (استعمال) بقول صاحب مؤید و اند بمعنی اگر و رای آن تصور کنی صلا
 شمس فرماید کہ یعنی درین کعبہ تصور کنی حیف است کہ سندی پیش نشد۔ مؤلف گوید کہ صاحب
 شمس بیان معنی تاج فرمودہ است یا غلطی کاتب بیش نیست بنجیال مابا یہ کہ مقام استعمال این

بصراحت فرید ہدیہ ناظرین کنیم۔ مثلاً گویند کہ حقیقت حال همان بود کہ ما پیش تو عرضہ دایم
اگر از کعبہ بگذری (یعنی انچہ گفتہ ایم آنرا باور کنی) و از راستی قدم بیرون می نہی) اختیار بدست
تست (ارو) اگر آپکا خیال اس کے خلاف ہو۔

(الف) از کف افتادون | (مصدر مطلق) بقول بہار معروف مؤلف گوید کہ مرادف
از دست رفتن چیزی باشد کہ گذشت و باید کہ این را ہم (از کف افتادون چیزی) قائم کنیم و از
ہمین مصدر عام است مصاد و خاص۔

(ب) از کف افتادون تیغ | بمعنی در قبضہ اختیار نبودن و بدست نبودن تیغ (ظہوری

۵) فتادہ ز کف تیغ کین خواہیش : زود بر کمر راہ سیراہیش : و ہمچنین۔

(ج) از کف افتادون دل | یعنی بقبضہ اختیار نبودنش (حافظ ۵) بر و بکار خودا

و اعطایں چہ فریاد است : مرا فتادہ دل از کف ترا چہ افتاد است : (ارو) (الف) ہاتھ
جاتا رہنا (دیکھو از خنک جستن) (ب) تلوار ہاتھ سے گر جانا (ج) دل ہاتھ سے جاتا رہنا۔
جی ہاتھ سے جاتا رہنا (مشتاق ج ۵) جی اگر اُس سے لگا یا رشتک سے دل جل گیا
دل اگر اسکو دیا جی ہاتھ سے جاتا رہا ہے۔

(۱۱۹۱) از کف افگندن چیزی | (استعمال) ز کف چو ظہوری فگندہ ایم : این عقد ہامی

مستعدی از کف افتادون باشد (ظہوری ۵) کا ترجمہ زانجم است : (ارو) پھینک دینا

از کف اجل فگندہ کلید و فراق : این تفل ہاتھ سے ڈال دینا۔

بی کشا و زود ندانہ پر شد است : دولہ ۵ تقویم (الف) از کف انداختن | (استعمال) بی

بہار معروف مؤلف گوید کہ مرادف (از کف) (۳) از کف برون شدن فرصت	بہار معروف مؤلف گوید کہ مرادف (از کف) (۳) از کف برون شدن فرصت
افکندن چیزی) کہ گذشت بخیاں ما باید کہ بمعنی از دست رفتن وقت و موقع (ما طعنا)	افکندن چیزی) کہ گذشت بخیاں ما باید کہ بمعنی از دست رفتن وقت و موقع (ما طعنا)
این را ہم --- درینا کہ فرصت برون شدن کف بہ عمل نامداز	این را ہم --- درینا کہ فرصت برون شدن کف بہ عمل نامداز
(ب) از کف انداختن چیزی قائم کنیم کف بقرمف بہ (اردو) (۱) ہاتھ سے جانا	(ب) از کف انداختن چیزی قائم کنیم کف بقرمف بہ (اردو) (۱) ہاتھ سے جانا
محمد اسمعیل شوکت (۵) گل دولت زرنگش (۲) کسی چیز کا ہاتھ سے جانا۔ (۳) وقت می دہد بوی بیاگشتن بہ اگر رنگ خنابا شد کف ہاتھ سے جانا۔	محمد اسمعیل شوکت (۵) گل دولت زرنگش (۲) کسی چیز کا ہاتھ سے جانا۔ (۳) وقت می دہد بوی بیاگشتن بہ اگر رنگ خنابا شد کف ہاتھ سے جانا۔
ل انداختن دارد بہ (اردو) دیکھو از کف افکندن (۱) از کف جستن (مصدر اصطلاحی) بقول	ل انداختن دارد بہ (اردو) دیکھو از کف افکندن (۱) از کف جستن (مصدر اصطلاحی) بقول
بہار معروف مؤلف گوید کہ اگرچہ معنی لفظی این	از کف برون عنان (مصدر اصطلاحی) بہار معروف مؤلف گوید کہ اگرچہ معنی لفظی این
از دست رفتن باشد لیکن سندش متقاضی است	کنایہ باشد از بی اختیار کردن (ظہوری ۵) از دست رفتن باشد لیکن سندش متقاضی است
اشکم ز کف عنان بردای مدعی چہ کردی بہ پرپرستہ کہ این را ---	اشکم ز کف عنان بردای مدعی چہ کردی بہ پرپرستہ کہ این را ---
و دامن جولانی دعائی بہ (اردو) بے اختیار کرنا (۲) از کف جستن نبض قائم کنیم بمعنی	و دامن جولانی دعائی بہ (اردو) بے اختیار کرنا (۲) از کف جستن نبض قائم کنیم بمعنی
اصطلاحی) بقول بہار از کف بیرون شدن (۱) از کف برون (برہون) شدن	اصطلاحی) بقول بہار از کف بیرون شدن (۱) از کف برون (برہون) شدن
معروف مؤلف گوید کہ باید کہ این را --- عدد کردہ قبض بہ (اردو) (۱) ہاتھ سے جانا	معروف مؤلف گوید کہ باید کہ این را --- عدد کردہ قبض بہ (اردو) (۱) ہاتھ سے جانا
(۲) از کف برون شدن چیزی قائم کنیم کہ بمعنی از قبضہ اختیار رفتن از دست	(۲) از کف برون شدن چیزی قائم کنیم کہ بمعنی از قبضہ اختیار رفتن از دست
از کفچہ مار حلوانتوان خورد (مث) صاحبان	از کفچہ مار حلوانتوان خورد (مث) صاحبان
رفتن چیزی است و بلحاظ سند پیش کردہ ہما خزنیہ و امثال فارسی و امن ذکر این کردہ اند	رفتن چیزی است و بلحاظ سند پیش کردہ ہما خزنیہ و امثال فارسی و امن ذکر این کردہ اند

چیزی (۲) دامن ہاتھ سے دینا۔ (۳) موقع برآئیب یہ موبراہید زکف دست اگر مانی رائہ ہاتھ سے دینا۔

از کف درست موبراہدن (مصدقہ طامی) چگونہ دانہ ماسر برآورد از خاک پھشو

بقول بحر وجود گرفتن امر متنع الوقوع۔ غراید کہ موز کف دست بر نیامده است نیز اردو این محاورہ در مقام تعلیق محال بہ محال مستعمل دکن میں کہتے ہیں "ہتیلی میں بال پھوٹنا۔ (صائب ۵) بزد چون خط مشکین نقششی یعنی نامکن بات وقوع میں آنا۔

از کفر ابلیس مشہور تر است (مثل) صاحب خزینۃ الاسال ذکر این کردہ از معنی و محل

استعمال ساکت و دیگر محققین اسال این رازک کردہ اند مؤلف گوید کہ (۱) مقصود این است کہ شہرت نام بد۔ زود و بیاری شود برخلاف نام نیک۔ و فارسیان چون بینید کہ ظلم ظالمی بسیار شہرت گرفتہ است یا کسی بنام بد مشہور است این مثل رازند (۲) اگر کفر را اضافت دہیم این مثل باشد برای کسی کہ در بدی شہرت دارد۔ بدین معنی کہ بدکاری یا بخل او از کفر ابلیس زیادہ مشہور است۔ (اردو) (۱) دکن میں کہتے ہیں "ظالم کا نام ڈنکے کی چوٹ" یعنی ظلم کی شہرت بہت زیادہ اور جلد ہوتی ہے۔ برخلاف اس کے عادل کی شہرت دہمی۔ نیز کہتے ہیں "شہرت چاہے نگانا چے" حاصل یہ ہے کہ برائی کی شہرت بہت جلد ہوتی ہے برخلاف بھلائی کے (۲) جو شخص اپنے برے افعال میں زیادہ شہرت رکھتا ہے۔ اسکی نسبت کہتے ہیں کہ "شیطان سے زیادہ مشہور" بقول آصفیہ نہایت بدنام۔ رسوائے خلق۔

(۱) از کف رفتن | (مصدر مصطلحی) بقول (۲) از کف گذاشتن | بهار - معروف مؤلف

بهار - معروف مؤلف گوید که ----- گوید که مراد (از کف دادن چیزی) که گذشت

(۲) از کف رفتن چیزی | مراد از دست پس باید که در آخر این هر دو مصدر هم لفظ چیزی

رفتن چیزی است که گذشت و ----- زیاده کنیم (شفعی اثر ۵) منع از کف کی گذارد

(۳) از کف رفتن عنان | متعلق از همین ساغر شبگیر را به بیشتر و طبع میل آب باشد شیر را به

مصدر عام باشد یعنی از دست رفتن اختیار - (ارو) و بگوید از کف دادن چیزی -

و موقع (ظهوری ۵) ناصح سمند چند چه همین از کف ندادن و امن خود | (مصدر مصطلحی)

می کنی بیجا ست طعنه چون رود از کف عنان کنایه باشد از بازیامدن از دوا و خواهی و قائم بود

کس بی (دول ۵) اگر دم سیرنی ناصح تو هم پانی در دوا و خواهی که دوا و خواهان پیش حاکم و امن

روان تر کن بی ز کف رفته عنان با در رکاب خود را بطلب داد و دوست خود گیرند و این چنین طلب

شهباز من بی (ارو) (۱) با تده سے جانا (۲) واد است (ظهوری ۵) نخواهم داد و در جتر

کسی چیز کا با تده سے لکل جانا (۳) باگ با تده سو از کف و امن خود را به نه بنیم تا بکف و امن گل

چھوٹا - بقول آصفیه اختیار نه رہنا - موقع پیرا ہن خود را به (ارو) واد خواهی میں ثابت قدم

جانا رہنا - رہنا - واد چاہنا - دکن میں کہتے ہیں (پلو

(۱) از کف رہا کردن | (مصدر مصطلحی) بقول (پار کرد واد چاہنا)

از کلک بر آمدن نقش | (مصدر مصطلحی) بقول بهار و امند نوشته شدن نقش - مؤلف

گوید که نوشته شدن (خواجہ شیراز ۵) ہر نقش بر آمدن کلک صنع ولی بی پذیرد ری نقش نگار باشد

(۱۵۱۱)

(اردو) لکھا جانا۔ کتابت کا وقوع میں آنا۔

از کلہ حبش | (مصدر مصطلحی) بقول بحر۔ پرواز کردن و بدرزدن بہار ذکر این بہین
و معنی کردہ ولیکن سلسلہ ردیفش این را در کاف فارسی آورده۔ صاحب اتدہم زبان
بحر کجاف عربی (ملاطفر) نشر اگر منصور شکل دزد و رہمدیکہ نفس می نشست در پای دوا
ایمان از کلہ اش می جست (اردو) پرواز کرنا۔ اڑ جانا۔ بھاگ جانا۔

از کمر او | (اصطلاح) بقول بحر (۱) اسے از عبادت و طاعت او و (۲) از بی نیازی او۔
صاحب مؤید بحوالہ قنیہ بذکر معنی بالا فرماید کہ و (۳) معنی میانہ او نیز آمدہ (صاحب مفت
ہم زبان مؤید مؤلف گوید کہ معنی سوم لفظی است و برای معنی اول و دوم غیر از استعارہ
قیاسی قائم نمیشود و برای آن تشبیہی نفہم مانی آید و بدون استدعال تسلیم نتوانیم کرد۔ معاصرین
عجم ہم با خیال ما اتفاق دارند (اردو) (۱) اسکی عبادت سے (۲) اس کی بے نیازی
سے (۳) اسکی کمر سے۔

از کنار بام ریختن چیزی | (مصدر مصطلحی) از بلندی افتادن آن چیز۔ ریختن
بر لاطاق افتادن) از کلام میرزا معترف ت گذشت (اردو) بلندی سے گرا کر کسی چیز کا

از کنار فکر نہاد | (استعمال) جدا کردن (انوری ۵) یکہ منہ از کنار فکر پڑ آن جور نہاد و
از کنار فکر یعنی از خیال گذشتن و در فکر نہاد خوش تھارنا (اردو) خیال سے کالہ دینا۔

(الف) از کوزہ ہرچہ بہت ہمان میشود روان | (مثل) بہار ذکر الف و ب کرؤ
(ب) از کوزہ ہمان برون تراود کہ دروست | گوید کہ مصرع دوم مشہور است

والف) از ناصر خسرو صاحبان امثال فارسی و محبوب الامثال و احسن و خزنہ ذکر (ب) کرده از معنی و محل استعمال ساکت اند۔ صاحب انند ہم ذکر الف و ب کرده فرمایکہ معنی مصرعین بمصداق گل زمار تیر شرح باقیہ۔ است و احتیاج شرح نیست مؤلف عرض کند کہ (ب) شلی است کہ فارسیان بمعنی ہر چہ حقیقت است ظاہری شود استعمالش کنند و این کنایہ باشد۔ ناصر خسرو ہمین مثل را بہ تبدیل الفاظ استعمال کرده است کہ بر الف مذکور (اردو) بقول صاحب محبوب الامثال "جو ہانڈی مین ہوگا رکابی مین بنگا" جو دل مین ہو دی نکلتا ہے۔ "رتن مین جو ہوگا وہی نکلے گا" صاحب امثال ہندی نے فرمایا ہے "جو ہانڈی مین ہوگا سو ڈوئی مین کل آئے گا" ان کل کہاوتوں کا مقصد یہ ہے کہ جو حقیقت ہے وہی ظاہر ہوگی۔

از کوہ آمدن | (مصدر اصطلاحی) بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت و دیگر کسی از محققین فرس ذکر این کرد (صائب ۷) بدریامیر و ما سے ناخدا از کوہ می آیم نہ تو پنداری کہ من ای بیوفا از کوہ می آیم مؤلف گوید کہ بخیاں ماکن یہ از بلندی آمدن) باشد و از دشت و بیابان آمدن ہم دیگر بیچ (اردو) بلندی سے آنا۔ دشت بیابان سے آنا۔

از کہان | صاحب شمس گوید کہ بفتح الف و کاف و ہا بمعنی کاہل باشد و سنا از بہرام زرتشت آورده (ع) بڈمی اندر جہان کار از کہانش نہ دیگر کسی از محققین ذکر این نکرد مؤلف گوید کہ از کہان واژہ کہن بہ زامی فارسی درمد و وہ گذشت بہ معنی معنی و در مقصورہ ہم بہ زامی فارسی می آید و در سند ہم کتابت صحیح (از کہان) بہ زامی فارسی است پس تاسع صاحب شمس

بیش نیست یا غلطی کاتب کہ این را بہ زبانی عربی نوشت۔ سبب کمال بجای خودش کنیم۔

(ارودو) دیکھو (اگر کہیں)

از کیسہ خلیفہ بخش می کند | (مثل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی

و محل استعمال ساکت اند۔ مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را برای کسی زنند کہ بر مال دیگران

موقع صرف بیدریغ داشتہ باشد (ارودو) حلوائی کی دکان پر داد اچی کی فاکتہ بقول

صاحب آصفیہ یہ کہاوت ہے پر اسے مال کو اپنا سمجھ کر صرف میں لانے یا غیر کا مال بیدریغ

صرف کرنے کے موقع پر بولتے ہیں۔

از کیسہ رفتن | (مصدر اصطلاحی) بول بوی گل ز کیسہ گلزار میرود و (شفیع اثر ۵)

بحر و وارستہ و بہار و اند ضائع شدن و گم رفتن عمر خویش را صرف غریزان کردہ ایم نہ ہر کہ

گشتن گویند کہ بشخص و غیر شخص اطلاق کنند از یاران رود از کیسہ مارفتہ است نہ وارستہ

(زلالی ۵) بی غم و عمر خطا میرود و بی روز فرماید کہ مرادف (از گرہ رفتن) باشد کہ می آید۔

شب از کیسہ مامی رود و (صائب ۵) چہ حاصل نیست کہ از کیسہ رفتن یا از گرہ رفتن

گل ز خوردہ من روی باغ رنگین است نہ در ابصورت اضافت بہ کسی کنایہ باشد از نقصان

مدار کہ از کیسہ بہار و روم نہ (ولہ ۵) بر امید از شدن و ضائع شدن متاع کسی (ارودو)

و عمدہ شب در میان زلف او نہ روزگاری گرہ سے جانا۔ بقول آصفیہ۔ جیب سے خرچ

شد کہ روز از کیسہ مامی رود و (ولہ ۵) ہونا۔ ذاتی نقصان ہونا۔ (سالک ۵) ملامت

در باب فیض صحبت روحانیان کہ زود و نہ چون میرے دل نیو پراتنی پگرہ سو تیر نما صبح کیا گیا ہے نہ

ازگات | بقول صاحبان برہان و جامع و سراج و انند و ہفت باکاف فارسی بردار

بد ذات مردم بدل و بد اندرون را گویند و ماخذ این بیچ مستحق نشد و خان آرزو در سراج بر
نقل برہان قانع - اسم جامد فارسی زبان باشد (اردو) بد باطن لوگ -

(۱) ازگرداقادون | (مصدر مطلق) بقول بحر - بی رونق شدن (طغراۛ) و تگاہ

سینہ ریشان نیست غیر از مالہ بی بی فغان از گردمی افتد دکان آسیا پڑ موقوف گوید کہ صاحب
بحر عجم این مصدر مطلق را بو شیقہ همین یک سند پیدا فرمودہ است و دیگر کسی از محققین فکر
این نکرد - سند متقاضی آنست کہ این را

(۲) ازگرداقادون دکان | قائم کنیم - زیرا کہ گرد علامت آمد و شد بسیار است کہ دکان

را مایہ رونق است و (ازگرداقادون) را بطور عام بمعنی بی رونق شدن نتوانیم قبول کرد تا آنکہ
استعمال آن بطور عام بنظر نیاید و برای بازار و مائل آن ہم استعمال این جا دار و من و حیر
ہمین قدر تمسیم کافی است (اردو) (۱) بے رونق ہونا - (۲) دکان یا بازار کا بیرون ہونا

ازگردراہ رسیدن | (مصدر مطلق) میرسد حسن تو از گردورہ امروز مگر بکڑ خط تازہ

بقول صاحب بحر از سفر رسیدن - بہا گوید کہ این او باز غبار آمدہ پیش پڑ (اردو) سفرے آنا -

کنایہ باشد استاد (۵) رسید یا رمن ازگردراہ (الف) ازگردشانہ کرد (مصدر)

می خواہم بکمر کشاید و خنجر بن حوالہ کند (صائب) (ب) ازگرد عالم شانہ کرد (مطلق)

(۵) تاگرد و باد آہ بگردون نمی رسد بے ازگردراہ (ج) ازگرد عدم شانہ کردن صاحب

قاصد مخبون نمی رسد بے محمد سعید اشرف (۵) شمس ذکر (الف) کردہ گوید کہ معنی موجود کردہ -

و آفرید و ظاہر کرد۔ صاحبان بحر و ضمیمہ بہان
 ذکر (ب) بہین معنی کردہ اند و صاحب بحر عجم
 بر (ج) فرماید کہ معنی موجود کردن و آفریدن و کردن (بقول بہا بمعنی حقیقی مرادف شانہ
 موجود شدن و ظاہر شدن۔ صاحب مؤید بخواند ندن یعنی پیراستن است و بقول صاحب
 اوقات ذکر ماضی مطلق (ج) کردہ فرماید کہ بحر و محاورہ فرس معنی اعراض کردن پس
 موجود کرد و موجود شد و آفرید و ظاہر شد و کرد از گرد عدم پیراستن و اعراض کردن۔ دور
 صاحب ہفت ہمزبان مؤید مؤلف عرض کردن عدم مراد باشد و کلماتیہ (بوجود آوردن)
 کہ بنحیال صاحب شمس تسامح کرد کہ (در الف) آفریدن (معنی لازم قابل غور کہ الفاظ (ج) متقاصی
 لفظ عدم را ترک نمود و از صاحب بحر ہم تسامح آن نیستہ عیاف است کہ سندی پیش نشد (ارود) (ج)
 واقع شد کہ در (ب) عدم را عالم نوشت و پید کرنا۔ ظاہر نما (اضی مطلق یعنی پیدا ہوا۔ ظاہر ہوا۔

از گروہ اوچمی رود | (مثل) صاحبان خزنیہ و امثال فارسی و احسن ذکر این کردہ از معنی و
 محل استعمال ساکت اند مؤلف گوید کہ (از گروہ رفتن) مرادف (از کیسہ رفتن) است کہ گذشت
 بنحیال این (مثل) نباشد بلکہ مقولہ است کہ فارسیان چون کسی را تعمیل حکم حاکم نسبت عطا
 چیزی قاصر ننید این مقولہ را استعمال کنند بمعنی تحقیقش مراد آن باشد از کیسہ خودش صرف نمیشود
 پس چرا در تعمیل حکم تامل می کند و نیز این را استعمال کنند بمعنی نقصان اوچمی شود) بہ محلی کہ چون
 کاری کنند و شخصی بے نقصان خود مزاحمت رساند۔ صاحب ناصر می بر (از گروہ رفتن) از اخیر
 سندی آوردہ است کہ متعلق بہین مقولہ باشد (امیر خسرو ۵) او میرود بہ ناز و گروہ نیز نذر رفتن

مردن مراست از گره او چہ می رود؟ (اردو) دکن میں کہتے ہیں اُس کا کیا خرچ ہوتا ہے؟
 اُس کا کیا بگڑتا ہے؟ اُس کا کیا جاتا ہے؟ یعنی جب مالک نے کسی چیز کے دینے یا کسی کام کے
 کرنے کا حکم دیا ہے تو پھر وہ کیوں نہیں کرتا اور خواہ نخواہ کیوں تاٹل کرتا ہے یا اس موقع پر
 اس کا استعمال کرتے ہیں جب کہ کوئی شخص کسی ایسے کام میں تاٹل کرے جس میں اس کا کوئی
 نقصان نہیں ہے۔ محاورہ اردو میں کہتے ہیں: "اسکی گره سے کیا جاتا ہے؟" دیکھو
 (از کیسہ رفتن) جس پر کلام سالک سے اسکی سند ہے۔

<p>از گره رفتن اہل تحقیق شنیدہ شد کہ این ترجمہ مثل ہندیت و جامع ہفت نابود و تلف شدن نقد و غیر صاحب ناصر و صحیح در فارسی "از کیسہ چہ می رود؟" (الخ) و فرماید کہ تلف شدن چیزی از رو غیر کہ در پاچہ بستہ باشد گوید کہ معنی از کیسہ رفتن این ترجمہ محاورہ ہندیت (صاحب ۵) خون می چکد ز غنچہ منتظر بلبلان پذیرین نقد تازہ گز گره روزگار رفت بہ صاحبان رشیدی و شمس مہربان ناصری۔ خان آرزو در سرچ گوید کہ تحقیق آنست کہ این مثلی است و آنرا در مٹلی گویند کہ چون کاری کنند و شخصی بی نقصان خود فراموشت رساند گویند: "از گره او چہ می رود؟" مثلی گوید بعبید از غور و تحقیق است ما بر مقولہ و معنی ز نقد و غیرہ را در ان و غلی نیست و از بعضی (از گره او چہ می رود) بیان کردہ ایم کہ فاسیان آنرا</p>	<p>از گره رفتن اہل تحقیق شنیدہ شد کہ این ترجمہ مثل ہندیت و جامع ہفت نابود و تلف شدن نقد و غیر صاحب ناصر و صحیح در فارسی "از کیسہ چہ می رود؟" (الخ) و فرماید کہ تلف شدن چیزی از رو غیر کہ در پاچہ بستہ باشد گوید کہ معنی از کیسہ رفتن این ترجمہ محاورہ ہندیت (صاحب ۵) خون می چکد ز غنچہ منتظر بلبلان پذیرین نقد تازہ گز گره روزگار رفت بہ صاحبان رشیدی و شمس مہربان ناصری۔ خان آرزو در سرچ گوید کہ تحقیق آنست کہ این مثلی است و آنرا در مٹلی گویند کہ چون کاری کنند و شخصی بی نقصان خود فراموشت رساند گویند: "از گره او چہ می رود؟" مثلی گوید بعبید از غور و تحقیق است ما بر مقولہ و معنی ز نقد و غیرہ را در ان و غلی نیست و از بعضی (از گره او چہ می رود) بیان کردہ ایم کہ فاسیان آنرا</p>
--	--

ازہین مصدر پیدا کردہ اندو ساخته اندہ انیکہ این مصدر حقیقی این مصدر زرقند وغیرہ را درین خلی
 را مقولہ یا مثلی گوئیم و محل استعمال این بیان فرمودہ کلی است و برای غیر زرقند بہت نقصان
 خان آرزو هیچ تعلقی ازین مصدر ندارد بلکہ آن مطلق استعمال این کردن مجاز باشد مخفی مباد کہ
 محل استعمال مقولہ مذکور است کہ گذشت و آنچه (از کسیہ رفتن) (لازگرہ رفتن) ہر دو مصداق اصطلاحی
 خان آرزو فرماید کہ "زرقند وغیرہ را درین خلی فارسی است و تخصیص اول را بحسب سماعت
 نیست ہم بخیاں ما درست نیست کہ بمعنای تھانی زرقند گوئیم (ارو) و یکجہا از کسیہ رفتن۔
 از گریبان سر بر آوردن (مصدر اصطلاحی) بقول بحر عجم جلوہ گر شدن۔ و یکجہا از کسیہ رفتن
 ذکر این نکرد و سندی پیش نہ شد۔ معاصرین عجم تصدیق این می کنند (ارو) جلوہ گر ہونا۔
 از گریہ ماتم گل سوری نروید (مثل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی و حسن ذکر این کردہ
 از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف گوید کہ مقصود اینست کہ گل سوری یعنی گل سرخ از آب
 شیرین نشو و نمایا بد و آب شور یا تلخ با درخت گل سرخ نمی سازد و (گریہ ماتم) درینجا استعارہ
 باشد از آب تلخ یا شور۔ فارسیان این مثل را بجائی استعمال کنند کہ نسبت چیزی لمخوٹا باشد
 گویند کہ آب گریہ در خورد آن نیست کہ از آب باری درخت شود و اگر بالفرض از و کار گیرند گل
 سوری را نہ رویا نہ کہ تلخی اشک با درخت گل سازد۔ (ارو) دکن میں جب کاشتکاری کو
 لئے پانی۔ کافی مقدار میں نہیں ہوتا تو کہتے ہیں کہ "کیا موت سے کتوہ چلائیگا" مقصد یہ
 کہ کاشتکاری کے لئے جن ذرائع سے پانی کا استعمال ہوتا ہے انہیں سے کام چل سکتا ہی
 یہ نہیں ہو سکتا کہ پیشاب کے بہرہ سے پر تخم بودین۔

از گلاب شکر | (استعمال) بقول صاحب مؤید بحوالہ شرح المنہن شیرازی کہ از گل سازند دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد مؤلف گوید کہ در بعضی نسخ مؤید این لغت متروک است بخیاں ما این کنایہ باشد یعنی خیری کہ از گلاب و شکر سازند۔ کنایہ گرفته اند از شراب گل۔ حیف است کہ نہ ہی پیش نشد۔ (اردو) گلاب کے پھولوں کی شراب۔

از گل آن | (استعمال) بقول صاحب مؤید واند با کاف فارسی ای از طینت و خلقت آن۔ صاحب شمس گوید یعنی از خلق آن مؤلف گوید کہ بکسر کاف فارسی باشد کہ فارسیان گل را بمعنی طینت و خلقت گرفته اند و بقول برہان خاک باب آمیختہ پس این استعمال بہ معنی حقیقی است (اردو) اوس کی طینت سے۔

از گل او بر خوردن | (مصدر اصطلاحی) بقول بحر۔ بضم کاف فارسی و کسر لام از خلق و دولت او بہرہ مند گردیدن۔ صاحب مؤید شمس از مشتقات این (از گل او بر خوردن) را ذکر کردہ بمعنی از شفاعت و خلق و دولت او بہرہ مند شوند۔ مخفی مباد کہ گل بقول برہان بطریق کنایہ افادہ معنی دولت ہم کند۔ چنانکہ گویند از گل شما اینہارامی شنوم۔ یعنی بدولت شما (الخ) (اردو) اخلاق اور دولت سے متمتع ہونا بہرہ یاب ہونا۔

از گل او بر خرید | (مقولہ) بقول صاحب است از ان۔ (اردو) اوس کے اخلاق اور بحر و ضمیمہ برہان و ہفت یعنی از خلق و دولت او دولت سے متمتع حاصل کرو۔

بہرہ مند گردید مؤلف گوید کہ | (الف از گل باغش) (استعمال) بقول ضا
 است از مصدر گذشتہ یعنی صیغہ جمع امر حاضر شمس بمعنی نعیم خجات و صاحب اند۔۔۔۔۔

(ب) از گل باغش برخوردارند | یعنی از شفا عمت
 و از خلق و از دولت باشند و پس (ارو) (الف)
 و خلق و دولت او بہرہ مند شوند۔ آوردہ ہو
 اس کے باغ کے پھول سے (ب) اکی شفا عمت
 گوید کہ این ہم متعلق است از مصدر (از گل و
 اور اخلاق اور دولت سے متعلق حاصل کریں
 برخوردار) کہ گذشت۔ لفظ باغ درین را کہ از گل تو اینہامی شنوم | (مقولہ) بقول
 است و این استعارہ باشد کہ (گل باغ) را بہار و اندامی از دولت تو مولف گوید کہ
 بمعنی شفاعت و خلق و دولت گرفتہ اند۔ بخیا
 ملاحظہ باغ) بہ نسبت گلست و آنچه صاحب
 شمس (الف را بمعنی نعیم نبات آوردہ قابل
 غور۔ زیرا کہ ملحوظ معنی (ب) الف بمعنی از شفا عمت
 از حاصل شد (ارو) تیری بدولت
 غم جو کہ وہ بات حاصل ہوئی۔

(۱) از گلو کشیدن | (مصدر مطلقاً) بقول بحر و بہار و وارستہ مرادف (از خلق کشیدن)
 کہ گذشت (مخلص کاشی) اگر از سینہ بی یادش بر آید نہ نفس را از گلو بایک کشیدن نہ
 صاحب اند گوید کہ این نوعی از تفریر است مولف گوید کہ (زبان از کام کشیدن) تفریری است
 کہ بجای خودش می آید کہ سلاطین سلف۔ زبان و ساز را می کردند یعنی زبانش از خلق کشیدہ از
 قطاری آوردند مخلص کاشی ہمین تفریر را برای نفس آوردہ است و بر جاشیہ وارستہ سندھی
 از کلام مرضی) برای (از خلق کشیدن) ہم آوردہ (و ہوندا) در دول ہر کہ می کند اظہار را
 چون فغان از خلق کشیدہ ما ہمین شد را بذیل (از خلق کشیدن) نوشتہ ایم کہ گذشت و در اینجا
 کردہ ایم۔ یعنی ازین سند مرضی مصدر (از خلق کشیدن در دول) پیدا میشود بمعنی و ور کردن و

دل و برآوردنش از خلق بچل تغزیر و همچنین از سند مخلص کاشی کہ بالاند کور شد مصدر اصطلاحی --

(۲) از گلو کشیدن نفس | بمعنی از گلو بہ شکل تغزیر بیرون آوردن نفس را پیدایمی شود (اردو)

(۱) دیکھو از خلق کشیدن (۲) دم بند کرنا۔ مار ڈالنا۔ یہ اسی قسم کی سراسہ جیسے (زبان کنچا)۔

از گلو ہا چکل | استعمال | بقول صاحب ہند کہ مذکہ دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکر و خیال

بحوالہ فرنگ فرنگ یعنی از کہ ام اصل و خاندان ما جز این نیست کہ درینجا گل استعارہ باشد از خانوادہ

فرمایہ کہ این محاورہ اہل زبان است مؤلف عن (اردو) کس خاندان سے ہے۔

از گور نقش خار بر رست | (مقولہ) بقول صاحب مؤید بحوالہ مؤید الفوائد یعنی تن مردہ را

زندہ گردانید۔ و نسخہ دیگرش کہ قلمی است (از گور نفس خاور بر رست) نوشتہ و بمعنی (تن مردہ زار

و زار گشت) آوردہ حیف است کہ نہ استعمال میں نہ شد۔ تخریر نسخہ مطبوعہ فی الجملہ معنی دارد کہ

کشان کشان کنایہ (تن مردہ زندہ شد) از ان پیدا کنیم و (از گور نفس خاور بر رست) چیزی نیست

و معنی آخر الذکر از ان پیدا شود و این بزبان معاصرین متروک است و بدون وجود نہ نتوانیم

تسلیم کرد کہ بزبان متقدمین یا متأخرین ہم باشد۔ بخیاں ما اصل این (از نقش گور خار رستن)

است کہ بجایش می آید حیف است کہ بہ کم التفاتی محققین در لفظ و معنی تصرف شدہ است۔

(اردو) مردہ کو زندہ کیا۔ اگرچہ ہم نے فارسی معنوں کے لحاظ سے ترجمہ کر دیا ہے لیکن ہاں

رای میں اس کا صحیح مصدر۔ دیکھو (از نقش گور خار رستن)

از گوشہ بامیکہ پریدیم پریدیم | (مثل) صاحبان امثال فارسی و خزنیہ و حسن و کراہین

کردہ از معنی و مثل استعمال ساکت اند مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را بموقع استقلال طبیعت

زند یعنی چون از کسی قطع تعلق کنند نباید کہ باز رو بسوی او کنند (اردو) دکن میں کہتے ہیں۔
جس کو چھوڑے پھر منہ نہ موڑے۔ یعنی جس شخص سے قطع تعلق کیا پھر اسکی جانب منہ نہ کرنا چاہا

از گوشہ دل نہادون (مصدر اصطلاحی) بقول (۵) برگوش ہنادہ سرف زلف ہ از گوشہ دل
بحر وہار و اتند از دل فراموش کردن مؤلف نہادہ مارا نہ فرماید کہ درین بیت التفات است
گوید کہ از دل بیرون کردن خیال کہ امر اختیاری از خطاب بغیبت (اردو) فراموش کرنا۔ دل
است۔ برخلاف فراموش کردن (انوری) سے خیال نکال دینا۔

از لب آرمی ملی راندن (مصدر اصطلاحی) دفع الوقتی ولایت و لعل کردن باشد (آرے
بلے) درمردودہ گذشت (ظہوری ۵) غیر آرمی و ملی راندہ ظہوری از لب نہ نیت درکام
زبان جای چرا و چون راہ (اردو) آرے بلے کرنا۔ (دیکھو آرے بلے)

(الف) از لباس عریان (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب شمس (الف) بمعنی
(ب) از لباس نفس۔ عریان از زینت بیرون آمدہ و (ب) بقول صاحب
(ج) از لباس نفس۔ عریان شدن مؤید۔ اسی از اوصاف ذمیمہ مجرّوشدہ و ازخوی

خود بیرون آمدہ و (ج) بقول صاحب بحر و ضمیمہ برہان (۱) از اوصاف ذمیمہ مجرّوشدن
(۲) از خودی بیرون آمدن۔ مؤلف گوید کہ (ب) و (ج) کنایہ باشد و برای الف وجہ کنایہ
نیت تا آنکہ مجرّو لباس را استعارہ از زینت کنیم سندی در کار است (اردو) (الف) زینت
سے معرا (ب) برائیون سے پاک (ج) (۱) برائیون سے پاک ہونا۔ (۲) بخود ہونا۔

از لب بدرچیدن حرف (مصدر اصطلاحی) کنایہ باشد از حرف زدن (ظہوری ۵)

(۱۵۱)

(۱۵۱)

لجھ مہراست دیشم تر۔ خداروزی کندوزی بکہ نشینم نگہ دیشم و حرف ازلب بدر چہینم پنہ
(اردو) بات کرنا۔

(۱۵۱)

ازلب بر آوردن خیری (مصدر مطلق) منہ یا زبان سے نکلتا۔

کنایہ باشد از ترک کردن از زبان نیاوردن چیز (اصطلاحی) ازلب حرف کسی بر زمین نہادن (مصدر)
برزبان (ظہوری ۵) سالک نشود تا سبک (اصطلاحی) کنایہ باشد از ترک کردن تذکرہ نویس
از بارگرا نشہ ازلب خیر منزل و فرنگ بر آورد (ظہوری ۵) خوشا زندی کہ کاش از شرابت
(اردو) زبان پر نہ لانا۔
ازلب برون آمدن آواز (استعمال) بردار دینہ (اردو) کسی کا ذکر ترک کرنا۔

(۱۵۲)

بقول بہار۔ حدیث و مانند آن در (آواز) ازلب سرزدن دشنام (مصدر مطلق)

داخل باشد مولف عرض کند (۱) از زبان بعضی از دہن کسی بر آمدن دشنام (ظہوری ۵)
و دہن بر آمدن آواز و نالہ و فغان و امثال آن پیش کہ می کنیم شکایت کہ سرزد دینہ دشنامی ازلب
(۲) بخصوصیت حدیث۔ مجر د سخن (لاناظیر) کو بجیب دعای مانہ (اردو) گالی منہ سے نکلتا۔

نیشا پوری (۳) ازلب برون نیاید آواز عشق (الف) ازلب کشادن (مصدر مطلق)

بازان نہ پرواز مرغ بسیل جز زیر پر نباشد (۱) بقول بہار مرادف ازلب و اکردن۔ از معنی
(۲) می تند گرد و ہانش بچو خط غنبرین نہ ہر جا ہر دو ساکت۔ صاحب اند نقل نگارش و

ازلب جانان ہی آید برون (اردو) (۱) آواز ہر دو از سعدی سند آورده اند (۲) از چہ
یانا لہ یا فغان وغیرہ منہ سے نکلتا۔ (۲) بات لب بکشتا با مرده و لان حرفی بیک رہہ دم امیان

ما این است که اگر مصدر	اعجاز سیحارانه مؤلف گوید که سند تقاضی نیست
که مصدر	
(ب) از لب واگردن حرف قائم کنیم	(ب) از لب کشادن حرف قائم کنیم
توانیم گفت که بمعنی مذکور مرادف (از لب کشادن حرف) است ولیکن هر دو محققین سندی که بر آن	معنی سخن کردن و مجرّد (از لب کشادن بخيال) با
چیزی نیست (ار دو) (الف) و (ب) بات کرنا (الف) از کلام بیدل آورده اند معنی تازه پیدا	از لب مهر برداشتن (مصدر مصطلحی) می کند (دو هوندا) (نواسه عند لیسان نکبت
کتابیه باشد از آغاز گفتگو کردن و زبان کشادن	(ظهور می) (قاصد از لب مهر گو بردار و بی
از لب جوئی بخيال ما ازین سند مصدر اصطلاحی	دشست بگویند گوش اور چشمها بر راه پیغام من است
(از لب کسی واگردن حرف) بمعنی از زبان گیرے گفتن پیدا شود	(ار دو) مهر سکوت تو ژنا - گفتگو شروع کرنا -
یعنی سخن کردن از لب و لهجه دیگری - فاعل	(الف) از لب واگردن (مصدر مصطلحی) (ار دو) (ب) دیکھو از لب کشادن حرف -
بقول بهار و اندم مرادف (از لب کشادن) (ب) دیکھو از لب کشادن حرف -	و هر دو محققین بر هر دو مصدر از معنی ساکت اند از لب وا کشیدن سخن (مصدر مصطلحی)
مؤلف گوید که ما بر (از لب کشادن) ذکر کرده ایم که بجای لفظ (سخن) حرف	که آن چیزی نیست و از سندی که در اینجا مذکور و امثال آن توان آورد و از معنی ساکت و سک
شد مصدر (از لب کشادن حرف) بمعنی سخن	از کلام صائب پیش می کند (د) یک جهان
گفتن و گفتگو کردن باشد پس در اینجا هم خيال	نماز اور پشت در جا میدی به از لب منصور

(۱۵۱)

(۱۵۲)

دوستی سخن و مکیثی - مؤلف گوید کارین سخن گفتن که از بگیری بآمده است یعنی نقل کردن مصدر از لب کسی و اکثین سخن پیدا میشود یعنی سخن گیری (اردو) کسی اور کی بات نقل کرنا

از لری بر آمدن | بقول بهار بضم لام از روستایت بر آمدن صاحب اتند هم ذکر این کرده (محمد سعید شرف ۵) زاهدان کو و بعد دلبری آمد بیرون و داخل شهر شد و از لری آمد بیرون و مؤلف گوید که (لر) بالضم بقول برهان طائفه باشد از صحرائشینان و بقول و آرتی قومی بود از ذریات شیاطین و معنی احمق و روستائی (النج) پس بخيال ما (لری) زیادتی یا مصدری در آخر معنی احمق باشد یا شیطنت (اردو) احمقی سے باز آنا - شیطنت سے باز آنا -

آر تعلق سگ - و ریامردار نمیشود | (مثل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت اند مؤلف گوید که فارسیان این مثل را بجائی زنند که مقصودشان از بیان بردباری عالیشان باشد و بخيال ما این باعتبار مقصد ماثل (ابر را بانگ سگ ضرر نه کند) باشد که گذشت (اردو) دیکھو ابر را بانگ سگ ضرر نکند -

ازم | بقول برهان و سراج و جهانگیری و جامع و هفت بفتح اول و سکون ثانی و میم یعنی (۱) فرزند باشد - صاحب ناصری سجواله جهانگیری ذکر این کرده گوید که او شاهی ندارد و خود تصدیق این نمی کند و صاحب مؤید این را بذیل لغات ترکی آورده گوید که بختتین است معنی فرزند و صاحب غیاث سجواله لطائف فرماید که (۲) بختتین در ترکی انگور را گویند - صاحب لغات ترکی (اوزم) معنی انگور نوشته عجیبی نیست که فارسیان او علامت ضمه را که در رسم خط

ترکی بکتابت قائم می شود حذف کرده (ازم) بضم تین استعمال کرده باشند و ہم صراحت فرمایند کہ
 بضم تین بمعنی فرزند است پس بنیال یا محققین فرس از غور کار نگر قند کہ این را لغت فارسی
 دانستند (اردو) (۱) فرزند - بقول آصفیہ (فارسی) اسم مذکر - پوت - بیٹا - لڑکا - (نیم ۵)
 خالق نے دئے تھے چار فرزند پوتا انا عاقل ذکی خردمند (۲) انگور - بقول امیر (فارسی)
 مذکر - غنہ - ایک مشہور میوہ - خشک ہو جانے کے بعد منقے ہو جاتا ہے -

ازما | بقول صاحب ضمیمہ برہان مخفف ازما کہ امتحان کنندہ باشد و گیر کسی از محققین فرس
 ذکر این نکرد مؤلف گوید کہ (ازمودن) در محدوده گذشت بمعنی آزمائش نمودن - و (ازمودن)
 بہ مقصورہ نیامدہ - اگر این را نتیجہ لب و لہجہ مقامی خیال کنیم (ازما) امر است از (ازمودن) بمعنی
 بیازما و امر تا آنکہ با اسمی مرکب نشود و افادہ معنی ہم فاعل ترکیبی نمی کند (کار ازما) البتہ اسم فاعل
 ترکیبی است ولیکن نمی شود کہ (ازما) را بمعنی آزمائش کنندہ گیریم - حیف است کہ سندی پیش نشود
 بہ تحقیق ما (ازما) بمعنی بیازماست و بس (اردو) آزمائش بقول امیر بمعنی امتحان کرنا (الخ) اس کا
 امر بھی اردو میں آ رہا ہے -

ازما حرکت از تو برکت | (مثل) صاحب محبوب الامثال ذکر این کرده از معنی و محل استعمال سا
 مؤلف گوید کہ (از تو حرکت و ازما برکت) بجای خودش گذشت آن - ارشاد - او تعالی شانہ است
 بسوی انسان و این مقولہ انسان است بارگاہ او تعالی شانہ - مقصود ہر دو یکی است - محققین
 امثال - مثل ما بعد الذکر را بیان کردہ اند و ما از معاصرین عجم ہم آں را شنیدہ ایم - ذکر این بجز
 صاحب محبوب الامثال دیگر کسی نکرد (اردو) ویکھو از تو حرکت ازما برکت - صاحب

کامیاب شود مراد این است کہ مردی و نامردی چیزی نیست یک قدم پیش - نامردی و نامردی و دلس (اردو) دکن میں کہتے ہیں "جس کا قدم بڑھا وہی جھنڈے پر چڑھا" یعنی جو بخت لے گیا وہی مشہور ہوا - نیز کہتے ہیں "جو سب سے آگے وہی مرد میدان" - نیز ہندی میں یہ کہاوت مشہور ہے "پگ آگے پت رہے - پگ پاچھے پت جائے"

از مسار و وختن | (مصدر اصطلاحی) بقول بحر و بہار و انسد کمال احتیاط نگاہ داشتن و سخت بستن مؤلف گوید کہ باید کہ لفظ (چیزی) بر آخرا میں زیادہ کنیم و مقصود محققین (از سخت بستن) چیزی را از میخ های آهنی متحکم کردن باشد تا فرو نرزد (محمد سعید اشرف ۵) تا گرفتہ یاد از خصم لئیمت طرز نجل: دوختہ زر را بدست خویش از مسار گل: مخفی مباد کہ مسار لغت عرب است کبسر اول و بقول صاحب منتخب معنی میخ و از میخ دوختن کنایہ باشد - از کمال استواری و کمال احتیاط چیزی (اردو) میخون سے مضبوط اور متحکم کرنا - کمال احتیاط ہی حفاظت کرنا -

از معاطفہ باد و خراک بر نخیزو | (مثل) صاحبان امثال فارسی و خزینہ ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف گوید کہ فارسیان این مثل را برای اظهار نتیجہ با محبت غیر جنس استعمال کنند مخفی مباد کہ معاطفہ بضم اول بقول صاحب نہتی الارب معنی باہم مہربانی نمودن است مقصود این است کہ اگر باد و آ مادہ مہربانی شود حاصلی نیست جز آنکہ خاک بر خیزد و در چشم و دہن افتد نقصانی بخشد (اردو) دکن میں کہتے ہیں "ہوا کی آشنائی سے منہ میں مٹی" اس کا مطلب یہ ہے کہ غیر جنس کی محبت اور دوستی

نقصان کے سوا کچھ حاصل نہیں ہے۔ ہند میں کہتے ہیں ”کو کمون کی دلالی میں ہاتھ کالو“
 بقول آصفیہ۔ بُرے کام میں پڑنے کا انجام بدنامی ہے۔ جس کام میں ناحق نام بدنام
 ہوا اسکی نسبت بولتے ہیں مؤلف کہتا ہے کہ اسکا حاصل وہی ہے جو فارسی مثل کا حاصل
 از مغز برون فشاندن چیزی (مصدر اصطلاحی) بمعنی ظاہر کردن چیزی از مغز باشد۔
 (ظہوری ۵) برون فشاندن ظہوری ز مغز عطر سخن پشما ہما ز شمیم تو در شام کشید (اردو)
 کسی اچھی بات کا دماغ سے پیدا کرنا۔

از مکافات عمل غافل مشو (مثل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی و احسن و محبوب الامثال
 گندم از گندم بر وید جو ز جو (ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت اند۔ مؤلف گو
 کہ فارسیان چون ظالمی را بتلا می مصیبتی یا بدکاری را بہ اشغال بد۔ یا ظالم را بنظم مبتلا بنیند بحت
 او بطور پند و نصیحت این مثل را زنند (اردو) بقول صاحب محبوب الامثال ”جیسا دو گے
 ویسا پاؤ گے“ ہے یہ گنبد کی صدا جیسی کہے ویسی سنے ”دکن میں کہتے ہیں ”جو بولے
 وہی کاٹے۔“

از مل (بقول برہان و جامع و جہانگیری و نفث و سراج بروزن جدول (۱) بمعنی بیار و کثیر
 باشد و (۲) آواز را نیز گویند و (۳) بمعنی ہمہ و مجموع ہم آمدہ۔ صاحب مؤید بحوالہ قنیہ بمعنی
 دوم قانع و ذکر این بذیل لغات فارسی کردہ مؤلف گوید کہ این اخت عربی است بقول
 محیط المحيط بمعنی آواز مختلط و تمام و بقول شتی الارب عیال بسیار ہم پس متحقق شد کہ این
 فارسی نیست و معنی دوم و سوم در استعمال عرب ہم موجود نیست معنی اول عرض میشود

کہ اگر فارسیان این را بعض (عیال بسیار) بمعنی مجرب و بسیار استعمال کرده باشند۔ طالب سند باشیم اندر
صورت تصرف فارسیان باشد صرف در معنی اول (اردو) (۱) بہت (۲) دیکھو آواز (۳) کام
از من | بقول صاحب شمش بجا الہ سکندری بر وزن برمن و بہ تحقیقش یکسر یکم و بفتح دوم
نام ولایتی کہ ابرشیم آن مشہور است دیگر کسی ذکر این نکرد و بہ تحقیق نہ پیوست کہ در کدام اعلیم واقع
است (اردو) از من ایک ولایت کا نام ہے جس کا ابرشیم مشہور ہے۔

از من در گذر | (استعمال) بقول صاحب اند بجا الہ فرنگ فرنگ بمعنی گناہ من بخش مو
گوید کہ این امر است از مصدر (از کسی در گذشتن) کہ گذشت ضرورت نہ داشت کہ ذکر مستقل
این کنند (اردو) میری خطا معاف کر۔

از مودن | بقول صاحب بحر عجم مخفف آزمودن کہ در مودہ گذشت و آزمایہ مضارع
این۔ صاحب نوادر ہم ذکر این کردہ بذیل آزمودن۔ فرماید کہ بالمد والقصر آمدہ مؤلف گویت
کہ (آزمون) بمعنی امتحان در فارسی آمدہ در مودہ مذکور برخلاف آن (آزمون) بمقصورہ نام
پس فارسیان از ہمین اسم جامع مخفف نون آخر و بزیادت (دن) علامت مصدر آزمودن
کردند و مصدری ساختند۔ پس آزمودن بجا اصل است و آزمودن بقصر نتیجہ لب و لہجہ
مقامی و مخفف آن (اردو) دیکھو آزمودن۔

از موم سنگ ساختن | (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب بحر۔ کار عجیب و غریب کردن
بہاروانند گوید کہ این کنایہ باشد (نظامی ۵) کہ چون شاہ عالم بدنامی روم بہ فرمودہ مانگ
سازد موم بہ پیروزی آن نقش درخواستہ چوپیروزہ نقشی شد آراستہ بہ (اردو) عجیب غریب

<p>که مار از معنی بیان کرده صاحبان بحر و بهار اتفاق نیست زیرا که استعمال (الف) برای هر یک متفاو معنی تازه پیدای کند اگر (از میان برداشتن) را بسوی خس و خاشاک مضاف کنیم البته معنی آن نیست که این را مرادف (از میان برداشتن) دو رانداختن هم پیدای شود ولیکن در همه جای</p>	<p>بهار ذکر این بذیل (از میان برداشتن) کرده مقارناید که هر دو مرادف یکدیگر باشد - سندی پیش نکرد - غالب سندها بشیم که معنی لفظی این متقاضی آن نیست که این را مرادف (از میان برداشتن) (ار دو) و یکجو از میان برداشتن -</p>
<p>یک معنی کار نتوان گرفت و اگر خواهیم که برای (الف) معنی عام قاعده کنیم - بخيال مامن وجه کنایه باشد از معدوم کردن (ار دو) (الف) دور پسینکند معدوم کرنا - (ب) اپنے آپ کو مٹانا - بخود هونا (ج) صلح کو کالعدم کرنا صلح پر قائم نہنا - بدست و انگه زمین کناره گیر د: (ار دو) از میان بردن کسی را (مصدر صطلحی) در میان سے اٹھ جانا - کناره کرنا -</p>	<p>از میان برداشتن کسی را (که ذکرش بذیل) (از میان برداشتن خوشیتن را) گذشت (ظهوری) (ع) زمین کناره مکن بر دم از میان خود را بستم جو سه اگر من کناره مید انهم: (ار دو) و یکجو (ب) (از میان برداشتن خوشیتن را) از میان در انداختن (مصدر صطلحی)</p>
<p>(مرادف از میان برداشتن کسی را) که ذکرش بذیل (از میان برداشتن خوشیتن کسی) باشد که ذکر این بذیل (از میان برداشتن) (ع) زمین کناره مکن بر دم از میان خود را بستم جو سه اگر من کناره مید انهم: (ار دو) و یکجو (ب) (از میان برداشتن خوشیتن را) از میان در انداختن (مصدر صطلحی)</p>	<p>(مرادف از میان برداشتن کسی را) که ذکرش بذیل (از میان برداشتن خوشیتن کسی) باشد که ذکر این بذیل (از میان برداشتن) (ع) زمین کناره مکن بر دم از میان خود را بستم جو سه اگر من کناره مید انهم: (ار دو) و یکجو (ب) (از میان برداشتن خوشیتن را) از میان در انداختن (مصدر صطلحی)</p>

(۷۵۹)

(۵۲۸)

از نارنج زینجا زخم یافتن | (مصدر مطلق) بقول صاحب ناصری کنایه از ملامت و شتمنی است که بیکانات ملامت و شتمت یا بند نظامی (۵) چو یوسف زین ترنج از سرتیابی نیز نارنج زینجا زخم یابی پنهان گوید که محقق زبان بدان اگر چه این مصدر مطلقاً قاعده کرده است و از قصه یوسف و زینجا معنی این شعر را درست میکند ولیکن خیال ما این مصدر مطلقاً نیست که بمعنی ملامت و شتمت یافتن استعمال کنیم - قاتل (ارو و) ملامت کیا جانا -

از ناگاه | (استعمال) بقول بهار - مرید علیه ناگاه و ناگهان (کمال اسمعیل ۵) چه لطف از ناگهان بود که تشریف دادی از ناگاه بیک یادت از من رنجور و ناتوان آوردی که

آفتاب شریعت بطالع سعود و باوج برج سعادت ز ناگهان آمدنی (اسیری لاجبی ۵) جمال یار بر انداخت پرده از ناگاه و عیان نمود نقش جهان رخ چون ماه و (کمال اسمعیل ۵) بدو درختی و گشت بهشتی ز ناگهان از من مقدم فرح انگیزت اصفهان و مؤلف گوید که خیال ما - ناگهان - مرید علیه ناگاه است و در هر دو کلمه (از) زائد و نمی توانیم تسلیم کرد که (از ناگاه و از ناگهان) مرید علیه ناگاه و ناگهان است قاتل (ارو و) یکایک - یک بیک -

(الف) از ناو | بقول صاحبان برهان و رشیدی و هفت و اند نام ناحیه است از ناو

(ب) از ناوه | همان - صاحب جامع و ذکر (الف) کرده و صاحب سروری و سراج بذیل (الف) (ب) را هم نوشته مؤلف گوید که (الف) مخفف (ب) باشد - مخفی مباد که (ناو) و (ناوه) هر دو اسم جامد فارسی زبان است بمعانی مختلفه چنانکه صاحب برهان صراحت آن کرده است - پس عجیبی نیست که نظر معانی مذکور بنا به سببی خاص این مقام را (از ناو) و (ناوه)

نام نہادہ باشد و انتہا علم (اروو) نواحی ہمدان سے ایکہ مقام کا نام (ازناو) و (ازناوہ) ہوا
ازنب | بقول برہان و ہفت بر وزن مذہب (۱) بمعنی رنجش باشد کہ از رنجیدن است
 و (۲) در عربی فریبہ را گویند کہ قتلہ لاغراست صاحب اند صراحت کند کہ این لغت
 فارسی است بمعنی اول مؤلف گوید کہ صاحب اند بحوالہ تہی الارب (ازنب) بمعنی فریبہ
 شدن آورده پس ازنب در عربی بمعنی فریبہ تر باشد و بدین وجہ کہ زیادتی فریبہی ملائت خیر است
 عجیبی نیست کہ فارسیان مجازاً این را بمعنی رنجش استعمال کرده باشند یا اسم جامد فارسی قدیم
 باشد۔ خان آرزو در سراج فرماید کہ در عربی (اذنیہ) بہین معنی است (کافی المصباح دالکنز)
 پس ظاہراً (اذنیہ) را کہ لفظ عربی است چنین خواندہ باشد۔ صاحب اند نوکر (اذنی) بروزن
 بقا بالف مقصورہ کردہ فرماید کہ لغت عربی است بمعنی آید ادا دل و رنجہ کردن و رنجہ شدن و
 رنجش و چیزی کہ آزار دہد۔ الحاصل خیال ماہمان است کہ بالاند کور شد و برای تبدیل (اذنی)
 بہ (ازنب) قاعدہ تبدیل فارسی مقتضی نیست (اروو) (۱) رنجش۔ بقول آصفیہ (فارسی) اسم
 مؤنث۔ آزر دگی۔ ناخوشی (۲) فریبہ بقول آصفیہ (فارسی) لاغر کا مقابل۔ بچیم شمیم۔ تن و
 توش کا تیار۔ سدا۔

از نرمہ گوش | اصطلاح۔ بقول اند و بہار کنایہ از کمال اطاعت از قبیل (ازبن
 گوش) کہ گذشت۔ دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد حیف است کہ سند می پیش نشد
 متاق سند باشیم (اروو) دیکھو از بن گوش۔

(۱) از نسق اقتادون | (مصدر اصطلاحی) بقول بہار و اند بمعنی بی ربط و پریشان شدن (ابوظلا

کلیم ۵) اگر از نسق فاده احوال ماچه نقصان به عقد گهر زمیت کی افتد از گستن به مو
گوید که باصول هر دو محققین بالا این متعلق باشد از مصدر عام (از چیزی افتادن) که گذشت
و ما این را مصدر خاص خیال می کنیم مخفی میا که نسق لغت عرب است بقول صاحب
بافتح سخن را نظم و ترتیب دادن و بفتحین رشت و ندان و جز آن که برابر و هموار باشد سخن
زینت داده و مهره در رشته کشیده (انتی) بخمال ما باید که این را

(۲) از نسق افتادن چیزی | قائم کنیم و این کنایه باشد (اردو) کسی چیزی کا بی ربط هونا
په نشان هونا -

اعتنا
(الف) از نظر افتادن | (مصادر صلاحي) بقول صاحب بحر (الف) بمعنی ناپسندونی

(ب) از نظر افگندن | شدن فرماید که (ج) متعدی اوست و ذکر (ب) کرده

(ج) از نظر انداختن | گوید که بمعنی بی اعتبار کردن باشد بخمال ما (ب) و (ج) هر دو

متعدی (الف) باشد - بهر گوید که (الف) مراد از چشم افتادن (و ب) مراد از چشم

افگندن (که گذشت مؤلف عرض کند که (ج) مراد از چشم انداختن (کما قرء ملا قاسم

مشهدی الف ۵) بی روی تو خورشید فاده از نظر من به مانده سیبی که کبف رنگ بر آوخته

(صائب الف ۵) ز خط پشت لب آن طاق ابرو از نظر قدی که نقش آخراز نقش نخستین

خو تر افتد (وله الف ۵) غنم چنان ربود که دنیا و آخرت به افتاد چون دو قطره شک

از نظر مرا به (در ویش واله هر وی ب ۵) بی پرده روی او توانم نظاره کرد به از بس حجاب

حسن فگند از نظر مرا به مؤلف گوید که باصول محققین بالا (الف) داخل است در مصدر عام

(از چیزی افتادن) و ما این را مصدر خاص خیال کنیم و ہمدراختنجا اختلاف خود ظاہر کردہ ایم و بنیال ما باید کہ در آخر ہر یک ازین سہ مصدر لفظ (چیزی) و (کسی) قائم کنیم (اردو) (الف) و یکھو از چشم افتادن (ب) و یکھو از چشم افگندن (ج) و یکھو از چشم انداختن۔

از نغمہ افتادن ساز | (مصدر صلاحي) بقول بہار۔ خارج آہنگ شدن ساز باشد (شفیع اثر ۵) بی ہم نفس صدانشو از کسی بلند افتد ز نغمہ ساز چو کیتار میشود بہ صاحب ساز ہمین مصدر را (از نغمہ ساز افتادن) نوشتہ بنیال ما ترکیب بہار بہتر از انداختن مخفی بنا کہ مصدر عام (از صد افتادن چیزی) بجای خودش گذشت و ما تخصیص این را پسندیم (اردو) ساز کا بے صدا ہونا۔

(الف) از نفس انداختن | (مصدر صلاحي) بقول صاحبان بحر و اندو بہار بمعنی خاموشی و بی صدا گردانیدن۔ خان آرزو در چراغ ذکر این ہمین معنی کردہ (طغرا ۵) شکوہ دانہ و دام از نفس انداختن مرا بہ شور بیہودہ ز چشم نفس انداختن مرا بہ بنیال ما باید کہ انیرا۔ (ب) از نفس انداختن کسی را | بمعنی بی نفس و بی دم کردن کسی قایم کنیم کہ کنایہ باشد از نیم جان کرش شدن ما ہمان است کہ بالاند کور شد (اردو) (الف) بے صدا کردینا۔ (ب) بے دم کردینا۔ صاحب آصفیہ نے (بے دم) پر فرمایا ہے۔ بے جان۔ ادم ہوا۔ سانس اکھڑا ہوا۔

(الف) از نفس گور خار برستن | (مصدر صلاحي) (الف) بقول صاحب ضمیمہ (ب) از نقش گور خار برستن | برہان کنایہ از خواری و بی اعتباری باشد و بقول

صاحبان بحر عجم و برہان و جامع و ناصری و مفت و انتہ (ب) بہ ہمین معنی۔ صاحب شمس ذکر ماضی مطلق (ب) کردہ گوید کہ یعنی مرد مزار و زار گشت و بھوالہ صاحب مؤید فرماید کہ کنایہ از کار زشت است و آنچه در مؤید است بر (از گور نقش خار پرست) بیان کردہ ایم کہ گذشت۔ سندی پیش نہ شد و بہ تحقیق ما (ب) درست است و در الف غلطاً نقطہ بہ تسامح صاحب ضمیمہ برہان باشد یا بہ غلطی کتابت۔ فارسیان رستن خار بر قبر کسی بسیار بد داند و شگون گیرند بر غیر مغفرت مدفونش عوام اہل ہند ہم چون کسی را بد عای بد یاد کنند گویند۔ ”گورش ملو باد از خار“ پس (از نقش گور خار رستن) بمعنی حقیقی رستن خار است بر تودہ قبر کسی و بطور عام کنایہ قرار دادہ اند برای خواری و بی اعتباری مدفون و در محاورہ پر زندگان ہم استعمال این شدہ دیگر ہیچ (ارو) خوار اور بے اعتبار ہونا۔

از نقش نگار و رود و یوار شکستہ	(مثل)	اے یادگار ہے۔ دکن میں کہتے
آثار پدید است صنادید عجم را	صاحبان	ہیں۔ ”شکستہ عالی میں بھی ایک خاص
خزینہ و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی	رواق ہے۔	گو کیسی ہی خراب حالت
و محل استعمال ساکت اند مؤلف گوید کہ	میں ہے مگر بزرگون کی نشانی ہے۔	
فارسیان چون آثار قدیم یا چیری از مصنوعات	اس کی موجودہ روی حالت اپنی شان و	
پیشینان بہ بینند۔ بیاد کرد صانعش این شعر	شوکت کی خبر دیتی ہے۔	اُس مقام پر یہ
را بر زبان راند (ارو) یہ چیز اگرچہ بُری	استعمال کئے جاتے ہیں جب پیشینوں کی کوئی	
حالت میں ہے لیکن اپنے صانع کی	یادگار نظر آجائے۔	

از نمد بیرون رفتن شراب | (مصدر مصطلحی) بقول صاحب بجر عجم - صاف و
خالص شدن شراب - بہار گوید کہ مرادف (از نمد گذشتن شراب) کہ می آید و این کلمات
باشد مؤلف گوید کہ فارسیان چون خواهند کہ شراب را از دُر دِ پاک و صاف کنند در
نمد بیالانند از همین طریق عمل این محاورہ قرار یافت (ملاطفر ۵) چوبیرون رود این
شراب از نمد خور و چشم آئینہ آب از نمد صابا اندہم دگر این کردہ (اردو) شراب
چہن کر صاف ہونا۔

از نمد چیزی کلاہ داشتن | (مصدر مصطلحی) آئینہ بودن و اگر تمہیم پندان بر خلاف ما باشند
بقول بہار و اندو صاحب بجر عجم ہمطور و ہم وضع باید کہ تمہیم را محدود کنند بصراحتی کہ بالا گذشت
او بودن (محمد قلی سلیم ۵) عیب است کہ بنشد (اردو) کسی خیر کے ہمنگ ہونا ہم وضع ہونا
بجز روی دل از ما نہ چون از نمد آئینہ داریم
کلاہی پڑ مؤلف گوید کہ نکتہ پندان - پسند
کنند کہ در تمہیم لفظ (چیزی) صرف ہمان اشیاء (از نمد بیرون رفتن شراب) کہ گذشت (بہار)
داخل باشد کہ از نمد برو خلاف کنند - چنانکہ آئینہ نوری فتوی تخلص ۵) از پوشش نمد
را غلافی از نمد کنند و خیال ما خوبتر بود کہ این را نہ بانصاف میشود بی چون می کہ از نمد گذری صاف
(از نمد آئینہ کلاہ داشتن) قائم کنند یعنی ہم وضع میشود (اردو) دیکھو از نمد بیرون رفتن شراب

از رنگ بدر آمدن | (مصدر مصطلحی) کنایہ باشد از رنگ و ناموس نہ داشتن و بی
شدن (ظہوری ۵) از ہر چہ در پیروی رنگ نکوشد کاید بدر از رنگ بنا موس و آید

(اردو) بے شری اختیار کرنا۔ بے شرم ہونا۔

ازنگ برون آوردن (مصدر صلاحي) ظہوری را برون آورده ازنگ عریانی نہ کنایہ باشد از بے شرم کردن مؤلف کہ تعدی بداع نعل کسوت خانہ عشقت قبا پوشم نہ مصدر ازنگ بر آمدن) باشد (ظہوری) (اردو) بے شرم کرنا۔

ازنو (اصطلاح) بقول صاحب بحر عجم و بہار معنی۔ بازیگی (مولانا وحشی ۵) بازم از نو خم ابروی بتی در نظر است نہ سلخ ماہ دیگر غرہ ماہ دیگر است نہ صاحب انند بچولہ فرنگ فرنگ فرمایکہ معنی بازیگی و تازہ و بار دیگر و دیگر بار کہ بحر بی مجدد آگویند خان از نو در چرخ گوید کہ مراد از سر نو باشد کہ گذشت (اردو) دیکھو از سر نو۔

(۱) از نو افتادن (مصدر صلاحي) بقول بہار مراد از صد افتادن) کہ گند صاحب انند این را با (از صد افتادن) ذکر کردہ (سلیم ۵) دل خزین عجبی نیست کز نو افتد نہ اگر شکستہ شود کوہ از صد افتد نہ مؤلف گوید کہ باید کہ بر آخرین مصدر لفظ خیرتی قائم کردہ۔

(۲) از نو افتادن چیری | معنی بی صدا شدن آن چیز قائم کنیم و لمجا نند سلیم۔

(۳) از نو افتادن دل | کنایہ باشد از بند شدن حرکت دل (اردو) (۱) و (۲) دیکھو از صد افتادن (۳) دل کی حرکت بند ہونا۔

از نو رفتن (مصدر صلاحي) بقول مراد از نو افتادن) صاحب انند این را صاحب بحر عجم معنی بی صدا شدن و بقول بہار بذیل (از صد افتادن) آورده (علی خراسانی

(۵) تا دور شدیم از تو دلم ذوق ندانست ^{نفس} (خیری) در کسی زیادہ کنیم چنانکہ بلا قصد افتاد (ن)
 کہ این بلبل گویا زلفت پیمولف گوید کہ بخیا ^{لفظ} ما باید کہ ذکرش کردہ ایم (ارو) و بکھوار صد افتاد
 از نواز | استعمال - بقول صاحب شمس بفتح نام زن فتحاک کہ چون فریدون فتحاک راکت
 (از نواز) کہ خواہر میشد بود در جبالہ خویش آورد مولف گوید کہ تسامح صاحب شمس نیست
 کہ (از نواز) را کہ برای مہملہ دوم بجایش گذشت بازی معجمہ دوم آورد۔ ماصراحتی کافی مہر
 کردہ ایم کسی از محققین با صاحب شمس نیست (ارو) و بکھوار نواز۔
 از نوکیسہ وام نحو اہ | (مثل) صاحبان خزنیہ و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محل
 استعمال ساکت اند مولف گوید کہ مراد از نوکیسہ نو دولت است و ظاہر است کہ نو دولت
 دولت را بسیار دوست می دارد و منی خواہد کہ حصہ از او بدیگری دہد تا آنکہ از او ام دادن ہم
 احتیاط کند۔ فارسیان بر ہموچہ مواقع این مثل را بطور پند و نصیحت زنند مقصود اینست
 کہ از نو دولت امید وام نہم نیست تا بوطاچہ رسد (ارو) دکن مین کہتہ ہین "نو دولت کو
 دولت پیاری" یعنی نو دولت سے بہت مشکل ہے کہ کوئی کچھ حاصل کر سکے۔
 از نی بوریان شکر خوری | (مثل) صاحبان خزنیہ و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و
 محل استعمال ساکت اند مولف گوید کہ فارسیان این مثل را با ہلارنا سبت و خصوصیت
 ہر چیز می زنند مقصود اینست کہ نیشکر ہم نی باشندونی بوریان ہم لیکن نیشود کہ از نی بوریان شکر خورد و
 نیشکر بوریان سازند۔ مصداق (ہر کسی را بہر کاری ساختند) باشد و مرادف (از کفجہ مار حلوانتوان
 خورد) کہ گذشت (ارو) و بکھوار (از کفجہ مار حلوانتوان خورد) دکن مین عام لوگ کہتہ ہین انگلیز

سے بچے نہیں ہوتے۔

ازو | استعمال - بقول صاحب اندجوالہ فرنگ فرنگ مخفف (ازاو) است (انوری)
 (۵) خسرو عظم و دارای عجم وارث جم نہ کہ ازور سم جم و ملک عجم نام گرفت نہ مؤلف گوید
 کہ صاحبان قواعد فارسی - حذف - این قسم الف را کہ در آغاز ضمائر است بجا لت ترکیب با
 (از) جائز دارند و واجب (اردو) اُس سے -

ازو برست | استعمال - بقول صاحب
 اندجوالہ فرنگ فرنگ بمعنی - ازو بہرہ مند و است کہ بجای خودش می آید - ضرورت
 منتفع شد - دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد - کہ ذکر این کنیم کہ ماضی مطلق نیست (اردو)
 مؤلف گوید کہ صاحب موارد برست بمعنی فائدہ برداشت اُس سے پہلو ہتی کیا -

آوردہ پس بخیال ما (ازو برست) بمعنی حقیقی (۱) ازو تا این بیار نیست (مقولہ)
 (اردو) اس سے متمتع ہوا - نفع پایا نہادہ (۲) ازو تا این بسی نیست | بقول
 حاصل کیا - صاحب اند - اے بیار تفاوت نیست

ازو پہلو ہتی کرو | (مقولہ) بقول صاحب
 (ناصر علی ۵) ما وفا کیشان نگاہ حسرت

ازو پہلو کرو | اندجوالہ فرنگ فرنگ
 بت دیدہ ایم نہ ورنہ از بتجانہ تا ما حرم بیار

یعنی ازو کنا رہ کرد دیگر کسی از محققین این یا نیست نہ (خاقانی ۵) انا حمد تا احد بسی

نہ نوشت مؤلف گوید کہ مصدر اصطلاحی
 میمی میان حجاب معنی است نہ مؤلف

(پہلو ہتی کرو دن و پہلو کرو دن از چیری فارسی) گوید کہ چیری کہ قابل بیان است (بیار نیست)

وہی نیست) کہ بمعنی تفاوت بسیار نیست مثل
لفظ (از و تا این) را در معنی دخلی نیست از اینجا
که دیگر محققین فرس این را ازین مقام ترک
کرده اند و از ہر دو اسناد ہر چہ پیدای شود
(از طلائ تا فلان بسیار نیست وہی نیست) اس کے سوا۔

(ارو) اس میں اور اس میں کچھ فرق
نہیں ہے یعنی زید و عمرو میں۔ تھانے اور
اور حرم میں کچھ فرق نہیں ہے۔

از و جز استعمال۔ بقول صاحب انہ

بضم جیم تازی و سکون زای ہوز بمعنی جز
از و (فروسی ۵) جز او ہرگز اندر دل
سبا و از و جز۔ بر من نیارید یاد و فرماید کہ
احتمال این معنی ہم ہست کہ اگر جز از و بیارید
پیش من نیارید و بدیگری بیارید لیکن مطلب
از و رو بقول برہان با و او بروزن شب گدو۔ دوائی است کہ بفارسی (اندہ قوق)

خوانند و بحر بی (خند قوقی) گویند کہ اگر آب آن را بگزیند و بار و عن سجو شاتند و بر طفلی کہ در بکرت
آید بالند زود بکرت آید و جمیع باد ہار نافست۔ صاحب انہ ہم ذکر این کرده۔ صاحب

محیط بر (حد قوتی) فرماید کہ لغت نبطی است و بیونانی (طوطس) و (طریقہ) و (کرکریا) و بناری
 (اندوقو) و (کرکمان) و (دیو اسپت) گویند و بخت بر برمی و افریقہ (افراسیون) و بہ عربی
 (عرمضان) و (عرقصان) و آن برمی و بتانی باشد و ہندی (بسکپرا) و (گد اپرنا) نامند
 گرم در دوم و خشک در اول و در این اختلاف ہم بتانی آن معتدل الجلا و تخفیف و
 منقی قروح و نبات آن مولد خون عکری غلیظ و منافع بسیار دارد و بالجملہ این قدر متحقق شد
 کہ این اسم فارسی زبان نیست۔ آنچه صاحب اندان رالنست فارسی گوید محل نظر صاحب
 محیط این را بہ دال مہملہ سوم (ازدرد) نوشتہ فرماید کہ لغت بر برمی و افریقہ باشد (ازدو)
 بقول صاحب محیط بسکپرا۔ گد اپرنا۔ صاحب آصفیہ نے بسکپرا پر لکھا ہے کہ (ہندی)
 اسم مذکر۔ دو اکے ایک پودے کا نام۔ صاحب ساطع نے اسکوزبان سنکرت کا لفظ
 قرار دیا ہے۔ فرماتے ہیں کہ ایک مشہور پودا ہے جسکی جڑ و اوٹن میں متعل ہوتی ہے۔
 ازوری | بقول صاحب برہان و ہفت و اند بر وزن سرسری بلغت بر برمی نام درختی
 است سطر و خار دار۔ پوست آن سرخ و گندہ می باشد در دار و بکار بزد حیف است کہ
 صراحت اسم فارسی یا عربی این نہ شد و از اسمای ادویہ ہم بہ تحقیق نہ پیوست کہ این کد اقسام
 درخت است۔ صاحب محیط ہم ازین ساکت۔ بخیاں ما این همان است کہ صاحب محیط
 انرا (ازدوئی) نوشتہ بہ دال مہملہ سوم و اوچار ہم نام (دارشیشان) و (بردارشیشان)
 فرماید کہ اسم فارسی است و عبری (قندول) و بر برمی (ازدوی) و برومی (اٹھابوس)
 و (اٹھالیوس) و بیونانی (اصغلاوس) و بتانی (عیدان) و ہندی (کائی پھل) نامند

و آن پوستی است سطر مانند سلیمه مائل بخرنی و بسیار خاردار مائل بگرمی و خشک و در دو دم و گویند
گرم و در اول و خشک و در آخر و دوم و در آن حرارت و قبض است پوست آن در لطیف و تقویت
قوی تر - منافع بسیار دارد (النج) پس متحقق شد که محققین اول الذکر به تسامح بجای دال ممله سوم
و اول نوشتند و او چهارم را برای ممله بدل کرد و پنجم را دال ممله سوم را بقاعده فرس به او بدل کردن
مکن است - همچو (بید) و (میو) که معنی کرکی است و لیکن تبدیل او و چهارم را برای ممله خلاف
قاعده فرس می باشد باقی حال - خیال ما نیست که غلطی کتابت یا تسامح اهل تحقیق (ازدوی)
را (ازوری) قائم کرد و دیگر هیچ (ارو) کا سه پهل - بقول آصفیه - هندی - اسم مذکر - ایک
و او کا نام جو حقیقت کسی درخت کی چھال ہے جسے عربی میں دار شمشان کہتے ہیں - (النج)

از و زاع گرفت	(مقوله) بقول صاحب زاع بمعنی فتنه هم آمده (کافی البرهان و السراج)
انند بمعنی از و جیل بازی کرد و از و دغا و فریب اگر بر آدعای صاحب انند سندی پیش شود نمود - دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد	اعتبار را شاید (ارو) اس سے دغا و فریب کیا
گوید که (زاع گرفتن) بقول صاحب بحر بمعنی طعنه	از و غائب مشو (مقوله) بقول صاحب
زدن و استهزا کردن آمده و خود صاحب انند هم	انند بمعنی از و غافل شو - متعل (حافظ ع) خصوص
این را بجای خودش نوشته پس این مقوله مشتق از	گر همی خواهی از و غائب شو حانطه و دیگر کسی از محققین
همین مصدر باشد بمعنی - از فلان استهزا کرد -	و ذکر این نکرد مؤلف گوید که درین مصرع (غائب
هیچ معلوم نمی شود که معنی دغا و فریب و جیل	مشو بمعنی دور شو آمده - بنجیال مانع ضرورت
بازی چگونه درین داخل شد - مخفی مباد که مجرد	ندارد که غائب را بمعنی غافل گیریم پس بغیر وجود

سندھ کی زمینی تسلیم نہ کر دے (اردو) اس سے مستقل قائم کنیم (اردو) اس سے سبقت لے گیا۔ سپر غالیہ
 غافل نہ ہو اور ہماری رائے کے مطابق از و مشغول مشیو (مقولہ) بقول صاحب
 اس سے دورست ہو۔
 از و گوی برو (مقولہ) بقول صاحب
 اند سجالہ فرنگ فرنگ مراد (از و طوق)
 برو یعنی برا و فتیاب گشت و غالب آمد۔
 دیگر کسی ذکر این نکرد مؤلف گوید کہ گوی برو
 بقول صاحب بحر عجم معنی فائق آمدن و غالب
 آمدن آمدہ کہ می آید و این مقولہ مشتق است نہ شنیدیم۔ طالب سند با شیم (اردو) اس سے
 از زمین مصدر۔ ضرورت آن نبود کہ انیر بطول لے پروا ہوتا ہے۔ منہ پھیر لیتا ہے۔

از وی استعمال۔ معنی از و باشد کہ وہی بقول برہان در استعمال فرس معنی آو آمدہ۔
 دیگر بیچ (خسرو) از وی خوشست بر شکنیہا بگاہ ناز و زخسرو شکستہ فغان ہای زرا
 خوش (اردو) اس سے۔

از ہراک بقول صاحبان برہان و جامع و ہفت و اندلیفح ہای ہوز و رای بی نقطہ با
 کشیدہ و بجاف زدہ نام اصلی ضحاک مار است۔ خان آرزو در سراج بدکر این گوید کہ شہر
 نام اصلی وی (دہاک) بہ دال مہملہ و ضحاک معرب است پس صحیح (از ہراک) باشد
 (از ہراک) بہ زای عجمی و ظاہر (وہ آک) لقب است چنانکہ باید (انہی) مؤلف گوید

کہ چون اسم ظالمی است و بالتفاق اہل لغت لفظ (ازہراک) موجود است ضرورت آن نیست کہ اختلاف کنیم و باشند کہ (دہاک) ہم اسمش باشد و (ازدہاک) و (ازدہاک) نیز کہ تعریف ہر کئی بجای خودش کنیم۔ و اینجا ہمین قدر کافی است کہ این مرکب باشد از (زہرا) و (اک) زہر تعویذ برہان بر وزن قہرسم را گویند و بمعنی غصہ و غضب و خشم و قہر ہم آمدہ و (اک) بفتح بفتح اول و سکون بمعنی آفت و آسیب و ہلاکت پس (زہراک) بمعنی زہر ہلاکت نامش نہادہ باشند و الف بکسرت استعمال ساکن شد۔ پس الف وصلی۔ بقاعدہ فارسی در اولش آوردہ۔ (ازہراک) کردہ باشند (اردو) ازہراک۔ ضحاک کا نام ہے جو ایک نہایت ظالم پادشاں گزرا ہے۔ متراس کا بیٹا۔ بقول صاحب آصفیہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام ۴۰ برس پہلے ہوا ہے۔

ازہران | استعمال۔ بقول صاحب شمس انت فارسی است بالفتح بمعنی آفتاب و مہتاب و یکر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد و نہ سندی پیش شد۔ صاحب اندام بقاعدہ عربی تشبیہ کرد و فرمایہ کہ در عربی زبان بمعنی شمس و قمر آمدہ مؤلف گوید کہ اگر بقول شمس بقاعدہ فارسی این را بالف و نون جمع گیریم مفرس باشد۔ مخفی بہا کہ ازہرا لغت عرب است و بقول صاحب منتخب بمعنی روشن تر و سپیدہ روی از کریم و جوہر و ماہ۔ پس آفتاب و ماہ را کہ ہر دو روشن تر است بطور کنایہ (ازہران) گفتن جا دارد (اردو) چاند اور سورج۔ مذکر۔

ازہر باب | (اصطلاح) بقول صاحبان بحر و بہار و اند بمعنی ہر قسم و ہر گز نہ (انوری

(۵) دوش بایا رخویش می گفتم پد سخن دوستدار از ہر باب پد (اردو) ہر قسم سے۔
ہر اعتبار سے۔ ہر طرح پر۔

از ہر جا کہ سنگ آید بالای لنگ آید [مثلاً] اور فرمایا ہے کہ غریب ہی کو ہر ایک شخص شام ہی

صاحبان محبوب الا مثال و خزنہ و امثال فارسی مصیبت پر مصیبت آتی ہے۔

و حسن ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال است از ہر جور استعمال۔ بقول صاحب رہنما کجا

اند مؤلف گوید کہ این۔ مائل۔ نزہہ بر عضو سفر نامہ ناصر الدین شاہ قاچار معنی از ہر طریق یعنی

ضعیف می ریزد۔ باشد کہ می آید مقصود است مباد کہ جور بقول برہان بضم اول و فتح ثانی و

کہ شخص ضعیف و ناتوان مورد آفت و مصیبت سکون رای قرشت بمعنی بالا باشد کہ نقیض پان

شود (اردو) صاحب محاورات ہند نے و پست است۔ صاحب ناصری فرماید کہ در محاور

لکھا ہے کہ اردو میں اس موقع پر نزہہ بر عضو استعمال است کہ۔ بعد تر و جور بسیار بظان مبلغ

ضعیف می ریزد۔ کا استعمال بطور کہاوت و مقدار قرار گرفت یعنی بعد از زیر و بالای بسیار

ہوتا ہے۔ یعنی ضعیف کمزور کی ہر جگہ کم بختی (انج) و معاصرین عجم جور بضم اول و سکون واو

ہے۔ صاحب آصفیہ نے (نزہہ گرنا) پر مثل معروف و رای مہملہ بمعنی طور و طریق استعمال کنند

مذکور کا ذکر کیا ہے۔ صاحب محبوب الا مثال صاحب روزنامہ بجای دیگر لفظ جور را بمعنی

نے اس فارسی مثل زیر تعریف کے مقابلہ میں طرز و طریق آورده و درین استعمال ہم یہ معنی

لکھا ہے۔ ”مرے کو مارین شاہ مدار۔“ صاحب آمدہ۔ بعضی براتند کہ فارسیان طور را کہ بہ معنی

آصفیہ نے ”مرے کو مارین شاہ مدار۔“ لکھا کہ صنف است بہ تبدیل طای حطی بہ جیم و تبدیل

فتحہ بہ ضمتہ جو رکروند خلاف قیاس بخیاں مادرینجا ہم شلا می گویند کہ "این چه داستان بیان آمدن از
 جو ر معنی اول الذکر است یعنی بالا و مجازاً معنی مقصود خود زیند از ہر چہ بگذرد سخن از یار خوشتر است
 اعتبار مستعمل پس (از ہر جو ر) معنی از ہر اعتبار (ار دو) دکن میں کہتے ہیں "پیای کی کہاوت
 است و بس۔ فتح واد بکثرت استعمال مبتدئ من بہاے دکھڑے سے کیا کام" اس کا
 بہ سکون۔ (ار دو) ہر طریق سے ہر اعتباری مطلب یہ ہے کہ کام کی باتیں کرو و فضل
 از ہر چہ بگذرد سخن از یار خوشتر است | قصوں سے کیا فائدہ۔

(مثل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر کرنا | از ہر دور (اصطلاح) بقول بحر عجم دانند
 کردہ از معنی و تحمل استعمال ساکت اند مولف گوید مراد ف از ہر باب کہ گذشت بہا ہم ذکر این
 کہ فارسیان این مثل بجائی زنند کہ مقصود نشان کردہ و سندش بلفظ جملہ آورده (نظامی ۵)
 از ذکر مقصود خود باشد یعنی گویند کہ مقصود از ہر جملہ کا گنجت از ہر دوری بذور سخت از رو میان
 مقصود خود باید داشت و از غیر مقصود سخن لشکری چغنی مباد کہ در قبول برہان معنی نوع و
 بیان آوردن۔ مقصود را باطل کردن است جنس ہم آمدہ (ار دو) دیکھو از ہر باب۔

از ہفت و چار | (اصطلاح) بقول صاحب بحر عجم و ضمیمہ برہان و تہمس و مؤید کنایہ
 از ہفت تیارہ و چار طبع مولف گوید کہ خود صاحب بحر عجم (ہفت و چار) را کنایہ
 معنی ہفت تیارہ و چار عناصر نوشتہ پس درینجا ضرورت داشت کہ (از ہفت و چار)
 کنایتہ معنی (از ہفت تیارہ و چار طبع) گیرند بخیاں ماہمی آید کہ معنی کلمہ (از) را چار تک
 کر وند۔ فائل (ار دو) سات تیارون اور اربعہ عناصر سے۔

از ہلاکت جستن | (مصدر اصطلاحی) کنایہ باشد از نجات یافتن از ہلاکت - معاصرین عجم استعمال این کنند - صاحب رہنما بحوالہ سفر نامہ ناصر الدین شاہ قاجار آورده کہ "از قراریکہ گفتند از ہلاکت جستن" یعنی بہ تفصیل کہ بیان کردند از مرگ محفوظ ماندند (اردو) ہلاکت جستن از ہم | استعمال - بمعنی با یکدیگر و با ہم و ہمہ را - مخفی مباد کہ بقول برہان ہم بمعنی دیگر و یک جا و یکدیگر و ہمہ باشد و بمعنی نیز ہم و معانی متعدّدہ کلید (از) بجای خودش گذشت (عرفی) غم می کشد غنا غم من ہم شتاب دارم از ہم دعا بگویند یا ران شادمان را نہ (اردو) با یکدیگر - با ہم - تمام کو -

از ہم امتیاز کردن | (مصدر اصطلاحی) و سدا این پیش نہ کرو - دیگر کسی از محققین فرس بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید با او نیست مؤلف گوید کہ معنی لفظی این کہ بمعنی از یکدیگر تمیز کردن و شناختن (تلاظیر) از ہم جدا کردن است و پس کہ بقول صاحب نیشاپوری (۵) پنچنان گرفته جا بمیان جان بجز باز کردن بمعنی جدا کردن آمدہ پس باید کہ شیرین بکہ توان ترا و جان را از ہم امتیاز از ہم باز کردن و و چیر | قائم کنیم (اردو) کردن (اردو) ایک کو دوسرے سے فرق کرنا ایک کو دوسرے سے جدا کرنا -

از ہم بر آمدن | (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب بحر عجم و ضمیمہ برہان بمعنی (۱) پریشان شدن و (۲) غصہ خوردن - صاحبان مؤلف یعنی او ہر دو را یکجا نوشتہ از معنی ہر دو ساکت و شمس دانند و ہفت ذکر (از ہم بر آید) بہین

<p>دو معنی کر دہ اندو این مضارع ہمین مصدر اصطلاحی است حیف است کہ سندی پیش صاحب آصفیہ پارہ پارہ کرنا۔</p>	<p>نشد (اردو) (۱) پریشان ہونا۔ غم کھانا آصفیہ (۲) غم کھانا ہون لیکن مری نیت نہیں ہوتی کیا غم ہے فرے کا کہ طبیعت نہیں بہرتی ہے</p>
<p>ازہم بریدن (مصدر اصطلاحی) بہار ذکر این با مصادرا ازہم اتیار کردن و ازہم باز کردن (کر دہ از معنی ساکت و سندی پیش نکر دہ</p>	<p>ازہم پاشیدن (الف) ازہم پاشیدن (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب بحر غم و بہار تفرق و پریشان شدن و کرون لازم و متعدي ہر دو آمدہ مؤلف گوید کہ</p>
<p>ازہم پاشیدن (ب) ازہم پاشیدن آہ و پریشان شدن آہ (ظہوری) (۲) چوتار خام آہم پاشیدن ازہم پاشیدن سر و برگ نفس تا بید نمیشد</p>	<p>ازہم پاشیدن (ج) ازہم پاشیدن جسم را و گردن آن (صائب) (۳) دل روشن نہمی آخر جسم صائب را بنگتان کے پردہ ۷۲ ماہ</p>
<p>ازہم پاشیدن (د) ازہم پاشیدن صحبت گردن و شدن صحبت (صائب) (۴) شور و خروش صحبت مارا نمی پاشد نہم نہ موج می شیرازہ</p>	<p>ازہم پاشیدن (۵) چارہ غفلت دل آگاہ نتوانست کر دہ این گتان را پارہ ازہم</p>

(۱۵۹)

<p>جمیعت مابست است (دولہ) صحبت جسم و جدائی کشد کسی پیوند جسم و جان شدہ از ہم جدا</p>	<p>روان زود ز ہم می پاشد یک نفس شدم غربت</p>
<p>همان گشت بہار از ہمین نہ مصدر (ج) از ہم جدا کردن و و چیز یاد و کس</p>	<p>از ہم پاشیدن صحبت جسم</p>
<p>بیش نیست (اردو) (الف) تفرق اور پریشان</p>	<p>بریدہ یکست صائب تاکند جانان و جان از ہم</p>
<p>ہونا - تترتبر ہونا - برہم ہونا - پریشان کرنا - (اردو) (الف) (ب) از ہم جدا ہونا - ایک</p>	<p>کرنا - (ب) آہ کا پریشان ہونا - ضائع ہونا (ج) دوسرے سے جدا ہونا - (ج) از ہم جدا کرنا</p>
<p>جسم پارہ پارہ ہونا - جسم کو پارہ پارہ کرنا (د) صحبت برہم کرنا - صحبت برہم ہونا -</p>	<p>از ہم در شکستن (مصدر اصطلاحی) بقول</p>
<p>(الف) از ہم جدا شدن (مصدر اصطلاحی) صاحب فرنگ فدائی کہ از معاصرین عجم است</p>	<p>بقول بہار لازم از ہم جدا کردن بمعنی از ہم برید</p>
<p>مؤلف گوید کہ (بریدن) لازم و متعدی ہر دو</p>	<p>شدن است مؤلف گوید کہ کنایہ باشد و</p>
<p>آمدہ (کافی البحر) و صاحب مؤید (از ہم جدا شد)</p>	<p>را کہ مشتق از ہمین مصدر است بہین معنی آورد و کسی (اردو) پراگندہ ہونا - پریشان ہونا</p>
<p>و بنجیال ما باید کہ این را از - - - - - برہم ہونا -</p>	<p>(ب) از ہم جدا شدن و و چیز یاد و کس تمام از ہم در گذراندن (مصدر اصطلاحی) بہا</p>
<p>کنیم - چنانکہ ظہوری گوید (ع) تا چند از تو دور</p>	<p>ذکر این بذیل از ہم گذشتن کردہ فرماید کہ مجازاً</p>

<p>بمعنی مردن و غیره کمی آید مؤلف گوید که سندش گویا باشد: و همچنین</p>	<p>بمعنی مردن و غیره کمی آید مؤلف گوید که سندش گویا باشد: و همچنین</p>
<p>متقاضی آنست که این را بمعنی کشتن گیریم و این کنایه (ج) از هم ریختن زنجیر شب و روز را کنایه</p>	<p>متقاضی آنست که این را بمعنی کشتن گیریم و این کنایه (ج) از هم ریختن زنجیر شب و روز را کنایه</p>
<p>باشد و معنی لفظی این گذراندن کسی از یکدیگر و از هم باشد از هم خوردن نظام عالم (ظهوری)</p>	<p>باشد و معنی لفظی این گذراندن کسی از یکدیگر و از هم باشد از هم خوردن نظام عالم (ظهوری)</p>
<p>از موجودات و دنیا چنانکه ابو الفضل در دستور العمل زنجیر شب و روز از هم ریختن ظهوری پدید</p>	<p>از موجودات و دنیا چنانکه ابو الفضل در دستور العمل زنجیر شب و روز از هم ریختن ظهوری پدید</p>
<p>نوشته: اگر در نگاهداشت آن متمرکز یا فرستادن او مرار بجا تبصیر همان است: و هم از میان</p>	<p>نوشته: اگر در نگاهداشت آن متمرکز یا فرستادن او مرار بجا تبصیر همان است: و هم از میان</p>
<p>موجب فساد می باشد و از هم درگذراند پس (د) از هم ریختن طاق کسری کنایه باشد</p>	<p>موجب فساد می باشد و از هم درگذراند پس (د) از هم ریختن طاق کسری کنایه باشد</p>
<p>از هم شدن سلطنت و حکومت کسری (شفیع اثره) حرفی آمد از شکوه بارگاه است</p>	<p>از هم شدن سلطنت و حکومت کسری (شفیع اثره) حرفی آمد از شکوه بارگاه است</p>
<p>و در میان: ریختن از هم طاق کسری بر سر (مصدر صطلح) نوشیروان: و هم برین قیاس است</p>	<p>و در میان: ریختن از هم طاق کسری بر سر (مصدر صطلح) نوشیروان: و هم برین قیاس است</p>
<p>بقول بهار بمعنی از هم ریخته شدن - مؤلف گوید (ه) از هم ریختن نفس کنایه باشد از</p>	<p>بقول بهار بمعنی از هم ریخته شدن - مؤلف گوید (ه) از هم ریختن نفس کنایه باشد از</p>
<p>که بمعنی بر هم شدن و از همین مصدر عام متعلق است بند شدن نفس و مردن (میرزا معترف است)</p>	<p>که بمعنی بر هم شدن و از همین مصدر عام متعلق است بند شدن نفس و مردن (میرزا معترف است)</p>
<p>مصادر خاص که لمخاط مضاف الیه خود معنی خاص (ه) دل زخم چاک شد آن کافر بیدار گشت</p>	<p>مصادر خاص که لمخاط مضاف الیه خود معنی خاص (ه) دل زخم چاک شد آن کافر بیدار گشت</p>
<p>و از هم چون ریختن از هم تقسم خانه صیاد کجاست بنار (الف) بر باد او بر هم هونا - کسی چیز کجاست - (ب)</p>	<p>و از هم چون ریختن از هم تقسم خانه صیاد کجاست بنار (الف) بر باد او بر هم هونا - کسی چیز کجاست - (ب)</p>
<p>از هم شدن نظام (صائب ه) حلقه زنجیر کنایه باشد (ب) از هم ریختن حلقه زنجیر کنایه باشد</p>	<p>از هم شدن نظام (صائب ه) حلقه زنجیر کنایه باشد (ب) از هم ریختن حلقه زنجیر کنایه باشد</p>
<p>اگر از هم بریزد گو بریزد کار دنیا را نظامی گر نباشد (د) سلطنت کسری کا بر هم هونا - (ه) دوم و ثلث</p>	<p>اگر از هم بریزد گو بریزد کار دنیا را نظامی گر نباشد (د) سلطنت کسری کا بر هم هونا - (ه) دوم و ثلث</p>

از ہم فاصله داشتن (مصدر اصطلاحی)	بقول آصفیہ سانس اکھڑنا - مرنا -
از ہم سدا کردن (مصدر اصطلاحی)	درخواست بہار و گراہین کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید
معاصرین عجم کی را از دیگری جدا کردن - حساب کہ معنی با یکدیگر فاصله داشتن (میر محمد حسین شوقی)	نہما بجو کہ سفر نامہ ناصر الدین شاہ قاجار ذکر
(۵) دوریم بصورت ز تو نزدیک معنی نہ مانند	
از ہم سدا کردہ است (معنی کی را از دیگری جدا و مصرع کہ از ہم فاصله دارد نہ خیال با یکدیگر و و)	
کردہ است - کردہ کہ ماضی قریب است از ہمین چیز و آخر این زیادہ کنیم (اردو) با یکدیگر فاصله	
مصدر (اردو) ایک کو دوسرے سے جدا کرنا (الف) از ہم کردن (مصدر اصطلاحی)	
از ہم شدن (مصدر اصطلاحی)	بقول بحر بقول بہار معنی از ہم باز کردن (ظانظیری نیتا پور)
ضمیمہ برہان معنی (۱) جدا شدن و (۲) شکستن (۵) از کند عشق جستن می شود ترک او ب	
صاحب شمس بر از ہم شد) فرماید کہ معنی مفلس ورنہ طغیان جنون از ہم کند زنجیر را پ	
شد و مجر و گشت و صاحبان مؤید و انند گویند گوید کہ خیال مانند مصدر - - - - -	
کہ اسی جدا شد و باز شد و شکست مؤلف گوید (ب) از ہم کردن زنجیر ایدامی شود معنی	
ازین سر پنج تحقیق کی ہمندی پیش نکر و در دیگر شکستن زنجیر (اردو) (الف) ایک کو دوسرے	
معنی اول الذکر اتفاق چار اہل تحقیق است سے جدا کر دینا (ب) زنجیر توڑ دینا -	
و با صاحب شمس کسی نیست - تویش اعتبار از ہم کشیدن (مصدر اصطلاحی) کنایہ باشد	
نشايد و لفظ معنی لفظی خلاف قیاس ہم (اردو) از جدا کردن و چیز و دوس از ہم دیگر چنانکہ ظہور	
(۱) جدا ہونا - (۲) کھلنا - پھوٹنا - گوید (۵) از درناز کی کشد از ہم دل مشوق و	

خاطر عشاق: (ار و و) ایک کو دوسرے سے جدا کرنا -

(الف) از ہم گز راندن | (مصدر مطلق) (واله هروی ۱۵۷) باین نا ا سیدی از و کم گز شتم

(ب) از هم گز رانیدن | (الف) بقول چو از هم گز شتم از هم گز شتم بهار گوید که معنی

صاحب انده یعنی هلاکت کردن و (ب) بقول دوم صلی است و معنی اول مجازی (محمد قلی سلیم ۱۵۷)

صاحب بحر عجم معنی قتل کردن - صاحب غیاث جنون تا پیرهن را می کند چاک بگریان قبا از هم

هم ذکر پ کرده مؤلف عرض کند که ماضی گزشت است پنجپال ما زین سند از هم گز شتم

کافی بر (از هم در گز راندن) کرده ایم که گزشت و گریبان و قبا کنایه باشد از پار و پار شدن قبا -

و در اینجا همین قدر کافی است پنجپال ما باید که در مؤلف گوید که برای معنی اول و دوم باید که

آخر این هر دو لفظ (کسی) زیاده کنیم (ار و و) از هم گز شتم کسی) قائم کنیم و برای معنی دوم (از هم

مار و النا - گز شتم چیزی) و از همین مصدر عام است ---

(الف) از هم گز شتم | (مصدر مطلق) (ب) از هم گز شتم کار | بقول بحر و ارسته

بقول صاحب بحر بحواله خان آرزو (۱) معنی گشته معنی آخر شدن آن و بقول بهار معنی بر هم شدن

شدن (اشرف ۱۵۷) خوش انگس که خوش و نقصان یافتن کار - سند بهار و ارسته از محمد علی

زمر هم گزشت: به تین چو مقراض از هم گزشت میلی است (۱۵) اگر چنین خون دل از دیده

(مختم کاشی ۱۵) زخم ناخورد و گز شتم زخم پر خم گذر و دیده بر هم خورد و کار دل از هم گذر و

انگین دل: در کمان تیر نگه این همه دارید نگاه به مار الحاظ معنی سند بهار اتفاق است و هم چنین

<p>(ج) از هم گذشتن معامله بقول بحر و آستر مرنا - مارا حباننا - (۲) ایک کا دوسرے سے</p>	<p>فیصل شدن آن و بقول بهار انفصال یافتن</p>
<p>معامله (باقراکشی ۵) خراب مجلس و اقصا فیصل ہونا (د) وفا باقی نہ رہنا -</p>	<p>سیکہ ام پنہ کہ صد معاملہ از ہم بیک پیالہ گذشت</p>
<p>(الف) از هم گسستن (مصدر صطلحی)</p>	<p>مؤلف عرض کند کہ ہر دو معنای حقیقی و مجازی</p>
<p>بقول بهار معنی از هم جدا شدن - مؤلف گوید</p>	<p>(از هم گذشتن) کہ بالاندکور شد متقاضی آن بود کہ</p>
<p>کہ بخیاں ما در آخر این ہم باید کہ لفظ (چیزی) زیادہ</p>	<p>(ج) را کنایہ از بر هم شدن معاملہ گیریم و لیکن</p>
<p>کنیم کہ (از هم گسستن چیزی) بمعنی بر هم شدن</p>	<p>باستناد کلام باقر کاشی قضیہ بر عکس آنست و</p>
<p>آں باشد و از ہمین مصدر عام متعلق است -</p>	<p>چیزی نیست بجز محاورہ مخفی مباد کہ از مصدر عام</p>
<p>(ب) از هم گسستن آمد و رفت (معنی)</p>	<p>الف متعلق است</p>
<p>جدا شدن و سد و دشمن آمد و رفت (عرفی)</p>	<p>(د) از هم گذشتن وفا کہ کنایہ باشد از باقی</p>
<p>(۵) چشم اگر باز است و گر پوشیدہ از ہم گسلا</p>	<p>نماندن و دور شدن وفا چنانکہ از کلام ملا فوقی</p>
<p>آمد و رفت نظر و دیدہ حیران ماندہ و ہم از نیست</p>	<p>یزدی پیدا است (۵) قصہ کوتہ رحم فوتید و</p>
<p>(ج) از هم گسستن آہ کہ کنایہ باشد از</p>	<p>وفا از هم گذشت پد جانشین ہر دو شان بغض و</p>
<p>بند شدن آہ و استعمال این دو نفسی یعنی (از هم</p>	<p>عداوت دادہ اند بخیاں ما از هم گذشتن وفا</p>
<p>گسستن آہ) کنایہ باشد از متصل جاری بود</p>	<p>بلحاظ معنی الف فوت شدن وفاست کہ کنایہ</p>
<p>آہ (ابو طالب کلیم ۵) چون شعلہ شمع گیسست</p>	<p>از باقی نماندن آنست (ار دو) (الف) (۱)</p>
<p>از ہم آہ پذیرستی این سخن شمع گواہ است پد</p>	

(ز) از هم گستن نغمه یعنی پریشان و	و همچنین
(د) از هم گستن بود و تار بمعنی از یکدیگر بر هم و بند شدن نغمه (ظهوری ه) از هم گسلا جدا شدن تار و بود و بر هم شدن باشد و استعمال نغمه نزم ما لب و ناله را و برود کرده ایم و مخفی این و نفی بمعنی (از هم گستن بود و تار) کنایه مباد که گستن و گسیدن و گسختن بقول شما باشد از بر هم شدن آن و با قاعده بودنش چنانکه بحر عجم مرادف یکدیگر است پس بخیاں ما ازین صاب گوید (ه) بیا که تا تو چو گل رفته ز	
(ح) از هم گسختن بنا بمعنی خراب شدن	بزم برون بزم هم نمی گسلا بود و تار گریه شمع
و صنایع شدن عمارت و	و هم ازین قبیل است
(ط) از هم گسختن رشته بمعنی از هم جدا	(ه) از هم گستن شیرازه بمعنی بر هم
شدن رشته و باقی نبودن تابش یعنی شکستن	شدن شیرازه (زمانای مشهور ه) نگسلا
(ی) از هم گسختن ریش طار و با بمعنی بے پرو	شیرازه پیوند جانبازان ز هم ب از کتاب عشق آن و هستی فرد باطل بوده است و هم برین قیاس
بال پاره پاره شدن پراطر و بال سمن ر	است
(و) از هم گستن طناب بمعنی از یکدیگر	(و) از هم گستن طناب بمعنی از یکدیگر
جدا شدن و شکستن طناب (انوری ه) چون و بر هم شدن نظاره - ند (ح تاک) از کلام طناب شفق ز هم بگست پش فروشت میرزا طاهر وحید پید است (ه) از گریه پرده های ظلام و علی بن العقیاس --- نظاره لا غرر هم گسخت و این رشتا زگرانی گوهر	

(۱۵۳۹)

(۱۵۳۶)

(۱۵۳۸)

(۱۵۳۹)

<p>ز هم گسخت: همچون حباب شد و لم از حرف او خراب: آه این بناز چشمه کوثر ز هم گسخت از زور شعله های دل زار ما پیرس: آه می کشید و بال سمندر ز هم گسخت: (ار و و) (الف) می گرد و نقل کرده - بمقابل معنایش می کشاند جدا هونا (ب) آمد و رفت بند هونا (ج) آه که غلطی کتابت یک دال مهمل را از آنکه کرد - بند هونا - (د) تا رو پود کا جدا هونا - برهم هونا (ه) شیرازه ٹوٹنا (و) طنائین ٹوٹنا (ز) نغمه کا برهم هونا - بند هونا (ح) عمارت کا کرنا (ط) تا کا ٹوٹنا (ی) پرو بال چتر جانا (ک) نظاره باقی نه رہنا - برهم هونا جانا -</p>	<p>شاه قاجار ذکر ماضی این مصدر کرده یعنی (از هم متلاشی می کرد) را بمعنی پاره پاره می کرد آورده صاحب رتبه هم اینرا نوشته و بعض (می کرد) می گرد و نقل کرده - بمقابل معنایش می کشاند که غلطی کتابت یک دال مهمل را از آنکه کرد - باسی حال این مفرس است که فارسیان از متلاشی که لغت عرب نیست بقاعده عربی متلاشی گرفتند و مقصود آن باشد که چیزی را در خور آن کردن که تلاش کننده برای او بود و این کنایه باشد (ملاحظه شود تلاش در غیث) (ار و و) بقول صاحب رتبه بکیر و نیا -</p>
<p>از هم متلاشی کردن (مصدر مطلق) (ار و و) در محاوره معاصرین عجم معنی پاره پاره کردن است صاحب روزنامه بجواله سفرنامه صبرین کرنا بهی که سکتے ہیں -</p>	<p>از هم متلاشی کردن (مصدر مطلق) (ار و و) در محاوره معاصرین عجم معنی پاره پاره کردن است صاحب روزنامه بجواله سفرنامه صبرین کرنا بهی که سکتے ہیں -</p>
<p>از هنگ بقول شمس یفتح یکیم و سوم با کاف فارسی نام قصبه از بخشان که در آن حضرت امام الشهدا علیه السلام واقع است دیگر کسی از محققین ذکر این نکرد مخفی مباد که هنگ بقول برهان معنی غار و شکاف کوه آمده و بمعنی قدرت و تمکین و وقار هم و در آن انهم معانی بسیار دارد - پس عجبی نیست که یکی از همین معانی در وجه تسمیه این مقام داخل باشد</p>	<p>از هنگ بقول شمس یفتح یکیم و سوم با کاف فارسی نام قصبه از بخشان که در آن حضرت امام الشهدا علیه السلام واقع است دیگر کسی از محققین ذکر این نکرد مخفی مباد که هنگ بقول برهان معنی غار و شکاف کوه آمده و بمعنی قدرت و تمکین و وقار هم و در آن انهم معانی بسیار دارد - پس عجبی نیست که یکی از همین معانی در وجه تسمیه این مقام داخل باشد</p>

تبرکب کلمہ از والہ اعلم (اردو) آرننگ - بذشان مین ایک قصہ کا نام ہے جو مدفن ہر
جناب امام حسین علیہ السلام کا۔

(الف) از ہوا آوختن | (مصدر مطلق) صاحب رہنما جو الہ سفر نامہ ناصر الدین شاہ

(ب) از ہوا آویران است | تا چارہ ذکر (ب) کردہ فرماید کہ معنی (معلق آویران است)

مقصودش چیزین باشد کہ معلق است شکل آویران پس (الف) مصدری باشد معنی
معلق شدن شکل آوختن و (ب) مشتق از (الف) (اردو) (الف) معلق لٹکانا (ب)
معلق لٹک رہا ہے۔

(الف) از ہوا گرفتن | (مصدر مطلق) دانستن آن چیز را و اعتنا بران نکردن و غبت

بقول وارستہ و صاحب بحر از جاییکہ غیر ممکن نہ داشتن برو - مخفی ہوا کہ برای این معنی (گرفتن)

باشد چیزی حاصل کردن (نظام دست غیب را معنی خیال کردن گیریم - سند این از کلام

(۵) مرغیکہ بود بر تن او بال و پر عذاب بہ باقر کاشی یافتہ ایم (۵) گفتی ز تو کی جدا

تا نام نامہ توشنید از ہوا گرفت بہ مؤلف شوم من بہ این حرف گرفتہ از ہوا من بہا از ہوا

گوید کہ بخیاں ما باید کہ این را - سند مصدر

(ب) از ہوا گرفتن چیزی | قائم کنیم (۱) معنی (ج) از ہوا گرفتن سخن و مانند آن قائم

حبت کردہ گرفتن و کمال رغبت و شوق کردہ است بمعنی از جاییکہ غیر ممکن باشد چیزی

گرفتن چیزی سند بخیاں ما ہاں شعر (نظام دست غیب) حاصل کردن - صاحب اند نقل نگارش و ما

است کبر (الف) مذکور (۲) ناقابل اعتبار این معنی را نمی پسندیم - نکتہ سخنان تصفیہ این

بخیاں ماگر (ج) را مخصوص بہ حرف و متعلق ہوا۔ رغبت و شوق سے کسی چیز کا حاصل کرنا۔
 آن کنند۔ بمعنی خلاف توقع شنیدن چیزی باشد بقول آصفیہ لیک لینا (۲) ہوائی خبر خیال
 ویں (اردو) (الف) نامکن مقام سے کوئی کرنا۔ اتنا نہ کرنا (ج) بقول بہار دیکھو الف اور
 چیز حاصل کرنا (ب) (ا) لیک کر لینا۔ کمال بقول مؤلف۔ خلاف توقع کسی بات کا سننا۔

از ہوس برون آوردن کسی را (مصدر اصطلاحی) بمعنی رستگاری دادن از ہوس و
 این من وجہ متعلق باشد از مصدر عام (از چیزی بر آوردن و برون آوردن) (ظہوری ۵)
 بہ ورون حیرتی درون آوردن از ہوس خویش را برون آوردن (اردو) ہوس و نجات دلانا
 از ہوش برون (مصدر اصطلاحی) بقول صاحب سحر و ہما بمعنی ہیوش کردن۔ خان آرزو
 و چرخ ہمزباش (سیر زاطا ہر وحید ۵) رسیدی غارتم کردی نہ انتم چہا بردی نہ مرا بردی
 ز ہوش آمانید انم کجا بردی نہ بخیاں ما باید کہ در آخرین (کسی یا کسی را) زیادہ کنیم (اردو) ہیوش
 کرنا صاحب آصفیہ نے (ہوش لے جانا) انہیں مغنون میں لگھا ہے (زکی ۵) کہان میں
 کہان کا روان رہ گیا نہ میرے ہوش بانگ و رے گئی نہ

از ہوش رفتن (مصدر اصطلاحی) بقول (کسی) زیادہ کنیم۔ معنی دو م حقیقی است بمعنی
 صاحب سحر (۱) بنجو دشمن (۲) ہیوش شد اول مجاز آتی در روزہ معاصرین عجم مستعمل
 دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نہ کرد و سندی و لازم (از ہوش برون) کہ گشت (اردو)
 پیش نہ مؤلف گوید کہ در آخرین باید کہ لفظ (۱) بنجو دہونا (۲) ہیوش ہونا۔

(الف) از یاد برون (مصدر اصطلاحی) الف بقول صاحب سحر عجم بمعنی فراموش کردن

(ب) از یاد رفتن | و (ب) بقولش بمعنی فراموش شدن صاحبان مؤید و بهار و مانند ذکر
 هر دو مصدر کرده اند و صاحب ضمیمه برهان بر الف قانع - بهار گوید که (یاد رفته) بجذف کلمه
 (از) بمعنی (از یاد رفته) مستعمل است مؤلف گوید که بر اصول لغت باید که بر آخر الف چه
 و کسی را) و بر آخر (ب) پیغمبری و کسی (زیاده کنیم) (عربی الف هـ) اگر جا ملی آواز دهن کین
 چه ترانت نیست حاجت بیز از یاد چه بسیار و چه کم را نه (وله الف هـ) اگر بدیرم طلبید نتیجه
 حور سرشت نه بیم و درخ برم از یاد چو امید بهشت نه (حافظ شیراز الف هـ) گونا م ما
 زیاد و بعد آنچه می بری نه خود آید آنکه یاد نیاری ز نام ما نه شیخ سعدی (الف هـ) یار
 غمی می برد از یاد شراب است نه خون گرمی اگر هست درین شهر کیاب است نه (ملا
 مفید لکنی ب هـ) نکته استاد رفت از یاد می ترسم ز بیم نه طفلم و از درج گوش خود گهر
 گم کرده ام نه (ظهوری هـ) رفته خوابان خراسان و عراق از یاد من نه در و کن از هندوان
 ترکان سقلا بیم هست نه (خالص خان هـ) وعده و صلی که ای مه پاره یادت
 رفته است نه چاره در دمن به پاره یادت رفته است نه صاحبان شمس و مؤید
 (ج) از یاد مبر | بطور مقوله کرده می فرمایند که یعنی فراموش مکن و خیال نمی فرمایند
 که این امر است از (الف) پس مصدر را گذاشتن و امرش را بشکل مقوله نگاشتن تحقیق
 پسندان را در غلطی اندازد و نشود که این استعمال را مخصوص دانند با امر حاضر (اردو)
 (الف) بجلادینا فراموش کرنا - (ب) فراموش هونا (ج) نه بھول - فراموش نه کر -
 از یاد | بقول برهان بر وزن نصیر انخفف آن زیرا باشد که از برای تعلیل است یعنی

از برای این و ازین جهت - خان آرزو در سراج فرماید که کلمه تعلیل است وزیر او ایرا
مخفف آن و بحواله قوسی فرماید که در شیر از کسی از کسی پرسد که فلان بهم را چرا ساختی و او در
جواب گوید (ایرا) و همان اکتفا کند و قصد آنست زیرا که چنان می بایست - صاحب جهانگیری
سندی آورده (مولوی معنوی ۵) بگوید که اگر دغم نگرود و نه ازیرا غم بخوردن کم نگرود و نه
صاحب غیاث گوید که این فرید علی (زیرا) است معنی ازین جهت بخیاں ما مقصودش
جز این نباشد که فارسیان بقاعده خود بر (زیرا) الف وصلی آورده (ازیرا) کردند و صاحب
اند همزانش - صاحبان سؤید و جهانگیری و ناصری و هفت و شمس هم ذکر این کرده اند
بهار گوید که (ازیرا - زیرا - ایرا) مخففات (ازین را) باشد و میتواند که (ایرا) مخفف -
(این را) معنی برای این بود - بهر تقدیر کلمه (را) معنی برای است و چون تنها کلمه ازین
تیز بهین معنی آمده چنانکه بیاید پس الحاق کلمه را بدان زائد بود مثل الحاق کلمه (جا) و
(ازین جا) و چنین زیادت بلکه زیاده ازین در کلام قدما شائع (الح) مؤلف عرض
کند که بخیاں ما اصل این (ازین راه) بود معنی ازین سبب و ازین وجه - بکثرت استعمال - نون
های هوز را خذف شد و همین دو حرف است که در سرعت گفتگو از تلفظ لفظ (ازین راه) بفتد
پس (ازیرا) مخفف (ازین راه) باشد و (زیرا) مخفف (ازیرا) که الف اول خذف شد بقاعده
فارسی زبان همچو (استر و ستر) و همچنین (ایرا) هم مخفف (ازیرا) باشد بخذف زای هوز
که صاحب قوانین دستگیری ذکر این قسم حذف کرده است و استعمال این همیشه با کاف بیانیه
شود و جائی که کاف بیانیه نباشد باید که آنرا مخدوف گیریم (اردو) کیونکه - بقول

صاحب آصفیہ (ہندی) برای علت - اسلئے کہ - اسواسطے کہ - ہر طرح کہ - اس سبب سے کہ -
ازیراک | بقول صاحب شمس بارامی مکسوریامی معروف بانگ و فریاد کردن - دیگر کسی از
 محققین فرس ذکر این نکرد و ہمین بزای فارسی درمہ و دہ گزشت مخفی مباد کہ مقصود صاحب
 شمس غیر از حاصل مصدر نباشد و بخمال باتسامح اوست کہ بازی ہوز دوم قائم کردہ - در
 قواعد فارسی تبدیل زای عربی بفارسی یا بالعکس آن نیامدہ (اردو) و بکھو آثریراک کے
 تیسرے معنی -

ازیراکجا | استعمال - بقول صاحب انندی دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد - بہار
 زیراکہ - چہ (کجا) بمعنی کاف و رشا ہنامہ بسیار (لفظ کجا) صراحت فرمودہ است و سند ہم آورد
 مستعمل است (فردوسی ۵) ازیراکجا چشم کہ لفظ (کجا) بمعنی کاف بیانہ آمدہ (اردو)
 انسان نبودن کہ گفتارشان کس تواند شنود و نہ کیونکہ - و بکھو آثریرا -

(الف) **ازیرہ** | بقول برہان و جامع و سروری و سراج بروزن تیزبانگ و فریاد و نالہ را گویند
 صاحب سروری از بولوی معنوی سند آوردہ (۵) زین سبب کہ غیرت و بانگ کنیز و داد
 فرزند دارد صد ازینہ صاحب نامری فرماید کہ عربیت صاحب ہفت صراحت کردہ است
 کہ درین ہر دو زای ہوز است و صاحب انند ہنربان نامری - صاحب منتخب کہ محقق لغات
 عرب است این را آوردہ فرماید کہ بمعنی آواز کردن رعد و آواز جوش و جوشیدن و مضطرب
 کردن رگ و درو کردن زخم و ریش (الخ) مؤلف گوید کہ ہمین لغت ہمین معنی نالہ و فریاد و بزا
 فارسی دوم ورامی مہملہ آخر درمہ و دہ ہم گزشت بخمال با جزین نیست کہ فارسیان (ازیرہ)

که لغت عرب بمعانی متذکره صدر است با معنی ناله و فریاد مجازاً مخصوص کرده استعمال کرده اند
و برخلاف قیاس زرای عربی و دوم راه زرای فارسی و زرای سجعیه آخره راه برای مهمله هم بدل کرده
چنانکه در محدوده گذشت - محدوده و مقصوره چیزی نیست که نتیجه لب و لهجه مقامی است
نخفی مباد که از سند مولوئی معنوی که بالا مذکور شد استعمال

(ب) از زیر داشتن | معنی ناله و فریاد کردن پید است (اردو) (الف) ناله و فریاد -
(مذکر) (ب) ناله و فریاد کرنا -

از لیش | بقول برهان و جامع و هفت بروزن شیش معنی از و از وی چنانکه گویند از لیش
بستان یعنی از و بگیر خان آرزو در سراج فرماید که ظاهر تحقّف (از لیش) بنون باشد معنی از
که (فلان شخص باشد) فلان چیز را بستان - درین صورت برای شین که ضمیر است معنی بهم رسیده
و الله اعلم (انتهی) مؤلف گوید که مقصود محققین اول الذکر این باشد که (ازو) بر یادت یای
را بد در آخر (ازوی) شد همچو (پا و پای) و (حیا و حیای) کذا فی قوانین دستگیری) و سندی بهم
برین پیش کرده است از عبدالرزاق فیاض که عجبی الاصل بود (ه) پیش رخ تو برگ گل لاف
زند ز نازکی نو رنگ حیا و ده خد چهره بجیای را نه نخفی مباد که بعضی از معاصرین برنید که بای
فراید بقاعده فارسی بر لغات عرب زیاده نتوان کرد و تحقیق ما آنست که فارسیان اکثری
از قواعد خود بر لغات عرب هم جاری کرده اند چون حذف الف در (الله) که همچو (لاه و مه) (الله)
و الله استعمال کرده اند بالجمله چون در آخر (ازوی) شین ضمیر آوردند (از لیش) شد و پس
از ان بکثرت استعمال (واو) حذف شد چنانکه (هوشیار) و (هشیار) و (خاموش) و (خامش)

استعمال این کنند مرادف (از یک گل بهارنمی) کیان شمردن قائم کنیم و ضرورت ندارد که معنی که می آید (ارود) و بگوید از یک گل بهارنمی شود - این (دو چیز متضاد) را مخصوص کنیم تخصیص (دو چیز) از یک جیب سر برآوردن (مصدر صطلحی) درین تمییم داخل است و ضرورت شرط تضاد بقول صاحب انند و بهار که بذیل (از یک گل بهار) هم نیست و سند فخلص کاشی متعلق است از سر بیرون آوردن) نوشته - مساوات و برابر (همین (ارود) ایک آنکه سب کو دیکھنا - ایک دشتن در کار می - حیف است که سندی آنکه سے سب کو دیکھنا - بقول امیر سب کو بڑا پیش نشد - مشتاق سند باشیم - اصول لغت جاننا - کیان برتاو کرنا (ذوق ۵) خوشی و متقاضی آنست که این غلط نباشد (ارود) و بگفته این سب کو ایک آنکه پوروشن ضمیر و بگوید از یک پیمانہ نوشیدن می -

(الف) از یک چشم دیدن (مصدر صطلحی) (الف) از یک دست صد ابر بخیزد (مثل)

بقول صاحب بحر - بنظر مساوات دیدن بهار صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این کرده و اند گوید که بنظر مساوات دیدن دو چیز متضاد از معنی و محل استعمال ساکت اند - صاحبان را و بنیہا تفاوت نکردن (فخلص کاشی ۵) محبوب الامثال و حسن بعوض این - - -

مطلب کونین موقوف اطاعت کردن است (ب) از یک دست صد ابر نیاید نوشته میتوان دید از یک چشم چندین کار را پة مؤلف بهار و اند ذکر الف و ب کرده گوید که این مثل گوید که خیال ما باید که - - - - - در هندی نیز شهرت دارد مؤلف گوید که

(ب) از یک چشم دیدن همه را (معنی همه را) فارسیان این را بجائی زنتند که مقصودشان

از بیان تعلق دو فریق یاد و کس یاد و امر باشد یعنی بقول بہا یعنی (از ہم بریدن) فرماید کہ سندان بر محبت پیدا نشود تا آنکہ از ہر دو جانب شمار آن از ہم جدا کردن گذشت مؤلف گوید کہ معنی از پیدا نشود و ہم برین قیاس رنجی میان نیاید تا آنکہ از ہر دو جانب بنیاد آن قائم نشود و عموماً درین خوبی اتفاق دو کس ہم مستعمل (صاحب الف) غلطی نیست و اثر و نہ پرگو یا نیست نہ نیست ممکن کہ زیک دست صدا برخیزد (ملاحظہ فرما) غلطی ثوای طرب ساز کن نہ بطنبورہ نے را ہم آواز کن نہ چہر گشت طنبورازی جدا نہ زیک دست ہرگز نہ خیز و صدا نہ (ملاحظہ فرمائی) بر ہمیشہ دل از کف صدای موسیقار نہ صدا نہ کہ یک دست بر مٹی آید نہ (اردو) ایک ہاتھ سے تالی نہیں دیتا تالی " ایک ہاتھ یا ایک ہاتھ سے تالی نہیں بجھتی " بقول امیر راہ و رسم اور محبت کا نیا اسی حالت میں ہوتا ہے جب طرفین سے برابر کا برتاؤ ہو۔

(الف) از یکد گیر بریدن (مصدر مطلق) گیریم این مرادف (از یکد گیر بریدن) است

(ب) از یکد گیر بریدن و چیز یاد کو قائم کنیم چنانکہ بر (از ہم بریدن) ذکر کردہ ایم۔ سند محولہ متعلق است از (بہ تیغ از یکد گیر بریدن) و از تعلق ندارد۔ اگرچہ برای این سندی پیش نہ شد ولیکن ما تصدیق این از معاصرین عجم کردہ ایم۔ (اردو) دیکھو از ہم بریدن دو چیز یاد کس۔ از یکد گیر گستن (مصدر اصطلاحی) بقول بہا لازم (از یکد گیر بریدن) کہ گذشت بخشی مباد کہ بہا در نوادر المصادر (گستن) یعنی از ہم جدا کردن و شدن آوردہ و بقول صاحب بحر معنی بریدن و جدا کردن و شکستن تحقیق کاملش بجای خودش کنیم و درین جا ہمین قدر کافی است کہ اگر گستن را متعدی گیریم این مرادف (از یکد گیر بریدن) است

<p>و اگر لازم گیریم لازم که لازم گشتن گذشت (اردو) دیکھو از ہم بریدن و چیز پاکیزه و از ہم گشتن پیمانہ نوشیدن می -</p>	<p>و اگر لازم گیریم لازم که لازم گشتن گذشت (اردو) دیکھو از ہم بریدن و چیز پاکیزه و از ہم گشتن پیمانہ نوشیدن می -</p>
<p>الامثال صاحب محبوب</p>	<p>الف) از یک گریبان سر بر آوردن</p>
<p>اصطلاحی) بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت - ذکر این کردہ از معنی وکل احتمال ساکت دیگر محققین امثال این را ترک کردہ اند مؤلف گوید کہ معاصرین</p>	<p>صاحب اندامین را - - - - -</p>
<p>عجم انیرا بجالی زنند کہ نقص تنہائی را بیان کردن مقصود باشد کہ شخص تنہا آنقدر کامیاب نشود</p>	<p>ب) از یک گریبان - سر بر و ن آوردن نوشته گوید کہ مساوات و برابری داشتن بکاری</p>
<p>چنانکہ دو کس (ع) دو دل یک شود بشکند کویہ را بہ (اردو) بقول صاحب محبوب الامثال کہی لکڑی کہی</p>	<p>صاحب ۵) حسن و عشق از یک گریبان سر بر و ن آوردہ اند بہ این شرر در سنگ با پروا</p>
<p>چلے " وکن میں کہتی ہوں " اگر کوا خدا مالک " تنہا ہمیشہ خطرے میں " اکیلے سے کچھ نہیں ہو سکتا</p>	<p>گرم صحبت است بہ (ولہ ۵) از حجاب عشق در بیرون در چون حلقہ ام بہ با تو گر از یک گریبان</p>
<p>ازین بقول بہار (۱) بمعنی این قسم دین نوع و چنین و (۲) از برای این و فرماید کہ ہم بدین معنی تنہا (این) نیز آمدہ (مولانا کاتبی ۵) گرد خیر بزور - باز و حیدر کشا و بہ بک ازین قلعہ را سایہ حق و رکشا و نہ (سعدی ۵) ازین مہ پارہ عابد فریبی بہ ملائک صورتی طاؤس زیبی بہ کہ بعد از دیدنش صورت نہ بند و نہ وجود پار سایان را شکیبی بہ (مولانا کاتبی ۵) اگر صد بلا نباشد جانم نگیرد آرام بہ زین سخت جان ندیدم جان نیت این بلا نیست بہ (باقراکاشی ۵) بسلامت نہ گذشتہ است کسی از رہ عشق بہ صد ازین قافلہ در رہ گنذر ماز و نہ (عرفی ۵)</p>	<p>ازین بقول بہار (۱) بمعنی این قسم دین نوع و چنین و (۲) از برای این و فرماید کہ ہم بدین معنی تنہا (این) نیز آمدہ (مولانا کاتبی ۵) گرد خیر بزور - باز و حیدر کشا و بہ بک ازین قلعہ را سایہ حق و رکشا و نہ (سعدی ۵) ازین مہ پارہ عابد فریبی بہ ملائک صورتی طاؤس زیبی بہ کہ بعد از دیدنش صورت نہ بند و نہ وجود پار سایان را شکیبی بہ (مولانا کاتبی ۵) اگر صد بلا نباشد جانم نگیرد آرام بہ زین سخت جان ندیدم جان نیت این بلا نیست بہ (باقراکاشی ۵) بسلامت نہ گذشتہ است کسی از رہ عشق بہ صد ازین قافلہ در رہ گنذر ماز و نہ (عرفی ۵)</p>

از نیکہ بعد بریدن تمام شانہ شود پیکرہ کشادہ گردد و زطرہ شمشاد پیکر صاحب ضمیمہ بر بان بر منی اول قاف
و آریستہ ہم ذکر این کرده و صاحب مؤید بحوالہ شرفنامہ تصدیق معنی اول کند (اردو) (۱) اس قسم کا
ایسا (۲) اس لئے - اس واسطے -

ازین باب | استعمال بقول بحر و بہار و ... جیسے - اس معاملہ سے اسکو کچھ سروکار نہیں
بمعنی ازین مقولہ مؤلف گوید کہ معاصرین عجم نیز استعمال بقول صاحب بحر
بمعنی ازین قسم و ازین معاملہ استعمال کنند مخفی و بہار و مانند مرادف ازین باب کہ گذشت
مباد کہ اصل این (ازین) بود - الف دوم حذف بمعنی ازین مقولہ مؤلف گوید کہ ما خیال خود
شد - فارسیان خبر ضرورت وزن شعر حذف بر (ازین باب ظاہر کردہ ایم (اردو) و کھو
الف راستن دانند (اردو) اس باب میں ازین باب -

اس بارے میں - ازین بالا پنجرہ و چشم انداز بہ پائین اردو

ازین بابت | استعمال - بقول بہار و ... استعمال این ناصر الدین شاہ قاپار استعمال این
مرادف ازین باب حیف است کہ سندی و سفرنامہ خود فرمودہ صاحب روزنامہ ذکر
پیش نشد اگر استعمال این تسلیم کنیم معنی حقیقی این کردہ گوید کہ معنی (بالا می این عبادت گاہ - غفر
باشد یعنی ازین مقدمہ و ازین معاملہ معاصرین و پیش انداز - نظر زیرین دارد) مؤلف گوید
عجم استعمال این بر زبان دارند مثلاً گویند - (ازین) معنی خود است و بالا پنجرہ و چشم
بابت اور اچھ سروکار نیست - یعنی ازین معلوم انداز) گنایہ باشد از غفرہ و دریکہ و (پائین
اور اسروکار نیست (اردو) اس معاملہ سے (اردو) معنی نظر زیرین دارد و مقصود انیت

کہ ازین غرہ کہ در عبادت گاہ است کہ ذکرش جاری شد گونید ازینجا است کہ ما ذکر این کردہ ایم
 است کیفیت و تماشای پائین نظری آید ما یعنی ہمین سبب است کہ ما ذکر این کردیم اگرچہ این
 (بالا پنجرہ) و چشم انداز را بجای خودش ہم استعمال من وجہ بالالف تعلق دارد ولیکن خصوصیتی
 نوشتہ ایم بعضی از معاصرین عجم گویند کہ درین قولہ در (ب) زائد (اردو) الف - اس نحو - اسوا
 صرف (بالا پنجرہ) یعنی دریکہ و غرہ باشد و چشم انداز (ب) اسی لئے - اسی سبب سے - یہی وجہ ہے کہ
 پائین دارد) معنی چشم پائین می افتد و موقع ازین خراس خراب (اصطلاح) بقول
 نگاہ بر پائین دارد - بخیاں ما درین صورت و صاحب اندا اشارہ سوی فلک است و آزا
 عطف غلط است کہ میان (پنجرہ) و (چشم) خراس بدین معنی گفتہ است کہ ہمیشہ در گردش
 آمدہ (اردو) اس دریکہ سے نیچے کی کیفیت است و خراب بدین وجہ گفتہ کہ اول و آخر دنیا
 نظر آتی ہے - ہمین خراب است و بدین منی اگر دہرا گویند
 (الف) ازینجا (استعمال) بقول صاحب درست باشد - صاحب مؤید ہم ذکر این کردہ
 بحر و بہار عجم و اند معنی برای این و از برای مؤلف گوید کہ آس بمعنی آسیا - بجای خودش
 این (نظامی گنجوی) مگر ما برگنج ازینجا گذشت و (خراس) قلب اضافت (آس خراس)
 کہ تار اگان ہرہ ناید بدست مؤلف گویم بمعنی آسیای بزرگ و آسیائے کہ بزور خردش
 کہ فارسیان ----- کند و فارسیان خراب را بصفت او آوردہ خراس
 (ب) ازینجا است (معنی ہمین سبب است) خراب - کنایتہ و در دوران یعنی دنیا را گفتند
 استعمال کنند و لزوماً کاف بیانہ در آخر این باشد پس (ازین خراس خراب) بمعنی ازین دنیا باشد

صاحبان انند و موید و معنی این غور فرمودہ اند - ایک قسم آورده اند - صاحب برہان بر لفظ دست	(اردو) اس زمانہ سے - اس دنیا سے -
ازین دور استعمال - بقول صاحب بحر و نہاد ہم آمدہ (اردو) اس طرح سے - اس طریقہ	مرادف ازین باب کہ گذشت ما خیال خود را ہمراہ ^{انجا} سے - ایسا -
ذکر کردہ ایم (فردوسی ۵) ازین در سخن چیدیم	ازین راہ استعمال - بہار ذکر این کردہ
نیز یہ کہ گفتار خیرہ نیز دیشیز (نظامی ۵) ازین	از معنی ساکت ما ذکر این بر (ازین راہ) کردیم
درسی گفتہ با خویشین یہ ہم آخر بہ تسلیم در داو تن	(اردو) دیکھو (ازین راہ)
(اردو) دیکھو ازین باب -	ازین رو استعمال بقول صاحبان بحر و
ازین دست استعمال - بقول صاحب	بہار و اتند مرادف (ازین باب) کہ گذشت
بحر بمعنی این چنین و مرادف (ازین سان) کہ	و ما صراحت خیال خود ہمراہ ^{انجا} کردہ ایم - بخیا
می آید - صاحب انند ہم ذکر این کردہ (طالب	ما این بمعنی ازین وجہ و ازین سبب باشد (انوری
۲ ملی ۵) شکست ہچو منی از زبان عجب نبود یہ	(۵) شعلہ آتش ازین روی کہ گفتم گوئی یہ در مقام
کہ روزگار ازین دست بشمار شکست یہ (میرزا کتابت قلم منتخب است یہ (میر مغربی ۵) انفا	
عبد العتی قبول ۵) کردہ سودائی ازین دتم	بچاہ وقت خستہ دل من یہ زین روی تر نام
خیال ابروش یہ ہست ناخن را بلی در	بت چاہ وقت شدہ (اردو) اس وجہ سے -
جادوئی دخل عظیم یہ مؤلف گوید کہ ازین دست	اس سبب سے -
معنی ازین قسم است فارسیان یکہ ست بمعنی	ازین رہ گذر استعمال - بقول بہار بمعنی

<p>از برای این - مؤلف گوید که (از این راه) یعنی زین کشد (ارو) دیکهو ازین رو - ازین وجه بجای خودش گذشت و اگر استعمال - ازین قبیل استعمال - ماصراحت این بر</p>	<p>ازین رهگذر از سندی ظاهر شود مرادف (ازین راه) باشد و بس - حیف است که دیکهو ازین قبیل -</p>
<p>و دیگر کسی از متحققین ذکر این نه کرد - ماهم از (الف) ازین قرار (اصطلاح) بقول ضا</p>	<p>معاصرین عجم نشنیدیم (ارو) دیکهو ازین دست صاحب اند این را مرادف ازین سان (استعمال) بقول صاحب</p>
<p>بجو و چراغ (۱) باین وضع - بهار گوید که یعنی ازین قرار تپید برون ز خاک فتد پیکرم چون سنگ مزار (میز را عبد الثنی قبول ۵) ز وعده اش</p>	<p>بمعنی این چنین (حکیم فردوسی ۵) بود و ازین قرار تپید برون ز خاک فتد پیکرم چون سنگ مزار (میز را عبد الثنی قبول ۵) ز وعده اش</p>
<p>و انشوند و هم پهلوان پنه بنید کسی پیر ازین دل این بقرار یافت قرار می بخجل اگر هنرم من ازین قرار نیفتد مؤلف گوید که خیال ما سند</p>	<p>بمعنی طرز و روش و رسم و عادت و مثل و مانند ازین قرار نیفتد مؤلف گوید که خیال ما سند</p>
<p>زیر که در مصرع دوش قرار قرار می است که ذکرش در مصرع اول گذشت قاتل - ضا</p>	<p>آمده (ارو) و دیکهو ازین دست - ازین سبب (استعمال) بمعنی ازین وجه</p>
<p>روز نامه بجو اله سفر نامه ناصر الدین شاه قاجار این را (۲) بمعنی بدین تفصیل آورده و مقصود</p>	<p>و ازین رو (انوری ۵) خورشید گشت چاکر رایش ازین سبب بهر بامادش ابلق ایام</p>

(۱۵۱)

اینست که به تفصیلی که در ذیل می آید و این معنی
 از ترجمه انگلیسی می کشاید حیث است که بند و دیگر را ذکر کرده گوئیم که (این هم ازین قرار
 این نقل عبارت نکرد و هم او گوید که --- است) یعنی این هم مسموع شد - دیگر هیچ
 (ب) ازین قرار است | معنی مسموع (اردو) (الف) (۱) و یکم از میان (۲) حسب
 شد - باشد - غیر از محاوره چیزی دیگر نیست ذیل - بقول آصفیه تفصیل زیرین کے
 و از ترکیب لفظی این معنی پیدا نمی شود بجز آنکه موافق (ب) سنا گیا -

الف مقصوره بازای فارسی

اثرخ | بقول برهان و انند بفتح اول و ثانی و سکون خای نقطه دار - و انهمی سخت
 که از اعضا بر می آید و درونی کند و عبرتی ثللول گویند - صاحب جامع گوید که مخفف (اثرخ)
 است که در محدوده گذشت - صاحب جهانگیری سند آورده (خواجہ عمید لویکی ۵) رخ
 سپهر اثرخ داشت از دیت گویی بهلال قاب مقوس نمود که در اثرخ به (وله ۵) زحل و
 هشتمش چون چشم زرخ بود به زاشک خون - رخ او چون اثرخ بود به صاحب هفت گوید که
 این مرادف (اثرخ) باشد که به زای هوز گذشت مؤلف عرض کند که (زرخ - به زای هوز) و
 (اثرخ - به زای فارسی) به همین معنی آمده و کنذانی البرهان) و بقول صاحب کنز که محقق ترکی
 زبان است (اثرخ - به زای فارسی) لغت فارسی است پس - اسم جامد باشد و فارسیان
 بقاعده خود الف وصلی در اول این آورده (اثرخ) کرده باشند و (اثرخ و آثرخ) - بمردود
 نتیجه کلب و لویه مقامی باشد - صراحت ماخذ (اثرخ و اثرخ) بجایش کنیم - (اردو) و یکم ازین

و آرخ و آرخ -

اثر در [قبول برهان و هفت و جامع با دال ایجد بر وزن لشکر (۱) سر علم و رایت را گویند و (۲) مار بزرگ و قبول صاحب غیاث (۳) نیز نام کلی است و رفلک بصورت اثر دها که آزار اس و ذنب نیز گویند - صاحبان رشیدی و سروری و بهار و انند و موتی بر منی دوم قانع - خان آرزو در سراج فرماید که اصل این (اثر دها) است بمعنی احد یعنی مار بزرگ و (اثر دها) و (اثر در) مخفف آن و فرماید که بعضی بر آنند که بواسطه عظم حبه بصیغه جمع (اثر درها) گفتند اندرین تقدیر (اثر در) مفرد باشد و (اثر درها) جمع و (اثر دها) مخفف آن و خیال خود ظاهر کند که کلمه جمع بجای مفرد و محل تعظیم استعمال کنند چنانکه لفظ (بانوان) که جمع بانوست در اشعار خاقانی بمعنی بانو آمده پس درین صورت (اثر درها) که جمع (اثر در) است بجای مفرد استعمال کرده باشند و بعد از آن از کثرت استعمال حکم مفرد پیدا کرد (الخ) صاحب سخندان فارس فرماید که در سنکرت همین را (اگر) گویند صاحب ساطع که محقق زبان سنکرت است گوید که (اگر) مذکر اثر دهاست مؤلف عرض کند که بخيال ما جز این نیست که فارسیان این لفظ را از سنکرت گرفته قیاده خود منقرس کردند یعنی جیم عربی را به زامی فارسی بدل کردند چنانکه (کج) و (کثر) و کاف فارسی را به دال مملکه - چنانکه (اورنگ) و (اورند) پس بدین عمل تبدیل (اگر) (اثر دها) شد و نسبت معنی اول عرض می شود که مجاز باشد که سر علم و رایت هم مشابه باشد به اثر دوری که سر خود بالا کند و معنی سوم هم مبنی بر تشبیه بر سبیل استعاره دیگر تحقیقین فرس

ذکر معنی سوم را ترک کرده اند و صاحب غیاث نہ سندی پیش کرد و نہ حوالہ کتابی (اردو)
 (۱) پیرا - بقول آصفیہ جھنڈے کا کپڑا - دستارچہ - بیرق - باوٹا (۲) اثر و بقول
 امیر (فارسی) (اردو میں مستعمل) مذکر بمعنی اثر و (برق ۵) جوش سودا میں جو آئی
 لہر زلف یا رکی نہ صورت اثر و رنجے ہر ایک جاوہ ہو گیا (۳) راس و ذنب (عربی
 بقول آصفیہ (مذکر) اُن دو ستاروں کا نام جن کے سب سے کسوف و خسوف ہوتا
 جسکو اردو میں (راہوکت) کہتے ہیں - صاحب فرنگ آصفیہ نے اسکا ذکر لفظاً کیا ہے

اثر و رشکار استعمال - بقول بہار و تندر	باران را ہم گفته اند - مؤلف گوید کہ معنی ال
از عالم شیرشکار مؤلف گوید کہ اسم فاعل	حقیقی است بصراحتی کہ بقول خان آرزو بر لفظ
ترکیبی است بمعنی کسی کہ اثر و رشکار رکند و	(اثر و رشکار) گذشت یعنی کلمہ جمع برای مفرد تعظیماً
بیان این نبود (میر خسرو ۵) ترک خد	مستعمل شد و معنی دوم و سوم و چارم و پنجم
افکن و سندان گذارند ہر ہمہ شیر افکن و اثر و	بنجیال یا استعارہ باشد نہ کنایہ - بر سبیل تشبیہ
شکار (اردو) اثر و رشکار - اردو میں کہہ	کہ رایت و سر علم را صورت و پادشاہ ظالم و
سکتے ہیں یعنی اثر و رشکار کرنے والا	ضحاک را لفظ ظلمش با اثر و رشکار صاحب
اثر و رشکار بقول بہان و جامع و جہانگیر	مہبت این را مفرد گوید بمعنی (اثر و رشکار) و ذکر
(۱) بمعنی اثر و رشکار است کہ مار بزرگ باشد و	دیگر معانی ہم کند از انکہ از ماخذ خبر است و
(۲) کنایہ از مردم شجاع و قہر آلود و (۳) اثر و	ما ذکرش بر (اثر و رشکار) کردہ ایم - صاحب اند
و سر علم و (۴) پادشاہ ظالم و (۵) ضحاک	نسبت معنی چارم بر لفظ ظالم قناعت کر د

مقصودش جزین نباشد که پادشاه ظالم یا مطلق
 شخص ظالم را (اثر درها) گفته اند صاحبان (دور)
 و پہلوی و ورشیدی و بہار بر معنی اول قانع و
 صاحب سروری ذکر معنی اول و سوم و پنجم
 کرده (کمال سمعیل ۵) کنج را بر سر اگر رسم
 بود اثر درها پانچ کنج حسنی و تر از لف چو ثیان برتر
 (دقیقی ۵) یکی صمصام اعداکش عدو خواری
 چو اثر درها پانچ کہ ہرگز سیر نبود وی ز مغز و ز دل
 اعدای (اردو) (۱) دیکھو اثر در (۲) کے دو سر ہو شیار (۳) (اردو) دنیا - موت -

اثر دوم | بقول صاحب انند بھوالہ فرنگ فرنگ نوعی از نندہ کہ زیرین ہند دیگر کسی از محققین
 فرس ذکر این نہ کرد و نہ سندی پیش شد۔ صاحب انند این را لغت عرب نوشتہ غیر از تاج
 یا غلطی کتابت نیست۔ ماخذ این بھیج متحقق نشد بجز این کہ این را اسم جامد فارسی قدیم گیریم
 و مشتاق سند با شیم معاصرین عجم ازین ساکت۔ اگر این را مرکب از (آثر) و (دوم) گیریم
 معنی لفظی این (آسایش خون) باشد کہ (آثر) بقول صاحب سراج بمعنی آسایش و
 (دوم) در عربی بمعنی خون آمدہ و شک نیست کہ از نند زین خون پشت اسپ را آسایشی است یعنی
 اگر بدون نند۔ زین بر پشت اسپ قائم کنند جراحات پیدا شود و جریان خون و اندام علم حقیقۃ الحال
 تبدیل ممدودہ بمقصودہ نتیجہ قلب و لہجہ مقامی است و بس پس باید کہ این را لفتح اول و سوم خوانیم۔

(اردو) نغزین بقول اصفیه (فارسی) اسم مذکوره نغز جوین کو پنج گھوڑکی پشت پر ڈالتو ہین۔ خوگیر
 اژدہ | بقول صاحب اندیفتہ اول و سکون زامی فارسی و دال مہملہ در فارسی زبان
 بمعنی نامہواری و درشتی سوہان۔ فرماید کہ بالف مدودہ نیز آمدہ۔ صاحب غیاث
 ہم ذکر این کردہ مؤلف گوید کہ این مرادف (اژدہ) باشد کہ در مدودہ گذشت یعنی
 حاصل بالمصدر (اژدن) کہ بمعنی اژدہ بر سنگ آسازدن گذشت و آنچه صاحب
 اندیفتہ نامہواری نوشتہ مجاز باشد و دیگر محققین فرس ازین ساکت اند۔ مشتاق سند بشیم
 مدودہ و مقصورہ چیزی نیست غیر از لب و لہجہ مقامی (اردو) نامہواری۔ بقول
 اصفیہ کھر در این۔ سوہان کا کھر در این۔

<p>اژدہا بقول برہان و مہنت و جہانگیری شاید مخفف اژدہاں بودہ و در اصل مار اژدہاں بمعنی (اژدر) است و برہر پنج معانی (اژدہا) بمعنی مار دہان کشادہ می گفتہ اند (الخ) مؤلف شامل کہ گذشت یعنی (۱) مار بزرگ (۲) مدد عرض کند کہ مایہ (اژدر) و (اژدہا) ماخذ ہر یک شجاع و قہر آلود (۳) رایت و سر علم (۴) بیان کردہ ایم و (اژدہا) مخفف (اژدرہا) پادشاہ ظالم (۵) ضحاک ماران۔ صاحب نامری بذکر معنی اول گوید کہ ضحاک را (اژدہا) بجای خودش عرض کنیم۔ محقق زبان (اژدہا) می گفتند کہ می آید و این مخفف بیان ترکیب لغت کہ بطور بیان ماخذ این کردہ آن باشد و فرماید کہ (اژدہا) از ترکیب لغت است۔ از نمیدن آن قاصریم کہ (اژدہا) دہان کشادہ و بخاطر صاحبان ذوق میرسد بمعنی دہن کشادہ از کجا پیدا شد۔ حقیقت</p>	<p>اژدہا بقول برہان و مہنت و جہانگیری شاید مخفف اژدہاں بودہ و در اصل مار اژدہاں بمعنی (اژدر) است و برہر پنج معانی (اژدہا) بمعنی مار دہان کشادہ می گفتہ اند (الخ) مؤلف شامل کہ گذشت یعنی (۱) مار بزرگ (۲) مدد عرض کند کہ مایہ (اژدر) و (اژدہا) ماخذ ہر یک شجاع و قہر آلود (۳) رایت و سر علم (۴) بیان کردہ ایم و (اژدہا) مخفف (اژدرہا) پادشاہ ظالم (۵) ضحاک ماران۔ صاحب نامری بذکر معنی اول گوید کہ ضحاک را (اژدہا) بجای خودش عرض کنیم۔ محقق زبان (اژدہا) می گفتند کہ می آید و این مخفف بیان ترکیب لغت کہ بطور بیان ماخذ این کردہ آن باشد و فرماید کہ (اژدہا) از ترکیب لغت است۔ از نمیدن آن قاصریم کہ (اژدہا) دہان کشادہ و بخاطر صاحبان ذوق میرسد بمعنی دہن کشادہ از کجا پیدا شد۔ حقیقت</p>
---	---

(آژ) بجای خودش گذشت و بدین معنی تعلقی ندارد
 بهار بر معنی اول قانع و فرماید که (۶) نوعی از آتش است
 هم مولف گوید که ما این قسم آتشی را دیده ایم
 که چون آتش و هشتش شکل اثر و بلند شود پس
 استعاره آنرا (آژوها) نام نهاده باشند - خان
 آرزو در چراغ هدایت هم ذکر این معنی کرده است
 و در سراج اللغات بر معنی اول قانع و صاحب
 جامع معنی ششم را ترک کرده و صاحب
 معنی اول و سوم و پنجم را نوشت (نهوری ۱۵)
 دل که در کنج هجر جا دارد و جای در کام آژوها
 دارد و (صائب ۵) نفس متاض بود و حاصل
 گوگردان و آژوها را چون گلو تنگ بگیرند عصاست
 صاحب جهانگیری برای معنی دوم از استادی
 سند آورده (۱۵) شه چو در گنبد بلارادیده آژوها
 شد چو آژوها را دیدند (سیف اسفرنگی از جهانگیری
 است که بالا مذکور شد مصداق آژوها شد)
 (۱۵) در سایه آژوهای رایت پروید بدل
 معنی خشکین شدن پیدای شود (اردو ۱-)
 گیاه ارتمه (از سروری ۱۵) کشاده دهن
 ه تک و بکھو آژوها - (۶) آتشی کی یک قسم

<p>اژدہا خوی (استعمال) بقول بہاروانند مرادف (اژدہا بارہ) کہ گذشت یعنی خوی و خصلت اژدہا وارندہ (نظامی ۵) کہ این</p>	<p>جسکو فارسیوں نے اژدہا کہا ہے جو روشن ہونے پر اژدہا سے مشابہ ایک آتشین شکل ظاہر کرتی ہے۔</p>
<p>اژدہا بارہ (استعمال) بہاروانند ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ بارہ بقول برہان معنی طرز و روش آمدہ پس مراد (اژدہا خوی) باشد یعنی حقیقی - ضرورت نہ کہ این را بطور استعمال خاص بیان کنند (نظامی ۵) سخاوندی ز تماریح جمشید شاہ ہے کہ آن</p>	<p>اژدہا یارہ (استعمال) بہاروانند ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ بارہ بقول برہان معنی طرز و روش آمدہ پس مراد (اژدہا خوی) باشد یعنی حقیقی - ضرورت نہ کہ این را بطور استعمال خاص بیان کنند (نظامی ۵) سخاوندی ز تماریح جمشید شاہ ہے کہ آن</p>
<p>اژدہا فش (استعمال) بقول صاحب انند بجا الہ فرنگ فرنگ مرادف (اژدہا ک) یعنی ضحاک ماران مؤلف گوید کہ (فش) بقول برہان بفتح اول و سکون ثانی بمعنی شبیہ</p>	<p>اژدہا چون فرو بردہ ماہ فریدون بآن اژدہا بارہ مردہ بآن قوت اژدہائی چہ کردہ (اژدہا) اژدہا خوی اردو میں کہہ سکتے ہیں - یعنی اژدہا کی خصلت رکھنے والا۔</p>
<p>اژدہا پیکر استعمال - بقول صاحب جامع مرادف (اژدہا می فلک) کہ می آید - دیگر کسی محققین فرس ذکر این نہ کرد و نہ سندی پیش شد (اردو) دیکھو اژدہا می فلک -</p>	<p>اژدہا پیکر استعمال - بقول صاحب جامع مرادف (اژدہا می فلک) کہ می آید - دیگر کسی محققین فرس ذکر این نہ کرد و نہ سندی پیش شد (اردو) دیکھو اژدہا می فلک -</p>

<p>وانند ورشیدی و مؤید - با کاف بمعنی ضحاک ماران باشد - خان آرزو در سراج فرماید که (الف) آرد های رایت (اصطلاح)</p>	<p>فطری (کما فی العیاش) (ارو و) دیکھو از ہر اک</p>
<p>کاف در نیجا برای نسبت است و این مجاز</p>	<p>(ب) آرد های علم بقول</p>
<p>باشد - صاحب (دوری و پهلوی) و سرور از استاد دقیقی سندی آورده (۵) یا شایسته ملک تو قدیمست بنیابت برده سخت آرد ها که کنند (ظہیر فاریابی ۵) در تن آرد های مخفی مباد که در (آرد ها کا) الف سوّم زائد است (عبدالقادر نامی از جهانگیری ۵) جمیع تاجا جمال الدین سلمان ۵ آرد های علم غمر بیک آردہ سر بریدہ وہ اک - آرد ها ک اسیر و راہر عدو و عقرب از پیش روان نش دو مار کرد و (ارو و) دیکھو از ہر اک - اجل در دنیاں و مؤلف گوید کہ (۳)</p>	<p>آرد های حمری (اصطلاح) بقول صاحب شمس همان آرد ها لقب ضحاک دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نہ کرد و نہ پیش شد مؤلف گوید کہ (حمری) بالضم معنی و اسنادی کہ بر معنی سوّم لفظ (آرد ها) گذشت سرخ - منوب بحرت در حالت الحاق ہم متعلق باین است (ارو و) (۱) آرد ها یامی نسبت تمامی مصدری حذف نمایند کی تصویر جو علم میں بنائی جاتی ہے (۲) علم چنانکہ از صورت - صوری - و از فطرت کا آرد ها -</p>

اژدهای فلک

(اصطلاح) بقول

محققین بالاتفاق اینست که اول تحقیق (تین)

برهان و هفت و چامع (۱) - اشاره بعد تین کنیم و تین بقول صاحب منتخب بالکسر نشد
 راس و ذنب است و (۲) تین را نیز گویند چون بلغت عرب ماری است بزرگ و آنچه
 که از حلقه چهل و هشت صورت فلک باشد و در آسمان از تقاطع منطقه فلک مائل بصورت
 بقول صاحب بحر (۱) راس و ذنب و (۲) مار بزرگ که یک طرفش را راس گویند و طرف
 کهکشان - خان آرزو در سراج فرماید که عبارت دیگر را ذنب و بهر سید که آنرا نیز تین گویند
 از تین است که راس و ذنب - سر و دم است بحواله صاحب قاموس فرماید که تین سفیدی
 صاحب ناصری آورده که کنایه از راس ذنب است و در آسمان که تنه اش در شش برج
 که لعرب تین خوانند - صاحب نوید فرماید که معنی است و دمش در برج هفتم سیر می کند چون
 راس و ذنب (کنافیه) و در نسخه نجوم آورده که کوب سیاره و آن را الفارسی بیشتر گویند
 که - راس و ذنب سر و دم تین اطلاق است فرماید که آنچه جوهری موضعی در آسمان نوشته
 صاحب رشیدی فرماید که معنی راس و ذنب که غلط است - پس بخيال ما دو معنی بیان کرده
 تین گویند و بقول صاحب اند و غیاث شکل صاحب بحر عجم درست است و پس حیف
 است و فلک بصورت اژدها که آن عقیده است که سندی پیش نشد (ارو) (۱) راس
 است و لعرب آنرا راس و ذنب گویند و تین و ذنب - و بگو اژدها در کس میسر معنی (۲)
 را نیز گویند که صورتی از حلقه چهل و هشت صورتها کهکشان - بقول صاحب آصفیه فارسی اسم
 فلکی است مؤلف گوید که پریشان بیانی مونث - مخفف کا کهکشان - و طولانی سفیدی

جو اندھیری رات میں شرک کے مانند آسمان بولا: ستارے دن کو دیکھاتی ہے کہکشان پر دو رنگ گئی ہوئی نظر آتی ہے اور اصل میں میری بہت سے چھوٹے چھوٹے ستاروں کی قطار اژدہا ہی نیرہ استعمال نیرہ باشند فارسی ہے۔ کہکشان اسوجہ سے نام رکھا گیا کہ جس نیرہ را بہ اژدہا شبیہ زادہ اندر مرکب ضامی طرح کوئی شخص گھانس رسی میں باندھ کر کھینچتا ہے (اور سی) چون اژدہا ہی نیرہ پتہ ہو اور تیک لیجاتا اور اس سے زمین پر نشان درکشش پڑے اور دست خضم نیرہ غصا کرد و زور گاڑ پڑ جاتے ہیں یہی صورت اسکی ہے (امانت (ارو) نیرہ بقول آصفیہ (فارسی) اسم (س) چھڑک کے مانگ پر نشان وہ مہر و شکر (دیکھیو ارتوج)

اثر غ | بقول برہان و جامع و ہفت و اند بفتح اول و سکون ثانی و عین نقطہ دار شاہنہارا گویند کہ از درخت بریدہ باشند و عبری جملہ خوانند مؤلف عرض کند کہ ہمیں لغت بہمن معنی بہ زبانی فارسی و رمد و وہ گذشت و صاحب برہان و آرا بخا نوشتہ کہ مرادف (آزوغ) ممد و وہ بہ زبانی ہوزراست و (آزوغ) بفتح اول و زای ہوز ہم گذشت بمعنی پیرایش شاہنہارا و ہمیں معنی بر (آزوغ) بہ زیادت و او سوم بجایش مذکور شد و صاحب برہان و آرا بخا نوشتہ کہ بعضی شاہنہارا گویند کہ از درخت خرما و تاک وغیرہ بریدہ باشند حاصل نیست کہ تحقیق فرس تصفیہ اختلاف باہمی معنی این ہمہ لغات نہ کردہ اند بخیاں ممد و وہ و مقصورہ چیری نیست کہ نتیجہ لب و لہجہ مقامی است و تبدیل زبانی عربی بہ زبانی فارسی البتہ قابل غور است کہ خلاف قاعدہ فارسیان است کہ زبانی فارسی عبری یا بالعکس آن بدل نمی شود و جز این نیست

که این تبدیل - خلاف قیاس باشد - اصل این آرزوغ - حاصل بالمصدر (آزو غیدن) و این مصدر متروک التصریف است چنانکه ذکرش بر (ارغ) کرده ایم و معنی آرزوغ (۱) پیرایش و زخمان و مجازاً (۲) معنی شاخهای بریده شده و (آرغ) بجذ و او مخففش (ارغ) بمقصوره مثله و (آرغ) به زای فارسی مبدلش بر خلاف قیاس پس (آرزوغ) و (آروغ) و (آرغ) و (آرغ) و (آرغ) و (آرغ) همه مرادف یکدیگر است بهر دو معنی بالا - (ارو) (۱) و (یکو) (آرزوغ) (۲) و (یکو) (ارغ)

اثر کان | بقول برهان و هفت و اند بر وزن دربان معنی مردم کامل و باطل و مهمل و بیکار صاحب جامع این را مرادف اثر کهان - و اثر کهن و اثر بان و اثر هن گوید که می آید - مؤلف عرض کند که (آثر کهان) و (آثر کهن) به همین معنی در محدوده گذشت بخیال ما این مرکب است از (آثر) که بقول برهان و خان آرزو در سراج معنی آسایش و کهان - بقول صاحب سراج و برهان بالفتح معنی جهان - پس معنی لفظی (آثر کهان) آسایش جهان باشد - خان آرزو در سراج لفظ (اثر کهان) را به معنی کامل و کاملی هر دو نوشته نتیجه تحقیق ما خدایت که (آسایش جهان) کنایه کاملی را تو انیم گفت نه کامل را و از سند (اثر کهان) که بجای خودش می آید تصدیق خیال می شود - اندرین صورت باید که این را به معنی کاملی گیریم و برای معنی بیان کرده محققین قول آن سند (اثر کهن) فی الجمله تأیید کند که می آید پس باید که این را به معنی کامل اسم فاعل ترکیبی گیریم حیف است که این قدر صراحت در محدوده بلفظ (آثر کهان) و (آثر کهن) نکرده ایم و در اینجا خیال ما این بوده که مقصود اصل است و درین جا بالعکس آن - پس به حذف های هوز (آثر کان) مخفف (آثر کهان) و

به تخفیف الف دوم (آژکهن) و به تخفیف کاف (آژهان) و به تخفیف الف دوم (آژهن) مخفف (آژهان) باشد. مخفی مباد که بقاعده فارسی - حذف های هوز و الف جاز است همچو (گیا) و (گیا) و (استخوان) و (استخوان) البته حذف کاف عربی در (آژهان) خلاف قیاس است همین است حقیقت این دیگر هیچ - ممدوده و مقصوره چیزی نیست که نتیجه لب و لجه مقامی است (ارو) کامل - بقول آصفیه (عربی) یعنی است - کاملی یعنی سستی - ثنوت -

آژکن | بقول صاحبان برهان و هفت و اند و جامع - با کاف بر وزن بهمن (۱) درمی باشد شبکه دار که از پس آن نگاه توان کرد - خان آرزو در سراج گوید که (۲) این مخفف (آژکن) باشد که می آید مؤلف گوید که ما بر (آژکان) صراحت کرده ایم که اصل آن (آژکهان) است پس جادار و که بخذف الف دوم (آژکن) را مخفف (آژکان) گیریم یا بخذف های هوز مخفف (آژکهن) مخفی مباد که صاحبان برهان و سروری در ممدوده این را به معنی اول به کاف فارسی آورده اند که گذشت پس معنی اول مرکب باشد از (آژ) که بقول سراج معنی آسایش آمده و (کن) بقول برهان کسر اول و سکون ثانی معنی صفت باشد هرگاه آزا با کلمه ترکیب سازند همچو (شرکن) و امثال آن و افاده معنی صاحب هم می کند - یعنی صاحب شرم پس (آژکن) به کسر ه کاف فارسی معنی صاحب آسایش و آسایش دارنده کنایه باشد از و در شبکه دار که از پس آن نگاه توان کرد یعنی معنی اول - اندرین صورت بقول محققین اول الذکر این را بر وزن بهمن گرفتن خطاست و خود صاحب برهان هم در ممدوده (آژکن) را با کاف فارسی و کسر آن آورده و تبدیل ممدوده و مقصوره چیزی نیست که نتیجه لب و لجه مقامی است

پس صاحب برهان غلط کرد که این را معنی اول با کاف عربی نوشت و بفتح کاف بیان کرد. سلسله ردیف لغت همه محققین اول الذکر ظاهر می کند که مقصود نشان درین جایگاه عربی است نه فارسی و فی الحقیقت لغت صحیح به کاف فارسی است چنانکه از ماخذ تحقیق شد پس ما این را معنی اول بجای خودش هم بیان کنیم اگر چه تحقیق کاملش درین جا ختم شد (اردو) (۱) دیکھو (آزگن) (۲) دیکھو (آزگان)

اثر کہاں | بقول صاحبان برہان و ہفت و یکھواثر کان -

و جامع و ناصری و سراج و اندروزن سلو اثر کهن | بقول صاحب برهان و جامع
مرادف (اثر کان) باشد که گذشت صاحب و مهت بروزن کرگدن معنی اثر کهان است
جهانگیری و سروری و رشیدی از بهرام زرتشت که مردم کامل باشد صاحب سروری و رشیدی
سند آورده اند (ع) اشوگفت آنکه می بینی از شا کر بخاری سند آورده (ع) به دل بود
روانش به بدی اندر جهان کار اثر کهنانش مردی و شاطری از مه به بوسه دادن جان
مؤلف گوید که مابختی کامل بر (اثر کان) زرتشت پذیرس اثر کهنی به صاحب ناصری این معنی
و از ماخذ اینم خبر داده ایم درین جا همین قدر کمالیت نوشته و از منوچهری سندی پیش کرده
کافی است که (اثر کهان) بمدروده اصل است که در صفت اسپ گفته است (ع) و در باب
و (اثر کهان) بمقصوده مرادش و بحث کامل و رحل و حکوم با و اثر کهن به خان آرزو و سراج
نسبت معنی هم بر (اثر کان) مذکور بخیاں ما در این را مرادف (اثر کان) گوید یعنی معنی کامل
سند بالا (اثر کهان) معنی کامل است (اردو) و کاملی - ما بر لفظ (اثر کان) از ماخذ و معانی این

بحث کامل کرده ایم در اینجا همین قدر کافی بر سنی اول (اثر کن) کرده ایم (اردو) چتری دار کوڑا
 است که این بجذ الف مخفف (اثر کہاں) جو اکثر کوٹھون میں روشنی آنے کی غرض سے لگا دیتا
 باشد (اردو) دیکھو (اثر کان) این - صاحب آصفیہ نے (جملہ لی) پر اس کا ذکر
 اثر کن | بفتح اول و سکون زای فارسی دیکھا ہے - نیز چالہ اردو روازہ اس دروازہ کو کہ سکتا
 کسر کاف عجمی بہان است کہ بحث مفصل میں | این جس میں جالی لگائی گئی ہو۔

(الف) آژند | بقول بہان و تیس و اند و ہفت بفتح اول و ثانی و سکون نون و وال ایچہ
 گلی باشد کہ بر روی خشت پہن کنند و خشتی دیگر بر بالای آن نہند (۲) گل ولای تہ صحن
 را نیز گویند صاحب اند

(ب) آژندہ | زیادت ہای ہوز در آخر معنی اول (الف) آوردہ ہیچ ظاہر نکرد کہ جوہ
 خصوصیت با معنی واحدیت و صاحبان تحقیق در محدوده ہم (آژند) را بہ ہر دو معنی
 الف و (آژند) را بیک معنی اول الذکر نوشتہ اند و مصدر (آژندیدن) در محدوده معنی
 گل آگندن در میان و خشت گذشت مادر آجاز ماخذ این بحثی نہ کردہ ایم بنا بر علیہ
 ہمدرا اینجا تلفاتی مافات کنیم - بنیال ما اصل این (جند) است بفتح تین و بقول صاحب
 منتخب لغت عرب معنی زمین درشت و سخت و سنگی است گل مانند - فارسیان جیم عربی
 را بقاعدہ خود بازای فارسی بدل کردند همچو (کج) و (کڑ) پس (ژند) شد و بعد از ان الف
 وصلی در اولش آوردند و بکثرت استعمال حرکت نون بسکون بدل شدہ (اژند) شد و برا
 گل ولای تہ آب یا حوض نام نہادند کہ بقول (محققین جدید حقائق اشیا) اصل ننگ ہمین

گل ولای تہ آب است و پس ازان ہای نسبت در آخرش زیادہ کردہ (اژندہ) کردند بمعنی
منسوب بہ (اژندہ) یعنی گلی کہ در تعمیر منازل در میان دوخت نہند تا ہر دوخت را پیوست
کند و چون خواستند کہ ازین لغت مصدر سازند (ون) را کہ علامت مصدر است بر آخرش
آوردہ (اژندہ ون) کردند و برای دفع ثقل ہای ہوز بقاعدہ فارسی بہ یای تھانی بدل
شد همچو (شاہگان) و (شاہگان) مخفی مباد کہ انچہ صاحبان تحقیق (ب) را مخصوص بہ معنی اول
کردہ اند وجہ آن در صراحت بالاظاہر شد و انچہ (الف) را بہ معنی (ب) ہم استعمال کردند بر سبیل
مجاز است یا اینکہ (الف) بمعنی اول مختف (ب) گیریم۔ مدودہ و مقصورہ چیز نیست کہ نتیجہ لب و
لہجہ مقامی است پس باید کہ این را مفترس دانیم (ارو و) دیکھو (اژندہ) و (اژندہ)
اژنگ [بقول برہان و ہفت و اند بر وزن پلنگ۔ چین پیشانی و روی و اندام باشد۔ صاحب
سروری فرماید کہ مرادف ہمان اژنگ کہ در مدودہ گذشت (جامع شرفنامہ ۵) اگر دوجین تو
افتد اژنگ بہ قتل لڑہ اندرتن شاہ زنگ بہ صاحب ناصری اتقد صراحت فرمید کہ چین
صورت از پیری یا غضب۔ اژنگ باشد مؤلف گوید کہ معنی مطلق چین باشد و اصل این (اژنگ)
است و ذکرش بجای خودش می آید و از ماخذش ہم ہر آنجا بحث کنیم۔ فارسیان بقاعدہ
خود الف وصلی در اول آن آوردہ (اژنگ) کردند و بس۔ الف مدودہ چیز نیست کہ نتیجہ لب
و لہجہ مقامی است (ارو و) دیکھو اژنگ کے پہلے معنی۔

(الف) اژول | (الف) بقول صاحب شمس بالفتح بمعنی براہیخت برکاری و شابی
(ب) اژولیدن | فرمایند کہ در خبرست بد و ختم زای پاری و (ب) بمعنی براہیخت۔ و اگر کسی

از محققین فرس ذکر این نه کرد و سندی پیش نه شد مؤلف گوید که (ژول) بقول صاحب برهان
 بمعنی چین و شکنج و ناهمواری باشد ژولیدن مصدرش بمعنی درهم شدن و پریشان گردیدن بقول
 بحر پر شکنج و ناهموار شدن روی - اگر بقاعده فارسی الف و صلی در اول (ژول) و (ژولیدن)
 آورده (اژول) و (اژولیدن) کنیم جا دارد و الف و صلی بر معنی هیچ اثر نکند پس (الف) مراد
 (ژول) و (ب) مراد (ژولیدن) باشد - صاحب شمس تسامح کرده است که (اژول)
 را بمعنی ماضی مطلق آورده زیرا که (ژول) از دو حال خالی نیست - امر حاضر باشد یا حاصل
 بالمصدر (ژولیدن) و یای تحتانی در (ب) زائد باشد که فارسیان در وسط کلمه یای زائد را
 برای سهولت و دفع ثقل می آرند همچو (شبخون و شبنخون) (اردو) (الف) و یکپهونم (ب)
 چین به چین هونا - پریشان هونا -

اثره | بقول برهان و سراج و هفت و جامع و جهانگیری و انذنبفتح اول و ثانی آهک را گویند
 و بحر بی کلس و نوره خوانند مؤلف گوید که ما ذکر این در محدوده کرده ایم و این اسم جا بد
 زبان فارسی است - محدوده و مقصوره چیزی نیست که نتیجه لب و لهجه مقامی است - اگر
 اصل لغت (آزه) به زای هوز می بود - قیاس متقاضی آن می شد که (آزه) را بمبدل همان
 (آهک) گیریم که بقاعده تبدیل های هوز به زای هوز بدل شود همچو (براه) و (براز) و هماننسیان
 تبدیل های هوز بکاف و عکس آن آمده چنانکه (پروانه) و (پروانک) و (السد علم) (اردو) و یکپهونم

(الف) اثران	(الف) و (ب) بالفتح که گذشت مؤلف گوید که الف مخفف
(ب) اثرهن	بقول برهان بمعنی (اژهان) (اژکهان) و (ب) مخفف (اژکهن) ماصرت

کامل و بیان ماخذ بر (اثر کان) کرده ایم صاحب
انند و هفت و جامع و جهانگیری ذکر هر دو کرده و بگوید (اثر کان)

اثر رخ | بقول صاحب شمس بازی عجیب کسور و یای معروف چرک چشم بود و آنرا
بترکی (کیف) نامند و بازی (رمض) دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد مؤلف
گوید که همین لغت به همین معنی در محدوده گذشته و بعد آنجا صاحب رشیدی این را
بجذوف یا (آثر رخ) نوشته به همین معنی ذکر کرده بخیاں ماسامح دوست که (آثر رخ) مراد
(اثر رخ) است نه (آثر رخ) بالجملة (آثر رخ) و (اثر رخ) هر دو یکی است و محدوده و مقصود
چیزی نیست که نتیجه لب و لجه مقامی است - خیال می کنیم که فارسیان (کیف) لغت
ترکی را بقاعده تبدیل (اثر رخ) کرده باشند که تبدیل کاف و زای فارسی آمده چنانکه
(ارغک) و (ارغز) و نیز تبدیل غین با غای معجمه درست است همچون (چرخ) و (چرخ)
پس در اوّل (اثر رخ) الف وصلی آورده (اثر رخ) کرده باشند حیف است که ما را
تحقیق (کیف) از لغات ترکی نه شد (ارو) و بگوید اثر رخ -

(الف) اثر ین | بقول صاحب شمس مرادف (آثر ین) و (آثر یده) که در محدوده

(ب) اثر یده | گذشت حیف است که سندی پیش نه کرد که استعمال این بقصوره ثابت
شود و دیگر محققین فرس ازین هر دو ساکت اند خیال ما نسبت ماخذ این است که این مرکب است
از لفظ (آثر) که معنی آسایش آمده (کذافی السراج) پس فارسیان علامت مصدر (دون)
بروزیاده کرده (آژدون) کردند و کنایه معنی استره زدن مستقل شد - زیرا که استره زدن هم

نوعی از آسایش است برای اهل ولایت و دیگر معانی (آژدن) که بجایش مذکور شد مجاز باشد
(ایستخانی) بعد از می فارسی و در (آژیدن) زائد است که فارسیان برای سهولت تلفظ یا
تحتانی در وسط کلمه زیاده کنند چنانکه (شخون) را (شبینون) کردند و در مقصوره چیری
نیست که نتیجه لب و لهجه مقامی است - مخفی مباد که (ب) اسم مفعول است از (الف) -
(اردو) و (کیو) (آژیدن و آژیده)

اثریر | بقول برهان و هفت و جامع بر وزن وزیر معنی هوشمند وزیرک و عاقل باشد و مردم
پر هیزگار را نیز گویند - خان آرزو در سراج به ذکر قول برهان فرماید که تحقیق این در زیر
(آزیر) بده گذشت و در محدوده گوید که (۱) معنی هشیار و خبردار و بقول بعضی (۲) معنی
بانگ و فریاد و بقول برخی (۳) معنی بانگ و فریاد ستوران و بقول سامانی (۴) معنی آماده
و مهیا (الخ) و فرماید که تحقیق آنست که (آزیر) بقصر مخفف (آزیر) بده است و (هزیر) یا
مبتدل آن و (هجیر) مبتدل (هزیر) و هر چهار یک معنی و صحیح همان معنی اول است (الخ)
مؤلف عرض کند که خیال ما اصل این (هجیر) است که بقول صاحب برهان بضم اول معنی
حطب و نیک و نیکو و زبده و خلاصه باشد عجبی نیست که فارسیان بقاعده خود های هوز را با
بدل کردند چنانکه (همیان) و (امیان) و حمیم عربی بدل شده زای فارسی همچون (کج) و (کژ)
و ضمه های هوز بعد بتبدلش به هزه مبتدل به فتح شده مناسبت آن پس (هجیر) (آزیر) شد و همین
طور در (هزیر) هم حمیم عربی را برای هوز بدل کردند چنانکه (چوچه) و (چوزه) و معنی هوشمند وزیر
مجاز باشد از خوب و نیک و زبده و خلاصه که معنی حقیقی (هجیر) بود و در (آزیر) نتیجه لب و لهجه

مقامی است پس بنجیال ما (آزیر) بہ زرای ہوزرا ازین ہیچ تعلق نیست و ما تحقیقش بجای
خودش کردہ ایم کہ گذشت و بہ تحقیق ما (آزیر) بمعنی آزار و سب و محنت قرار یافتہ است
نہ ہوشمند و زیرک و قاعدہ فارسی اجازتہ این ہم نمیدہد کہ زرای ہوزرا بہ زرای فارسی بدل کنیم
و این تبدیل را اگر بخلاف قیاس ہم گیریم اختلاف معنی ہم اجازت نمی دہد کہ (آزیر) را تبدیل
(آزیر) قرار دہیم (اردو) و بچو (آزیر)

الف مقصورہ باسین مہملہ

اس بقول صاحب مہنت فلزم بضم اول و سین مہملہ زدہ بمعنی عقل آمدہ و در اکثر کتب
فرہنگ این لغت و قطار فارسی است و لیکن صاحب مؤید این را ترکی نوشتہ (انتہی) و
عرض کند کہ صاحب منتخب کہ محقق لغت عرب است این را بہر سہ حرکت و تشدید سین بمعنی
بنیاد و اصل ہر چیز نوشتہ و مشہور بالتضم است و صاحب لغات ترکی فرماید کہ بہ تفخیم کسر ہمزہ
معنی عقل (الخ) اگرچہ از مؤید تصدیق بیان صاحب مہنت می شود و لیکن بنجیال صاحب
لغات ترکی بخصوصیت زبان ترکی معتبر تر از مؤید باشد و باید کہ بمعنی عقل این را بالکسر گیریم
بامتی مال این قدر متحقق است کہ این لغت فارسی زبان نیست و سند استعمال این در
فارسی پیش نشد و از محققین فرس ہم کسی ذکر این نکرد و عجیبی نیست کہ ترکان ہم این را از عربی
گرفتہ مجازاً بمعنی عقل استعمال کردہ باشند کہ عقل بنیاد و اصل افعال انسان است (اردو)
عقل - بقول صاحب اصفیہ (عربی) اسم مؤنث - بدہ - گیان - دانائی - وہ قوت جس کے
وسیلہ سے انسان بُرے - بھلے کی تمیز اور دقائق اشیاء کو حل کرے -

اسا | بقول برهان و جامع و ناصری و مهت بر وزن رسا (۱) خمیازه و دهان دره باشد
 و آن بسبب خواب یا خمار یا کاهلی بهم رسد (۲) بمعنی شبیه و نظیر و مانند هم - صاحب جهانگیری
 بر معنی اول قانع خان آرزو در سراج فرماید که بهر دو معنی در مدوده هم آمده و در مدوده قناری
 که ممکن است که (آسا) در اصل نیون بوده باشد یعنی (آسان) و سان بجذف اول و آسا
 بجذف آخر مخفف آنست مؤلف عرض کند که بخيال ما اصل این بمعنی اول (آسا)
 است که در مدوده گذشت و آنرا فارسین از آسودگی و آسایش اخذ کرده باشند موصوفه
 آسائیدن را هم بدان تعلق است و بدین وجه دهان دره را (آسا) نام کرده باشند که در
 کسل اعصاب دهان و ذریعه آسایش است و (اسا) به مقصوره مخففش نتیجه لب و لجه
 مقامی باشد و معنی دوم خیال ما این است که اصل این (سا) لغت سنکرت است که بقول
 صاحب ساطع افاده معنی شباهت و مانندگی و در فارسین این را از سنکرت گرفتند و
 بهمین معنی استعمال کردند - صاحب برهان (سا) را به معنی دوم آورده است و زیادت
 الف وصلی در اول (اسا) شد و نتیجه لب و لجه مقامی آنرا (آسا) کرد و زیادت نون در آخر
 (سان) کردند چنانکه (پاداش) و (پاداشن) و (جانا) و (جانان) (ابوالفرج ۵۷) غم جزش
 به جنبش و بسکون آسمان و زمین اسا باشد (اردو) و بکھو (آسا) کے دوسرے اور تیسری
اسارون | بقول برهان بارای قرشت بر وزن فلاطون - بیج گیا ہیست که غلاف
 بزرابنج است و بعضی گویند بیج سنبل رومی است اگر آنرا بکوبند و با شیر تازہ بیا نیزند و
 زیر خضیه ببالند لغو طعجب آورد - صاحب جامع این را سنبل کوهی گوید صاحب ناصری

ذکر این فرماید که این لغت پارسی نیست و صاحب اند صراحت کند که لغت یونانی است و صاحب سوار اسپیل نوشته که یونانی این را (اسران) گویند. صاحب مؤید ذکر این بذیل لغات فرس کند و بجا آله ز فغانگویا فرماید که دارولی است که بهندی (تگر) گویند. صاحب محیط فرماید که لغت سریانی است و یونانی (سرا نیون) و بهندی (تگر) و گهونه (و سکنه) و (کراس) و (بند کهر) نامند گیاهی است پر گره و اندک طولانی - خشک در آخر دوم و بقول شیخ گرم و خشک در سونم و بقول گیلانی و شیخ - مجتف و قابض و مفتوح و سکن جمیع اوجاع باطنی و منافع کثیره دارد (اروو) بقول صاحب محیط (تگر) گهونه - سکنه بالا کراس - بند کهر - ایک و اکانام جو تیسرے درجه بین گرم و خشک ہے -

اساره | بقول صاحب شمس لغت فارسی است بمعنی حساب - و یگر کسی از محققین فرس ذکر این نه کرده و نه سندی پیش شد و ماخذ این بخمال ما جز این نمی آید که از لغت (اواره) که بمعنی دفتر گذشت به تبدیل دال ممله به سین (اساره) کرده باشند چنانکه (پاد) و (پاس) که بمعنی گهبان است با تکی حال بغیر وجود سند استعمال ما این را قابل وثوق ندانیم که معاصر عجم ازین ساکت اند و کسی مؤید صاحب شمس نیست (اروو) و یکهو آواره کو تیسرے اساس | بقول بهار بالفتح (۱) بنیاد و (۲) عمارت - جمع اول اسس - بضم تین و جمع ثانی اسس بوزن افراس و فرماید که بالفظ انداختن و بر آوردن و بر کشیدن و بستن و گسترده و نهادن مستعمل مؤلف عرض کند که لغت عربیت بقول صاحب منتخب بالفتح بنیاد و اسس بضم تین جمع - صاحب اند بجا آله منتهی الارب بذکر هر دو معنی بیان

کرده بهار فرمایک جمع ثانی (اس آس) است بروزن (افراس) (الخ) فارسیان استعمال
 این با مصداق متعدد فرس کرده اند که در لغات می آید و انحصار بر مصداق بیان کرده بهار شاد
 (انوری ۵) تصور عقل تصور کند جلالت تو به اساس طور تحمل کند تجلی را به (دوله ۵)
 تقدیر گرد باره حزم تو طوف کرد به گفتار می اساس که دارد حصار ملک به معاصرین عجم هم
 این کند - صاحب (یوسف سراج) آورده یوسف سراج سوزن بدست میرش را بالا
 کرد - دید که یک اساسی پیدا شد و اصلاً بنحیالش نرسید که این اساس و مدارک برای او
 (اردو ۱) بنیاد - بقول آصفیه (عربی) اسم مؤنث - جز - اصل (۲) عمارت بقول آصفیه
 (عربی) اسم مؤنث - آبادی - مکان - محل - مسکن - گھر -

اساس افکندن (استعمال) صاحب	اساس انداختن (استعمال) صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و سندی	آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و ازواله
از خسرو دهلوی آورده (۵) شاه گفته که	هروی سند آورده (۵) بکوی کس رخ
آن هنر پیوند نه به تنها اساس کار افکند	زردی بنی بریم که فقره اساس کلبه ما ساز که با
مؤلف گوید که از سندش مصدر (اساس کار	انداخت به مؤلف گوید که ازین سند (اساس
افکندن) پیدا است و اگر این را عام کنیم (اساس	کلبه انداختن) پیدا میشود - مبنی بنیاد خانه
چیزی افکندن) باشد معنی بنیاد چیزی و کار	قائم کردن و بضرورت تعمیم باید که (اساس
قائم کردن (اردو) کسی کام یا کسی چیزی	چیزی انداختن) قائم کنیم (اردو) کسی چیزی
بناؤانا - بنیادانا -	بناؤانا - بنیادؤانا - جیسے مکانکی بناؤانا

(الف) اساس بر آوردن استعمال - (اردو) بنیاد ڈالنا - بناد ڈالنا -	
صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت واند پلوری سند آورده (س) زموجی جبارا بیا فم پلاس پز خشتی کیوان بر آرم اساس مؤلف گو یک بخیاں مایه که این را - - - - -	(ب) اساس بر آوردن از کیوان معنی بلندی بنای خانه را از کیوان گذراندن و خانه ساختن که از فلک هفتم بلند باشد قائم کنیم و بر تعمیم معنی بعوض کیوان فلک یا چیزی هم قائم توان کرد (اردو) (الف) عمارت کا بلند
است پز اساسی بر او بست نتوان درست پز مؤلف گو یک معنی قائم گردن مکان باشد و در اینجا اساس بمعنی دوش آمده (اردو) گھر بنانا - بقول آصفیہ مکان بنانا - مکان کی تعمیر کرنا - عمارت بنانا -	(ب) عمارت کا زحل یا آسمان یا او کسی چیز سے بلند کرنا -
استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و از جوشی باقی سند آورده (س) اساسی گرداری کوه بنیاد پز غم خود خور که کاهی ورره باد پز مؤلف	استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و از خسرو و بلوی سند آورده (س) لیک اساسیکه توش بر کشند پز از لقب خاص بزور کشند پز
مخفی مباد که اگر چه معنی لفظی (اساس داشتن) معنی (بنیاد داشتن) است ولیکن چیز بنیاد و مکان بنیاد و دار را مستحکم گیرند و از همین است	مؤلف گو یک معنی قائم کردن بنیاد باشد

<p>کہ (اساس داشتن) کنایہ باشد یہ استحکام دیا توروز و شب ہی پوٹم پوٹم گویہ مراد اساس نہادن است یعنی بنیاد قائم کردن۔ و از کلام جلی (اساس مدحت ساختن) پیدا و این داخل باشد و تقیم (اساس چیزی ساختن) اساس زدن استعمال - مرادف نہادن است یعنی بنیاد قائم کردن (انوری)</p>	<p>ننداری غم خود بخو کہ میجو کا ہے در رہ بادستی (ارو) مستحکم ہونا - استحکام رکھنا۔ اساس زدن استعمال - مرادف نہادن است یعنی بنیاد قائم کردن (انوری)</p>
<p>زند رضا و خلافت اساس کون و فساد پیدا عقاب و نوازش نشان خوف و رجا پختنی کہ از کلام انوری کہ بالا مذکور شد (اساس کون و فساد زدن) پیدا است و این ہم داخل باشد و تقیم (اساس چیزی زدن) ہیجو (اساس چیزی افگندن) کہ بر اساس افگندن گذشت (ارو) بنیاد ڈالنا - بنا ڈالنا۔</p>	<p>زند رضا و خلافت اساس کون و فساد پیدا عقاب و نوازش نشان خوف و رجا پختنی کہ از کلام انوری کہ بالا مذکور شد (اساس کون و فساد زدن) پیدا است و این ہم داخل باشد و تقیم (اساس چیزی زدن) ہیجو (اساس چیزی افگندن) کہ بر اساس افگندن گذشت (ارو) بنیاد ڈالنا - بنا ڈالنا۔</p>
<p>اساس کردن استعمال - صاحب اصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و سندی از کلام خسرو دہلوی پیش کرده (س) اہل از جلی غر جستانی پیش کرده (س) اساس مدحت توروز و شب ہی سازم پہ لباس بستہ</p>	<p>اساس ساختن استعمال - صاحب اصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و سندی از کلام خسرو دہلوی پیش کرده (س) اہل از جلی غر جستانی پیش کرده (س) اساس مدحت توروز و شب ہی سازم پہ لباس بستہ</p>

(۱۹۴۵)

اذا کرد در صورت التماس مؤلف گوید کہ
بمعنی بنیاد قائم کردن است (اردو) بنیاد
اساس محکم است استعمال بمعنی بنیاد چیزی

محکم است - باشد پس باید کہ انیرا (اساس چیزی
محکم است) گیریم (انوری ۵) باد اور شاع
حکمت شتابی دائم است بن خاک را از فضل حکمت
اساسی محکم است (اردو) کسی چیزی بنیاد محکم
اساس نہادون استعمال - صاحب آصفی ذکر

این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ بمعنی بنیاد
چیزی قائم کردن است پس باید کہ انیرا (اساس
چیزی نہادون) قائم کنیم و در تعمیم این دخل است
(الف) اساس اقامت نہادون بمعنی اقامت
ورزیدن (انوری ۵) چون مراد خویش را بال ملک
ری کردم قیاس بن در خراسان تارہ نہادوم اقامت

اساس گستردن استعمال - صاحب آصفی

(ب) (اساس دولت نہادون) بمعنی قائم کردن
بنیاد دولت - صاحب آصفی سند این از معنی

و خانہ ساختن مراد (اساس بستن) است
و در اینجا لفظ اساس بمعنی دوم اوست کہ بنیاد
گذشت (اردو) دیکھو اساس بستن -

اساس کلیہ انداختن استعمال بمعنی بنیاد
کلیہ قائم کردن است نداین بر (اساس انداختن)
گذشت و این دخل است و در تعمیم (اساس
چیزی انداختن) کہ بذیل اساس انداختن مذکور
شد (اردو) گھر کی بنا ڈالنا -

اساس کندن استعمال - بمعنی کندیدن
بنیاد چیزی و صحیح آتست کہ این را (اساس
چیزی کندن) قائم کنیم (عرفی ۵) طوفان
ناز و عشوہ اساس امید کنندہ ایدل جہان جہان
طلب آرزو فشان (اردو) کسی چیزی بنیاد
اکھیرنا -

اساس گستردن استعمال - صاحب آصفی

ذکر این کردہ از معنی ساکت و از کلام ہاتھی جانی
سندی پیش کردہ (۵) بر ہم نصیحت گسترده

(۱۹۴۵)

نیشاپوری پیش کرده (۵) ای برادرزاده صدر	(د) (اساس ملک نهادن) بمعنی بنیاد ملی قائم کردن
که دولت را اساس بن از زمین کاشغر تا بحر قنططین	چنانکه انوری گوید (۵) اساس ملکی که بر سر خدشت
نهادند و هم ازین است -----	نه نهند بن ز نعل اسپ حوادث خراب و بامون باد
(ج) (اساس روزگار نهادن) بمعنی قائم کردن	(اردو) کسی چیز کی بنیاد یا بناؤ الذا (الف) اقامت
بنیاد جهان (انوری ۵) قدرت برون باند	اختیار کرنا (ب) دولت کی بنیاد و الذا -
چونبای کن فکان بنهاد اساس دائره کردار	(ج) دنیا کی بنیاد و الذا - (د) ملک و دولت
روزگار بن و هم چنین باشد -----	کی بناؤ الذا -

اساسه | بقول برهان و جامع لفتح اول بر وزن نواسه (۱) بمعنی نگرستن بگوشه چشم و واپس دیدن باشد و (۲) بمعنی سامان و جمیعت بسیار هم هست و یکسر اول هم گفته اند خان آرزو و در سراج بذکر هر دو معانی بالا فرماید که بمعنی دو هم هر دو شای مثلثه است و لفظ عربی است بمعنی اسباب خانه پس تصحیف و غلط کرده هم در لفظ و هم در معنی (۳) صاحب سروری بحواله ادات الفضلا و هم صاحبان جهانگیری و مؤید بر معنی اول قانع مؤلف گوید که (اساس) بالضم زبان سنسکرت بمعنی اسید و آرزو داشتن است (کذا فی الساطع) پس عجبی نیست که فارسیان زیادت باری هوز در آخر این (اساسه) کرده بمعنی اول استعمالش کرده باشند مقصود محققین اول الذکر از معنی مصدری حاصل بالمصدر باشد یعنی معاینه بگوشه چشم و واپس بینی که این قسم مشابه از شخصی بظهور آید که بالمعنی توبهشن بچیزی باشد و من وجه تعلق دار و بمعنی اسید واری و

و آرزو مندی - نسبت منی و دم خیال خان آرزو قرین قیاس است و عجبی نیست کہ فارسیان
 خلاف قیاس بہ تبدیل ثانی مثلثہ باسین ہطلہ مفرس کردہ باشند واللہ اعلم - حیف است کہ نہ
 استعمال پیش نشد - فتح اول بمعنی اول و استعمال فرس بوجہ الف اول است و این تصرف
 فارسیان باشد و وجہ کسرہ اول و رسی و دم ہیچ نفہم نمی آید (اردو) (۱) کن مین کہتے ہین
 (کوری نگاہ سے دیکھنا) یعنی اس چیز یا اس شخص کو مخفی طور پر دیکھنا جو روبرو نہ ہو بلکہ پیچھے ہو و
 نگاہی کہہ سکتے ہین (کن انکھون سے دیکھنا) بقول صاحب آصفیہ گوشہ چشم سے دیکھنا چہی
 نگاہ سے دیکھنا - پوشیدہ نظر کرنا - آنکھ چر کر دیکھنا حاصل بالمصدر کے معنوں مین (پہنی تھی)
 نگاہ کا مشاہدہ (۲) اثاثہ - بقول امیر (عربی) تذکرہ معنی کپڑا تھا - زیور - اسباب سرمایہ اردو مین
 مستعمل ہے (ذوق) نہیں ہے خانہ بدوشوں کو حاجت سامان کا اثاثہ چاہئے کیا
 خانہ کمان کے لئے پ

اسالیطوس | بقول - صاحب برہان و مفت و انتد بکسر لام و سکون تھانی و ضم ط
 حطی و واو و سین بی نقطہ ساکن بہ یونانی کلیت کہ آن را بر بی طین گرمی خوانند و آن
 گلی باشد سیاہ رنگ و وجہ تسمیہ آنست کہ در اول برگ بر آوردن درخت انگور از آن
 گل برداشت مانند تار کرم برگ آراشی خود و چشہامی تاک را تباہ نکند صاحب مخزن (بر طین
 گرمی) گوید کہ خاکی است کہ از بباد سودیا آورند - سیاہ - کریمہ الراحمہ شبیبہ بہ فحم گویند کہ از
 چوب صنوبر گیرند مافع است بہت حفظ آفات تاک انگور - طبیعت آن سرد و خشک
 و افعال و خواص آن محلل و جالی و در اکتحال بہت رویدن اشعار و در ادویہ رفع

کلف و حکم متعل و منافع بسیار دارد۔ صاحب محیط این را بر (گل گرمی) نوشته فرماید کہ این را بہ یونانی (اسالیطس) نامند (اردو) ایک سیاہ مٹی جو صنوبر کی لکڑی سے حاصل ہوتی ہے انگور کی بیل کے لئے نافع ہے یعنی اوس کے استعمال سے بیلوں کو کھڑے نقصان نہیں پہونچا سکتے۔

اسالیون | بقول صاحب برہان و ہفت و اندک بکسر لام و ضم تحتانی و سکون وَا و نون تخم کرفش کو ہی است۔ صاحب محیط بر کرفش حبلی فرماید کہ این را بہ یونانی (اسالیون) نامند۔ قوی تر از کرفش بتانی گرم و خشک و رسوم و آشامیدن تخم و بیج آن جہت اور اربول و حیض نافع و بر (کرفش) گوید کہ معترب است از (کرفش) فارسی و ہندی اجمودا مند (اردو) پہاڑی اجمود جس کو عام اطبا کرفش کہتے ہیں۔ یہ ایک دوا ہے جو گرم و خشک تیسرے درجہ میں ہے۔ ادرا ری عمل کرتی ہے۔

اسامی | بقول بہار بالفتح جمع اسم و بالمد چنانچہ شہرت دارد و خطاست (میر حسن دہلوی) اسماتی سگان کومی او در یک ورق ویدم و دران دیباچہ دولت شد مانی گنجیدہ مؤلف گوید کہ اسم بقول منتخب بالکسر پانچم نشان و بیست چیز ی و نام (الخ) و اسماء جمع آن و اسموات و اسماتی بہ تشدید یا و بہ تخفیف آن جمع الجمع۔ فارسیان استعمال این کنند بہ تشدید یا ی تحتانی و بدون تشدید ہم (اردو) اسامی۔ بقول امیر (نوٹ) اردو میں بجائے واحد متعل ہے۔ اسی وجہ سے اسکی جمع اسمیان لاتے ہیں مؤلف کہتا ہے کہ (اسامی) کا ترجمہ اردو میں اسماء ہے۔

طبع اوجہاب لارضا می شوستری جوزا تخلص و ام لطفہ

مطبوع خاص و عام بود و در ہر صفات
بی ہمسراست در ہر باب آصف اللغات
۳۰۵
۱۶۳۳
۳۰۵

شکر خدا کہ چاپ شد این جلد چارمین
جوزا نوشتہ سال اشاعت بہ تخریجہ

۱۳۲۸

تمام شد جلد چہارم

واجب العرض

بدینوجہ کہ ہم نے کل نسخہ های مطبوعہ کو پلک کے لئے وقف کر دیا ہے اور اس کتاب
کے حق تالیف کو بھی پلک کی نذر کر دیا ہے اس لئے آئندہ اسکی ضرورت نہیں خیال
کی جاتی کہ ہر ایک نسخہ پر مؤلف کے دستخط رہیں صرف بطور سلسلہ مطبوعہ عزیز المطابع
ہم نے آخر پر دستخط کئے ہیں۔

مؤلف

(مؤلف)

(عزیز المطابع - حیدرآباد دکن)

خری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ یومیہ دیرانہ لیا جائے گا۔

سید جنتی

چراغ علم و معرفت

۱۰۰

۱- در این کتاب به بیان احوال و سیرت ائمه اطهار علیهم السلام پرداخته شده است.
 ۲- در این کتاب به بیان احوال و سیرت ائمه اطهار علیهم السلام پرداخته شده است.
 ۳- در این کتاب به بیان احوال و سیرت ائمه اطهار علیهم السلام پرداخته شده است.
 ۴- در این کتاب به بیان احوال و سیرت ائمه اطهار علیهم السلام پرداخته شده است.
 ۵- در این کتاب به بیان احوال و سیرت ائمه اطهار علیهم السلام پرداخته شده است.
 ۶- در این کتاب به بیان احوال و سیرت ائمه اطهار علیهم السلام پرداخته شده است.
 ۷- در این کتاب به بیان احوال و سیرت ائمه اطهار علیهم السلام پرداخته شده است.
 ۸- در این کتاب به بیان احوال و سیرت ائمه اطهار علیهم السلام پرداخته شده است.
 ۹- در این کتاب به بیان احوال و سیرت ائمه اطهار علیهم السلام پرداخته شده است.
 ۱۰- در این کتاب به بیان احوال و سیرت ائمه اطهار علیهم السلام پرداخته شده است.

غلامی که می خردم که از آن می توانم بفهمم
 و این کتاب به بیان احوال و سیرت ائمه اطهار علیهم السلام پرداخته شده است.
 و این کتاب به بیان احوال و سیرت ائمه اطهار علیهم السلام پرداخته شده است.